

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄

(ΕΤΟΣ 1964)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1965

ANNUAIRE DES ARCHIVES DE FOLKLORE
DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES

DIRECTEUR: PROF. DR GEORGES SPYRIDAKIS

VOL. XVII (1964)

ATHÈNES 1965

A d r e s s e !

**Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes,
rue Eleuth. Benizelos 18, Athènes 143**

Η ΓΡΑΙΑ ΩΣ ΠΡΟΔΟΤΙΣ ΕΙΣ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ *

Πολλαχού του Ἑλληνικοῦ χώρου, ἰδίᾳ εἰς τὸν νησιωτικὸν καὶ ἐκ τοῦ ἡπειρωτικοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Θράκην κ. ἄ., ἀπαντοῦν δημώδεις παραδόσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται περὶ καταλήψεως ὀχυρῶν θέσεων (καστρῶν κ. ἄ.) διὰ τῆς βοήθειας ἐντοπίου γραίας, ἢ ὁποία ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τῆς ὀχυρώσεως ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

Μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦτο εἶναι γνωστὰ μέχρι τοῦδε παραδόσεις εἰδικῶς ἐκ τῶν νήσων Κύπρου, Νάξου, Κέας, Ἄμοργου, Χίου καὶ Κυθῆρων, ἐκ Δυτ. Θεσσαλίας (Θραψίμι Καρδίτσης), ἐξ Ἡπείρου, πρὸς δὲ καὶ ἀπὸ τὴν Ἄνατ. Ρωμυλίαν καὶ Ἀνατολικὴν Θράκην ἐκ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων πρὸ τοῦ 1923.

Εἰς παράδοσιν τὴν ὁποίαν κατέγραψα τῷ 1960 εἰς Ἄνω Λεύκαρα Κύπρου λέγεται, ὅτι ἐκ τῆς ἐκεῖ πλησίον πηγῆς, τῆς καλουμένης τῆς Ἁγίας Μαρίνας, ἐπορίζετο ὕδωρ τὸ κάστρο τῆς Ρήγαινας, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἔξωθι τοῦ χωρίου εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρῶν, διοχετευομένου τοῦ ὕδατος εἰς τὴν θέσιν ταύτην διὰ σωλήνων.

Ὅτε οἱ Ἐνετοὶ ἐπολιορκούν ἄνευ ἀποτελέσματος τὸ κάστρον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζεν ἡ Ρήγαινα, ἐσκέφθησαν οὗτοι νὰ στερῆσουν τοῦτο τοῦ ὕδατος, ἵνα ἀναγκασθοῦν οἱ πολιορκούμενοι πρὸς παράδοσιν. Γραῖά τις συλληφθεῖσα, ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ εὕρισκον τὴν σωλήνωσιν τοῦ ὕδατος. Οἱ ἀμυνόμενοι στερηθέντες οὕτω τοῦ ὕδατος, ὑπεχρεώθησαν ἐκ τῆς δίψης νὰ ἐξέλθουν τοῦ φρουρίου, οὕτω δὲ ὁ ἐχθρὸς ἐγένετο κύριος αὐτοῦ¹.

* Ἀνεκοινώθη εἰς τὸ Δ' Διεθνὲς Συνέδριον διὰ τὴν ἔρευναν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, συγκροτηθὲν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 1 - 6 Σεπτεμβ. 1964.

1. Βλ. Λαογρ. Ἀρχ., χειρ. ἀρ. 2351, σ. 370-371. «Κοντὰ στὸ χωρὸκὸ μας τὰ Λεύκαρα εἶναι τὸ νερὸ τῆς Ἁγίας Μαρίνας. Αὐτὸ τὸ νερὸ ἐπαίρναν το μὲ κυβέρκα (=κυψέλαι, σωλήνες εὐρεῖς ἐκ κεράμου) στὸ Κάστρο, ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸ χωρὸκὸ μας δκνὸ ὄρες μὲ τὰ πόδκια.

Ἐτζεῖ πάνω ἑκατοῖκα ἡ Ρήγαινα. Ἦσαν οἱ Ἐνετοὶ νὰ πολεμήσουν τὸ μέρος κ' ἐτζεῖ πάνω, ἔν μποροῦσαν νὰ βκοῦσιν.

Ἐσκέφτηκα νὰ τοὺς κόψουν τὸ νερὸ ποὺ πάει ἔτζεῖ πάνω. Λαλοῦσιν πὼς ἠῦραν μιὰν κοτζιά-

Εἰς τὴν νῆσον Κέα φέρονται περὶ τοῦ πύργου εἰς Ἀγίαν Μαρίναν¹ καὶ τῆς τοποθεσίας Σπόλες² (ἐνθα τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Καρθαίας) δημῶδεις παραδόσεις, ὅτι κατελήφθησαν αἱ θέσεις αὗται ὑπὸ ἐχθρῶν (ὑπὸ Τούρκων ὁ πύργος τῆς Ἀγίας Μαρίας) διὰ τῆς ὑποδείξεως εἰς αὐτούς, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκ Κύπρου διήγησιν, ὑπὸ γραίας τοῦ ὑδρεύματος τοῦ τόπου, τὸ ὁποῖον οὔτοι κατέστρεψαν, οὔτω δὲ ἐξηναγκάσθησαν οἱ ὑπερασπισταὶ πρὸς παράδοσιν ἕνεκα τῆς στερήσεως τοῦ ὕδατος.

Παράδοσις ἐκ Νάξου (Γαλανάδες) λέγει ὅτι Τοῦρκοι, ἀποβιβασθέντες εἰς Νάξον, ἀνεζήτουν τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Φιλωτίου, οἱ ὅποιοι, ἐγκαταλείψαντες τοῦτο, εἶχον κρυβῆ. Ἐνῶ δὲ βοσκὸς τις, συλληφθεὶς, δὲν ἐμαρτύρησεν εἰς αὐτούς τὴν κρύπτην, γραῖα, εἰς ἣν οἱ ἐχθροὶ ὑπεσχέθησαν νὰ χαρίσουν τὴν ζωὴν, ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς σπήλαιον ὅπου ἦσαν οὔτοι κρυμμένοι³.

Εἰς τὴν νῆσον Ἀμοργὸν ὑπάρχουν τὰ τοπωνύμια: «Τοῦ Μαρκουλή» καὶ «τῆς Γριάς τὸ γκρέμισμα», τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ παράδοσιν καθ' ἣν πειραταὶ ἀνεζήτουν τὸν ἥρωα Μαρκουλήν, ὅστις ἦτο κρυμμένος εἰς τὸ σπήλαιον ὅπου ἡ ὁμώνυμος σήμερον θέσις. Τὸ κρησφύγετόν του ἀνεκάλυψαν οὔτοι ὑπὸ τὰς ὁδηγίας γραίας, τὴν ὁποίαν κατόπιν κατεκρήμνισαν ἀπὸ τὴν ἀπότομον θέσιν ἔξωθι τοῦ σπηλαίου πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου ὠνομάσθη ἡ θέσις σήμερον «τῆς Γριάς τὸ γκρέμισμα»⁴.

Εἰς Κύθηρα λέγεται ἀπλῶς περὶ γυναικός, ἡ ὁποία, συλληφθεῖσα ἔξω τοῦ πο-

καρη (=γραῖα) καὶ ἐβιάσαν τὴν νὰ τοὺς πῆ πόθεν πίνουν νερὸ ἴζει πάνω.

Λέει τους: Νὰ πάρετε μιὰ φοράδα νὰ τὴ φήσετε νὰ διυράση πέντε μέρες καὶ νὰ τὴν ξαπολύσετε ἐκειαχμαὶ πὺν θὰ σκαλίση νὰ θκειάψετε (=σκάψετε) καὶ νὰ βρῆτε τὸ νερό.

Ἐπῆσεν ἡ φοράδα καὶ ἤθραν το κ' ἐκοιραν το. Ὅταν ἔκοψαν τὸ νερὸ αὐτοὶ πού ἴσαν μέσ' στὸ κάστρο ἐκατέβηκαν μέσ' στὸ κάμπο κ' ἐπολέμησαν. Ἐγινε μεγάλη σφαή. Τὸ μέρος αὐτὸ ὥστι σήμερον ὀνομάζεται Σφαήνα, καὶ ἀπὸ τὴ σφαή τὴν πολλὴ ἡ γῆ ἐχόρτασε γαῖμα...». Παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως ταύτης βλ. εἰς τὸ περ. «Μαθητικὴ Ἑστία», ἔτ. Δ' (1953) ἀρ. 10, σ. 39, ἔτ. Ε' (1955) ἀρ. 15, σ. 158.

1. «Ἡ Ἀγία Μαρίνα ἦτανε παλαιὰ μοναστήρι... Τότες πὺν ἤρθανε οἱ Τοῦρκοι ἐπήγανε στὸ μοναστήρι οἱ Χριστιανοὶ κ' ἐκλειστήκανε... Μιὰ γριά ἐμαρτύρησε ἀπὸ πὺν παίρουνε νερὸ κ' ἐπίνανε καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐκόψανε τὸ νερὸ καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀναγκαστήκανε νὰ παραδοθοῦνε» (Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2340, σ. 186, συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Κέα, 1960).

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 364.

3. Βλ. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 1466, σ. 342 (συλλ. Δ. Κορακίτου, Γαλανάδες Νάξου, 1920). Τὴν παράδοσιν ταύτην ὡς καὶ τὴν ἐπομένην ὀφείλω εἰς τὸν συνάδελφον κ. Στ. Ἡμέλλον, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ ἐντεῦθεν.

4. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2764, σ. 55 (συλλ. Στ. Ἡμέλλου, Λαγκάδα Ἀμοργοῦ, 1963).

λιορχουμένου φρουρίου τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ἐπειθαναγκάσθη ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ κλειδιά τῆς πόλεως¹.

Ἐκ προσφύγων ἀπὸ τὸν Στενίμαχον τῆς Ἄνατ. Ρωμυλίας προέρχεται ἡ παράδοσις καθ' ἣν ἡ λιθίνη προεξοχή, καλουμένη Ἀναθεματίστρα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὀνόματι «Κούτρα» τοῦ ὄρους Ροδόπη, θεωρεῖται ὡς μορφή ἀπολιθωμένης γυναικός. Παραδίδεται δὲ σχετικῶς ὅτι, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπολιόρχουν ἄνευ ἀποτελέσματος τὸ φρούριον τοῦ Στενιμάχου, γυνή τις, ἰσταμένη ἐκεῖ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ροδόπης καὶ νήθουσα, ἔδειξεν εἰς τὸν ἐχθρὸν δίοδον δι' ἧς ἐπέτυχεν οὗτος νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ καταλάβῃ τὸ φρούριον. Ὁ προδοθεὶς βασιλεὺς «κατηράσθη τότε τὴν προδότριαν ἣτις μετεβλήθη ὡς εἶχεν εἰς λίθον»².

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς προδοσίας γενικῶς ὑπὸ γραίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλας λαϊκὰς παραδόσεις. Οὕτως εἰς τὸ Θραμίμι, εἰς τὴν περιφέρειαν Καρδίσης, ὑπάρχει ἡ παράδοσις περὶ ἀνακαλύψεως τοῦ ὑδρεύματος πλησιοχώρου φρουρίου εἰς τὴν τοποθεσίαν «Κολοκριά»³ καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκ Κύπρου, εἰς δὲ Ἡπειρωτικὴν λέγεται περὶ ὑποδείξεως ὑπὸ γραίας εἰς τὸν ἐχθρὸν, τοὺς Τούρκους, τοῦ τόπου εἰς Σωφράτικα ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργυροκάστρου⁴.

Εἰς ἄλλας παραδόσεις τέλος ἀναφέρεται ἡ γραία ὡς ἡ αἰτία τῆς καταλήψεως τόπων ὑπὸ ἐχθρῶν οὐχὶ καθ' εὐθείαν διὰ προδοσίας ὑπ' αὐτῆς ἀλλ' ἔνεκα γεγονότων σχετικῶν, ἥτοι συλλήψεως γραίας ὑπὸ Τούρκων ἔξωθι τῆς κρύπτης τῶν ὁμοχωρίων της (Μεστὰ Χίου)⁵, ἐγκαταλείψεως ὑπ' αὐτῆς νήματος εἰς τὴν βρούσιν, τὸ ὁποῖον, ἐκτυλισσόμενον πρὸς τὸν κρουσῶνα, ὠδήγησεν οὕτως τὸν ἐχθρὸν πρὸς ἀνακάλυψίν του (Ὅριον Εὐβοίας)⁶, εἶτα ἐκ τῆς ἐξόδου καὶ εἰσόδου διὰ θυρίδος τοῦ κάστρου πουλιοῦ, ἀνήκοντος εἰς γραϊαν (Σαμόκοβον Ἄνατ. Θράκης)⁷ κλπ.

Σημειοῦμεν ἔτι ὅτι ἡ γραία, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ, θέμα πολὺ κοινὸν εἰς τὴν

1. Βλ. Ἰωάνν. Π. Κασιμάτη, Ἀπὸ τὴν παλαιὰ καὶ σύγχρονη Κυθηραϊκὴ ζωὴ. Μέρ. Α'. Ἀθήναι 1957, σ. 77-78.

2. Λ.Α. χειρ. ἀρ. 896, σ. 68. (συλλ. Βλ. Σκορδέλη. Φιλιππούπολις, 1873). Ἡ παράδοσις αὕτη ἐδημοσιεύθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Σκορδέλη εἰς τὴν Ἑστίαν, ἔτ. ΚΔ' (1887) σ. 438. Βλ. ἔτι περὶ τῆς διηγήσεως ταύτης καὶ εἰς Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Ὁ Στενίμαχος, ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 67, 140-141, ἔνθα ἡ τοποθεσία «Ἀναθεματίστρα» ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα «Ἀναθεματισμένη».

3. ΛΑ χειρ., ἀρ. 2301, σ. 481, συλλ. Δ. Λουκάτου, 1959.

4. Βλ. Κώστα Κρουστάλλη, Τὰ ἅπαντα, Ἀθήναι 1948, σ. 148-152.

5. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 692, σ. 61, συλλ. Στ. Βίου.

6. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 1608, σ. 85-86, συλλ. Ν. Δαλλιάννης, Ὅριον Εὐβοίας 1930.

7. Βλ. Δημ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σαμοκοβίου Ἀνατολ. Θράκης, Ἀρχ. Θράκ. Λαογρ. καὶ γλωσσ. Θησ., 7 (1940-41) σ. 147, 148.

δημώδη παράδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν. Οὕτως ἀναφέρεται αὕτη εὐρύτατα εἰς παροιμίας καὶ γνώμας¹ ἐπίσης ἀπαντᾷ αὕτη εἰς μαγικὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις ὡς τὸ κύριον πρόσωπον, πρὸς δὲ καὶ εἰς παραμύθια ἑλληνικὰ καὶ ἄλλων λαῶν², εἰς τὰ ὅποια αὕτη συμβουλεύει ἢ συνεργεῖ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν δυσκόλων πράξεων. Αὕτη ἀπαντᾷ προσέτι καὶ εἰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, εἰδικῶς εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τῆς ἀπολιθώσεως ὑπὸ τοῦ Μάρτη γραιίας βοσκοῦ μαζί με τὰ πρόβατά της, διότι τὸν περιεφρόνησεν³.

Ἡ διήγησις αὕτη περὶ τῆς ἀπολιθώσεως τῆς γραιᾶς μετὰ τὰ πρόβατα ἢ τὰ τυριά της ὑπὸ τοῦ Μάρτη συνεχίζει ἀσφαλῶς παλαιὰν παράδοσιν, ὡς περὶ τούτου συνάγεται καὶ ἐκ τῆς πλατείας διαδόσεώς της εἰς πλείστας περιοχὰς ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν τοπωνυμίων μετὰ τὰ ὀνόματα: τῆς Γραιᾶς ὁ σωρός, τῆς Γραιᾶς τὸ πῆδημα, τῆς Γραιᾶς τὸ μνημα κ.ἄ.⁴ Ὑπεστηρίχθη μάλιστα ἡ γνώμη, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐνταῦθα Γραιᾶ διασώζεται ἀρχαία λέξις ἢ ὁποία ἐσήμαινε Γαῖα⁵.

Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων περὶ τῆς ἀπολιθώσεως τῆς γραιᾶς ὡς καὶ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων περὶ παροχῆς βοήθειας ὑπ' αὐτῆς εἰς ἐκτέλεσιν δυσκόλων πράξεων, δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς ἰδιαίτερον κύκλον αἱ ὡς ἀνωτέρω δημώδεις παραδόσεις ἐκ Κύπρου, Νάξου, Ἀμοργοῦ, Ἀνατ. Ρωμυλίας καὶ ἄλλαι περὶ τῆς γραιᾶς, διὰ προδοσίας τῆς ὁποίας ἐγένετο κατορθωτὴ ἢ ἄλωσις ὠχυρωμένων θέσεων (πύργων, πόλεων κ.ἄ.).

Τοῦ τύπου τούτου τῶν διηγήσεων, δηλ. τῶν περὶ τῆς προδοτικῆς γραιᾶς, παλαιότεραν παραλλαγὴν γνωρίζω τὴν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Ἰω. Τζέτζου (12 αἰ.) εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου, στίχ. 826: καὶ πέμπελον γραῦν μαρμαρουμένην δέμας (=τὴν φλύαρον γραιᾶν τῆς ὁποίας τὸ σῶμα ἀπελιθώθη). Ὁ

1. Βλ. Νικ. Ἀνδριώτου, Δοκίμιο γιὰ λαογραφικὴ σύνθεσις, Νέα Ἑστία, 24 (1938) σ. 1373 κ.ἑξ.

2. Βλ. προχείρως α) περὶ τῶν ἑλληνικῶν: περ. Παρνασσός 9 (1885) σ. 360-61. Δελτ. Ἰστ. Ἑθν. Ἐταιρ., Α' (1883-84) σ. 694. Κρητ. Λαός, Α' (1909) σ. 78. Βλ. καὶ Γ. Μέγαν εἰς Λαογρ. τόμ. 15, 1953, σ. 9 ἀρ. 3, σ. 9-10 ἀρ. 4, σ. 20 καὶ εἰς Mélanges Octaveet Melpo Merlier, tome II, 1956, σ. 158, 160, 163-166, 169. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις [1920], σ. 142 κ.ἑξ. β) περὶ τῶν ξένων: J. Bolte und G. Polivka, Anmerkungen zu den Kindern- u. Hausmärchen der Brüder Grimm, Bd. I, ἀρ. 14, Bd. II, ἀρ. 122, 125, 133. Stith Thompson, Motif-Index of Folk-Literature, H. 971, K. 2293.

3. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Α', 1904, σ. 166, ἀρ. 303 (Ἰμβρου). Πρβλ. καὶ Κ. Α. Ρωμαίου, Ἡ Γραιᾶ, μυθικὴ μορφή ἀρχαία. Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 564.

4. Βλ. Κ. Α. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν., σ. 566 κ. ἑξ.

5. ἐνθ' ἀν., σ. 578.

Τζέτζης συνδέει τὸν στίχον τοῦτον πρὸς τὴν διήγησιν εἰς τὴν Ὀδύσσ. θ, 226-366 ἔνθα λέγεται, ὅτι ἡ Ἀφροδίτη, ὀργισθεῖσα μετὰ τὸν χλευασμὸν της ὑπὸ τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων θεῶν, ὅτε κατελήφθη μοιχευομένη μετὰ τὸν Ἄρην, ἀπῆλθεν εἰς Κύπρον ὅπου καὶ ἐκρύβη· προσθέτει δὲ ὁ Τζέτζης, ὅτι «οἱ Θεοὶ ἐρευνῶντες ἐκεῖσε εὔρον αὐτήν, γραὸς ὑποδειξάσης τὸν τόπον ἔνθα ἦν κεκρυμμένη, ἐρωτηθείσης παρὰ τῶν Θεῶν, εἰ οἶδε ποῦ ἐστὶν Ἀφροδίτη. Ἦν ἡ Ἀφροδίτη ὀργισθεῖσα ἐμαρμάρωσε καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἴσταιται ἡ στήλη αὐτῆς ἐκεῖσε»¹.

Σημειωτέον ὅτι περὶ ἀπολιθώσεως γυναικὸς ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ἀρχαῖος μῦθος εἰς Κύπρον. Κατὰ τοῦτον ἡ νεᾶνις Ἀναξαρέτη ἀπελιθώθη ὑπὸ τῆς Θεᾶς, διότι περιεφρόνησεν, ἀκόμη καὶ νεκρόν, τὸν Ἴφιν, ὁ ὁποῖος ηὔτοκτόνησε διὰ τὸν ἔρωτα πρὸς αὐτήν². Κατ' ἄλλην παραλλαγήν, ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Ἑρμησιάννακτος (Ἀντωνίου Λιβεράλις, Μεταμορφ. συναγ. λθ' (ἔκδ. G.A. Koch), ἡ ἀπολιθωθεῖσα ἐκαλεῖτο Ἀρσινόη, ὁ δὲ ἀποβιώσας ἐραστὴς Ἀρκεοφῶν³.

Ἐκ τῶν κυπριακῶν μύθων τούτων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν παλαιότερον τὸν περὶ τῆς ἀπολιθώσεως τῆς γραίας, ἡ ὁποία ὑπέδειξεν εἰς τοὺς Ὀλυμπίους τὴν κρύπτην ὅπου εἶχε καταφύγει ἡ Ἀφροδίτη.

Αἱ νεοελληνικαί, ὡς ἄνω, παραδόσεις μετὰ τὸ αὐτὸ θέμα, δηλ. τῆς γραίας προδότιδος, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον εἰς τὴν ἐκ Στενιμάχου φέρεται περὶ τῆς ἀπολιθώσεως αὐτῆς κατόπιν κατάρας, ὡς καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον, εἰς δὲ τὴν ἐξ Ἀμοργοῦ περὶ κατακορημνίσεώς της ὑπὸ ἐχθρῶν, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἀποτελοῦν ὡς θέμα ἐπιβίωσιν εἰς τὸν λαὸν ἀρχαίων μύθων τοῦ τύπου, ὡς ἄνωτέρω, περὶ τῆς ἀπολιθώσεως ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης τῆς προδότιδος γραίας.

Ὁ μῦθος οὗτος μετὰ θέμα γενικῶς τὴν γραϊαν ὡς προδότιν θὰ ἦτο καὶ τότε νομίζω εὐρέως διαδεδομένος εἰς τὸν λαόν, θὰ ἀνῆκε δ' ἴσως εἰς κύκλον παραδόσεων, σχετικῶν πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων κατὰ τοὺς πρωίμους χρόνους τῆς Ἀρχαιότητος ἀσκουμένην συστηματικῶς πειρατείαν καὶ ληστείαν ὡς μέσον βιοπορισμοῦ. Περὶ τοῦ τρόπου τούτου τοῦ βίου ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς εἰς τὴν Ὀδύσσ. θ 158-164, μαρτυρεῖ δὲ σαφῶς ἀργότερον ὁ Θουκυδίδης (Α' 5, 7, 8).

1. Ἰω. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. Ἀλεξ. στ. 826 (ἔκδ. Chr. Gott. Müller, vol, II, 1811, σ. 812). Τὴν παράδοσιν ταύτην παραθέτει ὡς βυζαντινὴν ὁ Φαίδ. Κουκουλές, εἰς συλλογὴν τοῦ βυζαντινῶν παραδόσεων. Βλ. εἰς Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ., 22 (1952), σ. 16 (=Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, ΣΤ', σ. 309).

2. Ovid. Μεταμ. IV, 760.

3. Ὁ Πλούταρχος. (Ἐρωτικ. Δ) καλεῖ τὸν νέον τοῦτον Εὐξύνθετον, τὴν δὲ σκληρόκαρδον νέαν Λευκομάντιν. Βλ. πλήρη βιβλιογραφίαν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἀλεξάνδρας τοῦ Λυκόφρονος ὑπὸ *Carl von Holzinger*, Leipzig 1895, σ. 290 (στ. 826).

R É S U M É

La vieille femme comme traîtresse dans les légendes populaires grecques.

par G. Spyridakis

Dans maints districts du territoire hellénique tout particulièrement dans les îles et dans certaines régions de Thrace, de Roumélie, de Thessalie etc. on trouve des légendes dans lesquelles une vieille femme du pays joue le rôle de traîtresse pendant le siège des fortifications. Elle désigne à l'assiégeant d'un château fort le point faible de la fortification, ce qui permet à l'ennemi de s'en emparer facilement etc.

Dans une légende que l'auteur a enregistrée en 1960, à Ano Lefkara (Chypre), il est dit qu'une source nommée Aghia Marina approvisionnait en eau le château-fort, situé à deux heures de distance du village. L'eau y parvenait par des canalisations.

Lorsque les Vénitiens assiégèrent ce château-fort, qui était défendu par la Reine (Πήγαινα) et dont ils ne parvenaient pas à s'emparer, ils décidèrent de détruire le système d'adduction d'eau, afin de contraindre les assiégés à se rendre. Une vieille femme, arrêtée par les assiégeants, fut forcée de leur désigner l'emplacement des tuyaux. Les défenseurs privés d'eau durent sortir du fort, et c'est ainsi que l'ennemi parvint à s'en emparer.

Il existe dans l'île de Kéa des légendes analogues, relatives au château-fort de Pyrgos à Aghia Marina, et à celui qui est situé au lieu-dit Spolès (où se trouvent les ruines de l'antique Karthaia). Ces forts furent occupés par l'ennemi à la suite d'indications fournies par une vieille sur le système d'approvisionnement en eau. En détruisant la canalisation l'ennemi força les défenseurs à se rendre.

Une autre légende populaire de Galanades (à l'île Naxos) rapporte que les Turcs, après avoir débarqué à Naxos se mirent à la recherche des habitants qui se cachaient après avoir abandonné leur village. Tandis qu'un berger qu'ils avaient arrêté refusait de leur dévoiler l'emplacement de la cachette, une vieille femme, à laquelle ils avaient promis la vie sauve, les conduisit jusqu'à la grotte où les villageois s'étaient réfugiés.

Dans l'île d'Amorgos il existe deux emplacements, l'un nommé «Mar-

couli», l'autre «Précipice de la vieille femme». Ils sont liés tous deux à la légende suivante. Des pirates partis à la recherche du héros Marcoulis, caché dans la grotte de même nom, parvinrent à découvrir sa retraite grâce aux indications d'une vieille femme, que par la suite ils la précipitèrent dans la mer du haut de la dite grotte.

A Cythère (Cérigo) il est également question d'une femme qui, arrêtée par les assiégeants devant le fort de St Démétrius, fut contrainte par eux de leur livrer les clefs de la ville.

Des réfugiés de Sténimachos, en Roumélie Orientale, connaissent une légende selon laquelle une saillie rocheuse, dénommée Koutra et située au sommet du mont Rhodope, représente une femme pétrifiée. Au moment où les Turcs assiégeaient la ville, une femme se trouvant au haut de la montagne indiqua à l'ennemi un passage par où celui-ci parvint à se faufiler et à occuper la forteresse. Le roi trahi maudit la traîtresse qui fut changée en pierre.

Ce thème de la vieille traîtresse se trouve encore dans des légendes de Thessalie Occidentale et d'Epire du Nord.

La vieille femme, considérée comme conseillère et complice pour la réussite d'un projet constitue, comme on le sait, un thème commun dans la tradition populaire et en particulier dans les contes, non seulement dans ceux du peuple grec mais aussi dans ceux d'autres peuples.

Déjà dans l'antiquité la vieille femme apparaît comme le personnage principal dans les activités magiques. Dans les contes même elle assiste, comme aide ou conseillère, à l'exécution d'opérations difficiles. Elle apparaît de même dans les légendes populaires, comme dans le cycle de la vieille bergère pétrifiée par le froid du mois de mars en punition de son dédain envers ce mois.

Le conte de la vieille bergère pétrifiée avec ses moutons ou ses fromages appartient à une légende déjà très ancienne. Sa diffusion ainsi qu'un grand nombre de toponymies comme celles du «Cadavre de la Vieille», du «Saut de la Vieille», du «Tombeau de la Vieille» et d'autres semblables le prouvent.

On a même soutenu que dans ces cas le nom de Γραία (vieille) provient du mot antique Γραία (terre).

On doit distinguer ces dernières légendes de celles connues à Chypre, Naxos, Amorgos et en Roumélie Orientale, qui traitent de l'assistance

donnée par une vieille femme durant l'assaut d'une place forte, légendes qui appartiennent à un cycle spécial.

La plus ancienne variante appartenant à ce cycle est celle citée par Jean Tzetzés (12ème siècle) dans ses Commentaires sur l'«Alexandra» de Lycophron, vers 826. Il est dit dans ce poème et ces commentaires qu'Aphrodite tournée en dérision par les Dieux de l'Olympe à cause de son adultère avec Arès, s'irrita et se cacha à Chypre. L'ayant recherchée en vain, les Dieux finirent par la retrouver grâce aux indications d'une vieille femme qu'Aphrodite furieuse métamorphosa en pierre. Tzetzés rapporte également qu'«une stèle s'élève encore de nos jours sur cet emplacement».

Il existe aussi à Chypre une autre légende antique ayant pour thème la pétrification d'une fille par Aphrodite. Cette fille nommée Anaxarète ayant méprisé un amoureux du nom d'Iphis, même après qu'il se fût suicidé par amour pour elle, fut pétrifiée par la Déesse.

Parmi ces mythes Chypriotes, celui de la traîtresse pétrifiée doit être considéré comme étant le plus ancien.

Comme dans le mythe antique, parmi les légendes populaires néohelléniques, seule la légende de Sténimachos fait allusion à la pétrification de la traîtresse, survenue à la suite d'une malédiction.

L'auteur estime que ces légendes doivent constituer une survivance populaire du mythe antique de la vieille traîtresse changée en pierre par Aphrodite. Cette dernière forme devait également être populaire dans l'antiquité.

Le mythe de la vieille traîtresse en général, croit l'auteur, devait être alors aussi répandu, et appartenait peut-être à un cycle de légendes relatives à la piraterie et au pillage, exercés systématiquement comme moyen d'approvisionnement à une époque reculée, par les Grecs et par les Barbares; le fait est attesté explicitement dans l'Odyssée VIII, 158-164, et plus tard dans Thucydide (I 5, 7, 8).

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΔΥΪΣΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ
ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Εἰς τὰς δημῳδαί «κοσμογονικάς παραδόσεις» δύνανται νὰ περιληφθοῦν καὶ αἱ διηγήσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ αἱ σχετικάι πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, τινῶν ἐκ τῶν ζώων καὶ φυτῶν, τῆς κατασκευῆς οἰκοδομημάτων καὶ ἐκτελέσεως ἄλλων πραγμάτων· ἀλλ' ἐπροτίμησα νὰ περιλάβω αὐτὰς ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον, διότι αὐταὶ κυρίως συνδέονται πρὸς δοξασίας, προελθούσας ἐκ τῶν δυϊστικῶν ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων τῶν αἰρετικῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα Γνωστικῶν, Παιλικιανῶν καὶ Βογομίλων.

Ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ δημοσιεύω ἀνέκδοτα κείμενα τῶν δημοδῶν διηγήσεων τούτων ἐκ διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καί, μετὰ σύγκρισιν πρὸς ὁμοίας ἢ ἀναλόγους τῆς ρουμανικῆς προφορικῆς παραδόσεως, κάμνω σύντομον λόγον περὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν.

Α'. ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Θεὸς πρῶτον ἐφτείασε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἔβαλε στὴν Παράδεισον καὶ ἐκαθόντανε μαζί μετὰ τὰ ἄλλα ζῶα, πού εἶχε φτεριάσει πρωτύτερα, καὶ ἐζοῦσε μετὰ ἀμβροσίαν (ὅπως κατοῦσαν ἐζοῦσαν καὶ οἱ Θεοὶ τῶν Ἑλλήνων)¹, καὶ δὲν εἶχε καμμιὰ σκοτούρα· ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶχε τὴν ἐγνοία νὰ μὴ χτυπήσουν τ' ἀστέργια τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο καὶ ἐβάσταγε τὶς κλωνές, πού τὰ εἶχε δεμένα, ἐφρόντιζε νὰν τὰ ἀνάβῃ τὸ βράδυ, γιὰ νὰ φωτίζη τὴ γῆ, καὶ νὰν τὰ σβένῃ τὴν ἀυγὴ καὶ ν' ἀνάβῃ τὸν ἥλιον, γιὰ νὰ φωτίζη τὴ γῆ.

Βλέποντας τὸν Ἀδὰμ νὰ κάθεται καὶ νὰ παίζη μετὰ τὰ ζῶα, πού ἦσαν ἡμέρα, χωρὶς καμμιὰ σκοτούρα, εἶπε μέσα του: «Μωρὸ ἐγὼ εἶμαι Θεὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ κερατᾶς, πού κάθεται ξαπλωμένος καὶ δὲν τοῦ καίγεται καρφὶ γιὰ τίποτα!...». Ὁ Διάβολος

1. Ἐνταῦθα προφανῶς ὁ συλλογεὺς Χ. Κορούλλος παρεμβάλλει εἰς τὴν λαϊκὴν διήγησιν φράσεις ἰδικὰς του. Τὸ ἴδιον κάμνει καὶ κατωτέρω.

λος, πὸν κατάλαβε τί συλλογᾶται ὁ Θεός, γιατί ἦτανε πρῶτα ἄγγελος, πάει σὶὸ Θεὸ καὶ τοῦ λέει : — « Δίκιο ἔχεις γιὰ ὅ,τι σκέπτεσαι. Μοῦ δίνεις τὴν ἄδεια νὰν τοῦ δώσω ἔγω δουλειά, γιὰ νὰ μὴν κάθεται ἔτσι ἔξενουαστος; ». — « Σοῦ δίνω, τοῦ λέει ὁ Θεός, γιὰ νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμης! ». Ὁ Διάβολος ἐπῆγε σὶὸ ἀργαστήρι του κ' ἔφτιασε τὴν Εὔα, ὅσο ἐμποροῦσε ὁμορφη, καὶ τὴν ἐπαρουσίασε τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ εἶπε νὰν τῆς φυσηση πνοὴν ζωῆς, γιατί ἦτανε ψόφια. Ὁ Θεός, ἀφοῦ τὴν περιεργάστη καὶ τὴν ἐθαύμασε, ἐπαίνεψε τὸ Διάβολο γιὰ τὴν τέχνη του καὶ τὴν ἐζωνιάνεψε τὴν Εὔα. Τότες τὴν ἐπῆρ' ὁ Διάβολος κατὰ μέρος καὶ τῆς εἶπε κάτι λόγια σὶ' αὐτὴ καὶ τὴν ἔστειλε νὰ πάη σὶὸν Ἄδὰμ γιὰ συντροφιά του, πὸν τοῦ στέλνει ὁ Θεός. Ὁ Ἄδὰμ, σὰν τὴν εἶδε καὶ ἔμαθε πὸς τὴν ἔστειλε ὁ Θεός, εἰπὼν « οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν », ἐχάρηκε πολὺ καὶ τῆς ἔστρωσε μερικὰ συγκόφυλλα κ' ἐκάθησε κοντά του. Ἀφοῦ ἐγνωριστήκανε καλὰ καὶ εἶδανε τί εἶχε ὁ ἕνας παραπάνου καὶ τί ἔλλειπε τοῦ ἄλλουνοῦ, ἀπ' τὴ χαρὰ του ὁ Ἄδὰμ ἐλησιμόνησε τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ φάγη τὸ ξύλον τῆς γνώσεως τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν καὶ κατὰ παρακίνησι τῆς Εὔας, πὸν εἶχε διαταχθῆ ἀπὸ τὸ Διάβολο, τὸ ἔφαγε μαζὶ μὲ τὴν Εὔα. Ἐπραξαν τὸ πονηρόν!

Τότες τὰ θηρία ἀγριέψανε καὶ τοὺς ἐπέσανε ἀπάνου καὶ τὰ φεῖδια καὶ οἱ σκορπαῖοι καὶ τὰ ἄλλα κακοποιὰ ζῶα καὶ ὁ Παράδεισος ἐσηκώθηκε τὸ ἔνα πόδι. Βλέποντας ὁ Θεὸς ἕνα τέτοιο πρᾶγμα, ἔστειλε τὸν ἄγγελο μὲ τὴν πυρίνην ρομφαίαν καὶ τοὺς ἔβγαλε ὄξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο καὶ τοὺς εἶπε : « Ἐν ἰδρωτι τοῦ προσώπου των φαγεῖν τὸν ἄρτον των ». Γιὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἔδωσε ἐντολὴ νὰ μὴν ἔμπη ποτὲ γυναῖκα σὶὸν Παράδεισο, ἀφοῦ μιὰ ὥρα ἐκάθησε ἡ Εὔα μέσα καὶ δὲν ἄφησε παλούκι σὶὸ φράχτη. Λένε πὸς ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη ἐφόρεσε φουσιανέλλες κ' ἐμπῆκε γιὰ σπανὸς καί, ὅταν τὴν ἀνακαλύψανε, τὴν ἔβγαλαν ὄξω καὶ τὴν ἔβαλαν νὰ σιγυράη τὸ κοιτέτιζι τοῦ Παραδείσου. Ὡστε ἄδικα νηστεύουνε οἱ γυναῖκες!

(Πελοπόννησος. — Λαογρ. Ἀρχ., χειρ. ἀρ. 2268, σ. 1218-19, συλλογὴ Χ. Κορύλλου, Ἀχαΐα-Ἡλις, 1926;). [Ἐφεξῆς: Λαογρ. Ἀρχ.=Λ.Α.]

2. Περί τοῦ ἀρνησαμένου τὸν Χριστὸν ἐγγράφως.

Ὅταν ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὔα διώχτηκαν ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ἤκλιγαν κὶ θρηνοῦσαν γιὰ τὰ καλὰ πού ἔχασαν. Μιὰ μέρα, κεῖ πὸν γκιζεροῦσαν¹ κοντὰ σ' ἕνα ποντάμ., βλέπ'ν ἕναν ἄνθρωπο νὰ τς πλησιάζ'. Ἦταν ὁ Τρισκατάρatos κὶ ὁ πονταμὸς ἦταν ὁ Ἰορδάν'ς. Λέει σὶὸν Ἄδὰμ ὁ Τρισκατάρatos : « Ἐ, Ἄδὰμ, μὴ στενοχωριέσαι, ἰγὼ θὰ σ' δώκω οὔλα τὰ καλὰ, πού ἔν' σὶ γῆς, ὅταν θὰ μοῦ ὑπογράψ'ς ἰδῶ (κὶ τοῦ

1. ἐπλανῶντο.

δείχν' μινὰ πλάκα) ὅτι θὰ εἶσι πάντοτε δικός μ'». Ὁ καημένος ὁ Ἀδὰμ ἔβαλε τ'ν ὑπογραφή τ' κὶ ὁ Τρισκατάρατος πῆρι τ'ν πλάκα κὶ πῆγι κὶ τ'ν ἔκρυνε σ' ἓνα βιρὸ¹ στὸ ποντάμ'. Ἡ πλάκα ἔμειν' ἰκεῖ ὡς ὅτου ὁ Χριστὸς βαπτίστηκε στὸν Ἰορδάν' κὶ διαλύθη² κὶ τ' ὁμόλογο³ τοῦ Ἀδὰμ μὴ τὸ Σαῖτάν.

(Δυτικὸν Ζαγόριον Ἡπείρου.—Λ. Α. χειρ., ἀρ. 2453, σ. 77, συλλ. Δ.Β. Οἰκονομίδου, 1962).

3. Ἡ δημιουργία τοῦ λύκου.

Α'.

Τὸν παλιὸ καιρὸ ὁ Θεὸς ἔχτισε ὅλο τὸν κόσμον, ὁ Διάβολος ἔπλασε τὸ λύκο, μὰ ψυχὴ δὲ μπόρεσε νὰ τόνε δώσ'. Πῆγε κ' εἶπε στὸ Θεό, ἴγὼ αὐτὸ τὸ ζῶο τό'καμα, τί νὰ τὸ κάμω νὰ περπατήσ'; Εἶπε κὶ ὁ Θεός, πάνε μέσα στὸ βουνό, κάνε ἓνα μαντρί, ἔμπα μέσα, βγάνε τὸ πόδι σ' ἔξω καὶ πές, «σῆκω, λύκο, φάγε με» καὶ θὰ περπατήσ'. Πῆγ' ὁ Διάβολος, ἔκαμε τὸ μαντρί, μπῆκε μέσα, ἔβγαλε τὸ πόδι τ' ἔξω κ' εἶπε, «σῆκω, λύκο, φάγε με». Ὁ λύκος σηκώθηκε κ' ἔφαγε τὸ πόδι τ'. Ἀπὸ τότες ὁ Διάβολος ἀπόμ'νε μ' ἓνα ποδάρι κ' εἶναι κουτσοπόδαρος.

(Ἀνατολικὴ Θράκη.—Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Κας Ἑλπινίκης Σταμούλη Σαραντῆ.

Β'.

Τὸ λύκο τὸν ἔφκειασε ὁ Διάβολος μὲ τέσσερα ξύλα. Ἄμα τὸν ἐτελείωσε, πῆγε στὸ Θεὸ καὶ τοῦ πε: —«Κύριε, ἔφκειασα ἓνα ζῶο, πές μου, πῶς νὰ τὸ ζωντανέψω». —«Μάλιστα, τοῦ πε ὁ Θεός, πήγαινε καὶ πές του: «Σῆκω ἀπάνω περπάτα καὶ νὰ φῶς τὸ πόδι τοῦ ἀφέντη σου». Ὁ Διάβολος γύρισε πάλι καὶ πῆγε ἐκεῖ, πὺν εἶχε φκειασμένον τὸ λύκο, ἀλλὰ τοῦ πε μονάχα: «Σῆκω, λύκε, καὶ περπάτα». Ὁ λύκος δὲ ζωντάνεψε. Ὁ Θεὸς κατάλαβε τί ἔγινε καὶ τοῦ λέει: «Πήγαινε νὰ τοῦ πῆς ὅλα τὰ λόγια ὅσα σοῦ εἶπα». Ὁ Διάβολος τότε πῆγε καὶ τοῦ εἶπε ἔτσι. Ὁ λύκος ἐζωντάνεψε καὶ ἔφαγε καὶ τὸ πόδι τοῦ Διαβόλου. Ἀπὸ τότε καὶ ὕστερα ὁ Διάβολος εἶναι κουτσός. Ἀλλὰ καὶ ὁ λύκος, ἐπειδὴ τὸν ἔφκειασε ὁ Διάβολος μὲ ξύλα, ἔχει λαιμὸ ξυλιασμένο, δὲ μπορεῖ νὰ τὸν γυρίση, ἂν δὲν γυρίση καὶ ὅλο τὸ κορμί του. Εἶναι καὶ μονάντερος. Ἔχει ἓνα μονάχα ἄντερο, ἀλλὰ χωνεύει καὶ τὴν πέτρα ἀκόμα. Γι' αὐτὸ καὶ γιὰ ἄνθρωπο, πὺν χωνεύει, λένε πῶς εἶναι μονάντερος σὰ λύκος.

(Αἰτωλία.—Λ. Α. χειρ., ἀρ. 148, σ. 1, συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1919).

Γ'.

Ἀφοῦ ὁ Χριστὸς φύλαγε τὰ πρόβατα, εἶχε καὶ μαζί του τὰ σκ'λιά. Καὶ παρουσιάζεται ὁ δαίμονας στὸ Χριστὸ καὶ τ' λέει: «Τ' εἶν' αὐτά;» —«Αὐτὰ εἶναι σκ'λιά»,

1. λακκούβα. 2. συμφωνητικόν.

τοῦ λέει ὁ Χριστός, «καὶ φυλᾶν τὰ πρόβατα». Λέει: «πρέπει νὰ ᾿χω κ' ἐγὼ ἓνα τέτοιο νὰ μοῦ φυλᾶν τὰ γίδια», ἐπειδὴς εἶναι τὰ γίδια τοῦ Διαβόλου. Τοῦ λέει ὁ Χριστός: «Θὰ σὲ ὀρμηνέσω ᾿δῶ νὰ φκειάσης καὶ σὺ ἓνα σκ'λί. Θὰ πᾶς, ἴλέει, νὰ κόψῃς ἓνα κούτσουρο ἀπὸ μιὰ ἀγραπιδιά, γκουριζά, καὶ θὰ τὴ κοντοκοριάσης, καὶ ἀφοῦ θὰ εἶναι ἴσο τὸ κούτσουρο, ἀπὸ ᾿δῶ κομμένο καὶ ἀπὸ κεῖ κομμένο, θὰ τὸ κλωτσήσης μὲ τὸ ποδάρι καὶ θὰ τ' πῆς: «Σήκ' ἀπάνω νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σ'». Ὁ Διάβολος ἔφυγε κ' ἔκοψε τὸ κούτσουρο ἀπὸ τὴν ἀγραπιδιά καί, ἀφοῦ τὸ κοντοκούριασε, πονηρεύτηκε ὁμως μήπως σηκωθῆ καὶ τὸν φάῃ καὶ ἔφκειασε ἓνα λάκκο καὶ μπῆκε μέσα ὁ Διάβολος στὸ λάκκο καὶ ἔβγαλε τὸ ποδάρι τ' ὄξω. Καὶ τὸ κλωτσάει τὸ κούτσουρο μὲ τὸ ποδάρι. Καὶ τ' λέει: «Σήκω νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σου!» Κ' ἔτσι τὸ κούτσουρο ἔγινε λύκος καὶ τοῦ τρώει τὸ ποδάρι. Καὶ γι αὐτὸ εἶναι κουτσοδαίμονας καὶ ὁ λύκος εἶναι ἀλύγιστος, κούτσουρο¹.

(Πράματα Ἡπειρῶν. — Λ. Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 580-81, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1959).

Δ'.

Πίσ' ἀπ' τὴν Ἀστράκα, πού' ναι τὸ βουνὸ τὸ Λειβαδάκι τοῦ Ρομπόζ, ἱκεῖ πέρα κατοικοῦσι ὁ Χριστὸς μὲ τὸ Σαϊτάνη τὸ μιγάλο. Ὁ Χριστὸς εἶχε πρόβατα καὶ ὁ Σαϊτανᾶς εἶχε γίδια. Φθονοῦσαν ἓνας τὸν ἄλλο. Ὁ Χριστὸς ἔκανε καλὰ ἔργα, ὁ Σαϊτάνης κακά. Ὅ,τι ἔργα ἔκανι ὁ Σαϊτάνης, ὁ Χριστὸς τς ἔδωνι ἀναπνοὴ καὶ πνεῦμα. Ὁ Χριστὸς εἶχε τὰ πρόβατα. Ὁ Σαϊτάνης ἔφκειασι τὸ λύκο, γιὰ νὰ φάῃ τὰ πρόβατα τ' Χριστοῦ.

Γιὰ νὰ τὸν φκειάσ', ἐπελέκησ' ἓνα κούτσουρο ἀπὸ γκουριζά (ἀγριαχλαδιά), γι αὐτὸ καὶ ὁ λύκος δὲν μπορεῖ νὰ στρέψ', γυρίζ' μονοκόμματος. Κι ὅταν τὸν τελείωσε «τί νὰ τοῦ πῶ τώρα Χρῆστο;». — «Νὰ τ' πῆς τρεῖς φορές «σήκω νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σ'». Κι σηκώθ' καὶ ὁ λύκος καὶ τό' φρε τοῦ Σαϊτάνη τὸ ἓνα τ' πόδ'.

Ὑστερα πάει ὁ λύκος νὰ φάῃ τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς ἀπόλυσι τὴ γκλίτσα τ' κ' ἔγινε σκύλος κ' ἐκυνήγησι τὸ λύκο.

Ἐβαλαν τὰ γίδια νὰ τ' ἀρμέξουν' ὁ Χριστὸς ἄρμιγι καὶ ὁ Σαϊτάν'ς τὰ βάριγε, γιὰ νὰ περνᾶν μὲ τὴν ἀράδα μέσα σιτὴ στρούγγα καὶ νὰ τ' ἀρμέγ' ὁ Χριστὸς. Ἀλλὰ ὁ Χριστὸς μὲ τὸ τσιμπούκ' πού' εἶχε τὰ 'καιγε στὸ γόνα, τὰ βούλλωνε, γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν μαλλιά στὸ γόνα, ἔχουν τὴ βούλλα του κ' εἶναι σημαδεμένα. Ὅσα σημάδεψε, ἡμέρεψαν. Ὅταν κατάλαβε ὁ Σαϊτάν'ς διτὴ ἡμέρεψαν τὰ γίδια, ἀπέταξε τὴ σκούφια

1. Σημειωτέον ὅτι ὁ διηγηθεὶς εἰς ἐμὲ τὴν παράδοσιν ταύτην Δ. Γ. Τσιλιγιάννης, ἐτῶν 37, κτηνοτρόφος, προσέθεσεν: Ὁ λύκος δὲν μυρίζεται (=δὲν ἔχει ὄσφρησιν), γιὰ τὸν ἔχει ὁ διάβολος φκειαγμένο ἀπὸ ἀγριογκορτσά.

ὃ ἐκεῖνα πού' χε μέσ' σιῆ στρούγγα, πού' ταν ἀνάρμεγα, καὶ τὰ λάκισε κ' ἔφ'γαν, καὶ αὐτὰ εἶναι τ' ἀγριόγιδα, πού' δὲν ἔχουν βούλλα καὶ τὰ κατέχ' ὁ Σαϊτάν'ς σήμερα¹,

(Σαρακατσάνοι Παπίγγου Ζαγορίου Ἡπείρου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2453, σ. 195-97, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1962).

4. Ἡ δημιουργία τῆς γίδας.

Α'.

Τῆ γίδα τὴν ἔφτειασ' ὁ Διάβολος καὶ οὐλα τὰ γίδια, ἀλλὰ δὲν ἐμπόρεσε νὰν τὰ κάμη νὰ κάθουνται, γιὰτὶ δὲν ἔλυγάγανε τὰ γόνατά τους καὶ ἔτσι ἔστεκόσαντε πάντα ὀλόρθα κ' ἐποφάγανε. Ὅταν συναπαντήθηκε μὲ τὸ Χριστό, τοῦ εἶπε ὅτι «ἔφτειασα ἓνα ζῶο, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰν τὸ κάμω νὰ κάτση χάμου καὶ μοῦ ποφάει» καὶ τοῦ ἔδειξε τὰ γίδια. Τότες ὁ Χριστὸς ἔβγαλε τὴ βούλλα του καὶ ἐβούλλωσε τὰ γίδια σιὰ γόνατα τῶν μπροστινῶν ποδιῶν καὶ ἀμέσως ἔκαθίσανε. Γιὰ τοῦτο τὰ γίδια ἔχουνε σιὰ μπροστινὰ πόδια ἀπὸ μία βούλλα σιὸ κάθε γόνατο, τὴ βούλλα τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι ἡ γίδα εἶναι πλάσμα τοῦ Διαβόλου φαίνεται ἀπὸ τὴ φτειασὴ της, διότι ἔχει κέρατα καὶ γένεια, ἐνῶ ἡ προβατίνα δὲν ἔχει δὲ βόσκει χάμου σιῆ γῆ, ὅπως τὸ πρόβατο, ἀλλὰ σκαλώνει σιὰ κλαργιὰ καὶ τρώει τὰ τρυφερὰ βλαστάργια καὶ ἔτσι καταστρέφει τὰ δάση. Τὸ χειρότερο ἀπ' οὐλα εἶναι καὶ ξετσιπίωτη², διότι ἐνῶ τὸ πρόβατο καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἔχουν κρεμασμένη τὴ νουρά τους καὶ σκεπάζουν (τὰ θηλυκά) τὰ κρύφια μέλη τους, ἡ γίδα ἔχει σηκωμένη τὴ νουρά της καὶ φαίνουσαι οὐλα της.

(Ἀχαῖα-Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1222-23, συλλ. Χ. Κορύλλου, 1926;).

Β'.

Μιὰ φορά, πού' βγῆκε ὁ Διάβολος, βαλθῆκαν μὲ τὸ Χριστὸ νὰ κάμουν δυὸ πράματα. Ὁ Διάβολος ἔφκειαξε τὰ γίδια καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ γονατίσουν, ὅταν κοιμῶνταν, καθόλου. Ὁ Χριστὸς ἔφκειαξε τὰ πρόβατα καὶ μποροῦσαν νὰ γονατίσουν καὶ κοιμῶνταν ὅλο τὸ μεσημέρι. Τὰ γίδια, πού' δὲν μποροῦσαν νὰ γονατίσουν, ἔφευγαν, ὅλο ἔφευγαν καὶ ὁ Διάβολος, πού' πάγαινε κοντά, ἀνάπαψη δὲν εὔρισκε. Ἀπόστιασε. Τότε ὁ Διάβολος ρώτησε τὸ Χριστό, πῶς τὰ κατάφερε νὰ κοιμῶνται τὰ πρόβατά του. Ὁ Χριστὸς δὲν τοῦ εἶπε τίποτα.

1. Διήγησις ὑπὸ Θ. Τσουμάνη, ἐτῶν 47, σκηνίτου Σαρακατσάνου.

2. ἀναιδής.

Τότε και ὁ Διάβολος σοφίστηκε μὲ τὰ κέρατά του καὶ ἔκοψε μιὰ πέτσινα ἀπ' τὰ γόνατα τῶν γιδιῶν καὶ τὰ κατάφερε νὰ γονατίζουν καὶ νὰ κοιμοῦνται. Ἐκ τότε καὶ ὕστερα μποροῦν τὰ γίδια νὰ γονατῶνε καὶ νὰ κοιμοῦνται τὸ μεσημέρι.

Γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸ Χριστὸ ὁ Διάβολος ἔφκειασε τὴν ἀλεπού καὶ τὸ λύκο καὶ ἐπήγαιναν καὶ ἔτρωγαν τὰ πρόβατα ἄρνια καὶ πρόβατα τὰ σακάτευαν. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ τὸ Διάβολο, ἔφκειασε τὸ μαντρόσκυλο καὶ αὐτὸς κυνηγᾷ τὰ γίδια καὶ φεύγουν ἀπ' τὸ μπουλούκι.

Πάλι ὁ Διάβολος ἔφκειασε τὸ λαγὸ νὰ τρέχη πολὺ. Καὶ ὁ Χριστὸς ἔκαμε τὸ λαγωνικὸ νὰ κυνηγᾷ τὸ λαγό.

(Αἰτωλία.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 868, σ. 22, συλλ. Νικολ. Ραμαντάνη, 1927).

Γ'.

Τὰ γίδια ἦταν ὅλα ἄγρια ἦταν τοῦ Σατανᾶ. Καὶ ἀφοῦ ὁ Χριστὸς εἶδε ὅτι τὰ γίδια αὐτὰ ἦταν ὅλα ἄγρια, σκέφτηκε, πῶς θὰ τὰ κάμῃ ἡμερα. Καὶ λέει στὸ προσωπικό τ'. «Μαζέψετε αὐτὰ τὰ γίδια μὲ τὴ βοήθεια τῆ δικῆ μου, ἅς εἶναι ἄγρια, καὶ θὰ τὰ βάλωμε μέσ' σ' ἓνα μαντρί».

Ἀφοῦ τὰ μάζεψαν τὰ γίδια καὶ τὰ ἔβαλαν μέσα σ' ἓνα μαντρί, τώρα ὁ Χριστὸς λέει: «Καθίστε νὰ τ' ἀρμέξωμε». Ἀφοῦ ἄρμεγαν, συνεχοῦσαν, παίρνει ὁ Χριστὸς τὸ γάλα ἔπεφτε στὸ καρδάρ' καὶ τὰ σφράγιζε τὰ γίδια στὰ γόνατα καί, ἀφοῦ τὰ σφράγιζε, τὰ γίδια ἡμέρευαν, ἡμεροῦσαν καὶ κοιμοῦνταν ἐκεῖ.

Ὁ Σατανᾶς παρουσιάστικε στὴ στρούγγα. Καὶ ἀφοῦ τελείωσαν τὰ γίδια καὶ ἦταν λίγα μέσα, βλέπει μπροστὰ στὸ καρδάρι ἄσπρο γάλα καὶ τὰ γίδια νὰ κοιμοῦνται μπροστὰ ὅλα, ἡμερα, γιὰ τὸν Σατανᾶ τὸ γάλα ἦταν κόκκινο. Καὶ ἀπὸ τὴν τρέλλα τ' ὁ Σατανᾶς βγάζει τὴ σκούφια τ' καὶ προγγάει τὰ γίδια, πού ἦταν στὴν στρούγγα, καὶ ἔφυγαν καὶ ἔγιναν ἄγρια. Γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ἀσφράγιστα, ἀγριόγίδα, πὺν κοιμοῦνται μὲ τὰ πόδια τεντωμένα¹.

(Πράματα Ἡλείου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 577-78, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου 1959).

1. Ἡ διήγησις ἀνήκει εἰς τὸν Δημ. Γ. Τσιλιγιάννην, ἐτῶν 37 ποιμένα, ἐκ Πραμάντων, γραμμ. γνώσεις τοῦ δημοτικοῦ. Κατὰ τὸν Παναγ. Τσιλιγιάννην, ἐτῶν 33, ποιμένα, μὲ γραμματικὰς γνώσεις τοῦ δημοτικοῦ, «ὁ Διάβολος, μόλις εἶδε τὸ Χριστὸ ν' ἀρμέγῃ τὰ γίδια καὶ νὰ τὰ σφραγίσῃ στὰ γόνατα μὲ τὸ ἀφρί, ἀμέσως πετάει τὴ σκούφια στὰ ὑπόλοιπα, πὺν ἦταν μέσα στὴ στρούγγα, καὶ ἀμέσως ἔφυγαν, ἐνῶ τὰ σφραγισμένα ἔμειναν ἡμερα». Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 578, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1959.

Δ'

Ἐὸ Χριστὸς εἶχε τὰ πρόβατα καὶ τ' ἄρμεγε κ' ἤβγαζε γάλα ἄσπρο. Ἐὸ Διάολος εἶχε τὰ (γ)ίδια καὶ ἄρμεοντας ἔβγαζε γάλα κόκκινο σὰ γαῖμα. Γι' αὐτὸ παρακάλεσε τὸ Χριστὸ νὰ πάη στὴ στρούγγα του νὰ τ' ἄρμέξῃ μιὰ βολὰ καὶ αὐτός. Πῆγε καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἄρμεγε γάλα ἄσπρο, ἀλλὰ ἅμα τ' ἀπάρμεγε, τὰ βούλωνε καὶ ὄλας μὲ τὴ φλοέρα του στὸ ποδάρι. Γι' αὐτὸ τὰ (γ)ίδια κ' ἔχουν τὴ βούλλα τοῦ Χριστοῦ στὰ ποδάρια. Ἐὸ Διάολος, ὄντας εἶδε τὸ Χριστό, πὸν τὰ βούλωνε, γιὰτὶ ὄσα βουλλώνονταν γένονταν αὐτουνοῦ, τὰ χούγιαζε κ' ἔφρυβαν ἀπὸ τὴ στρούγγα. Καὶ σήμερα αὐτὰ εἶναι τ' ἀγριοῖδα.

(Παραμυθιά Ἡπειροῦ.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 1365, σ. 381, συλλ. Σπ. Μουσελίμη, Παραμυθιά, 1938).

Ε'

Τὰ γίδια, ὄταν βρέχῃ, κατεβάζουν τὴν οὐρά τς καὶ ὄταν εἶναι ἥλιος, τὴ σηκώνουν ἀπάνω. Λένε πὸς τὰ ἴφκειαξε ὁ Διάβολος καὶ τὸν ἀκοῦνε νὰ τὴν κατιβάζ'ν, ὄταν βρέχῃ καὶ νὰ τὴν ἀνιβάξ'ν, ὄταν εἶναι ἥλιος.

(Αὐλότοπος Σουλίου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2277 Β', σ. 487, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1958).

5. Ἐ δημιουργία τοῦ λαγοῦ.

Ἐναγ καιρὸ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Διάβολος ἀνταμωθήκανε. Μιὰ ἡμέρα λέει ὁ Διάβολος στὸ Χριστὸ ὄτι ἔφτειασε ἕνα ζῶο πὸν κανένα ἄλλο δὲν τὸ πιάνει στὴμ πηλάλα¹ καὶ ἀμέσως βγάνει ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὴν καπότα του ἕνα λαγὸ καὶ τὸν ἀπόλυσε καὶ ἔτρεχε πάρα πολὺ. Τὴν ἄλλ' ἡμέρα, πὸν ἀνταμωθήκανε πάλι, λέει ὁ Χριστὸς τοῦ Διαβόλου. — «Γιὰ ἀπόλυσε πάλι ἐκεῖνο τὸ ζῶο, πὸν ἔφτειασες». Ἐὸ Διάβολος ἀπόλυσε τὸ λαγὸ χαρούμενος καὶ ἀμέσως ὁ Χριστὸς ἀπόλυσε τὸ λαγωνικό, πὸν εἶχε φτειασὶ ἐπίτηδες, καὶ τὸν ἔπιασε τὸ λαγὸ. Ἐὸ Διάβολος ἐλυπήθηκε γιὰτὶ τὸν ἐνίκησε ὁ Χριστὸς καὶ ἀμέσως ἐμάζωξε οὐλοὺς τοὺς λαγοὺς καὶ τοὺς ἐπρόσταξε κάθε νύχτα νὰ βγαίνουνε καὶ νὰν τοῦ ὀργώνουν τὰ χωράφια του, κ' ἐκεῖνοὺς πὸν δὲ θὰ πᾶνε θὰν τοὺς ἀφήνῃ νὰν τοὺς πιάνουν τὰ λαγωνικά καὶ τὴν ἡμέρα ἀκόμη, ἀφοῦ τοὺς ξετρουπώνουνε. Γιὰ τοῦτο καὶ οἱ στρατολάτες (ὄδοιπόροι), ἅμα ἀπαντήσουνε στὸ δρόμο τοὺς λαγὸ τὴν ἡμέρα, γυρίζουνε πίσω, γιὰτὶ εἶναι ἔργο τοῦ Διαβόλου καὶ ἡ δουλειὰ τοὺς δὲ θὰ πάη καλά.

(Ἀχαῖα -² Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1221-22, συλλ. Χ. Κορύλλου, 1926;).

1. τρέξιμο

6. Ἡ δημιουργία τοῦ βουβαλιοῦ.

Μιὰν ἄλλη φορὰ πάλε ἐζήτησε ὁ Διάβολος τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ φτειάσῃ ἓνα ζῷο καλύτερο ἀπὸ τὸ βόϊδι καί, ἅμα ἔλαβε τὴν ἄδεια, ἔφτειασε τὸ βουβάλι, δυνατώτερο ἀπ' τὸ βόϊδι καὶ μὲ πλέον δυνατὴ φωνή, πὺν νὰ τρέμῃ ὁ τόπος, ὅταν φωνάζῃ, καὶ μὲ δλόρθα κέρατα καὶ γυρισμένα μπροσιὰ, γιὰ νὰ νικάῃ τὰ ἄλλα ζῷα. Ἐμα τὸ εἶδε ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἐζωντάνεψε, τοῦ εἶπε: — «Ἐλα καὶ σύ, μωρὲ βουβέ, ἀλαφροπάτη καὶ πισωκέρη». Καὶ γιὰ τοῦτο τὸ βουβάλι εἶναι βουβό, ὥστε μόλις ἀκούγεται, ὅταν φωνάζῃ πατάει ἀλαφρὰ καὶ ἔχει τὰ κέρατα ἀπάνου ἀπὸ τὸ σβέρκο του, γιὰ νὰ μὴ μπορῇ νὰ κερατίσῃ κανένα ζῷο ἢ ἄνθρωπο.

(Ἀχαΐα - Ἡλις. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1221, συλλ. Χ. Κορύλλου, 1926;).

7. Ἡ δημιουργία τῆς γκαμήλας.

Ὄταν ὁ Θεὸς ἔφτειασε τὸν κόσμον, ἐπῆγε ὁ Διάβολος καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ φτειάσῃ καὶ αὐτὸς ἓνα ζῷον. Ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ἄδεια, ἔφτειασε τὴν γκαμήλα, ἓνα ζῷο μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνα π' ἔφτειασ' ὁ Θεὸς καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὴν ζωντανέψῃ, γιὰτὶ ὁ Διάβολος δὲν εἶχε τέτοια δύναμη. Ὁ Θεὸς, ἅμα τὴν εἶδε, τὴν ἐζωντάνεψε καὶ τῆς εἶπε: — «Ἐλα καὶ σύ, λιανοπόδαρη, ἀργοκίνητη, μακροκέφαλη, στραβολαίμα, καμπούρα». Καὶ ἀπὸ τότε ἡ γκαμήλα περπατᾷ ἀργά, ἔχει στραβὸ λαιμὸ καὶ εἶναι καμπούρα.

(Ἀχαΐα - Ἡλις. — Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1221, συλλ. Χ. Κορύλλου, 1926;).

8. Ἡ δημιουργία τῆς ψαρόμυγας.

Τὶς ψαρόμυγες (ἀλογόμυγες), πὺν κολλᾷνε στὰ ζῷα καὶ τῶνε τρανᾷνε τὸ αἷμα, τὶς ἔστειλε ὁ Διάβολος, γιὰ νὰ βλαστημᾷνε οἱ ἀγωγιάτες. Τότες κι ὁ Θεὸς ἔστειλε κάτι ἄλλες μυῖγες, πὺν τσοὶ λέμε κυνηγοί, καὶ τρῶνε τσοὶ ἀλογόμυγες καὶ ἡσυχάζουνε τὰ ζῷα. Οἱ κυνηγοὶ βγαίνουνε τ' αἶ Πνεμάτου τὴν ἡμέρα.

(Μῆλος. — Λ.Α. χειρ. ἀρ. 2304, σ. 152, συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1959).

9. Ἡ δημιουργία τοῦ μύλου.

Α'.

Οἱ παλιοὶ ἔφκειασαν τὸ μύλο, τὴν κάτω καὶ τὴν ἀπάνω μυλόπετρα. Ἐβαλαν καὶ τὸ νερό. Ἐφεραν οἱ πέτρες γύρω κ' ἔπεφτε τὸ σ'τάρ' ἀπὸν τὸ κοφίν' στὸ κορτσέλι. Τὸ κορτσέλι τὸ κουνούσαν μὲ τὸ χέρ', γιὰ νὰ πέρσ' τὸ σ'τάρ' μέσα στὴ μυλόπε-

τρα. Κουράζονταν πολὺν κι ἀναγκάστ'καν νὰ ρωτήσουν τὸ Σαῖτάν' τί νὰ κάνουν, γιὰ νὰ μὴ κουράζονται. Κεῖνος τς εἶπε' αὔριο πρωὶ θὰ ῥθω καὶ θὰ σᾶς ᾿πῶ, ἀλλὰ δὲν θὰ γελάσ' κανένας τὴν ὥρα πὺν θὰ παρουσιαστῶ ἐκεῖ. Τὸ πρωὶ ᾿ραξε καβάλλα σ' ἓνα λαγό. Οἱ ἄνθρωποι, ᾿μα τὸν εἶδαν, γέλασαν. Αὐτὸς θύμωσε καὶ ἔστριψε νὰ φύβγη. Στὸ φεύγα εἶπε: «Δὲν τοὺς κόβ' τὸ κεφάλ' νὰ βάλουν ἓνα τόντζι¹ νὰ χτυπάη στὴν πέτρα, γιὰ νὰ πέφτ' τὸ σ'τάρ'». ᾿Ακ'σαν, τς ἔκοψ' τὸ κεφάλ' καὶ τὸ φκειάξανε².

(Πετροβούρι ᾿Ιωαννίνων. — Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 397-98, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1959).

Β'.

Μιὰ φορὰ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤξεραν πῶς νὰ φκειάσουν μύλο, γιὰ νὰ ἀλέθουν. ᾿Αρμάθιαζαν κάτι πέτρες καὶ αὐτὲς πάλι ξερμαθιάζονταν. Τί νὰ κάμουν καὶ αὐτοί. Πῆγαν καὶ τρυπώσανε σὲ μέρος, πὺν περνοῦσαν δαιμόνοι, γιὰ ν' ἀκούσουν τί θὰ εἰποῦνε. Σὲ λίγη ὥρα πέρασαν καὶ λέγανε: «ὦρὲ οἱ χαμένοι νὰ μὴ μποροῦν νὰ στεριώσουν τὸ μύλο! σφῆνα καὶ λιθάρι, σφῆνα καὶ λιθάρι, νὰ πῶς γίνεται ὁ μύλος».

Τὴν ἄλλη μέρα οἱ ἄνθρωποι στέριωσαν τὸ μύλο κατὰ πὺν ᾿κουσαν τοὺς δαιμόνους. ᾿Υστερα ἀπὸ κάμποσον καιρὸ οἱ δαιμόνοι πέρασαν ἀπὸ κεῖ καὶ παραξενεύτηκαν πὺν εἶδαν τὸ μύλο ἔτοιμο καὶ εἶπαν: «ποιὸς νὰ μᾶς πρόδωκε τὴν τέχνη μας!». Καὶ γι' αὐτὸ οἱ δαιμόνοι ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τοὺς μύλους' ἐπίσης καὶ οἱ βρικολάκοι. Οἱ λεχῶνες ποτὲ δὲν πατᾶνε σὲ μύλο. Εἶναι φόβος ἀπὸ τοὺς δαιμόνους.

(Αἰτωλία.—Λ. Α. χειρ., ἀρ. 148, σ. 15. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλία, 1919).

Γ'.

Κατὰ τὰ Δωδεκαήμερα δὲν πρέπει νὰ μπαίνουν σιτοὺς μύλους οἱ σεληνιαζόμενοι, οἱ ὑστερικὲς γυναῖκες, πὺν πάσχουν δηλαδὴ ἀπὸ μητρικά, ἀπὸ συχνὸν πονοκέφαλο καὶ ἀπὸ ἄλλα νοσήματα νευρικά, γιὰτὶ ὁ Διάβολος κάθεται μέσα ὡς νοικοκύρης, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐκίνησε πρῶτος τὸ μύλο καὶ τὸν κάνει πολλὰς φορὰς καὶ ἀλέθει μόνος του χωρὶς τὸ μυλωνᾶ. Κατὰ τὸν λαϊκὸν μῦθον ὁ Διάβολος ἐκίνησε πρῶτος τὸ μύλο ὡς ἐξῆς «Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔφτειασε τὸ μύλο, δὲν εἰμπόρειγε νὰ τὸν βάλῃ σὲ κίνηση, γιὰτὶ τὸν ἐγύριζε δεξιά. Γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τὸν κουνήσῃ, ἔπροσκάλεσε τὸ Διάβολο νὰν τὸν

1. ᾿τόντζι, μυτερὸ σίδηρο, πὺν γυρίζει ἐπάνω σὲ ἄλλο, πὺν ἔχει μιὰ τρυπίτσα, γιὰ νὰ μὴ φεύγῃ. Τὰ πάνω τόντζι ἄρσενικό, τὸ κάτω θηλυκό».

2 ᾿Ανεκοίνωσεν ὁ Χρ. Παπᾶς, ἐτῶν 60.

διατάξη πῶς νὰ κάμη, γιὰ νὰ τὸν βάλῃ σὲ κίνηση ν' ἀλέθῃ. Ἔμα τὸν εἶδε ὁ μυλωνᾶς καὶ ὅσοι ἄλλοι ἦσαν ἐκεῖ, ἐσκάσανε στὰ γέλοια. Τοῦ Διαβόλου τοῦ κακοφάνηκε καὶ ἐγύρισε νὰ φύγῃ λέγοντας: «Οἱ κερατάδες, ποτέ, δὲν θὰ τὸν κουνήσουνε, ἂν δὲν τὸν γυρίσουνε ἀριστερά». Ὁ μυλωνᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τ' ἀκούσανε καὶ ἀμέσως ἐγυρίσανε ἀριστερὰ κ' ἔτσι ἀρχίνησε ὁ μύλος ν' ἀλέθῃ καὶ γιὰ τοῦτο οὔλοι οἱ μύλοι γυρίζουνε ἀριστερά.

(Ἀχαΐα-Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 949-50, συλλ. Χ. Κορύλλου 1926;).

10. Τζουρλᾶς-τζαμάρα.

Α΄.

Τὸν τζουρλὰ (=ποιμενικὸν αὐλὸν) τὸν ἔφτειασε ὁ Διάβολος, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ, ἀπὸ καλάμι καὶ δὲν πρέπει γι' αὐτὸ νὰ τὸν βαροῦν τὰ μεσάνυχτα, γιὰτι μαζώνουντ' οἱ Διαβόλοι καὶ χορεύουν.

Ὁ Χριστὸς τότε, γιὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸ Διάβολο, ἔφτειασε τὴ τζαμάρα (εἶδος φλογέρας μήκους μέτρου περίπου, ἐκ διατροήτου βλαστοῦ κουμαριάς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) μὲ πολὺ δυνατώτερη φωνὴ ἀπὸ τὸν τζουρλὰ. Ὁ Διάβολος ἐφτόνεψε καί, γιὰ νὰ τῆς χαλάσῃ τὴ φωνή, ἔκαμε κρυφὰ μιὰ τρούπα στὴν κάτω μεριά, τὸ πίσω μέρος, ἀλλὰ τότες ἡ τζαμάρα ἔβγαλε καλύτερη φωνὴ καὶ ἔτσι ἔσκασ' ὁ Διάβολος ἀπ' τὸ κακό του.

Τὴ τζαμάρα, ὅ,τι ὥρα κι ἂν τὴ βαρᾶς δὲ φοβᾶσαι.

(Ἀχαΐα-Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 795, συλλ. Χ. Κορύλλου, 1926;).

Β΄.

Μιὰ τρούπα χαμ'πλὰ (=χαμηλὰ) στ' τζαμάρα τὴ λέν τρούπα τοῦ Σαϊτάν', γιὰτι αὐτὸς τ'ν ἔφκειαξι. Ὁ Χριστὸς, σὰν ἔφκειαξι τ' τζαμάρα, ζήλεψ' ὁ Σαϊτάν' κ' ἔφκειαξι κι αὐτὸς τ'ν κάτω τρούπα.

(Δυτ. Ζαγόριον Ἡπείρου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2453, σ. 197, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1962;).

Γ΄.

Ἡ τζαμάρα ἔχει μιὰ τρούπα χαμηλὰ στὸ σωλῆνα. Ῥώτησαν ἕνα, γιὰτι ἔχει τὴν τρούπα αὐτὴ καὶ εἶπε: «Ἐπαιξε κάποιος πολὺ καλά τὴ τζαμάρα καὶ ὁ Διάβολος, γιὰ νὰ μὴν παίξῃ τόσο καλά, πῆγε καὶ τὴν τρούπησέ γι' αὐτὸ τὴ λένε τρούπα τοῦ Διαβόλου».

Ἀνακοίνωσις ὑπὸ Ν. Γαλάνη (ὅπως τὴν εἶχε ἀκούσει στὸ Καρπενήσι, ὅπου ὑπηρετεῖ ὡς χωροφύλαξ). Ἀθῆναι 9 Μαρτ. 1953.

Β'. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τὰ λεγόμενα ἐν ἀρχῇ τῆς ὡς ἄνω ὑπ' ἀριθμ. 1 Πελοποννησιακῆς παραδόσεως, καθ' ἃ «ὁ Θεός... ἐφρόντιζε ν' ἀνάβῃ τὸ βράδυ τ' ἀστέργια, γιὰ νὰ φωτίζη τὴ γῆ καὶ νὰ τὰ σβένη τὴν αὐγή», ἐνθυμίζουν βυζαντινὴν δοξασίαν, ἀπαντῶσαν παρὰ Μιχ. Γλυκᾶ οὕτω : «Τὸ γὰρ φῶς ἐκεῖνο..., λαβὼν ὁ Θεὸς καὶ διανείμας αὐτὸ τοῖς φωσιῆρσι πᾶσιν..., καθάπερ λύχνοις, ἐνέθηκεν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς»¹ Ἡ αὐτὴ περίπου δοξασία ὑπάρχει καὶ εἰς δύο δημοσιευθεῖσας ὑπ' ἐμοῦ δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου².

Κατωτέρω εἰς τὴν ἐν λόγῳ Πελοποννησιακῇ διήγησιν λέγεται ὅτι, ἀφοῦ «ὁ Θεὸς ἔφτιασε πρῶτον τὸν Ἀδάμ», κατόπιν ὁ Διάβολος, «γιὰ νὰ μὴ κάθεται ξένοιαστος» ὁ πρωτόπλαστος, «ἐπῆγε σιτὸ ἀργασιῆρι του κ' ἔφτιασε τὴν Εὐά..., τὴν ἐπαρουσίασε τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ εἶπε νὰν τῆς φυσῆσῃ πνοὴν ζωῆς, γιὰτὶ ἦτανε ψόφια».

Ἐν Ρουμανίᾳ ἀπαντᾷ ἡ κατωτέρω δημῶδης διήγησις, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη, κατὰ μὲν τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. «Ὁ Διάβολος, σὰν εἶδε πὼς μὲ τὸν πνιγμὸ δὲν ἤμπορεῖ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ πὼς ἡ γῆ ἐξαπλώθηκε σιτὰ τέσσερα σημεῖα, ὅπου ὁ Θεὸς τὸν εἶχε ρίξει, σκέφτηκε νὰ πλάσῃ ἕναν ἄνθρωπο, πιστεύοντας ὅτι, ἂν θὰ εἶχεν ἕνα σύντροφο φίλο καὶ ὑποτακτικὸ του, θὰ ἤμπορέσῃ εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοποὺς του. Πῆρε λοιπὸν λάσπη κ' ἔκαμε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα τοῦ ἔβαλε σιτὸ στόμα ἕνα καλάμι κὶ ἄρχισε νὰ φυσᾷ μ' ὄλη του τὴ δύναμη, γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ πνοή. Ἀλλὰ ὄλη ἡ προσπάθεια πῆγε σιτὰ χαμένα, γιὰτὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Διαβόλου ἔβγαινε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ ἀνθρώπου. Βλέποντας ὁ Διάβολος πὼς δὲν ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ ζωὴν σιτὸν ἄνθρωπο, πηγαίνει σιτὸ Θεὸ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ δώσῃ ζωὴν σ' ἐκεῖνο τὸ κορμί, πὸν ἔκαμε ἀπὸ λάσπη. Ὁ Θεὸς ἐμφυσᾷ ἅγιο πνεῦμα σιτὸν ἄνθρωπο κὶ ὁ ἄνθρωπος παίρνει τὴ ζωὴ μέσα σιτὴν ψυχὴν του. Γι' αὐτὸ καὶ μέχρι σήμερα ὁ Διάβολος κυριαρχεῖ σιτὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸν βασανίζει, ὅσο ὁ ἄνθρωπος ζῆ, τοῦ στέλνει ἀρρώστειες, διάφορες πληγὰς κὶ ἀνικανότητες, κ' ἔπειτα ξεχωρίζει τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ σῶμα, πὸν τὸ ἀφήνει νὰ σαπίσῃ σιτὴ γῆ καὶ νὰ τὸ φᾶνε τὰ σκουλήκια. Ἡ ψυχὴ ὅμως, πὸν εἶναι ψίχαλο ἀπὸ τὸ θεϊκὸ πνεῦμα, μόλις τὸ ἁμαρτωλὸ σῶμα πεθάνῃ, ὑψώνεται πρὸς τὸ Θεό, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται»³.

1. Μιχ. Γλυκᾶ, Βίβλος Χρον., μέρ. I, (ἔκδ. Βόνν., σ. 35).

2. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογρ., τόμ. 18, 1959, σ. 168-169.

3. Tudor Pamfile, Povestea lumii de demult, București 1913, σ. 54. N. Cartoian, Cărțile populare în literatura Românească, vol. I. Epoca influenței Sud-Slave, București 1929, σ. 36.

Ὁμοίως βουλγαρική δημόδης παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἡ Εὐά ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς οὐρᾶς τοῦ Διαβόλου¹.

Τὸν πυρῆνα τῶν διηγήσεων τούτων ἀπαντῶμεν εἰς τὸ 27^{ον} κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ βυζαντινοῦ μοναχοῦ *Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ* «Πανοπλία Δογματική»², ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῶν βογομιλικῶν θεωριῶν. Κατ' αὐτὰς ὁ Διάβολος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, ἐπλασεν ὡς δεύτερος Θεὸς «τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ γῆς ὕδατι φυραθείσης», ἀλλά, μὴ δυνάμενος νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὸ ζωὴν, «διεπροσεβέυσαιτο πρὸς τὸν ἀγαθὸν Πατέρα καὶ παρεκάλεσε πεμφθῆναι παρ' αὐτοῦ προήν.... Τὸν δὲ Θεὸν ὡς ἀγαθὸν ἐπινεῦσαι καὶ ἐμφυσεῖν τῷ παρὰ τοῦ Σαταναῆλ πλασθέντι πνεῦμα ζωῆς καὶ γενέσθαι παραντίκα τὸν ἄνθρωπον εἰς ψυχὴν ζῶσαν»³. Ὁ αὐτὸς μοναχὸς διηγεῖται κατόπιν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σαταναῆλ δημιουργίας τῆς Εὐά⁴.

Ἡ Πελοποννησιακὴ διήγησις συμφωνεῖ μερικῶς πρὸς τὴν βογομιλικὴν δοξασίαν, ἀναφέρουσα ὅτι μόνον ἡ Εὐά εἶναι δημιούργημα τοῦ Διαβόλου κατὰ τὸ σῶμα. Ἀντιθέτως, ἡ ρουμανικὴ ἔχει ἀμεσωτέραν συνάφειαν πρὸς τὰς βογομιλικὰς θεωρίας, ἐφ' ὅσον κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει ἐδημιουργήθη κατὰ μὲν τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ⁵.

1. Βλ. *O. Dähnhardt*, *Natursagen*, τόμ. I. Leipzig - Berlin 1907, σ. 122 - 124. Γ. Ἄ Μεγα, Ἀδάμ καὶ Χριστὸς εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδ., ἔτ. 1929, σ. 397 - 398. Σημειωτέον δ' ὅτι τὰς βουλγαρικὰς μὲ δυϊστικὸν χαρακτήρα παραδόσεις ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς *Jordan Ivanov* ἐν τῷ ἔργῳ του: *Βογομιλικὰ βιβλία καὶ παραδόσεις*, βουλγαριστί, Sofia 1925, σελ. 327 - 336. (Ἐκδοσις Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας). Ὑπάρχει καὶ γαλλικὴ μετάφρασις βουλγαρικῶν βογομιλικῶν παραδόσεων ὑπὸ τῆς Lydia Dragomanov, ἐν *Mé-lusine*, τόμ. IV (1888/1889) στ. 194 - 195, 217 - 220, 263 - 267.

2. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξετυπώθη διὰ πρώτην φορὰν ἐν Τεργκοβίστη τῆς Βλαχίας κατὰ τὸ 1710. Περιγραφὴν τούτου βλ. ἐν *I. Bianu - N. Hodos*, *Bibliografia Românească Veche*, τόμ. I, București 1903, σ. 482 - 83, ἀρ. 160. Εἰς λατινικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1555, παρελείφθησαν τὰ ὑπ' ἀρ. 12 καὶ 13 κεφάλαια τοῦ ἔργου τὰ κατὰ τῶν Λατίνων στρεφόμενα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Τεργκοβίστης παρελείφθη τὸ ὑπ' ἀρ. 28 κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἐστρέφετο κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὀλόκληρον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν Τεργκοβίστη ἐκδόσεως ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἑλλην. Πατρολ. τοῦ *Migne*, τόμ. CXXX. Τὸ δὲ ἀπόσπασμα τὸ ἀφορῶν εἰς τοὺς Βογομίλους ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς μίαν νεωτέραν ἔκδοσιν, συμφώνως πρὸς παραλλαγὴν χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Utrecht, ὁμοῦ μὲ μίαν ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Β' κατὰ τῶν Βογομίλων ὑπὸ *G. Ficker*, *Die Phundagiagiten*, Leipzig, 1908, σ. 89 - 111.

3. *Migne*, P.G., 130, 3, στ. 1297.

4. Ἐνθ' ἀν., στ. 1297.

5. Βλ. καὶ *Elena Niculita Voronca*, *Datinele și credințele poporului român*, I, Cernăuți, 1903, σ. 8-9. *T. Pamfile*, ἔνθ' ἀν., σ. 54 - 55.

Ἡ θεωρία, καθ' ἣν τῆς δημιουργίας μετέσχον ἔκτος τοῦ κυρίως δημιουργοῦ καὶ ἄλλα ὄντα κατώτερα τούτου ἦτο καὶ πρὸ τῶν Βογομίλων γνωστή. «Ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος¹, λέγει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, διδασκόμεθα ὅτι ὁ τῶν Θεῶν δημιουργὸς ἐκέλευσεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντας θεοὺς νὰ τραπῶσιν εἰς τὴν τῶν ζώων δημιουργίαν, πλάττοντες τὸ θνητὸν μέρος τῶν ὄντων, ὅπερ ἔμελλε νὰ συνυφανθῆ μετὰ τοῦ ἀθανάτου... Ἐπόμενοι τῷ Πλάτωνι παραδέχονται συνεργοὺς τῆς δημιουργίας Φίλων ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Πλατωνικοῦ Τιμαίου νεοπλατωνικὸς Χαλκίδιος². Καὶ κατὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν, «ἐκτὸς τοῦ δημιουργοῦ Pā, καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ εἶχον τὴν δύναμιν τῆς δημιουργίας διὰ τῶν δακρῶν των καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ οἱ πρῶτοι παρῆγον τ' ἀγαθὰ ὄντα καὶ τὰ χρήσιμα πράγματα, οἱ δὲ κακοὶ τὰ κακὰ ὄντα καὶ τὰ ἐπιβλαβῆ πράγματα· τοιουτοτρόπως οἱ ὄφεις, οἱ σκορπιοὶ, τὰ δηλητηριώδη φυτὰ ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν δακρῶν τοῦ Σήτ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δαιμόνων»³. Τὰς αὐτὰς περίπου δοξασίας ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τοὺς αἰρετικούς χριστιανούς, τινὲς τῶν ὁποίων «ἐπρέσβευον ὅτι ὁ κόσμος εἶναι δημιούργημα τῶν ἀγγέλων ἢ ὅτι ὑπουργοῦν ἄγγελοι τῷ Θεῷ κατὰ τὴν δημιουργίαν»⁴. Τὰ δόγματα τούτων μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν συνεκέρασεν ἡ τῶν Βογομίλων αἵρεσις ἢ ἐν Βουλγαρία διαδοθεῖσα ἐπὶ τοῦ Τσάρου Πέτρου, διαδόχου τοῦ Συμεών.

Αἱ ρίζαι τῆς αἵρέσεως ταύτης πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐνθα ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ὁ Χριστιανισμὸς συνηντήθη μὲ τὸν Περσικὸν δυῖσμόν, καὶ ὅπου εὗρισκοντο εἰς ἀνθήσιν αἱ δοξασίαι τῶν Γνωστικῶν, Παυλικιανῶν, Μεσσαλιανῶν καὶ Εὐχιτῶν. Ἐξ Ἀσίας τὰ δόγματα τῶν αἰρετικῶν τούτων ὑπεισηλθον εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ἀποίκων, τῶν ἐγκατασταθέντων ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας περὶ τὴν Φιλιπούπολιν⁵ καὶ Ἀδριανούπολιν⁶.

1. Τίμ. 41 c «*Τρέπεσθε κατὰ φύσιν ὑμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ζώων δημιουργίαν, μιμούμενοι τὴν ἐμὴν δύναμιν περὶ τὴν ὑμετέραν γένεσιν*».

2. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Β', 1921, σ. 108.

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 108.

4. Αὐτόθι, σ. 108.

5. «*Περὶ τὴν Φιλιπούπολιν ὁ Ἀλέξιος σκηνοσάμενος, ἐκεῖ τὸν ἐαρινόν τε καιρὸν καὶ τὸν θέριον, ἤδη δὲ καὶ πολὺ τοῦ μετοπώρου διέτριβε. Καὶ ἦν ἔργον αὐτῷ τῆς ἐκεῖσε διατριβῆς ἢ μετὰ τῶν Μανιχαίων διάλεξις, οὓς Παυλικιάνους ἢ δημώδης ὀνομάζει φωνή (πολὺ γὰρ τοῦτο τὸ γένος ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατῴκισται, τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Τζιμισκῆ μεταγαρόντιος ἐκ τῆς ἐφᾶς αὐτὸ κἂν ταύτη ἐγκατοκίσαντος)*· οἷς διαλεγόμενος πολλοὺς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν μετήνεγκεν». Ζωναρά, Χρον., ΙΗ', σ. 316 (Βόννη). Ν. Καλογερά, Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, Εὐθύμιος ὁ Ζιγαβηνός καὶ οἱ αἰρετικοὶ Βογόμλοι. Ἀθήναιον, τόμ. 9, Ἀθήνησιν 1880, σ. 257.

6. Οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (741 - 775) καὶ Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς

Ἐν Βουλγαρία αἱ διδασκαλῖαι τοῦ Ἱερεμία Βογομίλου εὗρον ἰσχυρὰν ἀπήχθην καὶ ἤνθησαν ἀπὸ τοῦ 10^{ου} αἰ. ἰδίᾳ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ λαοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Βούλγαροι εὗρισκοντο εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των.

Ἐκ Βουλγαρίας ἡ αἵρεσις κατέκλυσε τὴν Βλαχίαν, Σερβίαν, Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην, ἐκεῖθεν δὲ τὴν Δύσιν ὑπὸ διάφορα ὀνόματα¹.

Τὸ μέρος τῆς παραδόσεως περὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν θηρίων ἔναντι τῶν πρωτοπλάστων μετὰ τὴν ἁμαρτίαν συμφωνεῖ πρὸς ἀνάλογον διήγησιν, περιλαμβανομένην εἰς τὸ «Περὶ Ἀδὰμ» βιβλίον βαβυλωνιακῆς τινος αἰρέσεως, ἐν τῷ ᾧ λέγεται ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἠπατήθησαν ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, τὰ ζῶα ἔγιναν ἐχθροὶ αὐτῶν². Κατόπιν τὰ εἰς τὸ τέλος τῆς διηγήσεως ἀναφερόμενα, ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκεν ἐντολὴν νὰ μὴ εἰσέλθῃ πλέον γυναῖκα εἰς τὸν Παράδεισον, «ἀφοῦ μιὰ ὥρα ἐκάθησε ἡ Εὐὰ μέσα καὶ δὲν ἄφησε παλούκι στὸ φράχτη» καὶ τὰ εἰς τὸ τέλος περὶ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, καθ' ἣ αὕτη «ἐφόρεσε φουστανέλλες κ' ἐμπῆκε γιὰ σπανὸς καὶ ὅταν τὴν ἀνακαλύψανε τὴν ἔβγαλαν ὄξω καὶ τὴν ἔβαλαν νὰ σιγυρᾷ τὸ κοιτέσι τοῦ Παραδείσου», μεταβάλλουν τὴν δυϊστικὴν περὶ τῆς δημιουργίας τῶν πρώτων ἀνθρώπων παράδοσιν εἰς εὐτράπελον διήγησιν.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 Ἡπειρωτικὴ παράδοσις εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸ ἔγγραφον ὁμολογον Ἀδὰμ καὶ Διαβόλου μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Παραδείσου ἔξωσιν τῶν πρωτοπλάστων. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἀδὰμ εἶχεν ἀπολέσει πάντα τ' ἀγαθὰ του καὶ ὁ Διάβολος τοῦ

(969-976) μετέφερον πολλοὺς Παυλικιανούς καὶ Μεσσαλιανούς εἰς τὴν Θράκην... «Κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον συνέχειαν τῶν μὲν Μεσσαλιανῶν ἀποτελοῦσιν οἱ Εὐχῖται, οἱ ὅποιοι ἀπέκτησαν δυναμιστικὰς ἰδέας, τῶν δὲ Παυλικιανῶν οἱ Βογόμιλοι». Βλ. Βασ. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σ. 232.

1. Βλ. *N. Cartoian*, ἐνθ' ἀν., σ. 24-34, ὅπου καὶ βιβλιογραφία περὶ τῶν Βογομίλων, τὴν ὁποίαν ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ συμπληρώσω ἐνταῦθα διὰ τῶν ἐξῆς: *H. Grégoire*, Les sources de l'histoire des Pauliciens, Bulletin Cl. d. Lettr. Acad. R. de Belgique, A 22 (1936), σ. 95-114. *H. - C. Puech et Vaillant*, Le traité contre les Bogomiles de Cosmas le prêtre, Paris 1945. *Steven Runciman*, The medieval Manichee, Cambridge 1947. *D. Obolensky*, The Bogomils. A study in Balkan Neo-Manichaeism. Cambridge 1948. *Alex. V. Soloviev*, Le problème du bogomilisme en Bosnie médiévale, Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1956, σ. 238-257. *M. Loos*, Deux contributions à l'histoire des Pauliciens, Byzantinoslavica XVII (1956), σ. 19-57. Τοῦ αὐτοῦ, Le mouvement Paulicien à Byzance, Αὐτόθι, τόμ. XXV, 1 (1964), σ. 52-68. *D. Angelov*, Zur Geschichte des Bogomilismus in Thrakien in der I. Hälfte des 14. Jahrhunderts, Byzant. Zeitschr., τόμ. 51 (1959), σ. 374-378. Ἐ. Ἀναστασίον, Οἱ Παυλικιανοί. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ διδασκαλία των ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, Ἀθῆναι 1959.

2. Βλ. *D. Albert Hauck* ἐν Realencyklopädie für protest. Theol. und Kirche, Bd. XII, 1903, σ. 155 κ.ἐξ.

ὑπεσχέθη «να τοῦ τὰ δώκη οὐλα ξανά», ὅταν θὰ τοῦ ὑπέγραφε συμφωνίαν ὅτι θὰ ἐγένετο ἰδικός του.

Συμφώνως πρὸς ἄλλας ἐκ Θράκης (Κορουτζὶ Διδυμοτείχου)¹ καὶ Κωνσταντινουπόλεως² διηγήσεις, ἡ συμφωνία συνάπτεται μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Διαβόλου ὅτι θὰ φωτίσῃ τὸν Ἄδὰμ ἐν τῇ σκοτίᾳ. «Τὸ φῶς κατὰ τοὺς μύθους ὅλων τῶν λαῶν ἦτο κάποτε ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῶν θεῶν καὶ εἴτε διὰ κλοπῆς εἴτε δι' εὐεργεσίας θεοῦ τινος ἐκομίσθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους»³.

Εἰς ἄλλην παραλλαγὴν ἐκ Βασαρά τῆς Λακεδαιμόνος⁴ λέγεται ὅτι ὁ Διάβολος ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἄδὰμ, διότι ἐκεῖνος «δὲν ἤξερε ποῦ νὰ πάῃ καὶ τί νὰ κάμῃ». Ἐπίσης, συμφώνως πρὸς ἄλλην πελοποννησιακὴν διήγησιν⁵, ὁ Ἄδὰμ ὑπέκυψεν εἰς τὸν Διάβολον ἐκ πείνης. Τέλος δ' εἰς ἄλλην διήγησιν ἐκ Κρήτης νέος παραδίδεται εἰς τὸν Διάβολον καὶ ὑπόσχεται εἰς αὐτὸν νὰ μὴ ἐκκλησιασθῇ πλέον, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος θὰ τὸν ἐβοήθει νὰ κατακτήσῃ τὴν καρδίαν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπωμένης «κυραδοπούλας»⁶.

Ἡ τελευταία αὕτη παράδοσις προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ «Βίου τοῦ Μεγάλου Βασιλείου», εἰς τὸν ὁποῖον μετ' ἄλλων θαυμάτων εἶναι προσηοτημένη καὶ ἡ «περὶ τοῦ ἀρνησαμένου τὸν Χριστὸν ἐγγράφως» διήγησις⁷.

Κατ' ἄλλην ἀνέκδοτον ἐκ Παξῶν παράδοσιν νέος ἐτοιμοθάνατος βοσκὸς παραδίδει τὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Διάβολον μὲ τὴν παράκλησιν, ὅπως ἐκεῖνος τὸν ἐνισχύσῃ καὶ ἐκδικηθῇ καὶ πεθαμένος τὴν μητέρα του καὶ τὸν μητριὸν του διὰ τὴν κακὴν των πρὸς αὐτὸν συμπεριφορὰν. Ἡ ἐπιθυμία του ἐπραγματοποιήθη. Ἐγένετο βροκόλακας καὶ τοὺς ἐκακοποιεῖ⁸.

Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου δημοσιευθεῖσα ἐκ Χαλαζόνης Ἐράνης Τριφυλίας παράδοσις ὑπὸ τὸν τίτλον «οἱ Χαλαζονίτικοι μύλοι», καθ' ἣν ὁ Διάβολος ὑπεσχέθη «ἀχτίμητο πλοῦτος» εἰς μυλωνᾶν, εἰς ἣν περίπτωσιν ἐκεῖνος δὲν θὰ μετέβαινεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν θὰ ἔκαμνε τὸν σταυρὸν του⁹. Συγγενῆς εἶναι

1. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 388-391, ἰδίᾳ σ. 390.

2. Ἀσημίνας Μπούρα, Περὶ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἄδὰμ καὶ τοῦ «ξύλου τῆς γνώσεως», Λαογρ., τόμ. σ. 20, (1962), σ. 567.

3. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 409.

4. Ἀντ. Μιχαλακέα, Ἄδὰμ καὶ Χριστός, Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 569.

5. Ν. Λάσκαρη (Λασταίου), Τὸ ὁμολόγο τοῦ Ἄδὰμ καὶ τῆς Εὐᾶς· ἐφημ. «Μορέας τῆς Τριπόλεως», 6 Ἰαν. 1929. Ἀνεδημοσιεύθη εἰς Λαογρ., τόμ. 20, (1962), σ. 569-70.

6. Βλ. Μαρίαν Λιουδάκη, ἐν Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 570-572.

7. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 414-16.

8. Λ. Α. ἀρ. 2250, σ. 16-17, συλλ. Δ. Λουκάτου, Παξοί, 1957.

9. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 519, ἀρ. 850.

πρὸς τούτοις καὶ ἡ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πελοποννησιακῆ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ Διάβολος θὰ ἐδέχετο «*νὰ δίνῃ τοὺς διψασμένους νερὸ νὰ πιοῦν*», ἐὰν θὰ ἐδέχοντο «*νὰ τοὺς βουλλώσῃ μὲ τὴν κολοκύθα*». Ὅσοι δεχτοῦν, θὰ τοὺς βουλλώσῃ καὶ θὰ εἶναι βουλλωμένοι, ἄνθρωποι τοῦ Διαβόλου, πὺν δὲν θὰ βροῦν ποτὲ συχώρεση ἀπὸ τὸ Θεό»¹.

Τὸ βούλλωμα ἢ σφράγισις ὑπὸ τοῦ Διαβόλου γίνεται συνήθως ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἐπισημοποιεῖ τὴν ἐξαγοράν. Διὰ τοῦτο τὸ βάπτισμα ὀρίζεται ὡς «*σφραγὶς δωρεᾶς πνεύματος Ἁγίου*», ἵνα πιστοποιηθῆ ὅτι ὁ βαπτισθεὶς εἰς Χριστὸν ἐγένετο κτῆμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει ἤδη τὴν προστασίαν του κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ Διαβόλου².

Εἰς ἄλλην παράδοσιν ἐκ Τροιζηνίας τεχνίτης ἀναλαβὼν νὰ κατασκευάσῃ γέφυραν εἰς τὸ Κρεμαστὸ τοῦ Δαμαλᾶ ἀποτυγχάνει, ὁ δὲ πασᾶς κατὰ συμφωνίαν πρόκειται «*νὰ τοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι*». Ὁ Διάβολος, παρουσιασθεὶς εἰς τὸν τεχνίτην, τοῦ ὑπόσχεται νὰ κατασκευάσῃ αὐτὸς τὴν γέφυραν καὶ νὰ τοῦ προσφέρῃ ὅ,τι ἄλλο τοῦ ζητήσῃ, ἀρκεῖ ἐκεῖνος νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν ψυχὴν του³.

Εἰς ἑτέραν παράδοσιν πτωχὸς πωλεῖ τὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Διάβολον καὶ συνάπτει συμβόλαιον μετ' αὐτοῦ⁴.

Καὶ «*εἰς πολυπληθεῖς μεσαιωνικὰς παραδόσεις, λέγει ὁ Ν.Γ. Πολίτης, πολλοὶ ἀρχιτέκτονες παραδίδουσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς τὸν Διάβολον, ὅπως ἀναδεχθῆ οὗτος τὴν συντέλεσιν οἰκοδομημάτων, ὑπεράνθρωπον ἀπαιτούντων ἰκανότητα*»⁵.

Πρὸς ἀπόκτησιν ἰδίᾳ ψυχῶν ὁ Διάβολος παρέχει τὰ μέσα εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας τὴν ἀπόλαυσιν ἡδονῶν. Πρέπει ὅμως ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπογράψῃ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ συμφωνίαν μετ' αὐτοῦ. Ἡ πρόληψις αὕτη εἶναι γνωστὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, διεδόθη δὲ περισσότερον κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην καὶ τὴν δεκάτην ἕκτην. Ὁ ἐκ Κρήτης μοναχὸς Ἀγάπιος Λάν-

1. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 542, ἀρ. 886.

2. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 427.

3. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν. σ. 520-522, ἀρ. 852. Βλ. τὴν αὐτὴν παράδοσιν καὶ ἐν Λ. Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 950-951, συλλ. Χ. Κορύλλου, Ἀχαΐα-Ἡλις, 1926; «Τὴν παράδοσιν ταύτην λογοτεχνικῶς διεσκεύασεν ὁ Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆς εἰς διήγημα». Βλ. εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 452-457.

4. Βλ. Δημ. Λουκάτου, Νεοελληνικὰ λαογραφικὰ κείμενα, Ἀθήναι 1957, σ. 242-43. Πρὸς παραλλαγὴν ἐκ Κρήτης ὑπὸ Ἰω. Ἐλευθεράκη, περ. «Μύσων», τόμ. 7 (1938), σ. 157· ἐκ Πόντου ὑπὸ Ε. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθήνα 1939, σ. 436-37, ἀρ. 39. Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 367, ἀρ. 6, καὶ R. M. Dawkins, Modern Greek Folktales, Oxford, 1953, σ. 374-375, ἀρ. 59.

5. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 451.

δος ἐν τῇ «Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία» (μέρ. Α', κεφ. 6, σ. 21. μέρ. Γ', 23, σ. 341-42 καὶ 344) ἀναφέρει σχετικὰς πρὸς τὴν ἐν λόγῳ πρόληψιν διηγήσεις¹.

Τὸ μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Διαβόλου συμβόλαιον εἰς ὅλας τὰς ἐν λόγῳ διηγήσεις διελύθη, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην.

Ἡ ἔγγραφος συμφωνία μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Διαβόλου εἶναι κοινὴ καὶ εἰς βουλγαρικὰς² καὶ ρωσικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπήγασαν ἀπὸ σλαβικὰ ἀπόκρυφα. Καὶ ἐν Ρουμανίᾳ ἀπαντῶσιν ἀνάλογοι παραδόσεις. Οὕτως ἐν Μπουκοβίνῃ διηγοῦνται ὅτι ὁ Ἀδάμ, θέλων νὰ ὀργώσῃ τὴν γῆν, ἠμποδίζετο ὑπὸ τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν αἰτίαν ὅτι τὸ ἔδαφος εἶναι ἰδικόν του, διότι, πρὶν γίνῃ τοῦτο ὅτι εἶναι, αὐτὸς «τὸ ἔβγαλεν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν νερῶν». Ὁ Ἀδάμ, βλέπων ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος σωτηρίας, συνεφώνησε νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων του. Ὁ Διάβολος τότε ἔλαβε «μερικὲς φουχιᾶς στάχτη, τὴν ἀνεκάτωσε καλά, ἔκαμε μ' αὐτὴν ἓνα κεραμίδι καὶ τὸ ἔδωσε στὸν Ἀδάμ, νὰ τὸ ὑπογράψῃ. Ἐκεῖνος ἔβαλε τὸ δάχτυλο σ' αὐτό... καὶ τὸ συμβόλαιον ὑπεγράφη. Τότε ὁ Διάβολος τὸ ἔφησε καλὰ σιὴ φωτιὰ ὡς ὅπου ἔγινε στερεὸ σὰν πέτρα καὶ πῆγε καὶ τὸ ἔκρουσε στὸ βάθος τοῦ Ἰορδάνη ποταμοῦ κάτω ἀπὸ ἓνα βράχο. Ὅταν ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσθη, τὸ συμβόλαιον διελύθη»³.

Ὡς παρετήρησεν ὁ Ο. Dähnhardt⁴, «τὸ θέμα περὶ τῆς ἀροτριάσεως τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδάμ εἶναι ἀπλῆ ἐπέκτασις, ἡ ὁποία ἐξαίρει τὰς συνεπείας ἄλλης συνθήκης, τὴν ὁποίαν Θεὸς καὶ Σαταναὴλ συνῆψαν περὶ διανομῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ζώντων καὶ νεκρῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς διανομῆς ταύτης εἶναι ἡ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀναγνωρίζων τὴν ἐξουσίαν τοῦ Διαβόλου ἐπὶ τῆς γῆς, λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὸ δικαίωμα νὰ κατοικήσῃ καὶ ζήσῃ ἐπ' αὐτῆς. Ὅθεν καὶ αὕτη προέρχεται ἀπὸ βογομιλικὰς διδασκαλίας καὶ ἀνάγεται ἀρχικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Ὁρμουζδ καὶ Ἀριμὰν συνθήκην τῆς Ἰρανικῆς θρησκείας... Ἀλλ' εἰς δημώδεις ἑλληνικὰς παραδόσεις δὲν ἔχομεν ἔνδειξιν περὶ τῆς πρώτης ἐκείνης μεταξὺ Θεοῦ καὶ Σαταναὴλ συνθήκης»⁵.

Τῆς ἀνωτέρω ρουμανικῆς διηγήσεως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι παραλλαγαί, προεο-

1. Ν. Γ. Πολίτιον, ἐνθ' ἀν., σ. 448-450.

2. Α. Strausz, Die Bulgaren, Leipzig 1898, σ. 79. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σελ. 408 - 409.

3. S. F. Marian, Sărbătorile la Români, τόμ. I. Cârniligile, București 1898, σ. 217 - 20.

4. Ἐνθ' ἀν., τόμ. I, σ. 238.

5. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 409.

χόμενοι ἐκ Τρανσυλβανίας, Μπανάτου καὶ Μολδαβίας, ἐδημοσιεύθησαν δ' εἰς διαφόρους ἐν Ρουμανία συλλογὰς λαογραφικοῦ ὕλικου¹.

Εἰς τινὰς ἄλλας ρουμανικὰς παραδόσεις λέγεται ὅτι αἰτία τῆς συμφωνίας δὲν ὑπῆρξεν ἡ γῆ, ἀλλ' ἡ ἐλπίς τοῦ πρωτοπλάστου πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὐτυχίας², καὶ εἰς ἄλλας ἡ προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως διακόψη τὰς ἐρωτικὰς σχέσεις Διαβόλου καὶ Εὔας³.

Ὅτι δ' ὁ Διάβολος εἶχε συνάψει ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Εὔας ἀναφέρεται εἰς δημώδη ἐκ Μπουκοβίνης παράδοσιν, ἔχουσαν οὕτως: « Ἀμέσως, ὅταν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐδιώχτηκαν ἀπὸ τὸν Παράδεισο στὸν ἐπίγειο Ἄδη πρὸς τιμωρίαν, ὁ Διάβολος εὐρέθηκε μὲ τὴν Εὔα καὶ ἡ Εὔα μὲ μακριὰ μαλλιά καὶ λίγη γνώση ἔπεσε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Διαβόλου καὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἁμάρτημα ἐγεννήθη ἓνα παιδί μὲ ἑπτὰ κεφάλια »⁴.

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως ταύτης προστίθεται ὅτι ὁ Ἀδὰμ, πληροφορηθεὶς τ' ἀνωτέρω, ἐσκέφθη νὰ κατασκευάσῃ πλοῖον μὲ σανίδας, νὰ περάσῃ θάλασσαν καὶ νὰ σωθῆ ἀπὸ τὸν Σατανᾶν. Ἄλλ' ἐκεῖνος, μαθὼν, τῇ βοηθείᾳ τῆς Εὔας, τὰς σκέψεις τοῦ Ἀδὰμ, μεταμορφώνεται εἰς ὄφιν καὶ συμβουλεύει τὴν ἀγαπημένην του, νὰ μὴ εἰσέλθῃ ἄνευ αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον. Κατὰ τὸ ταξίδιον ὁ ὄφις βαρένει, διὰ νὰ ναυαγήσῃ τὸ πλοῖον τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἀπαλλαγῆ αὐτοῦ. Ὁ Ἀδὰμ θέλει νὰ φονεύσῃ τὸν ὄφιν, ἀλλ' οὗτος μεταμορφώνεται εἰς ποντικὸν καὶ ἀρχίζει νὰ καταρώγῃ τὰς σανίδας τοῦ πλοίου. Ὁ Ἀδὰμ τὸν κτυπᾷ μὲ τὸ γάντι, πού μεταμορφώνεται εἰς γάταν, ἡ ὁποία συλλαμβάνει τὸν ποντικόν. Ὁ Σατανᾶς ἐξέρχεται ἀπὸ τὰς τρίχας τῆς γάτας ὑπὸ μορφήν σπίθας⁵.

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς ἡ παράδοσις συνεχίζεται μὲ τὸ θέμα τοῦ κατακλισμοῦ, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, παρουσιάζονται ἐπὶ σκηνῆς ὁ Νῶε μετὰ τῆς συζύγου του.

Ἡ ἐν λόγῳ ρουμανικὴ παράδοσις ἀπηχεῖ προφανῶς τὰς βογομιλικὰς διδασκαλίας περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Διαβόλου ἐξαπατήσεως τῆς Εὔας, συνοψιζομένης εἰς τὸ

1. T. Pamfile, ἐνθ' ἄν., σ. 95-98. Pop Reteganul, Povoști din popor, Sibiu 1895, σ. 19. Elena Niculita Voronca, Datinele și credințele poporului român. τόμ I, Cernăuți 1903, σ. 17-18, S. F. Marian, Legendele Maicii Domnului. București, 1904, σ. 4-6. P. Henry, Bibliothèque de l' Institut Français des Hautes Études en Roumanie. Mélanges, 1927, București 1928, σ. 86-92.

2. T. Pamfile, ἐνθ' ἄν., σ. 100.

3. T. Pamfile, ἐνθ. ἄν., σ. 93.

4. Eleona Niculita Voronca, ἐνθ' ἄν., σ. 18.

5. N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 37. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Zapișul lui Adam, ἐν Artă și tehnică grafică, Buletinul Imprimeriilor Statului. Caietul nr. 3. București, Martie 1938, σ. 9-11.

ἔξις χωρίον Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ: «Εἶτα τῆς Εὐας ὁμοίως ἐκεῖθεν ποιηθείσης, καὶ ταῖς ἴσαις ἀπαστραψάσης λαμπρότησι, φθονῆσαι τὸν Σαταναήλ καὶ μεταμεληθῆναι, καὶ κινήθῆναι πρὸς ἐπιβουλήν τοῦ πλάσματος τοῦ ἰδίου, καὶ εἰσρῆναι τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ὄψεως, καὶ ἐξαπατῆσαι τὴν Εὐαν, καὶ συγγενέσθαι αὐτῇ, καὶ ποιῆσαι ἔγκυον, ἵνα τὸ σπέρμα τούτου προλαβὸν κατακυριεύσῃ τοῦ ἀδαμαίου σπέρματος, καὶ ὡς οἶόν τε διαφθείρῃ, καὶ μὴ συγχωρῇ ἀυξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι. Τὴν δὲ ταχέως ὠδινήσασαν ἀπογεννῆσαι τὸν Κάϊν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ Σαταναήλ, καὶ ἀδελφὴν δίδυμον ὁμοιότροπον, ὄνομα αὐτῇ Καλωμενά ζηλοτυπήσαντα δὲ τὸν Ἄδὰμ συνελθεῖν καὶ αὐτὸν τῇ Εὐα, καὶ γεννῆσαι τὸν Ἄβελ, ὃν ἀνελὼν εὐθύς ὁ Κάϊν, τὸν φόνον εἰς τὸν βίον εἰσήγαγε»¹.

Εἰς ἕτερον κύκλον ρουμανικῶν παραδόσεων ἢ διαλύσεις τοῦ συμβολαίου Ἄδὰμ καὶ Διαβόλου ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὸν Σωτῆρα, ἀλλ' εἰς τὸν Ἅγιον Ἡλίαν².

Ὅλαι αἱ ὡς ἄνω παραδόσεις προέρχονται ἐκ χειρογράφων καλογηρικῶν διηγήσεων, ἥτοι ἐκ τῆς γραπτῆς φιλολογίας καὶ δὴ ἐκ τῶν κειμένων: *Διήγησις καὶ πολιτεία Ἄδὰμ καὶ Εὐας τῶν πρωτοπλάστων*³ «ἢ διήγησις περὶ Ἄδὰμ καὶ Εὐας»⁴ καὶ τῶν ἐν τῇ ρουμανικῇ γλώσσῃ «*Incepuii dela Adamu*» ἢ «*Cuvânt pentru Adam si Eva*»⁵. «Ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ Ἄδὰμ» ἢ «Λόγος περὶ Ἄδὰμ καὶ Εὐας».

Τὸ παλαιότερον τῶν ρουμανικῶν χειρογράφων «Adam și Eva», τοποθετούμενον ὑπὸ *M. Gaster* εἰς τὰ ἔτη 1600 - 1625⁶, προέρχεται ἐκ σλαβικῶν παραλλαγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμελετήθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ *Jordan Ivanov*⁷. Αὗται ἀπέρορευσαν ἀπὸ ἑλληνικὰ πρότυπα⁸, λατινιστὶ μεταφρασθέντα καὶ διαδοθέντα εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ πρώτη εἰς τὴν σλαβικὴν μετάφρασις κατὰ τὸν *V. Jagic* συνετε-

1. *Migne*, P. G., 130, 53, στ. 1297.

2. Ion Creangă, τόμ. III, σ. 39 - 40, τόμ. VIII, σ. 14.

3 Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. Α', Cambridge 1895, σ. 37, ἀρ. χ/φ 450, 10.

4 Σπ. Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., σ. 249, ἀρ. χ/φ 2788: 11.

5 Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 3813 χ/φον (ἀρχῶν 10ου αἰ.), φ. 91 - 101, τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2158 χ/φον, φ. 9 - 12, ἀποκείμενον ἐν τῇ αὐτῇ Βιβλιοθήκῃ.

6 Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 469 χ/φου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Βλ. *M. Gaster*, ἐν *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* τ. I (1883), σ. 74. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ χ/φου τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 78 - 80, ἀνεδημοσιεύθη δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἔργῳ του *Chrestomație română* τόμ. I, București 1891, σ. 63 - 65.

7 *Ior. Ivanov*, Βογομιλικὰ βιβλία καὶ παραδόσεις, Sofia 1925, σ. 207 - 227.

8 Βλ. περὶ τῶν ἑλληνικῶν τούτων προτύπων *Γ. Ἀ. Μέγαν*, ἐνθ' ἄν., σ. 412 - 13.

λέσθη παρὰ τοῖς Νοτίοις Σλάβοις, Βουλγάροις ἢ Σέρβοις, κατὰ τὸν 14^{ον} αἰ.¹

Ἐκτὸς τούτων εἶναι γνωστὴ ἐπίσης καὶ ἄρμενικὴ μετάφρασις τῆς διηγήσεως «Ἀδὰμ καὶ Εὐά», γενομένη δι' ἑνὸς συριακοῦ ἢ ἀραβικοῦ ἐνδιαμέσου².

Διὰ τῶν λατινικῶν μεταφράσεων ἢ περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὐάς διήγησις εἰσῆλθεν εἰς τὰς ρωμανικὰς καὶ γερμανικὰς φιλολογίας, συχνὰ δὲ παρενεβλήθη καὶ μεταξὺ ἄλλων συγγραφῶν, διασκευασθεισῶν ἑμμέτρως ἤδη ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰ.³ Συνέβη δηλαδὴ εἰς τὴν Δύσιν ὅτι ἐγένετο καὶ μὲ τὸν ἰδικόν μας Κρητὰ ποιητὴν Γεώργιον Χοῦμνον, ὁ ὁποῖος, ἀντλήσας ἐκ διαφόρων ἀποκρύφων πηγῶν, συνέθεσε περὶ τὸ 1500 ἑμμετρον «Ἐπιτομὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης»⁴.

Ἡ ὡς ἄνω λογία περὶ τῶν πρωτοπλάστων ρουμανικὴ διήγησις, μὲ τὸ ἐπεισόδιον τῆς συμφωνίας Ἀδὰμ καὶ Διαβόλου, ἐπέδρασεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰ. καὶ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐν Ρουμανίᾳ ζωγραφικὴν. Ὁ *P. Henry* ἐπεσήμανε τὴν εἰκόνα τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πολυθρῦλτου συμβολαίου μεταξὺ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Γένεσιν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι διακοσμοῦν τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν παλαιῶν μοναστηρίων τῆς Μπουκοβίνης⁵. Ἡ εἰκὼν παριστᾷ τὸν Ἀδὰμ νὰ κρατῇ ἓνα ξετυλιγμένον χαρτὶ καὶ νὰ ὑπογράψῃ τὴν συμφωνίαν. Ἐμπρὸς τοῦ ὁ Διάβολος, γενειοφόρος καὶ μὲ οὐράν, κρατεῖ μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα μαγικὴν ράβδον, συμβολίζουσαν

1. *V. Jagić*, Slavische Beiträge zu den bibl. Apocryphen, ἐν Denkschriften der Akademie, Wien 1893, σ. 15, 33, 42. Βλ. παρὰ *Γ. Ἀ. Μέγα*, ἐνθ' ἄν., σ. 409.

2. *E. Kautzsch*, Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments, τόμ. II, Tübingen 1900, σ. 507-510. Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς παραδόσεως ταύτης διάφοροι ἀπόψεις διετυπώθησαν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν. Οὕτως ὁ *E. Schürer* (Geschichte des jüdischen Volkes, IV. Aufl. III Band., σ. 396) νομίζει ὅτι αὕτη, ἐὰν κρίνῃ κανεῖς ἐκ τῆς μορφῆς της, εἶναι ἔργον χριστιανοῦ τινος συγγραφέως ἢ τὸ ὀλιγώτερον ὅτι διεσκευάσθη ὑπὸ χριστιανικῆς χειρὸς καὶ δέχεται ὅτι ὡς βᾶσις αὐτῆς ὑπόκειται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἰουδαϊκὸν ὑλικόν. Δὲν ἀποκλείει δὲ τὴν πιθανότητα ὅτι ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς φιλολογίας ἔχομεν μίαν συγγραφὴν περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδὰμ. Ἄλλοι ἐπιστήμονες, ὡς ὁ *Harnack*, ὁ *Ginzberg*, ὁ *Kautzsch* καὶ ὁ *James*, βασιζόμενοι α) εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς παραδόσεως, ἢ ὁποῖα ἀπηχεῖ εἰς τινα σημεῖα ἰουδαϊκὰς ἀντιλήψεις ὑπὸ διηγηματικὴν μορφήν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν φανεράν σχέσιν μὲ τὸν μῦθρον καὶ τὴν διαθήκην τῶν 12 Πατριαρχῶν καὶ β) εἰς τινὰς γλωσσικὰς ἰδιομορφίας τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ὑποπτεύουν ὅτι τὸ πρότυπον αὐτῆς ἦτο ἑβραϊκόν. *E. Kautzsch*, ἐνθ' ἄν., σ. 510-512.

3. *Wilhelm Meyer*, Vita Adam et Evae, ἐν Abhandlungen der philosophisch-philologischen klasse der königl. Bayerischen Akademie der Wissenschaften, XIV Band. I. Abth., München, 1877.

4. *Γ. Ἀ. Μέγα*, ἐνθ' ἄν., σ. 411-412. Βλ. τοῦ ἰδίου, Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ ποιήματος τοῦ Κρητῶς Γεωργίου Χοῦμνου, Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ', τευχ. II, 1963, σ. 408-420.

5. *P. Henry*, ἐνθ' ἄν., σ. 82-92.

τὴν δύναμίν του, καὶ μὲ τὴν ἀριστεράν, τεταμένην, ὑπαγορεύει εἰς τὸν πρωτόπλατον τοὺς ὄρους τοῦ συμβολαίου.

Ἐπίσης ἡ αὐτὴ ἀγιολογικὴ παράδοσις διεσκευάσθη ἐν Ρουμανίᾳ εἰς στιχοῦργημα, φέρον εἰς τὰ χειρόγραφα τὸν τίτλον: «Τὸ ᾄσμα τοῦ Ἀδάμ» ἢ «Τὸ στιχοῦργημα τοῦ Ἀδάμ». Παραλλαγαί τινες αὐτοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ. ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Μ. Gaster¹. ἀλλὰ τὸ ᾄσμα εἶναι παλαιότερον, διότι ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἀπόκειται παραλλαγὴ τοῦ ἔτους 1760². Πλὴν δὲ τῆς παραδόσεως περὶ ὑπογραφῆς συμβολαίου μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Διαβόλου ἐν αὐτῷ παρεμβάλλονται καὶ τινες διηγήσεις ἐκ τῆς Βίβλου, ὡς ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Νῶε, ἡ κακία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ συμβόλαιον διαλύεται. Χαρακτηριστικὴ ὡσαύτως ἐν τῷ στιχοῦργήματι τούτῳ εἶναι ἡ σκηνὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου πειρασμοῦ τοῦ Κυρίου, ὡς αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου³, Λουκᾶ⁴ καὶ Μάρκου⁵.

Τὸ δὲ θέμα τῆς ἐκ τοῦ Παραδείσου ἐκδιώξεως τῶν πρωτοπλάστων καὶ τοῦ θρήνου τοῦ Ἀδάμ διὰ τὴν ἀπολεσθεῖσαν εὐτυχίαν ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 18 Χριστουγεννιάτικον ᾄσμα τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἀντωνίου Πάνν, καθὼς καὶ εἰς δημόδη ρουμανικὰ κάλανδα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων. Ταῦτα ἔχουν ὡς πρωταρχικὴν πηγὴν τὸ παλαιὸν περὶ Ἀδάμ καὶ Εὕας στιχοῦργημα. Πρέπει ὡσαύτως νὰ σημειώσω ὅτι εἰς ταῦτα συνυφάνθησαν θέματα καὶ στίχοι καὶ ἐξ ἄλλων θρησκευτικῶν κειμένων, κυκλοφορουμένων ἐν Τρανσυλβανίᾳ κατὰ τὸν 17ον αἰ. Τὰ δὲ σλαβικὰ παράλληλα τῶν ἐν λόγῳ ᾄσμάτων γνωρίζομεν ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Μ. Gaster¹ καὶ τοῦ Ν. Draganu².

Ἄρκεται ἄλλαι δημόδεις Νεοελληνικαὶ παραδόσεις ἀναφέρουν, ὅτι ὁ Διάβολος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, ἔπλασεν ὁμοίως ζῶα ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἀτελὲς καὶ ὁ Θεὸς ἢ ὁ Χριστὸς συνεπλήρωσεν αὐτὸ πρὸς βλάβην τοῦ Διαβόλου ἢ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου.

1. Βλ. Μ. Gaster ἐν Revista pentru istorie, arheologie și filologie, τ. I (1883), σ. 80-83. Τοῦ αὐτοῦ, Literatura populară română, București, 1883, σ. 276, κ. ἐξ., ἔνθα προτίθεται καὶ ἕτερα παραλλαγὴ κατὰ χειρόγραφον τοῦ Aron Densusianu.

2 Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 4278 χ/φον, φ. 23^v-35^r, ὑπὸ τὸν τίτλον «Versul lui Adam de umilitate» ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.

3 Κεφ. 4, 1-12. 4. Κεφ. 4, 1-14. 5. Κεφ. 1, 12-14.

1 Βλ. Μ. Gaster ἐν Revista pentru istorie, arheologie și filologie, τόμ. II (1883), σελ. 321-322, ἀρ. XV, σελ. 323-24, ἀρ. XVI, τόμ. III (1884), σελ. 107-108, ἀρ. XIX καὶ XX. Βλ. τοῦ ἰδίου, Literatura populară română, Bucur. 1883, σελ. 284 κ. ἐξ.

2 Βλ. Ν. Draganu, ἐν Dacoromania, τόμ. V (1928), σελ. 505 κ. ἐξ.

Οὕτως ἐν τῇ ὡς ἄνω ὑπ' ἀριθ. 3 θρακικῇ παραδόσει λέγεται ὅτι, ὅταν ὁ Θεὸς «ἔχτισε ὅλο τὸν κόσμον», ἠθέλησε καὶ ὁ Διάβολος νὰ πλάσῃ τὸν λύκον, ἀλλὰ «*ψυχὴ δὲν μπόρεσε νὰ τόνε δώσ᾽*». Ὁ Διάβολος τότε ἐπεζήτησε τὴν συμβουλὴν τοῦ Θεοῦ «*πῶς νὰ κάμῃ τὸν λύκο νὰ περπατήσῃ*» καὶ ὁ Κύριος, πρὸς τιμωρίαν τοῦ Διαβόλου, διέταξε τὸν λύκον, διὰ στόματος τοῦ ἰδίου τοῦ πλάστου του, νὰ ζωντανεύσῃ καὶ νὰ τὸν φάγῃ· ἀλλὰ μόνον τὸ ἓνα πόδι αὐτοῦ ἐπρόλαβε νὰ φάγῃ ὁ λύκος καὶ δι' αὐτὸ ὁ Διάβολος εἶναι «*κουτσός*» καὶ «*μονοπόδαρος*» ἢ «*λυκοφαγωμένος*». Τὸ κωμικὸν τοῦτο περὶ τοῦ χωλοῦ Διαβόλου στοιχεῖον, ὡς γνωστόν, συνυπάρχει μὲ τὰς ἄλλας περὶ αὐτοῦ δοξασίας, καθ' ἃς οὗτος ἰσχυρὸν ἀκόμη τρόμον ἐμπνέει εἰς τὸν δεισιδαίμονα¹.

Τοῦ ὡς ἄνω ἀνεκδότου κειμένου τῆς θρακικῆς παραδόσεως γνωρίζομεν τρεῖς εἰσέτι δημοσιευμένας παραλλαγὰς ἐξ Ἀχαΐας², Κοζάνης³ καὶ Μακεδονίας⁴. Ἐτέρα παραλλαγή, τὴν ὁποίαν δὲν εἶδον, ἔχει δημοσιευθῆ ὑπὸ Λαζάρου Δούμα ἐν τῇ *Revue des traditions populaires*, ἔτ. 1893, σελ. 283 - 84⁵.

Κατὰ τὴν ἀνέκδοτον, ὡς ἄνω, ἐξ Αἰτωλίας παραλλαγὴν τῆς αὐτῆς παραδόσεως (Β') ὁ λύκος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Διαβόλου «*μὲ τέσσερα ξύλα*», διὸ καὶ ἔχει «*τὸ λαιμὸ ξυλιασμένο*». Τὸ μυθοπλαστικὸν τοῦτο στοιχεῖον αἰτιολογεῖ προφανῶς τὴν φυσικὴν τοῦ ζώου κατάστασιν μὲ κάποιαν λεπτὴν εἰρωνίαν καὶ προσδίδει εἰς τὴν παράδοσιν αἰτιολογικὸν χαρακτῆρα.

Περισσοτέρας ὅμως λεπτομερείας περὶ τῆς ἐκ ξύλου κατασκευῆς τοῦ λύκου παρέχουν αἱ ἐκ Πραμάντων καὶ Ζαγορίου (Σαρακατσάνων) τῆς Ἡπείρου παραλλαγαί (Γ', Δ'), καθ' ἃς ὁ λύκος κατεσκευάσθη ἀπὸ «*κούτσουρο γκοριτζᾶς*», δηλαδὴ ἀγριαπιδέας, καὶ διὰ τοῦτο «*δὲν μπορεῖ νὰ στρέψ᾽*» καί, ὅταν θέλῃ νὰ γυρίσῃ, «*γυρίζ᾽ μονοκόμματος*» καὶ εἶναι «*ἀλύγιστος, κούτσουρο*». Ἐν τῇ ἐκ Παπίγγου τοῦ Ζαγορίου παραλλαγῇ (Δ') ἀξιοπρόσεκτα εἶναι καὶ τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ σκύλου, καθ' ἃ ὁ Χριστὸς «*ἀπόλυσι τὴ γκλίτσα τ' κ' ἔγινε σκύλος κ' ἐκυνήγησι τὸν λύκο*». Ὁ Χριστὸς οὕτως ἐπιτυχῶς ἀντηγωνίσθη τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, πλάσας τὸν σκύλον. Περὶ δὲ τοῦ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ σφραγίσματος τῶν αἰγῶν εἰς τὰ γόνατα καὶ

1 Περὶ τοῦ χωλοῦ Διαβόλου βλ. *N. Γ. Πολίτου*, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 424, 471 - 473. Τοῦ ἰδίου, *Λαογρ. Σύμμεικτα*, τόμ. Β', 1921, σ. 108.

2 *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 515 - 516, ἀρ. 843.

3 *N. Γ. Πολίτου*, ἐνθ' ἀν., σ. 516, ἀρ. 844.

4 Αὐτόθι, σ. 516 - 517, ἀρ. 845.

5 Βλ. καὶ περιοδ. *Mélusine*, τόμ. (1888/89), σελ. 266, παρὰ *N. Cartoian*, *Cărțile populare în literatura Românească*, vol. I, *Epoca influenței Sudslave*, București 1929, σ. 40.

τῆς διαφορᾶς τῶν ἡμέρων ἀπὸ τὰ ἀγριόγιδα λεπτομερέστερος γίνεται λόγος εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 παράδοσιν καὶ τὰς παραλλαγὰς αὐτῆς.

Ὁμοίᾳς πρὸς τὰς ἐκ Πραμάντων καὶ Παπίγγου Ζαγορίου (Σαρακατσάνων) διηγήσεις περὶ τῆς ἐκ ξύλου ἀγριαπιδέας κατασκευῆς τοῦ λύκου ὑπὸ τοῦ Διαβόλου ἀπαντῶμεν καὶ ἐν Κονίτῃ τῆς Ἡπείρου¹ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ δὲ Δημήτριος Λουκόπουλος λέγει (Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ζῶα - Φυτὰ, ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 19) ὅτι κατὰ παράδοσιν ἐξ Αἰτωλίας: «ὁ Χριστὸς ἄρπαξε τὴ φλογέρα μὲ τις δώδεκα τρῦπες καὶ τοῦ τὴν ἔρριξε. Αὐτὸ ἦταν ἡ συμφορὰ τοῦ λύκου. Ἀπὸ τότε κ' ὕστερα τὸ καλοκαίρι ἀνοίγει τὸ σῶμα του δώδεκα πληγὰς καὶ ἀπὸ κάθε πληγῆ σιάζει ἔμπνο».

Ἡ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ λύκου παράδοσις, ἣτις ἐνθυμίζει καὶ προφανῶς ἀπηχεῖ τὰς ὑπὸ τῶν δύο ἀνταγωνιζομένων δυνάμεων, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, βογομιλικὰς περὶ τῆς δημιουργίας ἀντιλήψεις, εἶναι λίαν διαδεδομένη καὶ παρὰ τοῖς Βουλγάροις². Ἐν Ρουμανίᾳ ἐπίσης διηγοῦνται ὅτι ὁ Διάβολος ἔκαμε τὸν λύκον, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τοῦ δώσῃ ψυχὴν καὶ ἐζήτησε πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ἐνεφύσησε πνεῦμα εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐζωντάνευσε. Ὁ Σατανᾶς, ἰδὼν τὸν λύκον ζωντανὸν νὰ στέκη εἰς τὰ πόδια του, τὸν διέταξε: «φάγε τὸν Κύριον». — «Μὴ φάγῃς, λύκε, τὸν Κύριόν σου», εἶπεν ὁ Θεός, θυμωμένος. Καὶ ὁ Διάβολος, διὰ νὰ σωθῆ, ἔρριφθη εἰς τὸ ὕδωρ³.

Παραπλήσια διηγήσεις ἀπαντῶσιν ὡσαύτως παρ' Ἀλβανοῖς, Πολωνοῖς, Ρώσοις, Οὐκρανοῖς, Λεττονοῖς, Λιθουανοῖς καὶ Ἑσθονοῖς⁴.

Τῆς αὐτῆς προελεύσεως καὶ ὑφῆς εἶναι καὶ ἡ γνωστὴ ἐξ Ἀγρινίου παράδοσις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ χρησιμωτάτου εἰς τὸν ἄνθρωπον ὄνου. «Ὅταν ὁ Θεός, διηγοῦνται, ἔφκειασε τὸν ἄνθρωπο, ἔφκειασε καὶ ὁ Διάβολος τὸ γάϊδαρο, ἀλλὰ δὲν ἠμπο-

1. Λ.Α. ἀρ. 1569 Γ', σ. 103 - 105, 11, Χ. Ρεμπέλη, Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης, Κόνιτσα, 1929. Κονιτσιώτικα, ἐπιμελεία Ν. Χ. Ρεμπέλη, Ἀθήναι 1953, σ. 163 - 164. (Ἐκδοσις Ἡπειρωτικῆς Ἑταιρίας Ἀθηνῶν).

2 Βλ. *Jordan Ivanov*, ἐνθ' ἀν., σ. 345 - 348, ἀρ. 3 καὶ 9 - 11. Βλ. καὶ *Lydia Dragomanov*, ἐν *Mélusine*, ἔτ. 1888/89, σ. 265 - 67. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δημοσίευμα δὲν εἶδον.

3. Βλ. τὰς ἐν Ρουμανίᾳ παραδόσεις διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ λύκου ἐν *Elena Niculita Voronca*, *Datinele și credințele poporului român*, I, Cernăuți 1903, σ. 7.— *C. Radulescu-Codin*, *Ingerul Românului*, București 1913, σ. 61-66. Βλ. καὶ τὴν εἰδικὴν περὶ τῶν ἐν Ρουμανίᾳ δυϊστικῶν παραδόσεων μελέτην τοῦ *I. A. Candrea*, *Iarba fiarelor*, București 1928, σ. 59-67. (*Cultura Națională*).

4. *O. Dähnhardt*, *Natursagen*, τόμ. I, Leipzig-Berlin 1907, σ. 147-150. *Antti Aarne*, *Estnische Märchen- und Sagenvarianten*. FF Communications, No: 25, σ. 145, 39: *Die Erschaffung des Wolfes: Der Teufel erschafft den Wolf, Gott gibt ihm das Leben*. Βλ. καὶ *Stith Thompson*, *Motif-Index of Folk-Literature*, vol. I, Copenhagen 1955, A 1750.

ροῦσε νὰ τὸν κάμη νὰ σαλέψη καί, ἀφοῦ πλέον ἀπελπίστηκε, παρακάλεσε τὸ Χριστὸ νὰ τοῦ βάλῃ ζωή. Τότε ὁ Χριστὸς εἶπε: «Σήκω, γαϊδούρι, νὰ ζήσ' ἡ φτώχεια!» κ' ἐσηκώθη κ' ἐζωντάνεψε ὁ γαῖδαρος»¹.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 4 ἀνέκδοτος ἐξ Ἀχαΐας παράδοσις περὶ τῆς δημιουργίας «τῆς γίδας», μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτῆς, ὀφείλεται, ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι, εἰς τὰς αὐτὰς δυϊστικὰς ιδέας. Ὁ Σατανᾶς «ἐπλασε τὰ γίδια, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὰ κάμη νὰ κάθονται, γιατί δὲν ἐλυγάγανε τὰ γόνατά τους καὶ ἔτσι ἐστεκότανε πάντα ὀλόρθα κ' ἐφοφάγανε». Ὁ Χριστὸς τὰ «ἐβλούλλωσε στὰ γόνατα τῶν μπροστινῶν ποδιῶν καὶ ἀμέσως ἐκαθίσανε». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι «τὰ γίδια ἔχουνε στὰ μπροστινὰ πόδια ἀπὸ μιὰ βούλλα στὸ κάθε γόνατο», δηλαδή ἓνα φυσικὸν τύπον σφραγίδος, τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ἀποδίδει εἰς τὸν Χριστόν. Οὕτως αἰτιολογεῖται μυθοπλαστικῶς φυσιολογικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν τῶν αἰγῶν, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Σωτῆρος, ἐφ' ὅσον κοινὴ ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι τὰ ζῶα ταῦτα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πρόβατα, εἶναι δημιουργήματα τοῦ Σατανᾶ².

Τὴν ὅλην σωματικὴν τοῦ ζῴου κατασκευὴν θεωρεῖ, ὁ λαὸς τῆς Ἀχαΐας διαβολικὴν διότι «ἡ γίδα, λέγουν, ἔχει κέρατα καὶ γένεια, ὅπως ἀκριβῶς φαντάζονται τὸν Διάβολον κερασφόρον καὶ γενειοφόρον. Ἐπειτα εἶναι ἀναιδής, διότι ἔχει πάντοτε, ὡς λέγουν, «σηκωμένη τὴ νουρά της καὶ φαίνουσαι οὔλα της τὰ κρύφια μέλη».

Κατὰ τὴν ἐξ Αἰτωλίας παραλλαγὴν (Β') τὴν σφραγίσιν τῶν γονάτων τῶν γι-

1 Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 517, ἀρ. 846. Βλ. ὁμοίαν ἐξ Αἰτωλίας παράδοσιν καὶ ἐν Δημ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ζῶα-Φυτὰ, ἐν Ἀθήναις 1940 σ. 87-88.

2 Καὶ ἐν Ἀγίᾳ Κυριακῇ (πρῶην Ποπόβω) Σουλίου διηγούνται ὅτι «ἡ γίδα εἶναι τοῦ Σατάνη, τὰ πρόβατα εἶναι τοῦ Θεοῦ. Τὰ πρόβατα εἰν' εὐλοημένα, βόσκουνε σὲ καλὰ μέρη, ἐνῶ τὸ γίδι πααίνει στὰ ραιγιδιά καὶ γκρεμούς». Λ.Α. ἀρ. 2277 Δ', σ. 8. (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια τῆς Ἡπείρου, 1958). Ἐν Ἑλληνικῷ (πρῶην Λοζετσίω) Ἡπείρου ἐπίσης λέγουν: «Ἡ γίδα ποὺ κολλάει πάνω στὰ δέντρα, τοὺς γκρεμούς, στὰ στεφάνια, ἔγινε ἀπὸ τὸ Σατανᾶ... Τὰ γίδια ἔχουν στὰ γόνατα μιὰ σφραγίδα. Λέν ὅτι τὴ σφραγίδ' αὐτὴ τὴν ἔβαλε ὁ Σατανᾶς». Λ.Α. ἀρ. 2382, σ. 408. συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1961). Καὶ ἐν Ἀπειράνθω Νάξου διηγούνται: «Τὰ πρόβατα δὲν ἔχου δοῦ Διαόλου τρίχ' ἀπάνω ἄωνε, ἐνῶ τὰ ζά, ζοῦλες, ἔχου δοῦ Διαόλου τρίχα καὶ πᾶσι μέσ' στὰ γκρεμνά, μέσ' στὰ γκρίφκια καὶ μέσ' στὰ θυργάδια, ποὺ πάει μόνου ὁ διάτανος (Διάβολος) ἐκεῖ κ' οἱ κουκουμαῦλες (κουκουβάγιες). Λ.Α. ἀρ. 1585, σ. 24. συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀπειράνθος - Νάξου, 1934/35. Βλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ναξιακαὶ παράδοσεις, Λαογρ., τ. 17 (1957/58), σ. 42, 62. Βλ. καὶ τὴν ἐκ Φελλόης Καλαβρύτων παράδοσιν, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 515, ἀρ. 842. Κατὰ παράδοσιν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Δημ. Λουκοπούλου (ἐνθ' ἀν., σ. 18), «ὁ Χριστὸς... τοῦ ἔκαιγε (τοῦ γιδιοῦ) τὸ πόδι μὲ ἀναμμένη ἴσκα κ' ὕστερα τὸ ἄρμεγε καὶ τ' ἄφηνε. κεῖνο πήγαινε παραπέρα, γονάτιζε καὶ κοιμότανε». Βλ. τοῦ ἰδίου, αὐτόθι, σ. 16 - 17.

διῶν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ἔκαμεν ὁ Διάβολος μὲ τὰ κέρατά του¹. Κατόπιν, ἀνταγωνιζόμενοι ἐδημιούργησαν, ὁ μὲν Χριστὸς τὸ «μαντρόσκυλο», ὁ δὲ Διάβολος τὸν «λαγόν», καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς «τὸ λαγωνικό».

Πρὸς τὴν παραλλαγὴν ταύτην ὁμοιάζει ἕτερα ἀνέκδοτος ἐκ Παραμυθίας (Δ')⁴. Κατὰ τὴν ἐκ Πραμάντων παραλλαγὴν (Γ') «τὰ ἀγριόγιδα κοιμοῦνται μὲ τὰ πόδια τεντωμένα», διότι «εἶναι ἀσφράγιστα».

Τέλος ἡ ἐξ Αὐλοτόπου Σουλίου παραλλαγή (Ε') εἶναι καὶ αἰτιολογικὴ περὶ τῆς ὑψώσεως καὶ τοῦ καταβιβασμοῦ τῆς οὐραῖς τῆς αἰγός, ἀναλόγως τῶν καιρικῶν συνθηκῶν.

Ἡ πλάσις τοῦ λαγοῦ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δημιουργίαν τοῦ «λαγωνικοῦ», ὡς ἀναφέρεται, τὸ μὲν ἐν τῇ ὡς ἄνω αἰτωλικῇ παραλλαγῇ τῆς παραδόσεως «περὶ τῆς δημιουργίας τῆς γίδας», τὸ δὲ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 5 ἀχαικῇ παραδόσει «περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ λαγοῦ». Ἐπὶ πλεόν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ γίνεται λόγος περὶ τῆς δεισιδαίμονος συνηθείας τῶν λεγομένων «ἐνοδίων συμβόλων»⁵. Κατὰ τὴν πρόληψιν ταύτην οἱ ὁδοιπόροι «γυρίζουνε πίσω, ἅμα ἀπαντήσουνε στὸ δρόμο τους λαγὸ τὴν ἡμέρα».

Ὅμοίαν σχεδὸν πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 5 παράδοσιν ἐκ Φελλόης Καλαβρῦτων ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης.⁶

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ αἱ ὑπ' ἀριθ. 6, 7 καὶ 8 παραδόσεις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ βουβαλιοῦ, τῆς γκαμήλας καὶ τῆς ἀλογόμυιγας. Παραλλαγὴν τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 ἐδημοσίευσεν ὁ Δημ. Λουκόπουλος⁷.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ζώων, ὁ Διάβολος δημιουργεῖ, κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις, καὶ ἄψυχα πράγματα. Τοιαῦτα εἶναι: α) ὁ μύλος, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 9 διηγήσει μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτῆς. Σημειωτέον δ' ὅτι τῆς ἐξ Αἰτωλίας παραλλαγῆς (Β') τῆς ἐν λόγῳ διηγήσεως ἕτεραν καταγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Ν. Γ. Πο-

1 Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 17), «ὁ Διάβολος παίρνει ἓνα μαχαίρι, κόβει τὴν πέτσα, ποὺ κρατοῦσε ἀλύγιστα τὰ γόνατα τῶν γιδιῶν, καὶ καταφέρει κεῖνο ποὺ ἤθελε».

2 Βλ. τὴν ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 5 ἀνέκδοτον περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ λαγοῦ παράδοσιν ἐξ Ἀχαΐας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας.

3 Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 18.

4 Λ. Α. ἀρ. 1365, σ. 381, 2, συλλ. Σπ. Μουσελίμη, Παραμυθιά, 1938. Ταύτην παραθέτω ἀνωτέρω ὡς παραλλαγὴν τῆς ὑπ' ἀρ. 4 παραδόσεως.

5 Βλ. Θεοφράστου, Χαρακτ. 16.

6 Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 514-15, ἀρ. 841.

7 Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 86-87.

λίτης¹. Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσεν ἐπίσης ἑτέραν καταγραφὴν τῆς ἐξ Ἀχαΐας παραλλαγῆς (Γ') τῆς αὐτῆς περὶ μύλου διηγήσεως, προερχομένην ἐκ Δίβρης τοῦ δήμου Λαμπεΐας τῆς Ἡλείας². β) Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ.10 παράδοσιν μία ὀπὴ τῆς τζαμάρας, εὗρισκομένη εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ παίκτης τοποθετεῖ τὸν ἀντίχειρα, εἶναι δημιούργημα τοῦ Διαβόλου³. γ) Ἐπίσης ὁ Διάβολος «ἔφτειασε τὸ ταβούλι» (νταούλι)⁴. δ) Δημιούργημα τοῦ Διαβόλου εἶναι ὡσαύτως «τὸ ἐλάτι καὶ ὁ πάλιουρας»⁵, ὡς διηγοῦνται ἐν Αἰτωλία⁶.

Ὅπως παρ' ἡμῖν, οὕτω καὶ ἐν Ρουμανίᾳ κυκλοῦνται παραπλήσια, τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν περιεχομένου, παραδόσεις. Καὶ ἐκεῖ π. χ. διηγοῦνται ὅτι διάφορα ζῶα, πτηνά, ἔντομα καὶ φυτὰ χρήσιμα εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι δημιουργήματα τοῦ Κυρίου, ἐνῶ τὰ βλαπτικὰ εἶναι ἔργα τοῦ Διαβόλου. Οὕτως ἡ γαλῆ, ὅπως ἀνωτέρω εἶδομεν, «βγῆκε ἀπὸ τὸ γάντι, πὺν ἐπέταξεν ὁ Κύριος, γιὰ νὰ σώσῃ τὸ καράβι τοῦ Νῶε». Τὸ ἄλογον, τὸ πρόβατον, τὸ περιστέρι, τὸ ἀηδόνι, τὸ χελιδόνι, ἡ μέλισσα, τὸ σιτάρι, τὰ σταφύλια, εἶναι δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ἀντιθέτως δ' ἡ νυχτερίδα, ἡ κουκουβάγια, ἡ σφήκα, ἡ ἄκανθα κ.ἄ., εἶναι πλάσματα τοῦ Σατανᾶ. Ὅσαύτως «ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὴ φλογέρα, ὁ δὲ Διάβολος τὴν τσαμπούνα»⁷. Εἰς ἄλλην δημόδη ρουμανικὴν παράδοσιν λέγεται ὅτι, «ὅταν ὁ Θεὸς ἐδημιούργει τὴ φλογέρα καὶ τὸ πρόβατο, ὁ Διάβολος ἔκανε τὸ βιολὶ καὶ τὴ γίδα»⁸. Ἐπίσης διηγοῦνται ὅτι «ὁ Διάβολος κατεσκεύασε τὸ κάρρο εἰς ἐν ὑπόγειον, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ βγάλῃ ἔξω. Τότε ὁ Θεὸς ἦλθε καὶ τὸ ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ὑπόγειον, ἀφοῦ τὸ διέλυσεν εἰς τὰ μέρη, πὺν τὸ ἀπήρι-

1 Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 518, ἀρ. 848.

2 Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 518, ἀρ. 849. Βλ. καὶ Ν. Παπανικολάου, Ἀπὸ τοὺς Ἀρτινοὺς θρούλους, Πειραιϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἀρ. 89, ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 12.

3 Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 517, ἀρ. 847 : Τὴν τζαμάρα, ὡς διηγοῦνται ἐν Κραβασαρεῖ Βάλτου, τὴν ἔφκειασε ὁ Χριστὸς καὶ τὸν τζουρλά ὁ Διάβολος. Σίντας ἄκουσε ὁ Διάβολος, πὺν ἡ τζαμάρα ἐλάλειγε καλύτερα ἀπὸ τὸν τζουρλά, ἐφτόνεψε καὶ ἔκαμε κρυφὰ μιὰ τροῦπα ἔς τὴν κάτω μεριὰ ἀπὸ πίσω, γιὰ νὰ χαλάσῃ τὴ φωνὴ τῆς τζαμάρας. Ἀλλὰ τότες ἡ τζαμάρα ἔβγαλε καλλιώτερη φωνὴ καὶ ἔτσι ἔσκασε ὁ Διάβολος ἀπὸ τὸ κακό του».

4 Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 514, ἀρ. 840.

5 Πάλιουρας εἶναι ὁ παλιουρος «ἀπὸ ρίζης πολὺκλαδον» κατὰ τὸν Θεόφραστον I, 3, 1.

6 Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 212.

7 S. Mihaileseu, Inceputul fluierului și a scripsei, ἐν τῷ περιοδικῷ Sezătoarea, I (1892), σ. 156.

8 Tiberiu Alexandru, Instrumentule muzicale ale poporului Român, București 1956, σ. 46. Βλ. καὶ βιβλιοκρισίαν μου περὶ τοῦ ἔργου τούτου ἐν Λαογραφ., τόμ. 18 (1959), σ. 588.

ζαν, καὶ τὸ ἐδώρισεν εἰς χωρικόν»¹. Εἰς ἄλλην παράδοσιν ἐκ Μπανὰτ ὁ Ἅγιος Πέτρος ἔκλεψε τὴν φωτιὰν ἀπὸ τὸν Διάβολον καὶ τὴν ἔφερεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους².

Παρόμοιαι ἢ συναφεῖς πρὸς τὰς ἀνωτέρω δυϊστικὰς ἢ βογομιλικὰς παραδόσεις εἶναι διαδεδομέναι καὶ ἐν Ἑλλάδι, Βουλγαρίᾳ, Πολωνίᾳ, Λιθουανίᾳ, Λεττονίᾳ, Ἑσθονίᾳ, Φιλλανδίᾳ, Ρωσίᾳ καὶ Μογγολίᾳ. Τὰς ἑλληνικὰς συνέκρινα μὲ τὰς ρουμανικὰς, διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς τελευταίας ταύτας γνωρίζω ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ οὐχὶ ἐκ μεταφράσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι εὔρον ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔχουν μεγαλύτεραν πρὸς τὰς ἰδικὰς μας ὁμοιότητα ἀπὸ ὅσῃν ἔχουν αἱ ἀντίστοιχοι παραδόσεις τῶν ἄλλων λαῶν. Τῶν εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Μογγολίας σχετικῶν παραδόσεων γινώσκω ἐλάβομεν ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ *O. Dähnhardt*, *Natur-sagen. Eine Sammlung naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden*, τόμ. I, Leipzig und Berlin, 1907, σελ. 42 - 44, 147 - 150.

Τόπος ἐξ οὗ ἐξεπορεύθησαν αἱ ἐν λόγῳ δυϊστικαὶ παραδόσεις ὑπῆρξε πιθανώτατα τὸ Ἰράν, ἐκεῖθεν δ' αὐταὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ *O. Dähnhardt*³, ὁ ὁποῖος τὰς συνεσχέτισε καὶ τὰς ἐμελέτησεν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Ἰρανικὴν λαογραφίαν, πρὸς τὰς παλαιὰς ἀνατολικὰς κοσμογονικὰς ἀντιλήψεις καὶ πρὸς τὰς δοξασίας τῶν αἰρετικῶν χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς διαδόσεως τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων ὑπῆρξαν αἱ διδασκαλίαι τῶν Βογομίλων, ὡς αὐταὶ διατυποῦνται εἰς τὴν «*Πανοπλίαν Δογματικὴν*» τοῦ βυζαντινοῦ μοναχοῦ Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἕτερος παράγων τῆς διαδόσεως αὐτῶν, ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μογγολικὴ κυριαρχία, ἐκτεινομένη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς βορείου Ἀσίας. «Αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοί, γράφει ὁ *N. Cartoian*, αἱ ὁποῖαι ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων συνέδεσαν τὸ ὄροπέδιον τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας πρὸς τὰς περιοχὰς τοῦ Εὐξεινίου Πόντου καὶ τέλος αἱ Ἰρανικαὶ ἀποικίαι, αἱ ἐγκατασταθεῖσαι εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς νοτίου Ρωσίας»⁴, ἀσφαλῶς συνέβαλον εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων.

Ἐν σχέσει τώρα πρὸς τὴν δομὴν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἑλληνικῶν, ὡς ἄνω, δυϊστικῶν παραδόσεων ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς.

Εἰς αὐτὰς ὁ Διάβολος, τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ *Γ. Ἀ*

1 *N. Cartoian*, *Cărțile populare*, τόμ. I, București 1929, σ. 40.

2 *Tiberiu Alexandru*, ἐνθ' ἄν., σ. 47.

3 *O. Dähnhardt*, ἐνθ' ἄν., σ. 36 - 38.

4 *N. Cartoian*, *Cărțile populare*, τόμ. I, București 1929, σ. 40.

Μέγας, «παρουσιάζεται ως άνίκανος μιμητής τοῦ Θεοῦ, ὡς πρόσωπον κωμικόν¹, ἦτοι ἡ δυϊστικὴ ἀρχὴ ἐμετριάσθη τόσον, ὥστε, ἀντὶ δυϊστικῶν, ἔχομεν σατυρικοὺς μύθους»². Αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου, καὶ πάλιν κατὰ τὸν Γ. Ἀ. Μέγαν, εἶναι ὅτι «εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ βογομιλισμὸς δὲν ἀπέκτησε ποτὲ τὴν ἐξάπλωσιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς τὴν ἄλλην βαλκανικὴν, ἐπειδὴ Κράτος καὶ Ἐκκλησία ἐν Βυζαντίῳ κατεδίωξαν μετὰ σκληρότητος τοὺς Βογομίλους»³.

Μετριασμὸς τῆς δυνάμεως τοῦ Διαβόλου ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ἀντιστοίχους ρουμανικὰς παραδόσεις, ἰδίᾳ τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν δημιουργίαν ζώων, πτηνῶν, ἐντόμων, φυτῶν καὶ ἄλλων ὄντων. Ἀντιθέτως, εἰς τὰς παραδόσεις τῶν Βουλγάρων, καὶ ἄλλων τινῶν ἐθνῶν, ὁ Διάβολος «δὲν εἶναι ἀνίσχυρός τις ἀντίπαλος τοῦ Θεοῦ, πολλάκις μάλιστα παριστάνεται καὶ πολὺ ἰσχυρότερος αὐτοῦ»⁴.

Αἱ ἑλληνικαὶ δυϊστικαὶ παραδόσεις ἔχουν ἐν γένει χαρακτῆρα εὐτραπέλων διηγήσεων, ἰδίᾳ αἱ ὑπὸ Χρ. Κορύλλου ἐν Ἀχαΐᾳ καταγραφεῖσαι, ἐν πολλοῖς δ' εἶναι καὶ αἰτιολογικαὶ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων διαφόρων ζώων, φυτῶν καὶ ἀψύχων ὄντων.

R É S U M É

Légendes dualistes néo-helléniques inédites.

par D. B. Economides

Parmi les légendes cosmogoniques du peuple hellénique une place importante est occupée par les légendes dualistes, selon lesquelles à la création des différents êtres, en dehors du principal créateur, a également participé le Diable, en étroite collaboration avec Dieu.

Des légendes analogues apparaissent dans la mythologie des anciens Grecs (Plat. Tim. 41 c.), des Égyptiens et des Perses.

Mais c'est dans le monde chrétien qu'on les rencontre plus largement

1 Ὅπως εἶδομεν, οὗτος εἶναι «κουτσός, μονοπόδαρος, λυκοφαγώμενος» καὶ «πηγαίνει καβάλλα σ' ἓνα λαγὸ».

2 «Εἰς τὴν συστηματικὴν δὲ διάπλωσιν αὐτῶν συνετέλεσαν πρὸ πάντων τὰ παραμύθια». Ο. Dähnhardt, τόμ. I, σ. 124). Γ. Ἀ. Μέγας, ἔνθ' ἀν., σ. 394.

3 Γ. Ἀ. Μέγας, ἔνθ' ἀν., σ. 394.

4 Γ. Ἀ. Μέγας, ἔνθ' ἀν., σ. 394.

diffusées, et spécialement chez les hérétiques: Gnostiques, Pauliciens et Bogomiles.

L'auteur publie dix de ces légendes néo-helléniques inédites d'origine chrétienne, avec leur variantes provenant du Péloponèse, de l'Épire, de la Thrace, de l'Étolie, de l'Eurytanie et de l'île de Milos. Ces légendes se rapportent spécialement à la création de l'homme, à l'accord d'Adam et du Diable, à la création du loup, de la chèvre, du lièvre, du buffle, du chameau, de la mouche qui pique les bestiaux (stomoxe), du moulin et de l'instrument de musique appelé «zournas» (ζουρνᾶς).

Dans ses annotations (pp. 21-18) l'auteur pose et examine les problèmes et questions relatifs à ces contes, et mentionne également les commentaires provenant de textes populaires ou savants, anciens ou contemporains, de la tradition grecque. Il compare en même temps ce matériel aux légendes analogues des peuples Bulgare et surtout Roumain.

Parallèlement à cet examen comparatif, il étudie aussi les rapports de ces légendes avec les croyances et les conceptions des Bogomiles, ainsi que leur origine.

Il remarque enfin qu'une des principales causes qui contribuèrent à la propagation de ces légendes est dûe sans doute à la doctrine des Bogomiles telle qu'elle a été formulée dans la «Panoplie Dogmatique» (Πανοπλία Δογματική), œuvre du moine byzantin Efthymios Zighavinos (fin du 11ème, comm. du 12ème siècle).

A propos du style et de la structure de ces récits néo-helléniques, on remarque que le Diable, l'esprit du mal, y est représenté comme incapable de lutter avec Dieu, et est décrit comme un personnage comique. De ce fait, les légendes dualistes helléniques ont en général un caractère gai et humoristique. Elles comportent enfin une explication étiologique des caractéristiques des animaux (loup, chèvre, buffle, chameau, etc.) et des êtres inanimés (moulin, zournas etc.) qui s'y réfèrent.

ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΓΕΛΛΟΥΣ ΕΚ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΕΞ ΑΜΟΡΓΟΥ

Υ Π Ο
ΣΤΕΦΑΝΟΥ Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Εἰς χειρόγραφον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀρ. 1684 Β', σ. 361 - 364) καταρτισθὲν ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδου τοῦ Ἀμοργίνου¹ περὶ τὸ ἔτος 1858, εὑρηται ἐξορκισμοὶ τῆς Γελλοῦς, ἀντιγραφέντες «ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου τῆς μονῆς Ἀμοργοῦ»², καλουμένου «Διαβαστάριον», καὶ ἐξ ἑτέρου «ἀρχαίου χειρογράφου», ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἰωαννίδης σημειοῖ.

Περιελθὼν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1963 τὴν Ἀμοργὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ συγκεντρώσεως λαογραφικῆς ὕλης καὶ μελέτης γενικώτερον τῶν λαϊκῶν πολιτιστικῶν στοιχείων τῆς νήσου³ ἀντέγραψα ἐκ δύο χειρογράφων ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἑφημερίους τῶν χωρίων Θολαρίων καὶ Βρούτση ἰσαριθμούς ἐξορκισμοὺς ἢ εὐχάς, ὡς ἀποκαλοῦνται, τῆς Γελλοῦς. Ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα ταῦτα, κυρίως εἰπεῖν πρόκειται περὶ μικρῶν τετραδίων, εἶναι γεγραμμένα ὑπὸ προγενεστέρων ἀμαθῶν προφανῶς ἑφημερίων⁴, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς γραμματικῶν σφαλμάτων καὶ παρανοήσεων, οἱ δ' ἐν αὐτοῖς ἐξορκισμοὶ ἔχουν σχέσιν πρὸς τοὺς τῶν χειρογράφων, ἅτινα ὁ Ἰωαννίδης εἶδεν, ὡς δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τις εὐκόλως ἐξ ἀπλῆς παραβολῆς

¹ Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνδρὸς γενικῶς ἰδὲ Ἀντωνίου Γ. Πετσετάκη, Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδης (1823 - 1906), Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν, τόμ. Β' (1962), σ. 693 - 711. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν χειρογράφων συλλογῶν αὐτοῦ, ἀποκειμένων νῦν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ, ἰδὲ Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἀμοργόν, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 341 - 342.

² Πρόκειται περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ περιφήμου ἀρχαίας μονῆς τῆς ἐπιλεγομένης Χοζοβιωτίσσης, ἰδρυθείσης κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ φυλάσσονται σπουδαίας σημασίας κώδικες.

³ Ἡ ἔρευνα αὕτη ἐπραγματοποιήθη διὰ λογαριασμὸν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ κατ' αὐτὴν συγκεντρωθὲν καὶ καταγραφὸν ὑλικὸν κατετέθη ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ Ἀρχεῖον ὑπ' αὔξ. ἀρ. 2764 (ἰδὲ καὶ τὴν σχετικὴν ἔκθεσίν μου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 338 - 350).

⁴ Ὁ ἱερεὺς Θολαρίων «τὸ ἐκληρονόμησεν ἀπὸ ἄλλον ἱερέα πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Τώρα ἔχει 20 χρόνια νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ», μὲ ἐπληροφόρησεν. Ὁ δ' ἑφημέριος Βρούτση τὸ ἔλαβεν ἐκ τοῦ πάππου του ἱερέως Μιχαὴλ Γαβαλά, τελευτήσαντος τὸ 1927, ὅστις πάλιν τὸ εἶχεν ἀντιγράψει ἐκ χειρογράφου προγενεστέρου αὐτοῦ γέροντος ἱερέως. Πληροφορήτριά μου ἐξ

τῶν κειμένων. Ὡς φαίνεται, καὶ οἱ ἔξορκισμοὶ οὗτοι ἀπέρρευσαν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίδου ἀναφερομένων χειρογράφων τῆς μνημονευθείσης μονῆς Χοζοβιωτίσσης, ἐχρησιμοποιοῦντο δ' ὑπὸ τῶν ἱερέων τῆς Ἀμοργοῦ παραδιδόμενοι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον ἢ ἀντιγραφόμενοι ὑπ' αὐτῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡ παρείσφρησις τῶν σφαλμάτων καὶ παρανοήσεων. Τὰ κείμενα τῶν ἔξορκισμῶν (οἱ ἰδικοί μου ἔξορκισμοὶ δηλοῦνται ἐφεξῆς συντομίας χάριν ὁ μὲν ἐκ Θολαρίων διὰ τοῦ Θολ.¹, ὁ δὲ ἐκ Βρούτση διὰ τοῦ Βρ.²) ἔχουν ὡς ἐξῆς³.

Α'.

*Εὐχὴ καὶ ἔξορκισμὸς εἰς τὴν μαρὰν καὶ ἀκάθαρτον Γιαλλοῦν*⁴

Ὡς ἐξήρχετο⁵ ὁ ἀρχάγγελος⁶ Μιχαὴλ ἐκ τῶν οὐρανῶν⁷ ἀπήντησεν αὐτῷ ἡ μαρὰ καὶ ἀκάθαρτος Γυλοῦ⁸ ὁ δὲ ἀρχάγγελος ἰδὼν αὐτήν, ἀφείς τὴν ὁδὸν ἣν ἔμελλε πορεύεσθαι (ἐξ)έστη τοῦ ὄραν αὐτήν. Ὑπῆρχεν ὄλη ἡγριωμένη⁹ ὡς ἄγριον καὶ πονηρὸν θηρίον, ὄφεις δὲ ὑπῆρχον γύρωθεν τοῦ σώματος αὐτῆς καὶ ἐπὶ τὸν λαιμὸν αὐτῆς ἔχιδνα, φοβερά ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, κόπρος καὶ δυσωδία ἔρρεον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς. Ὅλη ὑπῆρχε πῦρ, οἱ μυκτῆρες αὐτῆς πίσσαν ἐξέχεαν⁹, τὸ στόμα αὐτῆς ὡσπερ τάφος ἀνεωγμένος, ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἐξεχεῖτο ἔξω τοῦ στόματος αὐτῆς σπιθαμὴν μίαν, ἡ ἰδία φαρμάκι ὑπῆρχε γεμάτη, οἱ ὀδόντες αὐτῆς μεγάλοι ὡσπερ λέοντος, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ὑπῆρχον ἕως τὴν πτέρναν, οἱ ὄνυχες τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν

ἄλλου ἐκ Θολαρίων μου ἀνεκοίνωσεν, ὅτι καὶ ὁ ἱερεὺς πατήρ της κατεῖχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν παρόμοιον τι χειρόγραφον «γιαλλουδοχάρτι» καὶ ὅτι πολλὰ εἶχεν εἰς αὐτὴν περὶ «Γιαλλοῦδων» διηγηθῆ (Λ.Α. χειρ. ἀρ. 2746, σ. 194).

¹ Λ. Α. χειρ. ἀρ. 2764, σ. 186 - 193.

² Λ. Α. χειρ. ἀρ. 2764, σ. 440 - 444.

³ Διορθοῦνται κατὰ τὸ δυνατόν τὰ ἐμφανῆ ὀρθογραφικὰ σφάλματα.

⁴ «Ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου τῆς μονῆς Ἀμοργοῦ καλουμένου «Διαβαστάριον», οὗτινος πίνακα τῶν περιεχομένων ἰδὲ ἐν τοῖς Μοναστηριακοῖς, ἐν τῇ Ἀναγραφῇ τῆς Βιβλιοθήκης ὑπ' ἀριθ.»

Αἱ ἀκολουθοῦσαι «διάφοροι γραφαὶ ἐξ ἐτέρου ἀρχ. χειρογρ. ἐν τῷ αὐτῷ ἔξορκισμῷ», ὡς χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ἀντιγράφαντος τοὺς ἔξορκισμοὺς Ἰωαννίδου, παρατίθενται κατωτέρω, ὡς αὐταὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ χειρογράφῳ αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου αἱ ὑπ' ἀρ. 9 καὶ 26 (σ. 42) ἐντὸς ἀγγυλῶν γραφαὶ σημειοῦνται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰωαννίδου ὑπεράνω τῶν ἀντιστοίχων λέξεων τοῦ κειμένου τῶν ἔξορκισμῶν.

⁵ κατήρχετο ⁶ ἀρχιστράτηγος ⁷ μετὰ πλήθους στρατιᾶς ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ⁸ ἠκολούθουν δὲ αὐτῇ ἀναρίθμητοι δαίμονες ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης ⁹ καὶ καπνὸς ἀνέθρωςκεν ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς.

αὐτῆς μεγάλοι ὡσπερ ὄργυιαν μίαν¹, καὶ ἐν τῇ μέσῃ αὐτῆς οἱ μαστοὶ ἐκρέμαντο. Ὁλη ὑπῆρχεν ὡς² φαντασία διαβολικῆ, ὅλη φόβος καὶ τρόμος δαιμονικός. — Ταῦτα ἰδὼν Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος λαβὼν αὐτὴν ἐκ τῶν δεξιῶν αὐτῆς πλοκάμων ἐβασάνιζεν αὐτὴν ἀνηλεῶς καὶ ἀπόνως, ὥστε ποντίσαι αὐτὴν ἐν τῷ βάθει τοῦ Ταρτάρου, ὅπου ἡ καθέδρα αὐτῆς ἐστὶ. — Τότε ἰδοῦσα ἡ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος³ τὴν βάσανον, λέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ τοῦ ἀφεθῆναι⁴ αὐτὴν, καὶ μὰ τὸν τρίφωτον Θεὸν οὐ μὴ ἀδικήσω ποτὲ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (δεῖνα). Λέγει αὐτῇ ὁ ἀρχάγγελος: Παμμίαρον καὶ ἀκάθαρτον καὶ ἐβδελυγμένον γύναιον «ποῦ πορεύῃ καὶ ποῦ ἀπέρχῃ;»⁵ Λέγει αὐτὴ πρὸς τὸν ἀρχάγγελον· ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὸν κόσμον⁶ καὶ φαίνομαι⁷ ὡς ὄφεις, ὡς δράκων, ὡς νυκτερίδα, ὡς ποντικός, ὡς μυῖα πετωμένη⁸, ἐγὼ ποιῶ τὸν Βραχνᾶν⁹, ἐγὼ νεωτέρας γυναικας ψύχω¹⁰ καὶ μαραίνω καὶ τὸ γάλα των ξηραίνω¹¹, ἐγὼ ἔχω χεῖρα¹² σιδηρᾶν καὶ σύρω τὰ νήπια ἐκ τῆς κοίτης, καὶ πνίγω αὐτοὺς καὶ τελευτῶσιν, ἐγὼ καθαίρω ἐπίσκοπον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ἐγὼ σκορπίζω τὸν σῖτον¹³ ἐκ τοῦ ἄλωνος καὶ κονιοριτὸν αὐτὸν ποιῶ, ἐγὼ ποιῶ χώρισιν ἀνδρογύνων¹⁴ καὶ ταῦρον ἀπὸ ἀγέλην ἐξεκερατίζω¹⁵, καὶ πᾶσαν ἄλλην κακὴν ἐργασίαν¹⁶ ποιῶ εἰς τὸν κόσμον. — Ταῦτα ἀκούσας Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ἐβούλετο ρῆσαι αὐτὴν εἰς τὸ χάος τῆς γῆς. Ἡ δὲ ἰδοῦσα λέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ: «ἄφες με, ἅγιε ἄγγελε τοῦ Θεοῦ Μιχαήλ, καὶ μὰ τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν χάριν τῶν ἁγίων μαρτύρων Σισινίου καὶ Ἰσιδώρου¹⁷ καὶ τῆς ἁγίας Μαρίας¹⁸ οὐ μῆποτε ἐπανακάψω εἰς τὸν κόσμον, οὐδὲ ἀδικήσω τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) καὶ ἐὰν ἀφήσης με, ἅγιε ἄγγελε τοῦ Θεοῦ, εἶπω σοι¹⁹ πάντα τὰ ὀνόματά μου. — Λέγει πρὸς αὐτὴν ὁ ἀρχάγγελος· Λέγε ταῦτα, ἐβδελυγμένον καὶ ἀκάθαρτον γύναιον²⁰ καὶ εὐθύς λέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ τὸ α', ὄνομα καλοῦμαι Γυλοῦ²¹ τὸ β', Ἀμορφοῦ²² τὸ γ', Ἀκεντροφοῦ²³ τὸ δ', Παιδοπνιγοῦ²⁴ τὸ ε', Χαρχαρίστρα²⁵ τὸ σί', Μανταζαρέα²⁶ τὸ ζ', Ἀβυζοῦ²⁷ τὸ η', Ὁρχήστρα²⁸ τὸ θ', Ἀναφαρδαλέα²⁹ τὸ ι', Παραφουκραστιοῦ τὸ ια', Μεθύστρα³⁰ τὸ ιβ', Μιαρὰ³¹ καὶ τὸ

¹ ὡς δρέπανα ² ἐν ³ Γιαλλοῦ, ἡ μήτηρ τῶν παθημάτων ⁴ ἀφῆσαι ⁵ καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ Γιαλλοῦ λέγει πρὸς τὸν ἀρχ. εἶμαι ἢ Ἀβυζοῦ ἐκ τῶν 72¹/₂ παθημάτων τῶν ἀνθρώπων ⁶ καὶ εἰσέρχομαι εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἀνθρώπων ⁷ ὡς ἐρπειόν, ὡς τετράποδον ⁸ καὶ πολυειδῶς μεταμορφουμένη ⁹ Βραχνᾶν [Βαρχνᾶν] ¹⁰ ψήνω ¹¹ καὶ παρθέτους ἀμιάντους φθείρω ¹² χεῖρας ¹³ καρπὸν ¹⁴ μαραίνω καὶ θολώνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ¹⁵ ἀφανίζω, ἐγὼ σκορπίζω τὰς οἰκίας ὡς φύλλα εἰς τὰ ὄρη, ἐγὼ ἀγρισίω τὴν θάλασσαν εἰς τὸ καταποντίσαι τὰ πλοῖα ¹⁶ ἐνέργειαν ¹⁷ Εὐνησίου καὶ Σινηδώρου (Νισηδόρου) καὶ Κυπριανοῦ ¹⁸ καὶ τῆς ὑπεραγ. Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ¹⁹ τὰ δώδεκα ἡμῖν (τὰ εἴκοσι καὶ ἡμῖν ὀνόματά μου) ²⁰ μὴ σε κακὴν κακῶς βασανίσω ²¹ Γιαλλοῦ ²² Ἀνετροφοῦ, Ἀκεντροφοῦ, Ἀβυζοῦ ²³ Καρχοῦ ²⁴ Παταζαρέα, Παντεξηρία ²⁵ Αἰγυπτιανὴ ²⁶ Βρεφοπνίκτρα [Ἀναφαρδαλέα] ²⁷ Ἀδικία. ²⁸ τὸ ιγ', Δαρδαλοῦσα· τὸ ιδ', Μορφοῦσα· τὸ ιε', Δυσλαδοῦσα τὸ ις',

ἡμῖν Πετωμένη. Ταῦτά εἰσι τὰ ὀνόματά μου, ἃ εἶπον σοι, καὶ ὅστις γράψῃ αὐτὰ εἰς φυλακτήριον, οὐ μὴ ἀδικήσῃ αὐτόν¹. Λοιπὸν, ἀρχάγγελε τοῦ Θεοῦ Μιχαήλ, ἀπόλυσόν με καὶ θέλω διάγειν² εἰς ὄρη ἀδιάβατα, μὰ τὸν ὄρκον³ ὃν ὥμοσά σοι. Τότε ἰδὼν αὐτὴν καὶ ἀκούσας ταῦτα, διὰ τοὺς φρικτοὺς ὄρκους αὐτῆς ἀπέλυσεν αὐτὴν χωρὶς βάσανον· ἀλλ' ὥμοσεν αὐτῷ, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ ποτὲ εἰς τὸν οἶκον τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ (δεῖνος) καὶ εἰς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, τὰ ἔσωθεν καὶ τὰ ἔξωθεν, καὶ οὐ μὴ βλάβῃ αὐτόν⁴ ἀσθένεια, οὔτε λοιμική, οὔτε ρῖγος, οὔτε ἄλλη ἀσθένεια καὶ οὐ μὴ βλάβῃ οὐδένα ἐκ τῶν ἐτέρων ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ ἀδελφάς, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, ἀλλὰ φεύξομαι ἀπ' αὐτοῦ⁵ διὰ τοῦ σημείου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. — ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Β'.

Ἐξορκισμὸς β' ἐκ τοῦ αὐτοῦ Διαβασταρίου τῆς Μονῆς.

Ὡς ἐπεριπάτει ἡ Διαβολοτριβολοῦσα, τὸ σατανικὸν θηρίον, ὑπήντησεν αὐτῇ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ καὶ λέγει αὐτῇ, «Ποῦ ὑπάγεις, Διαβολοτριδοῦσα, τοῦ σατανᾶ τὸ θηρίον; Λέγει αὐτῷ ὑπάγω νὰ εὔρω νήπιον εἰς τῆς μητρὸς του τὸν κόλπον, τζινιὰν νὰ τοῦ δώσω, καὶ τὸ στόμα του ἀφρὸν νὰ γεμίσω, καὶ τὰ ὀμμάτιά του ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω νὰ γυρίσω, καὶ τὰ χέρια του κατσούνια νὰ κάμω. — Λέγει αὐτῇ ὁ ἀρχάγγελος ὀρκίζω σε κατὰ τῆς κορυφῆς τοῦ δεδοξασμένου φοβεροῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐξ οὗ ἐκπορεύονται Δυνάμεις, Ἀρχαί, Ἐξουσίαι, Θρόνοι, Κυριότητες καὶ πάντα τὰ ἅγια τάγματα, τροχοὶ πύρινοι καὶ ὑπεράνω τῶν τροχῶν τὰ πολυόμματα Χερουβὶμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, κράζοντα καὶ λέγοντα ἅγιος, ἅγιος κλπ.

Γ'.

Ἐξορκισμὸς γ' ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου*.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Αὐρηλιανοῦ (;) τοῦ ὑπάτου βασιλέως γυνὴ τις οὖσα θεοσεβής, ὀνόματι Μελιτινή, ἐν χώρῃ τῇ Αὐσίτιδι, ἔσχεν ἄνδρα ὀνόματι Θεόδουλον εὐσεβῆ καὶ φοβούμενον τὸν Θεόν, ἐποίησε δὲ μετὰ τῆς Μελιτινῆς, γυναικὸς αὐτοῦ

Σωματοῦσα· τὸ ιζ', Σαββατοῦσα· τὸ ιη', Ροφοῦσα· τὸ ιθ', ;, τὸ κ', Βηματοῦσα ¹ ποτὲ ² διαβῶ ³ τοὺς ὄρκους ⁴ ποτὲ ⁵ μίλια μ'.

* Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς κλπ. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος μέχρι τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Πάσχα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

τέκνα ἕξ· καὶ μαθοῦσα ἡ μιὰ στρίγλα Γιαλλοῦ ἢ Ἀναδαρδαλέα, ὑπῆγε καὶ ἀπέκτεινε καὶ τὰ ἕξ τέκνα αὐτῆς· ὕστερον δὲ ἐποίησε παιδίον ἄρσεν καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Αὐγουζῆν καὶ ἐπῆρε τὸ παιδίον καὶ ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν καὶ ἐποίησεν ἐκεῖ οἶκον χαλκοῦν καὶ ἐμολύβδισεν αὐτὸν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ ἐκάθισεν ἐκεῖ ἡ Μελιτινὴ μετὰ δώδεκα θεραπαινίδων καὶ εἶχε μεγάλην παρηγορίαν. Οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ Σισινιανὸς καὶ Σισίνιος καὶ Σισινίδωρος, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ τῆς Μελιτινῆς ἐδιάβησαν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, ἐρχόμενοι ἀπὸ τοῦ φουσαίου ἀπὸ Ἀραβίας, στρατευθέντες ὑπὸ τοῦ Αὐγάρου τοῦ βασιλέως καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν Μελιτινῆς ὥρα μεσονυκτίου καὶ ἔκραξαν λέγοντες, «ἄνοιξον ἡμῖν, ἀδελφὴ Μελιτινὴ, ἵνα εἰσέλθωμεν ἐν τῷ οἴκῳ σου. — Ἡ δὲ ἀποκριθεῖσα εἶπεν· οὐ δύναμαι ἀνοῖξαι ὑμῖν, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, διὰ τὴν μιὰν στρίγλαν Γιαλοῦν. Οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἐπέμειναν λέγοντες, ἀνοῖξον ἡμῖν, ἵνα ἀναπαυθῶμεν ἐν τῷ οἴκῳ σου· καὶ ἀνοίξασα αὐτῶν εἰσῆλθεν ἡ μιὰ Γιαλλοῦ, καὶ ἔγινε κονιορτὸς καὶ ἠκολούθησε τῶν ἁγίων καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν πύργον καὶ τὸ μεσονύκτιον ἔπνιξε τὸ νέον μειράκιον τὸν Αὐγουζῆν, καὶ τὸ πρωτὶ ἀναστῆσα ἡ μήτηρ αὐτοῦ εὔρε τὸ παιδίον νεκρὸν καὶ ἤρξατο θρηνεῖν καὶ ὀλοφυρομένη μετὰ κλαυθμοῦ ἔλεγεν, οὐαί, οὐαί, Σισίνιε, Σισινιανὲ καὶ Σινήδωρε, τί ἐποιήσατέ μοι καὶ ἔπνιξε τὸν νίον μου ἡ ἀκάθαρτος στρίγλα; Οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ περοχαλινώσαντες τοὺς ἵππους αὐτῶν ἔδραμον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐδίωκον αὐτὴν καὶ ὑπήντησαν τὴν πελέαν καὶ ἠρώτησαν αὐτήν. «Μήπως εἶδες τὴν ἀκάθαρτον στρίγλαν; καὶ εἶπεν· ὄχι, ψευδομένη, καὶ ἐκαταράσθησαν αὐτῇ λέγοντες, οὐδέποτε ἀνθίσῃ». Εἶτα δ' ἀπήντησαν τὴν ἐλαίαν καὶ ἠρώτησαν, μήπως εἶδε τὴν ἀκάθαρτον Γιαλλοῦν, ἡ δὲ ἐλαία εἶπε ἀληθεύουσα, τώρα ἐπέρασεν ἐντεῦθεν, καὶ ἠυχήθησαν αὐτῇ λέγοντες, εὐλογημένη γὰρ εἶσαι καὶ ἀπὸ τὸν καρπὸν σου γὰρ χρῶνται τὰ κανδήλια τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὑπήντησαν τὴν βάτον καὶ ἠρώτησαν αὐτήν καὶ εἶπε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἠυχήθησαν αὐτῇ λέγοντες· γ' ἀνθίσῃς καὶ γὰρ καρποφορήσῃς καὶ ἡ κορυφή σου ρίζαν γὰρ φέρῃ. — Ἰδοῦσα δὲ ἡ μιὰ τὸ παράδοξον θαῦμα ἔγινε στρουθίον καὶ ἐπετάχθη εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ δὲ ἅγιος Σισίνιος ὥσπερ ἰέραξ αὐτὴν κατέλαβεν, ἡ δὲ μιὰ ἰχθύς ἐγένετο, ὁ δὲ ἅγιος Σισίνιος ἔβαλεν ἄγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔλαβεν αὐτήν, ἡ δὲ μιὰ ἐγένετο τρίχα καὶ ἐκόλλησεν εἰς τὸν πώγωνά τοῦ Βασιλέως, οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ λέγουσι τῷ Βασιλεῖ, Δέσποτα Βασιλεῦ, δὸς ἡμῖν μίαν τρίχα τοῦ πώγωνός σου καὶ ὁ βασιλεὺς ἔφη, λάβετε, ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, ὅσας θέλετε· καὶ ἀπλώσας ὁ ἅγιος Σισίνιος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀνέσπασε μίαν τρίχα, καὶ ἰδὼν ὁ Βασιλεὺς ἐξέστη, οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ τῷ Βασιλεῖ λέγουσιν, αὕτη ἐστὶν ἡ μιὰ Γιαλλοῦ ἢ Ἀναδαρδαλέα ἡ λεγομένη στρίγλα, ἡ ἀποκτείνουσα τὰ βρέφη τῶν ἀνθρώπων. Τότε οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἔτυπον αὐτὴν μὲ ράβδον σιδηρᾶν λέγοντες αὐτῇ· Ἀπόδος μιὰν τὰ τέκνα τῆς Μελιτινῆς, καὶ τὸ νέον μειράκιον τὸν

Ἀνγουζῆν ἡ δὲ μιὰ λέγει πρὸς αὐτούς· ἔὰν δύνασθε σεῖς νὰ ἀντλήσητε τὸ μητρικὸν γάλα εἰς τὰς παλάμας σας, δύναμαι καὶ ἐγὼ νὰ δώσω τὰ τέκνα τῆς Μελιτινῆς. Οἱ δὲ ἅγιοι προσευξάμενοι πρὸς τὸν Θεὸν ἀνέβλυσαν τὸ μητρικὸν γάλα εἰς τὰς παλάμας αὐτῶν. — Ἰδοῦσα δὲ ἡ μιὰ τὸ παράδοξον θαῦμα ἠγκαλίασε τὰ τέκνα τῆς Μελιτινῆς καὶ πάλιν ἐβασάνιζαν αὐτήν· ἡ δὲ μιὰ λέγει πρὸς αὐτούς. Μὴ μὲ βασανίζετε, ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, καὶ μὰ τὸ φοβερὸν ὄνομα τοῦ μεγάλου Θεοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τοῦ κρατήσαντός με εἰς Ναζαρεὶ τῇ πόλει, ὅταν τὸν Χριστὸν ἠβουλήθην ἀποκτεῖναι, καὶ νὰ ὁμολογήσω τὰ ὀνόματά μου, καὶ ὅποιος τὰ ἔχει γραμμένα, οὐ μὴ εἰσέλθω εἰς αὐτόν, οὔτε εἰς τὸν οἶκόν του, ἀλλὰ φεύξομαι ἀπ' αὐτοῦ μίλια ιε', καὶ νὰ μὴ ἀδικήσω οὔτε μικρόν, οὔτε μέγα, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, οὔτε ζῶον τετράποδον. Τότε οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ λέγουσιν αὐτῇ· δεῖξον, μιὰ, τὰ ὀνόματά σου, ἡ δὲ μιὰ ἀρξαμένη λέγει· τὸ πρῶτον μου ὄνομα καλοῦμαι Γιαλλοῦ, τὸ β', Βηματοῦ, τὸ γ', Παταξαρία, τὸ δ', Ἀρματό, τὸ ε', Καλαπιτοῦσα· τὸ σί, Δαλιδοῦσα, τὸ ζ', Πειτοῦσα, τὸ η', Φωτοῦσα· τὸ θ', Χαροῦσα· τὸ ι', Μηρατοῦσα, τὸ ια', Λογιτον· τὸ ιβ', Στριγλα· τὸ ιγ', Δαρδαλοῦσα καὶ ζῳδιον περωτόν· τὸ ιδ', Μορφοῦ· τὸ ιε', Σεληνητό· τὸ ιστ', Σαλματοῦσα· τὸ ιζ', Παιδοπνίκτρα· τὸ ιη', Σαββατοῦσα· τὸ ιθ', Ρουροῦσα· τὸ κ', Βηματοῦσα. Ταῦτα τὰ ὀνόματα ἔχω καὶ ὅστις τὰ ἔχει γραμμένα οὐ μὴ εἰσέλθω εἰς τὸν οἶκόν του οὐδέποτε εἰς τὸν αἰῶνα.

Δ'.

Χειρ. Θολ. *Εὐχὴ εἰς τὴν μιὰν Αἰγιαλοῦν.*

Πρῶτον ποιήσον ἁγιασμόν καὶ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς 1ης Φεβρουαρίου.

Ἀκολουθεῖ τὸ Εὐαγγέλιον (Λουκ. 10, 19 - 21).

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν... ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

Τὰ εἰρηνικά.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὁρκίζω ὅς δαιμόνιον ἀκάθαρτον εἰς τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Θεοῦ νὰ λείψης ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) ἀπὸ τὰ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Καὶ μὴ βλάβη αὐτὸν ἀσθένεια οὔτε λοιμικὴ οὔτε ρῖγος οὔτε ἄλλη ἀσθένεια καὶ βλάβης καὶ ἑτέρους ἀδελφούς ἀλλὰ φεύγε ἀπ' αὐτοῦ διὰ τὸ σημεῖον † τοῦ Σταυροῦ ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐορκίζω σε πνεῦμα πονηρὸν τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαήλ. Ἐορκίζω σε εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Δεσπότη ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐορκίζω σε Πνεῦμα ἄλαλον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δεσπότη, ἵνα ἀπέλθῃς εἰς τὰ ἄγρια ὄρη ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.
Ὡς ἐξήρχετο ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ ἐκ τῶν οὐρανῶν ὑπήντησεν αὐτὸν ἡ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος Αἰγιαλοῦ. Ὁ δὲ Ἀρχάγγελος ἰδὼν αὐτήν, κλπ.

Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου παραλείπεται ὡς οὕσα ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Α' ἔξορκισμοῦ (σ. 41 - 43). Μετὰ τὸ κείμενον τοῦ ἔξορκισμοῦ Α' ἀκολουθοῦν ἐν τῷ Θολ. τὰ ἑξῆς:

Κε πάντων τῶν Ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν καὶ ἐλέησον ἡμᾶς ὡς ὀπίσθιος οἰκτίρων.

Ἐορκίζω ὑμᾶς τὰ μιὰ ἐναέρια ἐννεακόσια ἐνενηήκοντα πνεύματα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Σολομῶντος τὰ ὀρκώσαντα, ὅποια ὥραν ἀκούσητε τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Σαβαώθ, νὰ φεύγετε, ὁ δὲ βασιλεὺς Σολομὼν λαβὼν σοφίαν παρὰ Θεοῦ ἔκλεισεν τὰ μιὰ πνεύματα εἰς χαρὰ ὑδρίας.

Ἐορκίζω ὑμᾶς κατὰ τὴν στρεφομένην ρομφαίαν νὰ ἀναχωρήσετε ἀπὸ τὸν (δ.τ. Θ.δ.) ἀπὸ κεφαλῆς, ἀπὸ ἐγκεφάλου, ἀπὸ κρανίου, ἀπὸ μειώπου, ἀπὸ ἀκοῆς, ἀπὸ αἵματος, ἀπὸ μελιγκῶν, ἀπὸ ὀδόντων, ἀπὸ στομάχου, ἀπὸ καρδίας, ἀπὸ ὀφθαλμῶν, ἢ μητρομανίας ὀμφαλῶν ἢ νεφρῶν ἢ ἀπὸ φλέγμονος σαρκός, γονάτων, ἀπὸ τριχῶν ποδῶν καὶ πάντων τῶν μελῶν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός. Ἐορκίζω σε εἰς τὸν Μιχαήλ Ἀρχάγγελον καὶ εἰς τοὺς λειτουργοῦντας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, κράζοντας καὶ λέγοντας. Ἁγιος, Ἁγιος, Ἁγιος Κύριος Σαβαώθ. Ἐορκίζω σε εἰς τὸν Ἀρχάγγελον Γαβριήλ τὸν ψάλλοντα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τὸ Ἀλληλούϊα. Ἐορκίζω σε κατὰ τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἐπιασώματος φρέατος, ἵνα ἐξέλθητε ἀπὸ τὸν (δ.τ. Θ.δ.) εἰ δὲ καὶ παρακούσητε τοὺς λόγους τούτους, ἔστι Κύριος ὁ Θεός τοῦ ἀποστεῖλαι ἄγγελον ἀπότομον, ἵνα βασανίσῃ ὑμᾶς εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην.

Ἐορκίζω σε φραγκαλιά, πολύμορφε ἢ ἀπερχομένη εἰς τὰ βρέφη. Ἐορκίζω σε εἰς τὸ ὄνομα τῶν τεσσάρων ἀρχαγγέλων Μιχαήλ, Γαβριήλ, Οὐραήλ καὶ Ραφαήλ. Ἐορκίζω σε τὴν Γιαλλοῦν καὶ πᾶν ἄλλο ἀκάθαρτον πνεῦμα, ἀρσενικὸν ἢ θηλυκὸν εἰς τὸν Θεὸν τὸν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὃν τρέμουσι ἄγγελοι καὶ φρίττουσιν οὐρανοί, δειλιῶσιν ὄρη καὶ βουνοί, ἀπόστητε ἀπὸ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τάδε. Δι' εὐχῶν καὶ δεήσεων τῶν ἐν Ἁγίοις πατέρων ἡμῶν Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις, Σπυρίδωνος τοῦ

Θαυματουργοῦ, Ἐλευθερίου ἐπισκόπου, τῶν ἐν Ἁγίοις πατέρων ἡμῶν καὶ οἰκουμενικῶν μεγάλων διδασκάλων καὶ Ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἰγναντίου τοῦ Θεοφόρου, Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Σιλβέστρου πάπα Ρώμης, Γρηγορίου τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, Γρηγορίου Ἀκραγαντίνου, Βλασίου, Κυπριανοῦ, Διονυσίου, Ἱεροθέου, Μεθοδίου, Φωτίου, Παταπίου καὶ πάντων τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν, ὧν ταῖς αὐτῶν δεήσεις καὶ ἱκεσίαις τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.

Πρεσβείαις Κύριε τῶν Ἁγίων γυναικῶν καὶ παρθένων μαρτύρων καὶ ὁσίων Θέκλας τῆς πρωτομάρτυρος, Αἰκατερίνης πανευφήμου καὶ παρθενομάρτυρος Παρασκευῆς, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς. Εὐπραξίας, Πελαγίας, Ματρώνης, Εἰρήνης, Θεοδώρας καὶ Βαρβάρας τῆς Ἰαματικῆς, τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν τριῶν θυγατέρων αὐτῆς πίστεως, ἐλπίδος, καὶ ἀγάπης, Μηροδώρας, Μητροδώρας καὶ Νυμφοδώρας, Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, Φωτεινῆς τῆς Σαμαρείτιδος, Πουργαριᾶς Φωτοδότιδος φωτός, Θεοφανοῦς, Εὐδοξίας τῆς Βασιλίσης. Ταῖς αὐτῶν δεήσεις καὶ ἱκεσίαις ρῦσαι τὸν (Δ.τ.) ἀπὸ πάσης βλάβης τοῦ ἀντικειμένου, ἀπὸ δαιμονίου μεσημβρινοῦ ἀπὸ φαντασμάτων πονηρῶν, ἵνα δοξάζῃ καὶ ὑμνῇ τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ε΄.

Τὸ κείμενον τοῦ χειρ. Βρ. ἄρχεται: «Ἐπὶ τῆς βασιλείας Αὐρηλιανοῦ...» καὶ συμφωνεῖ πλήρως πρὸς τὸ παρατεθὲν ὡς ἄνω Β΄ τοῦ Ἰωαννίδου μὲ διαφορὰς τινὰς οὐχὶ πάντοτε σημαντικὰς. Ἐκ τούτων ἄξια σημειώσεως εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἀντὶ τοῦ παρὰ Ἰωαννίδη β΄ ὀνόματος τῆς Γελλοῦς Βηματοῦ, ἀναγράφει τὸ Βρ. Βαταξία, ἀντὶ τοῦ γ΄ Παταξαρία, τοῦ δ΄ Ἀρματὸ καὶ τοῦ ιε΄ Σεληνητό, ὑπάρχουν ἐν τῷ Βρ. ἀντιστοιχῶς Βασκανία, Ὀνομάκρα καὶ Σελήνη. 2) Μετὰ τὸ παρὰ Ἰωαννίδη τέλος οὐδέποτε εἰς τὸν αἰῶνα ἀκολουθεῖ ἐν τῷ Βρ. ἀλλὰ φεύξομαι ἀπ' αὐτοῦ μίλια 15 πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν, ὡς καὶ ἐν τῷ χειρ. Θολ. Μετὰ ταῦτα τὸ κείμενον Βρ. συνεχίζει ὡς ἑξῆς:

Κατερχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ θεωρεῖ τὴν μαρὰν Γιαλλοῦ εἰς τὴν μητέρα τῶν παθημάτων μου κατέρχονται τὰ δαιμόνια καὶ πίπτουσιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶδεν αὐτὴν ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ, καὶ λέγει εἰς αὐτήν, ποῦ πορεύεσαι; εἶπέ μου τὴν ἀλήθειαν ὅτι θέλουσι δώσειν εἰς κρίσιν. Τότε ἡ μαρὰ,

λέγει πρὸς αὐτόν, μὴ κακῶς ἀπολέσης με, Ἄρχιστράτηγε, καὶ λέγω σοι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἀβυζοῦ, ἀπὸ τὰ ἐβδομήκοντα δύο ἡμῖσι παθήματα τῶν ἀνθρώπων κατέχω καὶ ἀπέρχομαι εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν ὡς ὄφεις, καὶ ὡς δράκων, ὡς ἔρπειτόν τετράποδον, καὶ μεταμορφοῦμαι ὡς θέλω, ἐγὼ πίνω τὸ γάλα τῶν γυναικῶν καὶ ἀποφρύσσουσι οἱ μαστοὶ αὐτῶν, ἐγὼ ψήνω καὶ μαραίνω καὶ θολαίνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁμοίως καὶ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτῶν ξυπνῶ αὐτὰ καὶ πηδῶ...¹.

*

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν κειμένων τῶν ἔξορκισμῶν καθίσταται, νομίζω, φανερόν ὅτι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καὶ οἱ ἰδικοί μου προῆλθον ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Χοζοβιωτίσης. Οἱ κατὰ καιροὺς χρησιμοποιήσαντες τοὺς ἔξορκισμοὺς τούτους ἱερεῖς ἐπήνεγκον εἰς αὐτοὺς οὐχὶ ἀξίας λόγου προσθήκας, προσηροσμένας, ὡς φαίνεται, καὶ πρὸς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀνεγιγνώσκοντο.

Πότε χρονολογοῦνται τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ τις. Ἐνδεικτικὸν τῆς παλαιότητος αὐτῶν εἶναι πάντως τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἤδη πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν τὰ χαρακτηρίζει ὡς ἀρχαῖα. Οἱ τοιοῦτοι κατὰ τῆς Γελλοῦς ἔξορκισμοὶ εἶναι, ὡς γνωστόν, παλαιοί, διασωθέντες μέχρις ἡμῶν ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων². Καὶ εἰς τοὺς παρατεθέντας ἔξορκισμοὺς ἡ Γελλὸ παριστᾶται ὡς παιδοπνίκτρια ἢ ὡς βλάπτουσα γενικώτερον τὰς λεχωίδας δαίμων, αἱ τοιαῦται δὲ περὶ αὐτῆς δοξασίαι εἶναι καὶ αἱ συνηθέστεραι παρὰ τῷ λαῷ³. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω Γ' ἔξορκισμόν (σ. 44) τὴν Γελλὸ διώκουν οἱ ἀδελφοὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς βλαβείσης Μελιτινῆς Ἅγιοι «Σισινιανὸς καὶ Σισίνιος καὶ Σισινίδωρος», οἵτινες μὲ παρηλλαγμένα πῶς ἐνίοτε ὀνόματα εἶναι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ὁμοίων ἔξορκισμῶν γνωστοί. Ὁ Εὐλόγιος

¹ Τὸ κείμενον ἔλλιπές μὴ δυνηθέντος τοῦ ἱερέως νὰ ἀνεύρη τὰ λοιπὰ φύλλα τοῦ χειρογράφου. Τὸ παρατιθέμενον ἀπόσπασμα ἀπαντᾷ παρηλλαγμένον τόσον παρὰ Ἰωαννίδην (ἀνωτ. σ. 41 - 42), ὅσον καὶ ἐν τῷ Θεολ. (ἀνωτ. σ. 46).

² Παλαιότερα παράδοσις περὶ τοῦ δαίμονος τῆς Γελλοῦς παρὰ Σαπφοῖ (ἀπόσπ. Diehl 104). «Εὐχὴν τῆς Γελλοῦς» ἤτοι ἔξορκισμόν ὅμοιον πρὸς τοὺς ἀνωτέρω εὐρίσκομεν τὸ πρῶτον παρὰ Μιχαὴλ Ψελλῶ (ιδὲ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1876, σ. 573 - 575) καὶ εἰς μεταγενεστέρους κώδικας. Ἰδὲ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοὶ ἐκ Κρητικῶν χειρογράφων, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 3 - 4 (1941 - 42), ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 61 - 62 καὶ 69 - 72, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἢ πρόσθετες: Νέος Ἐλληνομνήμων, τόμ. Α' (1904), σ. 506 καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 8 (1953 - 54), ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 19 - 23: Διὰ τὰς βυζαντινὰς περὶ Γελλοῦς δοξασίας ἰδὲ Φαίδ. Κουκούλε, Β.Β.Π., τόμ. ΑΙΙ, 1948, σ. 253 - 254 καὶ τόμ. Δ', 1951, σ. 34.

³ Ἰδὲ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἀν., σ. 71.

Κουρίλας, νομίζων, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πολυωνυμίας ἑνὸς μόνον Ἁγίου, τοῦ Ἁγίου Σισινίου, ἀναζητεῖ συσχετισμὸν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἁγιον Γεώργιον, ἐπειδὴ τὸ συναξάριον τοῦ Σισινίου, ἀνατολικῆς μᾶλλον προελεύσεως, ἔχει, ὡς διατείνεται, ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου¹.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐπεισόδια, καθ' ἃ οἱ διώκται τῆς Γελλοῦς Ἁγιοὶ καταρῶνται μὲν τὴν πτελέαν, διότι ἐρωτηθεῖσα ὑπ' αὐτῶν περὶ τῆς διωκομένης Γελλοῦς ἀπήντησε ψευδῶς εἰς αὐτούς, δίδουν δ' εὐχὰς εἰς τὴν ἐλαίαν καὶ τὴν βάτον ἀκριβῶς διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον. Ταῦτα ἀπαντοῦν ὁμοίως καὶ ἐν Ναξιακῷ ἐξορκισμῷ τῆς Γελλοῦς, δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Δ. Β. Οἰκονομίδου².

Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τύπου εὐρύτερον γνωστῶν παρὰ τῷ λαῷ περὶ φυτῶν (ἢ καὶ περὶ ζώων) παραδόσεων. Περὶ τῆς πτελέας συγκεκριμένως δὲν γνωρίζω σχετικὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Εἶναι ὅμως γνωστὸν συναφῶς, ὅτι ποικίλαι ιδιότητες πολλῶν φυτῶν ὀφείλονται εἰς κατ' αὐτῶν ἄραν καὶ δὴ καὶ ὑπὸ ὁμοίας ὡς ἄνω συνθήκας. Οὕτω κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις ὁ Χριστὸς ἐκφέρει ἄρας κατὰ τῆς δάφνης καὶ τῶν λουμπίνων, διότι ἠρνήθησαν νὰ κρύψουν τοῦτον διωκόμενον ὑπὸ τῶν Ἑβραίων. Ὁμοίως καταρᾶται ἡ Παναγία ἐν τῷ φερομένῳ ὡς μοιρολογίῳ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τὴν δάφνην ἢ τὴν λουμπουναριὰν ἢ τὴν κληματαριὰν, ἐξ οὗ καὶ αἱ κακαὶ τῶν φυτῶν τούτων ιδιότητες, τὸ θέμα δὲ τοῦτο ὑπὸ διάφορον ὅμως οἰκονομίαν δὲν εἶναι ἄγνωστον καὶ εἰς τὰ δημώδη ἄσματα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ³. Περὶ τῆς ἐλαίας καὶ τῆς βάτου ἀναφέρουν αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις, ὅτι εἶναι εὐλογημένοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ὡς ἐκ τούτου παραμένουν ἀειθαλεῖς ἢ φυτρώνουν εὐκόλως κτῴ. εἴτε διότι ἔκρυσαν τὸν Χριστὸν διωκόμενον ὁμοίως ὑπὸ τῶν Ἑβραίων⁴ εἴτε δι' ἄλλους λόγους⁵.

Αἱ περὶ Γελλοῦς τέλος σημεριναὶ ἀντιλήψεις τῶν Ἀμοργίνων δὲν ἔχουν ὀπωσδήποτε διαμορφωθῆ ἑρήμην τῶν παρατεθέντων ἐξορκισμῶν, καὶ τοῦτο, διότι οἱ

¹ Ἰδὲ *Εὐλογίου Κουρίλα*, Ὁ καβαλλάρης Ἁγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ καὶ Λαογραφίᾳ, δημώδης τύπος ἐν Θράκῃ, Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. Θησ., τόμ. 22 (1957), σ. 39 - 51.

² Δ. Β. Οἰκονομίδης, Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα, τευχ. Α', Ἀθήναι 1940, σ. 67 - 68.

³ Ἰδὲ περὶ τούτων Στεφ. Δ. Ἡμέλλον, Δημώδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11/12 (1958 - 59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 218 - 220, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. Ἰδὲ καὶ Λ. Α. χειρ. ἀρ. 1161B', σ. 136.

⁴ Λ. Α. χειρ. ἀρ. 1141, σ. 143, Σινώπη (Μαρία Λιουδάκη, 1938), ἀρ. 1381A', σ. 23, Ἁγιος Γεώργιος Λασιθίου (Μαρία Λιουδάκη, 1939), ἀρ. 124, σ. 68 (ἐκ Καρπενησίου).

⁵ Ἰδὲ Δημ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ζῶα· φυτά. Ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 192 - 193.

τελευταῖοι ἦσαν, φαίνεται, παλαιότερον εἰς εὐρεΐαν χοῆσιν. Ὑπάρχει ἐνταῦθα ἡ πίστις ὅτι «οἱ Γιαλλοῦδες εἶναι σὰν φαντάσματα πὸν πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα τὴν νύχτα» (Λ.Α. χειρ. ἀρ. 2764, σ. 157, 158). Ἡ βλαπτικὴ τῶν δύναμις ἔχει ὡς στόχον ὄχι μόνον τὰ νήπια¹ ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλης γενικώτερον ἡλικίας ἄτομα (χειρ. σ. 82 - 83, 149). Ἐνταῦθα πιστεύεται ἔτι ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι «Γιαλλοῦδες». «Ἐδῶ εἶχαμε μιὰ Γιαλλοῦ κ' ἦτανε δημαρχοπούλα», μὲ διεβεβαίωσαν (χειρ. σ. 157). Ἡ τοιαύτη Γιαλλοῦ λέγεται «γιορτοκάμωμα, γιατί γεννιέται τὶς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων κ' εἶναι ἐνάντιες οἱ ἡμέρες αὐτές. Αὐτὰ τὰ παιδιὰ σπέρνονται τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Πρέπει τρεῖς μέρες μπροστὰ νὰ προσέχῃς καὶ τρεῖς μέρες πίσω» (χειρ. σ. 149). Περαιτέρω πιστεύεται ὅτι «Γιαλλοῦδες» εἶναι οἱ γεννώμενοι «τὴν ἡμέρα τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τὴν προπαραμονὴ τῶν Χριστουγέννων. Ὅ,τι παιδιὰ γεννηθῆ ἔκεινη τὴν ἡμέρα ματιάζει καὶ λέγεται Γιαλλοῦ. Τὸ θεωροῦν ὅτι ἔχει κακὸ πνεῦμα καὶ βλάπτει ὄχι μόνον τὰ παιδιὰ ἀλλὰ καὶ τοὺς μεγάλους. Λένε: μοῦ τὸ γιαλλοῦγιασε τὸ παιδιὰ πὸν τό'δε»² (χειρ. σ. 82 - 83). Κατ' ἄλλην ἐξ ἄλλου ἐκδοχὴν (ἐν προκειμένῳ ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν σημεῖωμα εὐρισκόμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1685Α' χειρ. τοῦ Λαογρ. Ἄρχ., συλλ. Ἐμμ. Ἰωαννίδου) οἱ κατὰ τὰ Χριστούγεννα γεννώμενοι ἄρρενες εἶναι Καλικάντζαροι, τὰ δὲ θήλεα Γιαλλοῦδες. «Καὶ ὁ μὲν Καλικάντζαρος ἀσθενεῖ κατὰ πᾶσαν ἑορτήν, καὶ νομίζουν ὅτι τὸν ρίπτουν εἰς λίμνας μὲ ψυχρὰ νερά, ἡ δὲ Γιαλλοῦ ματιάζει, βασκάνει καὶ στριγλώνει». Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων προλήψεων προῆλθε καὶ ἡ γνωστὴ ἐνταῦθα παροιμιώδης φράσις: «Ἄμα γεννηθῆ ὁ Χριστός, ὄγοιος θέλει ἄς τ' ἀκλουθῆ» ἤτοι μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐπιτρέπεται νὰ γεννῶνται παιδιὰ, διότι προφανῶς συνελήφθησαν μετ' ἐκεῖνον.

¹ Ὅμοια πίστις καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς παρ' οἷς τὰ καθ' οἷονδήποτε τρόπον ὑπὸ τοῦ δαιμονίου βλαπτόμενα νεογέννητα παιδιὰ ἐκαλοῦντο Γιλλόβρωτα. (Ἰδὲ Μ. Ψελλὸν παρὰ Κ. Σάθα, ἐνθ' ἀν., σ. 573 καὶ *Φαίδωνος Κουκουλέ*, Β.Β.Π. τόμ. ΑΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 253 - 254, ἐνθα καὶ γενικώτεραι περὶ Γελλοῦς τῶν Βυζαντινῶν ἀντιλήψεις).

² Ὁ ὡς ἄνω ἐξορκισμὸς Β' ἀνεγιγνώσκετο ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς παιδίον «πὸν εἶχε πυρετὸν καὶ τὰ μάτια του γυαλίζανε ἢ ὅταν ἦτο ἀρρωστημένο ἀπὸ βασκανία» (χειρ. σ. 445). Ἐξ ἄλλου πρὸς ἀποτροπὴν τῆς βλαπτικῆς ἐπηρεΐας τῆς Γελλοῦς προβαίνουν εἰς τὰς ἐξῆς μαγικὰς ἐνεργείας, κατὰ διήγησιν πληροφορητρίας μου ἐκ Θολαρίων.

«Ἡ γιαγιά μου εἶχε ἓνα κοριτσάκι ἑφτά χρονῶ κ' ἦτο ἀρρωστο. Λοιπὸν ἐφώνησε τὶς Καλὲς κυράδες καὶ τῶν εἶπε: γιὰ ἐλάτε νὰ μοῦ πῆτε, τί ἔχει τὸ κοριτσάκι κ' εἶναι ἀρρωστο. Καὶ τῆς λένε οἱ φιλαινάδες της, ὅτι τὸ κορίτσι ἔχει Γιαλλοῦ καὶ νὰ τοῦ τὴ διαβάσετε τρεῖς Παρασκευάδες.

Παίρνομε σταχτὴ καὶ τὴν κοσκινίζομεν ἐννιά φορές. Τὴ ζυμώνομε μὲ τὸ ξίδι (κατὰ τὴν αὐτὴν πληροφορήτριαν «πάει τοῦ ξιδιοῦ ἢ μυρωδιὰ μέσ' στῆς Γιαλλοῦς τὰ ρτούνια καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἡσυχάσῃ (χειρ. σ. 149)), καὶ μὲ τὸ πιάτο ἀπὸ πίσω ἄλλος βάζει ξίδι καὶ γδύνομε

Αἱ τοιαῦται ὅμως περὶ τῶν κατὰ τὰ Χριστούγεννα γεννωμένων παιδίων ἀντιλήψεις εἶναι, ὡς γνωστόν, εὐρύτερον παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ διαδεδομένα.

Οὕτω πολλαχοῦ πιστεύεται, ὅτι τὰ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενα παιδιά εἶναι «γιορτιοπιάσματα» καὶ ὡς ἐκ τούτου καθίστανται εὐκόλως θύματα τῶν βλαπτικῶν δαιμόνων τοῦ Δωδεκαημέρου, τῶν γνωστῶν Καλικαντζάρων. Πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐπὶ τὰ παιδιά βλαπτικῆς ἐνεργείας τῶν Καλικαντζάρων κατέφευγον πολλαχοῦ προληπτικῶς εἰς ποικίλας ὁμοίως μαγικὰς πράξεις¹.

R É S U M É

Exorcismes de Gello d'après des manuscrits d'Amorgos

par Steph. D. Imellos

L'auteur publie cinq exorcismes de Gello, dont les trois premiers ont été copiés sur des manuscrits de l'ancien couvent d'Hozoviotissa dans l'île d'Amorgos, il y a cent ans environ, et se trouvent actuellement aux Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes sub no 1684B et les deux

τὸ παιδάκι καὶ τὸ τρίβομε σ' ὄλο του τὸ σῶμα. Στ' αὐτιά, στὸ λαιμό, στὰ ρουθούνια. Κατόπι τὸ κόβομε λίγο λίγο καὶ βρίσκομε τὶς τρίχες. Ἐὰν ἔχη Γιαλλού, θὰ βρεθοῦν τρίχες τοῦ σκύλου, τοῦ γάτη, ἄσπρες, κόκκινες, ψαρές. Κάβομε πρῶτα στὸ φῶς τὶς τρίχες (στὸ λύχνο) καὶ μετὰ θὰ βάλωμε φωτιά μπροστὰ στὴν πόρτα καὶ θὰ κάμωμε ἔννια κομμάτια τῆ σταχτῆ καὶ θὰ τὴν βάλωμε στὴ φωτιά. Εἶναι δυὸ γυναῖκες. Μιά λέει: Τί κάβγεις αὐτοῦ; Ἀπαντᾷ ἡ ἄλλη:

Κάβγω τοῦ παιδιοῦ σου τὴ Γιαλλού,
τὴν κακιὰ πνιοπαιδοῦ.

Αὐτὸ τρεῖς Παρασκευάδες. Τελευταία Παρασκευὴ θὰ πάρης τὸν παπᾶ νὰ τοῦ τὴ διαβάση μὲ τὸ γιαλλουδοχάρτι (τὸ ἔχαν οἱ παλιοὶ παπαδες). Μετὰ τὴ σταχτῆ θὰ τὴ σβήσωμε μὲ ξίδι καὶ θὰ τὴν πάρωμε νὰ τὴν πᾶμε μακρῶς, νὰ μὴν περνᾷ τὸ παιδί ἀπὸ κεῖ.

Ὅταν εἶναι πολυκαιρισμένη καὶ δὲν γιαινῆ, θὰ πᾶς νὰ φέρης χοχλίδια ἀπὸ τὸ γιαλό. Οὔτε ἅμα πᾶς ἀπὸ κεῖ, οὔτε ἅμα θὰ ἔρῃς... (ἐγὼ πῆγα καὶ τὰ ἔφερα καὶ στὸν Γιώργη καὶ τὸν Γιάννην). Ἐχεις μιὰ κανάτα μὲ ξίδι δυνατὸ καὶ τὰ βάλλεις μέσα. Θὰ ἀνάψης μιὰ φουφου μὲ τὰ κάρβουνα καὶ θὰ τὰ βάλῃς ἀπάνω, ἅμα σουρουπώση καὶ θὰ κάτσουνε τρεῖς τέσσερεις νὰ φυλάουνε. Τὸ κανάτι τὸ σκεπάζουνε μὲ παννί. Μηδὲ νὰ ἔβγῃς μηδὲ νὰ μπῆς, ἂν δὲν πᾶρουν τὸ κανάτι. Ἡ πόρτα πρέπει νὰ ἔναι κλειστή. Τὸ βράζουνε ἴσαμε τὰ μεσάνυχτα. Τὰ μεσάνυχτα τὸ παίρνουν καὶ φεύγουν. Βέβαια εἶναι καὶ οἱ γονεῖς τοῦ παιδιοῦ. Πᾶνε καὶ τὸ πετοῦν σὲ μιὰ ρεματιά. Ἐγὼ πῆγα κ' ἔφερα ἔννια χοχλίδια. Ἦλεα ἔννια πιστεύους κ' ἔφερα ἔννια χοχλίδια. Ὅποιος κ' ἂν ἀπάντηξε, δὲν τοῦ μίλησα. Πάει καθενεῖς στὸ σπίτι του καὶ τελειώνει ἡ ὑπόθεσι» (χειρ. σ. 147 - 149).

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1281 - 1283, Κ. Α. Ρωμαίου, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 278 καὶ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλ. Λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. 5ον καὶ 6ον (1943-44), σ. 115 (= ἀνάτ. τευχ. Γ', σ. 35).

dermiens par l'auteur lui-même sur les cahiers de deux prêtres, au cours de sa mission folklorique pendant l'été 1963.

Ces exorcismes concernent le démon Gello, qui est mentionné déjà dans l'antiquité par Sapho (fragm. Diehl 104), et qui était très connu des auteurs byzantins. On trouve des exorcismes du même type chez Michel Psellos (voir plus haut, p. 48). Commentant les cinq exorcismes publiés ici, l'auteur remarque que le IVème et le Vème ont été copiés sur les mêmes manuscrits du couvent d'Hozoviotissa que les trois premiers, mais que les prêtres qui les ont utilisés y ont fait quelques ajouts, de peu d'importance.

Dans le IIIème exorcisme, les Saints qui poursuivent Gello profèrent des malédictions contre l'orme, qui leur a menti, et bénissent l'olivier et le buisson qui leur ont dit la vérité. A la suite de ces malédictions et de ces bénédictions, ces arbres acquièrent de bonnes ou de mauvaises propriétés. Ces épisodes, remarque l'auteur, sont largement connus du peuple hellénique, sous forme de légendes concernant les plantes et les animaux.

Enfin se référant aux croyances actuelles des habitants d'Amorgos il soutient que celles-ci sont formées entre autres sous l'influence des exorcismes dont les textes sont publiés dans cette étude.

ΧΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ
ΕΙΣ ΜΑΓΙΚΑΣ, ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

(*Συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου ΙΕ'/ΙΣΤ' (1962/63) σ. 62 - 91).*)

ΜΕΡΟΣ Β'

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος, ὡς ἀνωτέρω, τῆς μελέτης ταύτης ἐξητάσθη ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ἐλασμάτων, τῶν νομισμάτων, τοῦ δακτυλίου, τοῦ πετάλου, τοῦ κλείθρου καὶ τοῦ κλειδιοῦ καὶ τῆς ψαλίδος. Κατωτέρω γίνεται λόγος περὶ τῶν ἥλων, τοῦ μαχαιριοῦ, τῶν οἰκιακῶν σκευῶν (τῆς πυράγρας, τῆς πυροστιᾶς κ.ἄ), τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, (ὡς τοῦ ὑνίου) καὶ τέλος περὶ τοῦ μολύβδου ὡς ἀπλοῦ μετάλλου.

Ζ'. ΗΛΟΙ

Ἡ χρῆσις ἥλων εἰς μαγικὰς γενικῶς ἐνεργείας καὶ πράξεις ἀπαντᾶται εὐρεῖα εἰς πλῆθος καθημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀτόμου δι' ὅλου τοῦ βίου μέχρι τοῦ θανάτου του. Οὕτως α') ἡ ἔγκυος ἐκ τυχαίας εὐρέσεως ὑπ' αὐτῆς βελόνης ἢ καρφιοῦ δύναται νὰ προῖδῃ περὶ τοῦ φύλου τοῦ κνοφορουμένου τέκνου. Ἡ εὐρεσις βελόνης σημαίνει ὅτι τὸ μέλλον νὰ γεννηθῆ θὰ εἶναι θῆλυ (Πυργὶ Χίου)¹, καρφίδος δὲ ὅτι τοῦτο θὰ εἶναι ἄρρεν (Γκιουμουλτζίνα (=Κομοτηνὴ) Θράκης)².

Κατὰ συνήθειαν παλαιότερον εἰς Μεσολόγγιον, ὑπάρχουσαν καὶ σήμερον εἰς Πλατανόβρυσιν Μεσσήνης, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀρρενογονίας ὑπὸ γυναικός, ἡ

¹ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 334 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Εἰς Πέτραν Λέσβου πιστεύεται ἀντιθέτως ὅτι θὰ εἶναι ἄρρεν (Λ. Α., ἀρ. 1446 Α, σ. 112 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1940).

² Βλ. Στίλπ. Κυριακίδην, ἐν Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 413, 425 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Λ Σ., Γ', σ. 216.

ὅποια τίκει θήλεα, δέον αὕτη νὰ καρφώσῃ ἐπὶ τοῦ τοίχου τρία καρφιά, ἐνῶ θὰ λέγῃ «καρφώνω τὶς τσοῦπες καὶ κάνω ἀρσενικά»¹. Τῆς μαγικῆς πράξεως ταύτης γνωρίζομεν γενικώτερον παλαιότεραν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ 17 αἰ. περὶ καρφώματος γυναικὸς ὑπὸ ἀντιπάλου πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως τίκει αὕτη μόνον θήλεα².

Μετὰ τὸν τοκετὸν συνηθίζεται εἰς Νίσυρον ἡ ἔμπηξις ἥλου εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἐδάφους, ὅπου τὸ νεογνὸν ἔχει πέσει, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μητρικοῦ κόλπου. Ἐνῶ γίνεται τὸ κάρφωμα τοῦ ἥλου ὑπὸ γυναικὸς λέγει αὕτη, ἀπαντῶσα εἰς ἐρώτησιν τῆς μητρός, ὅτι καρφώνει «τῇ Γιαλλοῦ καὶ τὰ κακὰ μάτια»³. Ἡ τοιαύτη ἔννοια τοῦ καρφώματος, ὡς προστατευτικοῦ μέσου, φυλακτηρίου, τοῦ νεογνοῦ ἀπὸ οἰασδήποτε ἐπιφορᾶς κακοῦ ἐπ' αὐτό, ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλας ὁμοειδεῖς συνηθείας, ὡς εἶναι π.χ. εἰς Σμύρνην καὶ Μεγίστην (Καστελλορίζον) ἡ τοποθέτησις βελόνης ἢ καρφίδος εἰς τὸ φόρεμα τοῦ νηπίου ἢ ὑπὸ τὸ προσκέφαλον αὐτοῦ καὶ τῆς λεχοῦς⁴. Ἡλοῦται ἔτι διὰ τριῶν ἥλων ὁ πλακοῦς τῆς λεχοῦς, διὰ «νὰ μὴ ζωντανέψῃ» (Καλλιθέα Δράμας)⁵, δύο δὲ λεχωίδες συναντῶμεναι μετὰ τὸν τοκετόν, δέον νὰ ἀνταλλάξουν καρφίδας πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ τινος ἀπὸ τῶν τέκνων των⁶. Κατὰ τὸ λουτρον τοῦ νεογνοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἐρρίπτετο εἰς τὴν σκάφην ἀσήμι καὶ καινούργιο καρφί, εἶτα δὲ μετὰ τὴν πάροδον τῆς τεσσαρακονθήμερου λοχείας «τὸ ἀσήμι τὸ φύλαγαν στὸ σεντούκι καὶ τὸ καρφὶ τὸ κάρφωσαν στὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ, χωρὶς νὰ τὸ βγάξουν ποτὲ» (Ἀμπελόκηποι Καστορίας)⁷.

Μετὰ τὴν βάπτισιν, ὅτε ὁ ἀνάδοχος ἐπέστρεφε μετὰ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν οἰκίαν, ἡ μήτηρ, ἰσταμένη ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας καὶ πατῶσα ἐπὶ ἥλου, παρελάμ-

¹ Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 68 (συλλ. Ἄνδρ. Μαρούλη, 1919). Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ἀποτυμπανισμός, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 71 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 332 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 194). Λ. Α., ἀρ. 2920, σ. 3 (συλλ. Κωντίνου Δαρσακλή, 1964).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 320.

³ Λ. Α., χειρ. ἀρ. 2892, σ. 320 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Νικεῖα Νισύρου 1964).

⁴ Βλ. Ἀ. Διαμαντάρα, Γητέματα Καστελλορίζου, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 511 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., 8, σ. 333 (= ΒΒΠ., 6, σ. 195). Εἰς ἄλλους λαοὺς ἐμπηγνύεται εἰς τὸ ἔνδυμα τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ νεογεννήτου βελόνη πρὸς φύλαξιν τούτων ἀπὸ τῶν κακῶν ἀνθρώπων. Βλ. Mengis, Nadel, Handw. d. deutsch. Abergl., VI, σ. 931. Λ. Α., ἀρ. 1379, σ. 123 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Ρεῖσδερε Σμύρνης, 1939). Λ. Α., ἀρ. 1141, σ. 108 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Σινώπη 1938).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 93 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 155, σ. 28,1 (συλλ. Ἄριστ. Χρηστίδου, Σκοπὸς 1919). Λ. Α. ἀρ. 1446Α σ. 196 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Πετρί Λέσβου, 1940).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2514, σ. 14 (συλλ. Ὀλυμπίου Χάσου, 1962).

βανε τὸ τέκνον της¹. Ἀλλαχοῦ πατεῖ αὕτη ἐπὶ ἄλλων σιδηρῶν ἀντικειμένων, οἷον μασιᾶς (πυράγρας) κ.ἄ.²

β') Εἰς Δάφνην Βισαλτίας ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι βελόνη, ἐκφεύγουσα τῆς χειρὸς τῆς ραπτρίας καὶ ἐκσφενδονιζομένη ἐντὸς τῆς οἰκίας, σημαίνει ὅτι θὰ ἀποβιώσῃ μέλος τῆς οἰκογενείας, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματός του θὰ εἶναι ἴσον πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἣν ἐκάλυψεν ἡ βελόνη³.

Εἰς περιπτώσεις θανάτου τῶν παιδιῶν οἰκογενείας τινὸς ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησιν ἐπεζητεῖτο παλαιότερον εἰς Ἀνατολ. Θράκην ἡ ἀποδίωξις τοῦ κακοῦ ἐκ τοῦ μέλλοντος νὰ γεννηθῇ τέκνου διὰ τῆς ἐπομένης μαγικῆς πράξεως. Ἡ μέλλουσα μήτηρ συλλέγει «τὴ Μεγάλ' Πέμπτη ἀπ' ἓνα καρφὶ ἀπὸ σαρανταμιὰ πρωτοστέφανες γυναῖκες καὶ τὴν ἴδια μέρα θὰ τὰ δώσ' στὸν σιδερεᾶ νὰ τὰ κάμ' βραχιόλα καὶ νὰ τὰ φορῇ στὸ χέρ' της»⁴.

Ὁμοίως καὶ ἐπὶ παιδιῶν οἰκογενείας τὰ ὁποῖα ἀποθνήσκουν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου μετὰ τὴν γέννησίν των, ἐκ τούτου δὲ καὶ βαπτίζονται ἀμέσως, πρὸς στερέωσιν τοῦ νεογεννήτου εἰς τὴν ζωὴν, ἀποδίωξιν δ' οὕτω τοῦ θανάτου, ἡ ἀνάδοχος (νουνά), παραλαμβάνουσα τοῦτο διὰ τὴν βάπτισιν, «ἀντὶ γὰρ νόμισμα δωρίζει (εἰς αὐτὸ) τρία καρφιά». Ἡ ἀνάδοχος κατόπιν ὅτε μετὰ τὴν βάπτισιν ἀποχωρεῖ τῆς οἰκίας προσφέρει ὡς δῶρον εἰς τὸ νεοφώτιστον «μιὰ περόνη σιδερένια, φτειαγμένη εἰδικὰ στὸ σιδερά... Τὴν περόνη αὐτὴ τὴν καρφώνουν οἱ σπιτικοὶ στὶς γραντιές τοῦ ταβανιοῦ ἢ στὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ» (Λέχοβον Φλωρίνης)⁵.

Πρὸς θεραπείαν τοῦ προσβεβλημένου ἀπὸ «κακὸ μάτι» γίνεται χρῆσις εἰς Ἀγίαν Ἄνναν Εὐβοίας μεταξὺ ἄλλων καὶ τριῶν ἥλων διὰ τῶν ὁποίων καρφώνεται ἡ ἀποδιωχθεῖσα βασκανία⁶.

Εὐρύτερον γνωστὴ εἶναι ἡ συνήθεια τῆς καταπασσαλεύσεως τοῦ Χάρου, συνήθως μετὰ τὸν θάνατον μέλους οἰκογενείας, ὅπως οὗτος καταστῆ ἀνίσχυρος, ὥστε νὰ ἀρπάσῃ ἄλλον ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Τὸ κάρφωμα δὲ τοῦτο λαμβάνει χώραν συνήθως εἰς τὸ σημεῖον τοῦ δαπέδου τῆς οἰκίας ὅπου ἐφήπτετο ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀποβιώσαντος ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ (Κουρουτζι, Διδυμοτείχου, Μυριόφυτον καὶ Κα-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2538, σ. 56 (συλλ. Ἄννα Καλοῦ-Τσακαγιάννη, Ἀλεξάνδρεια Ἡμαθίας 1962).

² Βλ. κατωτέρω.

³ Λ. Α., 2897, σ. 131 (συλλ. Θωμᾶ Κυρβασίλη, 1964).

⁴ Βλ. Ἐλπιν. Σταμούλη-Σαραντιῆ, Σύμμικτα Λαογραφικά, Θρακικά, τόμ. Α' (1928), σ. 404. Τῆς Αὐτῆς, Προλήψεις Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 188.

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2881, σ. 33, 34 (συλλ. Χαρ. Φίλτζιου, 1964).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1479 Γ', σ. 163 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, 1942).

λαμίτσιον Ἐνατ. Θράκης, Ροδιά Τιρνάβου, ἐπαρχία Πέλλης, Γιάλτρα καὶ Αἰδηψὸς Εὐβοίας, Σπέτσαι, Ἐμπόριον Ἐορδαίας, Μεσημβρία, Γαλτσάδες Εὐβοίας, Γρίζι (νῦν Ἀκριτοχώριον) Πυλίας, Ὀρμα Ἀλμωπίας, Ἀμούριον Ἐλασσόνος, Ἄον Ἐλεύθερον Γρεβενῶν, Πλατάνη καὶ Ἄρνησσα Ἐδέσσης, Πέτραι Ἀμυνταίου, Κολχικὸν Λαγκαδᾶ, Ἀνατολή Λαρίσης, Χαρωπὸν Σερρῶν, Καλύβια Ἐλασσόνος, Μελενικίτσιον Σερρῶν, Κοκκινοπηλός, Πύθιον Ἐλασσόνος, Πύργοι, Βῶλαξ καὶ Χωριστή-Δράμας, Ἀχλάδα Φλωρίνης, Βλάστη Ἐορδαίας)¹.

γ') Χρῆσις ἥλων ἀπαντᾶται εἰδικώτερον εἰς πλῆθος μαγικῶν ἐνεργειῶν διὰ τὴν θεραπείαν ἀσθενῶν ἐκ διαφόρων παθήσεων ἢ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν. Οὕτω μὲ εἰδικὰς μαγικὰς τελετουργικὰς πράξεις καρφώνονται δι' ἥλων: α) τὰ «χελώνια» εἰς τὸν κορμὸν τῆς συκῆς, διὰ νὰ φύγη ἡ πάθησις αὕτη ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ (Κέρκυρα)² β) τὰ λουθ'νάρια (= ἔξανθήματα) μὲ ἥλους κατεσκευασμένους «ἄβροχους»

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 518. Τοῦ αὐτοῦ, Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Β', 1940, σ. 180, (=ἀνάτ. τευχ. 2, σ. 116). Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ. τόμ. 8, σ. 340 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 202). Λ. Α., ἀρ. 2746, σ. 301 - 302 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2394, σ. 101, (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1961). Λ. Α., ἀρ. 2744, σ. 96 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2745, σ. 192 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 1311, σ. 40 - 41 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1929). Λ. Α., ἀρ. 2502, σ. 92 (συλλ. Χρ. Αὐγερίδου, Λ. Εὐγενίδου, Β. Φθενάκη, 1962). Λ. Α., 1104 Γ, σ. 151, 101 (συλλ. Γ. Α. Μέγα, 1937). Λ. Α., ἀρ. 2343, σ. 356 (συλλ. Δ. Πετροπούλου - Σταύρ. Καρακάση, 1960). Λ. Α., ἀρ. 1612, σ. 6, 7 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1949). Λ. Α., ἀρ. 1378 Β, σ. 75 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1939). Λ. Α., ἀρ. 2422, σ. 97, 1961, Λ. Α., ἀρ. 1974, σ. 31 (συλλ. Δημ. Παπαδούλη, 1953). Λ. Α., ἀρ. 2615, σ. 23 (συλλ. Χρ. Φούκα, 1960). Λ. Α., ἀρ. 2643, σ. 13 (συλλ. Ἡρακλ. Μπόζιου, 1960). Λ. Α., ἀρ. 2678, σ. 6 (συλλ. Τρυφωνίας Μάινου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2677, σ. 5 (συλλ. Δημ. Βαλαβάνη, Σ. Καραβοκύρη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2415, σ. 7 (συλλ. Παναγ. Ἀργυροπούλου, 1961). Λ. Α., ἀρ. 2417, σ. 20 (συλλ. Ν. Β. Κοσμᾶ, 1960 - 61). Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 276 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2763, σ. 153 - 154 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 26 (συλλ. Κων)τίνου Βραχνιᾶ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2779, σ. 159 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 1378 Β, σ. 84 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1939). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 285 - 286, 420, 432 - 433 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2896, σ. 123, 187 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 54 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2786, σ. 42 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2936, σ. 38 (συλλ. Ἀστερ. Παπανικολάου, 1965). Λ. Α., ἀρ. 2903, σ. 18 (συλλ. Κων)τίνου Χιονοβίτου, 1964).

² Βλ. Σπ. Καβάσιλα, Λαογραφικὰ σύλλεκτα ἐκ Νυμφῶν Κερκύρας, Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 647. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 338 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200).

(Σαλτίκιον Διδυμοτείχου)¹ γ') οἱ δοθιῆνες (Κουρουτζί)² δ') ἡ «σπληνομεγαλία», πάθησις τοῦ σπληνός (Κύπρος)³. ε') Διὰ τῆς χρήσεως «τριῶν καρφιῶν ἀφόριων» (= καινουργῶν) ἐπετυγχάνετο παλαιότερον ἢ ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς θέρμης (= ἐλονοσίας). Ὁ πάσχων ἐτοποθέτει ἀνοικτὴν τὴν παλάμην τῆς χειρός του ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου, ὃ δὲ μαγγανευτῆς ἐκάρφωνε μεταξὺ τῶν δακτύλων τρεῖς καινουργεῖς ἤλους, πιστευομένου ὅτι οὕτω προσηλοῦτο ἡ θέρμη καὶ ἐπήρχετο ἡ ἴασις (Λάστα τῆς Γορτυνίας)⁴. Ἀλλαχοῦ ἀσθενὲς νήπιον μετεφέρετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐκεῖ «κρεμοῦν κάτι τι ἀπὸ πάνω του... ἓνα κρεμμύδι μὲ καρφί» πρὸς ἴασιν⁵. στ') Μὲ «ἄβαλτον» ἤλον, δηλ. μὴ μεταχειρισμένον ἀκόμη, καρφώνεται ἡ ἐπιληψία. Πρὸς τοῦτο χαράσσεται κύκλος μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἔχει πέσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὁ ἄρρωστος, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου τούτου πηγνύεται ὃ ὡς ἄνω ἤλος (Λιγουριὸ Ἀργολίδος)⁶. Σημειοῦμεν ὅτι ἡ μαγικὴ προᾶξις αὕτη ἀπαντᾶται ἤδη εἰς τὴν Ἀρχαιότητα ἐν χρήσει εἰδικῶς εἰς τοὺς Ρωμαίους⁷. Ἀμεταχειρίστου ἤλου γίνεται ἐπίσης χρῆσις καὶ πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐπιλοχίου πυρετοῦ⁸. ζ') Εἰς περιπτώσεις τραυματισμοῦ ἀπὸ κτύπημα ἢ κοψίματος διὰ μαχαίριοῦ, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ μόλυνσις τοῦ τραύματος, σταυρώνουν τὸν ἀσθενῆ διὰ καρφίδος, οὕτω δὲ ἡ πληγὴ δὲν «ἀφορμίζει»⁹. η') Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῆς διὰ μα-

¹ Βλ. Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 515 «Οὐ μᾶστουρας νύχτα τοῦ φκειάχν' τοῦ καρφί μι τὴ γ'ναῖκα τ' γόλιαβ' (= γυμνοί), τοῦ φκειάχν'ν οὔλου μι τοῦ νόημα, δὲ μ(ι)λοῦν... Τοῦ κάμου τοῦ καρφί ἄβριχου... Κι' ἅμα ἓνας ἔχ' λουθνάρια (= σπυριά) θὰ πάρ' ἓνα καρφί κι θὰ μιτρήσ' τοῦ μπόι τ' σ' ἓνα δέντρου κι ὡς ἰκεῖ πού θὰ φτάσ' τοῦ μπόι τ' θὰ καρφώσ' τοῦ καρφί». πρβλ. καὶ εἰς Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., τόμ. 6, σ. 340 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200).

² Βλ. Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 516.

³ Βλ. Ν. Κυριαζῆ, Ἐπφδαί, Κυπρ. Χρον., τόμ. 4 (1926), σ. 78 «τὴν σπληνομεγαλίαν ταύτην θεραπεύουσι... μὲ τὸ κάρφωμα τῆς παπούτσας (= ἀραποσουκιᾶς)».

⁴ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 338 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200).

⁵ Βλ. Α. Γ. Σοφianoῦ, Προλήψεις περὶ τὴν κύησιν, τὸν τοκετόν, τὴν λεγῶ, περ. Πέργαμος, Μυτιλήνη 1929, σ. 245.

⁶ Βλ. Χρ. Γιαμαλίδου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι ἐν Λιγουριῶ Ἀργολίδος, Λαογρ., τόμ. 5 σ. 647 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 338 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200). Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Ναξιακαὶ ἐπφδαί, Λαογρ., τόμ. 20, σ. 194.

⁷ «Clavon ferreum defigere in quo loco primum caput fixerit corruens morbo comitiali, absolutorium eius mali dicitur...» Πλίνιος, Ν. Η., XXVIII, XVIII.

⁸ Α. Α., ἀρ. 2463, σ. 7 (συλλ. Στεφ. Χριστοφίδη, Μεσιανὴ Κοζάνης 1962) «Παίρνουν μὰ κόκκινη κλωστή, μετροῦν τὸ ἀνάστημα τῆς ἄρρωστης καὶ τυλίγουν τὴν κλωστή σ' ἓνα ἄτεχνο» (= ἀμεταχειρίστον) καρφί...».

⁹ Α. Α., ἀρ. 1159 Γ, σ. 70 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, Κορώνη Πυλίας 1938), Εἰς Κωστάναν Θεσπρωτίας καρφώνει τις καρφίδα ἐπὶ ξύλου πρὸς κατάπαυσιν τοῦ λυγγός (Α. Α., ἀρ. 2748, σ. 296, συλλ. Κων)τίνου Ἰωαννίδου, 1963).

γικῶν πράξεων προκλήσεως κακοῦ εἰς πρόσωπον πρὸς τὸ ὁποῖον διάκειται τις ἐχθρικῶς, ἐπιστεύθη περαιτέρω ὅτι δύναται τις νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τοῦτο καὶ ἀσθενείας. Οὕτως ἀναφέρεται παλαιότερον εἰς Θράκην (Γκιουμουλτζίνα = Κομοτηνή), ὅτι ἐορίπιετο κατὰ τὴν νύκτα τῆς Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς εἰς σταυροδρόμι, ἀφοῦ πρῶτον ἠκούετο ἡ φωνὴ τοῦ πετεινοῦ, «κριθάρι, ζάχαρι καὶ ἕνα καρφί», ἵνα ὁ πρῶτος ἐκεῖθεν διαβάτῃς «καρφωθῆ», δηλ. παραλάβῃ τὴν πάθησιν τοῦ ἀσθενοῦς¹. Παλαιότερον ὑπῆρχεν ἔτι μὲ πλατεῖαν διάδοσιν ἢ συνήθεια τῆς καταπασσαλεύσεως καὶ ἀσθενειῶν, ἰδίᾳ ἐπιδημικῶν, ὡς τῆς πανώλους² κ.ἄ. Σήμερον δ' ἔτι πιστεύεται ὑπὸ τῶν κατοίκων Ἀγιονορίου Κορινθίας, ὅτι εἰς τὸ χωρίον των «δὲ μπαίν' καμμιὰ ἀρρώστια γιατί τό 'χ'νε... φράξ' γύρω-γύρω μὲ καρφιὰ γύφτικα. Γιὰ νὰ φράξ'νι τοῦ χουργιὸ πῆραν οἱ παπποῦδισ μας νῆμα πού γνέθαν μὲ τ'ς ρότσις τσαι τ' ἀδράχτια τ'ς δυὸ ἀπάρθενα κουρίτσα τσαι ζέψαν τσαι δυὸ μοσχάρια πού τὰ γένν'σι τὴν ἴδια ὥρα μιὰ γελάδα τσαι φέραν γύρα τοῦ χουργιὸ τσαι σὲ κάθε μέρος μπῆγαν καρφιὰ γύφτ'κα... τσαι τὴν κλωστή τὴ δέσαν στὰ γύφτ'κα καρφιὰ. Τὰ καρφιὰ αὐτὰ εἶχ'νι μπῆξ' τσαι ἀπάνου σὲ λιθάρια... τσαι σήμερα ὑπάρχ' τοῦ καρφωμένου λιθάρο' πού λέμι' ἔτσει ἔχ' ἕνα λιθάρο' πῶχ' ἕνα καρφί πού σώζεται ἀπ' τὰ γύφτικα καρφιὰ πού εἶχ'νι βάλ' γιὰ νὰ φυλάξουν τὸν τόπο τσαι ἕνα ἄλλου λιθάρο' πῶχ' καρφωμένα ἑπτὰ καρφιὰ»³. Περὶ τῆς Παλαιοχώρας τῆς Αἰγίνης παραδίδεται ὅτι κατεστράφη, ὅτε οἱ χωρικοί, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν, ἀπέσπασαν ἧλους δι' ὧν αἱ ἀσθένειαι τοῦ τόπου εἶχον καταπασσαλευθῆ⁴. Χρησις ἧλων ἀναφέρεται περαιτέρω καὶ εἰς κάρφωμα ἀσθενειῶν τῶν ζώων, τῶν αἰγοπροβάτων. Ἐπὶ ἐπιζωοτίας ἰδίᾳ εἰς ποίμνιον ὁ βοσκὸς καρφώνει τεμάχιον τοῦ πνεύμονος, τοῦ ἥπατος καὶ τῆς καρδίας ἀρρώστου ζώου «κατ' ἀπ' τὸ τζάκ' μὲ τρία καινούργια καρφιὰ πού πρέπ' νὰ κλέψ' ἡ νοικοκύρ'ς ἀπ' τὸ μπακάλ'»⁵. Ὄταν δὲ πάθῃ ἀπὸ λάβωμα ποίμνιον προβάτων, τότε καρφώνεται εἰς σταυροδρόμι ὁ σπλὴν ἑνὸς τῶν

¹ Βλ. Στ. Κυριακίδην, εἰς Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 410, 421 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ. Λαογρ., τόμ. 8, σ. 335 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 321, Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ. τόμ. 7, σ. 479, 480, 3.

³ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 349-350 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁴ Βλ. εἰς Νέον Ἑλληνομν., τόμ. 1 (1904), σ. 505 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 517. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 321. Καὶ εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἀπαντᾶται ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἐξ ἀσθενείας διὰ τῆς καταπασσαλεύσεως αὐτῆς ἐπὶ τοίχου, ξύλου, τοῦ ἐδάφους, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ δένδρων ἅτινα αὐξάνονται ταχέως (Βλ. Karl Brunner, Ein Nagelstein aus Naumburg a.S., Zeitschrift d. Ver. f. Volksk., 25 (1915), σ. 351-52).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2898, σ. 13 (συλλ. Κων)τίνου Δεληζώνα, Κρανέα Ἐλασσόνοσ 1964).

ἀσθενῶν ζῶων «μ' ἓνα ἄβαλτο καρφί» (Ἀργολίς)¹, εἰς περίπτωσιν δὲ κρυολογήματος, ἐὰν δὲν ἐπετυγχάνετο ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς ζῶου διὰ χειροπρακτικῶν μέσων, τότε ἐτρυπᾶτο τὸ αὐτί του μὲ «σιδερένιο σουβλί»². Ἐπὶ τῆς παθήσεως «ἥσκιος» εἰς ποιμνιον σφάζεται τὸ ἄρρωστον ζῶον καὶ καρφώνονται ἐπὶ δένδρου εἰς ἐρημικὸν τόπον, ὅπου δὲν ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος, ὁ σπλὴν καὶ ἡ καρδιά τοῦ ζῶου. Πιστεύεται ὅτι ἡ ἀσθένεια οὕτω προσηλοῦται εἰς τὴν θέσιν ταύτην καὶ δὲν δύναται νὰ βλάβῃ ἕτερον ζῶον ἐκ τῆς ἀγέλης³. Ἐπὶ προσβολῆς τοῦ ποιμνίου ὑπὸ ἀνθρακος, ἐνῶ μετακινεῖται τοῦτο εἰς ἄλλον τόπον, ὁ ποιμὴν ἐμπηγνύει τρεῖς ἥλους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς μάνδρας⁴.

Εἰς περιήπτα (φυλακτὰ) πρὸς προστασίαν ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι (βασκανίαν), ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ἄλλα κακὰ γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ἥλου (καρφιοῦ ἢ βελόνης). Βελόνη οὕτω τοποθετουμένη εἰς τὰς πλεξίδας κορασίδος ἀποτελεῖ «καρφί στα μάθια τῶν ἐχθρῶν» τῆς (Κρήτη)⁵, δηλ. ἀποκρούει τὴν βασκανίαν. Ὁμοίως πρὸς ἀποδίωξιν τῆς βασκανίας εἰς τὴν Χρυσανγὴν Βοΐου κατὰ τὸ λίχνισμα τῶν σιτηρῶν «ρίχνουν σιτὸ σωρὸ τοῦ σιταριοῦ ἓνα σκόρδο κ' ἓνα καρφί»⁶. Ἐν Καρπάθῳ ἀναφέρεται κατασκευὴ φυλακτοῦ ἐκ τεθραυσμένης βελόνης, φύλλων ἐλαίας τῶν Βαΐων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων⁷.

Χρῆσις ἥλων ὑπὸ μορφὴν μάλιστα καρφίδων (=βελονῶν, καρφιτσῶν) γίνεται καὶ εἰς μαγικὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις, ἰδίᾳ πρὸς πρόκλησιν κακοῦ εἰς μισούμενον πρόσωπον εἰς διαφόρους περιστάσεις, μάλιστα δὲ κατὰ τὸν γάμον πρὸς βλάβην τοῦ νέου ζεύγους. Αἱ ἐνέργειαι αὗται καλοῦνται δεσίματα (κατάδεσμοι) καὶ καρφώματα. Κατ' αὐτὰ ἐμπηγνύονται ἥλοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καινουργεῖς

¹ Βλ. Χρ. Γιαμαλίδου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι ἐν Λιγουριῶ Ἀργολίδος, Λαογρ., τόμ. 5 (1915), σ. 647. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 341 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 203). Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 517.

² Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', 1956, σ. 192.

³ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, Ἀθῆναι 1930, σ. 194 - 195.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 359 - 360 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Ἀγριανὴ Σερρῶν 1963). «Τὸ νταλάκι (= ἀσθένεια) χτυπᾶ τὸ πρόβατο στὸ αἷμα, στὴ σπλῆνα. Ἄν φὰς ἀπὸ τὸ κρέας αὐτὸ θὰ πάρῃς κ' ἐσὺ... Γι' αὐτό... ὅταν τὸ βράζουν τὸ κρέας βάζουν κ' ἓνα καρφί μέσο, τὸ καρφί τὸ σκοτώνει (τὸ νταλάκι). (Λ. Α., ἀρ. 2946, σ. 42 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Κάτω Ὀρεινὴ Σερρῶν 1965).

⁵ Βλ. Ἐθαγγ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στα Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 45.

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2480, σ. 23 (συλλ. Ἄνδρ. Παπαζαχαρίου, 1962).

⁷ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1932, σ. 194 - 195.

(Τριφυλία, Δωρίς και Λάστα Γορτυνίας, Ἄχαϊα - Ἡλις)¹, ἢ καρφίδες ἐπὶ ἀτέχνων πλαγγόνων ἐξ ὑφάσματος ἢ ἐπὶ ἀπλῶν κηροπλάστων εἰκόνων. Ἀναφέρεται ἡ εὕρεσις ἐν Ἀθήναις παλαιότερον ἐντὸς φρέατος κηρίνου ὁμοιώματος, προσηλωμένου μὲ καρφιά, πρὸς τὸν σκοπὸν προφανῶς τῆς προκλήσεως ἀσθενείας ἢ θανάτου εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον παρίστανε τὸ κήρινον ὁμοίωμα². Ἐκ Κρήτης παραδίδεται κατάδεσμος γαμβροῦ διὰ τῆς κατασκευῆς μὲ κουρέλια ὁμοιώματος αὐτοῦ εἰς τὸ ὁποῖον καρφώνονται τεσσαράκοντα καρφίδες εἰς τὸ μέρος τῆς καρδίας. Τὸ ὁμοίωμα τοῦτο θάπτεται οὕτως εἰς τόπον διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ διέλθῃ ὁ γαμβρός. Οὗτος «μόλις τὸ ξεπεράσῃ, χτυπᾶται ντελόγο καὶ τέγεται - τέγεται (= ὑποφέρει λειώνοντας, τήκεται) ἴσαμε ν' ἀποθάνῃ»³.

Ἡ ἥλωσις αὕτη ἔχει μακρὰν παράδοσιν, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται αὕτη ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους⁴, καὶ παλαιότερον ἀκόμη κατὰ τοὺς ἀρχαίους. Ἐκ τῶν χρόνων τούτων προέρχεται ἀγαλμάτιον ἐκ χαλκοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει μαγικούς ἥλους, οἵτινες διαπερῶσι τὸ στῆθος καὶ τὴν κοιλίαν⁵, πρὸς δὲ καὶ σκεῦος μολύβδινον, προσηλωμένον διὰ χαλκῶν ἥλων πρὸς μαγικὸν σκοπὸν⁶.

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 326, 329 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 188, 191). Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 919 (συλλ. Χ. Κορούλλου, Ἄχαϊα 1926).

² Βλ. Ἐφημ. «Ἐσπερινή» τῆς 22 Ἰουνίου 1915, ἀρ. φύλλ. 4331 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 324.

³ Βλ. Μαρίας Λιουδάκη, Ὁ γάμος στὴ Κρήτη τώρα καὶ παλιά, Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπ., τόμ. Γ' (1940), σ. 352.

⁴ Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ., σ. 849 στ. 9 - 14 (Βόνν.) «Ἀναμοχλεύσαντες . . . ἀνθρωπόμορφον εὐρίσκουσιν Ἴνδαμα ὑποκείμενον, . . . ἐς τὸ διαμπερές ἐληλαμένον ἥλω καὶ μολύβδω πάντη κατειλημμένον». Βλ. καὶ ἐν σ. 190, στ. 16 - 20 ἔνθα ὁ λόγος περὶ τινος Ἑβραίου ἐν Κορίνθῳ ἐπὶ τῆς βασιλείας Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις συνελήφθη ἀσκῶν τὴν μαγείαν. Οὗτος «ἀλίσκεται μαγείας προσανέχων, καὶ προῦκειτο χελώνης ἔκφορον μίμημα, ἔνδον στέγον τῆς χέλυος ἀνθρωπόμορφον εἴκασμα, πεπεδημένον ἄμφω τὸ πόδε καὶ τὸ στέρον ἐληλαμένον ἥλω διαμπερές». Εἰς τὸ ἐγκώμιον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Σωφρονίου εἰς τοὺς μάρτυρας Κύρον καὶ Ἰωάννην (7ος αἰ.), *Migne*, P. G., 87, 3, στ. 3544 - 48), λέγεται περὶ τινος Θεοφίλου, ὅστις κατέκειτο ἀσθενῆς πρὸς θάνατον... «Ἀνοίξας οὖν πάντων ἐν ὄψεσιν σὺν κόπῳ πολλῷ τὸ κιβώτιον, θέαμα δεινόν . . . Ξόανον ἦν ἀνδρείκελον, ἐκ χαλκοῦ λαχὸν τὴν ὑπόστασιν, εἰκονίζον μορφῇ τὸν Θεόφιλον, καὶ ἥλους ποσὶ καὶ χερσὶ καθηλωθέντας ἔφερε τέτταρας, ἥλου ἐνός καθ' ἑκάστου μέλους ὑπάρχοντος . . . εἰ μὴ πάλιν οἱ μάρτυρες τὸν οἰκονόμον κινήσαντες, τὸ τί ἂν εἶεν οἱ ἥλοι ζητῆσαι...».

⁵ Βλ. Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ἀποτυμπανισμός, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 70.

⁶ Αὐτόθι, σ. 115.

Πλὴν τοῦ ὁμοιώματός τινος ἠδύνατο νὰ καρφωθῆ καὶ ὁμοίωμα μέλους μόνον τοῦ σώματος, οἷον ἡ καρδία ἔπειτα καὶ ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν καρφωνόμενον, οἷον ἔνδυμα ἢ ὑπόδημα¹, ἐν ἀνάγκῃ καὶ τεμάχιον ἐκ τούτων· ἔπειτα καὶ τεμάχιον σάπωνος, πρὸς δὲ καὶ ἡ σκιά τῆς κεφαλῆς τοῦ μισουμένου προσώπου κ.ἄ. Ἀναφέρεται προσέτι κάρφωμα δι' ἡλῶν σχηματικῶς τῆς καρδίας τοῦ ἀντιπάλου ἢ τῆς σκιάς τῆς κεφαλῆς του (Οἰνοῦς Λακεδαίμονος)². Ἡλώσεις ἐνεργοῦνται περαιτέρω καὶ καθ' ὀλοκλήρου οἰκογενείας διὰ τῆς ἐμπήξεως τῶν καρφιῶν ἐπὶ δένδρου (Οἰνοῦς)³ ἢ ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς θύρας τοῦ μέλλοντος νὰ βλαβῆ (Ἡπειρος, Βατσουνιὰ Καρδίτης)⁴. Αἱ καρφίδες δύνανται νὰ ἐμπηγνύωνται ἔτι καὶ εἰς τεμάχιον κρέατος, εἰς τὸν πνεύμονα ἢ εἰς τὸ ἥπαρ ζώου⁵, τὸ ὁποῖον κατόπιν καταχώνεται ὑπὸ τὸν οὐδὸν τῆς θύρας τοῦ ἀντιπάλου (Αἰτωλία)⁶· καρφώνεται προσέτι ἡ καρδία ζώου, τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ διαπεράσουν ἢ γεμίσουν μὲ καρφίδας, ρίπτουν ἐπὶ τῆς στέγης ἢ τῆς αὐλῆς τοῦ μισουμένου ἀτόμου (Σαλαμίς, Ἀθῆναι, Πειραιεύς)⁷ ἢ θάπτουν αὐτὴν κρυφίως ἔμπροσθεν τῆς ἔξω θύρας τῆς οἰκίας του (Ἀχαΐα-Ἡλις)⁸. Γίνεται χρῆσις ἔτι μικρᾶς πίττας, ἡ ὁποία κατόπιν ἀπορρίπτεται εἰς τὸ δωμάτιον

¹ Βλ. Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 217 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 327 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 189). Ἐνταῦθα, ἦτοι ἐν Ἀθήναις, ἐτίθειτο παλαιότερον ἐντὸς τῆς κλινοστρωμνῆς ἡλος κεκαμμένος μετὰ ὀστῶν (βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 329 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 191)).

² Βλ. εἰς τὸ περ. Μαλεβός, ἔτ. Β, φ. 9α, σ. 5.

³ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 328 (= ΒΒΠ., σ. τόμ. 6, 190), Ἐν Κύπρῳ ὁ χρησιμοποιούμενος ἡλος κατασκευάζεται μονόπυρος κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης (ἐνθ' ἄν., σ. 328-329 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, 190)). Ἡ καταπασσάλευσις ἐπὶ δένδρου ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. Karl Brunner, ἐνθ' ἄν., σ. 352).

⁴ Βλ. Κ. Βαρζώκαν, εἰς περ. Ζωγράφ. Ἀγῶν 1 (1891), σ. 15. Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 316 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀπαντᾶται ἡ τοποθέτησις ἡλου ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κατωφλίου τοῦ σταύλου μὲ σκοπὸν νὰ προκληθῆ οὕτως ὁ θάνατος εἰς τὸν ἐνοικοῦντα ἢ τὰ ζῶα του. (βλ. Karl Brunner, ἐνθ' ἄν., σ. 352). Τὸ ἔθος τοῦτο, ἤδη ἀρχαῖον, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ὀβιδίου, Fast. II, 572-73: «vix tamen ipsa tacet, et digitis tria tura tribus sub limine ponit, qua brevis occultum mus sibi fecit iter...».

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 919 (συλλ. Χρ. Κορύλλου, Ἀχαΐα - Ἡλις, 1926).

⁶ Βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἐξ Αἰτωλίας, Λαογρ., τόμ. 12 (1938), σ. 60-61.

⁷ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 330, 331 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 191-192).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 919 (συλλ. Χρ. Κορύλλου, 1926).

τῆς οἰκίας ἔνθα κάθηται πρὸς φαγητὸν ὁ ἀντίπαλος¹. Αἱ καρφίδες προσηλοῦνται ἔτι καὶ ἐπὶ χελώνης, ἣ ὁποία κατόπιν καταλείπεται ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ ἐχθροῦ (Πάτριαι)², τέλος καὶ εἰς «βάτραχο» (Κύθηρα)³. Πλατύτερον γνωστὸς μαγικὸς τρόπος πρὸς βλάβην τινὸς εἶναι ὁ τῆς καταπερονήσεως σάπωνος διὰ καρφίδων ἢ ἡλῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ποικίλλει κατὰ τόπους⁴. συνήθως δὲ προσηλοῦν μετὰ τούτων καὶ τεμάχιον ὑφάσματος ἢ τρίχας ἀνηκούσας εἰς τὸν καταδενόμενον.

Καρφώματα λαμβάνουν χώραν προσέτι κατὰ τὸν γάμον πρὸ τῆς στέψεως καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὸν ἄνδρα ἀνικανότης καὶ στειρότης ἀντιστοίχως εἰς τὴν σύζυγον, γενικώτερον δὲ μαρασμὸς καὶ τελικῶς θάνατος εἰς τοὺς νεονύμφους. Πιστεύεται οὕτως ὅτι ὁπώρα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχουν ἐμπηχθῆ κατὰ τὸ στεφάνωμα τοῦ ζεύγους ἡλοι ἢ καρφίδες, ἐὰν ριφθῆ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ζεύγους, δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀνικανότητα εἰς τὸν γαμβρόν, ἀκόμη δὲ καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ⁵. Ἡ καταπερόνησις αὕτη ἐκτελεῖται καὶ κατ' ἄλλους ποικίλους τρόπους, ὡς

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, τόμ. 6, σ. 330 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 192).

² Ἐνθ' ἄν., σ. 329 (= ΒΒΠ., σ. 191).

³ Λ. Α., ἀρ. 2327, σ. 181 (συλλ. Ἰωάνν. Π. Κασιμάτη, 1959).

⁴ Βλ. Ἀριστ. Νεοφύτου, Περὶ τῶν ἐν Κερασσοῦντι δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, Φ. ΣΚ.Π., τόμ. 22, σ. 150, Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 193. Δ. Καμπούρογλου, ἔνθ' ἄν., τόμ. 1, σ. 217. Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 78 (συλλ. Εἰρ. Καρπαθίου, Νίσυρος 1940), περ. Κρητ. Μελέται, ἔτ. Α' (1933) σ. 297. Λ. Α., ἀρ. 1104 Β, σ. 12 (συλλ. Γ. Μέγα, Ἀγχίαλος 1937). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 126 (συλλ. Λ. Λεοντοπούλου, Χαλκίς 1940). Λ. Α., ἀρ. 44, σ. 15 (συλλ. Ε. Σαβράμη, Κεφαλληνία 1915). Λ. Α., ἀρ., 1479 Β, σ. 23 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, Ἀγία Ἄννα 1942). Λ. Α., ἀρ. 2327, σ. 198 - 199 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1959). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 415 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πύθιον 1963). Λ. Α., ἀρ. 2419, σ. 23 (συλλ. Ἑλπ. Σταμούλη - Σαραντιῆ, Σιδεροχώρι, 1961). Λ. Α., ἀρ. 2810, σ. 15 (συλλ. Ἐ. Νικολαΐδου, Σταυροχώριον Σητείας 1963), Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 38 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἐλασσών 1963). Λ. Α. ἀρ. 2855, σ. 12 (συλλ. Ἐμμ. Παπουτσάκη, Σίβα Μαλεβιζίου Κρήτης, 1964). Λ. Α. ἀρ. 2780, σ. 52, 63 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀργιθέα Καρδίτσης 1963). Λ. Α., 2897, σ. 328 (συλλ. Κων)τίνου Καραγιάννη κ.ἄ., Νιγρίτα Βισαλτίας Σερρών 1964). Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ - Δ (1941 - 42), σ. 109 (ἀνατ. τευχ. 2, σ. 33). Λ. Α., 2767, σ. 263 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀνατολή Ἀγιάς 1963). Νίκης Πέριδικα, Σκῦρος, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1940, σ. 156. Λ. Α., ἀρ. 393, σ. 18 (συλλ. Σ. Βενέτου, Ἡπειρος 1922). Λ. Α., ἀρ. 2746, σ. 98, 144, 313 - 314 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀργυροπούλειον, Δελέρια, Δαμάσιον Τιρνάβου 1963). Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 459 (συλλ. Χρ. Διαμαντοπούλου, Δημ. Μπάγκαλα κ. ἄ., Τερπὴ Βισαλτίας Σερρών 1964). Λ. Α. ἀρ. 2797, σ. 52 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Χιλιομόδιον Κορινθίας 1964). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 228, 330 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Χάλκη, Νίσυρος 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 304, 334 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πυργὶ Χίου 1962).

διὰ τριῶν κλεμμένων ἤλων¹, τοὺς ὁποίους ἐμπηγνύουν εἰς τὸ ἔδαφος μετὰ τεμαχίου ἐκ τοῦ ἐνδύματος ἢ τῶν τριχῶν τοῦ μισουμένου προσώπου (Μακεδονία)². Ὡς καταλληλότερος χῶρος διὰ τὴν ἐμπηξιν τῶν ἤλων θεωρεῖται ὁ τοῦ νεκροταφείου ἢ ὁ ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐκκλησίας (Καλύβια Ἐλασσόνας)³, ὡσαύτως ὁ χῶρος τῆς εἰσόδου εἰς τὴν νέαν κατοικίαν τοῦ ζεύγους, ἵνα πατήσῃ ἐπὶ ἤλου τὸ ζεῦγος κατὰ τὴν πρώτην εἴσοδόν του εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν στέψιν καὶ καταστῆ οὕτω στεῖρον (Ἰβηρα Βισαλτίας)⁴. Ἠλώσεις ἀναφέρονται ἔτι καὶ ἐπὶ κορμοῦ δένδρου (Ζαγόρι Ἡπείρου, Σπάρτη, Οἰνοῦς)⁵, ἰδίᾳ ἐπὶ φραγκοσυκιάς ἢ ἄλλης συκῆς (Κρήτη, Κάρπαθος)⁶, πρὸς δὲ ὑπὸ κτιστῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας των εἰς τὸν ἀνεγειρόμενον τοῖχον (Σάντα Πόντου (πρόσφ.)⁷, εἶτα καὶ ἐπὶ σάπωνος (Ἡπειρος, Σπάρτη, καὶ Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνης Κρήτης)⁸. Κατὰ τὴν ἱερολογίαν τοῦ γάμου, ἐνῶ ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρός», δύναται ὁ ἀσκῶν τὴν μαγείαν, ἰστάμενος ὄπισθεν τῶν νυμφευομένων, νὰ κάμπτη βελόνην ἕως ὅτου τὸ αἰχμηρὸν ἄκρον τῆς εἰσχωρήσῃ ἐντὸς τῆς ὀπῆς⁹. Βελόνη ὁμοίως κεκαμμένη τοποθετεῖται «μέσα στὶς μπότες» τῆς μελλονύμφου πρὸς προστασίαν τῆς ἀπὸ μαγικὰς κατ' αὐτῆς ἐνεργείας (Ψυχρὸν Λασιθίου καὶ Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνης Κρήτης)¹⁰. Τοῦ μαγικοῦ τρόπου τούτου διὰ βελόνης ἔχομεν παλαιότεραν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ

¹ Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 18 (συλλ. Κων)τίνου Βραχνιά, Καλύβια Ἐλασσόνας 1962).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 328 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 190).

³ Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 18 (συλλ. Κων)τίνου Βραχνιά, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 228 (συλλ. Εὐστρ. Χατζηπαναγιώτου κ.ἄ., 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2453, σ. 302 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 1372, σ. 179. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 328 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 190). Μαλεβός, ἔτ. Β', φ. 10, σ. 4.

⁶ Βλ. Γ. Ἰ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις, Δ.Ι.Ε.Ε. 2 (1885), σ. 333 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 330 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 192). Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογρ. σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α, 1932, σ. 169.

⁷ Ἄρχ. Πόντου, 16 (1961), σ. 251.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 393, σ. 18 (συλλ. Σ. Βενέτου, 1922). Λ. Α., ἀρ. 2840, σ. 6, (1964). Λ. Α., ἀρ. 1372, σ. 333 (συλλ. Μαρ. Λιουδάκη, 1939).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 1161 Δ, σ. 34 (συλλ. Μαρ. Λιουδάκη, Ἰνναχώριον Κρήτης 1938). Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., Ἐπ. Λαογρ. Ἄρχ., ἔτ. Γ - Δ (1941 - 1942), σ. 112 (= Ἀνάτ., τευχ. 2, σ. 36). Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις, Δ.Ι.Ε.Ε., τόμ. 2 (1885), σ. 333. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 329 - 330 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 192). Λ. Α., ἀρ. 44, σ. 15, (συλλ. Ἐ. Σαβράμη, Κεφαλληνία, 1915).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2840, σ. 6 1964. Λ. Α., ἀρ. 2860, σ. 26, (συλλ. Μαρ. Χαλαμπαλάκη, 1964). Εἰς Ἁγίους Δέκα Ἡρακλείου Κρήτης τοποθετεῖται ἀδιαφόρως μία καρφίτσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης (Λ. Α., ἀρ. 2854, σ. 13 (σύλλ. Ν. Παπαδοπούλου, 1964)· εἰς δὲ τὴν Κουμάσα Κρήτης εἰς τὸ ὑπόδημα τοῦ γαμβροῦ «γιὰ νὰ μὴν τὸν δέσουν καὶ δὲ θὰ μπορῆ μετὰ νὰ ἀποκτήσῃ παιδί», (Λ. Α., ἀρ. 2858, σ. 44 (συλλ. Ἐ. Κογκάκη, 1964).

17ου αἰ.¹ Χρήσις βελονῶν καὶ καρφίδων ἀναφέρεται προσέτι πρὸς προστασίαν τοῦ νέου ζεύγους ἀπὸ μαγικὰς κατ' αὐτοῦ ἐνεργείας², ὡς καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν³. Οὕτως ἐμπηγνύεται ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν μελλονύμφων βελόνη κατ' ἀντίστροφον φορὰν⁴, κατὰ δὲ τὴν τέλεσιν τῆς στέψεως ἴστανται ὀπισθεν αὐτῶν «οἱ συγγενῆδισ τ'ς καὶ τ'ς σουγλίζουν μὲ ἓνα βελόνι πού 'νι ἀφόριο, γιὰ νὰ μὴ τ'ς δέσουν, τ'ς κάνουν μάγια⁵», δηλ. νὰ ἀποτρέψουν «τοῦ κομπόδεμα»⁶. Ἡ βελόνη αὕτη κατόπιν θραύεται⁷ καὶ ρίπτεται ἔμπροσθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, ὥστε διερχόμενοι οἱ νεόνυμφοι νὰ πατήσουν ἐπ' αὐτῆς⁸. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας διὰ τὴν στέψιν τοποθετεῖται πρὸς προστασίαν τῆς «ἓνα καινούργιο καρφὶ καὶ λίγη πρασινάδα μέσα στὰ μαλλιά της χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ» (Ἄνω Γραμματικὸν Ἐδέσεως)⁹.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, δηλ. τῆς ἀποκρούσεως μαγικῆς ἐπενεργείας, ἐμπηγνύεται καρφὶ καὶ εἰς τὴν θέσιν «ποῦ ξεντύνεται ἡ νύφη» (Γάβρος Καστορίας)¹⁰, προσέτι καὶ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ γαμβροῦ ἐνηλοῦνται καρφίδες (Ἰσωμα Κιλκίς)¹¹, ἀλλαχοῦ δέ, ὡς εἰς τὸ Ἀηδονοχώριον Σερρών, κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν στέψιν τοῦ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς» μιὰ γυναῖκα

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 9, σ. 75 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 231).

² Λ. Α., ἀρ. 2746, σ. 97 - 98, 302 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ροδιά καὶ Ἀργυροπούλειον Τιρνάβου 1963). Μ. Λιουδάκη, Ὁ γάμος στὴ Κρήτη τώρα καὶ παλιά, Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπ., τόμ. 3 (1940), σ. 372. Λ. Α., ἀρ. 1380 Β, σ. 173 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Λασήθι, Ἄγιος Κωνσταντῖνος 1939). Εἰς Αἰτωλίαν κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τοῦ ζεύγους πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης, αὕτη ρίπτει ἓνα καρφὶ εἰς τὴν στέγην (Λ. Α., ἀρ. 867, σ. 283 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1927). Γ. Α. Μέγα, Ζητ. Ἑλλην. Λαογρ., Ἐπ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β (1940), σ. 153 (=ἀνάτ., τεῦχ. 1, σ. 89).

³ Βλ. Arm. Delatte, Λ. Α., σ. 552, Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 207. περ. Κρητικαὶ μελέται, ἔτ. Α, 1933, ἀρ. 9, σ. 297. Karl Brunner, ἔνθ' ἀν., σ. 352.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2478, σ. 37 (συλλ. Κων. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοΐου 1962).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 221 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀνατολὴ Ἀγιάς 1963), Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 415, 429 - 430 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πύθιον, Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος 1963). Εἰς Λεύκην καὶ Διχείμαρον Βοΐου προσηλοῦνται εἰς σχῆμα σταυροῦ (Λ. Α., ἀρ. 2486, σ. 29 (συλλ. Ἄλ. Ἀδαμίδη, 1962).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 38 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἐλασσὼν 1963). Λ. Α., ἀρ. 2901, σ. 9 (συλλ. Ἰωανν. Θεοδώρου, Δοξαράς Λαρίσης 1964).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 118 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Γσαριτσάνη Ἐλασσόνος 1963).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 1976, σ. 24 (συλλ. Μαίρ. Παπαγεωργίου, Τρίκαλα 1952).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2679, σ. 9 (συλλ. Ξανθούλας Ἀναγνώστου, 1962).

¹⁰ Λ. Α., 2508, σ. 10 (συλλ. Φωτ. Τσολάκη, 1962).

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 2871, σ. 17 (συλλ. Χαρ. Τζουμπέ, 1964).

κεντᾶ τὸ γαμπρὸ καὶ βάζει τὸ βελόνι κάτω ἀπὸ τὸ σακκάκι του»¹.

Ἡ μαγικὴ αὕτη καταπερόνησις μὲ ἀποτρεπτικὸν τοῦ κακοῦ σκοπὸν συνεχίζεται ὡς ἔθος ἐκ τῆς Ἑσθαιότητος².

Πλὴν τῶν μαγικῶν χρήσεων τούτων τῶν ἡλῶν ἀναφέρεται ἤδη ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ ἡ πρὸς δέσμευσιν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων ἄλλου ἀτόμου, οὕτω δὲ καὶ πρὸς παρασκευὴν φίλτρων μὲ καταπερονήσεις κηρίνου ὁμοιώματος προσώπου, τοῦ ὁποίου τὸν ἔρωτα ἤθελέ τις νὰ ἐλκύσῃ³.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον ὑπῆρχε παλαιότερον, πιθανῶς δὲ σώζεται καὶ μέχρι σήμερον, ἡ συνήθεια τῆς καταπερονήσεως πρὸς τοῦτο διὰ καρφίδος ὠρισμένων παιγνιοχάρτων, τῶν ὁποίων αἱ ἀπεικονίσεις συμβολίζουν τὴν καρδίαν, τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐρωμένου προσώπου⁴.

Ἡ καταπασσάλευσις πρὸς ἐπιφορὰν βλάβης ἀσκεῖται, ὡς ἐλέχθη ἤδη, οὐ μόνον ἐπὶ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ζώων⁵, οἰκιακῶν ἢ καὶ ἀγρίων (τοῦ λύκου, τῆς ἀλώπεκος, τῶν ποντικῶν), ὡς ἀκόμη καὶ ἐπὶ φυτῶν πρὸς ξήρανσιν αὐτῶν⁶, ἀπαν-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 26 (συλλ. Χρ. Μασούτη, Μύρτας Κομνηνοῦ, Εὐαγγ. Σιγανοῦ, 1964).

² Βλ. *Q. Hor. Flacci*, Carm. I, 35, 17 - 19. «te semper anteit serva Necessitas, | clavos trabalis et cuneos manu | gestans aena nec severus» καὶ III, 24, 6 - 7 «summīs verticibus dira Necessitas | clavos, non animum metu». *Κικέρων*, Act. in C. Verrem sec. V. XXI, 53 «Et ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. *T. Livii*, VII, 3. VIII, 18.

³ Βλ. *Arm. Delatte*, Α. Α., σ. 77 «... καὶ ἂν δύνεσαι νὰ κλέψῃς ἀπὸ χαλκῆαν καρφίν, ἄμεινος (ἤγουν νὰ μὴν μείνης εἰς τὸν χαρκῆν) διὸ ἐκεῖνον εἶναι καλόν. καὶ κάρφωνε καὶ λέγε οὕτως· ἐδῶ κάρφωνα τὴν καρδίαν καὶ τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τὸν νοῦν τῆς ὀδεῖνας γυναικός, ἵνα ἀποθνήσκῃ διὰ ἐμέν... νὰ μὴν ἔχῃ ἀναμονὴν ἢ ὀδεῖνας κόρη τῆς ὀδεῖνας διὰ ἐμέναν καὶ τὴν ἐμὴν ἀγάπην· βλέπε, κάρφωνα τὴν σκιάν σου». (χειρ. 18ου αἰ.). (Αὐτόθι, σ. 461) παρατίθεται ἕτερα συνταγὴ φίλτροκαταπερονήσεως ὑπὸ τινος κηρίνου ὁμοιώματος τῆς ἐρωμένης νεάνιδος. Ὁ καταπερονωτὸν εἰδώλιον ἐπιλέγει «... ὥσπερ ἐμπήγω ἐγὼ τὴν βελόνην καὶ κάρφωνα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ εἰδώλου τούτου, τοιούτως νὰ κάρφωθῇ καὶ ἡ ἀγάπη μου εἰς τὴν καρδίαν τῆς ὀδεῖνας τῆς θυγατρὸς» (χειρ. 15ου αἰ.).

⁴ Βλ. εἰς *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 325 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 187).

⁵ «Παλιὰ πηγαῖναν καὶ κάναν μάγια τὸ βράδ' καὶ μπηγαν ἕνα καρφὶ 'κεῖ στοὺ γιοφύρ' γιὰ νὰ φοφᾶν τὰ ζῶα ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ 'κεῖ» (Ἑλασσών). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 38 (συλλ. Ἑσθαιότητος Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). *Εὐαγγ. Φραγκάκι*, ἐνθ' ἀν., σ. 31. Ἰ. Μαυρακάκη, Ἐνάλεκτα Κρητικῆς λαογραφίας, τόμ. 1, Χανιά 1939, σ. 40.

⁶ «Ὅταν θεὸς νὰ ξεράνης δειδρό, πάαινε καὶ κάρφωσέ το μ' ἕνα μυτερὸ γαρφὶ στὴ ρίζα του (Λ. Α., ἀρ. 1585, σ. 17 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, Ἐπειρανθὸς Νάξου 1934), *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 317 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 181).

τάται δὲ πλὴν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ εἰς ἄλλους λαούς¹, κ.λ.π. Ἐκ τῶν ἀγρίων ζώων καταπασσαλεύεται συνήθως ὁ λύκος πρὸς ἀποδίωξιν αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ποίμνιον. Εἰς Καταφύγιον Κοζάνης τὸ κάρφωμά του γίνεται τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τότε «ὅταν κτυπᾷ ἢ καμπάνα διὰ τὸν ἔσπερινόν, καρφώνουν μὲ πεταλοκάρφι εἰς τὴν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ τὸ λύκο»². Εἰς Ἀργιθέαν Καρδίσης ἡ καταπασσάλευσις αὕτη ἐνεργεῖται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ταύτης διὰ τοῦ καρφώματος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τριῶν ἡλῶν³ ἢ «μὲ ἓνα γύφτικο παλιὸ καρφὶ στὸ γωνολίθι τοῦ τζακιοῦ» (Κλειστὸν Εὐρυτανίας)⁴. Κατὰ τὴν ἑορτὴν ἐπίσης τοῦ Ἁγίου Βλασίου δὲν ἐργάζονται εἰς Γρίζι Πυλίας, διότι «τὴ βαστᾶνε γιὰ τὸ τσακάλι καὶ γιὰ τὸ λύκο» «ὄγοιός θέλει νὰ δουλέψη παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ νιὰ βελόνα καὶ τὰ ράφτει πίσω του... καὶ ἀπ' ἔκει πάει καὶ δουλεύει»⁵. Παλαιότερον εἰς Μανιάκι Μεσσηνίας τὴν πρώτην Φεβρουαρίου ἢ νοικοκυρὰ εἰς κάθε οἰκογένειαν «ἔπαιρνε ἓνα μπάλωμα, βελόνι καὶ κλωνὰ» καὶ ἔρραπτε τὸ στόμα τοῦ λύκου, τῆς ἀλεποῦς, εἶτα δὲ ἔθαπτε τὰ ἀντικείμενα ταῦτα⁶. Περαιτέρω ἀπαντῶνται χρήσεις ἡλῶν εἰς μαγικὰς πράξεις κατὰ τῆς νυφίτσας⁷, κατ' ἐπέκτασιν δὲ καὶ κατὰ δαιμονικῶν ὄντων (δαιμόνων⁸, στοιχειῶν⁹, φαντασμάτων¹⁰ κ.ἄ.) πρὸς παρεμπόδισιν τῆς εἰσδύσεως αὐτῶν εἰς τὸν οἶκον, τὸν στάβλον κ.ἄ. Ἐπίσης καρφώνεται ὁ ἄνεμος, πρὸς δὲ καὶ ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἐκ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ ὅτι ἐντὸς αὐτῶν εὐρί-

¹ *Karl Brunner*, ἐνθ' ἄν., σ. 352 κ.ἑξ., *Α. Κεραμοπούλλου*, ἐνθ' ἄν., σ. 74.

² Λ. Α., ἀρ. 2645, σ. 10 (συλλ. Κωνσταντινιάς Στραγάλη, 1962). Τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς Φθιώτιδα «οἱ γυναῖκες ράβουν τὶς κουτσομπόλες γυναῖκες» διὰ βελόνης ἐπὶ τεμαχίου ὑφάσματος. (βλ. Δ. Λουκοπούλου, *Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης*, Ἀθῆναι 1938, σ. 170). Εἰς δὲ τὴν Δημητσάναν πρὸς ἀποτροπὴν «τῆς γλωσσοφαγιάς» ἐμπηγνύουν «μιά βελόνα στὸ πάτωμα ἢ στὸν τοῖχο καὶ ἔτσι καρφώνουν τὸν ἐχθρὸ» (βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λ.Σ., τόμ. Γ', σ. 151) ἢ ράπτουν μὲ «μιά σακοράφα... τὰ στόματα τῶν ἐχθρῶν» (Λ. Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, *Νεστόριον* 1962). Λ. Α., ἀρ. 2459, σ. 42, περ. Καστορίας 1962).

³ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 280 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2775, σ. 95-96 (συλλ. Ἡλία Σαμαρᾶ, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1378B, σ. 52 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1939).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1508, σ. 35 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2807, σ. 22 (συλλ. Αἰκατ. Λανδουλάκη, 1963).

⁸ «Ἐνας ἀπὸ τὴ Κρούσοβα κάρφωνε τοὺς διαβόλους...» (Λ. Α., ἀρ. 2762, σ. 22 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, *Μικρὸ Σούλι Μακεδονίας* 1963).

⁹ «Οἱ παλιοὶ ἤλεγαν ὅτι ὑπῆρχε ἡσκιωμα σ' ἓνα σπίτι. Ἦτονε στοιχειωμένο. Ὑπῆρχε ἓνας Ντάλας στὴ Νιγρίτα, ἐρχόνταν καὶ ἤπαιρνε ἓνα σκεπάρνι, ἓνα καρφὶ ξεγυμνωτόταν ὁ ἴδιος κ' ἔτρεχε νὰ πιάσῃ καὶ νὰ καρφώσῃ τὸ ἡσκιωμα». (Λ. Α., ἀρ. 2762, σ. 9 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, *Μικρὸ Σούλι Σερρῶν* 1963).

¹⁰ βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 335 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 197).

σκονται Νεράιδες¹ και ἄλλα δαιμονικά ὄντα². «Βάζουνε ἓνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν δοῦπα φράζουνε τὴ δοῦπα τ'ς νοτιᾶς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά (βουλοκάρφια), σποῦνε κ' ἓνα κ'μάρ' νερό»³. Τέλος καταπασσαλεύονται καὶ αἱ δριῖμες, ἵνα μὴ προξενήσουν κακὸν εἰς τὸν λουόμενον καὶ ἐπιφέρουν καταστροφὴν εἰς τὸν πρὸς πλύσιν ρουχισμόν. Οὕτως εἰς Μῆλον ὁ λουόμενος κατὰ τὴν περίοδον τῶν δριμῶν δέον νὰ ρίψη εἰς τὸ νερὸ καὶ «μιὰν πρόκα», ἵνα μὴ ὑποστῇ τριχόπτωσιν⁴. Τοῦτο ἐτηρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν λουομένων εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ρίψουν προηγουμένως ἐντὸς αὐτῆς ἧλον⁵. Αἱ γυναῖκες δέ, ἐὰν εἶναι ἀνάγκη κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας νὰ πλύνουν ροῦχα, ρίπτουν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πλύσεως καρφὶ ἐντὸς τῆς σκάφης (Κυκλάδες, Γαλτσάδες Εὐβοίας, Τσαριτσάνη Ἐλασσόνος, Ἀργιθέα Καρδίτσης)⁶ ἢ εἰς τὸν λέβητα (Πύθιον Ἐλασσόνος, Ἀσπροπόταμον Πίνδου, Ἀργιθέα Καρδίτσης, Χιλιομόδιον Κορινθίας)⁷, ἵνα μὴ πάθουν «ἀπὸ ὄρα (=κακὴν ὄραν), ἀπὸ ἀρρώστιες» (Ἀνατολὴ Λαρίσης)⁸ καὶ «οὔτε ἂ ἴνη κακό» (Νικεῖα Νισύρου)⁹. Τέλος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Δωδεκαημέρου οἱ Ἕλληνες πρὸ τοῦ 1922 εἰς Καστανιᾶς Ἀνατολ. Θράκης δὲν ἐλούοντο οὔτε ἔπλυνον ροῦχα, ἂν δ' ὅμως ἦτο ἀνάγκη πρὸς τοῦτο, τότε «ἔβαζαν καρφὶ μέσα στὸ νερὸ»¹⁰ προηγουμένως.

¹ Βλ. Ν.Γ. Πολίτου, Μετεωρολογικοὶ μῦθοι, ΛΣ., Γ', σ. 41 κ. ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, Παραδόσεις, τόμ. 1, σ. 144, ἀρ. 267, 268, τόμ. 2, σ. 855-856, ἀρ. 267, 268. Λ. Α., ἀρ. 2279, σ. 5-6 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λέρος 1958). Λ. Α., ἀρ. 1378Γ, σ. 17 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, Μεσοχώρι Πυλίας 1939).

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀν., τόμ. 1, σ. 146, 147, ἀρ. 271, 272, τόμ. 2, σ. 859-860. Λ. Α., ἀρ. 332, σ. 258 (συλλ. Κ. Νεστορίδου, Γύθειον 1895). Λ. Α., ἀρ. 2279, σ. 5 (συλλ. Γεωργ. Σπυριδάκη, Λέρος 1958). Λ. Α., ἀρ. 511, σ. 230 (συλλ. Τ. Γρέζου, Βογατσικόν 1924). Λ. Α., ἀρ. 2382, σ. 307 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Καλέντζιον Ἰωαννίνων 1961).

³ Λ. Α., ἀρ. 1446Β, σ. 336 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Λέοβος 1940). Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. λαογρ., Ἐπετ. λαογρ. Ἀρχ., ἐτ. Γ-Δ (1941-1942), σ. 158 (=ἀνάτ., τευχ. 2, σ. 83).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2777, σ. 217 (συλλ. Γεωργ. Παγώνη, 1963).

⁵ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., λαογρ., τόμ. 8, σ. 336 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 198). Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1956, σ. 179.

⁶ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 335-336. Λ. Α., ἀρ. 1612, σ. 14 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1949). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 141 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 21 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 422 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Ἀλεξ. Κ. Χατζηγιάκη, Παραδόσεις τ' Ἀσπροποτάμου, Τρίκαλα 1948, σ. 126, ἀρ. 256. Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 20-21 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 363 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 266-267 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 354 - 355 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

¹⁰ Ἑλλιν. Σταμούλη-Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', 1956, σ. 131.

Σημειωτέον τέλος ὅτι οἱ κνηγοὶ μεταβαίνοντες πρὸς θήραν ἀποδιώκουν διὰ ρίψεως καρφίδος κατὰ γῆς τὸ κακὸν συναπάντημα, ἐνόδιος σύμβολος, ὡς εἶναι ὁ ἱερεὺς¹, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὴν θήραν ἐπίσης καὶ εἰς παιγνίδια τῶν παιδιῶν, τὸ μὴ κερδίζον, ἵνα μεταστρέψῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν τύχην, πηγνύει καρφὶ εἰς τὸ ἔδαφος (Ἄναβρουτὴ Λακωνικῆς, Κρήτη, Καλάμαι)², ἐπὶ ἀπωλείας δὲ ἀντικειμένου διὰ τὴν ἀνεύρεσιν αὐτοῦ καρφώνουν πολλαχοῦ ἐπὶ τοῦ ἔδαφους, ἐπὶ ξύλου ἢ τοίχου ἤλον ἢ καρφίδα καταπασσαλεύοντες οὕτω τὸν δαίμονα (Κάρπαθος, Σαλαμίς, Βασσαράς, Θράκη, Κρήτη, Χίος, Ἄβια Λακωνικῆς, Κύθηρα, Ἡράκλεια, Νάξος)³.

Η΄. ΜΑΧΑΙΡΑ

Ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ μαχαιριοῦ εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον ὡς ὄργάνου πρὸς πλήρωσιν βιοτικῶν ἀναγκῶν, πρὸς δὲ καὶ ὡς μέσου ἀμύνης ἐξ ἐχθρικής ἐπιθέσεως, ἐπεξετάθη προφανῶς ἡ χρῆσις αὐτοῦ καὶ πρὸς μαγικοὺς σκοπούς. Μὲ τὴν τελευταίαν χρῆσιν ταύτην ἀπαντᾶται εὐρέως τὸ μαυρομάνικον ἰδίᾳ μαχαίρι εἰς ἐνεργείας ἢ πράξεις διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐξ ἀσθενειῶν, ἀποτροπὴν θεομηنيῶν ἢ δαιμονικῶν ἐπηρειῶν, καὶ γενικῶς δι' ἀπόκρουσιν τοῦ κακοῦ κλπ.

Α΄.—Εἰς περιπτώσεις πάσχοντος παιδὸς ἐκ σπασμῶν ἢ μήτηρ ἢ ἡ μάμμη του, ἀφοῦ ἐκδυθῆ, παίρνει ἓνα μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ χαράσσει ἓνα κύκλο εἰς τὸ πάτωμα... γύρω ἀπὸ τὸ παιδί, ἔπειτα καρφώνει τὸ μαχαίρι εἰς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς (Ἀπόστολοι Κρήτης, Ἅγιοι Ἀπόστολοι Μελάνων Νάξου)⁴ ἢ «τὸ ξαπλώνει ἡ μάμμα κάτω στὴν κάμαρα καὶ ἀποσκελώνει ἀπὸ πάνω ἀφ' τὸ παιδί δίχως παντελόνη», βασιτάζουσα μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ λέγουσα: «Μιὰ φορὰ σὲ γέννησα καὶ μιὰ φορὰ νὰ τὸ πάθης» (Χίος)⁵. Χρῆσις τοῦ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ μαρτυρεῖται ἐκ

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 199).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 334, 331 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 196, 194). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 280 (συλλ. Ἑλ. Τσιμόγιαννη, Καλάμαι 1940).

³ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Α', 1932, σ. 169. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 335 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197). Περ. Μαλεβός, ἔτ. Β, φ. 10, σ. 4. Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', 1956, σ. 166. Ἑυαγγ. Κ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 41. Λ. Α., ἀρ. 1105, σ. 244 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Κρήτη 1937). Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 333 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πυργὶ Χίου 1962). Λ. Α., ἀρ. 788, σ. 13 (συλλ. Χρ. Φραγκούλη, 1927). Εἰρήνης Παπαδάκη, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Σητείας, Ἐπετηρ. Ἑτ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Β' (1939), σ. 395, ἀρ. 18. Λ. Α., ἀρ. 2327, σ. 181 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, 1958). Λ. Α., ἀρ. 2751, σ. 35 (συλλ. Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Ἡράκλεια 1963). Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 369 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Δανακὸς Νάξου 1959).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2867, σ. 37 (συλλ. Ἑμμ. Σαμπαθιανάκη, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2342, σ. 56-57 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1960).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 299 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

παλαιότερων χρόνων, ἤδη ἀπὸ τοῦ 15 αἰ. (1497), πρὸς θεραπείαν τῆς ἐπιληψίας¹. Ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀναφέρεται τοποθέτησις τοῦ ἐπιληπτικοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἔμπηξις ἐπὶ τῆς γῆς δύο μαυρομάνικων μαχαιριῶν, τοῦ ἑνὸς παρὰ τοὺς πόδας καὶ τοῦ ἄλλου παρὰ τὴν κεφαλὴν του (Ἄμουργέλλαι Μονοφατσίου Κρήτης, Νάξος, Κύπρος)². Τὰ μαχαίρια ταῦτα ἀνασύρονται εἶτα ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἀφοῦ ὁ ἀσθενὴς ὀδηγηθῆ εἰς τὴν οἰκίαν του³. Ἀλλαχοῦ ὁ προσβληθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ ἐπιληψίας καὶ καταπεσὼν οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸν τόπον ὅπου ἔπεσεν (Λιγούριον Ἀργολίδος)⁴.

Ἡ δι' ἐπιληψίας θεραπεύουσα τὸ ἐρυσίπελας, ἐνῶ ἐξορκίζει τὸ κακόν, τυλίσσει «σ' ἓνα μαυρομάνικο μαχαιρόπ'λο λίγο...κόκκινο μάλλινο στουπί...»⁵, μεταβαίνει δ' ἔπειτα μετὰ τοῦ πάσχοντος εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅπου χαράσσει ἐπὶ φλοιοῦ δένδρου διὰ μαχαίρας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ τρις⁶ ἢ φέρει μαυρομάνικο μαχαίρι⁷ μὲ τὸ ὁποῖον σταυρώνει τὸ πάσχον μέρος τοῦ σώματος, ἐπιλέγουσα «καὶ δὲν εὗρέθηκε ἄνθρωπος μυρωμένος... νὰ πιάση...μαυρομάνικο μαχαίρι, νὰ γητέψη καὶ νὰ πῆ: ὡς σκορπᾶ τὸ κῦμα τῆς θάλασσης νὰ σκορπίση ἢ ριζιμπίλα»⁸.

Πρὸς θεραπείαν παθήσεως τοῦ σπληνὸς ὁ ἐπάδων δέον «νὰ πιάση μαυρομάνικο μαχαίρι... νὰ καρφώση τὴ σπλῆνα...»⁹ ἢ νὰ τὴν κόψη διὰ συμβολικῆς τομῆς¹⁰. Ἐν συνεχείᾳ σταυρώνει διὰ τοῦ μαχαιριοῦ τὸ μέρος τοῦ σώματος τὸ ὁποῖον πάσχει¹¹.

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 317 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 256).

² Λ. Α., ἀρ. 2851, σ. 20 (συλλ. Ἐμμ. Καραμανωλάκη, 1964), Ξ. Φαρμακίδου, Ὁ σεληνιασμός, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 507. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337-338 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 199-200). Στεφ. Ἡμέλλον, Ναξιακαὶ ἐπιληψία, Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 193.

³ Λ. Α. ἀρ. 2851, σ. 20 (συλλ. Ἐμμ. Καραμανωλάκη, Ἄμουργέλλαι Μονοφατσίου Κρήτης 1964). Κάρφωμα τοῦ μαχαιριοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους γίνεται καὶ ἐπὶ ἄλλων παθήσεων μετὰ τὴν σταύρωσιν δι' αὐτοῦ τοῦ ἀσθενοῦς· βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 9, σ. 610-611.

⁴ Βλ. Χ. Γιαμαλίδου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι ἐν Λιγουρίῳ Ἀργολίδος, Λαογρ., τόμ. 5 (1915), σ. 646-7. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 103 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 256).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2419, σ. 21 (συλλ. Ἐλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ, 1961).

⁶ Ἀθ. Μπούτουρα, Προλήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, Ἀθήναι 1931, σ. 64.

⁷ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 199).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2807, σ. 18-19 (συλλ. Αἵκατ. Δανδουλάκη, Σφάκα Κρήτης 1963). Λ. Α., ἀρ. 2823, σ. 16 (συλλ. Νικολ. Γαρυφαλλάκη, Μάραθος Κρήτης 1964).

⁹ Βλ. Μαρίας Συμινελάκη, Ἐλευθερ. Λιναρδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 12-13, 45. Λ. Α., ἀρ. 2854, σ. 22 (συλλ. Νικ. Παπαδοπούλου, Ἅγιοι Δέκα Κρήτης 1964).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 866, σ. 152-153 (συλλ. Γεωργ. Παγκάλου, Δυτικὴ Κρήτη, 1924-25).

¹¹ Βλ. εἰς περ. Κρητ. Μελέται, ἔτ. Α' (1933), σ. 260-261. Μαρ. Συμινελάκη, Ἐλ. Λιναρδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 13. Λ. Α. ἀρ. 2850, σ. 65 (συλλ. Γεωργ. Χριστοφακάκη, Πλώρα Κρήτης,

Ἄλλαι χρήσεις τοῦ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ ἀναφέρονται εἰς παθήσεις¹ ὡς ὁ προστάτης (Γιάννενα)², ἡ «ζιοῦρα» (=ἰσχνότης) (Μεσημβρία)³, ἡ ἀμυγδαλίτις (Βατσουνιά Καρδίτσης)⁴, τὸ «ἀκονάκι» τὸ ὁποῖον «βγάζ' τοῦ πιδὶ στὰ σκέλ'» (Χιλιομόδιον Κορινθίας)⁵, ὁ ἀνθραξ (Κύπρος)⁶, ἡ ὑδρωπικία (πρόσφυγες ἐκ Βιθυνίας)⁷, τὰ χελώνια⁸, ἡ ὀξεῖα γαστροεντερίτις (Ἀθῆναι, Καστρισιάνικα Κυθήρων),⁹ ἡ ἐντερίτις (Κύπρος, Πάτραι)¹⁰, ὁ φόβος (Μεσημβρία)¹¹, ὁ πονοκέφαλος (Νυμφόπετρα Λαγκαδᾶ)¹², γενικώτερον οἱ πόνοι (Πύθιον Ἐλασσόνος)¹³ τὸ ρίμμα (=ἐπιπεφυκίτις φλυκταινώδης) καὶ ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν ὀφθαλμῶν (Ἰστιαία Εὐβοίας, Δίβρη Βορ. Ἠπείρου, Σταμνά, Ὀθωμανοὶ Κερκύρας, Ἀπόστολοι Κρήτης)¹⁴. Ὁ

1964). Λ. Α., ἀρ. 866, σ. 152 (συλλ. Γ. Παγκάλου, Δυτικὴ Κρήτη 1924-5), Λ. Α., 2830, σ. 11 (συλλ. Δημητρ. Βακάκη, Βουργάρω Κισσάμου Κρήτης 1964). Εἰς Παχτούριον Τρικάλων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρησιμοποιοῦν «μαυρομάνικο ξυράφι» βλ. Ἀποστ. Οἰκονόμου, εἰς περ. Ἱστορία-Λαογραφία τῆς περιφ. τοῦ νομοῦ Τρικκάλων, τεῦχ. 2 (1962), σ. 43.

¹ Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς μαχαιρίας καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. *Haberland Mes-ser*, ἐν *Handw. d. deutsch. Aberggl.*, VI, 1934/35, στ. 195, 202, 203).

² Λ. Α., ἀρ. 2277Δ, σ. 96 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1958).

³ Λ. Α., ἀρ. 1104Γ, σ. 147 (συλλ. Γ. Μέγα 1937).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 116 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 5 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁶ Βλ. Ἰωάννης Κ. Χατζηκώστα, Ἡ Κύπρος κ' ἡ ζωὴ τῆς, Λονδίνον 1943, σ. 75-76.

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, εἰς Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 516. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 339 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200). Λ. Α., ἀρ. 300, σ. 64, 82 (συλλ. Π. Μακροῦ, 1921).

⁸ Βλ. Παν. Ἀ. Μπιμπέλα, Λαογραφικὰ Κυδωνιῶν, Μοσχονησίων καὶ Γενητσαροχωρίου, Ἀθήνα 1956, σ. 123.

⁹ Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 65 (συλλ. Ἀ. Μαρούλη, 1919). Ἰωάνν. Φωτίου, Συναγωγὴ ἐπωδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. Δ' (1913), σ. 57.

¹⁰ Βλ. Ε. Φαρμακίδου, Κυπριακαὶ ἐπωδαί, Λαογρ., τόμ. 9 (1926), σ. 610-611. Γρηγόρ. ἀρχιμανδρίτην Μαχαιρᾶ, εἰς Κυπριακὰ Γράμμ, ἔτ. Α' (1935), σ. 696. Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 11 (συλλ. Ἀ. Μαρούλη, 1919).

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 1104 Γ', σ. 147 (συλλ. Γ. Μέγα, 1937).

¹² Λ. Α., ἀρ. 2738, σ. 45-46 (Βασιλ. Θεοδοροπούλου, 1962).

¹³ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 394 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

¹⁴ Βλ. Ἰωάνν. Παπαϊωάννου, εἰς Ἀρχ. Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. Α' (1936), σ. 122-123. Λ. Α., ἀρ. 2277 Δ, σ. 98 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1958). Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 24-25 (συλλ. Ἀ. Μαρούλη, 1919). Εἰς τὸ περ. «Τὸ Φῶς», χρόν. Ε' (1932-33), ἀρ. 13, σ. 6. Λ. Α., ἀρ. 2344, σ. 366 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1960). Λ. Α., ἀρ. 2867, σ. 32 (συλλ. Ἐμμ. Σαμπαθιανᾶκη, 1963). Εἰς τοὺς Γερμανοὺς πάθησις τῶν ὀφθαλμῶν θεραπεύεται, ὅταν ὁ ἀσθενὴς ἀτενίσῃ τρεῖς Παρασκευὲς τὴν σελήνην (μετὰ τὴν πανσέληνον) καὶ κάμη ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν κινήσεις διὰ κοπτεροῦ μαχαιριοῦ, λέγων εἰδικὴν ἐπωδὴν (βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., στ. 202).

ὑποφέρων ἐκ πόνου τῶν ὀδόντων δέον νὰ πατήσῃ ἐπὶ «μαυρομάνικου μαχαιριοῦ» (Καστελλόρριζον)¹. Διὰ τούτου ἄλλαχοῦ ὁ ἐξορκίζων σταυρώνει τὸν ἄσθενῆ («Ἀγιονόριον Κορινθίας»)². Ἐπὶ τραύματος πρὸς ἐπούλωσιν αὐτοῦ «ἐνοῦνται τὰ χεῖλη τῆς πληγῆς καὶ κρατοῦνται μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι (Ρόδος)³ ἢ σταυροῦται δι' αὐτοῦ τὸ πάσχον μέρος τοῦ σώματος (Βουλγάρω Κισσάμου Κρήτης)⁴.

Ἐπὶ ἐλμινθιάσεως τῶν παιδιῶν, ὁ γητεύων φέρει μαυρομάνικο μαχαίρι, ἐνῶ δὲ προσποιεῖται ὅτι κόπτει τὴν «κοιλιά τοῦ παιδιοῦ» λέγει:

ὁ ἥλιος ἀνατείλοντας
 βαστᾷ σπαθὶ ὀργυιάρικο,
 μαχαίρι μαυρομάνικο⁵,

ἐν συνεχείᾳ δὲ σταυρώνει δι' αὐτοῦ τὴν κοιλίαν τοῦ παιδὸς (Κρήτη)⁶ ἢ «χαράζ'νε μὲ τὸ μαχαίρι ἓνα χαράτσι γύρου στὸ γαρπὸ πᾶ' στὸ χοῦμα (Σκῦρος)⁷. Ἐπίσχεσις τῆς ρινορραγίας ἐπιτυγχάνεται διὰ σταυρώματος ἐπὶ τοῦ μετώπου τρις⁸. Ὁ μαγικὸς τρόπος οὗτος ἐπιτεύξεως τῆς αἰμοστασίας εἶναι ἀρχαίως παλαιός, σχετικῶν μαρτυριῶν ὑπαρχουσῶν ἐκ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος⁹. Γενικώτερον ὅμως ἡ αἰμοστασία διὰ μαγικῆς ἐπωδῆς ἀπαντᾶται ἤδη εἰς τοὺς ὀμηρικὸς χρόνους (Ὀδυσσ. τ 456-58).

Ἡ ἔγκυος «ὅταν εἶχε κακοψύχι (=ἀδιαθεσία καὶ τάσις πρὸς ἔμετον) ἔτρωγε μαῦρο πετεινόν, σφαγμένο μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ τὴν περνοῦσε» (Καστανιές, Καλλιπόλις Θράκης)¹⁰. Ἡ λεχὼ, πάσχουσα ἀπὸ «πάτημα», ἔπρεπε πρὸς θεραπείαν νὰ στραφῆ πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της νὰ τοποθετηθῆ

¹ Βλ. Ἀχ. Διαμαντάρου, Συναγωγή ἐπωδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 505.

² Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 157-158 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

³ Βλ. Γ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθήναι 1937, σ. 249.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2830, σ. 10 (συλλ. Δημητρ. Βακάκη, 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1380 Α., σ. 15 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

⁶ Βλ. Ἰωάνν. Μανρακάκη, Ἀνάλεκτα Κρητικῆς λαογραφίας, Α', Χανιά 1939, σ. 39.

⁷ Βλ. Ν. Πέροδικα, Σκῦρος, τόμ. 1, Ἀθήναι 1940, σ. 156.

⁸ Βλ. Εἰθ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθήνα 1938, σ. 130.

⁹ Βλ. Arm. Delatte, A.A., σ. 636 «Εἰς τὸ στήσαι αἷμα ῥινός... Γράφε ταῦτα καὶ... γράψον ταῦτα εἰς μάχαιραν καὶ σφάξον εἴ τι θέλεις καὶ οὐκ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ αἷμα».

¹⁰ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκη, τόμ. Α' (1956), σ. 59. Τῆς Ἀντιῆς, Προλήψεις Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 181, ἀρ. 363. Ἀ. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὰ Καλλιπόλεως, Ἀρχεῖον Θρακ. Θεσσαρ., τόμ. 3 (1936-37), 86-87. Γ. Ἀ Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτος Α' (1939), σ. 122 (=ἀνάτ. τευχ. Α', σ. 26).

μαυρομάνικο μαχαίρι¹, κατὰ τὴν ἐπφδὴν δὲ πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἀπὸ τὸν «μητρόπονο» δέον αὕτη νὰ κρατῆ μαυρομάνικο μαχαίρι². Ἀλλὰ καὶ προηγουμένως κατὰ τὸν τοκετὸν «γιά τὸ τέρριν» (=ὑστερον) γίνεται τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῆς κοιλίας τῆς ἐπιτόκου μὲ «μαχαίρι τρικάρφι»³, ἐνῶ εἰς τῶν οἰκείων φέρων εἰς χεῖρας μάχαιραν λέγει: «κόβω τὴ στέρα τῆς νύφης (=τὸν ὑστερόπονον)⁴. Ὄταν τὰ βρέφη, ἅμα τῇ γεννήσει των ἢ μετὰ βραχὺ χρονικὸν διάστημα, ἀποθνήσκουν, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ὀφείλεται εἰς τὴν καλουμένην «Μιαροῦσα», εἰς τὰς μαγικὰς τότε πράξεις πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὸ νεογέννητον περιλαμβάνεται χρῆσις μαυρομάνικου μαχαίριου⁵. Εἰς γητειὰν πρὸς θεραπείαν παθήσεων τοῦ στήθους σταυρώνεται ὁ ἀσθενὴς μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι (Ρόδος, Κορώνη Πυλίας, Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)⁶.

Ἐπὶ δῆγματος ὄφρεως⁷ ῥίπτεται ὄξος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐκ τοῦ δ' οὕτω δημιουργουμένου πηλοῦ λαμβάνεται μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι ποσότης τις, ἡ ὁποία ἐναποτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ἀφοῦ προηγουμένως ἔχει τοῦτο σταυρωθῆ⁸. Ὁμοίως εἰς δῆγμα «μελίσης ἢ σέρσεγκα» ὁ ἐξορκισμὸς ἐκτελεῖται μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι⁹, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς «σκούρου ἢ σφήκας σιδερώουνε» τὸ δεδηγμένον μέρος «μὲ σίδηρο, μαχαίρι¹⁰».

Χρῆσις τῆς μαχαίρας γίνεται περαιτέρω καὶ εἰς μαγικὰς ἐνεργείας πρὸς θεραπείαν παθήσεων τῶν ζώων¹¹, ὡς εἶναι «τὸ λάβωμα» (Δυτ. Κρήτη)¹², «ὁ ζη-

¹ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Σύμμ. Λαογρ., Θεσκιὰ, τόμ. Α' (1928), σ. 407.

² Βλ. εἰς τὸ περ. «Τὸ Φῶς», χρόν. Ε' (1932-33), ἀρ. 11, σ. 4.

³ Βλ. Ε. Φαρμακίδου, Κυπριακαὶ ἐπφδαί, Λαογρ., τόμ. 9 (1926), σ. 611.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 747, σ. 25 (συλλ. Ἀθ. Παπασωτηροπούλου, Ἀγρίνιον 1918).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2867, σ. 11-12 (συλλ. Ἐμμ. Σαμπαθιανᾶκη, Ἀπόστολοι Κρήτης 1914).

⁶ Βλ. Γ. Δρακίδου, Ροδιακά, 1937, σ. 248. Λ. Α., ἀρ. 462, σ. 249 (συλλ. Γ. Δρακίδου, 1917). Λ. Α., ἀρ. 1159Γ, σ. 71 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1938). Λ. Α., ἀρ. 1479 Γ, σ. 139 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1942).

⁷ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Συναγωγή ἐπφδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 37 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 340 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 202).

⁸ Βλ. Εὐαγγ. Φραγκάκι, ἐνθ' ἄν., σ. 32. Λ. Α., ἀρ. 2868, σ. 23 (συλλ. Ἀλεξ. Λαυρεντάκη, Μάλια Πεδιάδος 1964). Λ. Α., ἀρ. 1478, σ. 101 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι, 1938).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 908 συλλ. Χ. Κορύλλου, Ἀχαΐα Ἥλις 1926).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 1478, σ. 98 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι 1938).

¹¹ Ἡ χρῆσις αὕτη ἀπαντᾶται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς (βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., στ. 191, 202-203).

¹² Λ. Α., ἀρ. 866, σ. 170 (συλλ. Γ. Παγκάλου, 1927).

ληκούρις» (=ασθένεια τῶν ἵππων) (Κύπρος)¹, ἡ φλόγωσις τοῦ πνεύμονος, τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνὸς τῶν αἰγοπροβάτων (Ἐμπαρος Κρήτης)², «τὸ νταλάκι» (Πύργοι Δράμας)³, «ὁ πονομάσταρος» (Νεοχώρι Ναυπακτίας)⁴, «ὁ στρόφος» (Βατσουνιά Καρδίτσας)⁵, «γιά τὴν πληγὴ ζῶου ποὺ σκουλήκιασε» (Κύπρος)⁶, «ὁ χοιρόλαιμος» (Κρήτη)⁷ κ.ἄ.

Μὲ μαχαίρι⁸ ὡσαύτως, ἰδίᾳ μαυρομάνικο, «ξεματιάζεται», ἤτοι ἀπαλλάσσεται τις ἀπὸ τὴν βασκανίαν (πρόσφυγες ἐκ Πόντου, Μεσιανὸ Γιαννιτσῶν, Λήμνος, Λεσινίτσα Βορ. Ἡπείρου, Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος)⁹.

Β'. — Μὲ σημασίαν προστατευτικὴν χρησιμοποιεῖται ἀντιστοίχως τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι (Σύμη)¹⁰, εἰδικώτερον εἰς τὴν λεχώ (Βασιλίτσι Πυλίας)¹¹, ἐπίσης καὶ τὴν νύμφην κατὰ τὸν γάμον (Μενίδιον)¹². Τοῦτο προστατεύει καὶ ζῶα (Νάξος)¹³ ἀπὸ βασκανίαν, εἶτα καὶ ἐκ τῆς ἐπηρείας δαιμονικῶν ὄντων. Πρὸς τοῦτο, τίθεται μαυρομάνικο μαχαίρι παρὰ τὸ λίκνον τοῦ βρέφους (Κρήτη)¹⁴ ἢ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ (Χιλιομόδιον, Ἁγιονόριον Κορινθίας)¹⁵ «γιά νὰ μὴν πᾶνε τὰ σεϊτανικά (=διάβολοι) νὰ πειράξουνε τὸ παιδὶ ὅσον καιρὸ εἶναι ἀβάφτιστο»

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 317 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 180).

² Βλ. Α. Ζερβάκη, Γηθειὲς ἐξ Ἐμπάρου, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 517-518. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 341 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 202).

³ Λ. Α., ἀρ. 2896, σ. 53 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Πύργοι Δράμας 1964).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2870, σ. 55 (συλλ. Δημητρ. Φούρλα, 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 117 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁶ Βλ. Ξ. Φαρμακίδου, ἐνθ' ἀν., Λαογρ., τόμ. 9 (1921-1925), σ. 610.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2809, σ. 20 (συλλ. Ἰωάννου Ἀπιδιανάκη, Ἀρμένιοι Σητείας 1964). Λ. Α., ἀρ. 2811, σ. 31 (συλλ. Ἐμμ. Φραγκιαδάκι, Ζίρος Σητείας 1963).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2472, σ. 23 (συλλ. Ἀναστ. Κολκάκη, Ἀραβησσὸς 1958). Ἀθ. Μπούτουρα, ἐνθ' ἀν., σ. 15.

⁹ Βλ. Γ. Ματθαίου, Τὸ μάτιαγμα, Ποντ. φύλλα, ἔτ. Β', ἀρ. 20 (1937), σ. 345-347. Λ. Α., ἀρ. 242, σ. 162, 132 (συλλ. Ἐλ. Παπανανιάδου, 1896). Λ. Α., ἀρ. 2476, σ. 17 (συλλ. Χριστ. Πακαλίδου, 1961). Λ. Α., ἀρ. 1160Α, σ. 66 καὶ 67 (συλλ. Γ. Μέγα, 1938). Λ. Α., ἀρ. 1665Δ', σ. 61 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1951). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 427 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

¹⁰ Βλ. Φ. Κουκουλέ ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 333 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 195).

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 1481, σ. 7 (συλλ. Γεωργ. Ταρσούλη, 1940).

¹² Βλ. Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 518. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 333 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 195-196).

¹³ Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 115-6 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1959).

¹⁴ Βλ. Ἐναγγ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 66.

¹⁵ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 99, 370 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

(Βραχώρι Ἡπείρου)¹, ἐπίσης καὶ εἰς τὴν λεχὼ (Βῶλαξ Δράμας, Ἁγιονόριον Κορινθίας, Νικειὰ Νισύρου, Βραχώρι Ἡπείρου, Σπάρτη)² πρὸς φύλαξιν αὐτῆς μέχρι τοῦ καθαροῦ της «γιατ' ἴσαμε τότες τὸ μνήμα της ἔν' ἀνοιχτὸ» (Μανιάκι)³ καὶ δύναται «νὰ τὴν πιάση ἢ κακιὰ ὥρα» (Πετρὶ Λέσβου)⁴. Πρὸς τοῦτο ἡ μαῖα τοποθετεῖ ἐπὶ τῶν ρούχων «ποὺ ἀλλάζουμε» τὴν λεχὼ «ἓνα μαυρομάνικου μαχαίρι καὶ μιὰ βυροστιὰ κι λίγου νιρὸ κι δρασκελίζει κι λέει: Μαῦρο μαχαίρ' ἀπέρασα, βυροστιὰ ἀπέρασα, ἀπ' τοῦ χατήλ' ἀπέρασα, τίποτα δὲν ἔπαθα κ' ἐγὼ καὶ τὸ παιδάκι μου» (Μεγαλόβρουσον Ἁγιάς)⁵. Ἐὰν ὁ σύζυγος νυκτωθῆ ἔξω τῆς οἰκίας, πρέπει κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς αὐτήν, πλὴν ἄλλων, νὰ ἐμπήξῃ ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς θύρας μαχαίρι μαυρομάνικο⁶. Τοῦτο παραμένει εἰς τὴν θέσιν ταύτην καθ' ὅλην τὴν περιόδον τῆς λοχείας ὡς φυλακτήριον τοῦ οἴκου (Μεσημβρία, Χίος, Κάρπαθος, Κύμη)⁷, πρὸς δὲ καὶ ἵνα μὴ εἰσδύσουν ἐντὸς οἱ «κάγιοι» καὶ προκαλέσουν ζημίας (Κάρπαθος)⁸. Οἱ ὁδοιποροῦντες κατὰ τὴν νύκτα φέρουν μαζί των ἐκ τοῦ φόβου πρὸς φαντάσματα (Χίος, Ὑδρα, Κέα, Κυκλάδες)⁹, τοὺς βαρδάλακας (Ἐμπορειὸς Νισύρου)¹⁰ καὶ τὰς Νεράιδας¹¹ κ.ἄ. μαυρομάνικο μαχαίρι (Μύκονος, Σωζόπολις, Κεφαλληνία, Νάξος, Ἀργιθέα Καρδίτης, Πύθιον Ἐλασσόνας, Ἁγιονόριον καὶ Χιλι-

¹ Λ. Α., ἀρ. 1422, σ. 64 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1940).

² Λ. Α., ἀρ. 2896, σ. 138 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 136, 370-371 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 422 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 1422, σ. 65 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1358, σ. 280, (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

³ Λ. Α., ἀρ. 1566, σ. 21 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 1446Α, σ. 154 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1940).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 350 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁶ Βλ. Ἀθ. Μπούτουρα, ἔνθ' ἀν., σ. 40.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 1104Γ, σ. 149 (συλλ. Γ. Μέγα, 1937) Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 119 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 335 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197). Λ. Α., ἀρ. 62, σ. 207 (συλλ. Ἀπ. Ἀλεξανδρῆ, 1902). Εἰς τινες τόπους ὑπάρχει τοῦτο πάντοτε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θύρας ὡς φυλακτήριον τῆς οἰκίας (Χίος, Μανιάκι). Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 11 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 1508, σ. 130 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

⁸ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου*, τόμ. Α', 1932, σ. 237-238.

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 119 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Γ. Ἀ. Μέγα, *Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ. Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ.*, ἔτ. Γ-Δ (1941-1942), σ. 88 (=ἀνάτ., τευχ. 2, σ. 12). Λ. Α., ἀρ. 2340, σ. 251 (συλλ. Γ.Κ. Σπυριδάκη, 1960). Ἀ. Παπαδοπούλου, *Νεοελληνικὴ μαντεία*, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδ., ἔτ. 1923, σ. 154.

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 377-378 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

¹¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, τόμ. 1, σ. 396, ἀρ. 667 καὶ 719. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, *Σαρακατοάνοι*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1957, σ. 161. Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 37 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπα-

μόδιον Κορινθίας, Πεταλίδιον Πυλίας)¹, διὰ τοῦ ὁποίου κάμνουν «μιά γουλλούρα (κύκλον) κάτω στὴ ῥῆς κ' ἓνα σταυρὸ καταμεσῆς, βαίνουν μέσα» (Νάξος)². Οἱ ποιμένες τοποθετοῦν μαυρομάνικο μαχαίρι «κάτω ἀπ' τὸ πέτρινο μαξιλάρι τους, τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδυ» (Δυτ. Κρήτη)³, πλὴν ἄλλων καὶ πρὸς ἀποδίωξιν καὶ τοῦ βραχνᾶ⁴.

Πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Καλικατζάρων κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανίων κάθε οἰκοδέσποινα ἐγείρεται πολὺ πρωΐ, πρὶν ξημερώση, καὶ παρασκευάζει «ξεροτήανα», τὰ ὁποῖα κατόπιν ρίπτουν τὰ παιδιά ἐπὶ τῆς στέγης καὶ «πολογιάζουν», ἤτοι διώχνουν τοὺς Καλικατζάρους, ἐνῶ ἐπιλέγουν: «τσιτσίν-τσιτσίν λουκάνικον, μαχαίρι μαυρομάνικον, νὰ φά'σιν καὶ νὰ φύουσιν»⁵. Τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἐμπηγνύεται ἐπὶ τοῦ κρέατος τῶν σφαζομένων τότε χοίρων μάχαιρα μετὰ τὴν ἐκδορὰν των πρὸς φύλαξιν τοῦ σφαγίου ἀπὸ τοὺς Καλικατζάρους⁶.

*Αποτρεπτικὴν δύναμιν πιστεύεται ὅτι ἔχει ἡ μάχαιρα καὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου ἐν ξηρᾷ ἢ θαλάσση (τροῦμπα, σίφουνας), θεωρουμένου ὡς κινουμένου ὑπὸ κακοποιῶν πνευμάτων⁷. Οὕτω πρὸς ἀπόκρουσιν τούτου, «κοινῶς κόψιμο», χαράσσεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ μαχαίρας σταυρὸς (Οἰνοῦντα)⁸, εἶτα δὲ

μαχάηλ, Χιλιόμοδιον Κορινθίας 1964). Ἀπαντᾷ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἡ πίστις, ὅτι προφυλάσσεται τις ἀπὸ τὸ κακὸν πνεῦμα, ἐὰν καρφώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς μαχαίρι ἢ τὸ φέρον μαζί του (βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., στ. 194).

¹ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 335 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197). *Δ. Οἰκονομίδου*, Ναξιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ., τόμ. 17 (1957-58), σ. 49, ἀρ. 49. Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 58, 314 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 407, 416 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α. ἀρ. 2797, σ. 37, 342 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2909, σ. 16 (συλλ. Ἄγγ. Νιόρχου, 1964).

² Βλ. *Δ. Οἰκονομίδου*, ἐνθ' ἄν., σ. 50, ἀρ. 50 καὶ 51. Λ. Α., 2303, σ. 121 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1959).

³ Βλ. *Γιάνν. Μαυρακάκη*, Ποιμενικά Δυτικῆς Κρήτης, Χανιά 1948, σ. 44-45.

⁴ Βλ. Νεολλ. Ἀνάλ., Α' (1870-72), σ. 336. Λ. Α., ἀρ. 2808, σ. 42 (συλλ. Ν. Ρουσομουστακάκη, Σκοπὴ Σητείας 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2429, σ. 65 (συλλ. Λητοῦς Γεωργίου, Λάπηθος Κύπρου 1961).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2942, σ. 25 (συλλ. Γεωργ. Θεοδώρου, Φτέρη Φθιώτιδος 1965).

⁷ Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ μαχαιριοῦ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., στ. 192-194).

⁸ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Οἰνουντιακά, ἐν Χανίοις 1908, σ. 117. Τοῦ Ἀὐτοῦ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 198).

καρφώνεται τὸ μαχαίρι ἐπ' αὐτοῦ (ἐπαρχ. Πέλλης, Λέσβος, Κερασσοῦς, Κεφαλληνία, Κύθηρα, Πάργα, Ἀνατολή Ἀγιάς)¹. Ὁμοίως καὶ οἱ θαλασσινοὶ κόβουν τὸν σίφουνα (Κύθηρα, Φυσίνη Λήμνου, Πόντος, Σῦρος)², ἄλλως τὴν «δροῦπα», μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο (Κορώνη Πυλίας, Χάλκη, Πάργα)³, σχηματίζοντες διὰ τῆς αἰχμῆς του πεντάλφα (Ἐρείκουσα - Κέρκυρα, Μεθώνη Πυλίας)⁴ ἢ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ (Κορώνη Πυλίας, Νικεῖα Νισύρου, Λῆμνος Καμίνια, Κίμωλος)⁵ ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἰστῶν τοῦ πλοίου (Καστρισιάνικα Κυθήρων)⁶. Ἐπίσης ἀποτρέπονται καὶ ἡ ἀστραπή (Αἰτωλία, Πόντος)⁷, ἡ βροχὴ (Ἀνθὴ Σερρών)⁸, ἡ χιονιὰ (θύελλα, ἀέρας) (νησίς Ὀθωνοὶ Κερκύρας)⁹, ἡ χάλαζα (Τροίκαλα Κορινθίας, Αἰτωλία, Πύθιον Ἐλασσόνας, Χωριστὴ Δράμας)¹⁰ μὲ μαχαίρι καρφωνόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μὲ μαχαίρι ὁμοίως σταυρώνεται «τὸ σύννεφο γιὰ νὰ μὴ πέση χαλάζι» (Θράκη)¹¹.

¹ Λ. Α., ἀρ. 2394, σ. 110 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1961). Λ. Α., ἀρ. 1446 Β, σ. 337 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1940). Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 155 Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 198). Ἰ. Φωτίου, Συναγωγὴ ἐπιδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 58. Λ. Α., ἀρ. 2416, σ. 36 (συλλ. Νικ. Τσάκα, 1962).

² Λ. Α., ἀρ., 2327, σ. 191 (συλλ. Ἰωάννου Κασσιμάτη, 1959). Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλην. Λαογρ., ἔνθ' ἀν., σ. 159. Λ. Α., ἀρ. 1160 Β, σ. 173, 244 (συλλ. Γ. Α. Μέγα, 1938) Ν. Γ. Πολίτου, ΛΣ., Γ', σ. 63. Λ. Α., ἀρ. 773, σ. 128 (συλλ. Ἰ. Βογιατζίδου, 1919).

³ Λ. Α., ἀρ. 1159 Β, σ. 46 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 12-13 (συλλ. Ἀννης Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2416, σ. 36 (συλλ. Νικ. Τσάκα, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2344, σ. 46 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1960). Λ. Α., ἀρ. 1378 Β, σ. 129 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1939).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1159 Β, σ. 16 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη 1938). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 251-253 (συλλ. Ἀννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 1160 Β, σ. 244 (συλλ. Γ. Α. Μέγα, 1938). Λ. Α., ἀρ. 2758, σ. 306 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1963).

⁶ Βλ. Ἰ. Φωτίου, ἔνθ' ἀν. σ. 58.

⁷ Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Αἰτωλικά, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 39 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 198). Λ. Α., ἀρ. 242, σ. 159, 122 (συλλ. Ἰ. Παπανανιάδου, 1896).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 6 (συλλ. Ἰσαβέλλας Ρίζου, 1964). Ἡ πίστις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, *Haberlandt*, ἔνθ' ἀν., σ. 192).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2344, σ. 366 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, 1960).

¹⁰ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 198). Λ. Α., ἀρ. 867, σ. 385 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1927). Λ. Α., 2766, σ. 414 (συλλ. Ἀννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 53 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964).

¹¹ Βλ. Ἐλ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1956, σ. 172-173. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (ΒΒΠ., τόμ. 6, 198). Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ. ἀν., σ. 155.

Τέλος ὁ διανυκτερεύων τὸ πρῶτον εἰς ξένην οἰκίαν δέον πρὸ τῆς κατακλίσεώς του νὰ τοποθετήσῃ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του μαυρομάνικο μαχαίρι «για νὰ ἴσῃ σιδερένιος»¹, προφανῶς ἀπρόσβλητος ἐκ βλαπτικῆς ἐπενεργείας, ἴσως τοῦ στοιχείου τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλου δαιμονικοῦ ὄντος. Τοποθέτησις ἔτι μαυρομάνικου μαχαιριοῦ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον πιστεύεται εἰς Κύθηρα ὅτι συντελεῖ εἰς τὴν ἀποδίωξιν ἀπὸ τινα κατὰ τὸν ὕπνον τῶν κακῶν ὀνείρων². Ἡ ὠρυγὴ τοῦ κυνὸς θεωρεῖται γενικῶς ὡς κακὸς οἰωνός. Τὸ κακὸν ἐξ αὐτοῦ πιστεύεται ὑπὸ τῶν Ποντίων ἐκ Χαλδίας ὅτι προλαμβάνεται, ἐὰν καρφωθῇ πάραυτα μαχαίρι εἰς τὸ ἔδαφος³.

Περὶ τῶν δεισιδαιμόνων καὶ μαγικῶν τούτων δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν γνωρίζομεν παλαιότερας μαρτυρίας ἐκ τοῦ 17^{ου} καὶ 18^{ου} αἰ.⁴

Γ'. Χρῆσις τοῦ μαχαιριοῦ εἰς τὸν γάμον.

α) Προστατευτικὴ σημασία. Οἱ μελλόνυμφοι πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ βλαπτικῆς ἐπ' αὐτοὺς ἐπενεργείας προκαλουμένης διὰ μαγικῶν μέσων ἔχουν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀρραβῶνων «δυὸ σουγιαδάτσα, τ' ἀνοίγουν οἱ ἴδιοι, ὅταν θὰ πρωτοκοιμηθοῦν μαζὶ» (Ἁγιονόριον Κορινθίας)⁵, φέρουν δ' ἔτι ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου μαυρομάνικο μαχαίρι «για ν' ἀποφύγουν τὸ δέσιμο» (Κρήτη)⁶. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δηλ. τῆς προστασίας τοῦ ζεύγους, τοποθετεῖται καὶ ἐντὸς τοῦ νυμφικοῦ στρώματος κατὰ τὴν ραφήν του «μαχαίρ' μαυρομάνικου» (Ἁγιονόριον Κορινθίας)⁷, πρὸς δὲ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον (Κύθνος)⁸ καὶ κάτωθεν τῆς κλίνης «για νὰ λύσουν ὅ,τι κακὸ ἔχουν κάνει

¹ Λ. Α., ἀρ. 1508, σ. 106 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

² Λ. Α., ἀρ. 2327, σ. 182, 189, 191 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, 1959).

³ Βλ. Γ. Κανδηλάπη, Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ συνηθίαι ἐν Χαλδίᾳ, Λαογρ., τόμ. 9, σ. 255.

⁴ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 386. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 322-323, τόμ. 9, σ. 71-72 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 227 καὶ 185).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 300 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Εἰς Ἀνώγεια Κρήτης δίδεται παρὰ τοῦ μνηστήρος, ὡς ἀρραβῶν, κομπὴ μικρὰ μάχαιρα, συμβολίζουσα τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἀπειλήν τοῦ ἄρρενος. (Βλ. Ἰ. Κονδυλάκη, ἐν ἔφημ. Ἑστία, 26 Ἰουνίου 1896, 2. Ν. Γ. Πολίτου, ΛΣ. τόμ. Γ', σ. 247-48, 3. Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., ἐνθ' ἄν., σ. 122.

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2861, σ. 30 (συλλ. Γεωργ. Τουτουδάκη, 1964).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 290-291 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁸ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 467.

για τ' ἀντρόγυνο» (Νικειὰ Νισύρου) ¹. Μαυρομάνικο μαχαίρι καρφώνεται ἔτι καὶ εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς νυμφικῆς παστάδος (Ζάκυνθος) ². Εἰς Βόρειον Ἡπειρον (Λεπενίτσαν καὶ ἄλλα χωρία) ἀποστέλλεται κατ' ἔθιμον κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν μελλόνυμφον «προζ' μόπιτα», ἡ ὁποία πρέπει νὰ κοπῆ ὑπ' αὐτῆς «μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι» πρὸς ἐξουδετέρωσιν μαγικῆς τυχὸν βλαπτικῆς ἐπενεργείας ³. Πρὸς τούτοις καὶ τὸ λουτρόν τοῦ γαμβροῦ γίνεται ἐντὸς δωματίου ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ὁποίου ἔχει τοποθετηθῆ μάχαιρα, τὴν ὁποίαν ἀφαιρεῖ ὁ ἴδιος μετὰ τὸ πέρας τῆς λούσεως (Κέντρον Γρεβενῶν) ⁴. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου τὸ ζεῦγος μεταξὺ ἄλλων φέρει (Κοῦμοι Ρεθύμνης, Ἁγιονόριον Κορινθίας, Δοξαράς Λαοίσης) ⁵, κυρίως δὲ ὁ γαμβρὸς (Τραπεζοῦς, Λίμναι Ἀργολίδος, Ζάκυνθος) ⁶, μάχαιραν διὰ νὰ προφυλαχθῆ «ἀπὸ τὸ δέσιμο». Αἱ δύο τέλος πενθεραὶ θέτουν πρὸς τοῦτο μαυρομάνικο μαχαίρι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ ⁷. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως τῆς γαμηλίου πομπῆς τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς πρὸς στέψιν προαποστέλλονται γυναῖκες καὶ νεάνιδες. Ἐκ τῶν τελευταίων μία, φέρουσα εἰς χεῖρας μικρὸν «πρόσφορον» καὶ μαυρομάνικο μαχαίρι, εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ δωματίου, ὅπου ὑπάρχει τὸ νυμφικὸν ἔνδυμα «καὶ περνᾷ... τὸ μαχαίρι τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὸ λαιμὸ ἐπάνω τοῦ φουστάνιου καὶ τὸ βγάζει ἀπὸ κάτω». Ἐν συνεχείᾳ «βάζει τὸ μαχαίρι ἀπὸ τὸ ἓνα μανίκι καὶ τὸ βγάζει...». Τὸ μαχαίρι τοῦτο ἐπιστρέφεται κατόπιν στὸ «γαμπρὸ» (Καλύβια Κοκκινοπηλοῦ Ἐλασσόνοιο) ⁸. Κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν στέψιν, γυνή, ἰσταμένη ὀπισθεν τῆς νύμφης καὶ κρατοῦσα μάχαιραν, προφυλάττει ταύτην (Λίμναι Ἀργολίδος) ⁹. ὁ δὲ γαμβρὸς ἔχει ἀνεωγμένην κλειδομάχαιραν, ὡς ἀποτρεπτικὴν τοῦ καταδέσμου, κλείει δ' οὗτος αὐτὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κατακλίσεώς του μετὰ τῆς νύμφης (Κερασσοῦς) ¹⁰. Μεταξὺ τῶν ἐθιμικῶν πράξεων κατὰ τὴν εἴσο-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 317 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1946).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 462.

³ Βλ. Ἀλεξ. Χατζηγάκη, Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου, Τρίκαλα 1946, σ. 26.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2633, σ. 4 (συλλ. Δημ. Τσιουμάνη, 1962).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2835, σ. 8-9 (συλλ. Νικ. Ὀρφανοῦ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 283 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2901, σ. 22 (συλλ. Ἰωάνν. Θεοδώρου, 1964).

⁶ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 459.

⁷ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 463.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 15-16 (συλλ. Κωνσταντίνου Βραχνιά, 1962).

⁹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 459.

¹⁰ Βλ. Ἄρ. Νεοφύτου, Περὶ τῶν ἐν Κερασσοῦντι δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, Φ.Σ.Κ.Π., τόμ. 22 (1889-90 καὶ 1890-91), σ. 151.

δον τῆς νεονύμφου εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν, προέχουσιν σημασίαν ἔχουν αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ μαχαιριοῦ. Ἡ νεόνυμφος πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς σταυρώνει πρῶτον δι' αὐτοῦ τὸ ὑπερθύρον τῆς οἰκίας (Κρήτη)¹, εἶτα δὲ τὸ ἐμπηγνύει ἐπ' αὐτοῦ (Κρήτη, Ρίζιανη (πρόσφ. ἐκ Βορ. Ἡπείρου))².

Εἰς τινὰς τόπους ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν πατεῖ ἐπὶ μαχαίρας (Μακεδονία) δι' ἧς προηγουμένως ἔχει πλήξει τὴν θύραν (Σεβέδικον Δωρίδος) ἢ διέρχεται κάτωθεν ἐμπηχθέντος εἰς τὸ ὑπερθύρον μαυρομάνικου μαχαιριοῦ (ἐπαρχ. Ἡλείας)³.

Πᾶσαι αἱ πράξεις αὗται, ὡς εἶναι φανερόν, ἀποβλέπουν εἰς τὴν διὰ τοῦ μαχαιριοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ μαυρομάνικου, προστασίαν τοῦ νέου ζεύγους ἀπὸ πάσης βλαπτικῆς ἐπιφορᾶς, προερχομένης ἐκ μαγικῶν ἐνεργειῶν ἢ δαιμονικῆς ἐπηρείας.

β) Ἀποδίωξις τοῦ κακοῦ ἀπὸ τοῦ νέου ζεύγους. Ὁ γαμβρός, ὅταν φθάνη μετὰ τῆς συνοδείας του πρὸ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης «βγάζει ἓνα μαχαίρι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ σταυρώνει τὴν πόρτα γὰρ νὰ κόψη τὰ κακὰ δαιμόνια (πρόσφυγες ἐκ Πόντου, Γιάννιτσα Καλαμάτας, Μεγαλόπολις)⁴. Ἄλλαχοῦ, εἰσερχομένης τῆς νεονύμφου ἐντὸς τῆς οἰκίας, ὁ γαμβρός (Γορτυνία)⁵ ἢ ὁ παράνυμφος (Φτέρη Φθιώτιδος)⁶ ἢ κάποιος ἐκ τῆς γαμηλίου ἀκολουθίας (Κρήτη)⁷, χαράσσει μὲ μαχαίρια σταυροὺς ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου «γιὰ νὰ κοποῦν τὰ τυχὸν μάγια ποὺ ἔχουν κάνει τῆς νύμφης» (Φτέρη Φθιώτιδος)⁸. Συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ «καρφώνουν δύο ἕως τρία μαχαίρια εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πόρτας γιὰ νὰ κόβεται ἡ κα-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2859, σ. 13. Βάρβαρον Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης. Λ. Α., ἀρ. 95, σ. 20 (συλλ. Γ. Σαριδάκη, 1914). Ἰωάνν. Μανρακάκη, ἔνθ' ἀν., σ. 48. Λ. Α., ἀρ. 2840, σ. 5, Ἐπισκοπή Ρεθύμνης 1964). Λ. Α., ἀρ. 2835, σ. 13 (συλλ. Νικ. Ὀρφανοῦ, Κοῦμοι Ρεθύμνης 1964).

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ΛΣ., Γ', σ. 294, 3. Ἡ χρῆσις τῆς μαχαίρας ἔχει συνδεθῆ πρὸς τὸν γάμον καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. *Haberlandt*, *Messer*, ἐν *Handw. d. deutsch. Abergl.* VI, 1934/35, στ. 200).

³ Λ. Α., ἀρ. 2814, σ. 29 (συλλ. Παύλου Ἀντωνιουδάκη, Ἀκτιοῦντα Ἀρδάκτου Ἀγίου Βασιλείου Κρήτης 1964). Λ. Α., ἀρ. 2453, σ. 439 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Δυτ. Ζαγόρι Ἡπείρου 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2566, σ. 8 (συλλ. Δωροθέας Πιτάσκου, Χαρίεσσα Ναούσης 1962). Λ. Α., ἀρ. 2673, σ. 21-22 (συλλ. Μαργ. Γιόνδη, Λουτροχώριον 1962). Ν. Γ. Πολίτου, ΛΣ., Γ', σ. 294, 3.

⁵ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 332-333 (=ΒΒΠ', τόμ. 6, σ. 195).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2942, σ. 24 (συλλ. Γεωργ. Θεοδώρου, 1965).

⁷ Βλ. Γ. Παπαδοπετράκη, Ἱστορία τῶν Σφακίων, 1888, σ. 67. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν. σ. 332 (=ΒΒΠ', τόμ. 6, σ. 195).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2942, σ. 24 (συλλ. Γεωργ. Θεοδώρου, 1965).

κογλωσσιὰ (Μετόχιον Ἀνωγείων Κρήτης) ¹ ἢ «καρφώνουν τρία μαυρομάνικα μαχαίρια... για νὰ δείξουν τὴν δύναμίν των πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ σκορπίσουν» (Ἀμουργέλλαι Κρήτης) ². Εἰς Βογατσικὸν Δυτ. Μακεδονίας ἴστανται παρὰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας «οἱ μπρατίμοι μ' ἓνα μαχαίρι» ³, ὁ ἀνάδοχος (Ἀλμαλι Μαλγάρων Θράκης, Ρούμελη, Αἰτωλία) ⁴ ἢ ὁ πλησιέστερος τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ (Κλειστός Εὐρυτανίας) ⁵. Οὗτος κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου μὲ μαχαίρι, λέγων: «κόβω, κόβω». Οἱ παριστάμενοι τὸν ἐρωτοῦν: «τί κόβ'ς», ἐκεῖνος δὲ ἀπαντᾷ: «τὴν στεῖρα» τῆς νύμφης ⁶ καὶ τὴν «ζάντζα» τοῦ γαμβροῦ ⁷.

γ) **Μαγικοὶ κατάδεσμοὶ καὶ καταπασσαλεύσεις.** Εἰς μαγικὰς καταδέσεις τοῦ νέου ζεύγους γίνεται χρῆσις καὶ μαχαίρας. Οὕτω διὰ νὰ ἐπιτύχη τις κατάδεσμον τοῦ ἀνδρογύνου θέτει «ἄξανάστροφα (=ἀνάποδα) τὸ μαχαίρι μέσ' στὸ φηκάρι (=θήκη) (Ἀπείρανθος Νάξου, Πόντος) ⁸. Ὁμοίως πράττει τις, ὅταν θέλη νὰ προκαλέσῃ ἐχθραν μεταξὺ ἀνδρογύνου (Φιλώτιον Νάξου) ⁹. Διὰ κατάδεσμον γενικώτερον εἰς ἄτομόν τι κατεσκευάζον ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐκ κηροῦ, τὸ ὁποῖον ἐβάπτιζον κατόπιν ἐντὸς ἀρωμάτων ἐπ' ὄνόματι τοῦ μισουμένου προσώπου. Ἀκολούθως, ἔχοντες τὸν νοῦν των συγκεντρωμένον πρὸς τὸν ἐχθρόν των, κατεξέσχίζον μὲ τὸ μαχαίρι τὸ κήρινον ὁμοίωμα ¹⁰.

Τὸ μαχαίρι χρησιμοποιεῖται παραλλήλως καὶ εἰς παρασκευὴν φίλτρων. Οὕτω γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο κοκκάλου νυκτερίδος, ἢ ὁποία ἔχει σφαγῆ «μὲ χρυσὸ μαχαιράκι» (Σπάρτη) ¹¹ ἢ «μαυρομάνικο» (Σκῦρος) ¹². Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι

¹ Λ. Α., ἀρ. 2837, σ. 112 (συλλ. Ἐμμ. Καλοκύρη, 1963).

² Λ. Α., ἀρ. 2851, σ. 18 (συλλ. Ἐμμ. Καραμανωλάκη, 1964).

³ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., ἐνθ' ἀν., σ. 153 (ἀνάτ., τευχ. 1, σ. 89).

⁴ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 332 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 195). Σ. Ἀναγνωστοπούλου, Λαογρ. Ρούμελης, Ἀθῆναι 1955, σ. 47. Λ. Α., ἀρ. 2750, σ. 95 (συλλ. Γ. Χαλαζιά, 1963). Λ. Α., ἀρ. 867, σ. 282 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1927).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2775, σ. 66 (συλλ. Ἡλία Σαμαρά, 1963).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2750, σ. 95 (συλλ. Γ. Χαλαζιά, Ρούμελη 1963).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2775, σ. 66 (συλλ. Ἡλία Σαμαρά, Κλειστός Εὐρυτανίας 1963).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 1585, σ. 15 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1934). Λ. Α., ἀρ. 242, σ. 134 (συλλ. Ἐ. Παπαναυιάδου, 1896).

⁹ Βλ. Στεφ. Ἡμέλλον, ἐνθ' ἀν., σ. 192 καὶ Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 119 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1959).

¹⁰ Βλ. Ἀντ. Πισσάνου, Σολομωνική, σ. 105.

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 1372, σ. 171 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

¹² Βλ. Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1940, σ. 155.

καρφώνεται προσέτι τὸ στοιχειὸν (Σωζόπολις, Νάξος, ἐπαρχ. Ἐρμιονίδος)¹ καὶ δαίμονες, ὡς ὁ ἀνασκελὰς κ.ἄ. (Κρήτη, Μάνδρα Διδυμοτείχου)².

Πρὸς ἀποτροπὴν φθορῶν εἰς τὰ ποιμνία καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ὑπὸ ἀγρίων θηρίων (λύκου κ.ἄ.) λαμβάνει τις μαχαιρίδιον (Μάνη, Ζωπάνιον Σισανίου)³, τὸ ὁποῖον ἀνοικοκλείει πολλάκις. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου δένεται «τὸ στόμα τοῦ λύκου», ὥστε νὰ μὴ βλάβη τὰ ζῶα (Πατρις Ἡμαθίας, Μανδήλιον Σερρών)⁴. Ἀκόμη καὶ ἐπὶ ἀπωλείας ἀντικειμένου, ὁ ἀπολέσας καρφώνει μαχαίρι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀφοῦ προηγουμένως χαράξῃ σταυρόν⁵. Οὕτω «καρφώνουν τὸν τρισκατάρατον»⁶ διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἀπολεσθέντος. Ἡ καταπασσάλευσις αὕτη παρατηροῦμεν ὅτι εἶναι ἀρκούντως παλαιά, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα⁷. Ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀναφέρονται καὶ λύσεις καταδέσμου διὰ τῆς χρήσεως καὶ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ⁸ ἢ μαχαιριοῦ δι' οὗ εἶχε διαπραχθῆ φόνος (φονικόν)⁹, πρὸς δὲ δι' αὐτοῦ καὶ ἀνακάλυψις κλέπτου.

Δ'.—*Ἄλλαι μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι.*

Εἰς μαγικὴν παρασκευὴν τοῦ «στέρφου», τὸ ὁποῖον «βγαίνει σὲ ρέματα», γίνεται χρῆσις μετὰξὺ ἄλλων καὶ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ. Περὶ αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ δοξασία ὅτι «ὅταν θὰ τὸ φάς, θὰ κάν'ς ἑπτὰ χρόνια νὰ κάνης παιδὶ κι

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 495. Δ. Οἰκονομίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 47, ἀρ. 43. Λ.Α., ἀρ. 1898, σ. 175-6 (συλλ. Δήμητρο. Μερμερέτη, 1958).

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Α', σ. 383-384, ἀρ. 646. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 468.

³ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 483 καὶ 484. Λ. Α., ἀρ. 169β, σ. 131 (συλλ. Ἰωάνν. Ἀγακίδου, 1892).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2575, σ. 3 (συλλ. Ἐλισάβετ Ταχματζίδου, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2761, σ. 381-382 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1963).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1310, σ. 8 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, Ἀθήναι 1928). *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., σ. 204-205.

⁶ Βλ. Ν. Πέριδικα, ἐνθ' ἄν., σ. 155.

⁷ Βλ. *Arm. Delatte*, Α.Α., σ. 468.

⁸ Βλ. *Arm. Delatte*, Α.Α., σ. 552 «περὶ δεδεμένου ἀνθρώπου... Ἐπαρον τζουκάλιν καινούργιον καὶ ἔλαφινὸν λουρίν καὶ μαυρομάνικον μαχαίριν... καὶ ὑπαγε νερόν ἄλαλον εἰς μαστραπᾶν εἰς ἀπόχυσιν φεγγαρίου... λῦσαι τοὺς ἀρμούς αὐτοῦ. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου· λέγε αὐτὸ ἐκ τρίτου καὶ ὑγιαίνει». Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., τόμ. 9, σ. 85 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 240).

⁹ Βλ. *Arm. Delatte*, Α.Α., σ. 593, 609 «Λάβε μαχαίρας τρεῖς· σπῆξον εἰς ψωμὶν κομμάτι μικρὸν στρογγύλον...». Βλ. παρ' ἄλλοις λαοῖς *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., σ. 197-198.

ὅταν θὰ τὸ μυρίσης ντίπ δὲν κάνεις» (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)¹. Πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐγκυμοσύνης, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν καθ' ἣν «καλὸ εἶναι ν' ἀργῆ ἢ γυναῖκα νὰ παιδοκομάῃ», τοποθετεῖται ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ἢ κάτωθεν τῆς κλίνης τῆς «μαχαίρι πὺν κόβουν τ' ἀφάλι» (Μανιάκι)². Ἀντιθέτως ὅμως καὶ ἀμβλώσεις ἐπεχειροῦντο παλαιότερον, κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, διὰ τῆς χρήσεως τοῦ μαχαιριοῦ³.

Εἰς ἐπιδάς περαιτέρω πρὸς προστασίαν τοῦ καματεροῦ (=μεταξοσκώληκος) (Κύπρος)⁴ καὶ τῆς «μουρνιάς» (μορέας) ὃ ἐπάδων πρέπει νὰ κρατῆ «μαυρομάνικο μαχαίρι πὺν νὰ ἴχη σφάξει ἐννια ὄζα» (Λασήθιον)⁵. Εἰς ἐξορκισμόν τῶν ἐντόμων γίνεται χρῆσις καὶ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ, τὸ ὁποῖον ἐμπηγνύεται εἰς τὸ μέρος ὅπου ταῦτα συγκεντρώνονται (Λέσβος)⁶. Τὸ κάρφωμα μαχαιριοῦ ὑπὸ παιδὸς ἐπὶ τοῦ ἄρτου σημαίνει ἔριν (Ἀρκαδία)⁷, ἐὰν δὲ τεθῆ τοῦτο εἰς πυρὰν, θὰ ἐπέλθῃ φιλονικία μεταξὺ τῶν οἰκείων (Ἀρκαδία)⁸. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου) εἰς οἰκίαν ἐνθα ὑπάρχει ἐγκυος γυνὴ ἢ ζῶον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λάβῃ τις εἰς χεῖρας μάχαιραν (Μολόχα, Πλατανιά, Σήμαντρον Βοΐου)⁹. «Ἄν πιάση κανεῖς... τότε βάζουν δεκαπέντε κόκκους σ'ταριοῦ ἢ κριθαριοῦ κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα καὶ λένε: Στῆς γάτας τὸ κεφάλι ἢ τοῦ σκυλιοῦ τὸ κεφάλι νὰ πάῃ» (πρόσφυγες ἐκ Πόντου)¹⁰. Πολλαχοῦ, ὡς εἰς Κάρπαθον, Κρήτην (Ἀρχάνες) ὑπάρχει ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἐγκυος, ἐὰν καθίσῃ ἐπὶ μαχαίρας, θὰ γεννήσῃ ἄρρεν¹¹.

Ε'. Μειάδοσις δυνάμεως.

Ἡ λεχώ, ὅταν πρόκειται μετὰ τὸν τοκετὸν νὰ ἐγερωθῆ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς κλίνης, πατεῖ ἐπὶ μαχαιριοῦ (Κίμωλος)¹², προφανῶς διὰ νὰ εἶναι γερή, δηλ. ἀπρόσ-

¹ Λ. Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 54-55 καὶ 1479Δ', σ. 33 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1942).

² Λ. Α., ἀρ. 1566, σ. 1 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

³ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον Νομοκάνονος, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 386-388.

⁴ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 317 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, 180).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1381, σ. 62-63 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

⁶ Βλ. W. Rouse, Folklore firstfruits from Lesbos, Folklore, vol. VII (1896), σ. 144.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 299, σ. 56 (συλλ. Ἀ. Τσίριμπα, 1918). Εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἀπαντᾷ ἡ δοξασία ὅτι, ἐὰν τις καρφώνῃ τὸ μαχαίρι ἐπὶ τοῦ ἄρτου, δὲν μένει ὁ πάππος τοῦ ἡσυχος εἰς τὸν τάφον (Βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἀν., στ. 204).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 662, σ. 28 (συλλ. Ἀ. Τσίριμπα, 1924).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2487, σ. 50 (συλλ. Λεων. Τζανίδη, 1962 πρόσφ. ἐκ Μ. Ἀσίας).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 379 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Μανδήλιον Σερρῶν 1963).

¹¹ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, ἐνθ' ἀν., σ. 177. Λ. Α., ἀρ. 2774, σ. 22-23 (συλλ. Εἰρ. Οὐσταγιαννάκη - Ταχατάκη, 1963).

¹² Λ. Α., ἀρ. 2758, σ. 288-89 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1963).

βλητος ὑπὸ κακοῦ, ὅπως ὁ σίδηρος ¹. Κατὰ τὴν τέλεσιν παλαιότερον τοῦ ἀρραβῶ-
νος εἰς Λῆμνον ἐτίθετο κάτωθεν τοῦ ἐφαπλώματος τῆς κλίνης, καρπέτας, «ἓνα
μαχαίρι μαυρομάνικο γιὰ νὰ γένεται ἡ νύφη σὰν τὸ σίδηρο γερὴ» ², πρὸ δὲ τῆς
εἰσόδου τῆς εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν πατεῖ αὕτη ἐπὶ σιδηρᾶς μαχαίρας (Κρασιά
Γρεβενῶν) ³, πρὸς δὲ «τὰ ροῦχα τ'ς... τὰ περνᾶμι γιὰ νὰ 'νι γερὴ ἀπὸ μαχαίρ'»
(Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος) ⁴ κλπ.

ΣΤ'.— *Μαντική.*

Εἰς μαντικὰς ἐνεργείας ὑπὸ νεανίδων τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς
τῶν Ἁγίων Θεοδώρων χρησιμοποιοῦνται ἰδίᾳ κόλλυβα καὶ μαχαίρι, τὰ ὅποια θέ-
τουν αὐταὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των ἢ σπείρουν κριθάρι καὶ ἐμπηγνύουν τὸ
μαχαίρι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ἐν ὄνειρῳ, ποῖον θὰ ὑπαν-
δρευθοῦν (Σαρατζᾶς Κορώνης, Κορινθία, Σάμος) ⁵. Ἐάν τις ἴδῃ ἐν ὄνειρῳ μαυρο-
μάνικο μαχαίρι, σημαίνει ὅτι μὲ κάποιον φίλον του θὰ θυμώσῃ (Εὐβοία) ⁶.
«Ἐάν ἴδῃς ὅτι ἔδωσες μάχαιράν τινος θανατηφόρον, ἔξευρε ὅτι δηλοῖ χαρὰν ἐγρή-
γορα» (κῶδ. 19^{ου} αἰ.) ⁷, ἐάν δὲ «ἴδῃς μάχαιραν ἠκονημένην», θὰ γίνῃς ἀνδρεῖος
καὶ ἐάν σπάσῃ, θὰ ἠττηθῇς (15^{ος} αἰ.) ⁸.

Ζ'.— Παρατηροῦμεν γενικῶς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐνιαχοῦ ὑπεδηλώσαμεν, ὅτι
αἱ πλεῖστα τῶν χρήσεων τῆς μαχαίρας εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπαντῶνται
καὶ εἰς μαγικὰ κείμενα τῶν παλαιότερων, ἤτοι τῶν μεταβυζαντινῶν, χρόνων. Εἰς
τὰς σχετικὰς πηγὰς ἀναφέρεται ἡ χρῆσις αὐτῆς (μαυρομάνικης, καινῆς) εἰς μαγικὰς
ἐνεργείας καὶ πράξεις διὰ τὴν θεραπείαν νόσων ⁹, εἰς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος ¹⁰ εἰς

¹ Ἐνταῦθα τὸ μαχαίρι ἔχει ἀντικαταστήσει τὸ ἀλλαχοῦ ἐν χρήσει ὄνι ἢ τὰ λούρα τοῦ ζυγοῦ κ.ἄ.).

² Α.Α., ἀρ. 1160 Δ, σ. 4 (συλλ. Γ. Ἄ. Μέγα, 1938).

³ Α.Α., ἀρ. 2605, σ. 11-12 (συλλ. Αἰκ. Βλαγκούλη, 1962).

⁴ Α. Α., ἀρ. 2766, σ. 430 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁵ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ΔΣ., Γ', σ. 122, 121, 126. Ἄ. Ἄ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 154-155. Τὸ ἔθιμον τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ μαχαιριοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀπαντᾷ καὶ ἐν Βοημίᾳ (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀν., σ. 130).

⁶ Α.Α., ἀρ. 2734, σ. 52 (συλλ. Γ. Παπαποστόλου, 1961).

⁷ Βλ. *Arm. Delatte*, Α.Α., σ. 197.

⁸ *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἀν., σ. 518.

⁹ Αὐτόθι, σ. 636 (χρον 15 αἰ).

¹⁰ Αὐτόθι, σ. 473, 58.

ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντος ἀντικειμένου¹, ἀνακάλυψιν κλέπτου², εἰς μαγικὰς πράξεις προσκλήσεως ἢ ἀποδιώξεως δαιμόνων³.

Μὲ καινουργές, μὴ μεταχειρισμένον, μαυρομάνικο μαχαίρι ἀναφέρονται εἰς κείμενα ἐκ τοῦ 15^{ου} αἰ. ἡ κατασκευὴ φίλτροκαταδέσμου⁴, ἡ λύσις καταδέσμου⁵, ἔτι ἡ παρασκευὴ αἵματος: τῆς νυκτερίδος⁶, τῆς χελιδόνος⁷, τῆς περιστεράς⁸ καὶ τοῦ βοῦς πρὸς μαγικοὺς σκοποὺς⁹. Ἐπίσης ἡ κατασκευὴ ρομφαίας¹⁰, κονδυλίου¹¹,

¹ *Arm. Delatte, A.A.*, σ. 468 (χρον 15 αἰ.).

² Ἐνθ' ἄν., σ. 593 «Μέθοδοι καθρεπτίου εἰς τὸ εὔρεϊν κλέπτην... λαβὼν καθρεύτην καὶ μαχαίριν μαυρομάνικον ἀπέρχεσαι εἰς τόπον ἴδιον μὴ ὄρωντός τινος. καὶ λαβὼν τὸ μαχαίριν ποιήσον...» (χρον 15 αἰ.).

³ Βλ. *Arm. Delatte, A.A.*, σ. 417, 425, 426 «Ἐτερη πράξις περὶ τοῦ ἀγαγεῖν τὰ πνεύματα... καὶ ποιήσον τὸ τζέρκιον μετὰ μαχαίρας τῆς τέχνης... καὶ ὀρκίζε αὐτοὺς κατὰ τὸ ζητούμενον πράγμα σου... εὐθέως ἅμα, ἅμα» (15 αἰ.). Ἐν σελ. 418 «Ποιήσας δὲ τὸν κύκλον τοῦ σχήματος εἰσελθε ἔνδον... ἀσφαλισάμενος τὴν θύραν μετὰ τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης, ἔχων πάντα ...Κύριε Θεέ... δός μοι χάριν... ὅπως δυνηθῶ ὑποτάξαι <ἵνα> εἰς τοὺς πόδας μου πέσωσι τὰ πνεύματα τῶν δαιμονίων» (15 αἰ.). Βλ. καὶ εἰς σελ. 578 (15 αἰ.), σ. 23 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ.), σ. 40-41 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.), σ. 46, 47 (18 αἰ.) κ.ά.

⁴ Βλ. *Arm. Delatte, A. A.*, σ. 459 «Περὶ ἔρωτος. Εἰ βούλη στείλαι δαίμοναν εἰς μίαν γυναῖκα ὅπου ἀγαπᾷς... καὶ ὅταν βούλη νὰ τὴν κάμης νὰ ἔλθῃ ἐν ἰδίῳ θελήματι, λάβε καρυοφυλλάτον καὶ σύνθλασον αὐτό· χρίσον τὸ καθόλου σου σῶμα καὶ λάβε εἰς τὰς χεῖράς σου μάχαιραν καινήν...» σ. 467 «Περὶ ἔρωτος...καὶ ἔχε ἐμπρὸς πεπηγμένας μαχαίρας τρεῖς μελανομανίλους».

⁵ Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν., σ. 552.

⁶ Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν., σ. 408, 409 «Περὶ <τοῦ γράφειν> μετὰ αἵματος νυκτερίδος. Λαβὼν τὴν νυκτερίδα ἐν τῇ χειρὶ σου <τῇ ἀριστερᾷ> καὶ τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης ἐν τῇ δεξιᾷ σου λέγε...ὀρκίζω σε νυκτερίς εἰς τὰ λεχθέντα ὀνόματα ταῦτα, ἵνα μείνη ἡ χάρις σου ἐν τῷ αἵματι τούτῳ...»

⁷ Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν., σ. 409, 475.

⁸ Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν., σ. 409 «Περὶ αἵματος περιστεράς. Ὅταν βούλη ποιῆσαι... λαβὼν... τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης... λέγε οὕτως...».

⁹ *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν., σ. 409 «Ὅταν θέλῃς γράφειν μετὰ αἵματος βοείου, λαβὼν τὴν μάχαιραν εἰς τὴν δεξιάν σου χεῖρα καὶ τὸ ζῶον λέγε οὕτως...» (χρον 15 αἰ) βλ. καὶ εἰς σελ. 14, 475 (χρον τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ).

¹⁰ Βλ. *Arm. Delatte, A. A.*, σ. 474 «Εἰ βούλη τι ποιῆσαι μετὰ αἵματος ρομφαίας, λάβε αὐτὴν εἰς τὰς χεῖράς σου καὶ τὴν μάχαιραν ἐν τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ λέγων οὕτως...» ὀρκίζω σε, ρομφαία, εἰς τὰ λεχθέντα σοι ὀνόματα, ἵνα ἀπομείνη ἡ χάρις σου ἐν τῷ αἵματί σου, ἵν' εἴτι θελήσω γράψαι νὰ εὔρεθῇ δόκιμον καὶ ἀληθινόν» (χρον τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.).

¹¹ Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν., σ. 473. «Ὅταν δὲ βούλη ποιῆσαι κονδύλιον τῆς τέχνης λάβε τὴν προγεγραμμένην μάχαιραν καὶ ὕπαγε εἰς τόπον ὀρεινὸν ἔνθα εἰσὶ κάλαμοι ἄνυδροι καὶ κλίνας τὸ γόνυ λέγε ταῦτα· ὦ ἄγγελε... ἔσο εἰς τὴν βοήθειάν μου...» (τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.), βλ. καὶ εἰς σελ. 13 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ.), σ. 407 (15 αἰ.).

μαγικοῦ χάρτου¹ ἀγεννήτου², μαχαίρας τῆς τέχνης³, πρὸς ἐκτέλεσιν πάσης ἐργασίας, πλήρῳσιν ἐπιθυμιῶν καὶ εἰς ἄλλας μαντικὰς ἐνεργείας⁴.

Ἡ ἐκ παραδόσεως χρῆσις αὕτη τῆς μαχαίρας εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ προέρχεται ἐκ τῶν τελευταίων τοῦλάχιστον βυζαντινῶν χρόνων, μὴ ἀπαντωμένης, ὅσον γνωρίζω, μνείας ταύτης εἰς χρόνους παλαιότερους. Πιθανῶς ἡ μαγικὴ χρῆσις τῆς μαχαίρας νὰ διεμορφώθη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τούτους, ὅτε διεδόθη αὕτη εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, ἰδίᾳ ὡς ἐπιτραπέζιον σκεῦος. Τότε ἐκ τῆς συχνῆς χρησιμοποιήσεώς της εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον, ὡς ὄργάνου κοπῆς, ἦτο δυνατὴ καὶ ἡ ἐπέκτασις αὐτῆς εἰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ⁵.

Θ'. ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸν γάμον ἀπαντῶνται ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων μὲ μαγικοῦ ἢ δεισιδαίμονος γενικώτερον χαρακτῆρος χρῆσιν τὸ ὑνί, ἡ ζεύγλη, ὁ πέλεκυς, ἡ ἀξίνη, τὸ δρέπανον, ὡς καὶ ἀπλῶς σιδηροῦν τι ἀντικείμενον.

α) Εἰς τὸν γάμον κατὰ τὸν ὁποῖον, ὡς γνωστόν, διὰ πολλῶν ἐνεργειῶν ἐπιδιώκεται, τὸ μὲν ἢ προστασία τοῦ νέου ζεύγους ἀπὸ παντὸς κακοῦ, ἰδίᾳ ἐκ μαγικοῦ καταδέσμου, τὸ δὲ ἢ μετάδοσις εἰς αὐτὸ δυνάμεως πρὸς εὐτυχῆ διαβίωσιν καὶ εὐτεκνίαν, χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο ἰδίᾳ τὸ ὑνί, εἶτα ἡ ζεύγλη, ὁ πέλεκυς, ἡ σκαπάνη, ἡ ἀξίνη κ. ἄ. Οὕτως, ὅταν τὸ πρῶτον δοθῆ ὁ λόγος, ὅστις ἐπικυρώνει τὴν ἐπελθούσαν συμφωνίαν διὰ τὸ γάμον, φέρεται εἰς Χίον (Ἄρμόλια) εἰς τὴν μελλόνυμφον ἀξίνη ἢ σκαπάνη νὰ τὴν διασκελίση διὰ νὰ εἶναι σιδερένια⁶, εἰς δὲ τὸν γαμβρὸν «'νὶ ἀπ' τ' ἀλέτρι» (Λῆμνος)⁷.

¹ Βλ. *Arm. Delatte*, Α. Α., σ. 14, 473-474 (τέλ. 16 ἀρχ. 17, 18 αἰ.), 407 (15 αἰ.).

² Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἀν., σ. 408 (15 αἰ.), σ. 474 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.).

³ Βλ. *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἀν., σ. 12. «Πῶς νὰ κάμῃς τὸν μαχαῖριν τῆς τέχνης. Ὅταν μέλλῃς νὰ κάμῃς τὸ μαχαῖριν...εὗρε μαχαῖριν...ὅπου νὰ ἐσκότωσεν ἄνθρωπον καὶ κλέψῃ αὐτὸ καὶ δόσῃ το τοῦ χαλκέα τοῦ ποιῆσαι μαχαῖριν, ἡμέραν τρίτην τοῦ Ἄρως, ὥρα πρώτη καὶ μανίκωσον αὐτὸ ἀπὸ τράγου κέρατον μαῦρον ἢ μελανόν... αὐτὸ τὸ μαχαῖριν τὸ φύλαγε καὶ μὴν κόπῃς τίποτε, μόνε κονδύλιν τῆς τέχνης, καὶ ἄλλοῦ ὅπου τὸ χρειάζεται ἡ τέχνη» (τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ.) βλ. καὶ ἐν σ. 406 (15 αἰ.).

⁴ *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἀν., σ. 430. Πιβακτορομαντεία» (15 αἰ.), σ. 495. «Περὶ ὑγρομαντείας» (16-17 αἰ.), σ. 580 «ὄνυχομαντεία» (15 αἰ.), σ. 585 «κατοπτρομαντεία» (15 αἰ.), σ. 197 (19 αἰ.) καὶ σ. 517-518 «ὄνειρομαντεία» (16-17 αἰ.).

⁵ Βλ. εἰς Μεγάλ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., τόμ. 16, σ. 800.

⁶ Α. Α., ἀρ. 2456, σ. 162-3 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

⁷ Α. Α., ἀρ. 1160 Α, σ. 21 (συλλ. Γεωργ. Μέγα, 1938).

Κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου, εἰδικώτερον δὲ ὅτε παρασκευάζεται ἡ ζύμη διὰ τοὺς γαμηλίους ἄρτους, «τὸ ἀλεύρι μὲ τὸ νερὸ» (ἀμίλητο)¹ «τ' ἀνακατεύει» πολλαχοῦ παιδίον μὲ ζεύγλην (Λεύκη καὶ Διχείμαρον Βοΐου, περιφ. Ἑορδαίας, Γάβρος καὶ Λεύκη Καστορίας, Ζώνη Κοζάνης)² ἢ «μπράτιμος» (Ἅγιος Παντελεήμων Βεγορίτιδος Φλωρίνης)³, δέον δ' ἔτι ἡ ζεύγλη νὰ ἔχη κλαπῆ ὑπὸ νεάνιδος ἀμφιθαλοῦς, δηλ. ἐχούσης τοὺς γονεῖς τῆς ἐν ζωῇ (Ξινὸν Νερόν, Ἅγιος Παντελεήμων Φλωρίνης)⁴. Κατὰ τὸν στολισμὸν εἶτα τῆς νύμφης «κάτω ἀπὸ τὴν ψάθα ὅπου κάθεται...καὶ τὴν ἀλλάζουν, ἔχουν βαλμένο τὸ σιδερένιο λουρὶ τοῦ ἀλειριοῦ, γιὰ νὰ στεριώσῃ σὰν οὐ σίδηρος» (Μελίκη Βεροίας)⁵. Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τοῦ γαμβροῦ ἐκ τῆς οἰκίας του πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης διὰ τὴν στέψιν εἰς Καβάσιλα καὶ Μελίκην Ἡμαθίας δίδεται εἰς αὐτὸν πέλεκυς, τὸν ὁποῖον ρίπτει οὗτος τρεῖς πρὸς τὰ ὀπίσω «γιὰ νὰ διώξῃ τὰ δαιμόνια»⁶. Κατόπιν γίνεται τὸ «γαμπροφίλημα» μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποίου πατεῖ οὗτος «ὄνι γιὰ νὰ καβαλλικέψῃ τὸ ἄλογό του, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν νοῦνο» (Μοναχίτιον Γρεβενῶν)⁷. Ὅτε δὲ ἡ γαμήλιος πομπὴ θὰ ἔχη φθάσῃ πρὸ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης, ὁ παράνυμφος πρῖν ἢ εἰσέλθῃ πλήττει τρεῖς διὰ πελέκεως τὴν θύραν, λέγων «κόβω, κόβω». Οἱ παριστάμενοι ἐρωτοῦν «τί κόβεις;» Καὶ αὐτὸς ἀπαντᾷ: «κόβω, κόβω τὴν ἀστέρα τῆς νύμφης» (Γαυρολίμνη Ναυπακτίας)⁸.

¹ Λ. Α., ἀρ. 2506, σ. 3 (συλλ. Ζήση Καρακώστα, Λεύκη Καστορίας, 1962). Λ. Α., 2789, σ. 6 (συλλ. Μαίρης Λιάκου, Ἅγιος Παντελεήμων Βεγορίτιδος Φλωρίνης, 1963).

² Λ. Α., ἀρ. 2486, σ. 7 (συλλ. Ἀλεξ. Ἀδαμίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2502, σ. 49 (συλλ. Χρῖστ. Ἀγερίδου, Λαζάρ. Εὐγενίδου, Βασιλ. Φθενάκη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2508, σ. 8 (συλλ. Φωτ. Τσολάκη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2506, σ. 3 (συλλ. Ζήση Καρακώστα, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2899, σ. 60 (συλλ. Ἀριστ. Μπακαῖμη, 1964).

³ Λ. Α., ἀρ. 2789, σ. 6 (συλλ. Μαρ. Λιάκου, 1963).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2785, σ. 39 (συλλ. Ἀριστ. Μαντρατζῆ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2789, σ. 6 (συλλ. Μαρ. Λιάκου, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 8 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2548, σ. 11 (συλλ. Ἄνδρ. Καραγκούνη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 8 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2727, σ. 40, Μοναχίτιον Γρεβενῶν 1962.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2435, σ. 38 (συλλ. Εὐφροσ. Καλαβρουζιώτου, 1961). Τὸ ἔθιμον τοῦτο λαμβάνει χώραν καὶ κατόπιν μετὰ τὴν στέψιν κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς νεονύμφου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συζύγου τῆς. Ὁ γαμβρὸς τότε σταυρώνει μὲ μαχαίρι τὸ ὑπέρθυρον (βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 155), ἐν συνεχείᾳ δὲ λαμβάνων πέλεκυν κτυπᾷ δι' αὐτοῦ τρεῖς εἰς τὸ κατώφλιον λέγων «κόβου». Εἰς ἐρώτησιν ὑπ' ἄλλων «τί κόβεις», ἀπαντᾷ «κόβου τὸν ἀστέρα τ'ς νύφ'ς» (βλ. Λ. Α., ἀρ. 1542, σ. 441). Ἡ μαγικοῦ χαρακτῆρος πράξις αὕτη ἐνεργεῖται ἀλλαχοῦ ὡς εἰς Κεφαλόβρυσον, Ἀκαρνανίαν καὶ Μύτικαν Πρεβέζης ὑπὸ τῆς νύμφης ἢ ὑπὸ δύο γυναικῶν

Κατὰ τὴν εἴσοδον ἔπειτα τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ἢ μήτηρ αὐτῆς τοῦ προσφέρει ἐπὶ ὑνίου «ἐμβατίκι μετὰ θυμιάματος»¹, διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κακόν, κατὰ δὲ τὴν ἔξοδόν του διὰ τὴν στέψιν δίδεται εἰς αὐτὸν πέλεκυς, τὸν ὅποιον ρίπτει τρεῖς πρὸς τὰ ὀπίσω «γιά ν' ἀφήνῃ τὸ ἀνδρόγυνο ἀπὸ ἴδῶ καὶ μπρὸς πίσω του κάθε ἐμπόδιο τῆς ζωῆς» καὶ «γιά νὰ εἶναι σιδερένιο», «νὰ φύγουν τὰ κακὰ καὶ νὰ προκόψουν» οἱ μελλόνυμφοι (Καμποχώριον, Ἁγκαθιά, Νησίον, Μελίκη Ἡμαθίας)². Τὸ αὐτὸ κάμνει καὶ ἡ νύμφη «γιά νὰ ἴναι σιδερένια» (Σταυρὸς Ἡμαθίας)³. Ἐπίσης πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν κατὰ τὴν ἀμέσως ἀνάβασίν της ἐπὶ ἀλόγου «τὴ βάζουν καὶ πατάει πάνω σὲ ἓνα ταγάρι (=μέτρο μετρήσεως σιτηρῶν) καὶ σὲ ἓνα ὑνί». Τοῦ ταγαριοῦ γίνεται χρῆσις διὰ νὰ ἀποκτήσῃ πλοῦτον, τοῦ δὲ ὑνίου, ὡς λέγεται, «γιά νὰ εἶναι γερὴ σὰν τὸ σίδηρο» (Τρανόβαλτον Κοζάνης)⁴.

Μετὰ τὴν στέψιν τοῦ ζεύγους, κατ' ἔθιμον τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ εἰς πλείστους τόπους, τίθεται ὑνίον⁵ ἢ «τὰ λούρα τοῦ ζευγαριοῦ» (Κουμάσα, Ψυχρόν, Ἀπομαρ-

(βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, ἔνθ' ἀν., σ. 357· πρβλ. καὶ Λαογρ., τόμ. Α', (1909), σ. 316). Αὗται ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Καμαρίναν Σουλίου (Κ. Α. Ρωμαῖον, ἔνθ' ἀν., σ. 357), «κόβουν ἓνα ἄχιερο στὸ ἀνώφλι μ' ἓνα τσεκούρι». Εἰς Περιβόλια Ὀλυμπίας γίνεται χρῆσις «σιδερικοῦ» διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν «ὑστεροπόνων» τῆς λεχοῦς· «παίρνουν τὸ ἀκλούθι δυὸ γυναῖκες καὶ τὸ πηγαίνουν στὴν κασόπορτα» ὅπου εἰς τὴν ἐρώτησιν τῆς μιᾶς τί κόβει, ἀπαντᾷ ἢ ἄλλη: «τοὺς ὑστερους» (Λ. Α., ἀρ. 2418, σ. 152 (συλλ. Ἀναστ. Κοπανᾶ, 1962).

¹ Βλ. Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, ἐν Ἀθήναις 1896, σ. 119. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, Τὸ ὑνὶ κατὰ τὸν γάμον, Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 348.

² Λ. Α., ἀρ. 2550, σ. 8 (συλλ. Γεωργ. Καλιοῦ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2520, σ. 8 (συλλ. Κωνσταντίνου Μαγαλιοῦ 1962). Λ. Α., ἀρ. 2556, σ. 5 (συλλ. Αἰκατ. Βαμβούδη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2516, σ. 6 (συλλ. Ἐμμας Ἀλεξανδρίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 10 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962).

³ Λ. Α., ἀρ. 2527, σ. 4 (συλλ. Ἑλένης Γκόγκου, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2462, σ. 5 (συλλ. Σπυρ. Στεφανίδου, 1962). Βλ. περὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας τοῦ ὑνίου εἰς τὸν γάμον, εἰς Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, ἔνθ' ἀν., σ. 353 κ.ά.

⁵ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, Τὸ ὑνὶ κατὰ τὸν γάμον, ἔνθ' ἀν., σ. 347, 353. Π. Φουρῖκη, Γάμοι καὶ γαμήλια σύμβολα ἐν Σαλαμῖνι, Λαογρ., τόμ. 9 (1926), σ. 540. Παύλ. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀθήναις 1893, σ. 92. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β' (1940), σ. 155 (=ἀνάτ., τεῦχ. 1, σ. 91). Ν. Γ. Πολίτου, Λ. Σ., τόμ. Γ', σ. 294 Ἀθ. Μπούτουρα, Προλήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 51. Λ. Α., ἀρ. 2762, σ. 23, 86 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Κορμίστα, Μικρὸ Σούλι Σερρῶν 1963). Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 393, 365 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Λευκοθέα, Ἀγριανὴ 1963). Λ. Α., ἀρ. 2844, σ. 29 (συλλ. Παύλου Ἀντωνιουδάκη, Ἀκτοῦντα Ἀρδάκτου Ἀγίου Βασιλείου Κρήτης, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2613, σ. 3 (συλλ. Ἰωάνν. Στάμου, Πριόνια Γρεβενῶν 1962). Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 223 (συλλ. Ἀννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀνατολὴ Ἀγιάς 1963).

μά, Φουρνοφάραγγον Κρήτης)¹ ἢ πέλεκυς², ἀξίνη³, σκαπάνη⁴ εἰς τὸν οὐδὸν τῆς θύρας τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, ὅπως ἡ νύμφη, εἰσερχομένη, πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ, οὕτω δὲ καταστῆ σιδερένια. Τὸ ὑνίον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει πατήσῃ ἡ νεόνυμφος ἀναρτᾶται ὀπισθεν τῆς θύρας ὡς συντελεστικὸν τῆς προκοπῆς ἐν γένει τοῦ ζεύγους⁵.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ νύμφη ἐν Λευκάδι οὐ μόνον πατεῖ ἐπὶ ὑνίου, ἀλλὰ πρέπει αὕτη νὰ διέλθῃ καὶ διὰ μέσου μεγάλου στεφάνου ἐκ λευκοσιδήρου⁶, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ δύο πελέκεων ἢ μαχαιριῶν, φερομένων ὑπὸ δύο νέων. Ἐλαχου ὡς εἰς Μεγαλόπολιν λαμβάνει αὕτη εἰς χεῖρας ἐντὸς σάκκου ὑνὶ καὶ δρέπανον⁷ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἀναρτοῦν ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς νύμφης τοὺς ἱμάντας διὰ

Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 267 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Νέον Σούλι Σερρών 1963). Λ. Α., ἀρ. 2851, σ. 17 (συλλ. Ἐμμ. Καραμανωλάκη, Ἄμουργέλλαι Μονοφατισίου 1964). Λ. Α., ἀρ. 2857, σ. 22 (συλλ. Γεωργ. Κονταξάκη, Φουρνοφάραγγον Μονοφατισίου Κρήτης 1963).

¹ Λ. Α., ἀρ. 2858, σ. 46 (συλλ. Ἐ. Κογκάκη, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2860, σ. 34 (συλλ. Μαργ. Χαλαμπαλάκη, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2818, σ. 12 (συλλ. Γρηγ. Χρυσοῦ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2857, σ. 22 (συλλ. Γεωργ. Κονταξάκη, 1963).

² Βλ. Χαρ. Δώδου, Τὸ χωρίον Πύθιον καὶ τὰ ἔθιμά του, Ἀνασυγκρότησις, ἔτ. Β' (1955), ἀρ. 3-4 (15-16), σ. 50. Λ. Α., ἀρ. 2744, σ. 91 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Γιάλτρα Εὐβοίας 1963). Λ. Α., ἀρ. 2745, σ. 220 καὶ 269 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πολύλοφος Εὐβοίας 1963). Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 20 (συλλ. Κωνσταντίνου Βραχιά, Καλύβια Ἐλασσόνας 1962). Λ. Α., ἀρ. 1977, σ. 9 (συλλ. Ἐλισάβετ Παπαφιλίππου, Πύθιον Ἐλασσόνας 1952). Εἰς Περίστασιν Θράκης ἴσταται τότε ἡ πενθερά τῆς νεονύμφου κατὰ τὴν εἴσοδον φέρουσα εἰς τὴν μίαν χεῖρα χαλινὸν καὶ ἄρτον, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν πέλεκυν (βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 2 (1940), σ. 153).

³ Βλ. Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 140,3. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν., σ. 354. Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 119 καὶ 126 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πυργί, Καλαμωτὴ Χίου 1962). Εἰς τὸ Ἀλμαλί τῶν Μαλγάρων ἡ ἀξίνη ἐπὶ τῆς ὁποίας πατοῦν τίθεται ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον (βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν., σ. 353).

⁴ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν., σ. 353.

⁵ Βλ. Σ. Ἀναγνωστοπούλου, Λαογραφ. Ρούμελης, Ἀθήναι 1956, σ. 47. Λ. Α., ἀρ. 2813, σ. 8 (συλλ. Ἡλία Ἀγγελιδάκη, Φανερωμένη Γόρτυνος Κρήτης 1963). Εἰς Μελίκην Ἡμαθίας ἡ νύμφη εἰσερχομένη ψάχνει νὰ εὔρῃ τὸ ὑνίον τὸ ὁποῖον εἶναι κρυμμένον ὀπισθεν τῆς θύρας (Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 12 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962). Εἰς τοὺς Βλαχοφώνους εἰς Πίνδον ἡ νεόνυμφος πατεῖ ἐπὶ ὑνίου καὶ πελέκεως τοποθετημένων εἰς σχῆμα σταυροῦ. Βλ. Β. Βήκα, Ὁ γάμος παρὰ τοῖς βλαχοφώνοις, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 555).

⁶ Βλ. Εὐστ. Γ. Πολίτου, Ὁ γάμος ἐν Λευκάδι, Λαογρ. τόμ. 1 (1909), σ. 316.

⁷ Ν. Γ. Πολίτου, ΛΣ., Γ', σ. 294, 3.

τῶν ὁποίων δένονται αἱ ζευγαλαὶ διὰ τὴν ζευξίν ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τῶν ἀροτήρων βοῶν, δίδεται δὲ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς τὸ ἄροτρον¹.

β') Γεωργικὰ ἐργαλεῖα ἀπαντῶνται ἐν χρήσει καὶ εἰς ἐθιμικὰς πράξεις κατὰ τὴν γέννησιν. Οὕτως εἰς τὴν ἐπίτοκον πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ «παίρουμε ἓνα δριπάν² κὶ φτειάνουμι στὴ γῆς τρεῖς γραμμὲς κ' ὕστερα πιρνάει ἡ φουρτουμένη ἀπὸ πάν³ τρεῖς φουρὲς σταυρωτά· στὶς γραμμὲς αὐτὲς ρίχνουμε νερὸ προτοῦ νὰ πιράσ⁴ ἡ φουρτουμέν⁵... γιὰ νὰ φύγη τὸ μικρὸ γρηγορώτερα»². Κατόπιν, μετὰ τὸν τοκετόν, «παίρνει ἡ μαμμη τὸ σάρωμα καὶ ἓνα σκεπάρνι καὶ φωνάζει τὴ λεχώνα» τρεῖς. Εἰς ἑκάστην κλῆσιν αὐτῆς «βαρεῖ μὲ τὸ σκεπάρνι πάνω στὸ σάρωμα γιὰ νὰ φύγουν τὰ νεραῖδικὰ καὶ στερνὰ θὰ ῥθῆ ὁ παπᾶς γιὰ εὐκὲς»³.

Πολλαχοῦ ὡς εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Μεσημβρίας⁴, ἐτίθετο παλαιότερον ὑνὶ ἢ καὶ δρέπανον (Σιτοχώριον, Ἀγριανὴ καὶ Καλλιθέα Δράμας)⁵ ὀπισθεν τῆς θύρας ἢ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς λεχοῦς πρὸς ἀπόκρουσιν κακοῦ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ βλάβῃ τὸ βρέφος ἢ τὴν λεχὼ μέχρι τοῦ καθαρμοῦ της. «Ὅποιος ἔμπη μέσα... νὰ ῥθῆ τὴ λεχὼ», δέον νὰ διασκελίσῃ σάρωθρον καὶ ἀξίνην «γιὰ νὰ μὴν ἔμπη μέσα ὀξωποδίτης (Νάξος)⁶. Μετὰ τὴν λοῦσιν τοῦ βρέφους, ἡ μαῖα, φέρουσα τσεκούρι, ὀδηγεῖ τὴν λεχὼ μετὰ τοῦ βρέφους ἔξω τῆς οἰκίας. Ἐκεῖ ἡ λεχὼ λαμβάνει εἰς χεῖρας λεπτὰ ξύλα, εἶτα δὲ ἐπανέρχεται ἐντὸς τοῦ οἴκου, ἀφοῦ πρῶτον ἀπαντήσῃ τρεῖς ἔξωθεν εἰς τὴν ἤδη εἰσελθοῦσαν μαῖαν, ὅτι εὐρίσκεται ἔξω «μὲ τὸν Χριστό, μὲ τὴν Παναγία καὶ μὲ τὸ μωρό». Ἡ λεχὼ κατόπιν ἀπορρίπτει τὰ ξύλα, τὰ ὁποῖα φέρει εἰς χεῖρας ἐπὶ πτύου, εἶτα δὲ ἡ μαῖα, λαμβάνουσα τὸ τσεκούρι, κτυπᾷ σταυρωτὰ τρεῖς ἐπὶ τῶν ξύλων καὶ ἐν συνεχείᾳ θέτει πῦρ εἰς κομισθέντα ἐπὶ τούτῳ φρύγανα. Τὸ κτύπημα σταυρωτὰ μὲ τὸ τσεκούρι ἔχει σκοπὸν τὴν ἀποδίωξιν τοῦ διαβόλου⁷. Μὲ ἀπελαστικὴν τοῦ κακοῦ σημασίαν ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς σκλη-

¹ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν., σ. 353, Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β' (1940), σ. 155 (ἀνατ. τευχ. 1, σ. 91).

² Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 113 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Βατσουνιὰ Καρδίτσης 1963). Εἰς Σιταριὰν Φλωρίνης κόπτουν τὸν ὄμφαλὸν τοῦ βρέφους μὲ δρέπανον «γιὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδί καλὸς θεριστὴς σὰν μεγαλώσῃ». Λ.Α., ἀρ. 2787, σ. 7 (συλλ. Προκοπίου Παπανούση 1963).

³ Λ.Α., ἀρ. 1566, σ. 11 (συλλ. Μαγδ. Τσάκωνα, Μανιάκι 1944).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1104 Γ, σ. 31 (συλλ. Γεωργ. Μέγα, 1937).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2763, σ. 117 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2761, σ. 367 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2895, σ. 99 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2303, σ. 284 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Δανακὸς Νάξου 1959).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2584, σ. 6-7 (συλλ. Κυριακ. Μορφοπούλου, Ἐπισκοπὴ Ναούσης 1962).

ρότητος τοῦ μετάλλου, ἢ ὁποῖα κατὰ τὴν μαγικὴν ἀντίληψιν δύναται νὰ μεταδοθῆ ἔξ ἐπαφῆς, τοποθετεῖται ὑνίον, ἵνα πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἢ λεχώ, ὅταν πρόκειται νὰ ἐγεροθῆ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς κλίνης τῆς «για νὰ γίν᾽ σιδερένια»¹.

Μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς βαπτίσεως ὁ ἀνάδοχος, ἔχων τὸν πόδα ἐπὶ ἀξίνης², παραδίδει τὸ βρέφος εἰς τὴν μητέρα του, ἢ ὁποῖα πατεῖ ἐπὶ ὑνίου κεκαλυμμένου δι' ὑφάσματος (Αἶνος, Κεσάνη Θράκης)³. Ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Κάρπαθον, κατὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ νεοφωτίστου ὑπὸ τῆς μητρὸς ἰσταμένης εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας, ἔχει τοποθετηθῆ ἐκεῖ ὑνίον μετὰ θυμιάματος⁴. Ἐκ τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ ὑνίου προῆλθεν εἶτα κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἡ πρὸς τεκνοποιῖαν ἐπὶ στειρῶν γυναικῶν, ἀρρενογονίαν ἢ καὶ ἀντιθέτως (Λευκάς)⁵.

Ὁ θεριστὴς προτοῦ ἀρχίσῃ τὸν θερισμὸν φέρει περὶ τὴν ὀσφύν του τρεῖς ἀπὸ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὸ δρέπανον «για νὰ γίνῃ σιδερένια ἢ μέση του», οὕτω δὲ νὰ μὴ αἰσθάνεται κάματον⁶.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τοῦ θέρους οἱ θερισταὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν οἰκίαν των κατὰ τὸ ἔσπερας «περνοῦν τὰ παιδιὰ κάτω ἀπὸ τὰ δρεπάνια τους για νὰ μὴ τὰ μαυρίσῃ ὁ ἥλιος» (Γαλάτεια Κοζάνης)⁷.

Ὁμοίως κάτωθεν τοῦ τόξου, τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τοῦ δρεπάνου, ὅταν καρφωθῆ ἢ αἰχμῆ του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, περνοῦν καὶ τὰ μικρὰ δρονίθια (κλωσσοπούλια) τὰ ἐκκολαπτόμενα κατὰ τὸν «Θεριστὴ» (=Ἰούνιον) διὰ νὰ «μὴ ψοφήσουν» (Κορώνη Πυλίας)⁸. Ἐπίσης χρῆσις τοῦ δρεπάνου γίνεται καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ νόσου. Οὕτως ἐπὶ πόνου εἰς τὴν κοιλίαν σταυρώνεται εἰς Πύθιον Ἐλασσόνος ὁ πά-

¹ Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 117 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Βατσουνιά Καρδίτης 1963). Ἀναφέρεται μάλιστα καὶ σχετικὸς διάλογος μεταξὺ μαίας καὶ λεχοῦς — «Τί πατεῖς,» — «Σιδερο» — «Σιδερένια νὰν εἶσαι σὺ καὶ τὸ παιδί σ'». Βλ. † Καλλ. Χουρμουζιάδου, Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπαρχίαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θεσ., τόμ. 7, (1940-41), σ. 73.

² Λ.Α. ἀρ. 151, σ. 24 (συλλ. Ν. Κωνσταντινίδου, Ἀλμαλι Μαλγάρων).

³ Λ.Α., ἀρ. 140, σ. 264 (συλλ. Σ. Μανασσείδου, 1882). Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν εἰς Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., Α' (1939), σ. 138.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 221, σ. 37 (συλλ. Ἐμμ. Μανωλακάκη, Κάρπαθος 1893).

⁵ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἔνθ' ἀν., σ. 349-350 «ξυπόλυτη πατάει στὰ δυὸ ὑνάκια στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς .. Αὐτεῖνο εἶν' ἀδιάλεχτο (ἀλάθητον). Τὸ παιδί πού θά ῥθῃ θά ᾽ν' ἀρρενικό. Ἄλλες πάλε στέρφες ἐκάμαν παιδιὰ μὲ τὰ ὑνάκια». (Αὐτόθι, σ. 350 βλ. καὶ εἰς 352).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 662, σ. 27 (συλλ. Δ. Τσίριμπα, Ἀρκαδία 1919).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2737, σ. 28 (συλλ. Πέτρο. Ἀνανιάδη 1960, πρόσφ. ἐξ Ἀνατ. Θράκης).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 1159 Α, σ. 36 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1938).

σχων με λέλέκ' (=εἶδος δρεπάνου)¹, βρέφος δὲ τὸ ὁποῖον «καρδιοπονάει» τοποθετεῖται πλησίον τοῦ δρεπάνου².

Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου μετὰ τὸ κόψιμον τῆς πίττας «βγάλλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στὸ πλάτωμα, νὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδηρο, στὸν κασμᾶ συνήθως, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο» (Σκῦρος)³. Οἱ ποιμένες «ὅταν θὰ πρωτοβάλουν τὰ γαλάρια στὸ γαλαρομάντρι, βάνουν τσεκούρι στὴν πόρτα γιὰ νὰ δρασκελήσουν τὰ πρόβατα καὶ στεριωθοῦνε»⁴ δηλ. «νὰ γίνουν γερὰ σὰν τὸ σίδηρο»⁵.

Εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὑπῆρχε παλαιότερον τὸ ἔθιμον τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἢ οἰκοκυρὰ νὰ λαμβάνη ὑνίον μετὰ τὴν παρασκευὴν τῶν ἔδεσμάτων. Δι' αὐτοῦ «θύμιαζε πρῶτα τὰ φαγιά, ὕστερα ὅλους, κατόπι τὴν κάμαρα, τὸ σπίτι, ὕστερονὰ θύμιαζε τὰ ζῶα κι ἄφινε τὸ ὑνὶ πάνω στὸ τραπέζι» (Καστανιές)⁶. Τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας τοποθετοῦν ἀλλαγῶ «τὸ ὑνὶ στὴ φωτιά»· ἐκεῖ παραμένει ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, τὴν ἡμέραν δὲ τῶν Φώτων τὸ μεταφέρουν «στὴ βρύσι καὶ τὸ βρέχουν· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυχαίνουν τὰ σπαρτά των» (Χρυσὴ Καστορίας)⁷.

Εἰς τὸ κείμενον ἐπωδῆς πρὸς θεραπείαν τῆς παθήσεως τοῦ σπληνὸς παραγγέλλεται ἡ χρῆσις «μανάρας» (=τσεκουριοῦ) πρὸς ἀποκοπὴν τοῦ κακοῦ σπληνός⁸, εἰς ἑτέραν δὲ ἐπωδὴν ἐπὶ νοσήματος τῶν ὀφθαλμῶν ἀναφέρονται ὁμοίως «ἐννια τσεκούρια, ἐννια κλαδευτήρια, ἐννια μαχαίρια μαυρομάνικα»⁹.

Ἐπὶ ἐπωδῆς κατὰ τοῦ «στρόφου» τῶν ζῴων γίνεται χρῆσις μεταξὺ ἄλλων καὶ κλαδευτηριοῦ¹⁰.

¹ Λ.Α., ἀρ. 2766, σ. 403-404 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πύθιον Ἐλασσόνοσ 1963).

² Λ.Α., ἀρ. 1665 Α, σ. 10 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, προσφ. ἐκ Β. Ἡπείρου 1951).

³ Βλ. Ν. Πέριδικα, Σκῦρος, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1940, σ. 129.

⁴ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ροῦμελης, Ἀθῆναι 1930, σ. 206, 20.

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2520, σ. 11 (συλλ. Κωσταντίνου Μαγαλιοῦ, Ἀγκαθιά Ἡμαθίας 1962). Λ.Α., ἀρ. 2897, σ. 222 (συλλ. Εὐστρ. Χατζηπαναγιώτου, Χρήστ. Δελιοτζάκη, Ὀλγα Κοκκίνη, Εὐαγγ. Φουρλάκη, Ἰβηρα Βισαλτίας 1964).

⁶ Βλ. Ἑλλ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1956, σ. 130.

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2459, σ. 147 (συλλ. Δημ. Δήμου, 1962).

⁸ Βλ. Σπ. Γ. Βαρδάκη, Κρητικαὶ ἐπωδαί, Λαογρ., τόμ. 9 (1626), σ. 243.

⁹ Λ.Α., ἀρ. 52, σ. 25-26 (συλλ. Ἄνδρ. Μαρούλη, Μεσολόγγιον 1919).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 869, σ. 141 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1902). Δ. Λουκοπούλου, Συναγωγὴ ἐπωδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ. τόμ. Δ' (1912-1913), σ. 40. Ἐπίσης καὶ εἰς μαγικὰς περιαρόσεις χωρίων πρὸς ἀπόκρουσιν λοιμικῶν νόσων μεταχειρίζονται χρυσοῦν ὑνίον με «ζ'γάλετρα

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραινοῦ «τ'νάζουν ὅξ' ἀπ' τὸ σπίτ'... νὶ ποὺ ζευγαρίζουν»¹ ἢ κάμνουν διὰ πελέκεως σταυρὸν ἐπὶ δένδρου². Πρὸς διάσωσιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἐκ τοῦ παγετοῦ ἐτίθετο παλαιότερον «στὴ γωνιὰ τὸ ἀλετροσίδερο»³, εἰς μαγικὴν δὲ ἐνέργειαν πρὸς πρόκλησιν βροχῆς ἀναφέρεται μετ' ἄλλων καὶ ἡ χρῆσις ζεύγλης. Οὕτω «μιὰ ἀπὸ τὶς καλὲς γριὲς τοῦ χωριοῦ...κάρφωνε...δυὸ ζεῦλες στὸ ποτάμι μετὰ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες αὐτὲς ἔβροχε» (Ἰαχλάδα Φλωρίνης)⁴.

Εἰς Κρήτην μετὰ τὸ πέρας τοῦ θερισμοῦ ἀνύπανδροι θερισταὶ ρίπτουν «ψηλὰ τὸ δρεπάνι καὶ ἂν μὲν τοῦτο πέση στὴ γῆ καθέτως, θὰ παντρευθοῦν σύντομα, ἂν πέση πλαγίως... μετὰ καιρὸ πολὺ» (Φουρονοφάραγγον Μονοφατισίου)⁵. Ἐὰν τοῦτο «πέση δεξιά», σημαίνει ὅτι ὁ θεριστὴς θὰ «θερίση σὲ ξένο χωράφι» καὶ ὅπου δρεπάνι πέση ἀριστερά, σημαίνει ὅτι «τελείωσε καὶ θὰ θερίση τοῦ χρόνου» (Ἐπισκοπὴ Ναούσης)⁶.

Κατὰ δεισιδαίμονα δοξασίαν εἰς τὴν περιοχὴν Βοΐου (Παλαιόκαστρον) μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου δὲν δανείζονται «σιδερικὰ» (ζυγί, ὕνι κ.λ.π.), «γιατὶ παθαίνουν κακὸ τὰ ζῶα»⁷. «Τὴν Ἄσπροπέφτ' (=Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου) δὲν βγάζουν ὕνι οὔτε σκάβουν, γιὰ μὴ πέφτ' χαλάζ'» (Ἀργιθέα Καρδίτσας)⁸. Ἐπὶ τριόδου δέ, ἐὰν εὔρη τις ἔνδυμα ἢ ἄλλο τι, δὲν τὸ ἐγγίξει, διότι πιστεύεται ὅτι τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἶναι «μαγεμένα κι ἀφημένα ἐπίτηδες ἐκεῖ», πρὸς ἀποδίωξιν δὲ τοῦ κακοῦ πατοῦν ἐπὶ ὕνιου (Νεστόριον)⁹.

σιδερένια» καὶ «ἀσημένια». Λ. Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον 1962). Λ. Α., ἀρ. 2459, σ. 42 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον Καστορίας 1964). Λ. Α., ἀρ. 2750, σ. 58 (συλλ. Γ. Χαλαζιά, Ροῦμελη 1963). Λ. Α., ἀρ. 2785, σ. 17 (συλλ. Ἄριστ. Μαντρατζῆ, Ξινὸν Νερόν Φλωρίνης 1963). Γ. Ἄ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 474-475. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 554, ἀρ. 907. Γ. Ἄ. Μέγα, Θυσία ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ. Θράκῃ, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 157, 1. Λ. Α., ἀρ. 1104 Γ, σ. 226 (συλλ. Γ. Ἄ. Μέγα, Μεσημβρία 1937).

¹ Λ. Α., ἀρ. 1160 Α, σ. 44 (συλλ. Γ. Μέγα, Λῆμνος 1938).

² Λ. Α., ἀρ. 2651, σ. 2 (συλλ. Δημ. Βραζιώτη, Καλλονὴ Γρεβενῶν 1960).

³ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῆς Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 180.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2786, σ. 43 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2857, σ. 7 (συλλ. Γεωργ. Κονταξάκη, 1963).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2584, σ. 3 (συλλ. Κυριακῆς Μορφοπούλου, 1962).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2490, σ. 16 (συλλ. Κωνσταντίνου Ζιωντάκη, 1962).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 91, 278 (συλλ. Ἄννης Ἰ Παπαμιχαήλ, 1963).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαριλ. Χατζῆ, 1962).

Ι'. ΟΙΚΙΑΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ (ΕΡΓΑΛΕΙΑ, ΣΚΕΥΗ κ.ά.)

Ἐκ τῶν ἐν χρήσει ἀντικειμένων εἰς τὴν οἰκίαν ὁ πυροστάτης (πυροστιά), ἡ πυράγρα, ὁ λέβης κ.ά. ἀπαντῶνται καὶ ὡς ἀποτροπικὰ γενικῶς τοῦ κακοῦ. Οὕτω πρὸς κατάπαυσιν ἢ ἀποτροπὴν ὄμβρου (Λεσινίτσα Δελβίνου, Χρυσὴ Καστορίας, Κλειστὸν Εὐρυτανίας, Νεστόριον Καστορίας, περ. Ἄσσου Πρεβέζης, Κρανέα Ἐλασσόνος, Λέσβος, Ἀδριανούπολις)¹, τυφῶνος (Αἰτωλία)², χαλάζης (Δαμασκη- νέα Κοζάνης, περ. Φαναρίου Πρεβέζης, Μαυρέλιον Καλαμπάκας, Βατσουνιὰ Καρ- δίτσης, Ὀμαλὴ Βοΐου, Νεστόριον Κοζάνης, περ. Ἄσσου Πρεβέζης, Βογατσικὸν Δυτ. Μακεδονίας, Κρανέα Ἐλασσόνος, Ζαγόριον, Κόνιτσα, Ἀμπελοὶ Βισαλτίας, Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος, Ἀργιθέα καὶ Μαυρομμάτιον Καρδίτσης, Ἀχλάδα Φλω- ρίνης, Σισάνιον Μακεδονίας, Θράκη)³, εἶτα καὶ πρὸς φύλαξιν ἀπὸ κεραυνὸν (Δο- ξαρᾶς Λαρίσης)⁴ ἀπορρίπτεται ἐν δεδομένη στιγμῇ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας ἢ πυροστιά «τ' ἀνάποδα» ὑπὸ τοῦ νεωτέρου παιδὸς τῆς οἰκογενείας (Γαλατινὴ Κο-

¹ Λ.Α., ἀρ. 1665 Α', σ. 51 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1951). Λ.Α., ἀρ. 2887, σ. 10 (συλλ. Ἄνδρ. Στεφοπούλου, 1964). Λ.Α., ἀρ. 2775, σ. 94 (συλλ. Ἡλ. Κ. Σαμαρᾶ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2505, σ. 11 (συλλ. Γεωργ. Λιάππα, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 63 (συλλ. Γεωργ. Κο- λιοῦ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2898, σ. 39 (συλλ. Κωνσταντίνου Δεληζώνα, 1963-64). Λ.Α., ἀρ. 1146, σ. 333 (συλλ. Δ. Πουλάκη, 1924). Λ.Α., ἀρ. 34, σ. 132 (συλλ. Κ. Κουρτίδου καὶ Γ. Κωνσταν- τινίδου, 1891).

² Λ.Α., ἀρ. 916, 197 (συλλ. Δημ. Λουκοπούλου, 1928).

³ Λ.Α., ἀρ. 1103α, σ. 31 (συλλ. Ἰωάνν. Μπακάλη, 1937). Λ.Α., ἀρ. 2876, σ. 26 (συλλ. Ὀδ. Μπέτσου, 1964). Λ.Α., ἀρ. 916, σ. 197 (συλλ. Δημ. Λουκοπούλου, 1928). Ἀναστ. Δ. Καμ- πόση, εἰς περ. Ἱστορία - Λαογραφία τῆς περιφ. τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τεῦχ. 2 (1962), σ. 139. Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 275 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2494, σ. 36 (συλλ. Θεολ. Χασιώτη, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2505, σ. 11 (συλλ. Γεωργ. Λιάππα, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 63 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 1129β, σ. 13 (συλλ. Θ. Βράκα, 1937). Πέτρο. Ἰ. Ἀγ- γελῆ, Νεστόριον μιὰ ἐθνικὴ ἔπαλξις τοῦ Γράμμου, Νεστόριον 1959, σ. 46. Λ.Α., ἀρ. 2898, σ. 39 (συλλ. Κωνσταντίνου Δεληζώνα, 1963-64). Λ.Α., ἀρ. 1571, σ. 184 (συλλ. Δ. Παπᾶ, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1908Γ, σ. 118 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1953). Λ.Α., 2897, σ. 78 (συλλ. Ἄθαν. Δρο- γαλᾶ, Βασ. Ταμπάκη, Ἄθαν. Πατάκα, 1964). Λ.Α., ἀρ. 2766, σ. 433 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπα- μιχαήλ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 21, 185 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ.Α., 2786, σ. 44 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2482, σ. 14 (συλλ. Β. Μαροπούλου, Σκαλο- χώριον Βοΐου 1962). Κ.Α. Ρωμαίου, εἰς Μακεδ. Ἡμερ. (1934), σ. 115. Λ.Α., ἀρ. 169β, σ. 125, 5 (συλλ. Ἰωάνν. Ἀγακίδου, 1892), Δ. Λουκοπούλου, Σύμμ. λαογρ. ἐξ Αἰτωλίας, Λαογρ. τόμ. 12 (1938), σ. 21. Φ. Κουκουλέ, Μνεῖα δεισιδαιμονιῶν τινῶν καὶ μαγικῶν συνηθειῶν εἰς νομο- κάνονας (ἀνάτ. ἀπὸ τιμ. τόμ. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου), Ἀθῆναι 1958, σ. 8. Ἐλπ. Σταμούλη- Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατ. Θράκη, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1956, σ. 172, Τῆς Αὐτῆς, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Θράκης, Λαογρ., τόμ. 13, σ. 212.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2901, σ. 23 (συλλ. Ἰωάνν. Θεοδώρου, 1964).

ζάνης)¹, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ πρᾶττων τοῦτο κάμη τρίς τὸν σταυρόν του καὶ ἐνῶ θὰ λέγη ἐκάστοτε «Ἄρατα ρήματα στὰ βουνὰ καὶ στ' ἄγρια λόγγα» (περ. Φαναρίου Πρεβέζης)². Ἀντὶ τῆς πυροστιᾶς εἰς ἄλλους τόπους γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο πυράγρας (περ. Ἄσσου καὶ Φαναρίου Πρεβέζης)³, κρούονται δὲ καὶ οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν (Διαῖκος Γρεβενῶν, Καστανόφυτον Καστορίας, Ἄνω Ὀρεινὴ Σερρῶν)⁴, ἐνῶ συγχρόνως ὁ ἱερεὺς σταυρώνει «μὲ τὸ ἅγιον ποτήριον τὰ σύννεφα» (Νιγρίτα Βισαλτίας)⁵. Πρὸς ἐπίτευξιν μεταβολῆς τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως ρίπτονται εἰς Νίσυρον «τενεκέδες» εἰς τὴν θύραν, ἡ ὁποία εἶναι ἐστραμμένη «στὸ μέρος τοῦ καιροῦ»⁶ ἐπίσης γίνεται χρῆσις καὶ τῆς πυροστιᾶς (Δυτ. Θράκη, Νέα Βύσσα Ὀρεστιάδος)⁷ εἰς περιπτώσεις ἀνομβρίας. Τότε «γυρίζουν τὴν πυροστιὰ ἀνάποδα καὶ ἐπάνω βάνουν τέντζερη (μπακίρι) μὲ νερὸ γιὰ νὰ βράση. Τὸ βρασμένο αὐτὸ νερὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρομί». Ἐπὶ ἐκλείψεως τῆς σελήνης (Λέρος, Σύμη, Χάλκη)⁸ ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἡλίου (Χάλκη)⁹ κρούονται οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν, «γ'διά», ἀλύσεις, «τενεκέδες» πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκ νέου ἐμφανίσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα διὰ τοῦ ἤχου τῶν ποιμενικῶν κωδῶνων (κυπριοκούδωνων), τοὺς ὁποίους φέρουν οἱ μεταμφιεζόμενοι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων, ἀποσκοπεῖται ἡ ἐκδιώξις τῶν καλικαντζάρων (Μορφοβούνιον Καρδίτσης)¹⁰. Ἡ τελευταία αὕτη σημασία τῶν κρότων, δηλ. τῆς ἐκδιώξεως δαιμονικῶν ὄντων, φαίνεται ὑπάρχουσα καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔθιμα ἐπὶ ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης.

Ἡ δοξασία αὕτη συνεχίζεται προφανῶς ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος. Ὁ Λουκιανὸς (Φιλοψ. 15) μαρτυρεῖ ὅτι τὰ δαιμονικὰ φάσματα «ἦν ψόφον ἀκούση χαλκοῦ ἢ σιδήρου πέφευγε». Ἀργότερον κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Migne, P. G. 38, 1001) ἀναφέρει ἐπὶ ἐκλείψεως τῆς σελήνης τὴν συνήθειαν τῆς

¹ Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 85 (συλλ. Κωνσταντίνου Βουζιανᾶ, 1962).

² Λ.Α., ἀρ. 2876, σ. 26 (συλλ. Ὁδ. Μπέτσου, 1964).

³ Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 63 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2876, σ. 26 (συλλ. Ὁδ. Μπέτσου, 1964).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2610, σ. 12 (συλλ. Γεωργ. Δούβλη, 1962). Λ.Α., ἀρ. 1103, σ. 25 (συλλ. Ἰωάνν. Μπακάλη, 1937). Λ.Α., ἀρ. 2946, σ. 31 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1965).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2897, σ. 327 (συλλ. Κωνστ. Καραγιάννη κ.ἄ., 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 77.

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2343, σ. 424 (συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Σταυρ. Καρακάση, 1960).

⁸ Ν. Γ. Πολίτου, Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ λαοῦ, Λ.Σ., τόμ. Β', σ. 172. Λ.Α., ἀρ. 2279, σ. 43 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1958). Λ.Α., ἀρ. 2455, σ. 231 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2892, σ. 108 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2892, σ. 229 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 2945, σ. 49 (συλλ. Θωμᾶ Κυρίτση, 1965).

ἐπιζητήσεως τῆς ἐπαναφορᾶς αὐτῆς διὰ τῆς κρούσεως μετάλλων¹. Μεταγενεστέρως καὶ ὁ Ἰωάννης Τζέτζης (12 αἰ.) ἀναφέρει εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν Λυκόφρονος Ἄλεξ. (I, 368, 77) ὅτι ὁ κύων «βαύξας λύει τὰ φάσματα, ὡς καὶ χαλκὸς κροτηθεὶς εἴτε τι τοιοῦτον».

Πλὴν τῶν περιπτώσεων τούτων καὶ πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ὄφρων καὶ ἄλλων ἐρπετῶν κρούονται πολλαχοῦ μετάλλινά ἀντικείμενα (κώδωνες, ταψιά κ.ἄ.), ὡς εἰς Λιθὶ Χίου τὴν προτεραίαν τῆς 1ης Μαρτίου², εἰς Μακεδονίαν (Βλάστη, περ. Ἐορδαίας, Σισάνιον Βοΐου) καὶ Ἀκαρνανίαν τὴν 1ην Μαρτίου³, εἰς Φανάριον Πρεβέζης τὴν 24ην Μαρτίου⁴, εἰς Βατσουνιὰν Καρδίτσης καὶ Κρανέαν Ἐλασσόνος τὴν 25ην Μαρτίου⁵, εἰς τινὰς δὲ τόπους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Μάρκου (25 Ἀπριλίου)⁶.

Μεταλλικὰ ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως ἀπαντῶνται περαιτέρω εἰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας πράξεις κατὰ τὴν γέννησιν. Ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας, ἵνα ἡ στεῖρα γυνὴ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπόκτησιν τέκνου, διασκελίζει τεσσαρακοντάκις ἀνεστραμμένην πυροστιάν⁷. Ὄταν δὲ «μιὰ γυναῖκα ἀργήσ᾽ ν' ἀποκτήσ᾽ καὶ ἀποκτήσ᾽ τὸ πρῶτο παιδί, θὰ φκειάσ᾽ ἓνα τεψὶ ἀφόρηγο (=καινούργιο) στὸν καλαντζῆ (=χαλκουρογόν) καὶ θὰ πάρν᾽ κ' ἓνα στεφάν᾽ ᾗ τ' ἄφτους στὸ ἴδιο μέγε-

¹ «Ἐπειδὴ λέγουσὶ τινες ἐπαιδίαις καὶ γοητεῖαις τὴν σελήνην κατάγεσθαι οὐρανόθεν καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τῇ φήμῃ ταύτῃ κρατηθέν, σίδηρον καὶ χαλκὸν κρούοντες, ὥσπερ ἐν ἐκτάσει γενομένην τῷ ἤχῳ, τῆς πλάνης αὐτὴν ἐπανάγεσθαι νομίζουσιν».

² Λ.Α., ἀρ. 2457, σ. 299 (συλλ. Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Εἰς Κοκκινοπηλὸν Ἐλασσόνος ἡ μαγικὴ πράξις αὕτη γίνεται τὴν 9ην Μαρτίου, ἑορτὴν τῶν ἁγίων Σαράντα (Λ.Α., 2766, σ. 434 (συλλ. Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963)).

³ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λ.Σ., τόμ. Β, σ. 281. Ἀ. Κεραμοπούλου, Ἀποτυμπανισμὸς, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 77-78. Λ. Α., ἀρ. 2502, σ. 112 (συλλ. Χρ. Ἀγερίδου, Λαζ. Εὐγενίδου, Βασ. Φθενάκη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2454, σ. 21 (συλλ. Κωνστ. Μακρῆ, 1962). Λ. Α., 2903, σ. 24, 46 (συλλ. Κωνστ. Χινοβίτη, 1964). Εἰς Ζευγοστάσιον Καστορίας τὸ ἔθιμον λαμβάνει χώραν τὴν 1ην Φεβρουαρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος διὰ νὰ φύγουν οἱ ποντικοὶ «καὶ ὄλο τὸ χρόνο νὰ ἀποφεύγουν τίς ζημιές». Λ. Α., ἀρ. 2459, σ. 107 (συλλ. Ξ. Μαγκλάρα, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2876, σ. 19 (συλλ. Ὁδ. Μπέτσου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 865, σ. 88 (συλλ. Ἰ. Παπαγεωργίου, 1922). Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 281.

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 273-274 (συλλ. Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 340 (συλλ. Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁶ Βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 166. Λ. Α., ἀρ. 124, σ. 71 (συλλ. Στ. Βίου, Εὐρυτανία 1919). Λ. Α., ἀρ. 2901, σ. 19 (συλλ. Ἰωάνν. Θεοδώρου, Δοξαράς Λαρίσης 1964). Εἰς Ξινὸν Νερόν Ἀμυνταίου τοῦτο τελοῦν τὸν Μάϊον (Λ. Α., ἀρ. 2785, σ. 48 (συλλ. Ἀριστ. Μαντρατζῆ, 1963)).

⁷ Βλ. Ἀθανασοπούλου, Μαγικὰ τελεταὶ πρὸς τεκνοποίησιν, Λαογρ., τόμ. 5 (1915), σ. 409.

θος με τὸ τεψί. Καὶ θὰ βάλουν τὸ τεψὶ κάτω στὸ μέρος ποὺ θὰ στέκεται ὀρθὴ ἡ γυναῖκα γιὰ νὰ γεννήσ'. Τὴν ὥραν ποὺ θὰ γεννάη θὰ βαστᾶν τὸ στεφάν' δυὸ γυναῖκες καὶ θὰ πέση τὸ παιδί ἀνάμεσα 'πὸ τὸ στεφάνι μέσα στὸ τεψὶ ποὺ ἔχουν μπροστά της. Ἔτσι θὰ δεχτοῦν τὸ παιδί. Αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ μπορέσ' νὰ βαστήξ', νὰ τ'ς γένη παιδί κι ἄλλο, γιὰτὶ αὐτὴ ἄργησε νὰ γεννήσ'» (Χουλιαράδες Ἰωαννίνων)¹. Τὸ βρέφος μόλις γεννηθῆ «τὸ δέχονται σ' ἓνα μπακαρένιο ταψί, ἀμεταχείριστο ποὺ δὲν θὰ τὸ μεταχειρισθοῦν γιὰ καμμιά ἄλλη χρῆσι, ἀλλὰ τὸ βάζουν στὸ ταβάνι ὅσο ζῆ τὸ ταψὶ νὰ ζῆ καὶ τὸ παιδί» («Ἅγιος Παντελεήμων Βεγορίτιδος Φλωρίνης)² «καὶ νὰ γίνη σιδερένιο» (Λέχοβον Φλωρίνης)³. Ἀκολουθῶς ὅτε τὴν τρίτην ἡμέραν λαμβάνει χώραν ἡ ἐστίασις τῶν γενεθλίων (Καρωτὴ Διδυμοτείχου), καλουμένη «τὸ τραπέζι τῆς Παναγιᾶς», ἡ μαῖα «θὰ πάρη τὸ 'ποκάμισό του (=τοῦ βρέφους) καὶ θὰ τ' ἀπιράση 'πὸ μασὰ (=πυράγρα) τρεῖς φορές καὶ θὰ πῆ «σὰν τὸ σίδερο γερὸ νὰ γένη»⁴, δηλ. ὑγιές. Πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν, ὅταν γυναικὸς τινος ἀποθνήσκουν τὰ τέκνα ὀλίγον μετὰ τὸν τοκετόν, περνοῦν τὸ βρέφος ἀπὸ τὴν ὀπὴν σιδηροῦ ἀντικειμένου (Λέχοβον)⁵, οἷον ἡ πυροστιὰ (Αὐλὼν Τριφυλίας)⁶, «ἡ σιδεριά τοῦ παραθύρου» (Κόνιτσα)⁷ «ἡ σιδηριά ποὺ κλειδώνουν τὴν ἐξώπορτα» (Ζαγόριον)⁸, στεφάνη σιδηρᾶ (Ἀχλάδα Φλωρίνης, Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)⁹ ἢ ἀργυρᾶ, κατεσκευασμένη με μαγικὸν τρόπον¹⁰. Ἐπίσης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ αὐτὶ τοῦ βρέφους ἐνώτιον μετάλλινον «γιὰ ζήση καὶ νὰ 'ναι γερὸ σὰν τὸ μέταλλο»

¹ Λ.Α., ἀρ. 2302, σ. 116-117 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1959).

² Λ.Α., ἀρ. 2789, σ. 12 (συλλ. Μαρ. Διάκου, 1963).

³ Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 29 (συλλ. Χαριλ. Φίτζιου, 1964).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1500, σ. 19-20 (συλλ. Ἰ. Ξανθάκη, 1922). Κατ' ἐπέκτασιν «ἅμα βγοῦν ἀπ' τ' αὐγὰ τὰ κλωσσόπουλα τὰ περνοῦν μέσα ἀπὸ μιὰ πυροστιὰ γιὰ νὰ σιδερωθοῦν» ἢ ἀπὸ «τὸ κρουκέλλι τῆς πόρτας» (Λ.Α., ἀρ. 2775, σ. 99 (συλλ. Ἡλία Σαμαρᾶ, Κλειστὸν Εὐρυτανίας 1963). Λ.Α., ἀρ. 1898, σ. 178-9 (συλλ. Δημ. Μερεμέτη, ἐπαρχ. Ἐρμονίδος, 1953). Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 221 (συλλ. Ἰ. Κασιμάτη, Κύθηρα 1959). Λ.Α., ἀρ. 174, σ. 105 (συλλ. Γ. Καμμᾶ, Τῆλος 1895). Βλ. καὶ Γ. Α. Μέγαν εἰς Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ-Δ' (1941-42), σ. 97. «Τὰ μονομηνιάτικα» τὰ περνοῦν ἀπὸ «τὸ τηγάνι» (Λ.Α., ἀρ. 1421, σ. 921, (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, Θεσσαλία 1926).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 34 (συλλ. Χαρ. Φίτζιου, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 89 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, 1942).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 1908Α, σ. 50 (συλλ. Δημητρ. Οἰκονομίδου, 1953).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 1571, σ. 305 (συλλ. Δημητρ. Παπᾶ, 1940).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2786, σ. 34 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963). Λ.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 58 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, 1942).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 1381Β, σ. 116-117 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

Σκαλοχώριον Βοΐου, Πράμαντα Ἰωαννίνων, Ξινὸν Νερόν Φλωρίνης)¹. Τὸ ἐνώτιον τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ «γαλάζια πέτρα»² ἢ εἶναι ἀργυροῦν, κατεσκευασμένον ἐκ μετάλλου, συλλεχθέντος ἐκ τριῶν ἐγγάμων γυναικῶν, πρωτοστεφάνων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν προσφέρει πρὸς τοῦτο ἀργυροῦν νόμισμα (παρᾶν). Ἐὰν ἡ ποσότης αὕτη δὲν εἶναι ἀρκετή, τότε συλλέγεται ἀπὸ ἑπτὰ πρωτοστέφανες³. Ἐπίσης ζυγίζουν τὸ βρέφος «σὲ καινούργιο μπακίρι»⁴, τὴν τρίτην δ' ἡμέραν ἀπὸ τῆς βαπτίσεως ὅτε ἡ ἀνάδοχος ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συντέκνου μὲ δῶρα διὰ τὸ νεοφώτιστον τὴν ὑποδέχονται κρούοντες «ταψί», «γιὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδάκι σιδερένιο καὶ νὰ φύγουν μακριὰ ὅλα τὰ κακὰ» (Λέχοβον)⁵. Ὄταν τὸ νήπιον παρουσιάσῃ καθυστέρησιν εἰς τὸ νὰ ἀρχίσῃ νὰ ὁμιλῇ, τότε ρίπτουν «σ' ἓναν κύπρο (κώδωνα αἰγοπροβάτων) νερὸ καὶ πίνει τρία Σαββάτα» (Καλέντζιον)⁶, ἐπὶ τεσσαράκοντα δὲ ἡμέρας «τὸ ποτίζουν νερὸ γιὰ νὰ χωρίζῃ τὰ λόγια του... μὲ σιδερένιο κουτάλι, διότι ἐδῶ ὑπάρχουν ξύλινα» (Περιβόλια Ὀλυμπίας)⁷. Ὄτε τὸ πρῶτον φυόμενοι ἐμφανίζονται οἱ ὀδόντες τοῦ παιδίου, ἡ μήτηρ του εἰσάγει κοχλιάριον εἰς τὸ στόμα του καὶ λέγει: «Σιδερένια νὰ ᾖ τὰ δόντια σου» (Μῆλος)⁸. Ὅπως δὲ καταστῇ τοῦτο καλλίφωνον, ἡ μήτηρ, κατὰ παλαιότερον ἔθος, συλλαμβάνουσα φθειρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὴν ἐσκότωνεν ἐπὶ χαλκίνου δίσκου (Κρήτη)⁹. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ λεχώ, ὅταν, μετὰ τὸν τοκετόν, ἐγερθῇ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς κλίνης, πατεῖ ἐπὶ πυροστιᾶς (Πετρὶ Λέσβου)¹⁰ ἢ πυράγρας (Περιβόλια Ὀλυμπίας)¹¹, «γιὰ νὰ εἶναι σιδερένια». Τέλος μετὰ τὸ «σαράντισμα», ἐπιστρέφουσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκίαν «προτοῦ...μπῆ μέσα στὸ σπίτι της θὰ πιάσῃ τὸ σιδερένιο χαλκὰ τῆς ἐξώπορτας

¹ Λ.Α., ἀρ. 2482, σ. 14 (συλλ. Βασ. Μαροπούλου, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2302, σ. 575 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1959). Λ.Α., ἀρ. 2785, σ. 21 (συλλ. Ἄριστ. Μαντρατζῆ, 1963).

² Βλ. Πέτρ. Σ. Σπανδωνίδου, Μελένικος, ὁ νεκρὸς Μακεδονικὸς Ἀκρίτης, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 113.

³ Λ.Α., ἀρ. 151, σ. 15 (συλλ. Ν. Κωνσταντινίδου, Ἀλμαλι Μαλγάρων 1891).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1908Α, σ. 50 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Κόνιτσα 1953).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 33 (συλλ. Χαρ. Φίτζιου, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2382, σ. 117 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1961).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2418, σ. 163 (συλλ. Ἀναστ. Κοπανᾶ, 1962).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2304, σ. 57 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1959).

⁹ Βλ. Εὐαγγ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 33. Λ.Α., ἀρ. 312, σ. 36, 17 (συλλ. Ἀντ. Πουλάκη, Κρήνη Μικρᾶς Ἀσίας 1889).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 1446Α, σ. 160 (συλλ. Δημ. Λουκάτου 1940).

¹¹ Λ.Α., ἀρ. 2418, σ. 180 (συλλ. Ἀναστ. Κοπανᾶ, 1962).

τοῦ σπιτιοῦ της, γιὰ νὰ γίνῃ «σιδερένια» ὅπως εἶναι καὶ ὁ χαλκός»¹.

Μετὰ τὴν βάπτισιν, ὅτε ἡ μήτηρ φέρει μετὰ τοῦ ἀναδόχου τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα μεταλάβῃ τῆς ἁγίας κοινωνίας, πρὸ τῆς ἐκκινήσεως διὰ τὴν ἐκκλησίαν πατεῖ ἡ μήτηρ, φέρουσα τὸ βρέφος, ἐπὶ πυροστάτου διὰ «νὰ γίνῃ σιδερένιο» (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)². Ἐὰν διέλθῃ νεκρώσιμος πομπὴ διὰ τῆς ὁδοῦ ἔξω τῆς οἰκίας τῆς λεχοῦς, ἡ λεχὼ κλείει ἀμέσως τὰ παράθυρα καὶ τοποθετεῖ πυράγραν ἐπὶ τοῦ βρέφους της³ «γιὰ νὰ μὴ τζαλαπατῶθῃ»⁴.

Εἰς τὸν γάμον, κατὰ τὸν χορὸν ὁ ὁποῖος λαμβάνει χώραν μετὰ τὸ ζύμωμα τῶν ἄρτων, ἡ νεᾶνις ἢ ὁποῖα ἠσχολήθη εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, φέρει εἰς τὴν χεῖρα, ἐνῶ χορεύει, πυράγραν διὰ νὰ εἶναι τὸ νέον ζεῦγος «σιδεροκέφαλο» (Πολύδενδρον Βεροίας, Πετραία Ἐδέσσης)⁵. «Στὰ λούσματα» ἔπειτα ἴστατο παλαιότερον ὁ γαμβρὸς ὄρθιος «μέσα σ' ἓνα καζάνι», ἔρριπτον δὲ ἐπ' αὐτοῦ νομίσματα (Δροσιὰ Πυλίας)⁶. Τὸ ξύρισμα κατόπιν γίνεται, ἐνῶ οὗτος κάθηται «μέσα σ' ἓνα ταψί» (Παγγαῖον)⁷. Ἐπίσης καὶ ἡ ἔνδυσις τοῦ γαμβροῦ διὰ τὴν στέψιν ἐγίνετο, ἐνῶ οὗτος ἴστατο ἐπὶ ταψιοῦ, καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶναι, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν «σιδερένιος»⁸ ὁμοίως στολίζουσι καὶ τὴν νύμφην ἴσταμένην ἐπὶ ταψιοῦ⁹. Ἀκολουθῶς κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τῆς γαμηλίου συνοδείας τοῦ γαμβροῦ πρὸς παραλαβὴν τοῦ νόμου(=παρανύμφου) πατεῖ οὗτος πρῶτον διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς σιδηροῦν ἀντικείμενον διὰ νὰ καταστῇ σιδερένιος¹⁰. Τοῦτο γίνεται καὶ κατὰ τὴν ἀφιξίν του εἰς τὴν

¹ Βλ. Χρυσ. Κ. Χονδρονίκη, Ἔθιμα περὶ τὴν λεχὼ καὶ τὸ βρέφος, Πέργαμος, ἔκδοσις «κοινότητος Περγάμου», Μυτιλήνη 1929, σ. 240.

² Α.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 18-19 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, 1942).

³ Βλ. Ἑλπ. Σαραντῆ-Σταμούλη, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῆς Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 184, ἀρ. 372.

⁴ Βλ. † Κ. Χουρμουζιάδου, Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπαρχίαν Μετροῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀνατ. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. 7 (1940-41), σ. 73. Ἐν γένει ὅταν διέρχεται κηδεῖα τότε πάντες λαμβάνουν σιδηροῦν τι ἐργαλεῖον διὰ νὰ εἶναι γεροὶ σάν «τὰ σίδηρο» (Α.Α., ἀρ. 188, σ. 115, 3 (συλλ. Ἰωάνν. Πρωῖτου, Ν.Α. Μακεδονία 1888).

⁵ Α.Α., ἀρ. 2523, σ. 3 (συλλ. Ἀναστ. Κουσουρέτα, 1962). Α.Α., ἀρ. 2675, σ. 2 (συλλ. Ἐλένης Σταματίου, 1962).

⁶ Α.Α., ἀρ. 2919, σ. 3 (συλλ. Νικ. Ψώνη, 1964).

⁷ Α.Α., ἀρ. 2438, σ. 15 (συλλ. Δημ. Καραγιαννακίδου, 1961).

⁸ Βλ. Μαρτιάνθης Μακρυγιαννοπούλου, Ὁ ἀρραβὼν καὶ ὁ γάμος, Πέργαμος, ἔκδοσις «κοινότητος Περγάμου», Μυτιλήνη 1929, σ. 251. Α. Α., ἀρ. 2674, σ. 3 (συλλ. Φωτεινὴ Καψάλα, Ἀρσένιον Ἐδέσσης (πρόσφυγ. ἐκ Καρὰ Ντάγ Μ. Ἀσίας).

⁹ Α.Α., ἀρ. 2945, σ. 35 (συλλ. Θωμᾶ Κυρίτση, Μορφοβούνιον Καρδίτσης 1960).

¹⁰ Α.Α., ἀρ. 2443, σ. 12 (συλλ. Κωνστ. Βραχνιά, Καλύβια Κοκκινοπηλοῦ Ἐλασσόνοσ 1962).

οικίαν τῆς νύμφης. Ἄφοῦ ἀφιππεύσῃ, πατεῖ εἰς ταγάρι ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἄλυσις¹. Κατὰ τὴν ἐκκίνησιν ἔπειτα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ διὰ τὴν στέψιν, οὔτοι διασκελίζουν ἀσημικά, τοποθετημένα ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον², ἢ νύμφη δὲ ἰδιαιτέρως «δρασκελάει ἓνα ἀσημοζώνηρο»³ ἢ ἀπωθεῖ διὰ τοῦ ποδός, λακτίζουσα, «ποτήρι μὲ νερό, παράδες καὶ ρύζι»⁴, ἀφοῦ δὲ ἐξέλθῃ εἰς τὴν αὐλήν, πατεῖ εἰς ταγάρι ξύλινον, ἀναποδογυρισμένον⁵, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τοποθετημένα «ἀσήμια»⁶, «κάτι μαλαματένιο»⁷ καὶ «μιά ἀσημένια ἄλυσίδα... σύμβολον πλούτου καὶ ὑγείας»⁸. Εἶτα δὲ ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ ἵππου. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκκινήσεως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἄτομα ἐκ τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ «προσπαθοῦν κρυφὰ... ν' ἀρπάξουν κάτι σιδικρὸ ἀπὸ τὸ σπίτι της (τῆς νύμφης) γιὰ νὰ 'ναί κ' ἐκείνη σίδερο στὴ ζωὴ της»⁹. Κατὰ τὴν διάρκειαν κατόπιν τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου οἱ νυμφευόμενοι «πατοῦν πάνω σὲ σιδερένια ξύστρα... γιὰ νὰ γίνουν κι αὐτοὶ ἰσχυροί, δυνατοὶ σὰν τὸ σίδερο»¹⁰.

Παλαιότερον ἢ στέψις ἐγίνετο μὲ στέφανα ἀπὸ «μέταλλο»¹¹, «ἀσημένια»¹², «ἀργυρά»¹³, «σιδερένια»¹⁴, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ ἐκκλησία πρὸς κοινὴν χρῆσιν. Μὲ

¹ Λ.Α., ἀρ. 2611, σ. 11 (συλλ. Πτολεμαίου Ντουρούκα, Λαγκαδιὰ Γρεβενῶν 1962).

² Λ.Α., ἀρ. 2482, σ. 10 (συλλ. Βασ. Μαροπούλου, Σκαλοχώριον Βοΐου 1962).

³ Λ.Α., ἀρ. 2500, σ. 22 (συλλ. Στυλ. Χαραλαμπίδου, Χορηγός, Ἀηδονοχώριον Βοΐου 1962).

⁴ Βλ. *Μαριάνθης Μακρυγιαννοπούλου*, ἐνθ' ἄν., σ. 252.

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2518, σ. 27 (συλλ. Αἰκατ. Κράββα, Σταυρός Ἡμαθίας 1962). Λ.Α., ἀρ. 2617, σ. 17 (συλλ. Ἑλένης Ἀμπάτη, Καληράχη Γρεβενῶν 1962).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2727, σ. 4 (Ἅγιος Γεώργιος Γρεβενῶν 1962).

⁷ Λ.Α. ἀρ. 2617, σ. 17 (συλλ. Ἑλένης Ἀμπάτη, Καληράχη Γρεβενῶν 1962).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2518, σ. 27 (συλλ. Αἰκατ. Κράββα, Σταυρός Ἡμαθίας 1962). Παλαιότερον εἰς Λέχοβον Φλωρίνης, ὅτε ἡ στέψις ἐγίνετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἐτοποθέτουσαν εἰς τὸν οὐδὸν τῆς θύρας «σιδερένιο λαστό», ὥστε εἰσερχομένη ἡ νύμφη νὰ πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ «γιὰ νὰ γίνῃ... γερὴ σὰν τὸ σίδερο». (Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 19 (συλλ. Χαρίλ. Φίτζιου, 1964).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2747, σ. 17 (συλλ. Εὐαγγ. Νιόκα, Παλαιοχώριον Σιράκου Ἰωαννίνων 1963).

¹⁰ Βλ. Ἀλεξ. Χατζηγιάκη, *Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου*, Τρίκαλα 1946, σ. 25.

¹¹ Λ.Α., ἀρ. 2579, σ. 12 (συλλ. Ἑλένης Κόλλια, Ἀρχάγγελος Ἡμαθίας 1962). Λ.Α., ἀρ. 2899, σ. 63 (συλλ. Ἀριστ. Μπακαίμη, Ζώνη Βοΐου Κοζάνης 1964).

¹² Βλ. Βορειοηπειρωτικὲς σελίδες, Ἡ Λιούντζη, ἔκδ. Ἐνώσεως Λιούντζης, Ἀθῆναι 1947, σ. 88. Λ.Α., ἀρ. 2939, σ. 45 (συλλ. Δεσποίνης Παπαδοπούλου, Πρώτη Σερρών 1965).

¹³ Βλ. *Μαριάνθης Μακρυγιαννοπούλου*, ἐνθ' ἄν., σ. 252.

¹⁴ Λ.Α., ἀρ. 2762, σ. 25 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Μικρὸ Σούλι 1963). Λ.Α., ἀρ. 2946, σ. 52 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Κάτω Ὀρεινὴ 1965).

τοιαῦτα στέφανα στεφανώνονται καὶ σήμερον ὅσοι ἔρχονται εἰς δεύτερον γάμον¹. Μετὰ τὴν στεφάνωσιν οἱ νεόνυμφοι, ὀδηγούμενοι ἐν πομπῇ εἰς τὴν νέαν τῶν κατοικίαν, εἰσέρχονται εἰς αὐτὴν πατοῦντες ἐπὶ μεταλλίνων ἀντικειμένων², τοποθετημένων εἰς τὸ κατώφλιον ὑπὸ τῆς πενθερᾶς τῆς νύμφης, ἥτοι εἰς «λοστό» (Ἐράτυρα Βοΐου),³ «ἀσημένια ἀλυσίδα» (Σταυρὸς Ἡμαθίας)⁴, «μάσα» (Ἁγιονόριον Κορινθίας)⁵, «τσαπράκια ἀσημένια» (Δυτ. Ζαγόρι)⁶, «γιὰ νὰ ἴναι σιδερένιοι σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ» (Σιτοχώριον Βισαλτίας)⁷, διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πατεῖ μόνον ἢ νύμφη εἰς «ταψί, σαγάνια, τέτζερι»⁸, «δίλαβον»⁹, «καζάνι»¹⁰, πυροστάτην¹¹, «ξύστρα»¹², «ἀργυρὰ κλειδώματα ἀπὸ ζῶνες»¹³, «τσιαπράκια»¹⁴, «λοστό»¹⁵, «ἀσημένια ἢ χρυσὴ ἀλυσίδα» διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς¹⁶ διασκελίζει «ἀσήμι γιὰ νὰ εἶναι γερὰ τὰ στέφανα»¹⁷. Εἰς Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἔπιανε ἡ νύμφη τὸν σιδερένιο κάβουρα τῆς θύρας¹⁸.

Ἡ πενθερὰ ὑποδέχεται τὴν νεόνυμφον, κρατοῦσα εἰς τὰ χεῖλη «ἀσημικό»

¹ Λ.Α., ἀρ. 2579, σ. 13 (συλλ. Ἑλένης Κόλλια, Ἀρχάγγελος Ἡμαθίας 1962).

² Βλ. Ἀναστ. Καμπόση, Ἱστορία Λαογραφία τῶν χωρίων τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τευχ. 2 1962, σ. 136.

³ Λ.Α., ἀρ. 2479, σ. 14 (συλλ. Ἰωάνν. Στρέμπα, Νικολ. Θεοχάρη, 1962).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2518, σ. 30 (συλλ. Αἰκατ. Κράββα, 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2797, σ. 286 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2453, σ. 438 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1962).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2897, σ. 425 (συλλ. Ἰωάνν. Μούντζιαρη, Βασ. Γούναρη κ. ἄ., 1964).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 42 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀργιθέα Καρδίτσας 1963).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2673, σ. 25, 26 (συλλ. Μαρ. Γιόνδη, Λουτροχώριον 1962).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 2511, σ. 12-13 (συλλ. Εὐσταθ. Σπυροπούλου, Ὀρεστικὸν Ἄργος Καστορίας 1962). Ἀντ. Παπαδοπούλου, Γαμήλια ἔθιμα εἰς τὸ Χαρτοκόπι τῆς Ματζούκας, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 19 (1954), σ. 245. Λ.Α., ἀρ. 242, σ. 129 (συλλ. Ἑλ. Παπανασιάδου, Πόντος 1896).

¹¹ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίων, ἔνθ' ἄν., σ. 359. Λ.Α., ἀρ. 2471, σ. 73-74 (συλλ. Κωνστ. Μπάτζίου, Μεταμόρφωσις 1961-62). Λ.Α., ἀρ. 1446B, σ. 264 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Λέσβος πρόσφ. Ἀδραμυττίου 1940).

¹² Λ.Α., ἀρ. 2745, σ. 191 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Αἰδηψὸς 1963). Λ.Α., ἀρ. 1560, σ. 53 (συλλ. Μ. Κοντοστάνου, Αἰδηψὸς 1930).

¹³ Βλ. Ἰ. Ζήρα, Τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὸ Μπλάτσι, Μακεδ. Ἡμερ., ἔτ. 1939, σ. 172.

¹⁴ Βλ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Σύμμικτα (Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι Ζαγορίου), Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 218, Κ. Ἀ. Ρωμαίων, ἔνθ' ἄν., σ. 356.

¹⁵ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίων, ἔνθ' ἄν., σ. 356.

¹⁶ Λ.Α., ἀρ. 2466, σ. 5 (συλλ. Νικολ. Τσούλη, Κοντοβούνιον Κοζάνης 1962).

¹⁷ Λ.Α., ἀρ. 2487, σ. 21-22 (συλλ. Λεων. Τζανίδου, Διαλεκτὸν Βοΐου 1962).

¹⁸ Βλ. Νικ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, ἐν Πύργῳ 1902, σ. 108. Ν. Γ. Πολίτου, Λ.Σ., τόμ. Γ', σ. 294, 3.

τὸ ὁποῖον παραλαμβάνει ἡ νύμφη εἰς τὰ ἰδικά της χεῖλη, «δείχνοντας ἔτσι μίαν ἀμοιβαίαν μελλοντικὴν ἀγάπην καὶ συμφωνίαν»¹ ἢ «ἔτοιμάζει τρία ψωμιὰ καὶ βάζει ἐπάνω ἓνα βραχιόλι γιὰ νὰ εἶναι ἡ νύμφη σιδερένια»². Εἰς Ἡπειρον καὶ Δυτ. Μακεδονίαν (Κάτω Λιποχώριον Ἐδέσσης) ἴστανται πρὸ τῆς θύρας τῆς νέας κατοικίας τοῦ ζεύγους δύο συγγενεῖς γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι φέρουν εἰς χεῖρας «μιά χρυσὴ ἢ ἀσημένια ἀλυσίδα ποὺ πρέπει νὰ περάσουν ἀπὸ κάτω οἱ νιόνυφοι»³ ἢ δι' αὐτῆς «τοὺς τραυᾶ μέσα στὸ σπίτι» ἢ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ⁴.

Τὴν Δευτέραν μετὰ τὸν γάμον, ὅτε κατ' ἔθιμον ἡ νύμφη μεταβαίνει εἰς τὴν βρύσιν, αὕτη «γεμίζει νερὸ εἰς ἓν γκιούμι καὶ πλένουν τὰς χεῖρας των πρῶτος ὁ κουμπάρος καὶ ἀκολουθῶς οἱ ἄλλοι εἰς ἓν ταψί, τὸ ταψὶ δὲ στηρίζεται εἰς πυροστιάν. Στὸ τέλος πλένεται ὁ γαμβρός»⁵. Οἱ νυμφευόμενοι τὸ δεύτερον, προτοῦ παρέλθῃ ἔτος ἀπὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, παλαιότερον «περνοῦσαν ἀπὸ μιὰ πυροστιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ μὴ πάθουν τὸ ἴδιο, δηλ. νὰ μὴ χηρέψουν»⁶.

Εἰς Σκῦρον τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου τίθεται κατὰ τὸ ἑσπέρας ἐπὶ τῆς τραπέζης «τὸ γουδόχερο». Τὴν πρωΐαν δὲ ὁ οἰκοδεσπότης, ὅτε κατ' ἔθιμον κάμνει οὗτος τὸ ποδαρικό, «χύνει μέσ' στὸ σπίτι (τὸ νερό), γιὰ νὰ εἶναι πάντα δροσισμένο. Ὑστερα πετᾶ τὸ γουδόχερο... γιὰ νὰ εἶναι ὅλοι γεροὶ καὶ σιδεροκέφαλοι νὰ μὴν πονέσῃ τὸ κεφάλι τους ὅλο τὸ χρόνο»⁷. Κατὰ τὴν περιφορὰν τῶν εἰκόνων τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανίων «στὰ ἀκρινὰ σπίτια βγάζουν τὸ σιδερόφκυαρο μὲ φωτιὰ καὶ θυμιάμα καὶ τὰ θυμιατίζουν. Τὰ παιδιὰ ντρασκελοῦν τὸ σιδερόφκυαρο»⁸.

Μετὰ τὴν κηδεῖαν οἱ ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν οἶκον, ἀφοῦ γίνῃ «τὸ νίψιμο καὶ τὸ σκούπισμα τῶν χειρῶν, θὰ ἀκουμπήσουν τὰ τρία δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ χειροῦ των στὸ σιδερόφκυαρο γιὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὸ σίδηρο»⁹.

Μετάδοσις μαγικῆς δυνάμεως ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις. Οὕτως ὅταν πίνουν «γιὰ πρώτη φορὰ γάλα, πατοῦν ἐπάνω σὲ σιδερένιο ἀντικείμενο»

¹ Λ.Α., ἀρ. 2630, σ. 8 (συλλ. Δημ. Μουλαρά, Παρόρειον Γρεβενῶν 1962).

² Λ.Α., ἀρ. 2605, σ. 11 συλλ. Αἰκατ. Βλαγκούλη, Κρασιά Γρεβενῶν 1962).

³ Βλ. Βορειοηπειρωτικὲς σελίδες, Ἡ Λιούντζη, ἔκδοσ. Ἐνώσεως Λιούντζης, Ἀθῆναι 1947, σ. 88.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2681, σ. 5 (συλλ. Γεωργ. Μυσιρλιάδου, Κάτω Λιποχώριον 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2422, σ. 80, Σαρακηνοὶ Ἀλμωπίας Πέλλης 1961.

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2761, σ. 297-298 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Ἁγιον Πνεῦμα 1963).

⁷ Βλ. Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1940, σ. 129.

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2936, σ. 21 (συλλ. Ἀστερίου Παπανικολάου, Πύθιον Ἐλασσόνος 1965).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2936, σ. 38 (συλλ. Ἀστερίου Παπανικολάου, Πύθιον Ἐλασσόνος 1965).

ἐπιλέγοντες «σὰν τὸ σίδερο νὰ γίνουν καὶ νὰ χιλιάσουν» (Μαυρέλιον καὶ Λογγὰ Καλαμπάκας)¹. Διὰ τὸ νεοαγορασθὲν ζῶον πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς του εἰς τὸν στάβλον τίθεται ἐπὶ τῆς εἰσόδου δέρμα ἄμνου καὶ σίδηρος, διὰ νὰ πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ καὶ «νὰ γίνῃ σιδερένιο»². Εἰς Νάξον (Ἅγιοι Ἀπόστολοι) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σιδέρου (Ἰσιδώρου) «πᾶνε καὶ θερίζουνε ἔστω κ' ἓνα χερόβολο γέννημα γιὰ νὰ σιδερώσῃ τὸ γέννημα, νὰ μὴ τὸ πιάνῃ τὸ μαμούνι»³. Ἐπίσης εἰς τὸν «Ἅγιο Σίδερο» φέρονται ἀσθενῆ παιδιὰ «γιὰ νὰ τὰ σιδερώσῃ», ὥστε νὰ μὴν ἀσθενήσουν ἐκ νέου⁴.

Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν φυλακτοῦ, ἥτοι πρὸς προστασίαν ἀπὸ ἐπιφορᾶς κακοῦ ἐκ κακοποιῶν πνευμάτων, γίνεται χρῆσις τῆς μασίᾶς, ἥτοι πυράγρας, ἐνωτίων κ.ἄ. Οὕτως ἡ μαῖα πρὸς προστασίαν τοῦ μωροῦ ἀπὸ βασκανίαν τοποθετεῖ κάτωθεν τοῦ προσκεφαλαίου του «μιὰ μασιά»⁵. Ἡ μασιά τίθεται προσέτι μαζὶ μὲ σάρωθρον καὶ ὄπισθεν τῆς θύρας πρὸς παρεμπόδισιν τῆς διεισδύσεως δαιμονικῶν πνευμάτων εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς λοχείας⁶. Πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς βασκανίας ἀπὸ τὸ νήπιον, ὅταν τοῦτο «μοιάζ' τ' πατέρα ἢ τ'ς μάννας τ' τὸ τρυπᾶν τὸ ἓνα αὐτὶ καὶ βάνουν ἓνα σκ'λαρικᾶκι μὲ ἀσημένια ζαβίτσα»⁷. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν κρεμᾶται καὶ χρυσοῦς σταυρὸς ἐκ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ βρέφους⁸.

Εἰς τὸν σιδηροῦν κρίκον (κρουκέλι, χαλκᾶν) τῆς θύρας τῆς οἰκίας προστρίβει τὰ χεῖλη του, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ἄνιπτος, ὁ πάσχων ἀπὸ χαλινάρια (=μικρὰ ὑπόλευκος πληγὴ) ὅπως θεραπευθῆ⁹, ἐπίσης δαγκάνει τὸν χαλκᾶν τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας τὸ παιδίον τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ὕπνον του τρίζει τοὺς ὀδόντας του¹⁰. Πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐρυσσιπέλατος γίνεται χρῆσις πεπυρωμένου «τηγα-

¹ Βλ. Ἀναστ. Καμπόσην, εἰς περ. Ἱστορία-Λαογραφία τῆς περιφερείας τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τευχ. 2 (1962), σ. 139 καὶ Δημ. Γκουτζιούπα, ἔνθ' ἄν., σ. 170.

² Α.Α., ἀρ. 2737, σ. 47 (συλλ. Πέτρ. Ἀνανιάδου, Γαλάτεια Κοζάνης 1960, πρόσφ. ἐκ Κουβουκλίων Προύσης, Γαλατᾶ Ἀνατ. Θράκης).

³ Α.Α., ἀρ. 2342, σ. 58 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1960).

⁴ ἔνθ' ἄν., σ. 58. Βλ. εἰς Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελ. Α', (1961), σ. 523.

⁵ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὰ Θρακικὰ ἔθιμα, Θρακικά, τόμ. Α' (1928), σ. 131.

⁶ Βλ. Ἐλπιν. Σαραντῆ-Σταμούλη, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Θράκης, Λαογρ. 14 (1952), σ. 185-186.

⁷ Α.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 59 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, Ἅγία Ἄννα 1942).

⁸ Βλ. Πολ. Ζαφειρίου, Ἔθιμα τῆς Σάμου, Ἀρχ. Σάμου, τόμ. 4 (1955), σ. 182. Εἰς τὴν Χίον ἀναρτοῦν εἰς τὰ ζῶα σιδερένιο σταυρουδάκι καὶ ἓνα κομμάτι ἀλυσίδα, ὡς ἀντιβασκάνια (Α.Α., ἀρ. 2457, σ. 119 καὶ 211 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

⁹ Βλ. Εὐαγγ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1949, σ. 52.

¹⁰ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Α.Σ.Κ., τόμ. 1, Ἀθῆναι 1932, σ. 178.

νιοῦ»¹, χαλκίνου σκεύους², «μασιᾶς»³, «πτυαρίου»⁴. Εἰς Λειβήσιον ὑπῆρχε παλαιότερον ἢ συνήθεια, ἐὰν τὸ παιδί ἐβράδυνε νὰ βαδίση, νὰ τὸ τοποθετοῦν «σ' ἓνα λεένιν (=χάλκινη λεκάνη) ὅπου ἔπλεναν τὰ ροῦχα... καὶ τὸ γύριζαν σὲ ἑπτὰ Μαρῖες νὰν τοῦ δώκουν ἀπὸ ἓνα κομμάτι ψωμί ὥσπου νὰ τὸ φάη θὰ γίνη καλά» ἢ «τὸ γύριζαν σὲ φούρνους»⁵, «τὴν αὔστρια μὲ πυρωμένο σίδερο»⁶. Εἰς ἐπωδὴν πρὸς θεραπείαν τῆς «κουφῆς» (=ἐξάνθημα εἰς τὴν μασχάλην) γίνεται χρῆσις σφυριοῦ διὰ τοῦ ὁποίου σταυροῦται ὁ πάσχων, ἐνῶ λέγεται ἢ ἐπωδὴ⁷.

Κατὰ δεισιδαίμονα πίστιν τοῦ λαοῦ, ἐὰν ἀφεθῆ «ἀδειανὴ ἢ πυροστιὰ στὴ φωτιά, «θὰ ἀργήση ὁ ξενιτεμένος νὰ ῥθῆ»⁸ ἢ «βράζ'νι ὁ διάβολος τὸ φαγητό του»⁹, πρὸς δὲ βάζει τις «πολλὰ χρέη»¹⁰. Ἐκ τούτου δέον νὰ ἀποσυρθῆ αὕτη ἐκ τοῦ πυρὸς «γιὰ νὰ φύγουν τὰ χρέη» ἢ «γιὰ νὰ ῥθῆ γρήγορα ὁ γαμβρός»¹¹. Θὰ συμβῆ ἔτι εἰς τὸν οἶκον κακόν, ἐὰν ἀφεθῆ ἢ πυροστιὰ κειμένη «ἀνάποδα, δηλ. μὲ τὰ πόδια πρὸς τὰ ἐπάνω»¹². Εἰς τὴν θέσιν ταύτην πιστεύεται ὅτι «μουτζώνει τὸ Θεό»¹³, ὅπερ θεωρεῖται μέγα παράπτωμα. Λέγεται σχετικῶς ὅτι «καὶ τὸ παιδί σ'

¹ Λ.Α., ἀρ. 2734, σ. 48 (συλλ. Τάσου Παπαποστόλου, Εὔβοια 1961). Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 124 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Βατσουνιά 1963).

² Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 189, 193 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1958).

³ Λ.Α., ἀρ. 2750, σ. 152 (συλλ. Γεωργ. Χαλαζιά, Ρούμελη 1963).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1480, σ. 101, 199 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, προσφ. Λειβησίου 1943).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 193 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1959).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 1474, σ. 371 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι 1938).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2481, σ. 5 (συλλ. Γεωργ. Τζημοπούλου, Βυθὸς Βοΐου 1962). Λ.Α., ἀρ. 2194, σ. 535 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Ἰθάκη 1956). Λ.Α., ἀρ. 51, σ. 94, Ἕπειρος, 1919. Λ.Α., ἀρ. 36 σ. 291, 15 (συλλ. Δ. Μ. Σάρρου, Ἕπειρος 1888-1893). Ν. Χαλιορῆ, Ὑδρέικα λαογραφικά, Πειραιεὺς 1931, σ. 172. Λ.Α., ἀρ. 2382, σ. 309 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Καλέντζιον Ἰωαννίνων 1961).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2775, σ. 99 (συλλ. Ἡλία Σαμαρᾶ, Κλειστὸν Εὐρυτανίας).

¹⁰ Λ.Α. ἀρ. 2490, σ. 16 (συλλ. Κωνστ. Ζιωντάκη, Παλαιόκαστρον Βοΐου Γρεβενῶν 1962). Λ.Α., ἀρ. 2489, σ. 24 (συλλ. Λεων. Κουκουλιάτα, Πολύδενδρον Γρεβενῶν 1962). Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 85 (συλλ. Κωνστ. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοΐου Κοζάνης 1962). Λ.Α., ἀρ. 2903, σ. 46, 5 καὶ 9 (συλλ. Κωνστ. Χινοβίτου, Βλάστη Ἑορδαίας 1964).

¹¹ Λ.Α., ἀρ. 1898, σ. 181 (συλλ. Δημ. Μερμετή, ἐπαρχ. Ἑρμιονίδος 1953). Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 197 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1958).

¹² Λ.Α., ἀρ. 2903, σ. 46, 7 (συλλ. Κωνστ. Χινοβίτου, Βλάστη Ἑορδαίας 1964).

¹³ Λ.Α., ἀρ. 2194, σ. 535 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Ἰθάκη 1956). Λ.Α., ἀρ. 2302, σ. 296 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Χουλιαράδες Ἰωαννίνων 1959). Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 189 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1958).

νά καίγεται κ' εἶναι ἡ σιδεροστιά σου ἀνάποδα, πρῶτα νὰ σηκώσης τὴ σιδεροστιά εἰς τὰ ἴσια τῆς κ' ὕστερα ν' ἀρπάξης τὸ παιδί σου ἀπὸ τὴ φωτιά»¹. 'Υπάρχει δ' ἔτι ἡ πίστις ὅτι ὅταν αὕτη «κοκκινίση καὶ βγάλη σπίθες» εἶναι σημεῖον ὅτι «θὰ ῥθῆ ὁ ταξιδιώτης» ἢ τις ἄλλος² ἢ «θὰ πάρωμε χρήματα»³. «ὅταν τὶς βγάζη πρὸς τὰ ἔξω»⁴ ἢ «πρὸς τὰ κάτω»⁵ θὰ δώσωμεν χρήματα, ἐὰν αἱ σπινθῆρες «σὰν μυρμηγκάκια πηγαινοέρχωνται τόσοις ἐχθροῦς ἔχει τὸ σπίτι καὶ ἀμέσως ρίχνουν νερὸ γιὰ νὰ σκάσουν οἱ ὀχθροί»⁶.

Ἡ τοποθέτησις πτυαρίου παρὰ τὴν ἀξίνην ἐντὸς τοῦ οἴκου θεωρεῖται ἁμαρτία καὶ πρόσκλησις τοῦ θανάτου⁷.

ΙΑ'. ΜΟΛΥΒΔΟΣ

Πλὴν τῆς πρὸς μαγικοὺς σκοποὺς χρήσεως τοῦ μολύβδου ἀπαντᾷ ἐν χρήσει οὗτος καὶ πρὸς μαντικούς. Ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης παρατηροῦνται αἱ μορφαὶ τοῦ μετάλλου τούτου, αἱ ὁποῖαι σχηματίζονται κατὰ τὴν πῆξιν του μετὰ προηγουμένην ρῖψιν τηκομένων μερῶν αὐτοῦ ἐντὸς ὕδατος. Μαντικαὶ ἐνέργειαι διὰ μολύβδου σημειοῦμεν ὅτι ἀπαντῶνται καὶ εἰς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαούς⁸. Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἡ μολυβδομαντεία ἀσκεῖται πρὸς ποικίλους σκοποὺς ἐξ ὧν σπουδαίαν θέσιν κατέχει ὁ τῆς ἐπιζητήσεως ὑπὸ τῶν νεανίδων τῆς ἀποκαλύψεως εἰς αὐτὰς τοῦ νέου τὸν ὁποῖον θὰ ὑπανδρευθοῦν. Αἱ μαντικαὶ ἐνέργειαι.

¹ Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 83 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1959). 'Υπάρχει δὲ ἡ πίστις ὅτι «ἀφορισμὸς πιάνει, ἂν ὁ παπὰς τὸν διαβάση ἐπάνω σ' ἓνα λεβέτι γυρισμένο ἀνάποδα» ('Ἐφημ. Ἑσπερινή, 9 Μαρτίου 1930).

² Λ.Α., ἀρ. 2748, σ. 119, 269 (συλλ. Κωστ. Ἰωαννίδου, Κωστάνα Θεσπρωτίας 1963).

³ Λ.Α., ἀρ. 2453, σ. 129 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, δυτ. Ζαγόρι 1962). Λ.Α., ἀρ. 2498, σ. 13 (συλλ. Κίμ. Χαρίση, Αὐγερινὸς Βοῖου 1962). Λ.Α., ἀρ. 2738, σ. 46 (συλλ. Βασ. Θεοδωροπούλου, Νυμφόπετρα Λαγκαδᾶ 1962). Λ.Α., ἀρ. 2797, σ. 271 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, ἐπαρχ. Κορινθίας 1964). Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 84 (συλλ. Κωνστ. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοῖου Κοζάνης 1962).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 84 (συλλ. Κωνστ. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοῖου Κοζάνης 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2797, σ. 271 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 57 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, περ. Ἄσσου Πρεβέζης, Ἅγιοι Ἀπόστολοι 1963).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2423, σ. 37, Ἅγιος Θεράπων Κύπρου 1961.

⁸ Βλ. *L. Schmidt*, Heiliges Blei, Wien 1958, σ. 59-60. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ μολυβδομαντεία γίνεται κατὰ τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων, βλ. *Olbrich*, Bleigiessen Hand. d. deutsch. Abergl., I, 1927, στ. 1389-1390.

αὗται λαμβάνουν χώραν συνήθως κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ γενεσίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου). Τότε αἱ ἀνύπανδροι νέαι «λειώνουν μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον μολύβι καὶ τὸ ρίχνουν σὲ ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὸ σχῆμα ποῦ θὰ πάρη, θὰ εἶναι τὰ γνωρίσματα τοῦ γαμβροῦ τοῦ κοριτσιοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο χύθηκε τὸ μολύβι» (Ἄργος, Νάξος, Βουρλά Μ. Ἀσίας)¹ ἢ τὸ «ριζικό» των (Σμύρνη πρόσφ., Πύλος)². Ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Ἐρεσὸν Λέσβου, Κυδωνίας καὶ Βουρλά Μ. Ἀσίας (πρόσφ.), Θεσσαλονίκην, Νάξον, Μῆλον, Κρήτην κ.ά.³ βυθίζεται πρὸς τοῦτο ὁ λειωμένος μόλυβδος εἰς «νερὸ ἀπὸ τὰ κλήδονα». Πλὴν τούτων ἐκτίθεται τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἰουνίου εἰς τὰ ἄστρα ὕδωρ, ἀντληθὲν ἀπὸ φρέαρ. Ἐντὸς αὐτοῦ ρίπτεται κατόπιν τετηγμένος μόλυβδος (περιοχὴ Πυλίου)⁴ ἢ κασσίτερος (Κεφαλληνία, Θεσσαλονίκη, Κρήτη)⁵ πρὸς τὸ σκοπὸν νὰ γνωρίσουν ἀκόμη αἱ μαντευόμεναι καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου (Σκίαθος, Θήρα, Σπέτσαι, Φιλιατρά, Αἴγινα, Κρήτη, Σκῦρος, Μ. Ἀσία)⁶. Σημειωθῆτω ὅτι

¹ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 210 (συλλ. Μ. Παραρᾶ, 1940). Δ. Οἰκονομίδη, Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα, Ἀθήναι 1940, σ. 29-30. Ν. Ε. Μηλιώρη, Λαογραφικὰ Βουρλών, Μικρασ. Χρον., τόμ. 3 (1940), σ. 366-367. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 40 (συλλ. Ἀ. Γουνοπούλου, 1940). Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναφέρεται καὶ εἰς Wirrach ἐν Kraim καὶ εἰς Σλοβενίαν. Βλ. L. Schmidt, ἔνθ' ἀν., σ. 60.

² Βλ. Συλβίου, Ὁ κλήδονας, Μικρασ. Χρον., τόμ. 3 (1940), 393. Λ.Α., ἀρ. 1159B', σ. 182 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938).

³ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 97 (συλλ. Ἑλ. Κούκου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1358, σ. 78 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939). Ν. Ε. Μηλιώρη, ἔνθ' ἀν., σ. 366. Θ. Ἀθανασοπούλου, Μαντεῖαι καὶ μαντικαὶ τελεταί, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 565. Δ. Οἰκονομίδη, ἔνθ' ἀν., σ. 30, Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις, ΔΙΕΕ, τόμ. Β' (1885), σ. 335. Λ.Α., ἀρ. 2777, σ. 215 (συλλ. Γεωργ. Παγώνη, 1963). Παν. Ἀ. Μπιμπέλα, Λαογραφικὰ Κυδωνιῶν, Μοσχονησίων καὶ Γενητσαροχωρίων, Ἀθήνα 1956, σ. 59.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 263 (συλλ. Στ. Στανίτσα, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 73 (συλλ. Χρ. Διομήδη, 1940).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 258 (συλλ. Μ. Σταματάτου, 1940). Θ. Ἀθανασοπούλου, Μαντεῖαι καὶ μαγικαὶ τελεταί, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 565. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 165 (συλλ. Νικολοπούλου, 1940).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 24 (συλλ. Μαργ. Βασάλου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 290 (συλλ. Σαρ. Τσουλοχοπούλου, 1940). Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. ἔτ. Γ-Δ (1941-1942), σ. 131-132 (=ἀνάτ., τευχ. 2, σ. 55-56). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 235 (συλλ. Χ. Σαμπάνη, 1940). Ἀ. Α. Παπαδοπούλου, Νεοελληνικὴ μαντεία, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλ., ἔτ. 1923, σ. 150-151. Albert Thumb, Zur neugriechischen Volkskunde, Der Klidonas, Zeitsch. d. Ver. f. Volksk. 2 (1892), σ. 401. Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις ΔΙΕΕ, τόμ. 2 (1885), σ. 335. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 56 (συλλ. Δ. Θεοχάρη, 1940). Παν. Ἀ. Μπιμπέλα, ἔνθ' ἀν., σ. 39.

τὴν μαντικὴν σημασίαν τῶν στερεοποιουμένων ἐντὸς τοῦ ὕδατος μορφῶν τοῦ μολύβδου δύνανται νὰ ἐξηγήσουν εἰδικοί μάντις (Βυτίνα, Σμύρνη, Κύπρος, Ἀθῆναι, Λευκάς, Πύργος)¹, τὸ δὲ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρίπτεται ὁ τηκόμενος μολύβδος δέον νὰ εἶναι ἀμίλητον, δηλαδή νὰ ἔχη μεταφερθῆ ἐκ τῆς κρήνης χωρὶς ὁ μεταφέρων τοῦτο νὰ ὁμιλήσῃ². Ὁ τετηγμένος μολύβδος ἀφήνεται ἔτι νὰ πέσῃ καὶ ἐπὶ πλακὸς (Κωνσταντινούπολις)³, ἢ ἐντὸς δοχείου τὸ ὁποῖον ἀκολουθῶς βυθίζεται εἰς φρέαρ (Λάρισα)⁴. Πλὴν τοῦ μολύβδου χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ μολυβδόνερο, τὸ ὁποῖον εἰς Κέρκυραν χύνεται ὑπὸ τῆς νέας πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας της, εἶτα δὲ παρακολουθεῖ τις νὰ ἴδῃ, ποῖος πρῶτος θὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν· τούτου τὸ ὄνομα πιστεύεται ὅτι θὰ φέρῃ ὁ μέλλων σύζυγος αὐτῆς⁵. Περὶ τῆς μελλούσης τύχης εἰς τι πρόσωπον μαντεύονται εἰς τὴν Κύπρον δι' εἰδικῆς τελετουργίας. Ἐνῶ τήκεται μολύβδος ἐντὸς δοχείου, ὁ προτιθέμενος νὰ τύχῃ μαντείας, φέρων πινάκιον μεθ' ὕδατος, περιέρχεται τρὶς μετὰ τοῦ μάντεως περὶ τὸν τηκόμενον μολύβδον εἶτα χύνων τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ δοχείου προκαλεῖ στερεοποίησιν τοῦ μετάλλου. Ἐκ τῶν σχηματιζομένων μορφῶν τοῦ μολύβδου προλέγει ὁ μάντις περὶ τῆς τύχης τοῦ μαντευομένου⁶. Πλὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), ὡς ἀνωτέρω, ἢ μολυβδομαντεία ἀσκεῖται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τινὰς τόπους καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε τήκεται ἐπίσης μολύβδος, ἵνα ἀποκαλυφθῇ ἐκ τῶν σχημάτων αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ὕδατος «τὸ ριζικὸ» τῶν κορασίδων⁷, δηλ. ποῖος θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγος ἐκάστης (Φιλιατρά)⁸. Εἰς Κορώνην Πυλίας ἐπιλέγουν

¹ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλῆ, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 171 (συλλ. Ἄ. Νικολαΐδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 195 (συλλ. Γ. Παπαδημητρίου, 1944). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 102 (συλλ. Ἐ. Κουλοπούλου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 215 (συλλ. Μ. Πέππα, 1940).

² Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 171 (συλλ. Ἄ. Νικολαΐδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1310, σ. 1 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 215 (συλλ. Μ. Πέππα, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλῆ, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 73 (συλλ. Χρ. Διομήδη, 1940). Ἄ. Ἄ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 150-151. Βλ. γενικώτερον περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀμίλητου νεροῦ εἰς μαντικάς καὶ δεισιδαίμονας ἐνεργείας καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ εἰς Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου, Χρησις καὶ σημασία τοῦ «ἀμίλητου νεροῦ» εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15/16 (1962-63), σ. 42-59.

³ Λ.Α., ἀρ. 1473, 272-273 (συλλ. Ζ. Τσαπέση, 1940).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 378 (συλλ. Μ. Πίσσα, 1940).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 378 (συλλ. Μ. Πίσσα, 1940).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 171 (συλλ. Ἄ. Νικολαΐδου, 1940).

⁷ Βλ. Ἄ. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 151. Συλβίου, ἔνθ' ἀν., σ. 393. Λ.Α., ἀρ. 1159β. σ. 182 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1938).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 235 (συλλ. Χ. Σαμπάνη, 1940).

αί μαντευόμεναι «ὅ,τι εἶναι τυχερό μου νὰ φανῆ καὶ τὸ μολύβι θὰ δείξῃ»¹. Τὴν προηγουμένην ἡμέραν 29 Ἰουλίου, ἑορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ρίπτουσα ἡ νεᾶνις τετηγμένον μολύβδον ἐντὸς ὕδατος ἐπιλέγει «Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ὅ,τι εἶναι τὸ τυχερό μου νὰ φανῆ»². Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε παλαιότερον ἢ συνήθεια τῆς ἐπιχύσεως τοῦ τηχθέντος μολύβδου τρεῖς ἐντὸς τοῦ ὕδατος³.

Μολυβδομαντεῖαι ἀναφέρονται ἀπαντῶσαι καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ (Σμύρνη (πρόσφ.)⁴, ἐπίσης καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος (Βυτίνα)⁵. Μαντεύονται ἔτι διὰ τοῦ μολύβδου γενικώτερον μέλλοντα νὰ συμβοῦν γεγονότα (Νάξος, Ἄνδρος, Ἀθῆναι, Τήνος, Σμύρνη, Αἴγινα, Λέσβος, Καλημέριανοὶ Εὐβοίας, Μῆλος)⁶, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς χαράν, λύπην (Γκούρα Κορινθίας)⁷, καλὴν ἢ κακὴν τύχην (Παξοί)⁸, ταξίδιον (Ἀθῆναι, Φιλιατρά)⁹.

Εἰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἄτομόν τι καταλαμβάνεται ἀπροόπτως ὑπὸ φόβου «λειώνουν μολύβι μέσα εἰς τὸ νερὸ γιὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος)¹⁰. Ὅταν «τρομάξῃ» κάποιος «πηγαίνει εἰς τὴν κουρσουμζοῦ»

¹ Λ.Α., ἀρ. 1159β, σ. 235 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938). Θ. Ἀθανασοπούλου, Μαντεῖαι καὶ μαντικαὶ τελεταί, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 565. Ἀλλαχοῦ ὡς εἰς Βυτίναν καὶ εἰς τοὺς πρόσφυγας ἐκ Σμύρνης μαντεύονται τὴν ἡμέραν ταύτην γενικῶς περὶ οἰουδήποτε μέλλοντος νὰ συμβῆ (Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 215 (συλλ. Μ. Πέππα, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλῆ, 1940).

² Λ.Α., ἀρ. 1159β, σ. 42 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938).

³ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 2 (συλλ. Ἀκριβοῦ, 1940).

⁴ Βλ. Συλβίου, ἔνθ' ἀν., σ. 393. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλῆ, 1940).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 18 (συλλ. Π. Βαλληνδραῖ, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 316 (συλλ. Μ. Ψάλτου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 175 (συλλ. Μ. Ξανθούλη, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 66 (συλλ. Κολλάρου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 44 (συλλ. Ἡρειώτου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 255 (συλλ. Ἀγγ. Σουχλέρη, 1940). Λ.Α., ἀρ. 2777, σ. 215 (συλλ. Γεωργ. Παγώνη, 1963).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 219 (συλλ. Π. Ρέλια, 1940).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 682, σ. 47 (συλλ. Μ. Δένδια, 1915).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 144 (συλλ. Μ. Μινέττα, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 235. (συλλ. Χ. Σαμπάκη, 1940).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 378 (συλλ. Μ. Πίσσα, 1940). Εἰς Βοσνίαν ἀναφέρεται ὁμοίως ἡ τῆξις διὰ τὴν θεραπείαν τῆς «strana» (=φόβου τῶν μικρῶν παιδιῶν). Ὅμοίως καὶ εἰς τοὺς Σέρβους, εἶτα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς νοτίου Οὐγγαρίας, εἰς τοὺς Γερμανοὺς, τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Σουηδίας Νορβηγίας, Φιλλανδίας κ.ἄ., πολλαχοῦ τῶν

ἢ ὁποῖα μαντεύεται ὡς ἐξῆς : Περιτυλλίσσει τὸν ἀσθενῆ μετ' ἓνα κόκκινο ὕφασμα, ὥστε νὰ μὴ βλέπη. Κατόπιν λειώνει τὸν μόλυβδο καὶ τὸν χύνει μέσα σ' ἓνα δοχεῖο, ἐνῶ λέγει ὠρισμένα λόγια. Ὁ μόλυβδος σχηματίζει μέσα στὸ νερὸ σχήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μαντεύονται» (Κωνσταντινούπολις)¹. Τῆς τήξεως τοῦ μολύβδου εἰς μαντικὰς ἐνεργείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ παλαιότεραν μαρτυρίαν γνωρίζω ἐκ τοῦ νομοκάνονος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων². Αὕτη ὅμως ἀπαντᾷ, ὡς ἐλέχθη, καὶ εἰς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς (π.χ. Αὐστριακοὺς, Γερμανοὺς)³. Ὁ Grimm ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι, τὸ ἔθος τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ παρελήφθη ἐκ τῶν Ἑλλήνων, παρ' ἄλλων ὅμως ὑπεστηρίχθη ὅτι συνδέεται τοῦτο μετ' ἑσπερίαν ἑθελθικήν⁴. Ἡ χρῆσις αὕτη τοῦ μολύβδου φαίνεται ὅτι εἶναι παλαιά, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται εἰς μαγικὰς πράξεις τῶν μετὰ τὴν ἑσπερίαν χρόνων. Εἰς νομοκάνονας ἐκ τοῦ ΙΣΤ', ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰ. ἀναφέρεται συχνὰ ὁ μολυβδοχύτης, ὅστις ἀποδένει τὰ ἀνδρόγυνα, δηλ. ποιεῖ καταδέσμους εἰς αὐτά. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς «ὁ γόης καὶ ὁ μάγος καὶ ὁ μάντις ὁποῦ χύνει... μολύβι... ἀποδένει ἀνδρόγυνα εἰς τὸ μὴ μίγνυσθαι ἢ ἀποδένει τὰ ζῶα νὰ μὴν τὰ φάγη ὁ λύκος»⁵ (χειρ. 16^{ου} αἰ).

RÉSUMÉ

Emploi des métaux dans diverses superstitions, ainsi que dans d'autres pratiques magiques se rapportant à la vie sociale du peuple

par Anne Paramichael

I

Dans la première partie de cette étude, publiée dans l'Annuaire des Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes (tome XV - XVI, 1962-1963, p. 62-91), l'auteur expose d'abord brièvement la croyance populaire, qui remonte à l'antiquité, selon laquelle les métaux ont une force secrète et sont utilisables à des fins magiques (p. 62-63),

λαῶν τούτων ἀντὶ τοῦ μολύβδου, ἐγένετο τήξις κασσιτέρου (βλ. *L. Schmidt*, ἐνθ' ἄν., σ. 60-62).

¹ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 272 (συλλ. Ζ. Τσαπέση, 1940).

² βλ. παρὰ Ν. Γ. Πολίτη, ἐν *Λαογρ.*, τόμ. 3 (1911), σ. 385.

³ βλ. εἰς *L. Schmidt*, ἐνθ' ἄν., σ. 59 καὶ *Olbrich*, *Bleigiessen*, ἐνθ' ἄν., στ. 1389.

⁴ βλ. *Olbrich*, *Bleigiessen*, ἐνθ' ἄν.

⁵ βλ. Φ. Κουκουλέ, *ΜΝΚ.*, τόμ. 9, σ. 74 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 203).

Elle examine ensuite plus spécialement l'emploi des métaux par le peuple grec à l'époque contemporaine, sous les formes suivantes :

I. Comme simple métal en lame (p. 63-69). Ainsi l'accouchée porte sur elle un morceau de métal, sous forme de lame de fer, lorsqu'elle sort de chez elle pour la première fois avant que 40 jours ne se soient écoulés depuis l'accouchement. La nouvelle mariée, en entrant dans la maison de son mari, doit poser le pied sur du fer. De même les animaux achetés, en entrant pour la première fois dans l'étable, doivent poser la patte sur une lame de fer.

L'argent en lame est employé pour la confection de diverses amulettes (p. 66). L'auteur mentionne ensuite l'usage que l'on fait des objets en métal pour des buts magiques: incantations et envoûtements, guérison de diverses maladies etc. (p. 66-67).

Contrairement aux temps antiques où l'usage des lames métalliques à des fins magiques était très répandu, l'auteur remarque que dans les temps modernes cet usage est plus restreint; cela provient du fait qu'on emploie aujourd'hui plus souvent des objets métalliques, croyant que leur dureté et leur résistance se transmettront à la personne ou à l'animal qui entrera en contact avec eux et lui permettront de résister au mal, de le repousser et de le vaincre.

II. La monnaie: Il s'agit des pièces de monnaie qu'on emploie dans des buts magiques, lors de la naissance, du baptême, du mariage et de la mort.

On croit que la pièce de monnaie portée par une femme mariée contribue à la conception et à la naissance d'un enfant mâle, et aussi qu'elle protège le nouveau-né et l'accouchée (p. 69-70). Lors du mariage, elle est employée dans presque toutes les phases de la cérémonie nuptiale, comme p. ex. avant la bénédiction, pendant qu'on lave le linge de la future mariée, pendant que le barbier rase le futur marié, lorsque celui-ci se met en route pour accompagner la mariée à l'église, puis après le couronnement quand ils entrent tous deux dans leur maison, etc (p. 72). Pour l'enterrement, la coutume antique de l'obole de Charon s'est maintenue (p. 73).

La monnaie joue également un rôle important dans les actions magiques destinées à empêcher l'effet de l'envoûtement, dans la préparation des philtres etc. ainsi que dans la confection des amulettes. Dans ce der-

nier cas, les besants (pièces d'or à l'effigie de Constantin le Grand) ont une signification toute spéciale (p. 74 - 78).

III. L'anneau: L'emploi spécifique de l'anneau pour le mariage a été étendu ensuite à d'autres actions, de caractère magique, qui recouvrent toute la cérémonie matrimoniale (p. 78 - 79).

L'anneau prévient également l'effet néfaste que pourrait produire la rencontre dans la rue d'accouchées avant que 40 jours ne se soient écoulés depuis la naissance de l'enfant. On emploie aussi l'anneau pour protéger le nouveau-né contre le mauvais oeil et l'accouchée contre l'influence des êtres démoniaques, pour guérir certaines maladies etc. L'anneau est enfin employé le jour de la Résurrection (p. 79 - 81) dans des pratiques divinatoires.

Ces coutumes qui attribuent à l'anneau des vertus qui préviennent le mal ou délivrent des effets néfastes d'actions magiques, sont très anciennes et sont pratiquées par le peuple depuis l'antiquité.

IV. Le fer à cheval: L'emploi du fer à cheval pour se préserver contre le mauvais oeil et comme porte bonheur (p. 82 - 83) est très répandu et connu depuis l'antiquité récente (p. 84).

V. La clef et la serrure sont employées pour protéger les nouveaux mariés contre des actions magiques (p. 84 - 85). On emploie aussi la clef dans la préparation des philtres et dans les pratiques magiques destinées à provoquer l'amour ou à protéger contre les maladies (p. 87-88).

VI. Les ciseaux: L'emploi des ciseaux dans les pratiques magiques et superstitieuses auxquelles on se livre pendant la cérémonie du mariage est très répandu (p.90) on les utilise également dans les incantations pour la guérison des maladies et des piqûres de serpents, dans les pratique divinatoires des jeunes filles, la nuit qui précède la fête des St. Théodores, quand elles veulent connaître leur futur mari, etc. (p. 91).

II

La deuxième partie est publiée ci-dessus; elle comprend les chapitres VII-XI (v. p. 53 - 108).

VII. Les clous: L'emploi des clous à des fins magiques et divinatoires, ainsi que dans d'autres pratiques, est largement répandu dans di-

verses circonstances de la vie populaire. Ainsi la femme enceinte peut prévoir le sexe de l'enfant qui naîtra si elle trouve un clou ou une épingle (p. 53).

Le clou est aussi employé pour protéger le nouveau-né et l'accouchée contre le mauvais oeil et les êtres démoniaques et pour guérir les maladies provoquées par l'envoûtement ou par d'autres actions magiques. L'auteur remarque que ce dernier usage est une survivance des temps antiques, vu qu'il était pratiqué par les Romains (p. 54-58).

Dans certains cas où meurent plusieurs membres d'une même famille, on cloue non seulement les malades, mais aussi la Mort, pour que les autres survivent (p. 55).

L'emploi des clous, surtout sous forme d'épingles, est très répandu dans les envoûtements pratiqués lors du mariage, avant ou pendant la cérémonie dans le but de causer du mal aux jeunes mariés (par ex. impuissance de l'époux, mort du couple, etc.) (p. 59-64). Dans d'autres cas, au contraire, ces actions magiques se font dans le but de protéger le couple et de le délivrer des influences néfastes de l'envoûtement.

L'auteur remarque que d'une façon générale les pratiques magiques dans le but d'empêcher le mal, étaient aussi largement pratiquées au moyen âge et qu'il s'agit d'une survivance de l'antiquité (p. 65).

Les clous sont utilisés dans des actions magiques destinées à causer du mal non seulement aux hommes, mais aussi aux animaux domestiques, à détruire les bêtes sauvages, à dessécher les plantes et enfin à chasser les êtres démoniaques (p. 65-68).

VIII. Le couteau. L'usage du couteau dans la vie quotidienne, comme outil de travail ou comme moyen de défense, a été manifestement étendu à des fins magiques. On trouve largement répandue la croyance qu'un couteau à manche noir peut délivrer des maladies ou du mauvais oeil. Un tel couteau est également employé pour préserver de tout mal l'accouchée et le nouveau-né et surtout pour les protéger de l'influence des démons (p. 68-74).

Ceux qui voyagent pendant la nuit, pour se protéger contre les fantômes, les fées (Νεράιδες) et les vampires, portent sur eux un couteau à manche noir (p. 74-75).

On croit que le couteau a la force de détourner, sur terre et sur mer, les tourbillons du vent, que l'on considère comme mus par de mauvais

esprits, ainsi que de détourner l'éclair, la pluie et la grêle (p. 75-76). On emploie largement le couteau pendant toute la célébration du mariage, dans des pratiques incantatoires et superstitieuses, notamment pour empêcher le κατάδεσμος (rendre l'homme impuissant).

Au moyen du couteau, on ensorcelle les bêtes féroces, pour les empêcher de détruire les troupeaux de moutons et les autres animaux.

On emploie aussi le couteau dans des opérations magiques accomplies pour retrouver des objets perdus, dans différentes pratiques superstitieuses (p. 81) et dans des actes divinatoires (p. 83). L'auteur remarque que la plupart de ces utilisations du couteau se trouvent aussi mentionnées dans des textes plus anciens, c-à-d. de l'époque post-byzantine. Dans ces sources, il est question de l'usage du couteau dans des actions magiques, visant à guérir des maladies, à obtenir un succès quelconque, à retrouver un objet perdu, à découvrir des voleurs, etc. (p. 83-85).

Cet usage du couteau à des fins magiques, dit l'auteur, ne remonte pas au-delà de la dernière période byzantine, étant donné qu'on n'en trouve point de mention dans les textes antérieurs. Il est vraisemblablement apparu plus tard, lorsque l'emploi du couteau, comme objet de table, se fut répandu dans la vie quotidienne. Alors, de son utilisation dans la vie de tous les jours comme objet tranchant, on en vint à l'employer dans des pratiques magiques et superstitieuses.

IX. Instruments agricoles. A diverses occasions de la vie populaire et surtout lors d'une naissance ou d'un mariage, on utilise à des fins magiques des instruments agricoles, tels que la hache, la pioche, la faux, le soc et même le collier de boeuf.

Leur emploi, lors des différentes phases des cérémonies, vise d'une part à préserver le couple de tout mal et principalement de l'envoûtement (του κατάδεσμου), d'autre part à transmettre la force nécessaire à une vie heureuse et féconde. Ainsi par ex., lorsque les deux parties conviennent de conclure mariage, la future épouse doit enjamber une pioche, une hache ou un soc. Au moment où elle se pare pour la cérémonie religieuse, elle doit marcher sur un instrument agricole. Ou bien encore la jeune mariée, en entrant dans sa nouvelle maison, doit poser le pied sur un outil (hache, soc, pioche, etc.) placé sur le seuil (p. 85-89).

L'usage d'instruments agricoles à des fins magiques apparaît aussi à l'occasion de la naissance. Par ex., après l'accouchement, la sage-femme

se sert d'une hache pour chasser les êtres démoniaques, ou bien on place un soc ou une faux derrière la porte de l'accouchée ou sous son oreiller pour éloigner le mal qui pourrait lui advenir, à elle ou au nouveau-né, tant qu'elle n'a pas été purifiée (p. 89-90).

Dans le but de se transmettre la force magique des métaux, le moissonneurs portent la faux à la ceinture et lorsqu'ils reviennent chez eux, leurs enfants passent par-dessus (p. 90).

Dans le même but, lors de la fête de St Basile (1er jour de l'année), on fait passer les boeufs sur une pioche ou sur un autre instrument agricole (p. 91).

On emploie également ces outils lorsqu'on prononce des incantations ou pour guérir diverses maladies. Pour éloigner la foudre, on utilise le soc ou la hache et enfin, pour préserver la production agricole, on utilise le soc etc. (91-92).

X. Objets domestiques (ustensiles, outils etc.). Parmi ces objets, les chenets, les pincettes, le chaudron etc. sont employés pour préserver du mal en général, par ex. pour arrêter ou éloigner la pluie, les typhons, la grêle. Pour se protéger de la foudre, on jette dans la cour de la maison, à un moment donné, le chenet sans dessus dessous — ailleurs les pincettes — ou encore on fait sonner les cloches de l'église. On fait aussi sonner les cloches des églises lors d'une éclipse du soleil ou de la lune; les clochettes des bergers sont employées pour chasser les esprits (καλικάντζαροι = êtres démoniaques) durant la période qui va du 25 décembre au 5 Janvier (p. 93-95).

Des objets métalliques sont utilisés pour chasser les serpents et autres reptiles (p. 95).

De même, on emploie les clochettes des bergers, les cuillères, le chenet et d'autres objets métalliques à des fins magiques, lors de la naissance: lorsque l'accouchée se lève pour la première fois, elle pose le pied sur un chenet et on met une cuillère dans la bouche de l'enfant, quand paraissent les premières dents. A l'occasion d'un mariage, on emploie aussi des objets métalliques: quand on prépare le pain, au moment où l'on rase le marié, lorsqu'on va chercher la future mariée durant la cérémonie religieuse et quand la mariée entre dans la maison du mari (p. 95-101).

On en fait encore usage lors des fêtes de St Basile (1er jour de l'an) et de l'Épiphanie, et à l'occasion d'un décès (p. 101).

Lorsque les bergers et les membres de leur famille boivent pour la première fois le lait de la nouvelle saison, pour se transmettre la force des métaux, ils marchent sur des objets en fer, etc. (p. 101-102).

On confectionne également des amulettes pour protéger le nouveau-né et l'accouchée contre les maléfices et les mauvais esprits, etc. p. 102-104).

XI. Le plomb. Le plomb est employé non seulement à des fins magiques, mais aussi à des fins divinatoires. Dans ce dernier cas, on fond le plomb, on le jette dans de l'eau où il se solidifie et selon les figures qui se forment, on tire des présages.

La divination par le plomb est exercée dans plusieurs cas, dont le plus important est celui où les jeunes filles cherchent à apprendre qui sera leur mari. Ces pratiques se font habituellement à la fête de la naissance de St Jean (24 juin), mais dans certains endroits, c'est à la fête des Sts Apôtres ou la veille de la fête des Apôtres Pierre et Paul (30 juin). Elles sont aussi mentionnées pour les fêtes du prophète Elie (20 juillet) et de St Panteleimon (27 juillet). (p. 104-107).

On recourt au plomb pour savoir si on connaîtra une joie ou une peine, une bonne ou une mauvaise fortune, pour obtenir des renseignements au sujet d'un voyage ou de la provenance des maladies. Ces pratiques semblent assez anciennes, étant donné qu'elles sont mentionnées chez le peuple grec déjà au 15ème siècle et qu'elles sont aussi connues d'autres peuples (p. 105-108).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

ΥΠΟ

ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω βιβλιογραφικὴν ἀναγραφὴν τῶν λαογραφικῶν δημοσιευμάτων κατὰ τὸ ἔτος 1963, τὴν ὁποίαν κατήρτισε κατ' ἐντολὴν ἡμῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου ὁ ἔκτ. συντ., φιλόλογος, Ἄγγελος Δευτεραῖος.

Εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης βιβλιογραφίας ἐφηροσόθησαν, ὡς καὶ εἰς τὰς προηγουμένας, οἱ σχετικοὶ κανόνες, ὡς ἀναφέρονται εἰς τὸν τόμον 9/10 (1957/58), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 135 τῆς Ἐπετηρίδος.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ ΚΑΙ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ ΑΥΤΩΝ

- Ἀθηνᾶ* Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, τόμ. 67 (1963-1964) ἐν Ἀθήναις 1964.
- Ἀθηναϊκά* Τὰ Ἀθηναϊκά. Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου τῶν Ἀθηναίων, Ἀθῆναι, τεύχη 15-30 (1960-1965).
- Ἀρχ Εὐβ Μελ* Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν. (Ἐταιρεία Εὐβοϊκῶν Μελετῶν), Ἀθῆναι, τόμ. 10 (1963).
- Ἀρχ Θρ Θησ* Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Διευθυντής: Πολ. Παπαχριστοδούλου. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 28 καὶ 29 (1963).
- Ἀρχιτεκτονικὴ* Τεχνικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἀνά δίμηνον. Ἰδιοκτῆτης-Διευθυντής: ἀρχιτέκτων Ἀντώνης Κ. Κιτσιῆς. Ἀθῆναι. Ἔτ. Ζ' (1963).
- Ἀρχ Σάμου* Ἀρχεῖον Σάμου. Σύγγραμμα περιοδικὸν [ἐκδιδόμενον ὑπὸ] Νικολάου Ἰ. Ζαφειρίου. Τόμ. 6ος, Ἀθῆναι, 1957-1962.
- Δελτ Ἀγροτ Τραπ* Δελτίον Ἀγροτικῆς Τραπέζης. Ἀθῆναι, ἔτ 1963, ἀρ. 130-135.

- Δωδ Ἀρχ** Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον. Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Δωδεκανησιακῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Δ' (1963).
- Δωδωναῖον Φῶς** Περιοδικὴ Ἐπιθεώρηση. Ἐκδοση Διδασκαλικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων. Ἰωάννινα, ἔτ. Α'-Β' (1961-1963), τεύχη 1-7.
- Ἐκκλησία** Ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Διευθυντής: Θεοδόσιος Κ. Σπεράντσας. Ἐν Ἀθήναις, ἔτ. ΛΘ' (1962), Μ' (1963).
- Ἑλληνικά** Φιλολογικόν, ἱστορικόν καὶ λαογραφικόν περιοδικὸν σύγγραμμα. (Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν). Διευθύνται τῆς συντάξεως: Στίλπων Π. Κυριακίδης - Λίνος Πολίτης, Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, τόμ. 18 (1964).
- Ἐπ Βυζ Σπ** Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 32 (1963).
- Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ** Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. Διευθυντής: Στυλιανὸς Γ. Κορρές. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Γ' (1963).
- Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ** Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἐκδιδομένη ἐπιμελεία τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-1963), ἐν Ἀθήναις 1964.
- Ἐπιθ Τέχνης** Ἐπιθεώρηση Τέχνης. Μηνιαῖο περιοδικὸν γραμμάτων καὶ τεχνῶν. Ἀθήναι, τόμ. ΙΖ' (1963).
- Ἐπταν Ἡμερ** Ἐπτανησιακὸν Ἡμερολόγιον. Ἐτησίαν λογοτεχνικὴν, καλλιτεχνικὴν, ἱστορικὴν, λαογραφικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἔκδοση. Ἀθήναι. Ἐκδόσεις «Ἐπτάνησος». Χρόνος Γ' (1963).
- Ἐπταν Φύλλα** Ἐπτανησιακὰ Φύλλα. Φιλολογικὴ - Λαογραφικὴ καὶ Ἱστορικὴ Ἐκδοση. Ἰδιοκτῆτης - Διευθυντής: Ντῖνος Κονόμος. Ἀθήνα. Τόμ. Δ', φύλλ. 1 (1960), φύλλ. 2-3 (1963).
- Ἐστιάς** Μηνιαῖο περιοδικὸν ἐπιστήμης, τέχνης καὶ προβληματισμοῦ. Ἐκδίδεται ὑπὸ φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐτ Α'-Γ' (1960-1962).
- Εὐρυτανικά Χρονικά** Περιοδικὴ ἔκδοσις «Πανευρυτανικῆς Ἐταιρείας». Ἀθήναι, τεύχος 3 (1962).
- Ζυγὸς** Μηνιαῖο περιοδικὸν καλῶν τεχνῶν. Ἀθήνα 1962-1963, ἀρ. 84-97.
- Ἡλειακά** Τριμηνιαῖο περιοδικὸν λαογραφικῆς - ἱστορικῆς καὶ γλωσσικῆς σπουδῆς τῆς Ἡλείας. Λεχαινά. Διευθυντής: Ντ. Δ. Ψυχογιός, τεύχος ΚΒ' (1963).
- Ἡπειρ Ἐστ** Ἡπειρωτικὴ Ἐστία. Μηνιαία Ἐπιθεώρησις. Ἐν Ἰωαννίνοις. Ἰδιοκτῆται - Διευθύνται: Χ. Μάνος, Δημοσθ. Κόκκινος. Ἐτ ΙΒ' (1963).
- Ἡὼς** Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν Ἀθήναις. Περίοδ. Γ', ἔτ. 6 (1963), ἀρ. 66.
- Θέατρο** Δίμηνη Θεατρικὴ Ἐπιθεώρηση. Διευθυντής: Κώστας Νίτσος. Χρόν. Α' (1961-1962), τεύχη 1-6, χρόν. Β' (1963), τεύχη 7-12.
- Θεολογία** Σύγγραμμα περιοδικόν. ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 33 (1962), τόμ. 34 (1963).
- Θρακικά** Σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθήναι, τόμ. 36-37 (1963).

- Θρακ Χρον** Θρακικά Χρονικά. Τριμνηνο περιοδικό. Έρευνα - Έπιστήμη - Τέχνη. Εκδίδεται στην Ξάνθη. Διευθυντής: Στέφανος Ίωαννίδης, έτ Δ', τόμ. Γ' (1963), τεύχη 9-12.
- Ίκαριακά** Μηνιαία έκδοσις τής «Πανικαριακής 'Αδελφότητος» 'Αθηνών,, τεύχη 29-33 (1963, 1964).
- Ίόν 'Ηχώ** Ίόνιος 'Ηχώ. Μηνιαϊον περιοδικόν. Όργανον μελέτης και προβολής τών 'Επτανησιακών ζητημάτων. 'Αθήναι, περιόδ. Γ', έτ. 18 (32) (1963), τεύχη 193-209.
- Κερκυρ Χρον** Κερκυραϊκά Χρονικά. Έκδότης: Κώστας Δαφνής. Κέρκυρα. Τόμ. Ζ' (1959) - Γ' (1963).
- Κνωσός** Περιοδική έκδοσις του Συλλόγου Κρητών «'Η Κνωσός», έν 'Αθήναις, έτ. 1-10 (1953-1963), τεύχη. 1-41.
- Κρητ 'Εστ** Κρητική Έστία. Διευθυντής: Ίδ. Παπαγρηγοράκης. Χανιά. Χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχη 130-141.
- Κρητ Πρωτ** Κρητική Πρωτοχρονιά. (Έκδότης Γ. Βαγιάκης), 'Αθήναι, έτ. Γ' (1963).
- Κρίκος** 'Ο Κρίκος. Μηνιαία έκδοσις του αποδήμου 'Ελληνισμού, έτ. 14 (1963), τεύχη 145-156.
- Κυπρ Σπ** Κυπριακαί Σπουδαί. Δελτίον τής 'Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών. Έν Λευκωσία - Κύπρου, τόμ. ΚΖ' (1963)
- Κυπρ Χρον** Κυπριακά Χρονικά. Μηνιαϊο πνευματικό περιοδικό. Λευκωσία Κύπρου. Χρόν. Γ' (1962-1963), τεύχη 26-27, 29, 30-38.
- Λαογρ** Λαογραφία. Δελτίον τής 'Ελληνικής Λαογραφικής 'Εταιρείας καθ' εξαμηνίαν εκδιδόμενον, τόμ. 21 (1963/64).
- Μαθ 'Εστ** Μαθητική Έστία. Περιοδικόν τών μαθητών και μαθητριών του «Παγκυπρίου Γυμνασίου». Λευκωσία - Κύπρου. Έτ. ΙΓ'-ΙΔ' (1963), άρ. 34-35.
- Μαθητ Πυρσός** Μαθητικός Πυρσός. Περιοδικόν τών μαθητών του 'Ελληνικού Γυμνασίου Κυρηνείας, έτ. Β' (1963), άρ. 2.
- Μακεδονικά** Σύγγραμμα περιοδικόν τής 'Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, έπιμελεία Στίλπ. Π. Κυριακίδου και Γεωργίου Ί. Θεοχαρίδου, τόμ. Ε' (1961-1963), Έν Θεσσαλονίκη 1963.
- Μεσσην Χρον** Μεσσηνιακά Χρονικά. Τριμηνιαία έκδοσις Νομαρχίας Μεσσηνίας. Έτ. Α' (1961), τευχ. 1-3, έτ. Β' (1962), τευχ. 4-5, έτ. Γ' (1963), τευχ. 8-9.
- Μικρ Χρον** Μικρασιατικά Χρονικά. Σύγγραμμα περιοδικόν εκδιδόμενον υπό του τμήματος Μικρασιατικών Μελετών τής Ένώσεως Σμυρναίων. Τόμος δέκατος. 'Αθήναι 1963.
- Ν 'Αθήν** Νέον 'Αθήναιον. Περιοδικόν σύγγραμμα έλληνικών σπουδών, τόμ. Δ' (1963) τευχ 1-2. 'Αθήναι 1963.
- Ν 'Εστ** Νέα Έστία. Εκδίδεται τήν 1ην και 15ην εκάστου μηνός. Διευθυντής: Πέτρος Χάρης. 'Αθήναι, τόμ. 73-74 (1963) τεύχη 853-875.
- Νισυριακά** Έκδοσις 'Εταιρείας Νισυριακών Μελετών. 'Αθήναι. Τόμ. 1 (1963).
- Ό Προβολεύς** Μηνιαία εικονογραφημένη έκδοσις. 'Αθήναι, έτ. Γ' (1962), άρ. 25/26, 30/31, 32, 33/34.
- Πάν** 'Ο Πάν. Μηνιαϊο φυσιολατρικό περιοδικό, 'Αθήναι, έτ. 36 (1963), τεύχη 339-346.

- Παργασσός** Περιοδικόν σύγγραμμα κατά τριμηνίαν έκδιδόμενον. Ἀθήναι, περίοδος δευτέρα, τόμ. Ε' (1963).
- Πειραιϊκή - Πατραϊκή** Ἡ «Πειραιϊκή - Πατραϊκή», Ἀθήναι, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 90 - 100.
- Πελοπ Πρωτ** Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά. Ἱστορία — Λαογραφία — Τέχνη — Ἐπιστήμη. Ἐτησία ἔκδοσις. Διευθυντής: Μίμης Παπαχριστοφίλου, Ἀθήνα, τόμ. Ζ' (1963).
- Περιηγητικὴ** Μηνιαῖο περιοδικὸ τουρισμοῦ, τέχνης καὶ διαφωτίσεως. Ὄργανο τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης. Διευθύνεται ἀπὸ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ. Ἀθήναι, 1963, ἀρ. 49 - 60.
- Πλάτων** Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων. Ἀθήναι, ἔτ. ΙΕ' (1963).
- Πνευμ Κύπρος** Πνευματικὴ Κύπρος. Μηνιαία περιοδικὴ ἔκδοσις. Πνευματικὴ ομάδα: Φρ. Βράχας, Κ. Μόντης, Ἀ. Φυλακτοῦ, Ἀ. Χριστοφίδης, Κ. Χρυσάνθης. Χρον. Α' (1960 - 61), Β' (1961 - 62), Γ' (1962-63), Δ' (1963 - 64), τεύχη 1 - 48.
- Ποντ Ἔστ** Ποντιακὴ Ἔστια. Μηνιαῖον Λαογραφικὸν Περιοδικόν. Διευθυντής: Φίλων Κτενίδης. Θεσσαλονίκη. Ἔτ. 14 (1963).
- Ρουμελ Ἡμερολ** Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο. Ἐτησία ἔκδοσις. Ἀθήναι. Διευθυντής: Δ. Χ. Σταμέλος, Χρόν. Η' (1964). (Ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ τόμου τούτου λέγεται ὅτι διὰ λόγους οἰκονομικοὺς δὲν ἔγινεν ἡ ἔκδοσις τῶν τόμων ΣΤ' καὶ Ζ').
- Ρουμελιώτικη Τέχνη** Ἱστορία—Γράμματα—Ἐπιστήμη—Τουρισμός—Ζωή. Διευθυντής: Χρῆστος Ν. Κουλούρης. Μηνιαία ἔκδοσις. Ἀθήναι. Χρόν. Α' (1961), ἀρ. φυλλ. 1-4, 7, 9-10, 13-20, 23-24, 26, 29-32, 34-35, 37, 41-46.
- Σερρ Χρον** Σερραϊκὰ Χρονικά. Σύγγραμμα περιοδικόν, τόμ. Δ', Ἀθήναι 1963. (Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία Σερρῶν - Μελενίκου).
- Σκουφᾶς** Περιοδικὴ Ἐπιθεώρησις. Ἐκδότης: Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογος Ἄρτης ὁ «Σκουφᾶς». Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ὑπεύθυνος Συντάξεως: Τάκης Βαφιάς. Ἄρτα, ἔτ. Η' (1963).
- Südosteuropa - Jahrbuch** Südosteuropa - Jahrbuch. Im Namen der Südosteuropa - Gesellschaft hrsg. von *Rudolf Vogel*. 6. Band. Die Volkskultur der südosteuropäischen Völker. Tagung der Südosteuropa - Gesellschaft, München und der Arbeitsgemeinschaft Ost, Wien in Salzburg 24 - 27. Mai 1961. München 1962, 80, S. XI + 173 + 43 + 5 o.n.
- Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας** Μηνιαῖον περιοδικόν τῶν καλῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Φιλυδραίων. Ἰδιοκτῆτης - Διευθυντής: Ἀντ. Ν. Μανίκης. Πειραιεύς, ἔτ. 23 (1963).
- Φθιωτικὴ Ἔστια** Λαογραφία—Γράμματα—Τέχνες—Ρουμελιώτικη ζωὴ. Ἐκδοσις Συλλόγου Φθιωτῶν. Διεύθυνσις: Χρῆστος Ν. Κουλούρης. Ἀθήναι. Ἔτ. Γ' (1960), ἀριθμ. φύλλ. 25-27.
- Φιλιατρὰ** Περιοδικὴ ἔκδοσις τῆς ἀδελφότητος τῶν ἐν Ἀθήναις Φιλιατρῶν ἢ «Ἐράνη», ἔτος 7ον (1962 - 1963), τεύχη 25 - 27.
- Φιλολογ Κύπρος** Φιλολογικὴ Κύπρος. 1962, 1963. [Ἐκδοσις] τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου. Λευκωσία.
- Φιλ Πρωτοχε** Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά, Ἐτησία λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκδοσις. Διευθυντής: Ἀριστ. Ν. Μαυρίδης. Ἀθήναι, χρόν. 20 (1963).

Χιακή 'Επιθεώρ Χιακή 'Επιθεώρησις. Περιοδική έκδοσις. 'Εκδότης: Δημ. 'Α. Μαγγανᾶς - Κ. Δ. Φαφαλιός - Κ. Ν. Χαβιαράς. Τόμ. 1 (1963), τεύχη 1 - 3.

Χρον 'Αρκάδ Χρονικά τῶν 'Αρκάδων. Τόμ. Γ', Χριστούγεννα 1961. Περιοδική έκδοσις λόγου καὶ τέχνης. 'Αθήναι. ('Εκδ. Παναρκαδιακῆς 'Ομοσπονδίας τῆς 'Ελλάδος. 'Επιμελητῆς ἐκδόσεως: Θάνοσ Κ. Βαγενᾶς).

Χρον Χαλκ Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς. Περιοδική έκδοσις 'Ιστορικῆς - Λαογραφικῆς 'Εταιρείας Χαλκιδικῆς. Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς 'Επιτροπῆς [κυρίως: Β. 'Α. Καλογεράς]. Θεσσαλονίκη 1962 - 1963, τεύχη 3 - 6.

Zeitschrift für Balkanologie, herausgegeben von Franz Dölger - Cünter Reichenkron - Alois Schmaus. Jahrgang I. 1962, Heft 1/2. Wiesbaden.

I. ΓΕΝΙΚΑ

II. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Βιβλιογραφία.

1. **Βαγιακάκος Δ. Β.** Σχεδιάσμα περί τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962. (Συμβολὴ δευτέρα). Ἀθηνᾶ 67 (1963-1964), σ. 145-369.
2. Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique, tome XXI. Année bibliographique 1960. Athènes 1962, 8^{ον}, σ. 1-651. (Collection de l'Institut Français d'Athènes).
Γενικὴ βιβλιογραφικὴ ἐπισκόπησις τῶν ἐκδόσεων ἐν Ἑλλάδι.
3. **Ζώρας Γ. Θ. - Μπουμπουλίδης Φ. Κ.** Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Δ' 1962, ἐπιμελεῖα —. Ἀθῆναι 1963, 8^{ον}, σελ. 67. (Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).
Εἰς ἴδια κεφάλαια βιβλιογραφία δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ ἄλλων μνημείων τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ λαοῦ.
4. **Καραβουρνιώτου Κυριακῆ Ν. - Διαλησμάς Στέφ. Ἀ.** Βιβλιογραφία. Ἐπ Βυζ Σπ 32 (1963), 519-42.
Ἐν σελ. 527-29 περιλαμβάνονται ἔργα δημῶδους φιλολογίας καὶ γλώσσης.
5. **(Οἰκονομίδης Δ. Β.)** Νέα βιβλία. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 655-670.
6. Περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1962-1963 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα (τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου), δωρεῶν καὶ ἀγορᾶς. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962-1963), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 398-411.
7. **Σπυριδάκης Γ. Κ. - Οἰκονομίδης Δ. Β.** Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1960-1962. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 92-200.
8. **Swanson Donald C.** Modern Greek Studies in the West. A Critical Bibliography of Studies on Modern Greek Linguistics, Philology, and Folklore, in Languages other than Greek by —. New York. The New York Public Library 1960, 8^{ον}, σελ. 93.
Ἐν σελ. 44-48: Modern Popular Literature καὶ Modern Greek Folklore, ἀρ. 170-247.
9. **Χρυσάνθης Κύπρος** Λαογραφικὲς ἐργασίαι τοῦ Γεωργίου Παπαχαράλαμπος. (Βιβλιογραφία). Πνευμ Κύπρος, χρον. Γ' (1962-63), σ. 94-95.

10. **Χρυσάνθης Κύπρος** Λαογραφικές ἐργασίες τοῦ Νεάρχου Κληρίδη. (Βιβλιογραφία). Πνευμ Κύπρος, χρον. Γ' (1962-63), σ. 98-100.

Β'. Γενικὰ καὶ Σύμμεικτα.

α') Γενικά.

11. **"Ἡμελλος Στέφ.** Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἄμοργόν ἀπὸ 9 Ἰουλ. - 8 Αὐγ. 1963. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 338-350.
12. **(Ἰωαννίδου-Μπαρμπαρίου) Μ.** Ἐκθεσις πεπραγμένων (τῆς Ἑλλην. Λαογρ. Ἑταιρ.) τοῦ ἔτους 1963 καὶ 1964. Λαογρ τόμ. 21 (1963/64) σ. 548-557.
13. **Κληρίδης Νεάρχ.** Λαογραφικὰ Ἀνάλεκτα. Φιλολογ Κύπρος 1962, σελ. 141-142.
14. ——— Λαογραφία καὶ Κύπρος. Πνευμ Κύπρος χρον. Γ' (1963/64), σ. 113-115.
15. **Κυριακίδης Στίλπ. Π.** Hugo Herding (1878-1901). Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 592.
16. **Μέγας Γ. Ἀ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 569-571.
17. ——— Arthur Haberlandt. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 571-573.
18. ——— Giuseppe Cocchiara. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 573-577.
19. ——— Ἀνακοινώσεις (περὶ διεθνῶν συνεδρίων τῶν ἐτῶν 1963 καὶ 1964). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 557-565.
20. **Μερλιέ Μέλπω,** Τὸ Ἀρχεῖο τῆς Μικρασιατικῆς Λαογραφίας. Πῶς ἰδρύθηκε - πῶς ἐργάστηκε, Ἀθήναι 1948, 8ον, σελ. 56. (Collection de l'Institut Français d'Athènes. 7. Archives de musique populaire et de folklore d'Asie Mineure, dirigées par Mme Merlier).
Κρίσις : Ἐλεύθερα Γράμματα, ἐν Ἀθήναις, περ. Β', ἔτ. 1947, σ. 231-232 (*Τάσος Ἀ. Βουρνᾶς*).
21. **Οἰκονομίδης Δ. Β.** Richard Weiss. (Νεκρολογία). Λαογρ. 21 (1963/64), σ. 577-579).
22. ——— Nicolae Cartoian. (Μνημόσυνον). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 579-584.
23. ——— Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δυτ. Ζαγορίου Ἠπείρου (7 Ἰουλ. - 5 Αὐγ. 1962). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 245-259.
- 23α. ——— Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωρία τοῦ Κεντρικοῦ Ζαγορίου Ἠπείρου (8 Ἰουλ. - 7 Αὐγ. 1963). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 321-337.

24. **Παπαχριστοδούλου Πολ.** Ἡ Θρακικὴ λαογραφία στὴν ἱστορία τῆς γενέσεως τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ἄρχ Θρ Θησ τόμ. 29 (1963), σ. 395-400.
25. **Παπαχριστοδούλου Χρ.** Ἀναστάσιος Βρόντης (νεκρολογία). Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 283-286.
26. **Πετρόπουλος Δ. Ἀ.** Στίλπων Π. Κυριακίδης. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 566-569.
27. ——— Ὅδηγίες γιὰ τὴ συλλογὴ λαογράφοι καὶ ὑλικοῦ. Θεσσαλονίκη 1963, 8ον, σελ. 38. (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Φιλοσοφικὴ Σχολή).
28. Προκήρυξις Λαογραφικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἐταιρεία Κρητικῶν Μελετῶν. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953/54), σ. 18.
29. **Ρωμαῖος Κωνστ.** Ἐκθέσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς Κοντοβάζαιναν καὶ Μοναστηράκι τοῦ Νομοῦ Ἀρκαδίας (3-23 Σεπτεμβρ. 1962). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 259-273.
30. **Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Ἐκθέσις περὶ λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Δυτικὴν Ἰκαρίαν (13-31 Ἰουλίου 1962). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63) ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 230-245.
31. ——— Ἐκθέσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Κίμωλον ἀπὸ τῆς 14 μέχρι 29 Αὐγούστου 1963. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 300-321.
32. **Σταμέλος Δημήτρ.** Οἱ λαογραφικὲς ἐρευνες. Στὶς πηγὲς τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εὐρυτανικὰ Χρονικὰ τευχ. 3 (1962), σ. 120-121.
33. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον (1961-1962). Ἐπ Βυζ Σπ 32 (1963) 553-55.
34. **Φυλακτοῦ Τάκης Γ.** Μουσεῖο λαϊκῆς τέχνης στὸν Καραβᾶ [Κύπρου]. Πνευμ Κύπρος, χρον. Α' (1960-61), σ. 409.

Β') Σ ύ μ μ ε ι κ τ α .

35. **Ἀγγελῆς Πέτρ. Ἰ.** Νεστόριον, μία ἐθνικὴ ἐπαλξις τοῦ Γράμμου. Ἱστορία - Μυθολογία - Λαογραφία. Νεστόριον, Αὐγούστος 1959, 8ον, σελ. 61.
Ἐν σελ. 45-52 δημοσ. ἔθιμα λαϊκ. λατρ., κοινων. ὄργαν., γάμου καὶ τελευτῆς.
Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 525-526 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
36. **Ἀλευράς Νάσης** Ὁ Φανός στὴν Κοζάνη. (Λαογραφικὴ μελέτη μὲ ὄλα τὰ τραγούδια ἀπ' τὸ Φανό). Τύποις Π. Τζώνου. Κοζάνη 1962, 16ον, σελ. 38.
Λατρευτ. ἔθιμα καὶ ἄσματα.
Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 581-582 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
37. **Ἀνώνυμος** Λαογραφικὰ ἐκ Βέσσης καὶ Ἐλάτης τῆς Χίου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 538-541.

- Δημοσ. προσευχή και γητειές 3, ἔθιμα περὶ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν καὶ τινὰ γεωργικά.
38. **Ἀφέντρας Γεώργ. Κ.** Λαογραφικὰ τῆς Βορείου Εὐβοίας. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1963), σ. 223-265.
Περιεχόμενα: ἔθιμα λαϊκ. λατρείας, γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου, τελευτῆς καθὼς καὶ ἄσμ. 8.
39. **Θεοδωρίδης Θεόδ.** Φαρασιώτικες παραδόσεις, μῦθοι καὶ παραμύθια. (Συλλογὴ δευτέρα). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 269-336.
Παραδ. 3, μῦθοι 5, παραμ. 6.
40. **Κάλλιανης Δημ.** Λαογραφικὰ καὶ Ἱστορικὰ. Ἡὼς ἔτ. 6 (1963), ἀρ. 66-70, σ. 206-208.
Ἐν τετράστιχον, 1 ἄσμα, μία παράδοσις περὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος, τὸ «ἀσήμωμα» τῶν νερῶν καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκ. λατρείας.
41. **Καραναστάσης Ἀναστ.** Ἡ φωνητικὴ τῶν ἰδιωμάτων τῆς νήσου Κῶ. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Λεξικογρ. Δελτ. τόμ. 10 (1964/65) σ. 3-96 [Καὶ ἀνατύπ. ἐν Ἀθήναις, 1963, 8ον, σ. 100].
Ἐν σελ. 78-82 δημοσ. ἰδιωματικὰ κείμενα ἐν οἷς μία παράδοσις περὶ Ἀγίου Γεωργίου, 2 παραμ. καὶ 34 τοπων.
42. **Κληρίδης Νέαρχ.** Λαογραφικὰ ἀνάλεκτα. Γητειές - Ἀστρολογικὰ - Διαβαστικὰ - Ξόρκια - Λαϊκὴ ἰατρικὴ - Προλήψεις κοριτσιῶν. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ' (1963).
Λαογραφικὸν Παράρτημα ΙΧ, σελ. 5-53.
Γητειές καὶ ξόρκια 36, εἰδήσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν ἀστρολογ., τὴν δημώδη ἰατρ., τὴν μαντ., τὴν μαγείαν καὶ λεξιλόγιον.
43. **Κοντομίχης Πανταζῆς** Λαογραφικὰ Λευκάδος. (Σύντομη εἰσαγωγή). Ἐπταν ἡμερ χρόν. Γ (1963), σελ. 145-155.
Περιλαμβάν. 2 ἄσματα καὶ 1 προικοσύμφωνον.
44. **Κουτσιλιέρης Ἀνάργ. Γ.** Νίκλης - Νίκλος - Νικλιᾶνοι. Πλάτων, ἔτ. ΙΕ' (1963), σελ. 243-271.
Ὄνόματα, τοπων. μοιρολόγια 11.
45. **Κωνσταντινίδης Δημήτρ.** Ἡλ. Ἡ ἐκκλησίᾳ τῆς «Παλατιανῆς» Χώρας Ἄνδρου. Ἐκδόσις Ἀνδριακοῦ Ὁμίλου, [Ἀθήναι] 1963, 8ον, σ. στ' + 126 μετὰ 15 σχεδίων ἐντὸς κειμένου καὶ 44 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου. (Ἀνδριακὰ Χρονικὰ 14).
Δημοσ. πληροφορίες περὶ ὀνοματολογίας τῆς Ἀγίας Τσουρᾶς (Κυρᾶς), δηλ. τῆς Παναγίας, καθὼς καὶ μία παράδοσις.
Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 640-642 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης).
46. **Κωνσταντινίδης Φώτ. Σ.** Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαιριώτης

- [έφηφρισμένος Ἡγούμενος Μαχαιρᾶ] καὶ τὸ ἔργον του. Λευκωσία Κύπρου 1963, 8ον, σελ. 185.
- Περιλαμβάνει 4 ᾄσμ., ἐξ ὧν τὰ 2 ἀλφαβητάρια, ἐν ᾄσματιον μετὰ τινων πληροφοριῶν περὶ ἀριθμομαντείας, 6 ἐπιγράμματα καὶ μίαν παράδ. περὶ τοῦ Ἐπισκόπου τοῦ Δαμαλά.
47. **Κώνστας Κ. Σ.** Λαογραφικὰ τῆς Σκλαβιᾶς καὶ τοῦ Ξεσηκωμοῦ. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 3-88.
Περιλαμβ. περὶ τὰς 132 παροιμ. καὶ παροιμιῶδ. φράσεις, 129 παρωνύμια, 2 παραδ., 12 μύθους, προλήψεις τινάς, εἰδήσεις περὶ μαντικῆς, ἔθιμα γάμου, τελευτῆς, πανηγύρεων καὶ χοροῦς, ὀνομασίας μουσικῶν ὀργάνων καὶ εἰδῶν αὐτῶν μετὰ στίχων δημοτ. τραγουδιῶν.
48. **Κωστάκης Θαν. Π.** Ἡ Ἀνακού. Πρόλογος *Μέλπωσ Μερλιέ*. Τυπώθηκε καὶ μετὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ *Χριστοῦ Τουρπούτη*, Ἀθήνα 1963, 8ον, σελ. XLVII + 470 + 2 χάρται. (Ἐκδόσεις τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Διεύθυνση Μέλπωσ Μερλιέ. Καππαδοκία 10).
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκ. οἰκίας, ἐπίπλων καὶ σκευῶν, τροφῶν, ἐνδυμασ., ὑφαντικῆς, παιδίου, κοινων. ὀργαν., γάμου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρ., μαντ., δημ. ἰατρ., μετεωρ., ἀστρολ., γεωργ., ποιμεν. καὶ μελισσοκ. βίου.
Κρίσεις: Μικρ Χρον 10 (1963) 472-481 (Δ. Λουκᾶτος). Ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 29. 10. 1963 (Ἡλ. Βενέζης).
49. ——— Τὸ Τρίκερι. Ἡὼς ἔτ. 6 (1963), ἀρ. 71-72, σ. 54-55.
Δημοσ. παράδοσις περὶ τοῦ χωρίου, ἐν δίστιχον καὶ ἐν μοιρολόγι, ἀναφερόμενον εἰς τὸν χαμὸν ἐνὸς ἀπὸ τοὺς καραβοκύρηδες τοῦ Τρίκερι.
50. **Δεβέντης Δημ.** Λαογραφικὰ τῆς Κύπρου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 432-442.
ᾄσμα 1, παραδ. 2, παραμ. 2.
51. **Λουκᾶτος Δημ. Σ.** Σύγχρονα λαογραφικά. (Folklorica Contemporanea), Ἀθῆναι 1963, 8ον μικρ., σελ. 142.
Δημοσ. «Τὰ Κάλαντα, τὰ λαχεῖα, ὁ Γρηγόρης καὶ ὁ Σταμάτης, ζωντανὲς δεισιδαιμονίες, διαλαλήματα καὶ μικροπωλητές, τὰ Φωτογραφεῖα, τὸ καρναβάλι τοῦ μπάνιου, ἡ νέα λατρεία τῆς Ἀφροδίτης, ἡ παροιμία στὴ διαφήμιση, ρεμπέτικα καὶ παροιμιακὸς λόγος, τὸ χωριὸ Ἀγορά, ἡ λογικὴ τῆς ἀνορθογραφίας, ὁ αἰώνας τοῦ πλαστικοῦ, ὁ ὑπερθετικὸς τοῦ ποδοσφαίρου, ἡ λαογραφία τῶν ἐκλογῶν, τὸ φολκλόρ τῆς ἀριστοκρατίας, ἐφημερίδες καὶ λαογραφία, τὸ πανηγύρι τῆς ἀγία-Μαρίας, Ἅγιοι καὶ Συντεχνίες, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ λαογραφικά της, ὁ γάμος τῆς Πριγκίπισσας, τουρισμὸς καὶ λαογραφία».
Κρίσεις: Ἐπιθ Τέχνης, τόμ. ΙΖ' (1963), σ. 524-25 (Σπ. Γιαννούλης).
52. **Μεταλλινοῦ Εὐφημία** Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς Ἀσπροβάλταν Λαγκαδᾶ Θεσσαλονίκης. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 337-350.
Εἰδήσεις περὶ παιδίου, γάμου καὶ τελευτῆς.
53. **Ξανθὸς Ἰ.** Μακεδονικὰ ἔθιμα. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-63), σ. 253-290.
Περιλαμβ. εἰδήσεις περὶ Ρουσαλίων, Τζαμάλας καὶ ἔθιμα παλαιὰ τοῦ γάμου μετὰ 3 γαμηλ. ᾄσμάτων.

54. **Οικονομίδης Δ. Β.** Στὰ Σουλιωτοχώρια τῆς Ἡπείρου. Ἀπὸ τὴν λαογραφία τοῦ τόπου μας. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ ἔτ. 9 (1963) ἀρ. 91, σ. 14-15.
 Δημοσ. 4 παραδόσ., εἰδήσεις διὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς περιοχῆς, 6 ἄσμ., ἔθιμα κοινων. ὄργαν. καὶ εἰδήσεις περὶ ἐνδυμασίας.
55. **Ὁ Συλλέκτης** (=Ψυχογιὸς Ντ.) Σύμμικτα. Ἡλειακὰ τεῦχ. ΚΒ' (1963), σελ. 686.
 Περιλαμβ. δεισιδαίμονες συνήθειαι καὶ προλήψεις, καθὼς καὶ τινες εἰδήσεις περὶ μαντικῆς.
56. **Παμπούκης Ἰ. Τ.** Μῦθοι τῆς Οἰνός τῶν Πόντου, Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 304. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν, Περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου» Παράρτημα 6).
 Πρόλογος (σ. 7 - 9). Μῦθοι 200 εἰς τὸ τοπικὸν ἰδίωμα μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν κοινὴν Νεοελληνικὴν (σ. 41 - 285), παροιμ. ἀπορρέουσαι ἐκ τῶν μύθων 32 (σ. 287 - 288), βραχυγραφίαι καὶ βιβλιογραφία δημοσιευθεισῶν παραλλαγῶν τῶν μύθων (σ. 288 - 292), περιεχόμενα τῶν μύθων κατὰ τὸ λῆμμα τῆς κυρίας ἐννοίας αὐτῶν (σ. 293 - 304).
57. **Πανάρετος Ἀ.** Κυπριακαὶ λέξεις. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ' (1963), σ. 155-177.
 Ἐκτὸς τῆς γλωσσ. ὕλης, περιέχονται καὶ εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸν γεωργ. καὶ οἰκιακὸν βίον, ὀνόματα δένδρων, ἀνθέων, σκευῶν, παροιμ. τινάς, 1 ἄσμα (σελ. 174) κ.ἄ.
58. **Παπαθεοδώρου Κων.** (τοῦ Γυμνασίου Λαγκαδίων). Τὰ ἔθιμα τοῦ Λευκοχωρίου. Χρον Ἀρκάδ Γ' (1961), σελ. 69-73.
 Δημοσ. ἔθιμα λαϊκ. λατρ. ἔθιμα γάμου καὶ βαπτίσεως.
59. **Παπανικολάου Φώτης Ἰ.** Λαογραφικὰ Δυτικῆς Μακεδονίας. Τόμος πρῶτος. Θεσσαλονίκη 1962, 8ον, σελ. 271.
 Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ζώων, φυτῶν, βίων, ἄσματα 290, παροιμίαι τινές, πληροφορίες περὶ λαϊκῆς λατρείας κ.ἄ.
 Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961 - 1963), σ. 555 - 558 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
60. **Παπαφιλίππου Ἀλκιβ.** Λαογραφικὰ [Βασιλικῶν Χαλκιδικῆς]. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 74-82.
 Περιλ. ἔθιμα γάμου μετὰ 4 γαμηλ. ἄσμ., καθὼς καὶ τινε λατρ. ἔθιμα μετὰ 14 ἄσμάτων τοῦ Λαζάρου.
61. **Παπαχριστοδούλου Χ. Ἰ.** Λαογραφικὰ σύμμεικτα Ρόδου. Μέρος δεύτερον. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 113-214.
 Παραδ. 4, εὐτράπ. διηγήσ. 5, μῦθοι ζώων 1, παραμύθ. 17, προλήψεις, ἔθιμα λαϊκ. λατρ., παιδίου, γάμου καὶ τελευτῆς.
62. **Πλατάκης Ἐλ. Κ.** Ἡ Φανταξοσπηλιά. Σπηλαιολογικά. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 133, σ. 93-96.
 Πλὴν τῶν 3 τοπων., δημοσ. καὶ 2 παραδ. περὶ τοῦ σπηλαίου.
63. **Ρωμαῖος Κ.** Κοντὰ στὶς ρίζες. Ἐρευνα στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήνα 1959, 8ον, σελ. 486.

Κρίσις: The Greek Orthodox Theological Review, vol. IX (Winter 1963 - 64) σ. 311 - 313 (*C. Proussis*).

64. **Σαμαράς Ἡλ. Δ.** Ὁ Κλειστός Εὐρυτανίας. (Κοινωνιογραφική - λαογραφική μελέτη), Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 48.
Δημοσ. καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκ. χειροτεχνίας, κατοικ., κοιν. ὄργαν., λαϊκ. λατρ., ποιμ. βίου, μῦθοι 3, αἰνίγμ. 4, γλωσσοδέται 2.
65. **Σαμοθράκης Ἀχιλλ. Θ.** Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης 1459 ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκδοσις Β'. Ἐπιμελεία Πολυδ. Παπαχριστοδούλου. Ἀθήναι. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 28 (1963), σελ. 1-596.
Πλὴν τῆς ἱστορ. καὶ γεωγρ. ὕλης, δημοσ. καὶ εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς παραδ., ἄσματα, δίστιχα, τοπων. καὶ ποικίλα ἔθιμα καὶ δοξασίαι τοῦ λαοῦ.
66. **Σούγλη Κυριακὴ Δημ.** Λαογραφικὰ τῆς Κύπρου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 416-431.
Δημοσ. ἄσματα 7, γητειές 4, αἰνίγμ. 1, παραδ. 2, παραμ. 1 καὶ τινες εἰδήσεις περὶ λατρ. ἐθίμων.
67. **Ταρσούλη Ἀθηνᾶ** Κύπρος. Ἀθήναι 1963, 4ον, σελ. 588.
Δημοσ. ἄσμ. 18, δίστιχά τινα, εἰδήσεις περὶ γάμου, γεννήσεως, βαπτίσεως, τελευτῆς, λαϊκῆς ἰατρικῆς, παιδ. παιγνιδίων, παραδ., παροιμ. μῦθοι καὶ παραμύθια, εὐχαί, ὄρκοι κατάραι κτλ.
68. **Testi Neogreci di Calabria...** Βλ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1963/64), σ. 104.
Κρίσις: Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην. τ. 37 (1962) σ. 35 - 38 (*Ἰ. Καλιτσουνάκης*).
69. **Τζαννιδάκη - Ἀσπραδάκι Καλλ.** Μαρτυατικὲς συνήθειες καὶ παροιμίαι. Κρητ. Ἔστ. χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 141, σ. 343-344.
Εἰδήσεις περὶ λαϊκ. λατρ. καὶ 25 παροιμίαι.
70. **Τσακνάκης Ἀθαν. Θ.** Ἀγροτικὰ ἔθιμα Ἐπανομῆς. Ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα λαογραφικὰ Ἐπανομῆς, μὲ παραβολὴ καὶ σύγκριση ἀρχαίων ὁμοίων ἐθίμων. Χρον. Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1963, τευχ. 6ον, σελ. 235-254.
Περιλαμβ. ἔθιμα σπορᾶς, θερισμοῦ, ἀπαρχῶν μὲ ἄσμ. καὶ πλῆθος δεισιδαιμονιῶν.
71. **Τσιάκας Νικ. Χρ.** Πάργα - Θάλασσα. (Λαογραφικὴ μελέτη). Ἡπειρ. Ἔστ. ΙΒ' (1963), σελ. 131-135, 206-211, 327-331, 416-420, 515-519, 632-636, 720-724, 834-837.
Περιλαμβ. ναυτικὴν ὁρολογίαν τῆς Πάργας, ὀνοματολογίαν καὶ χαρακτῆρα τῶν ἀνέμων, τῶν ψαριῶν καὶ φυτῶν τῆς θαλάσσης, περιγραφὴν, ὁρολογίαν, ἐξαρτήματα τῶν χρησιμοποιουμένων ψαρεμάτων μὲ τὰς δεισιδαιμ. καὶ προλήψεις τῶν ψαράδων, ὀνοματολογίαν τῶν πλωτῶν μέσων καὶ τῶν ἐξαρτημάτων τῶν καὶ τοπων. θαλασσινὰ καὶ στεριανὰ.

72. **Φλούδας Νικ. Ί.** Βυζικιώτικα ἦτοι τὸ Βυζίκιον τῆς Γορτυνίας - Γεωγραφικῶς - Τοπογραφικῶς - Χωρογραφικῶς - Λαογραφικῶς καὶ Ἱστορικῶς ἀπὸ κτίσεώς του μέχρι σήμερον. Τόμος Τρίτος. Λαογραφία. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 528. Εἰδήσεις περὶ γάμου, παιδίου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρείας, παραδόσεις 32, μαντ., δημ. ἰατρ., δεισ. δοξασ., ἀστρολ., εὐχαί, κατάραι, ὄρκοι, ὕβρ., ἄσματα, παραμύθια, ἀνέκδοτα, παροιμίαι, γλωσσοδέται, αἰνίγμ., τροφαί, ποιμεν. βίος, τοπων., ἐπιπλα καὶ σκεύη, ἐργαλ., γεωργ. βίος, ὕφαντ., οἰκία, προικοσύμφ., διαθήκαι, παιδιαί, γλωσσάριον.
73. **Χανιώτης Βάσος Κάρπαθος.** Ἑλληνικὸς λαϊκὸς πολιτισμὸς. Κείμενο καὶ σχέδια —. Ἀθήνα 1963, 8ον, σ. 55.
Περιέχει εἰδήσεις περὶ τῆς λαϊκ. κατοικίας, ὕφαντῶν καὶ κεντημάτων, ἐνδυμασίας, 11 δημοτικὰ ἄσματα μὲ πληροφορίας διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορὸν τῶν, καθὼς καὶ τινα σημειώματα μὲ εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, διὰ τὰς πανηγύρεις τῆς γῆσου, τὸν γάμον καὶ τὸ παιδίον.
74. **Χατζηγάκης Ἀλέξ. Τ'** Ἀσπροπόταμο Πίνδου. Περτούλι τὸ χωριό μου, Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 112.
Εἰς τὰ κείμενα τῶν περιγραφῶν τῶν διαφόρων τοπίων ἀπαντῶσιν ἐνιαχοῦ στίχοι δημοτ. ἄσμ., παραδ., εἰδήσεις περὶ λαϊκ. κατοικίας, ἐνδυμασίας κτλ.
75. **Χατζηγεωργίου Παναγ. Γ.** Ἡ Ἀγαθούπολις τῆς βορειανατολικῆς Θράκης. Ἄρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 29 (1963), σ. 379-390.
Περιλαμβ. πληροφορίαὶ περὶ Καλάνδων τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, περὶ Κλήδονος, γάμου, καθὼς καὶ 2 ἄσμ.: ἐν γαμήλιον καὶ ἐν λατρευτικόν.
76. **Ψ. Κ. Δ. [Ψυχογιὸς Κ.]** Καλαντάρι - Γενάρη - Φλεβάρη - Μάρτη. Ἡλειακά, τεῦχ. ΚΒ' (1963), σελ. 673-677.
Δημοσ. παραδ. 1 περὶ Ἁγίου Ἀντωνίου, εἰδήσ. περὶ λαϊκ. λατρείας καὶ ὀνόματα μηνῶν.

Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ.

1. Συνοικισμὸς, οἰκία καὶ αὐλή. Ἐπιπλα καὶ σκεύη.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 48. 57. 59. 64. 72. 73. 74].

77. **Ζώρα Πόπη** Σιφνέϊκα πλακόστρωτα. Ζυγός, ἀρ. 91-92 (1963), σ. 26-35.
(Καὶ ἀνατύπωσις, Ἀθήναι 1963, σχ. 4ον, σ. 10 ἄ.ἄ.).
Κρίσις: Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ. τόμ. Γ' (1963) σ. 1081 - 1082 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
78. **Κουμανούδης Ί. Ν.** Τὸ σπῖτι τοῦ Ζαμπούνη στὸ Βαθὺ τῆς Σάμου. Ζυγός, ἀρ. 96-97 (1963), σ. 36-44.
79. **Μελανοφρύδης Π.** Λαογραφικὰ - δομικὰ Ἀδύσσης. Βασιλοστούλαρον. Ποντ. Ἔστ. ἔτ. 14 (1963), σ. 7097-7098.

80. **Μουτσόπουλος Νικ.** Τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Σιῶρ Μανωλάκη στὴν Βέροια. Ζυγός, τεῦχ. 56-57 (1960), σ. 21-26 + 21 εἰκ. ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμ.
Κρίσις : Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961 - 1963), σ. 551 - 52 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
81. — Δυὸ παλιὰ σπίτια στὶς Σέρρες, Σερρ Χρον τόμ. Δ' (1963), σ. 274-295.
82. **Παπαγεωργίου - Βενέτα Ἀλεξ.** Τὸ σπίτι τοῦ Σπάχη στὴν Ὑδρα. Ζυγός, ἀρ. 87-88 (1963), σ. 58-63.
83. **Σωτηράκη Φανή Ν.** Τὰ ἀρχοντικά τοῦ Κάμπου. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεῦχ. 2, σ. 144-149.

2. Ἐνδύματα.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 48. 54. 73. 74. 109].

84. Κρητικοποῦλες τοῦ Καίρου μὲ Κρητικὲς ἐνδυμασίαις. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεῦχ. 8, σ. 7. [Εἰκόν].
85. **Πιερίδου Ἀγγελικὴ Γ.** Εἶδη γυναικείας ἐνδυμασίας. (Ἀπὸ κείμενα περιηγητριῶν). Πνευμ Κύπρος, χρον. Α' (1960-61), σ. 349-352.
Περιλαμβ. περιγραφὴν καὶ μελέτην ἐνδυμασ. ἐκ διαφόρων τόπων τῆς Κύπρου.
86. **Τ. Δ. Ἰ. [Τσαρνᾶς Δημ. Ἰ.]** Ἡ Καριώτικη ἐνδυμασία. Ἰκαριακά, τεῦχ. 31 (1964), σελ. 14.
87. **Χατζημιχάλη Ἀγγελικὴ** Ἡ φορεσιὰ τῆς Ἀργολιδοκορινθίας. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 51-56.

3. Τροφαὶ καὶ ποτά.

[Βλ. ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 48. 72].

4. Βίοι.

(Γεωργικός, ποιμενικός, μελισσοκομικός, ναυτικός, ἀλιευτικὸς κλπ.).

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 37. 48. 57. 59. 64. 70. 71. 72. 73].

88. Εἰκόνες τοῦ χωρίου. Ὁ χειρόμυλος. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεῦχ. 8, σ. 8. [Εἰκόν].
«Ἡ νοικοκυρὰ ἀλέθει τὸ σιτάρι της. Στὴ φωτιά τὸ πῆλινο τσιγάλι καὶ στὸν τοῖχο, μέσα στὸ τζάκι, τὸ «ἀλατσοκαύκι» καὶ ὁ «λύχνος».
89. Θαλασσινὴ ἀμβροσία: «Ἀχινούς σαφὴ αὐγοτάραχο!...». Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τεῦχ. 32, σ. 17. [Εἰκόν].
90. Κρητικὸς τρυγητός. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεῦχ. 5, σ. 8. [Εἰκόν].
91. **Κωστάκης Θαν. Π.** Ἡ ἐλιά καὶ τὸ λάδι στὴν Τσακωνιά. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 367-415.

92. **Λουκόπουλος Δημ.** Οί τσοπάνηδες. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Ε' (1965), ἀρ. φύλλ. 51, σελ. 1-2, φύλλ. 52, σελ. 4, φύλλ. 53, σελ. 1-2.
Ἐπιμ. ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ συγγρ. «Ποιμενικά τῆς Ρούμελης», σελ. 7-13.
93. **Ὁ Ἀπόστρατος** Οἱ σφουγγαράδες τῆς Ὑδρας ἀπὸ τοῦ 1880 μέχρι τοῦ 1912. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 23 (1963), σ. 112-113, 148.
94. — Οἱ σφουγγαράδες τῆς Ὑδρας ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τὸ 1957. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 23 (1963), σ. 173.
95. Στὰ ὑψίπεδα τοῦ Ψηλορείτη. Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τεύχ. 32, σ. 21' [ποιμενικὴ εἰκὼν].
96. **Τὸ Νικολάκι ἀπὸ τὴν Κρίτσα** Τὸ μάζωμα τῶν ἀμυγδάλω. Κρητικὸ νάκλι Ἄνατ. Κρήτης. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 133, σ. 108.
97. **Παλαιολόγου Κατερίνα** Νερόμυλοι. Περιηγητικὴ, ἀρ. 50 (1963), σ. 22-23. [Ἐκλαϊκευτικὸν ἄρθρον].

5. Βιοτεχνία καὶ λαϊκὴ τέχνη.

(Ἀρχιτεκτονική, χειροτεχνία, ὑφαντικὴ, κεντητικὴ, ξυλογλυπτικὴ, ἀγγειοπλαστικὴ, μεταλλουργικὴ, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα).

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 48. 54. 72. 73].

98. **Βαγιάνος Χ. Χ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη. Ὁ χειροποίητος τάπη. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 32, σελ. 4.
99. Ἐκθεσις Λαϊκῆς Μακεδονικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀρχιτεκτονικὴ, ἔτ. Ζ' (1963), σ. 38-43.
100. Ἐσωτερικὸ χωρικοῦ σπιτιοῦ. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953), τεύχ. 5, σ. 9. [Εἰκὼν]. Εἰς τὴν εἰκόνα παρίστανται κυρίως κεντήματα ἐπάνω εἰς ὑφαντά, καθὼς καὶ δείγματα ἀγγειοπλαστικῆς.
101. **Κώνστας Κ. Σ.** Τὰ ὑφαντὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Μιὰ ἀνθηρὴ καὶ ἀξιόλογη βιοτεχνία. Πειραιϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 95, σ. 14-15.
102. **Μυλωνᾶς Παῦλ.** Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ν Ἐστ τόμ. 74 (1963), τεύχ. 875: Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος. Χριστούγεννα 1963, σ. 189-241.
103. **Μελανοφρύδης Π. Ἡ.** Ἄξιος Μπαλτατζῆ - μπάσης! Στὸ περιθώριο τῆς ἱστορίας. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6967-6968.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκ. ἐπιτηδευμάτων.
104. * **Μουτσόπουλος Νικ.** Σιδερένια Μακεδονικὰ ρόπτρα. Θεσσαλονίκη 1961. (Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν «Τέχνη στὴ Θεσσαλονίκη», τόμ. Β', 1. 1961), σ. 25-34 μετὰ πινάκων καὶ εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ.

- Κρίσις*: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 552-553 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
105. **Πιερίδου Ἀγγελικῆ Γ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Πάφο. Πνευμ. Κύπρος, χρόν. Α' (1960-61), σ. 18-20.
106. — Δείγματα νεώτερης Κυπριακῆς ἀργυροχοΐας. Κυπρ. Σπ. τόμ. ΚΖ' (1963) 233-240.
107. **Σισμάνης Κ.** Ἑλληνικὰ νησιώτικα κεντήματα. Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τευχ. 145, σ. 18-19.
108. **Σταμέλος Δημήτρ.** Στὶς πηγές τοῦ λαϊκοῦ μετώπου. Ἡ ξυλογλυπτικὴ στὴν Εὐρυτανία. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 98, σ. 14.
109. **Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης. Α' Φορεσιά: Ι) Ἡ ἀνδρική φορεσιά. (Ἀπὸ σήμερον μέχρι Νικηφόρου Φωκᾶ), Ἀθήνα 1960, 8ον μέγα, σελ. 154 + εἰκ. 119 ἐκτὸς κειμένου. — ΙΙ) Ἡ γυναικεία φορεσιά (ἀπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ μέχρι σήμερον), Ἀθήνα 1960, 8ον μέγα, σελ. 114 + εἰκ. 123 ἐκτὸς κειμένου.
Κρίσις: Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τευχ. 30, σ. 31-32.
110. **Φωκᾶς - Κοσμετάτος Κ. Π.** Κεφαλληνιακά. Β' Ἀρχιτεκτονικά με 57 εἰκόνας καὶ 2 χάρτας, Ἀθήναι 1962, 4ον, σελ. 29 + XXXII πίνακες.
Κρίσις: Ἑπτὰ Φύλλα, τόμ. Δ' τευχ. 3ον Ἀθήνα 1963, σ. 125-27 (Ντῖνος Κονόμος).
111. **Ἀλεξίου Νίκ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Ἠπειρο. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 92, σ. 13.

Δ'. Πνευματικὸς βίος.

1. Λαϊκὴ Πίστις.

α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τοῦ λαοῦ.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 47. 51. 55. 61. 65. 70. 71. 72].

112. **Δανδαλίδης Δημ.** Προλήψεις στὰ Ἀβδηρα. Θρακ. Χρον. ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 197-199.

β) Μαγεία. Ἐπωδαί.

1. Μαγεία.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὸ ἄρθρον ὑπ' ἀριθμ. 42].

113. **Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν.** Χοῆσις καὶ σημασία τοῦ «ἀμίλητου νεροῦ» εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 32-41. [Μελέτη].

114. **Γιαννακόπουλος Τάκης** Τὸ μονομερίτικο πουκάμισο τοῦ Ἑλληνο-Χαλαράμπη. Φιλιατρά, ἔτ. 7 (1963), τεύχ. 27, σ. 22-25.
Δημοσ. καὶ παραδ. τινὲς περὶ ἀσθενειῶν.
115. **Θέρος Ἄγιος (Θεοδωρόπουλος Σπ.)** Τὸ μονομερίτικο πανί. Ἡὼς ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66-70, σ. 133.
Τὸ ἔθιμον περιγράφεται εἰς ἕμμετρον λόγον.
116. **Μιχελινάκης Μάθιος** Τσῆ Φραγκίνας τὸ μάτι. Κρητικὰ νάκλια. Κρητ. Ἑστ. χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 131, σ. 445-446.
117. **Παπαμιχαήλ Ἄννα** Χρησὶς τῶν μετάλλων εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἑπετ. Λαογρ. Ἄρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 62-91. [Μελέτη].

2. Ἐπῳδαί.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 37. 42. 46. 66].

118. **Γαβριηλίδου Μαρία** Γήτεμαν τῆς ἑλληᾶς. Μαθ. Ἑστ. ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. — Τοῦ πόνου, αὐτόθι, σ. 54. — Ἐφαρμαν τοῦ φόου, αὐτόθι, σ. 55.
119. **Ζόππος Κυριάκος** Τὸ ντζανί. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 28. [Ἐξορκισμός].
120. **Κλαβαριώτης Κ.** Ἐξορκισμοί : Ὁ φτόνος. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 27-28.
121. **Μοσκόβη Εἰρήνη** Τὰ ξόρκια τῆς Σύμης. Φιλ. Πρωτοχρ. χρόν. 20 (1963), σ. 458-464.
Δημοσ. σχετικὴ εἰσαγωγή καὶ 25 ξόρκια.
122. **Νικολάου Κων/τῖνος** Γητειές : Ὁ πόνος τῶν γαουρκῶν. Μαθ. Ἑστ. ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 206.
123. **Ρουσομουστακάκης Ν.** Βασκανίες καὶ γητειές [6]. Κρητ. Ἑστ. χρόν. ΙΔ' (1963), τεύχ. 128, σ. 321-323.
124. — Βασκανίες καὶ γητειές. Λαογραφικὰ Σητείας, 3^{ον}. Κρητ. Ἑστ. χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 130, σ. 405-406. [Γητειές 2].
125. **Τράντα Σταυρούλα** Γηθειές Κριτσᾶς [3]. Λαογρ. 21 (1963/64), σ. 521.

γ) Μαντική.

[Βλ. ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 42. 47. 48. 51. 55. 72].

2. Λαϊκὴ καὶ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη.

α. Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι. — Μετεωρολογία.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 42. 48. 72].

126. **Καλιτσουνάκης Ἰ. Ἐ.** Ἑπταδικαὶ ἔρευναί. Ἀθηνᾶ 33 (1921), σ. 125 κ. ἑξ.

β'. Μῦθοι περὶ ζώων καὶ φυτῶν.

γ'. Δημόδης ἰατρική.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 42. 48. 67. 72].

127. **Βαβουλῆς Π.** Ἀπὸ τὸ συνταγολόγιο τοῦ ἄλλοτε πρακτικοῦ ἱατροῦ Ν. Μα-
ραγκάκη. Λαϊκὴ ἰατρική. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 130, σ. 406-407
τεῦχ. 131, σ. 447-448.
128. **Βενέρης Ἐμμ.** Τοῦ παπούλη τὰ χάπια. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ.
133, σ. 67-68.
129. Ζακυθινὰ γιατροσόφια. (Ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἀρχεῖο τοῦ Λ. Χ. Ζώη). Ἑπταν
Φύλλα, τόμ. Δ' (1960-1963), φύλλ. 2, σ. 49-77.

3. Δημόδης φιλολογία καὶ γλῶσσα.

α'. Ἶσματα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 36. 38. 40. 43. 44. 46. 47. 49. 50. 53.
54. 57. 59. 60. 65. 66. 67. 70. 72. 73. 74. 75].

130. **Ἀγγελῆς Ν.** Ὁ ὑπέροχος «θρῆνος» τῆς Κρήτης. (Ὀμιλία). Κνωσός, ἔτ. 9ον
(1962), τεῦχ. 36, σ. 4-6.
Δημοσ. 4 ὀλιγόστιχα μοιρολόγια.
131. **Ἀναγνωσταρᾶς Τριαντάφυλλος** 50 δημοτικὰ τραγούδια Νικήτης. Χρον
Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 4, σελ. 205-221.
132. **Ἀνώνυμος** Ἡ λαϊκὴ μοῦσα τῆς Κρήτης. «Καζαμογιώργης» [1]. Κνωσός,
ἔτ. 5ον (1958), τεῦχ. 21, σ. 32.
133. — Ριζίτικα ἀθησαύριστα. 1. Τὸ περιβόλι τοῦ Χάρου. 2. Ὁ τραγουδιστὴς
κι ἡ καλογρηά. 3. Τὸ πεθύμιο τοῦ ξενητεμένου. 4. Ναύτης. Κνωσός, ἔτ. 5ον
(1958), τεῦχ. 23-25, σ. 39. [4].
Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὴν Κρητ. Ἑστίαν.
134. — Μανιάτικα μοιρολόγια: Ἡ Ληγοροῦ. Ἡὼς ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70,
σ. 229-230.
135. **Ἀναστασόπουλος Χρ. Ἡ.** Ἡ πικραμένη. Ἡλειακά, τεῦχ. ΚΒ' (1963), σελ.
687.
136. **Ἀποστολίδης Ἰω. Ἀ.** Ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς Ἱερισσοῦ. Χρον Χαλκ
Θεσσαλονίκη, 1962, τεῦχ. 3, σελ. 84-96. [25].
137. **Ἀποστολίδης Δάμπης Δ.** Ἡ μάχη τοῦ Βασιλικοῦ κι ὁ θάνατος τοῦ Πε-
τμεζᾶ. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 251-255. [1].

138. *Ἀταλιώτου Γεωργία Ν.* Τραούδκια τοῦ γάμου. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 50-51. [5].
139. *Βαγενᾶς Θάνος* Ἀρκαδικὰ ἱστορικὰ τραγούδια. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 162-168.
 Δημοσ. 10 δημοτ. ᾄσμ. ἀναγόμενα εἰς γεγονότα τῆς περιόδου 1779-1831 μετὰ εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων.
140. *Γεωργίου Θεογνωσία* Κλιμακωτό. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52-53.
141. *Γεωργίου Χρῖστ. 'Ι.* Χελιδόνισμα. Γέσμα Καστοριάς. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-63), σ. 478-479.
142. *Γιοχάλας Τίτος* Δύο παράξενα δημοτικὰ τραγούδια. 'Εστῖας ἔτ. Γ' (1962), σ. 8.
143. *Γραμμένου - Γκιουζέπα Μαρία* 63 δημοτικὰ τραγούδια Γαλατίστης. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1963, τεῦχ. 5, σελ. 79-103.
144. *Δαμιανάνου Βούλα* Μὲ τὴ μητέρα μου στὸ μύλο. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ. (1963), σ. 185-187.
 Δημοσιεύονται 3 μοιρολόγια.
145. Δημοτικὰ Κρήτης. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953/54), τεῦχ. 8, σ. 9. [1 ᾄσμα τετραστίχον].
146. *Δημοτικὰ Τραγούδια Κυνουρίας.* Κυνουρία 1963, 8ον μικρ., σελ. 73.
 Συλλογὴ πολυγραφημένη δημοτικῶν ᾄσμάτων τῆς Κυνουρίας, γενομένη ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῆς Γ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου Ἁγίου Νικολάου, πρωτοβουλία καὶ ἐπιμελεία τοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ τοῦ Γυμνασίου Γ. Ἰωάννου καὶ περιλαμβάνουσα 16 κλέφτικα, ληστρικὰ καὶ φυλακῆς, 18 μοιρολ., 10 τῆς ξενιτειᾶς, 17 τῆς τάβλας καὶ 1 νανούρισμα.
147. *Ζαχαρίου Μαρία* Τὸ τραγούδι τοῦ Κωσταντίνου. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 107.
148. *Ἡλίας Μιχ.* Τὸ τραοῦν τοὺς Δεσποτάες (ἐπὶ τῇ βάσει, ἴσως, κειμένου «ποιητάρη»). Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 199-201.
149. *Ἡλιάδης Νικ. 'Α.* Ἡ κυρά μας ἡ Παρθένη. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 50.
150. : *Θαλασσινὸς 'Ολ.* Κρήτη - Μυθολογία - Ὀμορφιές - Περίπατοι. Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τεῦχ. 30, σ. 2-5 [ᾄσμ. 2, δίστ. 2].
151. *Ἰωαννίδου Λυδία* Ὁ Θκιαφύλαχτος. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 47-48.
152. *Καλογεράς Κατάκαλος Δ.* Δημοτικὰ τραγούδια Γαλατίστης. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη, 1962, τεῦχ. 3, σελ. 103-109. [15].
153. *Καμμάς Παντ.* Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Τήλου. Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 270-274. [6].

154. **Καμπανέλλας Μάριος Ν.** Τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 50.
155. **Κανακάρης Ἀντ. Σ.** Καρυστινὴ Λαογραφία. Μοιρολόγια [4]. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1962), σ. 57-60.
156. **Κεφαλληνιάδης Ν.** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἰς τὸν Κινίδαρον Νάξου. Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 497-815.
Μετὰ 10σέλιδον εἰσαγωγὴν δημοσ. 74 ᾄσμ.: ἀκριτικά, κλέφτικα, ἱστορικά, παραλαγαί, τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτειᾶς, τοῦ Χάρου, τοῦ γάμου, νανουρίσματα, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου κ.ἄ.
157. **Κλαβαριώτης Κ.** Δημοτικὰ τραγούδια: Ὁ Διγενής. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 27.
158. **Κληρίδης Νέαρχ.** Λαογραφικὰ ἀνάλεκτα: Α' Ἀνέκδοτα Κυπριακὰ δημοτικὰ τραγούδια. Β' Αἰνίγματα σὲ στίχους. Φιλολογ Κύπρος, 1962, σελ. 141-142. Δημοσ. 5 ᾄσμ. ἀνέκδοτα καὶ 6 αἰνίγμ. ἔμμετρα.
159. **Κοντοχρῖστος Χριστόφ.** Ἡπειρωτικὰ τραγούδια. Σκουφᾶς, ἔτ. Η' (1963), σ. 68.
Δημοσ. ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ συγγραφέως 1 ᾄσμα.
160. **Κουτούπη Ἀντωνία** Τραγούδια τοῦ ἀργαλειοῦ. [9]. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Δ' (1964), ἀρ. φύλλ. 42 σελ. 1, 4. Τραγούδια τῆς... τεμπελιᾶς [6]. Αὐτόθι, ἀρ. φύλλ. 45, σελ. 4. Τραγούδια τοῦ γάμου [10]. Αὐτόθι, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. φύλλ. 51, σελ. 3-4. Πέρδικες. Αὐτόθι, ἀρ. φύλλ. 52, σελ. 4. [10].
161. Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐποχῆς Βενετοκρατίας. (Ἀπὸ τὴν Κρητικὴ Ἀνθολογία). Κνωσός, ἔτ. 2ον (1954/55), τεῦχ. 10, σ. 30-31. [9].
162. Κρητικὴ ποίησις. Ὁ Διγενής. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953), τεῦχ. 3-4, σ. 25 [1], Ὁ Ἐπαναστάτης, Αὐτόθι. [1].
163. **Κριμπᾶς Παν.** Μεσσηνιακὰ τραγούδια. Μεσσην Χρον ἔτ. Α' (1961), τεῦχ. 2-3, σελ. 80, τεῦχ. 4-5, σελ. 160. [6].
164. **Κυριακίδης Γ. Σ.** Τὸ τραγούδι «Τοῦ Ἄη Γιωρκοῦ», Φιλολογ Κύπρος 1962, σελ. 194-197.
Δημοσ. 1 ᾄσμα εἰς 4 παραλλαγᾶς.
165. **Κωνσταντίνου Δώρα Ἐ.** Τὸ γιοφύριν τῆς τριχᾶς. (Κυπριακὴ παραλλαγή). Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 28-29.
166. **Κωτσοκάλης Κώστας Δ.** Προεπαναστατικὲς σελίδες ἱστορίας: Ἡ μάχη τοῦ Προσηλιάκου καὶ ὁ Κατσαντώνης. Εὐρυτανικὰ Χρονικά, τεῦχ. 3 (1962), σελ. 110-115.
Πλὴν τῆς ἱστορικῆς ὕλης δημοσ. καὶ 6 ἱστορικὰ ᾄσματα.
167. **Λάζαρης Θ.** Ὁ Πραματευτής. Ἀπὸ τὴν συλλογὴ Ν. Κληρίδη. Πνευμ Κύπρος, χρόν. Α' (1960-61), σ. 30-31.

168. **Δαζαρίδης Κώστας Π.** Ἡπειρος, «τὸ λίκνο τῶν Ἑλλήνων». (Ἐντυπώσεις ἀπ' τὴν περιήγηση τοῦ Ἑλβετοῦ Μπὼ-Μποβύ). Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1961), τεῦχ. 1, σ. 72-81.
 Δημοσ. ἐν ἄσμα ἐκ τῆς συλλογῆς Α. Passow : «Δημοτικά τραγούδια», σελ. 292.
169. **Δάππας Τάκης** Ἡ κλεφτουριά τοῦ Μεσολογγίου. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Ε' (1965), ἀρ. φύλλ. 49, σελ. 1, 3. [2].
170. **Δεκατσᾶς Π.** Ἡ μορφή τῆς Ἡλέκτρας. Τὸ πρότυπο, ὁ μῦθος, ἡ τραγωδία. Θέατρο, χρόν. Α' (1961), τεῦχ. 1, σ. 25-31.
 Δημοσ. καὶ 8 Νεοελληνικά μοιρολόγια.
171. **Μαλεβὸς Π.** Ἀρκαδικὸ δημοτικὸ τραγούδι. Κολοκοτρωναῖικο (1809). Χρον. Ἀρκάδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 73.
172. **Μανώλης Ἀριστείδ.** Δημοτικά τραγούδια τῆς Κασσάνδρας. Χρον. Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 4, σελ. 222-223. [20].
173. **Μαρίνης Κώστ.** Ἑλληνικοὶ Ἀντίλαλοι. Μεσσηνιακὰ τραγούδια. (Ἱστορικά καὶ Κλέφτικα). Μεσσην Χρον ἔτ. Γ' (1963), ἀρ. τεύχ. 8-9, σελ. 329-331. [8].
174. ——— Μοραΐτικα τραγούδια. Β' Στιχουργικὲς δημιουργίαι τῆς Ἀχαΐας, συλλογή, ἐπιμέλεια —. Φιλ. Πρωτοχρ. χρόν. 20 (1963), σ. 26-40, 289-301.
 Δημοσ. πλείστα δημοτ. ἄσμ. μετὰ τινων σχολίων : Τραγούδια τῆς Ἀγάπης - Κλέφτικα - Τραγούδια τοῦ 21 - Ἐμφυλίου διαμάχης - Δοσοληψιακὰ - Συγκαιρινὰ - Παραλειπόμενα.
175. **Ματσάγκος Μιχ.** Ὁ Μαυρουῆς. Μαθ' Ἔστ ἔτ. Η' (1963), ἀρ. 35, σ. 205-206.
176. **Μαυροῆς Γ. Ν.** «Recueil de chants populaires de Cos. Στιχοπλακιάς».
 Δωδ. Ἀρχ. τόμ. Δ' (1963), σ. 245-269.
 Δημοσ. ἄσμ. 16, δίσκ. 26.
177. **Μελᾶς Σπ.** Δαβάκης. Ἡὼς, ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 20-21.
 Δημοσ. ἐν ἀνέκδοτον μοιρολόγι ἀπὸ τὴν συλλογὴν τοῦ Δικ. Β. Βαγιακάκου.
178. **Μερακλῆς Μ. - Πανταζόπουλος Πέτρο.** Μανιάτικα μοιρολόγια. Μεσσην Χρον ἔτ. Β' (1962), ἀρ. τεύχ. 6-7, σελ. 268-270. [9].
179. **Μιχαηλίδης Μάριος Κ.** Γιὰ τὸν τόπον μας. Μαθ' Ἔστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52. [1].
180. **Μουσελίμης Σπ.** Δημοτικά τραγούδια τῆς Ἡπείρου περιφερείας Σουλίου (Ἀνέκδοτα). (Βραβεῖον «Ἡπειρ. Χρονικῶν» (1926)). Ἡπειρ. Ἔστ ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 214-215, 318-326, 404-415, 520-527, 637-644, 725-731, 838-842.
 Κατόπιν μινεᾶς εἰσαγωγῆς δημοσ. ἄσματα ἱστορικά 36.
181. ——— Ἰδιωματισμοὶ καὶ ξενικὲς λέξεις τῶν Σουλιορειτῶν. (Ἐπαρχία Σουλίου - Θεσπρωτίας). (Ἀνέκδοτα). Ἡπειρ. Ἔστ ἔτ. ΙΒ' (1963) σελ. 31-36, 118-128.
 Δημοσ. 21 ὀλιγόστιχα δημοτ. ἄσμ., ἐξ ὧν 5 παιδικὰ, ἐν τοῦ γάμου καὶ ἐν τῆς ξενιτειᾶς.

182. **Μπέττης Στέφ.** Νανουρίσματα καὶ Ταχταρίσματα Ἡπειρωτικά. Ἡπειρ Ἔστ. IB' (1963), σελ. 41-47. [30].
183. **Μπουμπουλίδης Φαίδων Κ.** Ἀνέκδοτοι παραλλαγὰὶ δημοδῶν μεσαιωνικῶν κειμένων. Ἀθηνᾶ 67 (1963-1964), σ. 107-144.
Γίνεται λόγος καὶ διὰ τὸ ᾄσμα τοῦ Ἀρμούρη.
184. **Νικολαΐδης Ἄνδρ.** Τὸ πουλάκιν. Μαθ Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 111.
Τὸ ᾄσμα ᾄδεται τὴν Δευτέραν τῆς Λαμπρῆς.
185. **Πάλλας Γεώργ.** Δημοτικὰ ᾄσματα τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος εἰς σλαβικὸν ἰδίωμα [15]. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 464-477.
186. **Παμπόρης Σάββας** Ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 29-30. Ὁ Γιαννάτζης (Ἡ ὑπόθεσις συνέβη τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας). Αὐτόθι, σ. 31. [2].
187. **Παναγῆς Ἀνδρέας Π.** Ὁ Χάροντας τζ' ἢ Μαρικκοῦ. Μαθ Ἔστ ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 108-109.
188. ——— Τζυπριώτικες παραντζελιές. Μαθ Ἔστ ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52.
[5 ᾄσματα ἐκ παροιμ.].
189. **Παπαβασιλείου Βασ. Κ.** Δημοτικὰ τραγούδια τῶν Βραστῶν - Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 97-100. [6].
190. **Παπαδάκης Θρασ.** Κυπριακὰ πατριωτικὰ τραγούδια. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 140, σ. 292. [2].
191. **Παπασταῦρος Σταῦρ.** Ἔθιμα καὶ παραδόσεις τῆς Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ, Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 4, σελ. 172-202.
Δημοσ. 49 ᾄσμ. καὶ ἓν προικοσύμφωνον.
192. **Παραφεντίδου Ἀλεξάνδρα** Ἡ ὄμορφη Σαμαρίνα καὶ ὁ ἑλληνικὸς τουρισμὸς. Περιηγητικὴ ἀρ. 59 (1963), σελ. 22-23.
Δημοσ. 3 ᾄσμ. Ἐπίσης παρέχονται πληροφορίες διὰ τὸν τοπικὸν χορὸν τριδιπλον.
193. **Πασαγιάννης Κ.** Τὸ αἷμα. Ἡὼς ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 230.
Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὰ «Μανιάτικα Μοιρολόγια» τοῦ συγγρ., Ἀθῆναι 1928, σ. 85, ἀρ. 146.
194. **Πατεράκης Ἄντ.** Ἡ σκλάβια Κρήτη (ἀλληγορικό)· ριζίτικο ἀθησαύριστο. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 141, σ. 339.
195. **Παφίτης Ἄνδρ. Ἀ.** Ἡ ἀγάπη τῆς Λυερῆς. Μαθ. Ἔστ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 49.
196. **Πισιμίσης Γ.** Ἀρκαδικὰ δημοτικὰ τραγούδια: Κολοκοτρωναῖικο (1806). Χρον Ἀρκαδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 151.
Ἐν σημειώσει ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ συλλογῆς ὅτι τὸ ᾄσμα εἶναι ἀπὸ τὸν Ἀγιάννη Ἡραΐας.
197. **Πισιλλιτσου Μαρία** Ὁ Κολοιός. Μαθ Ἔστ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 51-52.

198. **Σακόρραφος Δημ.** Ἀντώνιος Μελιδώνης. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), σ. 149.
Ἀναδημοσ. ἐκ τῆς συλλογῆς Ἀριστ. Κριάρη, Κρητικά ἄσματα, Χανιά 1909, σελ. 82-83.
199. **Σέττας Δημ. Χρ.** Κάλαντα ἀπὸ τῆ βόρεια Εὐβοία. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1963), σ. 104-134.
Δημοσ. 31 ἄσμ. Χριστουγέννων - Ἀγίου Βασιλείου - Φώτων, 1 τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, 4 τοῦ Λαζάρου, 3 τῆς Μεγ. Παρασκευῆς καθὼς καὶ 4 τῆς Πρωτομαγιάς μετ' εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων.
200. **Σκαφιδᾶς Βασίλειος Ἰ.** Ἱστορία τοῦ Μετσόβου. Ἠπειρ Ἑστ ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 390-398.
Δημοσ. δύο δημοτ. ἄσμ. Τὸ ἐν ἀναφέρεται, κατὰ τὸν συγγραφέα, εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Εὐδοκίας Στεργ. Τζωαννοπούλου, τὸ δ' ἕτερον εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Καραγιάννη,
201. **Σταυρινίδης Σταῦρ. Μ.** Ὁ Κωσταντᾶς. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 105-107.
202. **Σωτηράκης Ν. Δ.** Ἀγουρος πέτραν πελεκᾶ... Δημοτικὸ Χιώτινο (Νεχώρι). Ὅπως τὸ ἄκουσα ἀπὸ τῆ μητέρα μου Μαρουλοῦ. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεῦχ. 2, σ. 89.
203. **Σωφρονίου Γεώργ. Σ.** Ὁ Ἄϊ - Γιώρκης καὶ ἡ Βασιλοκόρη. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 48.
204. **Τζαννιδάκη - Ἀσπραδάκη Καλ.** Κρητικὰ τραγούδια. Τὸ τραγούδι τοῦ γυρισμοῦ. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 136, σ. 164-165.
205. Τραγούδια τοῦ τόπου μας: Τοῦ Γιάννη Κουτελίδα (1837). Σκουφᾶς, ἔτ. Η' (1963), σ. 103. Τοῦ Γώγου Μπακόλα (1821), αὐτόθι, σ. 109. Τοῦ Γιάννη Κουτελίδα, αὐτόθι, σ. 126.
Τὰ δύο τελευταῖα ἄσμ. ἀναδημοσ. ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, σ. 70 καὶ 96, ἀρ. 78 καὶ 111.
206. Τραγούδια τῆς Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 101-103.
Δημοσ. 7 ἄσμ. ἐκ χφου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
207. **Τσαγκαράκης Κ.** Κρητικὴ λαϊκὴ ποίηση. Θυμοσοφικό. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεῦχ. 26, σ. 34 [1].
208. **Τσίριμπας Δημ. Ἰ.** Ἀρκαδικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Κολοκοτρωναῖικο (1821). Χρον Ἀρκαδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 100.
Εἰς σημείωσιν τοῦ συλλογ. ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι ἀπὸ τὸ Μάναρη τῶν Βαλτετσχωρίων.
209. **Τσιχλάκης Τηλ.** Δημοτικὰ ἄσματα Καστελλορίζου. [9]. Ραδάμανθυς ἔτ. 12 (1927), τεῦχ. 7 σ. 5-6, τεῦχ. 8 σ. 5, τεῦχ. 12 σ. 5-6, τεῦχ. 17 σ. 5-7, τεῦχ. 18 σ. 3 καὶ 4.

210. *Photos B. J.* Epirus and Epirotic Muse. Poems collected by—. Chicago 1963, 8ον, σελ. 16. (Chicago essays on World History and Politics 5).
 Ἐν σελ. 4-7 δημοσ. ἐν ἀγγλικῇ μεταφράσει 4 δημῶδη ᾄσματα.
211. *Μ. Φ. (Μαυρογιώργης Φ.)* Λαογραφικά. Ἰκαριακά, τευχ. 32-33 (1964), σελ. 22.
 Ἀναδημοσ. 2 ᾄσμ. ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀλέξη Πουλιανού, Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας, σελ. 172-75.
212. *Φλιάσιος Γιάννης* (Γιαννιάς Γιώργης) ὁ Πρωτομάρτυρας. Μορφές τοῦ Ἀγῶνα. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 199-200. [1].
213. *Χαραλάμπους Ἄνδρ.* Εὐγενούλλα. Μαθ Ἔστ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 51.
214. *Χαρίτωνος Θεόδ.* Τὸ τραοῦν τοῦ Χ' Σάββα. Μαθ Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 108.
215. *Χ' Ροῦσος Γεώργ.* Ὁ κοντός. Μαθ Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 202-203.
216. *Χριστοδούλου Βενιζέλος* Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη. Μαθ Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 120-121.
 Πλὴν τῆς ἱστορ. ὕλης δημοσ. καὶ στίχοι δημοδ. ᾄσμάτων.
217. *Χριστοφίδου Ἑλλη* Τὸ τραγούδι τοῦ Τζυπριανοῦ. Μαθ Ἔστ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 49-50.
218. *Χριστοδούλου Μιχ.* Τὸ τραοῦν τ' Ἀη Γιωργοῦ. Μαθ Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 203-204.

2. Μελέται.

219. *Ἀλεξάκης Ἰ.* Τὸ τραγούδι τοῦ Βέργα καὶ ἡ ἐποχή του. Πνευματικοὶ θυσασυροὶ τῆς Κρήτης. Κνωσός, ἔτ. 3ον (1956), τευχ. 16, σ. 12-15. Αὐτόθι, τευχ. 17-19, σ. 17-20.
220. *Armistead Samuel G. and Silverman Joseph H.* A Judeo-Spanish derivative of the Ballad of the Bridge of Arta. Journal of American Folklore, January-March 1963, τόμ. 76, ἀρ. 299, σ. 16-20.
221. *Γκαβανᾶς Δημ.* Ἡ ξενητεία τραγουδισμένη εἰς τὸν νομὸ Κοζάνης ὑπὸ —. Κοζάνη 1963, 8ον, σ. 14. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐν Κοζάνη ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «Ἐνωσις»).
222. *Διδασκάλου Ἰφιγένεια Γρ.* Τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Καστοριάς. Διάλεξις, ὁργανωθεῖσα ὑπὸ τῆς «Μακεδονικῆς Ἑστίας» εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ «Παρνασσού» τὴν 21ην Ἀπριλίου 1962, μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς χορωδίας τοῦ Μου-

- σικο-φιλολογικοῦ Συλλόγου Καστοριάς. Ἀθήναι 1963, 8ον, σ. 27. (Μακεδονική Ἑστία, 2).
- Κρίσις*: Μακεδονικά τόμ. Ε' (1961-63), σ. 580 (Στ. Π. Κυριακίδης).
223. **Δουλιγεράκης Μανώλης Ἰ.** Τὸ Ἀρκαδί στήν ποίηση τοῦ λαοῦ μας. Κνωσός, ἔτ. 5ον (1958), τεῦχ. 21, σ. 21-23.
224. **Ζώρας Γεώργ. Θ.** Ἀ Μαζαράκης καὶ Ν. Θωμαζαῖος (ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία). Ἐπ Φιλ Σχ Ἀθ τόμ. ΙΓ' (1962-63) σ. 308-341.
Ἐν σ. 312-322 δημοσ. σημειώματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1842 ὑπὸ τοῦ Tompaseo τῆς συλλογῆς του δημοτικῶν τραγουδιῶν.
225. **Ἰωαννίδου-Μπαρμπαρίγου Μαρία** Νεώτερες μορφές δημοτικῶν τραγουδιῶν στήν Κάρπαθο. Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 95-101.
226. **Καραβίας Θεοφ.** Σύγκρισις τῶν παραλογῶν «τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ, «τοῦ Κωσταντᾶ» καὶ τοῦ «ἄσματος τῆς χήρας τῆς Λενοῦς». Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 132-133.
227. **Κελαϊδῆς Σταῦρ.** Τὰ Κρητικά δημοτικά τραγούδια (τὰ ριζίτικα). Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 137-138, σ. 227-228, τεῦχ. 139, σ. 261, τεῦχ. 140, σ. 299-300, τεῦχ. 141, σ. 338-339.
228. **Κουγέας Σωκρ. Β.** Ρίμα τοῦ Μπεζαντέ-Ἡλία Μαυρομιχάλη. Πελοπ Πρωτ. τόμ. Ζ' (1963), σ. 5-10.
Ἐκδίδεται τὸ κείμενον στιχουργήματος ἀποτελουμένου ἐκ 256 ὁμοιοκαταλήκτων ἰαμβικῶν 15συλλάβων στίχων ἐκ χειρογράφου τοῦ 1831, γραφέντος ὑπὸ Νικ. Μ. Ταγαρούλη.
229. **Κουρταλίδης Ἀ.** Λαογραφικά Πόντου. Ἑστίας Α' (1960), σελ. 18-23, 39-47
230. **Κύρκος Β. Ἀ.** Ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἥρωϊκὸ πνεῦμα στὸ Δημοτικὸ τραγούδι, Ἀθήνα 1963, 8ον, σελ. 88.
231. **Μαρίνης Κώστ.** Ἑλληνικοὶ ἀντίλαλοι. δημοτικά τραγούδια τῆς Ἀρκαδίας. Α' Μεγαλοπολίτικες δημιουργίες. Χρον Ἀρκαδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 79-95.
Ἐξετάζονται 23 ἄσμ. ἐξ ὧν 10 ἱστορικά καὶ 7 σατιρικά.
232. **Μιχαηλίδης Σόλων** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι στοὺς χρόνους τῆς σκλαβιάς. Πνευμ Κύπρος χρόν. Δ' (1964), σελ. 291-293.
233. **Νικολαΐδης Μ.** Τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα στὸ δημοτικὸ μας τραγούδι. Πνευμ Κύπρος χρόν. Γ', ἀρ. 27 (1962), σελ. 83-93.
234. **Οἰκονομίδης Δημ. Β.** Ναξιακαὶ παραλογαί. Ἐπετ Ἑταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 410-456.
235. **Παπαδάκη Εἰρήνη** Τὸ ἀκριτικὸ τραγούδι τῆς Κρήτης. Κρητ Πρωτ ἔτ. Γ' (1963), σ. 44-48.

236. *Paraharalambous G.* Akritic and Homeric poetry. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ, (1963), σ. 25-65.
237. *Πιερίδης Θεοδόσ.* Ὁ Ἀκριτικός κύκλος τῆς Κύπρου. Probleme der neugriechischen Literatur, herseg. von Joh. Irmischer, Band III, Berlin 1960, σ. 35-61.
238. *Platis Eleutherios N.* Die neugriechische Volksdichtung. Südost-europa-Jahrbuch. Band 6 (1962), σ. 42-57.
Ἀναδημοσ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Ἡώς», τεύχ. 52/53, 1961.
239. *Ρωμαῖος Κ.* Μιὰ ἀνασύνθεση παλαιοῦ ποιητικοῦ ὕλικου στὴν Κάρπαθο. Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 214-225.
240. ——— Ἡ κυρὰ Μαριόρα. Περιγητική, ἀρ. 50 (1963), σ. 18-19.—Τώρα εἶναι Μάης κι' ἀνοιξη. Αὐτόθι, ἀρ. 53 (1963), σ. 14-15. —Τὸ δραματικὸ τραγούδι τῆς Λιογέννητης. Αὐτόθι, ἀρ. 56 (1963), σ. 18-19.—Ἀρμούρης ὁ Ἀρμουρόπουλος. Αὐτόθι, ἀρ. 59 (1963), σ. 13-15.
Δημοσ. παρατηρήσεις εἰς τὰ ἄσματα.
241. *Schmaus A.* Die balkanische Volksepik. Typologie und Kontinuitätsproblem. Zeitschrift für Balkanologie, Jahrgang I (1963), σ. 133 - 152.
242. *Σκόπας Νικ. Ἀ.* Ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Ξενιτεία, ἡ Λάμια τῆς Ἡπειρωτικῆς ψυχῆς. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1962), τεύχ. 3^{ον}, σ. 86-89.
243. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Περὶ τὸ δημῶδες ἄσμα «τῶν ἐννέα ἀδελφῶν εἰς τὸ στοιχειωμένον πηγάδι» Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 3-13.
244. *Χατζόπουλος Γ. Κ.* Ἡ σεβτὰ ἔς σὸν Πόντον. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7042-7045.
245. *Ἀγιωργίτης Ν.* Ἡ ἑλληνικὴ φύση στὰ τραγούδια τοῦ προεπαναστατικοῦ Ἑλλήνα. Περιγητική, ἀρ. 53 (1963), σελ. 32-33.
Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸ τμήμα τῆς «Περιγητικῆς» τῆς Ν. Ἰωνίας κατὰ συνεστίασιν.
246. *Χιωτέλλη Εὐφροσύνη* Ὁ λαϊκὸς ποιητικὸς θησαυρὸς. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 22-23.

β'. Δίστιχα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 49. 65. 67].

247. *Βρόντης Κων. Π.* Ταγούδια τοῦ γάμου. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 110. [11].

248. *Δερμιτζάκης Γιάνν.* Κρητικές μαντινάδες. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεύχ. 26, σ. 34. [7].
249. ——— Κρητικές Μαντινάδες. Σητεία Κρήτης 1963, 8ον μικρ., σελ. 193.
250. Ἐκλεκτὲς μαντινάδες. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεύχ. 1, σ. 13, 15. [6]. Αὐτόθι, τεύχ. 2, σ. 18. [10].
251. Ἐκλεκτὰ Κρητικὰ δίστιχα. Κνωσός, ἔτ. 4^{ον} (1957), τεύχ. 20, σ. 32. [4].
252. *Ζαφειρίου Νικ. Ἰ.* Ὁ βασιλικὸς στὰ Σαμιώτικα τραγούδια. Ἄρχ Σάμου, τόμ. 6 (1962), σελ. 7. [9].
253. Κρητικὲς μαντινάδες. Κνωσός, ἔτ. 1 (1953/54), τεύχ. 3-4, σ. 28, τεύχ. 5, σ. 20, τεύχ. 6, σ. 10 καὶ 13, τεύχ. 7, σ. 3, τεύχ. 8, σ. 13, τεύχ. 9-10, σ. 23 καὶ 25, ἔτ. 2 (1954/55), τεύχ. 12, σ. 23, τεύχ. 15, σ. 30-31, ἔτ. 3 (1956), τεύχ. 17-19, σ. 46, ἔτ. 7 (1960), τεύχ. 28, σ. 31, ἔτ. 8 (1961), τεύχ. 3-4, σ. 31. [84].
254. Μαντινάδες τοῦ χοροῦ. Κνωσός, ἔτ. 9^{ον} (1962), τεύχ. 36, σ. 21. [8].
255. *Μ. Θ. (Μαρκίδης Θρ.)* Ἐκλεκτὰ δίστιχα. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεύχ. 23, σ. 40, τεύχ. 24, σ. 40, τεύχ. 25, σ. 40. [7].
256. *Μαυρογιώργης Φ.* Δίστιχα τῆς ξενητειᾶς. Ἰκαριακά, τεύχ. 31 (1964), σ. 20. [9].
257. *Τράντα Σταυρούλα* Τὸ Κρητικὸ μοιρολόι. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 515-521. Δίστιχα μοιρολ. 79.
258. *Τσίλη Καλλιόπη Στεφ.* Γιαννιώτικα στιχοπλάκια. Ἡπειρ Ἔστ ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 817-832.
Δημοσ. συλλ. διστ. βραβευθεῖσα εἰς τὸν Α' Λαογρ. Διαγων. τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας».

2. Μελέται.

γ'. Ἐπῳδαὶ (βλ. Μαγεία).

δ'. Μῦθοι ζώων.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 39. 47. 56. 61. 64. 67]

259. *Σαλαπασίδης Π. Β.* Μῦθος. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7178.

ε'. Παραμύθια.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 39. 41. 50. 61. 66. 67. 72].

260. *Ζερζελίδης Γ.* Παραμύθια τῆς Ἄνω Ματσούκας: Τ' ἀδέλφια. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7051-7055.

261. Κρητικά παραμύθια: Μία έξυπνη κοπέλλα. Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τεύχ. 31, σ. 30.
Ἐκ τοῦ περιοδ. «Μύσων» τοῦ 1938.
262. **Μέγας Γ. Ἀ.** Ἑλληνικὰ Παραμύθια. Ἐκλογή. Εἰκόνες *Ράλλη Κοψίδη*. Σειρὰ Δευτέρα. Ἀθήναι 1962 (1963), 8ον, σελ. 232.
263. **Μελανοφρύδης Π. Ἡ.** Ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ Πόντου. Ἡ ποπαδία. Ποντ. Ἐστ. ἔτ. 14 (1963), σ. 7161-7162.
264. **Πελαντάκις Θεόδ.** Τὸ παραμύθι τοῦ Φιορεντίνου. Κρητικὴ παραλλαγή ἐκ Κρύας Βρύσης Ρεθύμνου. Φιορεδίνα καὶ Τζωριζέτης. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 510-512.
265. **Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ.** Τὸ παραμύθι τοῦ Φιορεντίνου. Καστελλοριζιακὴ παραλλαγή. Ὁ Μουχαμέτης ὁ Μουλᾶς. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 512-514.
266. **Χρηστοβασίλης Χρ.** Ἡπειρωτικὰ παραμύθια. Ἐκδόσεις Β'. Ἰωάννινα 1963. 8ον, σελ. 158. Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 14].

2. Μελέται.

267. **Κλήμη - Παναγιωτοπούλου Σοφία** Θροῦλοι καὶ παραμύθια τῆς Θράκης. Θρακ. Χρον. ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 8-12, 90-95.
Δημοσ. καὶ τινες στίχοι δημοτ. ᾠσμάτων.
268. **Megas G. A.** Die Moiren als funktioneller Faktor im neugriechischen Märchen. Sonderdruck aus «Märchen, Mythos, Dichtung». Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am 19. August 1963. München 1963, σελ. 47-62.
269. **Μέγας Γεώργ. Ἀ.** Σημειώσεις εἰς τὰ Ροδιακὰ καὶ τὰ Φαρασιώτικα παραμύθια. Λαογρ 21 (1963/1964), σ. 466-490).
270. — Πίνακες μύθων, παραμυθίων καὶ εὐτραπέλων διηγήσεων περιεχομένων εἰς ἑλληνικὰ λαογραφικὰ περιοδικά. Συμβολὴ εἰς τὸν διεθνή κατάλογον τύπων. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 491-509.
271. **Μερακλῆς Μιχ. Γ.** Παρατηρήσεις στὸ παραμύθι τῆς Ξανθομαλλούσας. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 443-465.

3. Συλλογαὶ μύθων καὶ παραμυθίων ἑλληνικῶν καὶ ξένων διὰ παιδιὰ.

ΣΤ'. Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 61. 72].

272. Ἀθανασιάδης (Σταυριώτης) Θεόδ. Καὶ πότε θὰ κρουὼν'. Ποντ. Ἐστ. ἔτ. 14

- (1963), σ. 7009.—"Άλλο τὸν παλληκαρᾶν μ' ἐφτᾶς. Αὐτόθι, σ. 7009.—"Εγὼ ἄτουπέσ' ἔμπαινα. Αὐτόθι, σ. 7009-7010.
273. **Ἀθανασιάδης Στάθης** Λυκοχάντζια ἔχουμε. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7105-7106.—Θημίστεν κι' ἐγὼ πα ἔρχουμαι. Αὐτόθι, σ. 7106.—Απ' ἄ τώρα χαράμ νὰ ἔν' γιὰ τ' ἐμὲν τῆ ποταμί' τὸ νερόν. Αὐτόθι, σ. 7106.—"Αμα ἐκεῖνος πα νὰ τρώει τ' ἐμά. Αὐτόθι, σ. 7106.
274. **Βαβουλῆς Π. Π.** Κρητικὰ ἀνέκδοτα θησαυρισμένα ἀπὸ τὸν —. Φάρσα μὲ... νέφτι. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 133, σ. 66-67.
275. **Καζαντζίδης Κυριάκος Δ.** Τὸ «εἶπαν-εἶπαν» καὶ ὁ Γιάννης. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7177.
276. **Κωνσταντινίδης Κ.** Σπίγγον νὰ τρέξ' τὸ γάλα. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7010.
277. **Μελανοφρύδης Π.** Ἀγοῦτο τὸ κέρατον νὰ ἐμπαίν' ἔς σὴ φώσ'ν αὐ'. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7176.—"Ο Γιώρτζ τῆ Μωρέσσας ἔξι ἐφογοῦντον το, λύκ'ς. Αὐτόθι, σ. 7177.—Πῶς θὰ ξεραίν' τὸ βούτυρον. Αὐτόθι, σ. 7177.—"Ο Λυπηρίδης ὁ Θόδωρον. Αὐτόθι, σ. 7105.
278. **(Παναγιωτάκης 'Ι.)** Τὰ ἀνέκδοτα τοῦ Παναγιωτάκη. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963/64), τεῦχ. 139, σ. 270-271, τεῦχ. 140, σ. 300-301. [4].
279. **: Σταλίτης 'Ι. (Τσιφειτάκης 'Ιω.)** Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι παρὰ λίγο «σὰν ἡμέρα». Τὸ ἀνέκδοτο πὸν πῆρε τὸ Β' βραβεῖο διαγωνισμοῦ «Κρητικῆς Ἑστίας», Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 136, σ. 166-167.
280. **Φραγκεδάκης Ἐμμ. 'Ιωσ.** Ὁ θάνατος τοῦ Μπραίμη. Κρητικὰ ἀνέκδοτα. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 137-138, σ. 230.

ζ'. Παροιμίες καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 47. 51. 56. 57. 59. 67. 69. 72].

281. **Ἀνώνυμος** Κρητικὲς παροιμίες. Κνωσός, ἔτ. 6^{ον} (1959), τεῦχ. 27, σ. 25. [10].
282. **Αὔγουστος.** Λαϊκὲς παροιμίες γιὰ τὸν Αὔγουστο. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953), τεῦχ. 2, σ. 12. [8].
Ἐπίσης δημοσ. καὶ ἐν ἔξμα ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου.
283. **Γνωμικά.** Κνωσός, ἔτ. 9^{ον} (1962), τεῦχ. 36, σ. 22. [4].
284. **Ζευγώλη - Γλέζου Διαλεχτῆ** Παροιμίες ἀπὸ τὴν Ἀπεύρανθο τῆς Νάξου. Ἀθῆναι 1963, 8^{ον}, σελ. 357. (Λαογραφία. Παράρτημα 6).

Κρίσεις : Ἐπετ Ἑταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963) 1082-1083 (Δ. Β. Οἰκονομίδης). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 630-636 (Δημ. Σ. Λουκάτος)

285. **Κλαβαριώτης Κωνστ.** [22] Παροιμιαί. Μαθητ Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 25.
286. **Κραβαρτογιάννης Δρόσος - Φανῆς** Ἀμφισαϊκὲς προλήψεις καὶ [8] παροιμίες. Πειραιϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 97, σ. 16.
287. Κρητικὲς παροιμίες. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953), τευχ. 3-4, σ. 27. [15].
288. **Κριμπᾶς Παν.** Μεσσηνιακαὶ παροιμιαί: Α' Σὲ μάταιες ἐλπίδες ἢ ὑποσχέσεις. Β' Σ' ἀκαταστασία κι ἀδιαφορία. Γ' Σ' ἀπερισκεψία κι ἐπιπολαιότητα. Δ' Σὲ ὑπερβολή. Ε' Σὲ φτώχεια. ΣΤ' Διὰ τοὺς Γιάννηδες καὶ τοὺς Ἀγιάννηδες Ζ' Γιὰ τὸ λύκο. Μεσσην Χρον ἔτ. Α' (1961) τευχ. 1, σ. 27, τευχ. 2-3, σ. 80, ἔτ. Β' (1962), τευχ. 4-5, σ. 183, τευχ. 6-7, σ. 258, ἔτ. Γ' (1963), τευχ. 8-9, σ. 335. [92].
289. **Κωνστανταράκης Μιχ.** Κρητικὲς παροιμίες. Κνωσός, ἔτ. 6^{ον} (1959), τευχ. 27, σ. 30. [18]. Αὐτόθι, ἔτ. 7^{ον} (1960), τευχ. 28, σ. 45. [9].
290. **Ματαντσῆς Βασ. Γ.** [241] Παροιμίες καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις, ποὺ λέγονται στὴν Κασσάνδρα (Βάλτα). Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1963, τευχ. 5, σελ. 104-111.
291. **Νικολάου Κωνστ.** [9] παροιμίες (ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ γεωργοῦ). Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 206.
292. **Παρμακλῆς Ἄνδρ.** [3] παροιμίες. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1936), ἀρ. 36, σ. 54.
293. Παροιμίες - γνωμικά. Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τευχ. 31, σ. 31. [8].
294. **Πετρίδης Μ. Γ.** Παροιμιαί καὶ γνωμικά Καστελλορίζου. Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 242-244.
Παροιμιαί - γνωμικά 11 καὶ 1 κανάκισμα.
295. **Σαββίδης Μάριος Α.** [24] Παροιμίες. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54-55.
296. **Χατζηγιωάννου - Κουρρᾶς Ν.** [122] Κυπριακὲς παροιμίες. Κυπρ Χρον χρόν. Γ' (1962-1963), τευχ. 26-27, σ. 90-91.—[52] Κυπριακὲς παροιμίες. Αὐτόθι, τευχ. 29, σ. 165.
297. ——— Ἡ γλώσσα κι ὁ χαρακτήρας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ στὶς παροιμίες του. Μελέτη. Κυπρ Χρον χρόν. Γ' (1962-1963), τευχ. 31, σ. 282-287.

2. Μελέται.

η'. Παραδόσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 39. 40. 41. 45. 46. 47. 49. 50. 54. 61. 62. 65. 66. 67. 72. 74. 76 καὶ κατωτ. τὰ ὑπ' ἀριθμ. 365. 366. 374. 447. 453. 456].

298. **Χ. Σ. Β.** Ὁ Ἀράρης τῆς Κρήτης. Κνωσός, ἔτ. 8^{ον} (1961), τευχ. 35, σ. 37-38.
299. **Ἀθανασίου Γαλάτεια** Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Κουτεμένος. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. [2].
300. **Ἀνδρέου Στυλ.** Κυπριακαὶ παραδόσεις: «Τὸ νουρὶν τοῦ Σατανᾶ». Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 111.
301. **Ἀργυράκης Γεώργ.** Τὸ Ἐλαφονῆσι. Ἡώς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66 - 70, 204 - 205. [2].
302. **Βιολάρης Γλαῦκος Π.** Παραδόσεις καὶ ἀνέκδοτα τῆς Τουρκοκρατίας στὴν Κύπρο. Πνευμ Κύπρος χρον. Γ' (1962 - 63), σ. 106 - 107. [1].
303. **Γιαννικόπουλος Δημ.** (τοῦ Γυμνασίου Λαγκαδίων). Τὰ στοιχεῖα. (Ἕνας μῦθος καὶ μιὰ ἱστορία ἀπὸ τὸ Βαλτεσινίκο). Χρον Ἀρκάδ τόμ. Γ' (1961), σελ. 65-69. [1].
304. **Ἐξαρχόπουλος Γεώργ.** Ἀ. Θρύλοι καὶ παραδόσεις: Ἡ Νεραϊδόβρουση. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1961), τευχ. 1, σ. 85-86.
305. **Ζύμαρης Εὐάγγ.** Ἡ Παναγία τοῦ Ἁγίου Γάλακτος. Θρύλοι καὶ παραδόσεις. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τευχ. 3, σ. 167 - 168.
306. **Ἰωαννίδου Μαρία** Ἄλλαι πληροφορίες καὶ παραδόσεις διὰ τὴν Χρυσοκάβα. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 26 [1].
307. **Καραχάλιος Χρ. Ἰ.** Τὰ στοιχεῖα ποῦ...παλαίβουν. [1]. Ρουμελ Ἡμερολ χρόν Η' (1964), σ. 93 - 95.
308. **Κεφαλληνιάδης Νίκ.** Ἄνδρ. Κουρσάροι: στὴ Νάξο. (Θρύλοι καὶ παραδόσεις). Ἀθήνα 1963, 8ον, σελ. 28. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Ναξιακὸν Μέλλον»).
- Δημοσ. 70 παραδ. ἀναφερόμεναι εἰς τὰς κατὰ τῆς Νάξου ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν.
- Κρίσις: Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 1080 - 1081 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
309. ———— Νυφιώτισσα, τὸ βουνὸ τῶν θρύλων καὶ τῆς «γυναικόπετρας». Νάξος 1963, 8ον, σ. 22 ἄ.ἄ. (Ἀνατύπ. ἐκ τῆς ἐφημ. «Ναξιακὴ Πρόοδος»).
- Δημοσ. 24 παραδ. μετὰ παρατηρήσεων.
- Κρίσις: Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 1082 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).

310. **Κεφαλληνιάδης Νικ. Ἄνδρ.** Ὁ πύργος τῆς πλάκας στίς Τρίποδες Νάξου. Ἐκδόσεις «Συλλόγου Λειβαδιτῶν Νάξου», Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 23.
Κρίσις: Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 1081 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
311. **Klaar Marianne** Christos und das verschenkte Brot. Neugriechische Volkslegenden und Legendenmärchen ins Deutsche übertragen, zu einem Teil gesammelt und herausgegeben von—. Kassel (1963), 8ον, σελ. 240.
Περιέχονται 78 δημῶδ. παραδ. καὶ παραμυθ. διηγήσεις.
Κρίσις: Ἀθηνᾶ 67 (1963 - 1964) σ. 434 - 436 (Γ. Κ. Σπυριδάκης).
312. **Κονιδάρης Φώτ.** Ὁ Δράκος τῆς Κεφαλονιάς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. Ἐπτὰ Ἡμερ χρόν. Γ' (1963), σελ. 189 - 192.
313. **Κριμπᾶς Παν.** Τὰ στοιχεῖα τῆς Πολιανῆς [ἱστορικὸ χωριὸ τοῦ τ. Δήμου Ἀμφείας, στὰ σύνορα τῶν Νομῶν Μεσσηνίας καὶ Ἀρκαδίας]. Μεσσην Χρον ἔτ. Α' (1961), τεῦχ. 1, σελ. 44 - 45.
Δημοσ. 4 παραδ. περὶ στοιχειῶν καὶ τινα τοπωνύμια.
314. **Κώτσης Παναγ.** Στοιχεῖα καὶ φαντάσματα. Σκουφᾶς ἔτ. Η' (1963), σ. 104 - 109. [4].
315. **Κωτσοκάλης Κώστ. Δ.** Τὰ κάστρα τῆς Εὐρυτανίας καὶ οἱ παραδόσεις τους. Ρουμελ Ἡμερολ χρόν. Η' (1964), σελ. 85 - 91.
Δημοσ. 1 παραδ. καὶ τινα τοπωνύμια.
316. **Μελανοφρύδης Π. Ἡ.** Θρούλοι καὶ πράγματα. Ὁ Ζανταέρτς. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6979 - 6980.
317. **Μεταλλινοῦ Ἀγγελικῆ** Λαϊκὴ παράδοσις Ὁρμυλίας. Τὸ μικρὸ ἐλαφάκι τοῦ Μοναστηρίου «Ἅγιοι Ἀπόστολοι». Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 96 - 97.
318. **Μουσελίμης Σπ.** Γιὰ νὰ γνωρίσωμε τὴν πατρίδα μας καὶ τὸ λαὸ μας. Τὸ πανηγύρι τοῦ Γαρδικιοῦ καὶ τὸ κάστρο του. Δωδωναῖον Φῶς ἔτ. Β' (1963), τεῦχ. 5-6, σ. 274 - 278. [1].
319. **Ξηροτύρης Ζάχος** Λαϊκὴ φαντασία καὶ παράδοσις. Τελώνια καὶ δαιμόνια. Ρουμελιώτικη Τέχνη χρόν. Γ' (1964), ἀρ. φύλλ. 34, σελ. 1, 2. [2].
320. **Παπατρέχας Γεο. Ἡρ.** Ἀκαρνανικά. Κωνοπίνα - Θρούλοι καὶ παραδόσεις [3]. Πειραικὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 95, σ. 26.
321. **Παχυνάκης Παῦλ. Κ.** Τὸ Πυργοκάστελλο τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. (Ἀπὸ τοὺς παλινοὺς θρούλους). Κρητ Πρωτ ἔτ. Γ' (1963), σ. 167 - 168.
322. **Πατσαλίδης Ἀκης** Παναγία ἡ Χρυσοτριμιθιώτισσα. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), σ. 27.

323. *Πετράκης Έ. Α.* Ὁ Καταχανᾶς καὶ τὸ ἔδιμά του. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 132, σ. 23 - 24.
324. *Πιερράκου Σούλα Ν.* Τὸ βασιλοπόταμο. Μιὰ παράδοση τῆς Λακωνίας. Ἡώς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66 - 70, σ. 226.
325. *Πολίτης Ν. Γ.* Παραδόσεις τοῦ Μορηᾶ. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 221 - 230.
Ἐναδημοσ. 33 παραδ. ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἔργου τοῦ συγγραφέως.
326. *Προμπονάς Ἰ. Κ.* Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φιλωτίου Νάξου. Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 504 - 532.
Ἐν σελ. 529 - 32 δημοσ. ἰδιωματικὰ κείμενα 10 παραδόσεων.
327. *Στεφανίδης Ἀθ.* Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀγ. Αὐξεντίου καὶ τὸ χωρίον Κώμη Κεπήρ. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
328. *Τανιμανίδης Π. Γ.* Πῶς δικαιολογεῖται τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιττας. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7134.
Ἐν σημειώσει ἀναφέρεται παράδοσις ἀπὸ τὸ συναξάριον τοῦ Μ. Βασιλείου.
329. *(Χ. - Ἀ.)* Ἡ Κυρὰ τοῦ Κάστρου. Μιὰ παράδοση γιὰ τὴν Παναγιά τοῦ Κάστρου (Λέρου). Πάν, ἔτ. 36 (1963), τευχ. 339 - 341, σ. 10.
330. *Χαραλαμπόπουλος Β.* Λαϊκαὶ παραδόσεις Δάφνης Καλαβρύτων. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 235 - 236. [11].
331. *Χαρίτωνος Ἀγαθῆ* Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Ἀλάμπρα. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. — Ἀγία Κορόνα. Αὐτόθι σ. 54.

2. Μελέται.

332. *Θωμᾶς Γιώργ.* Τ' Ἀγιονόρος στοὺς θρούλους καὶ τὰ παραμύθια. Συμβολὴ στὸν ἑορτασμὸ τῆς χιλιετηρίδος του. Ἡώς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 71-72, σ. 9 - 11.
333. *Κουρνοῦτος Γ. Π.* Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἱστορία καὶ θρούλοι. Ν Ἐστ τόμ. 74 (1963), τευχ. 875. Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος. Χριστούγεννα, 1963, σ. 4-36.
334. *Οἰκονομίδης Δ. Β.* «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά. Λαογρ τόμ. 18 (1959) σ. 113 - 243, τόμ. 19 (1960/61) σ. 3 - 95.
Κρίσις : Κνωσός, ἔτ. 8^{ον} (1961), τευχ. 35, σ. 40 (Ἐναγγελία Κ. Φραγκάκι).
335. *Παπαμιχαήλ Ἄννα* Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Σύμης καὶ Χίου. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 32 - 41.
336. *Ρωμαῖος Κ.* «Τ' Ἀλογοπάτι». Στὴν Ἄρνα τοῦ Ταυγέτου. Ἡώς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66 - 70, σ. 101 - 104.

337. *Ρωμαῖος Κ.* Ἡ γυναῖκα τῆς Βαλτίτσας. Περιηγητική, ἀρ. 51 (1963), σ. 24 - 25. Τὸ πανηγύρι τῆς Καστρίτσας, αὐτόθι, ἀρ. 52 (1963), σ. 32 - 34. Πῶς ἔγινε ἡ λίμνη στὴν Κωπαῖδα, αὐτόθι, ἀρ. 54 (1963), σ. 16 - 17. Ὁ ἀνήλιαγος τοῦ Τρικαρδόκαστρου, αὐτόθι, ἀρ. 55 (1963), σ. 22 - 23. «Τὸ γεφύρι τοῦ Μανώλη», αὐτόθι, ἀρ. 57 (1963), σ. 18 - 19. Μιὰ ἐκδικητικὴ νύφη, αὐτόθι, ἀρ. 60 (1963), σ. 14 - 15.
Δημοσ. παρατηρήσεις εἰς τὰς ὡς ἄνω παραδόσεις.

ϛ. Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 64. 66. 72].

338. *Γεωργίου Κυπριανὸς Χρ.* Καθαρογλωσσία. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53.
339. *Εὐτυχίου Σταυρινῆ Ἀ.* [2] Αἰνίγματα. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36 σ. 53.
340. *Ζαφειρίου Ν. Ἰ.* Λύσεις αἰνιγμάτων. Ἀρχ Σάμου, τόμ. 6 (1962), σελ. 206.
Δημοσ. 36 λύσεις αἰνιγμ. τῶν προηγουμένων τόμων τοῦ περιοδικοῦ.
341. *Κριμπᾶς Παν.* Αἰνίγματα. Μεσσην Χρον ἔτ. Γ' (1963), τεύχ. 8 - 9 σελ. 343. [10].

ι. Εὐχαὶ - χαιρετισμοὶ - κατάραι - ὄρκοι - βλασφημίαι.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 67. 72. καὶ κατωτ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 422].

342. *Μελανοφρύδης Π. Ἡ.* Ὁ ὄρκος. Ποντ' Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6972 - 6973.
12 ὄρκοι, 1 ἀρά, 1 παροιμ.
343. *Σταυρακάκης Γιάνν.* Συνηθέστερες κατάρες Μυλοποτάμου. Κρητ' Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 137 - 138, σ. 232. [25].

ια'. Γλῶσσα.

1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα: κύρια, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 44. 47. 57. 71. 76].

344. *Ahrweiler Hélène* Les termes Τσάκωνες - Τσακωνίαι, et leur évolution sémantique. Revue des études byzantines, τόμ. XXI (1963), 243 - 49.
345. *Andriotis N. P.* Die mittel - und neugriechische Metronymica. (Atti e memorie del VII Congresso Internazionale die Scienza Onomastica, Firenze - Pisa 1961, vol II, σελ. 59 - 66).

346. **Βεΐκου - Σεραμέτη Κατίνα** Λαογραφικά και γλωσσικά στοιχεία τῆς παλαιᾶς Ξάνθης. Μέρος Δεύτερο. Γλωσσάριο : Ν - Ξ - Ο - Π. Θρακ Χρον ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 46 - 47, 96 - 97, 199 - 201. [Ὄνόμ.].
347. **Δημητρίου Ν.** Συμβολὴ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς λέξεις καὶ φράσεις ποὺ ἀναφέρονται οἱ Σαμιῶτες συχνὰ στὶς ὁμιλίαι των. Ἄρχ Σάμου τόμ. 6 (1962) σελ. 202 - 205.
Περιλαμβάνονται 58 λαϊκ. λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.
348. **Μαρκίδης Θρασ.** Τὰ παρατσούκλια στὸ Ἡράκλειο. Ἀπὸ τὴ βουλευμένη πολιτεία. Κνωσός, ἔτ. 2ον (1955), τεύχ. 13, σ. 25-26. Αὐτόθι, τεύχ. 14, σ. 28. Δημοσ. ἀρκετὰ παρων., ἐνῶ συγχρόνως γίνεται προσπάθεια διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ ἐτύμου μερικῶν ἐξ αὐτῶν.
349. **Μνάσωνος Στυλ.** [7] Παρατσούκλια. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54.
350. **Παπαχριστόπουλος Παν. Χρ.** [7] Φιλιατρινὰ παρωνύμια. Φιλιατρά, ἔτ. 7 (1963), τεύχ. 25 - 26, σ. 11 - 12.
351. **Πετρίδης Μ. Γ.** Γλωσσικὰ Μεγίστης (Καστελλορίζου). Τὰ μικρὰ ἢ βαπτιστικὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν. Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 102 - 106.
352. **Χαριστὸς Παῦλ.** Τὰ δημόδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τῆς χλωρίδος τῆς Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεύχ. 4, σελ. 235.

2. Τοπωνύμια.

[Βλ. καὶ τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 41. 44. 62. 65. 71 72. 313. 315].

353. **Ἀλεξάκης Ἰ. Σ.** Τὸ τοπωνύμιον Σκοῦ. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963) τεύχ. 141, σ. 336.
354. **Γκισδαβίδης Ἀπόστ. Κ.** Τὰ τοπωνύμια Χαλκιδικῆς καὶ Ἀν. Μακεδονίας. Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεύχ. 3, σ. 72 - 73.
355. **Ζέλλιος Παραδείσης** [42] Τοπωνύμια Ταξιάρχου. Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεύχ. 3, σελ. 111 - 114.
356. **Θαβώρης Ἀ. Ἰ.** [76] Τοπωνύμια ἀπὸ τὸ λιβάδι τῆς Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1963, τεύχ. 5, σελ. 112 - 123.
357. **Θωμόπουλος Ἰω. Ἄνδρ.** Μελέτη τοπωνυμικῆ τῆς νήσου Κέω. Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 167 - 345.
358. **Καμπορόζος Φώτ. Μ.** Τὰ τοπωνύμια τῆς Μεσσηνίας. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 339 - 350.
359. **Κληρίδης Νέαρχ.** Πόθεν ἢ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Πελέντρι. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ' (1963), σ. 121 - 125.

360. **Κουτόβερρος Λάζ. Κ.** Ὄνόματα τοπείων καὶ περιφερειῶν τῶν τριῶν περιοχῶν τῆς νήσου Νισύρου. Νισυριακά, τόμ. 1 (1963), σελ. 136 - 160.
Κατ' ἀλφαβητικὴν κατάταξιν τοπωνύμια τῶν περιοχῶν τῆς Νισύρου: Μανδρακίου, Ἐμπορειοῦ μετὰ τῶν Πάλων καὶ Νικειῶν, περισυλλεγένητα ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ διαβιούντων Νισυρίων.
361. **Κρητικὸς Παν. Γ.** Πατμιακὰ τοπωνύμια. Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 33-94. Συνεχίζεται ἢ περὶ τῶν τοπων. τῆς Πάτμου ἐργασία τοῦ συγγραφέως, δημοσιευθεῖσα εἰς τοὺς Α' καὶ Β' τόμους τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ.
362. **Μπέτσος Ὀδυσσ.** Ἀπὸ τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς θρύλους τοῦ λαοῦ μας. Πόθεν τὸ ὄνομα «Σούλι». Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Β' (1963), τεῦχ. 7, σ. 345 - 346.
363. **Μπέττης Στέφ.** Τοπωνυμικὸ τοῦ χωριοῦ Κρετσούνιστα Κουρέντων. Δωδωναῖον Φῶς, Ἰωάννινα, ἔτ. Β' (1964), τεῦχ. 8, σελ. 420 - 425.
364. **Μπίρης Κ. Ἡ.** Τοπωνύμια τῆς Τουρκοκρατίας εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀθηναϊκά, τεῦχ. 30 (1965), σελ. 16 - 21.
365. **Νικηφόρου Φρόσω** Τοπωνύμια. Χρυσοκάβα. Μαθητ Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 25.
Δημοσ. καὶ μία παράδ. περὶ θησαυροῦ.
366. **Οἰκονομίδου Μαρία** «Πικρὸν νερόν». Μαθητ Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 26. Ἡ τρύπα τοῦ Παρασσιέφκα. Αὐτόθι, σ. 26 - 27.
Δημοσιεύεται καὶ μία παράδοσις.
367. **Οἰκονόμου Ἄνδρ.** «Τσακκισμοκούππι». Μαθητ Πυρσός ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 26.
368. **Παναγῆς Σπυρ.** [4] Τοπωνύμια. Μαθητ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
369. **Παπαρρηγόπουλος Πᾶνος** Τοπωνυμικὰ τῶν Καλαβρῦτων. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 337 - 338. [26].
370. **(Παπαχριστόπουλος Παν.)** Ἐξήγησις ἑνὸς τοπωνυμίου. Φιλιατρά, ἔτ. 7^{ον} 1963), τεῦχ. 25 - 26, σ. 10.
371. **Πέτροβιτς Ν. Ἐ.** Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωριοῦ Σουμπάσκιοῦ (νῦν νέον Σούλι) τῶν Σερρῶν. Σερρ Χρον τόμ Δ' (1963), σελ. 308.
372. **Πλατάκης Ἐλ. Κ.** Τὸ σπήλαιον «Νεραγδότρουπα». Κρητ. Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 132, σ. 25 - 29. [8].
373. **Σαλιάρης Ἀ. Γ.** Τοπωνύμια τῆς Χίου καὶ ἄλλα τινά. Ἐτυμολογικά. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεῦχ. 3, σ. 218 - 224.
374. **Σειστάκης Γ. Ἰ.** Τὸ Κακοδίκι. Τοπωνυμικά. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 133, σ. 58 - 60.
Δημοσ. καὶ μία παράδ. περὶ πειρατῶν.

375. **Σταυρακάκης Γιάνν.** Τοπωνυμικά - γλωσσολογικά - ανάλεκτα. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 131, σ. 444 - 445.

ιβ'. Λαϊκὸν Θέατρον.

376. **'Αστερίσκοι:** Χτίζουμε στην άμμο... Μαθήματα ἀπὸ ξένους. Ἡ μορφή τοῦ τούρκικου. Πολύτιμα διδάγματα. Θεατρικὸς ρυθμὸς. Ἕνας θησαυρὸς χάνεται. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 18, σελ. 5 - 6.
Γενικὰ περὶ τοῦ θεάτρου τοῦ Καραγκιόζη.
377. **Βακαλὸ 'Ελένη** Ἐπιστροφή στὶς πηγές. Θέατρο ἀπλὸ μὰ ὀλοκληρωμένο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 42 - 44.
Γενικὰ περὶ τοῦ θεάτρου τῶν σκιῶν.
378. **Βλάμη Εὔα** Ἡ Σερήνα, ὁ Πατέρας μου κ' Ἐγώ. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 47 - 48.
'Αναμνήσεις ἀπὸ παλαιὰν παράστασιν τοῦ λαϊκ. θεατρικοῦ ἔργου: Ὁ Καραγκιόζης, ὁ Μεγαλέξαντρος καὶ τὸ φίδι.
379. **Θεοτοκᾶς Γιώργ.** Καραγκιόζης πηγὴ ἀνάπλασης τοῦ Νεοελληνικοῦ δραματολογίου. Θέατρο χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 76.
380. **Λουκάτος Δ. Σ.** Ὁ Καραγκιόζης καὶ τὸ διεθνὲς Κέντρο Μελετῶν Μαρριόνεττας. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 79.
381. ——— Ὁ Καραγκιόζης καὶ τὸ Ἔθνος. Θεατρικὴ καὶ πατριωτικὴ παιδεία τοῦ λαοῦ. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 32 - 34.
382. **Λυγίζος Μῆτσος** Ἕνα λαϊκὸν θέατρο μὲ ρίζες ποὺ διατηροῦνται ζωντανές. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 76 - 77.
383. **Μόλλας 'Αντ.** Λίγα ἀπ' ὅλα. Κωμῶδία μὲ πρόλογο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σ. 64 - 75.
384. ——— Ὁ Καραγκιόζης. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 62.
385. **Μόλλα - Γιοβάνου Ἀρετῆ** Ὁ πατέρας μου ὁ Μόλλας, γράφει ἡ κόρη του. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 59 - 62.
386. **Μπίρης Κ. 'Η.** Ἑλληνικὸς ὁ Καραγκιόζης. Γέννημα τῶν ἀρχαίων μυσθηρίων, ἀναπλάστηκε στὴν ἐπαρχία τοῦ 1900. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σ. 9 - 19.
387. **Εὔδης 'Α. Γ.** Ὁ Καραγκιόζης καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Ζωγραφικὴ. Τὴν πλούτισε μὲ παραδοσιακὰ στοιχεῖα. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 45 - 46.
388. **Παπαδημητρίου 'Ελλη** Δὲν ἔσβησε μὰ πνίγεται βίαια ἡ κωμικὴ κ' ἥρωϊκὴ πνοή του [τοῦ Καραγκιόζη]. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τευχ. 10, σελ. 77 - 78.

389. *Πάρνης Ἀλέξης* Ἡ ψυχὴ του [τοῦ Καραγκιόζη] ἑλληνικότατη κι' οἱ ὑπηρεσίες του μέγιστες. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 78 - 79.
390. *Πολίτης Φ.* Τὸ Θέατρο τοῦ Καραγκιόζη ἀποκρυστάλλωσε σὲ καθαρὲς γραμμὲς τὴν ἔννοια τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 40 - 41.
Ἐπιφυλλίδα ἐξ ἔπιφυλλίδος τῆς ἑφημερ. «Πρωΐα», Ἀθῆναι 7 Ὀκτωβρίου 1932.
391. *Risal P.* Καραγκιόζης πάντοτε οἰνόφυλλ, ἔτοιμος νὰ δώσῃ μαχαιριές. Μετάφραση Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 27 - 29.
Ἐπιφυλλίδα ἐκ τῶν «Παναθηναίων», 15 Νοεμβρίου 1907, σ. 80 - 85.
392. *Ρώτας Βασ.* Καραγκιόζ - μπερντές. Καθρέφτης Νεοελληνικῆς πραγματικότητος. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 30 - 31.
393. *Σκαρίμπας Γιάνν.* Καραγκιόζης ὁ Μέγας. Ἕνας θίασος Διονυσιακῶν χαρτονομούτρων. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 49 - 51.
394. *Σπαθάρης Σ.* Ἡ τέχνη μου καὶ ἡ ζωὴ μου, ἱστορεῖ ὁ Καραγκιοζοπαίχτης—. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σ. 52 - 54.
395. *Σιδέρης Γιάνν.* Θέατρο καὶ Καραγκιόζης. Μιὰ πρώτη ματιὰ στὴ σχέση τους. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 35 - 39.
396. *Τσαρούχης Γιάνν.* Μάθημα ἀληθείας. Ἀπὸ τὸ μόνο Νεοελληνικὸ θέατρο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 7 - 8.
397. *Χαροίδης Χρηστ.* Ἐζήσα μὲ τὸν Καραγκιόζη. Ὑπαγορεύει ὁ Καραγκιοζοπαίχτης—. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σελ. 55 - 58.
398. *Χριστοφίδης Δ. Ἀ.* Ὁ γραφικὸς Καραγκιόζης καὶ οἱ τύποι του. Τὸ «θέατρο τῶν σκιῶν». Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τεῦχ. 148, σ. 25-40.

ιγ'. Δημώδη βιβλία.

399. *Pfister Friedrich* Alexander der Grosse in der byzantinischen Literatur und in neugriechischen Volksbüchern. Probleme der neugriechischen Literatur, Band. III (1960), σ. 112 - 130.

4. Μουσικὴ καὶ χοροί.

- [Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 47. 73].
400. *Ἀβέρωφ Γεώργ.* Κυπριακὲς σουίτες. Πνευμ Κύπρος, χρόν. Γ' (1962 - 63), σ. 96 - 97.
Δημοσ. καὶ 4 δημοτ. τετράστιχα.
401. ——— Μερικοὶ κυπριακοὶ χοροί. Φιλολογ Κύπρος 1963, σελ. 226 - 228.
Περιλαμβ. καὶ 2 κείμενα ἄσμάτων.

402. Ἡ λεβεντιὰ τοῦ «Καστρινοῦ» χοροῦ. (Φωτογραφία τοῦ καλλιτέχνου φωτογράφου κ. Κ. Κουτουλάκη). Κνωσός, ἔτ. 1ον (1954), τεῦχ. 7, σ. 9 [εἰκόν].
403. **Ἡμελλος Στέφ. Δ.** Εἰδήσεις περὶ ἑλληνικῶν χορῶν καὶ μουσικῆς παρὰ τῷ περιηγητῇ P. Aug. de Guys. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 14 - 31.
404. **Καρακάσης Σταῦρ.** Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Λέσβον (ἀπὸ 11 Αὐγ. - 10 Σεπτ. 1963). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 351 - 361.
405. — Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Χίον ἀπὸ τῆς 28 Αὐγούστου μέχρι τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1962. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 273 - 287.
406. Κρητικὴ λύρα. (Ἀπὸ τὴν φωτογρ. Συλλογὴν τοῦ κ... Ἀνωγειανάκη). Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τεῦχ. 28, σ. 25 [1 εἰκόν].
407. Κρητικοποῦλες τοῦ Καίρου χορεύουν τὴ σούστα. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953), τεῦχ. 3 - 4, σ. 11 [1 εἰκόν].
408. **Δουκᾶτος Δημ. Σ.** Κεφαλληνιακὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ (Ἀνθολογία). Ἐπιμέλεια — Φροντὶς Κ. Π. Φωκᾶ - Κοσμετάτου, χορηγία Ἐ. Ἀ. Τυπάλδου-Μπασιᾶ. Ἀθήναι 1963, 8ον μικρ., σελ. 6 ἄ.ἄ. + 547.
409. **Μαυρεῆς Ν. Γ.** Μανώλης Καλομοίρης (1883 - 1962). (Νεκρολογία). Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 290 - 293.
410. **Περιστέρης Σπυρ.** Ὁ ἑξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 201 - 229.
411. — Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Εὐρουτανίαν (4 Ἰουλ. - 3 Αὐγούστ. 1962). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 288 - 303.
412. **Ραντόπουλος Γιώργ.** Ἡ μουσικὴ στὴν Κεφαλονιά σήμερα. Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 18 (32), (1963), τεῦχ. 201, σελ. 10.
413. **Σέττας Δημ. Χρ.** Μουσικὴ λαογραφικὴ ἀποστολὴ στὴ Βόρεια Εὐβοία καὶ κατάλογος 305 ἠχογραφήσεων. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1963), σ. 344 - 366.
414. **Σπήλιος Αἰμ.** Ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 18 (32), (1963), τεῦχ. 201, σ. 12 - 13. Ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Αὐτόθι, τεῦχ. 202 - 203, σ. 5 - 7. Ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Κέρκυραν. Αὐτόθι, τεῦχ. 204 - 205, σ. 11 - 13.
415. **Τσ(αρούχης) Γ.** Μικρὸ σχόλιο στὸν Ζεῖμπέκινο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σ. 79.

416. **Χατζιδάκης Γεώργ.** Ἡ δημώδης Κρητικὴ μουσική. Μουσικὰ σημειώματα. Κνωσός, ἔτ. 2^{ον} (1954/55), τεύχ. 14, σ. 29 - 30.
Περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Κρητικῆς μουσικῆς τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 1895 καὶ περὶ τῆς ἀξίας τῆς.

Ε'. Κοινωνικὸς βίος.

1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Γέννησις, γάμος, τελευτή.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἀρθρα ὑπ' ἀριθμ. 35. 37. 38. 47. 48. 51. 52. 53 58.
60. 61. 67. 72. 73. 75 καὶ κατωτ. ἀρ. 482].

417. **Ἀνώνυμος** Ἔθιμα περὶ τὴν γέννησιν ἐκ Βέσσης καὶ Ἐλάτης Χίου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 540.
418. ——— Ἔθιμα περὶ τὸν θάνατον ἐκ Βέσσης καὶ Ἐλάτης Χίου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 540.
419. **Βαναζούντα Μαρία** Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ παιδί ἐκ Σαλαμῖνος. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 522 - 527.
420. **Βενιάδης Γεώργ.** Γάμος στὸ Ληθηλιμένα (κατὰ τὸ 1900). Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεύχ. 1, σ. 51 - 53.
Δημοσ. καὶ γαμήλια δίστ. ὡς καὶ 4 γαμήλ. ἄσματα.
421. **Γανιάρης Χρ.** Καλλιμασιώτικα μνημόσυνα. Ἡ Καλλιμασιά. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεύχ. 2, σ. 125 - 128. — Καλλιμασιώτικα μνημόσυνα. Ἡ Μαριγὼ ἢ Μαντικοῦ. Αὐτόθι, τεύχ. 3, σ. 190 - 192.
422. **Γκλέκας Γ.** Γεννητούρια. Ἡώς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66 - 70, σ. 186 - 187.
Εἰδήσεις περὶ γεννήσεως καὶ γάμου μετὰ τινων εὐχῶν καὶ ἀρῶν.
423. **Καραναστάσης Ἡρακλ. Μ.** Τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὰ χωριά τῆς Κῶ Ἀντιμάχεια καὶ Καρδάμενα. Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963) σ. 226 - 241.
424. **Κληρίδης Νέαρχ.** Ἀνέκδοτα Κυπριακὰ - Ἀρραβῶνες τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Φιλολογ Κύπρος 1963, σελ. 92 - 93.
425. **Μάνος Παν. Ἐ.** Ὁ γάμος στὴν Προσωτσάνη. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961 - 63), σ. 291 - 304.
426. **Μολλάς Ἐκμὲλ** Ἡ προῖκα στὰ Κρητικὰ χωριά. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54) τεύχ. 9 - 10, σ. 31.
427. **Οἰκονόμου Θωμ.** Βλάχικος γάμος εἰς τὸ χωρίον Σέσκουλον τῆς Θεσσαλίας. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 527 - 531.

428. **Στούμπας Γεώργ.** 'Επ. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα εἰς τὸ χωρίον Δροσοπηγή τῆς Ἄρτης. *Λαογρ* 21 (1963/64), σ. 531 - 538.
 Δημοσ. καὶ 6 μοιρολόγια.
429. **Χατζηγιάκης Ἀλέξ. Κ.** Λαογραφικὰ Ἀσπροποτάμου (Πίνδου Τικκάλων). Γάμος στὰ Βλαχοκόνακα (Σαρακατσάνικος). *Φιλ Πρωτοχρ. χρον.* 20 (1963), σ. 351 - 353.
 Δημοσ. καὶ στίχοι γαμηλ. ᾄσμάτων. ὡς καὶ 3 πλήρη γαμηλ. ᾄσματα.

2. Θρησκευτικὴ ζωὴ. Λαϊκὴ λατρεία.

α'. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 35. 36. 38. 40. 45. 47. 48. 51. 53. 58. 59. 60. 61. 64. 66. 69. 70. 72. 73. 75. 76. 318. 328].

430. **Ἀβραὰμ Κώστ. Δ.** Οἱ Γιορτές. Ρουμελ 'Ἡμερ χρον. Η' (1964), σελ. 22-24.
 Δημοσ. ἔθιμα τῶν ἑορτῶν τοῦ Δωδεκαημέρου.
431. **Βουνᾶς Χρήστ.** Ἀπὸ τῆς Κεφαλονίτικῆς λαογραφίας. Τὸ Κεφαλονίτικο καρναβάλι. 'Επτὰ Ἡμερ χρον. Γ' (1963), σελ. 142 - 143.
432. **Γουλιέλμου Ἑλένη** Ἡ Μεγαλοβδομάδα. Ἀπὸ τὸ λαογραφικὸ πλοῦτο τῆς Σητείας. *Κρητ Ἑστ χρον.* ΙΕ' (1963), τεῦχ. 131, σ. 439.
433. **Δαλαμπῆς Νικ. Δ.** Περιγραφή τοῦ ἔθιμου «οἱ Λαζαρίνες» ὅπως γίνεται στὸ χωριὸ Πολύφυτο τοῦ νομοῦ Κοζάνης. *Μακεδονικά*, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 244 - 252.
434. **Εὐαγγέλιος Εὐάγγ. Β.** Πυροβασία καὶ Ἀναστενάρηδες, Βόλος 1963, 8ον, σελ. 12. [Ἀνατύπ. ἐκ τῆς ἔφημερ. «Ἡ Θεσσαλία» Βόλου].
435. **Ζαφειρίου Νικ. Ἰ.** Ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Σάμου. Ἄρχ Σάμου, τόμ. 6 (1962), σελ. 22 - 25.
 Περιγράφ. τὸ ἔθιμον τῶν θηλειῶν μὲ τὰς ὁποίας συνελάμβανον πουλιὰ καὶ ἄλλα ἔθιμα τῶν Χριστουγέννων.
436. **Καραμάνος Γ.** Πασχαλινὰ βαρελότα. *Κρίκος*, ἔτ. 14 (1963), τεῦχ. 148, σ. 24, 35.
437. **Κηπουριώτης Πᾶνος** Ληξουριώτικες ἀναμνήσεις. Τὸ Πανηγύρι στὸν Κεχειῶνα. Ἰόν Ἡχώ, ἔτ. 18 (32) (1963), τεῦχ. 204 - 205, σελ. 8, 26 - 27.
438. **Κουτσομύτης Ἀπόστ.** Λαογραφικὰ Νέας Κεσσάνης. *Θρακ Χρον* ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 48 - 50, 52.
 Ἐθιμα λατρ. μὲ τὸ τραγούδι τοῦ Λαζάρου καὶ ἕτερα 2 ᾄσματα.
439. **Κυριακίδης Γ. Σ.** Ἰούδας — Ἡ τριζο(γ)ύρα. *Φιλολογ Κύπρος* 1963, σελ. 150 - 152.

440. **Λουκόπουλος Δ.** Γιορτές τοῦ Φθινοπώρου. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 30, σελ. 1, 2. — Οἱ χειμωνιάτικες γιορτές. Αὐτόθι, Γ' (1964), ἀρ. φύλλ. 34, σελ. 4.
Ἐπισημ. ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ συγγρ. «Γεωργικά τῆς Ρούμελης», σελ. 170 - 171.
441. **Μανουσάκης Γ.** Τὸ πανηγύρι τῆς Ἀσῆ γωνιάς. Περιηγητική, ἀρ. 52 (1963), σελ. 50.
442. **Μαρκίδης Θρ.** Ἐπίκαιραι ἀναμνήσεις. Ἀπόκρεω τοῦ 1910 στὸ Κάστρο, ὁ Καρνάβαλος καὶ τὸ Κομιτᾶτον. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεῦχ. 21, σ. 27-29.
443. **Μπανάβας Γ.** Τὸ ἔθιμο τοῦ «Παρακαμνιοῦ». Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 82 - 84.
444. : **Νικολάκι ἀπὸ τὴν Κρίτσα** Τὰ κλήματα τῆς φουνάρας. Κρητικὸ νάκλι Ἀνατ. Κρήτης. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ 130, σ. 403.
Κατὰ τὴν συνομιλίαν δύο μαθητῶν, τοῦ ἑνὸς ἐκ τῆς Ἀνατ. Κρήτης καὶ τοῦ ἑτέρου ἐκ τῆς Δυτικῆς, ἀναφέρονται πασχαλιάτικα ἔθιμα καὶ δὴ πληροφοροῖαι περὶ τῶν ἐθίμων «Φουνάρας» καὶ «Ἰούδα».
445. **Παινεσάκης Ἀπόστ.** Τὰ Σιφναίϊκα πανηγύρια. Κυκλαδικὰ ἔθιμα. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 135, σ. 126 - 129.
Δημοσ. καὶ ἐν ἄσμα.
446. **Παπασταματίου - Μπαμπαλίτης Χρῆστ.** Λαογραφικὰ Σουφλίου. Θρακικά, τόμ. 37 (1963), σ. 263 - 294.
Δημοσ. λατρ. ἔθιμα καὶ τινὰ ἀνέκδοτα.
447. **Πατσιδῆς Χαρ. Ἀ.** Ὁ Ἅγιος Λάζαρος καὶ ἡ ἐκκλησία του εἰς Λάρνακα (Λάρναξ 1961), 8ον, σελ. 7.
Τὸ δημοσίευμα εἶναι μετεφρασμένον καὶ ἀγγλιστί. Δημοσ. τὸ ἔθιμον τῆς ἀναπαράστασεως τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου καὶ τινες παραδόσεις σχετιζόμεναι μὲ τὸν ἅγιον καὶ τὸν ναόν του.
448. **Πουλάκης Θεόδ. Ἄνδρ.** Πάσχα στὸ γραφικὸ Καμίνι. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 23 (1963), σ. 79 - 80.
449. **Ρωμαῖος Κ.** Θεοφάνεια. Περιηγητική, ἀρ. 49 (1963), σ. 16 - 17.
450. **Σαλαμάγκας Δημ.** Πανηγύρια καὶ παζάρια. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1963), τεῦχ. 1, σ. 83 - 84.
451. **Σκουζῆς Δημήτρ.** Παληὰ ἔθιμα τῆς Πρωτοχρονιάς. Ἀθηναϊκά, τεῦχ. 26 (1963), σελ. 25 - 26.
452. **Τσαρνᾶς Δημ. Ἰ.** Σκίτσα ἀπὸ τὰ κάλαντα στὰ Καριώτικα σπίτια. Ἰκαριακά τεῦχ. 29 - 30 (1963), σ. 26 - 27.
453. **Χαρολίδης Ἀλέκ. Ν.** Τὸ μοναστήρι τῆς Χοζοβιώτισσας καὶ τὸ μαντικὸ

- ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτη. Πάν, ἔτ. 36 (1963), τεῦχ. 342 - 344, σ. 7 - 10.
 Ἐν σελ. 10 γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀγιάσματος καὶ ἐν σελ. 7 δημοσ. μία παράδοσις.
454. **Χατζηϊωαννίδης Δ.** Σημειώματα ἀπὸ τὸν Ὀφιν. Ὁ τονανμᾶς. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7002 - 7004.
 Περὶ τοῦ ἐθίμου τῶν πυροβολισμῶν.
455. **Χριστοδούλου Βενιζ.** Λαμπριάτικα ἔθιμα τῆς Κύπρου καὶ ἡ σημασία των Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 111.
456. **Χριστόπουλος Τάκης Φ.** Τὸ μοναστήρι τῆς Ἀμπελακιώτισσας στὴ Ναυπακτία. Ρουμελ Ἡμερολ χρόν. Η' (1964), σ. 53 - 62.
 Δημοσ. ἔθιμα λαϊκ. λατρ. καὶ 1 παράδοσις.

β'. Μελέται.

457. **Κακούρη Κατερίνα Ἰ.** Διονυσιακά. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. XX + 244 + 69 εἰκ. ἐκτὸς κειμ. + 1 χάρτ. (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία).
 Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 616 - 624 (Γ. Ἀ. Μέγας).
458. **Κορομηλᾶς Γεώργ. Κ.** Τὰ Ρουσάλια καὶ ἡ ἱστορία των. Ἀθηναϊκά, τεῦχ. 21 (1962), σελ. 16 - 24.
459. **Λουκᾶτος Δημ. Σ.** Τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιτας. Μικρ Χρον τόμ. 10 (1963), σ. 104 - 143.
460. **Μαρίνης Κώστ.** Μοραίτικα Λαμπρογιόρτια. Ἀπὸ τὴν πατρογονική μας κειμηλιοθήκη. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 271 - 276.
 Δημοσ. καὶ στίχοι δημοτικῶν ᾠσμάτων.
461. **Σταθᾶτος Νικ. Γ.** Χριστουγεννιάτικες κάρτες (πῶς ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμο). Κρίκος, ἔτ. Η' (1963), τεῦχ. 155 - 156, σ. 31.
462. **Ἀνώνυμος** Ὁ Ἅγιος Βασίλειος στὴν Ἀθήνα. Ἀρχιμηνιά κι' ἀρχιχροινιά. Κρίκος, ἔτ 14 (1963), τεῦχ. 145, σ. 14. Τὰ αὐτὰ τοῦ Πάσχα, αὐτόθι, τεῦχ. 148, σ. 14. [Ἐκλαϊκευτικὰ ἄρθρα].

3. Κοινωνικὴ ζωή.

α') Κοινωνικὴ ὀργάνωσις.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 35. 48. 51. 54. 64].

463. **Βλάχος Παναγ. Κων.** Λαογραφικαὶ σελίδες. Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς τὴν Εὐρουτανίαν. Εὐρουτανικά Χρονικά, τεῦχ. 3 (1962), σ. 105 - 109.
 Ἐν τέλει δημοσ. καὶ «σημειώσεις» μὲ ἐρμηνευτικὸν πίνακα λέξεων.

464. Ἡ γρηὰ μὲ τὴ ρόκα τῆς Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεῦχ. 21, σ. 5 [1 εἰκόν]
465. **Κόνσολας Νικίας Ν.** Λαογραφικά Ὀλύμπου Καρπάθου. Λαογρ 21 (1963 / 64), σ. 215 - 268.
Δημοσ. εἰδήσ. περὶ κοινωνικ. ὀργανώσεως καὶ λαϊκ. δικαίου.
466. : **Ὁ Χατζη-Γιαμάκης** Δὲν ἔχεις ἰδέα. Κρητικὰ νάκλια Ἡρακλειώτικα. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 135, σ. 142.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ δραγάτου.
467. **Σακελλαρίου Χάρη** Ἡ γυναίκα στὴ Ρουμελιώτικη λαογραφία. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 25, σελ. 11-13.
468. **Σπανός Δημ.** Ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν διοίκησιν τοῦ χωρίου Ἐγρηγόρος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεῦχ. 2, σ. 90 - 92.
469. **Ξηροτύρης Ζάχος** Ἡ φιλοξενία τοῦ χωριοῦ. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 29, σελ. 4.

β'. Λαϊκὸν δίκαιον.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 43. 72].

470. **Μελανοφρύδης Π.** Μέτρα καὶ σταθμά. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7154 - 7155.
471. **Παπαχαρίσης Ἀθαν. Χ.** Γλωσσικά. (Παράς, πεντάρα, φράγκο, ἀλαφροπαλάντζα, ἀλαφροκούδουνο, δράμι, κουκούτσι). Πλάτων, ἔτ. ΙΕ' (1963), σελ. 277-278.
472. **Γέροντας Δημ.** Ἀλ. Ἡ προῖξ καὶ ἡ πρόγαμος δωρεὰ κατὰ τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον εἰς τὰς Ἀθήνας τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀθηναϊκά, τεῦχ. 16 (1960), σελ. 49 - 60.
473. **Γκίνης Δημ. Σ.** Σημασιολογικὰ ἐκ μεταβυζαντινῶν νομικῶν κειμένων. Ἀθηνᾶ 67 (1963-64), σ. 370 - 376.
Δημοσ. εἰδήσεις σχετικαὶ μὲ τὸ λαϊκὸν δίκαιον.
474. **Καργάκος Σ.** Ἰ. Μασχαλισμός. Ἐνα πανάροχο ἔθιμο, ἀντίστοιχο φαινόμενο στὴ μεσαιωνικὴ Μάνη. Ἐστίας Β' (1962), σελ. 9.
475. **Κισκήρας Ἰωάνν. Π.** Τὸ ἀστικὸν δίκαιον τῆς Ὑδρας. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία. Ἀθῆναι 1961, 8ον, σ. 111.
Ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευναν τοῦ λαϊκοῦ δικαίου.
476. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Τὸ λαϊκὸ δίκαιο τῶν ἀγωγιατῶν. Μιὰ παράξενη τάξη Ρουμελιωτῶν Ἐπαγγελματιῶν. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Α' (1962). ἀρ. φύλλ. 9-10, σελ. 3.
477. Στὴ λαϊκὴ ἀγορὰ τοῦ χωριοῦ. Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τεῦχ. 32, σ. 3, [1 εἰκόν].

478. **Φάλμπος Φίλιππ. Κ.** Τσαρσιὰ καὶ παζάρια στὴ Σμύρνη. Μικρ. Χρον 10 (1963), σελ. 334 - 349.

4. Παιδικὴ ζωὴ.

Παιδιαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 67. 72].

479. **Ἀθανασιάδης Στάθ.** [10] Παιγνίδια τῆς Σάντας. Ποντ Ἑστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6965 - 6966.

III. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Γενικά.

480. **Ἀνώνυμος** Πῶς γιορτάζουν οἱ διάφοροι λαοὶ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴν Πρωτοχρονιά. Παραδόσεις καὶ συνήθειες. Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τεύχ. 155 - 156, σ. 14-16.
481. Jahrbuch für musikalische Volks- und Völkerkunde. (Ἐπετηρὶς τῆς μουσικῆς λαογραφίας καὶ ἐθνολογίας). Τεύχος 1ον. Berlin 1963, 8ον, σελ. 149 + 3 χάρτ. + 2 πίν. + 1 δίσκ. γραμμ. + 1 δίσκ. γραμμοφώνου.
Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 646-649 (Στ. Καρακάσης).

Β'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.

1. Γενικά.

482. **Kremenliev Boris** Balkans Revisited, 1962. Ethnomusicology. Tenthanniversary issue. Journal of the Society for Ethnomusicology, vol. VII, Numer 3, September 1963, σ. 248 - 251.
483. **Loukatos D.** L'invitation aux nocés: sujet d'étude comparative chez les peuples Balkaniques. Die kultur Südosteuropas ihre Geschichte und ihre Ausdrucksformen. Sonderdruck aus Südosteuropa - Schriften im Namen der Südosteuropa - Gesellschaft hrsg. von Rudolf Vogel. 6. Band., Wiesbaden 1964, σελ. 161-170.

2. Ἀλβανικὴ λαογραφία.

484. **Comisel Emilia** Λαογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἀλβανία (Revista de Folclor, anul V, Nr. 1-2, București, 1960, σ. 166-170). Μετάφρασις ὑπὸ Δ. Β. Οἰ-

κονομίδου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 541 - 547. [Μουσικολογική έρευνα].

3. Ρουμανική λαογραφία.

485. *Oikonomίδης Δημ. Β.* Nicolae Cartoian. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σελ. 579 - 584.

486. *Arta populară din Valea Jiului* (Regiunea Hunedoara). Colectiv de redacție: Nicolae Dunăre, Sabin Belu, Ion Frunzetti, Leontin Ghergariu, Cornel Irimie, Paul Petrescu, Paul H. Stahl. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963, 4^{ον}, σελ. 589, 274 εικ., XV πίν. και 18 χάρτ.

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σελ. 636-640 (*Δημ. Β. Οικονομίδης*).

4. Τουρκική λαογραφία.

487. *Nerval Gerard de* Μια παράσταση Τούρκικου Καραγκιόζη στην Κωνσταντινούπολη τοῦ 1850. Μετάφραση *Τάκη Δραγώνα*. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σ. 25 - 26.

488. *Siyavusgil Sabri Esat* Ὁ Τούρκικος Καραγκιόζης. [Πρόλογος τῆς *Πόπης Ζώρα*]. Ζυγός, ἀρ. 87 - 88 (1963), σ. 10 - 12.

489. — Ὁ Τοῦρκος Καραγκιόζ και τὰ πρόσωπα τοῦ θιάσου του. Μετάφραση *Πλάτωνα Μουσαίου*. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σ. 20-24.

Γ'. Λαογραφία ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

1. Γενικά.

490. *Brednich Rolf Wilh.* Volkserzählungen und Volksglaube von den Schicksalsfrauen. Helsinki 1964. F F Comm. No 193, 8^{ον}, σελ. 244.

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 598 - 606 (*Γ. Ἀ. Μέγας*).

491. *Ranke Kurt* Über einige Aufgaben einer europäischen Volkskunde. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 351 - 366.

492. *Schmidt Leopold* Die Volkserzählung. Märchen. Sage. Legende. Schwank, mit 4 Karten. Erich Schmidt Verlag. Berlin 1963, 8^{ον}, σελ. 448.

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 585-591 (*Γ. Ἀ. Μέγας*).

2. Αύστριακή λαογραφία.

493. **Μέγας Γ. 'Α.** Arthur Haberlandt (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 571 - 573.

3. Γαλλική λαογραφία.

494. **Carré Jean** Les Chansons d'Amour dans le Folklore Français. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 89 - 111.

495. **Delarue Paul et Tenèze Marie-Louise** Le conte populaire Français. Catalogue raisonné des versions de France et de pays de langue française d'autre-mer: Canada, Louisiane... Ouvrage publié avec le concours du C. N. R. S. Tome deuxième. Paris, ἄ.ἔ., 8^{ον}, σελ. XXVIII +731.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64) σ. 612-614 (Γ. 'Α. Μέγας).

496. **Guilcher Jean - Michel** La tradition populaire de danse en Basse-Bretagne. Paris 1963, 8^{ον}, σελ. 615.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 644 - 646. (Στ. Καρακάσης).

4. Γερμανική λαογραφία.

497. **Leyen Friedrich von der** Das deutsche Märchen und die Brüder Grimm. (Die Märchen der Weltliteratur. Ergänzungsband). Eugen Diederichs Verlag, 1964, 8^{ον}, σελ. 367.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 624 - 626 (Γ. 'Α. Μέγας).

498. **Moser Rath Elfriede** Predigtmärlein der Barockzeit. Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des Oberdeutschen Raumes herausgegeben von —. Berlin 1964. Walter de Gruyter und Co. (Supplement - Serie zu Fabula hrsg. von K. Ranke. Reihe A: Texte, Band 5), 8^{ον}, σελ. 545.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 609 - 612 (Γ. 'Α. Μέγας).

5. Έλβετική λαογραφία.

499. **Οικονομίδης Δημ. Β.** Richard Weiss. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 577 - 579.

6. Ίταλική λαογραφία.

500. **Μέγας Γ. 'Α.** Giuseppe Cocchiara. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 573 - 577.

501. *Toschi Paolo e Fabi Angelo* Buonsangue romagnolo. Racconti di animali, scherzi, aneddoti, facezie, a cura di — (Corpus delle tradizioni popolari romagnole II, Cappelli editore, Bologna, 1960), 8ον μέγα, σελ. XXII + 284 + 11 πίνακες ἐκτὸς κειμένου.—Fiabe e leggende romagnole, a cura di — (Corpus delle tradizioni pop. romagnole III, Cappelli editore, Bologna, 1963), 8ον μέγα, σελ. XII + 304 + 12 πίνακες ἐκτὸς κειμένου.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 626 - 630 (Δημ. Σ. Λουκάτος).

7. Νορβηγικὴ λαογραφία.

502. *Christiansen Reidar Thorwald* Folctales of Norway, edited by —. Translated by Pat Shaw Iversen. The University of Chicago Press. (Folktales of the World. General Editor: Richard M. Dorson 1964), σελ. 284, σχ. 8ον.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 596 - 598 (Γ. Ἀ. Μέγας).

8. Ούγγρικὴ λαογραφία.

503. *Degh Lind* Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft dargestellt an der ungarischen Volksüberlieferung. Akademie Verlag. Berlin 1962. (Deutsche Akademie für Deutsche Volkskunde, Band 23), σχ. 8ον, σελ. 436.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 592 - 596 (Γ. Ἀ. Μέγας).

Δ'. Λαογραφία λαῶν τῆς Ἀσίας.

1. Ἀθιγγανικὴ λαογραφία.

504. *Δουκόπουλος Δημ.* Λαογραφικὰ τῆς Ρούμελης. Γύφτικες Κουμπαριές. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Α' (1961), ἀρ. φύλλ. 1, σελ. 1, 2.

Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ συγγρ. «Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης», σελ. 50 - 62.

2. Ἑβραϊκὴ λαογραφία.

505. *Noy Don* Jefet Schwili erzählt. Hundertneunundsechzig jemenitische Volkserzählungen aufgezeichnet in Israel 1957 - 1960, herausgegeben von —. Berlin 1963, Walter de Gruyter u. Co. (Supplement-Serie zu Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung hrsg. von Kurt Ranke. Reihe A: Texte, Band. 4), 8ον, σελ. 376.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 607 - 609 (Γ. Ἀ. Μέγας).

3. Ίρανική λαογραφία.

506. *Rezvani Medjid* Τὸ ξένο θέατρο. Ὁ Καραγκιόζης δημιουργία τῆς ζωῆς τῶν νομάδων καὶ τῶν ζωγράφων τοῦ Ἰράν. Μετάφραση *T. Δρ.* Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σ. 80.
507. *Φιλιππίδης Λεων. Ἰω.* Πρωτογόνων θρησκευτικὴ ζωή. Ἀθήναι 1964, σελ. X + 150.
- Κρίσις* : Θεολογία, τόμ. 35 (1964), σ. 523 (*Π. Ἰ. Μπρατσιώτης*).

IV. ΠΑΡΑΛΕΙΦΘΕΝΤΑ

508. *Διανίδης Σῆμος* Τὰ παρχμύθια τοῦ Ποντιακοῦ λαοῦ. Ἐκλογή —. Κείμενα - Νεοελληνικὴ μετάφραση - Κατάταξη. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν Περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου». Παράρτημα 5). Ἀθήναι 1962, 8ον, σελ. 457.
- Κρίσις* : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 614 - 616 (*Γ. Ἀ. Μέγας*).
509. *Πουλιανὸς Ἀλέξης Ἰ.* Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας (Εἰσαγωγή - Σχόλια - Κείμενα). Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 326.
- Κρίσις* : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 642-644 (*Δημ. Ἀ. Πετρόπουλος*). Ἰκαριακά, τεύχ. 32 - 33 (1964), σ. 20-21 (*Ἰ. Δ. Τσαρνᾶς*).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

510. *Κουκουλὲς Φαίδ.* Χριστούγεννα εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐκκλησία ΛΘ' (1962) σ. 553 - 554.

Α'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΣΥΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

- Αβέρωφ Γεώργ. 400, 401
 'Αβραάμ Κώστ. 430
 'Αγγελῆς Ν. 130
 'Αγγελῆς Πέτρ. 'Ι. 35
 'Αγιωργίτης Ν. 245
 Ahrweiler Héléne 344
 'Αθανασιάδης (Σταυριώτης) Θεόδ. 272
 'Αθανασιάδης Στάθης 273, 479
 'Αθανασίου Γαλάτεια 299
 Αικατερινίδης Γεώργ. Ν. 113
 'Αλεξάκης 'Ι. 219, 353
 'Αλεξίου Νίκ. 111
 'Αλευράς Νάσης 36
 'Αναγνωσταράς Τριαντάφυλλος 131
 'Αναστασόπουλος Χρ. 'Η. 135
 'Ανδρέου Στυλ. 300
 Andriotis N. P. 345
 'Ανώνυμος 2, 6, 28, 33, 37, 68, 84, 88,
 89, 90, 95, 99, 100, 129, 132, 133,
 134, 145, 146, 161, 162, 205, 206, 250,
 251, 253, 254, 261, 281, 282, 287,
 293, 402, 406, 407, 417, 418, 462,
 464, 477, 480, 481, 485
 'Αποστολίδης 'Ιω. 'Α. 136
 'Αποστολίδης Λάμπης Δ. 137
 'Αργυράκης Γεώργ. 301
 Armistead Samuel G. 220
 : 'Αστερίσκοι 376
 'Αταλιώτου Γεωργία Ν. 138
 'Αφέντρας Γεώργ. Κ. 38
 Βαβουλές Π. Π. 127, 274
 Βαγενᾶς Θάνος 139
 Βαγιακάκος Δ. Β. 1
 Βαγιάνος Χ. Χ. 98
 Βακαλό 'Ελένη 377
 Βαναζούντα Μαρία 419
 Βεΐκου - Σεραμέτη Κατίνα 346
 Βενέζης 'Ηλ. 48
 Βενέρης 'Εμμ. 128
 Βηνιαδης Γεώργ. 420.
 Βιολάρης Γλαῦκος Π. 302
 Βλάμη Εῦα 378
 Βλάχος Παναγ. Κων. 463
 Βουνᾶς Χρῆστ. 431
 Βουρνᾶς Τάσος 'Α. 20
 Brednich Rolf Wilh. 490
 Βρόντης Κων. Π. 247
 Carré Jean 494
 Comişel Emilia 484
 Christiansen Reidar Thorwald 502
 Γαβρηλίδου Μαρία 118
 Γανιάρης Χρ. 421
 Γέροντας Δημ. 'Αλ. 472
 Γεωργίου Θεογνωσία 140
 Γεωργίου Κυπριανός Χρ. 338
 Γεωργίου Χρῖστ. 'Ι. 141
 Γιαννακόπουλος Τάκης 114
 Γιαννικόπουλος Δημ. 303
 Γιαννούλης Σπ. 51
 Γιοχάλας Τίτος 142
 Γκαβανᾶς Δημ. 221
 Γκισδαβίδης 'Απόστ. Κ. 354
 Γκίνης Δημ. Σ. 473
 Γκλέκας Γ. 422
 Γουλιέλμου 'Ελένη 432
 Γραμμένου - Γκιουζέπα Μαρία 143
 Guilcher Jean - Michel 496
 Δαλαμπῆς Νικ. Δ. 433
 Δαμιανάκου Βούλα 144
 Δανδαλίδης Δημ. 112
 Degh Lind 503
 Delague Paul 495
 Δερμιτζάκης Γιάνν. 248, 249
 Δημητρίου Ν. 347
 Διαλησμάς Στέφ. 'Α. 4
 Διδασκάλου 'Ιφιγένεια 222
 Δουλγεράκης Μανώλης 'Ι. 223
 Δρ. Τ. 506
 Δραγώνας Τάκης 487
 'Εξαρχόπουλος Γεώργ. 'Α. 304
 Εὐαγγέλιος Εὐάγγ. Β. 434
 Εὐτυχίου Σταυριανῆ 339

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963 165

Fabi Angelo 501

Ζαφειρίου Νικ. 'Ι. 252, 340, 435

Ζαχαρίου Μαρία 147

Ζέλλιος Παραδείσης 355

Ζερζελίδης Γ. 260

Ζευγώλη - Γλέζου Διαλεχτή 284

Ζόππος Κυριάκος 119

Ζύμαρης Εύαγγ. 305

Ζώρα Πόπη 77, 488

Ζώρας Γ. Θ. 3, 224

'Ηλιάδης Νικ. 149

'Ηλίας Μιχ. 148

*Ημελλος Στέφ. 11, 403

Θαβώρης 'Α. 'Ι. 356

: Θαλασσινός 'Ολ. 150

Θεοδορίδης Θεόδ. 39

Θεοτοκάς Γιώργ. 379

: Θέρος 'Αγίς (Θεοδωρόπουλος Σπ.) 115

Θωμάς Γιώργ. 332

Θωμόπουλος 'Ιω. 'Ανδρ. 357

'Ιωαννίδου Λυδία 151

'Ιωαννίδου Μαρία 306

'Ιωαννίδου - Μπαρμπαρίγου Μ. 12, 225

'Ιωάννου Γ. 146

Iversen Pat Shaw 502

Καζαντζίδης Κυριάκος Δ. 275

Κακούρη Κατερίνα 457

Καλιτσουνάκης 'Ι. Ε. 68, 126

Κάλλιανης Δημ. 40

Καλογεράς Κατάκαλος Δ. 152

Καμμάς Παντ. 153

Καμπανέλλας Μάριος Ν. 154

Καμπορόζος Φώτ. Μ. 358

Κανακάρης 'Αντ. Σ. 155

Καραβίας Θεοφ. 226

Καραβουρνιώτου Κυριακή Ν. 4

Καρακάσης Σταῦρ. 404, 405, 481, 495

Καραμάνος Γ. 436

Καραναστάσης 'Αναστ. 41

Καραναστάσης 'Ηρακλ. Μ. 423

Καραχάλιος Χρ. 'Ι. 307

Καργάκος Σ. 'Ι. 474

Κελαϊδής Σταῦρ. 227

Κεφαλληνιάδης Ν. 'Ανδρ. 156, 308, 309, 310

Κηπουριώτης Πάνος 437

Κισκήρας 'Ιω. Π. 475

Klaar Marianne 311

Κλαβαριώτης Κ. 120, 157, 285

Κλήμη - Παναγιωτοπούλου Σοφία 267

Κληρίδης Νέαρχ. 13, 14, 15, 42, 158, 359, 424

Κονιδάρης Φώτ. 312

Κονόμος Ντίνος 110

Κόνσολας Νικίας Ν. 465

Κοντομίχης Πανταζής 43

Κοντοχρίστος Χριστόφ. 159

Κορομηλάς Γεώργ. Κ. 458

Κουγέας Σωκρ. Β. 228

Κουκουλές Φαίδ. 510

Κουμανούδης 'Ι. Ν. 78

Κουρνούτος Γ. Π. 333.

Κουρταλίδης 'Α. 229

Κουτόβερρος Λάζ. Κ. 360

Κουτούπη 'Αντωνία 160

Κουτσιλιέρης 'Ανάργ. Γ. 44

Κουτσομύτης 'Απόστ. 438

Κραβαρτογιάννης Δρόσος - Φανής 286

Kremenliev Boris 482

Κρητικός Παν. Γ. 361

Κριμπάς Παν. 163, 288, 313, 341

Κυριακίδης Γ. Σ. 164, 439

Κυριακίδης Στίλπ. 15, 35, 36, 59, 80, 104, 222

Κύρκος Β. 'Α. 230

Κωνστανταράκης Μιχ. 289

Κωνσταντινίδης Δημήτρ. 45

Κωνσταντινίδης Κ. 276

Κωνσταντινίδης Φώτ. Σ. 46

Κωνσταντίνου Δώρα 'Ε. 165

Κώνστας Κ. Σ. 47, 109

Κωστάκης Θαν. Π. 48, 49, 91

Κώτσης Παναγ. 314

Κωτσοκάλης Κώστ. 166, 315

Λάζαρης Θ. 167

Λαζαρίδης Κώστας Π. 168

Λάμπας Τάκης 169

Λεβέντης Δημ. 50

Λεκατσάς Π. 170

Leyen Friedrich von der 497

Λιανίδης Σίμος 508

Λουκάτος Δημ. Σ. 48, 51, 380, 381, 408, 459, 483, 501

Λουκόπουλος Δημ. 92, 440, 504
Λυγίζος Μήτσος 382

Μαλεβός Π. 171
Μάνος Παν. Έ. 425
Μανουσάκης Γ. 441
Μανώλης Άριστειδ. 172
Μαρίνης Κώστ. 173, 174, 231, 460
Μαρκίδης Θρασ. 255, 348, 442
Ματαυτσής Βασ. Γ. 290
Ματσάγκος Μιχ. 175
Μαυρης Γ. Ν. 176, 409
Μαυρογιώργης Φ. 211, 256
Μέγας Γ. Ά. 16, 17, 18, 19, 262, 268,
269, 270, 457, 490, 492, 493, 494, 497,
498, 500, 502, 503, 505, 508
Megas G. A. Βλ. Μέγας Γ. Ά.
Μελανοφρύδης Π. Έ. 79, 103, 263,
277, 316, 342, 470
Μελᾶς Σπ. 177
Μερακλής Μιχ. Γ. 178, 271
Μερλιέ Μέλπω 20
Μεταλλινού Άγγελική 317
Μεταλλινού Εὐφημία 52
Μ. Θ. Βλ. Μαρκίδης Θρασ.
Μιχαηλίδης Μάριος Κ. 179
Μιχαηλίδης Σόλων 232
Μιχελινάκις Μάθιος 116
Μνάσωνος Στυλ. 349
Μόλλα-Γιοβάνου Άρετή 385
Μόλλας Άντ. 383, 384
Μολλάς Έκμὲλ 426
Moser Rathe Elfriede 498
Μοσκόβη Εἰρήνη 121
Μουσαῖος Πλάτων 489
Μουσελίμης Σπ. 180, 181, 318
Μουτσόπουλος Νικ. 80, 81, 104
Μπανάβας Γ. 443
Μπέτσος Όδυσσ. 362
Μπέττης Στεφ. 182, 363
Μπίρης Κ. Έ. 364, 386
Μπουμπουλίδης Φ. Κ. 3, 183
Μπρατσιώτης Π. Έ. 507
Μυλωνᾶς Παῦλ. 102
Μ. Φ. Βλ. Μαυρογιώργης Φ.
Nerval Gerard de 487
Νικηφόρου Φρόσω 365
Νικολαΐδης Άνδρ. 184, 233
: Νικολάκι ἀπὸ τὴν Κρίτσα 96, 444

Νικολάου Κωνστ. 122, 291
Noy Don 505

Ξανθός Έ. 53
Ξηροτύρης Ζάχος 319, 469
Ξύδης Ά. Γ. 387

: Ό Άπόστρατος 93, 94
: Ό Συλλέκτης. Βλ. Ψυχογιός Ντ.
Οἰκονομίδης Δ. Β. 5, 7, 21, 22, 23, 23α,
45, 54, 77, 234, 284, 308, 309, 310,
334, 484, 485, 486, 499
Οἰκονομίδου Μαρία 366
Οἰκονόμου Άνδρ. 367
Οἰκονόμου Θωμ. 427
: Ό Χατζη-Γιαμάκης 466

Παινεσάκης Άπόστ. 445
Παλαιολόγου Κατερίνα 97
Πάλλας Γεώργ. 185
Παμπόρης Σάββας 186
Παμπούκης Έ. Τ. 56
Παναγῆς Άνδρέας Π. 187, 188
Παναγῆς Σπυρ. 368
Παναγιωτάκης Έ. 278
Πανάρετος Ά. 57
Πανταζόπουλος Πέτρο. 178
Παπαβασιλείου Βασ. Κ. 189
Παπαγεωργίου - Βενέτα Άλεξ. 82
Παπαδάκι Εἰρήνη 235
Παπαδάκις Θρασ. 190
Παπαδημητρίου Έλλη 388
Παπαδιαμάντης Άλέξ. 391
Παπαθανασόπουλος Θαν. 476
Παπαθεοδώρου Κων. 58
Παπαμιχαήλ Άννα 117, 377
Παπανικολάου Φώτης Έ. 59
Παπαρηγόπουλος Πᾶνος 369
Παπασταματίου - Μπαμπαλίτης Χρῆστ.
446
Παπασταῦρος Σταῦρ. 191
Παπατρέχας Γερ. Έρ. 320
Papaagalambous G. 236
Παπαχαρίσης Άθαν. Χ. 471
Παπαχριστοδούλου Πολ. 24
Παπαχριστοδούλου Χρ. Έ. 25, 61
Παπαχριστόπουλος Παν. Χρ. 350, 370
Παπαφιλίππου Άλκιβ. 60
Παραφεντίδου Άλεξάνδρα 192
Παρμακλῆς Άνδρ. 292

- Πάρνης 'Αλέξης 389
 Πασαγιάννης Κ. 193
 Πατεράκης 'Αντ. 194
 Πατσαλίδης 'Ακης 322
 Πατσιδης Χαρ. 'Α. 447
 Παφίτης 'Α 195
 Παχυνάκης Παῦλ. Κ. 321
 Πελαντάκις Θεόδ. 264
 Περιστέρης Σπυρ. 410, 411
 Πετράκης 'Ε. Α. 323
 Πετρίδης Μ. Γ. 294, 351
 Πέτροβιτς Ν. 'Ε. 371
 Πετρόπουλος Δ. 'Α. 26, 27, 509
 Photos B. J. 210
 Πιερίδης Θεοδ. 237
 Πιερίδου 'Αγγελική Γ. 85, 105, 106
 Πιερώκου Σούλα Ν. 324
 Πισιμίσης Γ. 196
 Πιτσιλλίδου Μαρία 197
 Πλατάκης 'Ελ. Κ. 62, 372
 Platis Eleutherios Ν. 238
 Πολίτης Ν. Γ. 325
 Πολίτης Φ. 390
 Πουλάκης Θεόδ. 'Ανδρ. 448
 Πουλιανός 'Αλέξης 'Ι. 509
 Προμπονάς 'Ι. Κ. 326
 Proussis C. 63
 Pfister Friedrich 399

 Ranke Kurt 491
 Ραυτόπουλος Γιώργ. 412
 Rezvani Medjid 506
 Risal P. 391
 Ρουσομουστακάκης Ν. 123, 124
 Ρωμαίος Κωνστ. 29, 63, 239, 240, 336,
 337, 449
 Ρώτας Βασ. 392

 Σαββίδης Μάριος 'Α. 295
 Σακελλαρίου Χάρη 467
 Σακόρραφος Δημ. 198
 Σαλαμάγκας Δημ. 450
 Σαλαπασίδης Π. Β. 259
 Σαλιάρης 'Α. Γ. 373
 Σαμαράς 'Ηλ. Δ. 64
 Σαμοθράκης 'Αχιλλ. Θ. 65
 Schmaus A. 241
 Schmidt Leopold 492
 Σεισιτάκης Γ. 'Ι. 374

 Σέττας Δημ. Χρ. 199, 413
 Σιδέρης Γιάνν. 395
 Silverman Joseph H. 220
 Σισμάνης Κ. 107
 Siyavusgil Sabri Esat 488, 489
 Σκαρίμπας Γιάνν. 393
 Σκαφιδᾶς Βασίλειος 'Ι. 200
 Σκόπας Νικ. 'Α. 242
 Σκουζές Δημήτρ. 451
 Σούγλη Κυριακή Δημ. 66
 Σπαθάρης Σ. 394
 Σπανός Δημ. 468
 Σπήλιος Αίμ. 414
 Σπυριδάκης Γ. Κ. 7, 30, 31, 243, 311
 Σταθάτος Νικ. Γ. 461
 : Σταλίτης 'Ι. (Τσιφετάκης 'Ιω.) 279
 Σταμέλος Δημήτρ. 31, 108
 Σταυρακάκης Γιάνν. 343, 375
 Σταυρίδης Σταῦρ. Μ. 201
 Στεφανίδης 'Αθ. 327
 Στούμπας Γεώργ. 'Επ. 428
 Σωτηράκης Ν. Δ. 202
 Σωτηράκη Φανή 83
 Σωφρονίου Γεώργ. Σ. 203
 Swanson Donald C. 8

 Τανιμανίδης Π. Γ. 328
 Ταρσούλη 'Αθηνᾶ 67
 Τ. Δ. 'Ι. (Τσαρνᾶς Δημ. 'Ι.) 86
 Tenèze Marie - Louise 494
 Τζαννιδάκη - 'Ασπραδάκι Καλλ. 69, 204
 Toschi Paolo 501
 Τράντα Σταυρούλα 125, 257
 Τσαγκαράκης Κ. 207
 Τσακνάκης 'Αθαν. Θ. 70
 Τσαρνᾶς 'Ι. Δημ. 452, 509
 Τσαρούχης Γιάνν. 396, 415
 Τσιάκας Νικ. Χρ. 71
 Τσίλη Καλλιόπη Στεφ. 258
 Τσίριμπας Δημ. 'Ι. 208
 Τσιχλάκης Τηλ. 209

 Φάλμπος Φίλιππ. Κ. 478
 Φιλιππίδης Λεων. 'Ιω. 507
 : Φλιάσιος Γιάννης (Γιαννιάς Γιώργης)
 212
 Φλούδας Νικ. 'Ι. 72
 Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ. 109, 265, 334
 Φραγκεδάκις 'Εμμ. 'Ιωσ. 280
 Φυλακτοῦ Τάκης Γ. 34

Φωκᾶς - Κοσμετᾶτος Κ. Π. 110

(Χ. - 'Α.) 329

Χανιώτης Βάσος 73

Χαραλαμπόπουλος Β. 330

Χαραλάμπους 'Ανδρ. 213

Χαρίδημος Χρῆστ. 397

Χαριστὸς Παῦλ. 352

Χαρίτωνος 'Αγαθή 331

Χαρίτωνος Θεόδ. 214

Χαρολίδης 'Αλέκ. Ν. 453

Χατζηγάκης 'Αλεξ. 74, 429

Χατζηγεωργίου Παναγ. Γ. 75

Χατζηδάκης Γεώργ. 416

Χατζηιωαννίδης Δ. 454

Χατζιωάννου-Κουρρᾶς Ν. 296, 297

Χατζημιχάλη 'Αγγελική 87

Χ' Ροῦσος Γεώργ. 215

Χατζόπουλος Γ. Κ. 244

Χιωτέλλη Εὐφροσύνη 246

Χρηστοβασίλης Χρ. 266

Χριστοδούλου Βενιζέλος 216, 455

Χριστοδούλου Μιχ. 218

Χριστόπουλος Τάκης Φ. 456

Χριστοφίδης Δ. 'Α. 398

Χριστοφίδου 'Ελλη 217

Χρυσάνθης Κύπρος 9, 10

Χ. Σ. Β. 298

Ψ. Κ. Δ. (Ψυχογιὸς Κ.) 55, 76

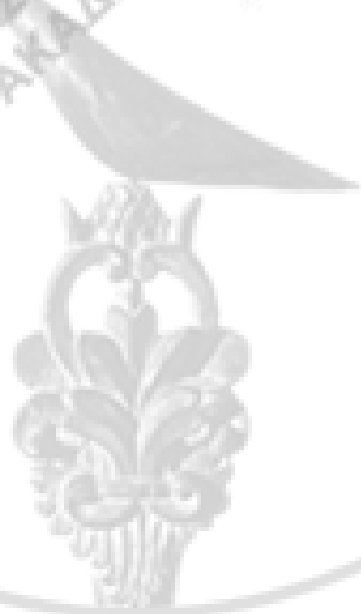

Β'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. ΓΕΝΙΚΑ	Σελ.	120
II. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ	»	120
Α'. Βιβλιογραφία	»	120
Β'. Γενικά και Σύμμεικτα	»	121
α) Γενικά	»	121
β) Σύμμεικτα	»	122
Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ	»	127
1. Συνοικισμός, οἰκία καὶ αὐλή. Ἐπιπλα καὶ σκεύη	»	127
2. Ἐνδύματα	»	128
3. Τροφαὶ καὶ ποτὰ	»	128
4. Βίοι (γεωργικός, ποιμενικός μελισσοκομικός, ναυτικός, ἀλιευτικός κλπ.)	»	128
5. Βιοτεχνία καὶ λαϊκὴ τέχνη. (Ἀρχιτεκτονική, χειροτεχνία, ὑφαντική, κεντητική, ξυλογλυπτική, ἀγγειοπλαστική, μεταλλουργική, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα)	»	129
Δ'. Πνευματικὸς βίος	»	130
1. Λαϊκὴ πίστις	»	130
α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι τοῦ λαοῦ	»	130
β) Μαγεία. Ἐπωδαὶ	»	130
1. Μαγεία	»	130
2. Ἐπωδαὶ	»	131
γ) Μαντικὴ	»	131
2. Λαϊκὴ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη	»	131
α) Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι.—Μετεωρολογία	»	131
β) Μῦθοι περὶ ζώων καὶ φυτῶν	»	132
γ) Δημόδης ἰατρικὴ	»	132
3. Δημόδης φιλολογία καὶ γλῶσσα	»	132
α) Ἕσματα	»	132
1. Συλλογαὶ	»	132
2. Μελέται	»	138

β) Δίστιχα	Σελ.	140
1. Συλλογαὶ	»	140
2. Μελέται	»	141
γ) Ἐπωδαὶ (βλ. Μαγεία)	»	141
δ) Μῦθοι ζώων	»	141
ε) Παραμύθια	»	141
1. Συλλογαὶ	»	141
2. Μελέται	»	142
3. Συλλογαὶ μύθων καὶ παραμυθίων ἑλληνικῶν καὶ ξένων διὰ παιδιὰ	»	142
ς) Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα ..	»	142
ζ) Παροιμίαι καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις ..	»	143
1. Συλλογαὶ	»	143
2. Μελέται	»	145
η) Παραδόσεις	»	145
1. Συλλογαὶ	»	145
2. Μελέται	»	147
θ) Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια	»	148
ι) Εὐχαὶ - χαιρετισμοὶ - κατάραι - ὄρκοι - βλασφημίαι ..	»	148
ια) Γλῶσσα	»	148
1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα: κύρια, ἐπώ- νυμα, παρωνύμια κλπ.	»	148
2. Τοπωνύμια	»	149
ιβ) Λαϊκὸν θέατρον	»	151
ιγ) Δημῶδη βιβλία	»	152
4. Μουσικὴ καὶ χοροὶ	»	152
Ε'. Κοινωνικὸς βίος	»	154
1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς	»	154
Γέννησις, γάμος, τελευτὴ	»	154
2. Θρησκευτικὴ ζωὴ. Λαϊκὴ λατρεία	»	155
α) Συλλογαὶ	»	155
β) Μελέται	»	157
3. Κοινωνικὴ ζωὴ	»	157
α) Κοινωνικὴ ὁργάνωσις	»	157
β) Λαϊκὸν δίκαιον	»	158

4. Παιδική ζωή	»	159
Παιδιά	»	159
III. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ	»	159
Α'. Γενικά	»	159
Β'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν	»	159
1. Γενικά	»	159
2. Ἀλβανική λαογραφία	»	159
3. Ρουμανική λαογραφία	»	160
4. Τουρκική λαογραφία	»	160
Γ'. Λαογραφία ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν	»	160
1. Γενικά	»	160
2. Αὐστριακή λαογραφία	»	161
3. Γαλλική λαογραφία	»	161
4. Γερμανική λαογραφία	»	161
5. Ἑλβετική λαογραφία	»	161
6. Ἰταλική λαογραφία	»	161
7. Νορβηγική λαογραφία	»	162
8. Οὐγγρική λαογραφία	»	162
Δ'. Λαογραφία λαῶν τῆς Ἀσίας	»	162
1. Ἀδιγγανική λαογραφία	»	162
2. Ἑβραϊκή λαογραφία	»	162
3. Ἰρανική λαογραφία	»	163
IV. ΠΑΡΑΛΕΙΦΘΕΝΤΑ	»	163
ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ		
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ	»	163
Α'. Πίναξ τῶν ὀνομάτων τῶν συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν	»	164
Β'. Πίναξ τῶν περιεχομένων τῆς βιβλιογραφίας	»	169

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964

Α΄

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΑΥΛΟΥ ΒΛΑΣΤΟΥ
ΕΝ ΤΩ ΙΣΤΟΡΙΚΩ ΑΡΧΕΙΩ ΚΡΗΤΗΣ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἐκ Βυζαρίου τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου Ρεθύμνης Παύλου Γ. Βλαστοῦ (1836 - 1926), ἀποτελούμενον ἐξ 94 χειρογράφων τόμων, κατετέθη κατὰ τὸ 1963 ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν κληρονόμων του Γεωργ. Ἰ. Βλαστοῦ εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης ἐν Χανίοις. Ἐκ τοῦ Ἀρχείου τούτου 41 τόμοι περιέχουν λαογραφικὴν ὕλην, ἀναφερομένην εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου εἰς περιοχὰς ἰδίᾳ τῶν νομῶν Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης¹.

Τῶν χειρογράφων τούτων λαογραφικοῦ περιεχομένου ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ ἐξέτασις κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 11 - 23 Αὐγούστου 1964 πρὸς σύνταξιν καταλόγου τῆς ἐν αὐτοῖς περιεχομένης ὕλης. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο ἔνεκα τοῦ διατεθέντος διὰ τὴν ἐκτέλεσίν του ἀνεπαροκοῦς χρόνου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὁλοκληρωθῇ. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰς αὐτὸ κενῶν εἰσράσθη εἰς τὸ ἐν λόγω ἀρχεῖον καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1965 ἀπὸ τῆς 5 - 11 Σεπτεμβρίου. Ἐκ τούτου ἡ Ἐκθεσις περὶ τῆς ὅλης ἐργασίας ταύτης θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸν ἐπόμενον τόμον, τὸν 18^{ον} (1965), τῆς Ἐπετηρίδος.

R É S U M É

**Recherches folkloriques sur les archives de Paul Vlastos,
aux Archives Historiques de Crète, à la Canée.**

par Georges Spyridakis

L'auteur expose brièvement les recherches qu'il a effectuées sur les archives de Paul Vlastos (1836 - 1926), qui sont déposées depuis 1963 aux Archives Historiques de la Canée.

¹ Βλ. καὶ εἰς τὸ ἄρθρον μου: «Ὁ Παῦλος Βλαστός (1836/1926) καὶ ἡ λαογραφία τῆς Κρήτης», Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, ἔτ. 1965, σ. 14.

Paul Vlastos, né au village de Vyzári (province d'Amari, région de Réthymnon), a travaillé sur l'histoire de la Crète en général. A cette fin, pendant la deuxième moitié du siècle passé, il a ramassé un matériel considérable, qui constitue 94 tomes d'archives manuscrites. Parmi eux 41 contiennent du matériel folklorique relatif à toutes les manifestations de la vie populaire de l'île.

La recherche dont le but était la rédaction d'un catalogue descriptif du matériel folklorique, contenu dans ces archives, n'a pas été achevée. L'auteur l'a poursuivie en 1965, du 5 au 11 septembre.

Le rapport définitif et le catalogue seront publiés dans le volume suivant, c.à.d. dans le tome XVIII (1965), de l'Annuaire.

Β΄.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΦΩΚΙΔΟΣ
(16 ΙΟΥΛΙΟΥ - 6 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Φωκίδος, εἰδικῶς εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς, τὴν κωμόπολιν Ἄμφισσαν, εἶτα εἰς Λιδωρίκιον καὶ τοὺς συνοικισμοὺς Βουνιχώραν, Ἀγίαν Εὐθυμίαν, Δεσφίναν καὶ Γαλαξίδιον, εἰργάσθη ἐντὸς τοῦ προγράμματος τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀπὸ τῆς 16ης Ἰουλίου - 6ης Αὐγούστου 1964 πρὸς μελέτην τῆς λαϊκῆς μουσικῆς τῆς περιοχῆς ταύτης ὡς καὶ λαϊκῶν τελετῶν καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι συνδέονται πρὸς αὐτήν.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἐπέτυχεν τὴν ἠχογράφησιν 203 δημοτικῶν ᾠσμάτων διαφόρων κατηγοριῶν, πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι χορευτικά¹.

¹ Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης εἶχον τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν α) εἰς Ἄμφισσαν τῶν κ. Κων. Κορδώνη, πρῶην Δημάρχου, Γεωργ. Γάτου, Δ/ντοῦ τῆς δημοτικῆς βιβλιοθήκης, καὶ τοῦ Ν. Ταλαμάγκα· β) εἰς Λιδωρίκιον τῶν κ. Νικολ. Κέτση, τῶν Τ.Ε.Α., Κωνστ. Μαργέλλου καὶ Παναγ. Πανάγου, διδασκάλων· γ) εἰς Δεσφίναν τῶν κ. Ἄνδρ. Παπαγεωργίου, ἱατροῦ, Κωνστ. Πυροβόλου, ἱερέως, Ἄθαν. Καλλιακούδα, ὑπαλλήλου τῆς Δ.Ε.Η., Χαραλ. Θεοχάρους καὶ Γεωργ. Μαντζώρου, ἱεροψαλτῶν· δ) εἰς Βουνιχώραν τοῦ Ταξιάρχου Γκιούλου, ἱερέως καὶ ε) εἰς Γαλαξίδιον τῆς κ. Ζωῆς Τσιγγούνη, πρῶην Δημάρχου, καὶ τῆς δεσπ. Φωφῶς Τσάμη. Πρὸς πάντας τούτους ἐκφράζω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμὰς εὐχαριστίας.

Προσέτι ἔστρεψα τὴν προσοχήν μου καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, οὕτω δὲ ἠχογράφησα διάφορα μέλη αὐτῆς, τὰ ὅποια ἐξετελέσθησαν πρὸς τοῦτο ὑπὸ ἱεροσαλτῶν, οἱ ὅποιοι ψάλλουν κατ' ἀκουστικὴν μουσικὴν παράδοσιν.

Πλὴν τῆς μουσικῆς ὕλης ἠχογράφησα ἀπὸ διαφόρους πληροφορητὰς καὶ περιγραφὰς ἐθιμικῶν τελετῶν, σχετιζομένων πρὸς θρησκευτικὰς ἑορτὰς καὶ τὸν γάμον, περαιτέρω δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, εἰδικῶς εἰς Δεσφίναν.

Εἰς Ἄμφισσαν ἠχογράφησα παρ' εἰδικοῦ κατασκευαστοῦ ποιμενικῶν κωδῶνων πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς καὶ ρυθμίσεως τοῦ ἤχου τῶν διαφόρων κουδουνιῶν τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν.

Ἐκ τῆς ὅλης ὕλης ταύτης ἡ μὲν τῆς δημόδους μουσικῆς κατεγράφη εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὑπ' ἀριθ. ταιν. 745-761, ἡ δὲ ὑπόλοιπος λαογραφικὴ (ἠθῶν, ἐθίμων, ποιμενικοῦ βίου κλπ.) εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ἠχογραφημένης λαογραφικῆς ὕλης ὑπ' αὐξ. ἀρ. 313-323.

Τὰ κείμενα τῶν ᾄσμάτων μετὰ σχετικῶν φωτογραφιῶν τῶν τραγουδιστῶν, αἱ πληροφορίαι περὶ κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων κ.ἄ. περιελήφθησαν εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 196, τὸ ὅποιον κατετέθη εἰς τὸ Λ.Α. ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. 2886.

Ἡ περισυλλεγεῖσα μουσικὴ ὕλη, καίτοι δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸν ὅλον μουσικὸν πλοῦτον τῆς περιοχῆς ταύτης, δεδομένου ὅτι ὑπολείπονται πολλοὶ ἔτι συνοικισμοὶ αὐτῆς μὴ ἐρευνηθέντες, ἐν τούτοις εἶναι αὕτη ἀρκούντως ἀντιπροσωπευτικὴ, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐπ' αὐτῆς παρατηρήσεις τινάς:

1. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ μουσικοῦ τρόπου ἐκτελέσεως παρατηρεῖται ὅτι ὅλα τὰ τραγούδια ᾄδονται μονωδιακῶς, ἤτοι ὑπὸ ἑνὸς τραγουδιστοῦ, ἢ καὶ ὁμοφωνικῶς ὑπὸ δμάδων τραγουδιστῶν ἐναλλάξ. Εἰς οὐδὲν παρατηρήσαμεν στοιχεῖα διφωνίας ἢ πολυφωνίας.

Αἱ μελωδίαί των εἶναι ἄλλοτε ἀπλαῖ συλλαβικαὶ καὶ ἄλλοτε πεποικιλμέναι μὲ διάφορα μελίσματα, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τῆς τάβλας, τῶν ὁποίων τὰ μελίσματα ἀποτελοῦν ἐν ἑκ τῶν κυριωτέρων μουσικῶν χαρακτηριστικῶν των.

2. Ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμῶν πολλὰ ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ, ὡς μὴ ἔχοντα κανονικὸν περιοδικὸν ρυθμόν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν, ὡς γνωστόν, τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἱστορικὰ τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ ἢ καθιστὰ καλούμενα, διότι ἐκτελοῦνται ὑπὸ τραγουδιστῶν, καθημένων πέριξ τῆς τραπέζης κατὰ τὰς διαφόρους πανηγύρεις καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἑορτὰς καὶ ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις, ὡς εἰς τὸν γάμον.

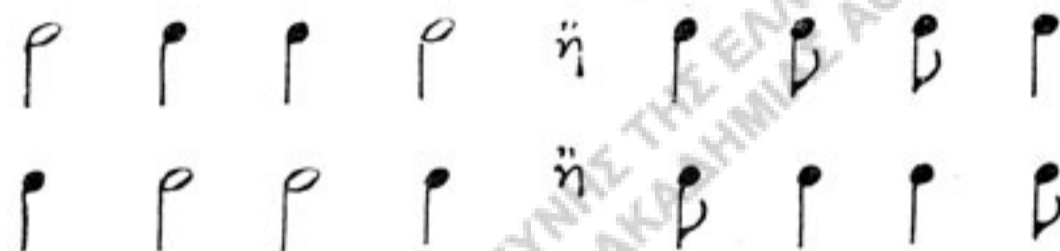
Τὰ περισσότερα ὅμως τῶν περισυλλεγέντων ᾄσμάτων εἶναι ἔρρυθμα, ᾄδόμενα ἢ συνοδεύοντα χορὸν κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἀναφερομένας ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις.

Οί ρυθμοὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζονται τὰ ἄσματα ταῦτα εἶναι ὁ ἑξάσημος, ὁ ἑπτάσημος καὶ ὁ τετράσημος.

Τοῦ ἑξασήμου διακρίνονται αἱ ἑξῆς δύο γνωσταὶ βασικαὶ μορφαί, τὰς ὁποίας καταγράφομεν διὰ τῶν ἑξῆς ἀριθμητικῶν στοιχείων

$$\frac{6}{4} \text{ ἢ } \frac{6}{8} = \left(\frac{2+1+1+2}{4} \right) \text{ ἢ } \left(\frac{2+1+1+2}{4} \right)$$

καὶ διὰ φθογοσήμων οὕτω:

Αἱ ρυθμικαὶ μορφαὶ αὗται παρουσιάζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταβεβλη- μέναι κατὰ τὴν ἔσωτερικὴν τῶν χρονικῆν δομῆν, τῶν χρόνων δηλ. συμπυκνωμέ- νων ἢ ἀναλυομένων

Τοῦτο δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς προσαρμογῆς τῶν διαφόρων ἀπὸ ἐπόψεως στιχουργικῆς ποιητικῶν κειμένων καὶ τῶν ποικίλων παρεμβαλλομένων τσακισμάτων πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν¹.

Τοῦ ἑπτάσημου διακρίνομεν δύο πάλιν βασικὰς μορφάς, τὴν τοῦ δευ- τέρου ἐπιτρίτου καὶ τοῦ πρώτου ἐπιτρίτου, τὰς ὁποίας καταγράφομεν οὕτως:

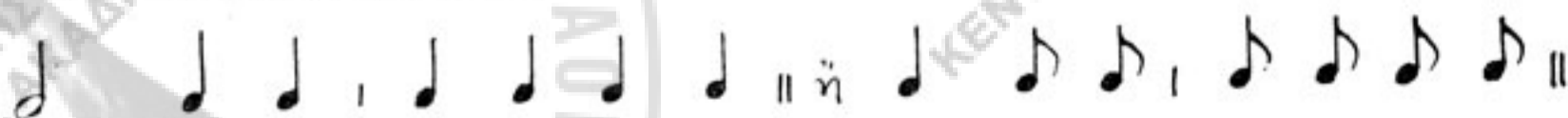
$$\frac{7}{8} = \frac{2+1+2+2}{8} \quad \text{♩} \quad \text{♩} \quad \text{♩} \quad \text{♩} \quad \text{διὰ τὸν δεῦτερον ἐπίτριτον καὶ } \frac{7}{8} =$$

$$= 1+2+2+2 \quad \text{♩} \quad \text{♩} \quad \text{♩} \quad \text{♩} \quad \text{διὰ τὸν πρῶτον ἐπίτριτον. Αἱ δύο ἄλλαι}$$

μορφαὶ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου ἐπιτρίτου δὲν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα. Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ ἀναφέρω ὅτι αἱ μετρικαὶ μορφαὶ αὗται μετα- βάλλονται πολλάκις διὰ τῆς συμπύξεως ἢ ἀναλύσεως τῶν χρόνων ἐκάστου μέτρου διὰ τοὺς ἰδίους ὡς ἄνω ἐκτεθέντας λόγους.

Τοῦ τετρασήμου ρυθμοῦ διακρίνομεν τὰς ἑξῆς δύο βασικὰς μορφὰς $\frac{4}{4}$ ἢ $\frac{4}{8}$ μὲ πολλὰς παραλλαγὰς τούτου

¹ Βλ. πλείονα εἰς τὴν μελέτην: Σπυρ. Δ. Περιστέρη, Ὁ ἑξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ Ἑλλην. δημοτικὰ τραγούδια, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15/16 (1962 - 63), σ. 201 - 229.

Ἄλλους ἑτερογενεῖς ρυθμούς πλὴν τοῦ 7/σήμου, ὡς εἶναι ὁ 5/σημος, 3+2 ἢ 2+3 ὁ ἑννεάσημος 3+2+2+2 2+2+2+3 ἢ ὁ 8/σημος μετὰ τὴν μορφήν 3+2+3 εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην δὲν ὑπάρχουν.

Εἰς τὰς ρυθμικὰς μορφὰς ταύτας ἔχουν προσαρμοσθῆ διάφορα ἄσματα μετὰ ποικίλας μελωδίας καὶ ποιητικὰ κείμενα. Πολλὰ δὲ τῶν ἄσμάτων τούτων ἄδονται πρὸς διαφόρους χορούς.

Εἰς τὴν πρώτην ρυθμικὴν μορφήν χορεύεται ὁ χορὸς πηδηκτός, ὁ λεγόμενος Ἰσάμικος, διαδεδομένος εἰς ὅλην τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ τῆς δευτέρας ρυθμικῆς μορφῆς τοῦ 7/σήμου εἶναι προσηρμοσμένος ὁ συρτὸς Καλαματιανός, πανελληνίως διαδεδομένος. Εἰς δὲ τὴν τρίτην μορφήν τοῦ 4/σήμου ὁ συρτὸς «Κουνητὸς» καὶ ὁ συρτὸς «Ἀπολυτὸς» μετὰ γρήγορον χρονικὴν ἀγωγήν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μουσικὰς κλίμακας, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζονται αἱ μελωδίαί τῶν ἠχογραφηθέντων ἄσμάτων, παρατηρήσαμεν ὅτι αὗται ἀνήκουν εἰς τὰ δύο μουσικὰ γένη· τὸ διατονικὸν καὶ τὸ χρωματικόν.

Ἐκ τῶν κλιμάκων αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὸ διατονικὸν γένος κυριαρχεῖ ἡ κλίμαξ τοῦ γέ μετὰ διάταξιν τῶν μουσικῶν φθόγγων ὡς ἑξῆς:

Σημειώνομεν ἔνταῦθα ὅτι δὲν γίνεται πάντοτε χρῆσις ὅλης τῆς ἑκτάσεως τῆς κλίμακος. Οὕτως ὑπάρχουν ἄσματα τῶν ὁποίων ἡ μουσικὴ ἑκτασις ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε μόνον φθόγγους ἢ καὶ ἕξ συμπεριλαμβανομένης τῆς ὑποτονικῆς. Ὁ φθόγγος si ἄλλοτε ἐκτελεῖται εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν καὶ ἄλλοτε ἐν ὑφέσει. Ὁ ἴδιος μελωδικὸς ἰδιοματισμὸς παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς μελωδίας τοῦ πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τοῦ ὁποίου ἡ κλίμαξ εἶναι ὁμοία.

Εἰς τὸ διατονικὸν γένος ἀνήκει καὶ ὁ τρόπος τοῦ μι, ὅστις ἀπαντᾷται εἰς μικρὸν ἀριθμὸν ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἄσμάτων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἔχει δὲ τὴν ἑξῆς διαστηματικὴν διάταξιν φθόγγων¹.

Ἡ κλίμαξ αὕτη εἶναι ἴδια μετὰ τὴν τοῦ μέσου τετάρτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλ. μουσικῆς τοῦ ὀνομαζομένου λεγέτου, ὁ ὁποῖος ἔχει βάσιν τὸν φθόγγον Βου = μι καὶ εἰς τὸν ὁποῖον βασιζονται τὰ εἰρημολογικὰ μέλη αὐτοῦ.

¹ Συνήθως εἰς αὐτὴν τὴν ἑκτασιν κινουῦνται αἱ μελωδίαί τοῦ τρίτου τούτου.

Ἐκ τῶν εἰς τὸ χρωματικὸν γένος ἀνηκουσῶν κλιμάκων κυριαρχεῖ ἡ ἔχουσα βάσιν τὸν φθόγγον γέ με τὴν ἐξῆς διττὴν διάταξιν φθόγγων.

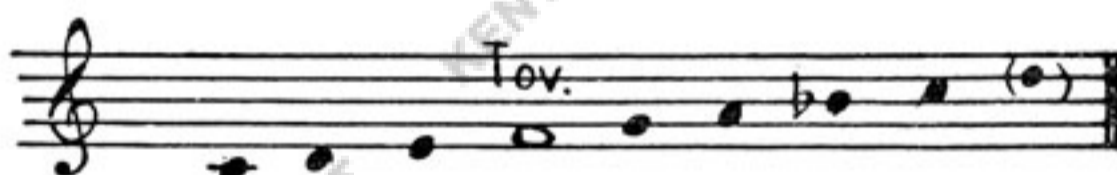
Σημειωτέον καὶ ἐνταῦθα ὅτι καὶ τῶν κλιμάκων τούτων εἰς πολλὰ ἄσματα δὲν γίνεται χρῆσις ὅλων τῶν φθόγγων.

Εἰς τὰ ἐλευθέρου ρυθμοῦ π.χ. ἄσματα, ἰδίως τὰ κλέφτικα καὶ τοῦ τραπεζιοῦ, χρησιμοποιεῖται πολλάκις ὅλη ἡ ἔκτασις τῆς κλίμακος, ἐνῶ εἰς τὰ χορευτικὰ μικρότερα.

Εἰς ὀλιγώτερον ποσοστὸν ἄσμάτων ἀπαντᾶται καὶ ὁ χρωματικὸς τρόπος τοῦ do, διαδομένος καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐξῆς διαστηματικὴν διάταξιν φθόγγων.

Τὸν τρόπον τοῦ Fa εὐρίσκομεν εἰς ἐλάχιστα ἄσματα. Καὶ εἰς τὰς εἰς τὸν τρόπον τοῦτον ἀνηκούσας μελωδίας δὲν χρησιμοποιεῖται πᾶσα ἡ ἔκτασις τῆς κλίμακος, ἀλλὰ συνήθως μία πέμπτη ἢ ἕκτη ἄνωθεν τῆς τονικῆς καὶ μία τετάρτη κάτωθεν αὐτῆς οὕτω:

Ὁ τρόπος οὗτος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν τρίτον ἦχον τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὸ ἑναρμόνιον γένος, διότι τὸ διάστημα κε — ζω = la — si περιέχει ἕξ μουσικὰ κόμματα, δηλαδὴ κατὰ δύο κόμματα μικρότερον τοῦ ἐλαχίστου τόνου, περιέχοντος ὀκτώ. Συμπίπτει δὲ ὁ τρόπος οὗτος ἀπολύτως μετὰ τὸν μείζονα τοῦ Fa τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, τοῦ ὁποῖου τὴν ὀνομασίαν καθιερώσαμεν διὰ τὰς μελωδίας, αἱ ὁποῖαι προσαρμόζονται εἰς τὴν κλίμακα ταύτην.

Λαϊκὰ ὄργανα ἐν χρήσει σήμερον εἰς τὴν ἐξεταζομένην περιοχὴν εἶναι τὰ συνήθη καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἥτοι τὸ κλαρίνο, τὸ βιολί, τὸ λαούτο, τὸ σαντούρι καὶ ἡ κιθάρα, τὴν ὁποίαν χορδίζουν κατὰ τὸ σύστημα χορδίσματος τοῦ λαούτου, διὸ καὶ καλεῖται λαουτοκίθαραν. Παλαιότερον ὑπῆρχον ἐν χρή-

σει οί ζουρνάδες και τὰ νταούλια εἰς ὅλας τὰς πανηγυρικὰς ἐκδηλώσεις και εἰς τοὺς γάμους. Σήμερον ὅμως ἔχουν τελείως ἐγκαταλειφθῆ.

Πλὴν τῶν πολυστίχων ᾠσμάτων τούτων εἰς τὴν ἠχογραφεθεῖσαν ὕλην περιέχονται και ᾠσματα, τῶν ὁποίων τὰ ποιητικὰ κείμενα ἀποτελοῦνται ἐκ διστίχων 15/συλλάβων ὡς και 8/συλλάβων, τὰ ὁποῖα ἠχογραφήσαμεν εἰς Γαλαξίδιον.

Τὸ περιεχόμενον τούτων ἀναφέρεται εἰς τὴν ναυτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, π.χ.

1. Τὸ Γαλαξίδι εἶναι μικρὸ ἔχει πολλὰ καράβια
ἔχει κορίτσια ἔμορφα και ναῦτες παλληκάρια
2. Πουλιά τῆς μαύρης θάλασσας σῦρτε στὸ Γαλαξίδι
και πέστε τῆς ἀγάπης μου δὲν κάνω ἄλλο ταξίδι
3. Φύσα, μαϊστρελάκι μου,
γιὰ νὰ ῥθῆ τὸ πουλάκι μου.

Ἡ τεχνικὴ τῶν μελωδιῶν τῶν ᾠσμάτων τούτων δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ᾠσμάτων τῆς περιοχῆς ταύτης. Πρόκειται περὶ μελωδιῶν μᾶλλον ἐπεισάκτων, ἀνατολικῆς προελεύσεως. Αὗται προέρχονται μᾶλλον ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μαύρης θαλάσσης, μεταφερθεῖσαι ἐνταῦθα παλαιότερον ὑπὸ ναυτικῶν τοῦ Γαλαξιδίου, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο μὲ τὰ πλοῖα εἰς συχνὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς τόπους τούτους. Βλ. κατωτέρω ᾠσματα 5 - 6.

Α΄.

Τρόπ. ré² Τον. ∞ mi♭ = ré²

Συμπεδέροι μου χρυσοί,
κάτ' ἄργοπορήση τι.
Νύφη μας μᾶς ἄργυσι
κι μᾶς ἄργοπόρησι.

Τον.

Συμπεθέροι μου χρυσοί,
 κάτ' ἀργοπορήσιι.
 Νύφη μας, μᾶς ἄργησι
 καὶ μᾶς ἀργοπόρησι,
 ν- ὄσου νὰ μπῆ κι ὄσου νὰ βγῆ,
 γιὰ νὰ μάση τὰ προικιά της,
 τὰ ζουναρομάντηλά της.

Πέζα μήλον, πέζα ροΐδου,
 πέζα δρουσιρὸ σταφύλι.
 Θέλει τάμα νὰ πεζέψη
 κὶ νὰ ξικαβαλλικέψη.
 Τάξι της κομμάτι ἀμπέλι
 κὶ παρασπουριὰ χουράφι.
 ᾽Αδ' ἰδῶ ᾽ρθης, πιρδικούλα μ',
 κὶ ἄδ' ἰδῶ πουλιὰ νὰ βγάλῃς¹.

Β'.

Τρόπ. fa Τον. ∞ fa² = ré²

Ἔνα, καλέ, ἔν' ἄσπρο τριαντάφυλλο
 — ἔν' ἄσπρο τριαντάφυλλο —
 βουλιέμαι νὰ τὸ βάψω

¹ Λ. Α. ἀρ. 2886, σ. 45. (Ε.Μ.Σ Λ.Α. ἀρ. 10703, ταυν. 749, Α1). Δωρίς (Λιδωρίκιον).

κι ἂν τό, καλέ, κι ἂν τὸ πετύχω στήν μπογιὰ
— κι' ἂν τὸ πετύχω στήν μπογιὰ —
πολλές καρδιές θὰ κάψω.

Θὰ κάψω νιούς, θὰ κάψω νιές,
θὰ κάψω παλληκάρια
θὰ κάψω και μιὰ μάγισσα
ποὺ ξέρει νὰ μαγεύη,
ποὺ μάγεψε τὸν ἄντρα μου
και θέλει νὰ χωρίση¹.

Γ.

Τρόπ. γέ χρωματ. Τον. ♩ γέ².

Γιὰ δέστε τὸν ἀμάραντο σὲ

τί γκριμνὸ φυτρώνει, τὸν τρώων, ἀμάν, τὸν

τρώων τὰ λάφια και ψοφοῦν

Τον

Γιὰ δέστε τὸν ἀμάραντο σὲ τί γκριμνὸ φυτρώνει
τὸν τρώων, ἀμάν, τὸν τρώων, τὰ λάφια και ψοφοῦν
τὸν τρώων τὰ λάφια και ψοφοῦν τ' ἀρκούδια κὶ ἡμερώνουν
τὸν τρώων τὰ λάγια πρόβατα και ἀρνιῶνται τὰ παιδιά τους
νὰ θέν τὸ φάη κ' ἡ μάννα μου, νὰ μὴ μὲ κἀνη ἐμένα
κι ἂν μ' ἔκαμε, τί μ' ἤθελε κι ἂν μ' ἔχη τί μὲ θέλει,
ξένος ἐδῶ, ξένος ἐκεῖ και ὅπου νὰ πάγω ξένος².

¹ Λ. Α. 2886, σελ. 65. (Ε.Μ.Σ. ἀριθ. 10726, ταιν. 749, Β11). Τραγ. Γ. Καλλίας 78. Δωρίς (Ἄμφισσα), Σπ. Περιστέρης, 1664.

² Λ. Α. ἀρ. 2886, σελ. 84 (Ε.Μ.Σ. ἀρ. 10724, ταιν. 749, Β9). Παρνασίς (Ἄμφισσα).

Δ'.

Τρόπ. πεντατον. Τον. si¹=re²

κά του στο ρέ - - , ρη - νά, ρη. νά. κι
μου , κά. του στο ρέ - - μα, στίς μη -
λιές, κά. του στο ρέ - - μα, στίς μη -
λιές πλέ. νουν δυό - - τρείς - - με. λα. χροι. νές.

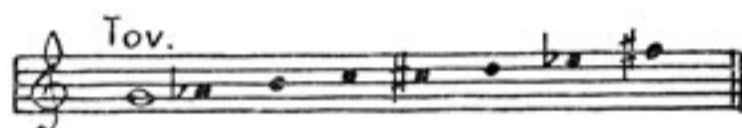
Κάτου στο ρέ, Ρηνά -, Ρηνάκι μου,
κάτου στο ρέμα στίς μηλιές,
κάτου στο ρέμα στίς μηλιές,
πλένουν δυό τρείς μελαχρουνές,
Δεξιά μεριά εἶν' ἡ πλύστρα της
κι ἄρισιτρά ἡ χουρίστρα της.
Στὰ κινησμένα σ' γόνατα
τσουπάνος ἔχει πρόβατα
ν - ἔβγα, Ρηνάκι μου, νὰ ἰδῆς
κι νὰ ῥθῆς πίσω νὰ μοῦ εἰπῆς,
τὸ τί προυγκᾶν τὰ πρόβατα
τώρα στὰ ξημερώματα.
Τσουπάνος πάει κατ' τὸ χωριὸ
τὰ πρόβατα κάτ' τὸ βουνό¹.

¹ Λ. Α. ἀρ. 2886, σ. 52. (Ε.Μ.Σ.Λ. Α. ἀρ. 10711, ταιν. 749, Α9). Δωρίς (Λιδωρίχιον).

Ε΄.

Τρόπ. Sol χρωματ. τόν. fa²=sol².

Τὸ Γα - λα - ξί - δει ναι μι - κρό —, ἔ - χει — πολ -
 λά, ἔ - χει πολ λά³ — κα - ρά - - - βια,
 ἔ - χει κο - ρί - τσα ἔ - μορ - φα — και ναῦ - τες —
 πα - και ναῦτες — παλ³ - - λη κά - - ρια.

Τὸ Γαλαξίδ² εἶναι μικρό, ἔχει πολλά, ἔχει πολλὰ καράβια
 ἔχει κορίτσια ἔμορφα και ναῦτες πα -, και ναῦτες παλληκάρια.

Μικρὴ Γαλαξιδιώτισσα ὁ νοῦς μου εἶναι, ὁ νοῦς μου εἶναι κοντά σου,
 παλεύω μὲ τὰ κύματα νὰ φτειάσω τά, νὰ φτειάσω τὰ προικιά σου.

Τῆς Μπαρμπαριᾶς τὰ κύματα, τῆς Μάλτας τὸ κανάλι
 θὰ φάη τὸ κορμάκι σου, ἂν ἀγαπήσης ἄλλη¹.

ΣΤ΄

Τρόπ. mi. Τον. ré²=mi².

♩ ~ 116

Γα - λα - ξι - δά —, Γα - λα - ξι - δά - κι - μου - φτω -
 χό — δέν ἔ - χεις πιά; δρέ, πιά - κα -
 ρά - - βια μά 'χεις κο - πέ, — κο -

¹ Λ.Α. 2866 σελ. 112. (Ε.Μ.Σ. 10781, ταιν. 753 Β7).

πέλ. λες ἔ - μορ - φε - - - ες καὶ — ναῦ. τες
 πα - - , βρέ παλ - λη - κά - - ρια — .
 Τον

Γαλαξιδάκι μου φτωχὸ δὲν ἔχεις πιά καράβια,
 μά'χεις κοπέλλες ἔμορφες καὶ ναῦτες παλληκάρια.
 Τῆς πέρα Ρίχης τὸ νερὸ λένε πὼς ἔχει ἀβδέλλες
 μὰ γὼ τὸ ἔδοκίμασα κι' ἔχει ὁμορφες κοπέλλες¹.

R É S U M É

**Mission musicale dans la province de Phocide
 du 16 juillet au 6 août 1964.**

par Spyr. Peristeris

L'auteur expose les résultats obtenus au cours de la mission musicale, qu'il a effectuée en Grèce centrale (Rouméli) du 16 juillet au 6 août 1964. Durant cette période il a travaillé dans les villages suivants: Aghia Efthymia, Desfina, Galaxidi, Amfissa, et Lidoriki, où il a réalisé sur bandes de magnétophone 203 enregistrements de chansons folkloriques et de danses populaires, de description de coutumes de culte, de fêtes religieuses et de mariage, ainsi que d'hymnes et motets de la musique ecclésiastique byzantine.

Les chansons et danses populaires enregistrées appartiennent à presque toutes les catégories qui sont communes à toute la Grèce avec prédominance cependant des chansons cleptiques, lesquelles ont trait aux luttes du peuple grec pour son indépendance à l'époque de la domination turque.

¹ Λ.Α. ἀρ. 2886, σ. 112 (Ε.Μ.Σ. ἀρ. 10781, ταιν. 753 Β4). Φωκίς (Γαλαξίδιον).

Les chansons enregistrées sont monophones et interprétées par une ou plusieurs personnes; on les chante soit sur un rythme libre (ad libitum) lorsqu'on est réuni autour de la table à l'occasion d'un festin, soit accompagnées par des instruments de musique.

Les rythmes des chansons enregistrées sont simples ou composés avec diverses formes rythmiques (voir ex. en p. 175).

Les échelles et les modes sont diatoniques, chromatiques ou mixtes. La plupart des modes diatoniques sont en ré; un plus petit nombre est en mi, tandis que les modes chromatiques sont les modes voisins de do et de ré (voir diagrammes à la p. 176-177).

Dans le présent exposé, l'auteur publie six chansons et danses transcrites en notation musicale européenne.

La 1ère est une chanson de mariage dans le mode et dans le ton de ré ($mi^{\flat 2} = ré^2$) avec sous-tonique, et au rythme de 6/4.

La 2ème est une chanson de mariage dans le mode et dans le ton de fa ($re^2 = fa^2$) au rythme de 7/8 qui est le rythme du Kalamatianos, qui est une danse panhellénique.

La 3ème est une chanson de l'exil; le mode et le ton chromatique sont en ré et sur le rythme de Kalamatianos (7/8).

La 4ème est une chanson d'amour dansée sur un rythme de Syrto (4/4). Le mode est dans une forme pentatonique évoluée en ré et le ton de même ($si^1 = ré^2$).

La 5ème est une chanson d'amour des marins. Le ton est en fa² ($fa^2 = sol^2$) et le mode en sol chromatique. Le rythme est de 4/4.

La 6ème est une chanson locale de Galaxidi. Le mode est en mi et le ton en ré ($ré = mi$). Le rythme est de 4/4.

Les instruments de musique populaire de cette région sont ceux que l'on emploie dans toute la Grèce continentale c.-à-d. la clarinette, le violon, le santouri, le laouto et la guitare. Cette dernière est accordée selon le même système que le laouto (la, sol, ré, do), c'est pourquoi on l'appelle «laoutoguitare». Jadis lors des diverses manifestations populaires (mariages, foires etc), il y avait des zournas et des dawouls, qui aujourd'hui ont totalement disparu.

Γ΄.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΤΥΡΟΥ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ

(28 ΙΟΥΛ. — 8 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. ΡΩΜΑΙΟΥ

Ἡ περιοχή τοῦ Τυροῦ τῆς Τσακωνίας περιλαμβάνει τρία μικρὰ χωρία, Τυρόν, Σαπουνακείικα, Παραλίαν Τυροῦ, εἶναι δὲ περικλειστος ἔνεκα τῶν πέριξ ἀποκρήμων ὄρεινῶν ὄγκων, σχηματίζουσα ἡμικύκλιον ἐλαιοφόρου περιοχῆς, ἡ ὁποία μέχρι ἐσχάτων ἦτο τελείως σχεδὸν ἀποκεκομμένη ἐκ τοῦ ὑπολοίπου κόσμου. Ἀκριβῶς δι' αὐτὴν τὴν ἐπὶ χιλιετηρίδας ἀπομόνωσιν ἔχει διατηρηθῆ καὶ ὁμιλεῖται ἐκεῖ ἡ τσακωνικὴ διάλεκτος, γνησίᾳ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας δωρικῆς. Ὅσάκις ἤκουον τοὺς ἐντοπίους νὰ ὁμιλοῦν μεταξύ των τὴν ἀρχαίαν καὶ πάτριον διάλεκτον, ἠσθανόμην ὡς ξένος εὕρισκόμενος εἰς χώραν ξένην καὶ ἀκούων γλῶσσαν ξένην.

Ἄτυχῶς ὁ χρόνος μεταβάσεώς μου (κατ' Αὐγούστον μῆνα) δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος διὰ μίαν τοιαύτην ἀποστολήν, διότι κατὰ τὸ θέρος τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων, — καὶ τὸ καταλληλότερον διὰ τὴν παροχὴν λαογραφικῶν πληροφοριῶν, — ἀπέρχεται εἰς ποιμενικὰς καὶ γεωργικὰς καλύβας, αἵτινες ἀπέχουν, καὶ ἐκ τοῦ χωρίου, καὶ μεταξύ των, περὶ τὰς τρεῖς ὥρας πορείας. Κατόπιν τούτου περιορίσθην εἰς τὴν συλλογὴν ὑλικοῦ ἀναφερομένου κυρίως εἰς ἔθιμα λατρευτικά, γαμήλια καὶ τελευτῆς, καὶ ἐπίσης εἰς πληροφορίας σχετικὰς μὲ τοὺς χοροὺς τῆς Τσακωνίας καὶ μὲ τὸ θέμα τῆς μορφῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν περιοχήν ἐκείνην. Τὸ συγκεντρωθὲν οὕτω λαογραφικὸν ὑλικὸν εἶναι μὲν μικρὸν εἰς ποσότητα (σελίδες χειρογρ. 40), ἔχει ὅμως εἰδικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἔρευναν ἀρχαϊκῶν στοιχείων τοῦ βίου, ὡς τοῦτο θέλει δειχθῆ εἰς ἐτοιμαζομένην σχετικὴν μελέτην, ἡ ὁποία θὰ δημοσιευθῆ συντόμως.

Γενικώτεροι παρατηρήσεις, σχετικαὶ μὲ τὴν διενεργηθεῖσαν ἀποστολήν, εἶναι αἱ ἐπόμεναι :

1) Ἐθιμα λατρευτικά, γαμήλια καὶ τελευτῆς. Σημαντικὴν ἰδιορρυθμίαν παρετήρησα εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου, ὅπου, ὡς θὰ φανῆ εἰς τὴν ἐτοιμαζομένην πρὸς δημοσίευσιν μελέτην, ἰδιάζοντα ρόλον ἀσκοῦν πρῶτον ἡ ἱερότης τοῦ οἰκογενειακοῦ πυρὸς κατὰ τὰς ὥρας τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὸ συνοικέσιον, δεύτερον ἡ εἰδικὴ τελετὴ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅποτε δύο ἀντίθετα ἡμιχόρια συναγωνίζονται πρὸς ἄλληλα ἐπὶ ἡμίωρον καὶ πλέον δι' ᾠσμάτων,

καὶ τρίτον ἢ περίεργος ἀλλὰ σπουδαιοτάτη «χορευτικὴ χειραψία» γαμβροῦ καὶ νύμφης κατὰ τὸν περὶ τὸ μεσονύκτιον χορὸν τοῦ γάμου. Ἰδιαιτέραν ἐπίσης ἐντύπωσιν προξενοῦν δύο νεκρικὰ ἔθιμα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον τοῦ θρήνου τοῦ νεκροῦ διὰ διαλόγου μεταξὺ τῆς κορυφαίας μοιρολογιστρίας καὶ τοῦ ἡμιχορίου τῶν λοιπῶν γυναικῶν, τὸ ἕτερον δὲ εἰς τὸν τρόπον τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ ὁμοῦ μὲ φύλλα ἐλαίας, δάφνης καὶ μυρτιάς. Καὶ περὶ τούτων θέλει γίνεαι εἰδικὸς λόγος εἰς προσεχῆς δημοσίευμα.

Ὡς πρὸς τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα, χαρακτηριστικὸς εἶναι εἰς τὸν Τυρὸν καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προσαρμογῆς μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐκ τῶν παρατιθεμένων κατωτέρω δύο πληροφοριῶν, εἰς τὴν πρώτην βεβαιοῦται ὅτι ἡ συνηθισμένη κατὰ τὴν πανήγυριν ἑορταζομένου Ἁγίου τελεστικὴ ζύγισις τῶν ἑορταστῶν ἰδίως τῶν παιδιῶν, ἐξελίσσεται εἰς συμβατικὴν πρᾶξιν ἀπλῆς ἐπαφῆς τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν πρὸς ζύγισιν μεταφερθέντα στατῆρα. Οὕτω τὸ κύριον ἐπεισόδιον τῆς πραγματικῆς ζυγίσεως παρεμερίσθη, παρέμεινε δὲ μόνον ἡ ἐκφώνησις ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ, δηλοῦντος μυθικὸν σωματικὸν βάρος. Αὕτη μαρτυρεῖ ὅτι ζύγισις προσεκτικὴ ἐγένετο ἄλλοτε, καὶ ἐπίσης ὅτι τὸ βάρος διὰ τὰ παιδιά θεωρεῖται δηλωτικὸν ὑγείας καὶ σφριγούς: «*Στὸν Ἁπάνου Τυρὸ εἶναι δύο γειτονιές, καὶ στὴν ἀπάνου γειτονιὰ γιορτάζει ἡ Παναγία τὸ Δεκαπενταύγουστο. Ἐκεῖ τὰ παλιὰ χρόνια εἶχαν ἓνα καντάρι καὶ τὸ ἔδεναν σὲ μιὰν ἐλιά καὶ πήγαιναν οἱ πατεράδες τὰ μικρὰ παιδιά, ἀκουμποῦσαν ἐκεῖνα τὸ χέρι τους στὸ καντάρι καὶ φώναζε κάποιος: «—Χίλιες ὀκάδες! —Δυὸ χιλιάδες ὀκάδες!» Τάχα ὅτι ζυγίστηκε τὸ παιδί καὶ βρέθηκε ὄχι ἀστενιάρικο ἀλλὰ θεόβαρο καὶ σκαστὸ ἀπὸ ὑγεία. Πλήρῳνε ἔπειτα ὁ πατέρας μιὰ δραχμὴ γιὰ τὴν Παναγία. Αὐτὸ γινότανε γιὰ τὴν ὑγεία. Τὸ ἔχανε ἔθιμο ἐκείνη τὴ μέρα*» (χειρόγρ. σελ. 16).

Ἡ δευτέρα μαρτυρία ἀναφέρεται εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀβάπτιστον βρέφος ἀφιεροῦται εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ τὸ βρέφος παραλαμβάνεται παρὰ τοῦ πρώτου παρατυχόντος, ὁ ὁποῖος καὶ ὀφείλει νὰ τοῦ γίνῃ ἀνάδοχος. Τὸ λατρευτικὸν τοῦτο ἔθιμον εἶναι βεβαίως πανελλήνιον, εἰς τὸν Τυρὸν ὅμως ἐπενοήθη, ὡς πρὸς τὴν διαδικασίαν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ μέλλοντος ἀναδόχου, νέος καὶ προσοδοφόρος τρόπος ἀνιχνεύσεως τῆς προτιμῆσεως τοῦ Θεοῦ. «*Παλιὰ εἶχαν τὸ ἔθιμο καὶ τάζανε τὸ παιδί νὰ τὸ ρίξουνε στὴν Παναγία, στὴν εἰκόνα της. Οἱ γυναῖκες εἶχανε πόνους, δὲν ἔνοιωθαν καλὰ καὶ λέγανε: «Παναγία μου, νὰ γεννήσω καλὰ καὶ νὰ τὸ ρίξω στὴν εἰκόνα σου!» Τότες, ὁποῖος τὸ ἄρπαζε πρῶτος τὸ παιδί, ἐκεῖνος τὸ βάφτιζε. Γινόταν ὅμως σκοτωμός, ἄλλος ἄρπαζε τὴ σκούφια τοῦ παιδιοῦ, ἄλλος τὸ ποδαράκι του. Γιὰ νὰ μὴν τὰ ξεσκίσουν καμιὰ ὥρα τὰ μικρὰ παιδιά, τώρα καὶ ἀρκετὰ χρόνια τί βρήκανε καὶ κάμανε; Γράφουν ὀνόματα καὶ*

πληρώνει ὁ καθένας ἀπὸ μιὰ δραχμὴ τὸ ὄνομα. Πολλοὶ παίρνουν πολλοὺς τέτοιους κλήρους μὲ τ' ὄνομά τους, ἅμα θέλουν νὰ τοὺς τύχη αὐτουνῶν νὰ βαφτίσουν τὸ παιδί. Καὶ τὰ λεφτὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία. Ἔτσι οὔτε τσακώνονται, ποὺς θὰ πρωτοπάρῃ τὸ παιδί, οὔτε τὸ παιδί κινδυνεύει νὰ τὸ ξεσκίσουν. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησία κερδίζει ἔτσι χρήματα» (χειρόγρ. σελ. 17).

2) *Δημοτικὰ τραγούδια*: Εἰς τὸν τομέα τοῦτον παρατηρεῖ κανεὶς τὰ ἐπόμενα. Τραγούδια κλέφτικα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι γεμάτη ἡ ὄρεινὴ Ἀρκαδία, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν Τυρόν, εἰμὴ μόνον ὅσα ἔχουν μεταφερθῆ ἐκεῖ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ ἄλλα εἶδη ἄσμάτων, διότι καὶ αὐτὰ φέρονται εἰς κοινήν γλῶσσαν καὶ ὄχι εἰς τσακωνικὴν. Τραγούδια εἰς τὴν τσακωνικὴν διάλεκτον δὲν εὔρον, εἰμὴ μόνον ἐν ἡ δύο νανουρίσματα καὶ τινὰ ἄλλα μικρὰ εἰς μορφήν ἀποσπασματικὴν. Μὲ ἐπληροφόρησαν ὅμως ὅτι παλαιότερα συνηθίζοντο, καὶ ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερον λέγονται, μοιρολόγια εἰς τὴν τσακωνικὴν. Προσέθεσαν ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ τὰ μοιρολόγια τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι κυρίως αὐτοσχέδια, διὰ τοῦτο δὲν φροντίζουν νὰ τὰ ἐνθυμοῦνται ὀλόκληρα. Ἡ παρατήρησις των ὅτι εἶναι αὐτοσχέδια καὶ ὅτι δι' αὐτὸ δὲν τὰ ἐνθυμοῦνται, ἔχω λόγους νὰ νομίζω ὅτι ἐπενοήθη ἢ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ γεγονός ὅτι οἱ πληροφοριοδότη μου συνέπεσε νὰ μὴ ἐνθυμοῦνται στίχους μοιρολογίων εἰς τὴν τσακωνικὴν, ἢ διότι ὑπέθετον, ὡς ὑπωπτεύθην, ὅτι «δὲν θὰ τοὺς βγῆ σὲ καλό», νὰ ἐπαναλάβουν, χωρὶς τὴν παρουσίαν νεκροῦ, ὀλόκληρον τὸ θλιβερὸν περιεχόμενον ἑνὸς μοιρολογίου. Εἰς τὴν συνειρμικὴν ἀντίληψιν τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου, τὸ γεγονός τοῦ θανάτου καὶ τὸ γεγονός ἀκούσματος ἑνὸς μοιρολογίου ἀποτελοῦν δύο στοιχεῖα ἀλληλένδετα. Συνεπῶς ὄχι μόνον ὁ θάνατος προκαλεῖ τὸ μοιρολόγημα, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, ἀκουόμενον ἕνα μοιρολόγι ἴσως ἔχει, κατὰ τὴν αὐτὴν λαϊκὴν λογικὴν, ὡς ἐπακόλουθον καὶ τὴν ἀογὰ ἢ γρήγορα πρόκλησιν ἑνὸς ἀκόμη θανάτου. Ἐξ ἄλλου, ἐκ τοῦ παλαιότερου στρώματος τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, δηλ. ἐκ τῶν ἀκριτικῶν καὶ τῶν παραλογῶν, ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι γνωρίζουν ὀλίγα τραγούδια, ἀλλὰ καὶ ἐντοπίζουν εἰς τὴν γειτονικὴν των ὄρεινὴν τοποθεσίαν «Παλιόχωραν» ὀλόκληρον τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποῖαν περιγράφει τὸ ἀκριτικὸν τραγούδι «τοῦ Μικροῦ Βλαχόπουλου» (χειρόγρ. σελ. 8).

Γενικῶς, ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ τσακωνικὴ διάλεκτος πιθανώτατα δὲν ἀνέπτυξεν ἰδίαν λαϊκὴν λογοτεχνικὴν παράδοσιν, ἢ ὅτι ἀνέπτυξε στοιχειώδη μόνον τοιαύτην καὶ εἰς χρόνους παλαιότερους. Ἔχει ὅμως παρατηρηθῆ ὅτι συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Τσακωνίαν τὸ φαινόμενον τῆς μεταγλωττίσεως μερικῶν παλαιῶν

δημωδῶν ᾠσμάτων ἐκ τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Τσακωνικὴν. Τρία τραγούδια τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἤδη ἔχουν δημοσιευθῆ πρὸ ἐτῶν¹.

3) *Χορὸς τσακωνικός*: Εἶναι πασίγνωστος ὁ λεγόμενος «τσακωνικός χορὸς», κατὰ τὸν ὅποιον οἱ χορευταί, χορεύοντες συρτὸν χορὸν, προχωροῦν εἰς σχηματισμούς, οἱ ὅποιοι ἄλλοτε μὲν λαμβάνουν τὴν μορφήν συμπτυσσομένων κύκλων, ἄλλοτε δὲ χωροῦντες βουστροφηδὸν προκαλοῦν διάλυσιν τοῦ συμπτυχθέντος κύκλου καὶ ἐξέλιξιν τοῦ χοροῦ πρὸς ἄλλας μορφάς. Εἰς τὸν Τυρὸν ὁ χορὸς οὗτος διακρίνεται μὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα εἰς τρεῖς παραλλαγάς: α) ὁ κλειστὸς (= ὁ κλειστός), β) ὁ ἀναταῖστὸς (= ὁ ἀνοικτός) καὶ γ) ἡ τεσσέρα. Γενικῶς, οἱ σχηματισμοὶ καὶ τῶν τριῶν τούτων τύπων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἰδιόρρυθμοι καὶ διαφορετικοὶ τῶν λοιπῶν ἀρκαδικῶν χορῶν. Ὅπως ἡ γλῶσσα τῶν κατοίκων ἔρχεται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, οὕτω δὲν ἀποκλείεται νὰ συμβαίῃ ὁμοίως καὶ προκειμένου διὰ τοὺς χοροὺς τῆς Τσακωνίας.

Γενικὴ παρατήρησις, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς μελέτης τοῦ συγκεντρωθέντος μικροῦ εἰς ποσὸν λαογραφικοῦ ὕλικου, εἶναι: ὅτι, ὅπως περιεσώθη ἡ ἀρχαία δωρικὴ γλῶσσα, οὕτω πρέπει νὰ μὴ ἀποκλείεται καὶ ἡ παράλληλος ἐπιβίωσις ἀρχαϊκῶν δοξασιῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸν ψυχικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Μονομερῆς ἐπιβίωσις τῆς διαλέκτου θὰ ἦτο φαινόμενον παράδοξον, ἐνῶ ἡ μετ' αὐτῆς παράλληλος διατήρησις ἀρχαϊκῶν στοιχείων βίου εἶναι φυσικὴ.

¹ Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ τραγούδι «Πουλᾶκιν εἶχα στὸ κλουβί». Ἡ διασκευὴ του εἰς τὴν τσακωνικὴν διάλεκτον ἔχει δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν Νικόλαον Πολίτην (*Ἐκλογαί*, 1914, Ἐπίμετρον Β' ἀρ. 8). Τὸ πανελλήνιον πρότυπον εὐρίσκεται ὡς μοιρολόγι εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον τοῦ Ν. Πολίτου (ὑπ' ἀριθ. 204). Δεύτερον παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Δέφνερ ἀναφερόμενον μοιρολόγι εἰς τσακωνικὴν (βλ. εἰς *Λαογραφ.* τόμ. 7, 1923, σελ. 40). Τοῦτο προέρχεται ἀπὸ ἀντίστοιχον μοιρολόγι, τοῦ ὁποίου ὁ πρῶτος στίχος ἔχει: «Κρῦψε με, μάνα, κρῦψε με, νὰ μὴ μὲ πάρῃ ὁ Χάρος», τοῦ ὁποίου ἔχουν παραδοθῆ τρεῖς μόνον παραλλαγαί, δύο ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ μία ἐκ Μακεδονίας. Ἡ μακεδονικὴ παραλλαγή (*Μακεδονικά*, τόμ. Β', 1941 - 1952, σελ. 393) κατὰ κανόνα δὲν ἔχει τὰ δεύτερα ἡμιστίχια τῶν δεκαπεντασυλλάβων, ἀλλὰ μόνον τὰ πρῶτα καὶ οὕτω παρουσιάζει μορφήν μοιρολογίου ἀπηρτισμένου ἐξ ὀκτασυλλάβων. Ἐκ τῶν δύο ἀρκαδικῶν παραλλαγῶν, ἡ μία (*Λαογρ.* τόμ. 5, σελ. 163, ἀρ. 50) εὐρίσκεται ἐν συμφυρμῶ με στίχους ἐξ ἄλλων τραγουδιῶν, ἐνῶ ἡ ἄλλη παραλλαγή (Λ.Α. 125, σελ. 213-214, ἀρ. CLXX (β')—Βαλτεσινικός Γορτυνίας) εἶναι ἡ καλύτερα ἐξ ὄλων.

Τρίτον τραγούδι τῆς αὐτῆς κατηγορίας εἶναι τὸ «τοῦ Νεκροῦ Ἀδερφοῦ». Τοῦτο, μεταγλωττισμένον εἰς τσακωνικὴν διάλεκτον, ἀνεῦρε καὶ κατέγραψε τὸ θέρος τοῦ 1875 ὁ Μιχαὴλ Δέφνερ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐδημοσίευσε βραδύτερον (*Λαογρ.* τόμ. 7, 1923, σελ. 37 - 39) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Βουρκόακα» (= ὁ βρικόλακας).

**Mission folklorique dans la région de Tyros
(province de Kynouria, Péloponnèse)
du 28 juillet au 8 août 1964**

par Const. Romaios

L'auteur expose les résultats de sa mission folklorique dans la région de Tyros de Kynourie (Péloponnèse) du 28 juillet au 8 août 1964.

Cette région se trouve isolée entre le golfe d'Argolikos et les rochers du mont Parnon. Dans cet arrondissement survit, comme langage vivant, le dialecte tsakonien, lequel, comme on sait, provient directement du dialecte antique dorien. Ainsi, quelqu'un qui entend les indigènes parler leur idiome archaïque dorique, a l'impression d'entendre une langue étrangère et incompréhensible.

Partant du principe qu'avec la langue archaïque ont dû survivre aussi d'autres éléments de la vie populaire l'auteur a recueilli des informations relatives, surtout sur les coutumes du mariage, de la mort et du culte populaire. Il s'intéressa également aux chansons et danses populaires de cette région.

Dans les coutumes matrimoniales, l'auteur a remarqué qu'on observe le feu sacré familial du foyer, tandis que parmi les coutumes funèbres, on conserve jusqu'à ce jour celle qui consiste à enterrer les morts ensemble avec des feuilles d'olivier, coutume que les anciens Spartiates pratiquaient (Plutarque, Lycurgue 27).

En ce qui concerne les chansons populaires, on remarque que dans le dialecte tsakonien, on n'a pas créé de chansons locales, originales, sauf des chants funèbres (mirologues) et des berceuses. Certaines chansons populaires des autres catégories qu'on trouve à Tyros, ont été introduites des provinces avoisinantes du Péloponnèse et ont été adaptées au dialecte tsakonien. Contrairement aux chansons qui sont importées, comme nous venons de le dire, les danses populaires paraissent être de tradition locale, et sont principalement des syrto. On distingue trois variantes: a) le κλειστός, b) le «ἀναταϊστός» (=ἀνοιχτός), et c) la danse de «Tessera», toujours sur un rythme de syrto.

Δ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ

(13 ΙΟΥΛ. — 11 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν τῆ ἐντολῆ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πραγματοποιουμένων ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου εἰργάσθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους 1964 εἰς τὴν νῆσον Σάμον. Λόγω τοῦ περιορισμένου χρόνου τοῦ ἐνὸς μηνὸς ἐνετόπισα κατ' ἀνάγκην τὴν ἔρευνάν μου εἰς τέσσαρα μόνον χωρία, ἧτοι τὸ *Πυθαγόρειον* (πρῶην *Τηγάνι*), τὴν *Χώραν*, τοὺς *Μυτιληνοὺς* καὶ τὸ *Παλαιόκαστρον*, ἅτινα καλύπτουν τὴν πλησιέστερον πρὸς τὴν ἔναντι Μικρὰν Ἀσίαν παρὰ τὸν καλούμενον ἑπταστάδιον πορθμὸν περιοχὴν τῆς νήσου.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν νῆσον καθίστατο τοσοῦτω μᾶλλον σκόπιμος, ὅσῳ δὲν ὑπῆρχεν ἐξ αὐτῆς λαογραφικὸν ὑλικὸν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχείῳ. Πλουσίαν σχετικῶς ὕλην εὐρίσκει τις δημοσιευμένην εἰς ἑξακοσίας περίπου σελίδας τοῦ πέμπτου τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπαμειν. Σταματιάδου¹, ἧτις ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀφορᾷ εἰς ὀλόκληρον τὴν νῆσον, διότι ἐλλεῖπει εἰδικωτέρα μνεῖα ὑπὸ τοῦ συγγο. τῶν χωρίων ἐξ ὧν λαμβάνει τὸ παρ' αὐτοῦ δημοσιευόμενον ὑλικόν. Λαογραφικὴ ὕλη εὐρίσκειται ἔτι ἐγκατεσπαρμένη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ν. Ζαφειρίου ἐκδιδόμενον Ἀρχεῖον Σάμου².

Ἐκ τῶν χωρίων εἰς τὰ ὁποῖα διεξήχθη ἡ ἐν λόγω ἔρευνα τὸ Πυθαγόρειον ἦτο παλαιότερον ἀκμάζουσα ἐμπορικῶς κωμόπολις. Οἱ κάτοικοι, ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ναυτιλίαν, ἐξετέλουν εὐρὸν διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον οὐχὶ μόνον ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ γενικώτερον πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου βρεχομένας χώρας.

Πυκνοτάτη ἦτο ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Μικρασιατικῶν ἰδίᾳ ἀκτῶν, ἔνθα πρὸ τῆς ἐκεῖθεν ἐκριζώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τὸ 1922 ὑπῆρχον συμπαγεῖς Ἑλληνικοὶ πληθυσμοί.

Τὸ Πυθαγόρειον ἀπετέλει ἔτι σπουδαιότατον ἀλιευτικὸν κέντρον. Σήμερον εὐρίσκειται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐν μεγίστη παρακμῇ συντελεσάσης πρὸς

¹ Σαμιακά, τόμ. 5, ἐν Σάμῳ 1887, σ. 23 - 612.

² Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 1 - 6 (1946 - 1962).

τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς προσφάτου ἀπαγορεύσεως τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ ἀλιεύουν οἱ Ἕλληνες παρὰ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια, ἔνθα ὑπάρχει ἀφθονία ἀλιευμάτων.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι ποικίλης προελεύσεως. Ἀποτελεῖται ἐκ κατοίκων ἐγκατεστημένων ἐνταῦθα ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου¹ ἢ προσφύγων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θυμάτων τῆς κατὰ τὸ 1922 ἐθνικῆς καταστροφῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν λαμβάνει τις παρὰ τῶν κατοίκων, εὐθύς ὡς ἤθελεν ἐρωτήσῃ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. «*Ἐδῶ οἱ Τηγασιῶτες δὲν ἔχ'νε παππούς*», λέγουν, ὅπερ σημαίνει ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπήλυδες.

Οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν ἐρευνηθέντων χωρίων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοί. Ἀσχολοῦνται κυρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν καπνοῦ καὶ δημητριακῶν. Ἡ ἐγγὺς Χώρα ἦτο παλαιότερον πρωτεύουσα τῆς νήσου. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Βαθῆος, τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μεταφορὰν τῶν ἐναπομεινασῶν δικαστικῶν, ἀστυνομικῶν κ.ἄ. ἀρχῶν εἰς τὸ Πυθαγόρειον, ἔχει περιπέσει εἰς μαρασμόν. Οἱ Μυτιληνοὶ ἀπετέλουν πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν μεγάλην ἐξ ἑπτὰ περίπου χιλιάδων κατοίκων κωμόπολιν μὲ ἀγροτικὸν καὶ γεωργικὸν χαρακτῆρα. Σήμερον τὸ ἥμισυ περίπου τῶν κατοίκων αὐτῶν ἔχει μετοικήσει κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Πλησιέστατα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν Βαθὺ εὐρίσκεται τὸ μικρὸν χωρίον Παλαιόκαστρον, διὸ ἡ ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀστικὸν τοῦτο κέντρον εἶναι πυκνοτάτη.

Ἡ συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν ὡς ἄνω χωρίων λαογραφικὴ ὕλη, ἣτις καλύπτει τὰς πλείστας τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, κατεγράφη εἰς 418 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8^{ου} μεγάλου, καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' αὐξ. ἀρ. 2891. Αὕτη περιλαμβάνει: παροιμίας 72, πολύστιχα ἄσματα 165, δίστιχα 42, ρίμας 3, παραδόσεις 49, ἐπιδάς 27, παραμύθια καὶ συναφεῖς διηγήσεις 6, εὐτραπέλους διηγήσεις 14, αἰνίγματα 80, παίγνια 9, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, δημώδη ἰατρικὴν, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ ἐνεργείας, λατρευτικὰ ἔθιμα, μαντικὴν, εἰδήσεις ἐκ τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ καὶ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, δημώδη μετεωρολογίαν, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς βιοτεχνίας, τῆς οἰκίας, τῶν μουσικῶν ὀργάνων κλπ. Ἐξ ἄλλου

¹ Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἐντόπιοι. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ Σάμος ὑπέστη παντελεῖ σχεδὸν ἐρήμωσιν κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα καταστᾶσα φωλεὰ πειρατῶν. Τὸ 1475 οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἐγκαθίστανται εἰς Χίον. Ὁ ἀνασυννοικισμὸς αὐτῆς ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Κατὰ τὰς παραδόσεις οἱ νέοι κάτοικοι προῆλθον ἐκ Χίου, Πάτμου, Βουρλῶν, Μυτιλήνης, Πελοποννήσου, Νάξου, Ρόδου, Κύπρου, Κρήτης, Εὐβοίας κλπ. (Ἰδὲ σχετικῶς Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. Β1, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 106 - 109).

ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου *Butoba*, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἠχογράφησα 79 μελωδίας δημοδῶν ᾠμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν¹.

Γενικῶς ἐπισκοποῦντες τὴν ὡς ἄνω συλλεχθεῖσαν ὕλην παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἔχουν τοπικῶς ἀποχρωματισθῆ, τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν λαβοῦσαν χώραν παλαιότεραν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, ἣτις διέκοψε τὴν ἀπὸ μακροῦ ὑπάρχουσαν παράδοσιν². Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς ειδικωτέρας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ὕλικου τούτου.

Τὰ καταγραφέντα ᾠσματα, ἀποτελοῦντα σπουδαῖον μέρος τῆς συλλογῆς, εἶναι ποικίλων κατηγοριῶν, ἦτοι ἀκριτικά, παραλογαί, λατρευτικά, ἐρωτικά, γαμήλια κ.ἄ. Πολλὰ τούτων, ἰδίᾳ ἐν Πυθαγορείῳ, κατέγραψα ἐκ προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας πληροφορητῶν, οἵτινες ἦδον ταῦτα ἐν τῇ προτέρᾳ πατρίδι αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ᾠσματα κατέγραψα ἐκ Σαμίων, ἅτινα εἶχον ἐνίοτε ἐκμάθει, ἰδίᾳ οἱ ἄνδρες, ἐκ προσφύγων ἢ κατὰ τὰ ταξίδια των εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Τὰ ᾠσματα ταῦτα μετεφέρθησαν ἀσφαλῶς ἐνταῦθα καὶ κατέστησαν κτῆμα καὶ πολλῶν ἄλλων ἐντοπίων. Ἐξ ὅσων πληροφοριῶν κατώρθωσα νὰ συλλέξω, τὰ πολυστιχα ταῦτα ᾠσματα ἦδοντο κατὰ κύριον λόγον καθ' ὃν χρόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ «βελονιάσουν» τὰ συγκεντρωθέντα κατὰ τὰς πρώτας πρωῖνὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ὥρας φύλλα καπνοῦ. Αἱ μελωδίαί των δὲν ἔχουν μεγάλην ποικιλίαν. Τοῦναντίον πλεῖστα τούτων, ἰδίᾳ τὰ ἀκριτικά καὶ αἱ παραλογαί, ἔχουν τὴν αὐτὴν μελωδίαν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενόν των εἶναι γνωστὰ βεβαίως καὶ ἐξ ἄλλων τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος περιοχῶν, ἂν καὶ τινὰ αὐτῶν παρουσιάζουν ἐνίοτε ἐνταῦθα ἀξιοσημειώτους ιδιοτυπίας. Σχετικῶς διαδεδομένον ἀπαντᾷ τὸ δημῶδες ᾠσμα τὸ γνωστὸν ὡς ὄνειρον τῆς Παναγίας, ὅπερ κατέγραψα εἰς τρεῖς παραλλαγὰς ἐκ τῶν χωρίων Πυθαγορείου καὶ Χώρας. Τὸ ᾠσμα τοῦτο χρησιμεύει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς φυλακτήριον κατὰ παντὸς ἐπαπειλοῦντος κακοῦ³.

Περὶ ᾠμάτων, οἷα τὰ ἀνωτέρω πολυστιχα, ᾠδομένων κατὰ τοὺς χοροὺς οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ σήμερον λόγος, τοῦλάχιστον ὡς ἀντελήφθη. Οἱ παλαιοὶ χοροὶ ἐξ ἄλλου παραμερίζονται ὁσημέραι μὲ γοργότατον ρυθμόν. «*Πρῶτα γινότανε ἄλλοι χοροί. Τώρα ἔχουν ἀλλάξει. Δὲν ἔχει κανένα γνήσιο πρᾶμα*» (χειρ., σ. 33).

¹ Πρὸς τοὺς κ. κ. Λεωνίδα Μισιτζῆν, διδάσκαλον Πυθαγορείου, πρόεδρον τῆς κοινότητος Παλαιοκάστρου, πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἷονδήποτε τρόπον συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μου.

² Ἴδὲ καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἑγκυκλ. 21 (1933), σ. 511-512.

³ Ἴδὲ σχετικῶς Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ δημῶδες ᾠσμα «ὄνειρο τῆς Παναγίας», Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 35-50.

Οὕτω βλέπει τις σήμερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου νὰ χορεύουν κατὰ τὰς λαϊκὰς κατὰ τόπους πανηγύρεις ποικίλους καὶ μᾶλλον συγχρόνους χορούς εἰσαχθέντας ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων ὑπὸ τὴν συνοδείαν πλήρους, θὰ ἔλεγέ τις, ὀρχήστρας.

Βεβαίως δὲν ἔλλείπουν καὶ χοροί, οἷον ὁ πηδηχτός, ὁ μπάλλος, ὁ τσάμικος, ὁ συρτός στα τρία κ.ἄ. (χειρ., σ. 35-36), οἵτινες εἶναι ἐν χρήσει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Ἑλ-

Εἰκ. 1. Ἄσκαυλος.

ληνικοῦ χώρου. Ἐνταῦθα σημειῶ ὅτι κατὰ τὸν χορὸν «στα τρία», τὸν ὁποῖον χορεύουν ἀναμῖξ ἄνδρες μετὰ γυναικῶν «μὲ τὰ χέρια ἀγκαλιὰ τὸ ἓνα πάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο» ὁ σύρων αὐτὸν λέγεται κάβος. Κάβος δύναται νὰ εἶναι καὶ γυνή (χειρ., σ. 35). Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ χοροῦ καλεῖται οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης ἀναφέρει ὅτι ὁ πρῶτος χορευτὴς λέγεται: ὁ εἰς τὸν κάβον¹.

Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούνα) ὡς μουσικὸν ὄργανον ἦτο παλαιότερον καὶ ἐνταῦθα ἐν εὐρείᾳ χρήσει. Σήμερον χρησιμοποιεῖται κατ' ἔθος μόνον κατὰ τὰς ἀπόκρεως. Οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικὸν τύπον, κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 429. Τὰ περὶ χορῶν παρὰ Σαμίους γενικώτερον ἰδὲ αὐτόθι, σ. 429 κ.ἑξ.

ὁ μὲν δεξιὸς αὐτοῦ αὐλὸς φέρει 5 ὀπὰς, ὁ δ' ἀριστερὸς μίαν (ἰδὲ εἰκ. 1). Περὶ τῆς κατασκευῆς του ὑπάρχει ἐν τῷ χειρογράφῳ λεπτομερὴς περιγραφή (χειρ., σ. 297-300)¹.

Ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν παραδόσεων ἀναφέρω τὴν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Παλαιοκάστρου περὶ Ἴχνους ἐπὶ βράχου, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς πέταλον ἵππου. Διηγοῦνται ἐνταῦθα ὅτι τοῦτο εἶναι «τ' Ἄι Γιωργιοῦ τὸ πέταλο». Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης πιστεύεται ὅτι διῆλθέ ποτε ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ὁ ἵππος του ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς πλακὸς καὶ ἀπέμεινεν ἐπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν τὸ ἶχνος τοῦ πετάλου του εἰς φυσικὸν μέγεθος (χειρ., σ. 277).

Βράχος πελώριος κείμενος εἰς τὸν «Κάβο τῆς γριᾶς ποδιᾶς» καλεῖται «τοῦ Σαμψῶν ὁ βράχος». Κατὰ παράδοσιν τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἐν Πυθαγορείῳ καὶ Παλαιοκάστρῳ ὁ βράχος οὗτος ἐξεσφενδονίσθη ὑπὸ τοῦ Σαμψῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία (χειρ., σ. 33 καὶ 350). Ἐξ ἄλλου ὁ Σαμψῶν πιστεύεται ὡς «ὁ πρὸ ἀντρειωμένος» (χειρ., σ. 355' πρβλ. καὶ σ. 351). Ὁμοίαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω παράδοσιν τῆς ἐκσφενδονήσεως ὑπὸ τοῦ Σαμψῶν ὑπερμεγέθους βράχου ἔχει δημοσιεύσει ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐκ Χίου², ἥτοι ἐκ περιοχῆς οὐχὶ μακρὰν κειμένης ἐκείνης τῆς Σάμου.

Ἐξ ἄλλου κατὰ παράδοσιν ἐκ Φιγαλίας, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πολίτου³, οἱ παλαιοὶ ἄνθρωποι θεωροῦνται «ἀντρειωμένοι σὰν τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Σαμψῶν». Ἡ πρώτη τῶν ἀνωτέρω παραδόσεων, παρατήρησεν ὁ αὐτὸς Πολίτης, ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους περὶ γιγαντομαχίας μύθους, ἀντὶ δὲ «ἀρχαίου λησμονηθέντος ὀνόματος, ὁ γίγας ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἀνδρειωμένου τῆς Ἑβραϊκῆς μυθολογίας Σαμψῶν»⁴. Ἡ γειτνίασις τῶν τόπων ἐξ ἄλλου ἐνθα οἱ βράχοι οὗτοι τοῦ Σαμψῶν καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑποψίαν ὅτι ἡ πλασθεῖσα παράδοσις ἐκ τοῦ ἑνὸς μετεφέρθη καὶ ἀπεδόθη καὶ εἰς τὸν ἕτερον αὐτῶν.

Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ Παλαιοκάστρῳ κατέγραψα παράδοσιν ἀναφερομένην εἰς τὴν πῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα αὐτῆς ἔχουσαν οὕτω. «Πήγαινε στὴν Πόλι ὁ βασιλεὺς Κωσταντῖνος κ' ἐπῆγε κάποια θεία δύναμις καὶ τοῦ προσέφερε ἕνα σπαθὶ ξύλινο. Ἄντε, λέει, καημένε, πὸν θὰ πάρω τὸ ξύλινο σπαθί. Κ' ἐπῆγε ὁ Τοῦρκος κ' ἔκαμε τεμενὲ καὶ τό' πηρε κ' ἐκυρίεψε ὅλο τὸν

¹ Ἰδὲ γενικώτερον περὶ αὐτοῦ Σπυρ. Δ. Περισιτέρη, Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ'/ΙΔ' (1960-1961), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 52-72. Περὶ τῶν μουσικῶν δυνατοτήτων εἰδικῶς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τύπου ἰδὲ αὐτόθι, σ. 66.

² Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 60, ἀρ. 112.

³ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 53, ἀρ. 93.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σ. 741-742. Ἰδὲ ἔτι καὶ τὰ σχόλια τῆς ὑπ' ἀρ. 93 παραδόσεως αὐτόθι, σ. 731. Πρβλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Λαογρ. 18 (1959), σ. 215, ἀρ. 29.

κόσμο. Τοῦ ἔπε ἡ δύναμις, τὸ σπαθὶ αὐτὸ πού σου δίνω πᾶρ' το, θὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις» (χειρ., σ. 278).

Λαϊκαὶ διηγήσεις περὶ τῆς τύχης τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀπαντοῦν, ὡς γνωστόν, εὐρέως διαδεδομένα¹. Μὲ περιεχόμενον ὡς ἡ ἀνωτέρω, καθ' ἣν ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ αὐτοκράτορος νὰ παραλάβῃ τὸ ἐκ ξύλου σπαθί, ὅπερ θεία δύναμις προσέφερεν εἰς αὐτόν, εἶναι λίαν περιορισμένα. Κατὰ διήγησιν ἐκ Θράκης ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ λάθους δὲν παρέλαβε τὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς του προσφερθὲν ξύλινον σπαθὶ ἀλλὰ τὸ σιδηροῦν καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς, διότι ὁ Τοῦρκος παραλαβὼν τὸ ξύλινον ἀνεδείχθη νικητῆς². Κατ' ἄλλας παραδόσεις τὸ ξύλινον σπαθὶ δίδει ἄγγελος Κυρίου εἰς τὸν Κωνσταντῖνον· περιφρονήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως τὴν προσφορὰν ὡς εὐτελεῖ, ἐπέδωκε τοῦτο ὁ ἄγγελος εἰς τὸν Μωάμεθ ἢ γενικώτερον τὸν Τοῦρκον³. Ἄλλη παράδοσις ἐκ Καλύμνου Δωδεκανήσου, συμφυρομένη πρὸς τὴν γνωστὴν τῶν τηγανισμένων ψαριῶν, ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπροξένησε διὰ τοῦ ξυλίνου σπαθιοῦ μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους, εὐθύς ὡς ἀνηγγέλθη εἰς αὐτόν ἡ πτώσις τῆς πρωτεύουσας. Τὸ σπαθὶ ὁμως περιῆλθεν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς μόνον προσωρινῶς, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν πάντοτε, τὰ τέκνα τοῦ Κωνσταντῖνου ἐξευμενίσαντα τοὺς Τούρκους διὰ δώρων ἔλαβον τοῦτο ὀπίσω «καὶ τώρα κρατοῦν το οἱ Ἕλληνοὶ καὶ τ' ἀγρόνια τοῦ Κωσταντῆ. Καὶ μέλλει τώρα νὰ γενῆ πόλεμος κ' ἡ ὥρα πού θὰ παρῆ ἡ Πόλη, θὰ βοηθήσῃ μιάλου πρᾶμα τὸ ξύλενο σπαθὶ καὶ θὰ παίξῃ θρῆνος στοὺς ἐχθρούς»⁴. Ὁ παραλαβὼν τὸ σπαθὶ τοῦτο Τοῦρκος τέλος εἶναι καθ' ἑτέραν Σαμίαν παράδοσιν καὶ ὁ ἀναγγεῖλας τὴν πτώσιν τῆς Πόλεως εἰς τὴν καλόγριαν, «πού τηγάνιζε τὰ ψάρια», ἥτις ἀπιστήσασα ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν φοβερὰν εἶδησιν ἐπέισθη κατόπιν ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ γεγονότος ὅτι ριφθέντες αἰφνιδίως οἱ ἰχθύες ἐντὸς παρακειμένης λίμνης ἐζωντάνευσαν (χειρ., σ. 278)⁵. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ξύλινον σπαθὶ

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 19-27, ἀρ. 28-43, τόμ. Β', σ. 651-691.

² Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Θρακικαὶ παραδόσεις, Η.Μ.Ε. 1922, σ. 251.

³ Ἀρχεῖον Θρακ. καὶ Λαογρ. Θησ., τόμ. Γ' (1936-37), σ. 117-118 (Μάδυτος). *André Mazon*, Contes Slaves de la Macédoine sud-occidentale, Paris 1923, σ. 87, 17 καὶ σ. 182. (Ἰδὲ καὶ κρίσιν Στίλπ. Κυριακίδου, ἐν Λαογρ. 8 (1921-25), σ. 604). Ἡ διήγησις προφανῶς διεδόθη εἰς τοὺς Σλάβους ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.

⁴ Γιάννη Ζερβοῦ, Παραδόσεις - Ἱστορικὰ παραμυθολογήματα [κλπ.], Δωδ. Ἀρχεῖον, τόμ. 3 (1958), σ. 240.

⁵ Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 21, ἀρ. 31 καὶ 32, τόμ. Β', σ. 656-658.

ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ παραμύθια¹, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν του, καθ' ἣ γράφει ὁ Στίλπων Κυριακίδης, «εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι πολλάκις ἀντικείμενα ἐξ ἄλλης ὕλης ἢ τῆς συνήθους, εἴτε εὐγενεστέρας εἴτε καὶ ἀτελεστέρας, ἔχουν δύναμιν ὑπερφυσικὴν»²

Ἐκ τῶν αἰτιολογικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατωτέρω παρατιθεμένη, ἣτις πειρᾶται νὰ δείξῃ τὴν προέλευσιν τῆς πίστεως περὶ τῆς γυναικὸς ὡς πονηροῦ πλάσματος τῆς θείας δημιουργίας. «Ὁ Θεὸς ὅταν εἶδε τὸν Ἀδάμ, τὸν ἐλυπήθηκε, πὺν ἦταν μόνος. Ἦθελε νὰ τοῦ κάμῃ κ' ἓνα σύντροφο καὶ ἀφοῦ ἀφήρесе ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἓνα κομμάτι κρέας, ἐπῆγε εἰς τὸ ἐργαστήριον ὁ Θεός, νὰ κάμῃ τὴν Εὐάν. Τὴν ὥραν πὺν ὁ Θεὸς βαστοῦσε τὸ κρέας μιὰ ἀλεποῦ ἄρπαξε τὸ κρέας καὶ τὸ ἔβαλε στὰ πόδια. Μέχρις ὅτου φθάσῃ ὁ Θεὸς τὴν ἀλεπού, εἶχε μισοφαγωμένο τὸ κρέας. Τότε ὁ Θεὸς ὠργίστηκε καὶ διεμέλισε τὴν ἀλεπού καὶ συνεπλήρωσε τὸ κρέας πὺν εἶχε φάει καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔπλασε τὴν Εὐάν. Γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα εἶναι πονηρὴ ἀλεπού» (χειρ., σ. 233).

Σημαντικὸν ἀριθμὸν παραδόσεων συνέλεξα περὶ τῶν Νεραίδων, τῶν ὁποίων τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὅμοια πρὸς τὰ γνωστὰ καὶ ἀλλαχόθεν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σημειωτέα μόνον ἡ πίστις ὅτι αἱ Νεραίδες εἶναι καὶ εὐεργετικοὶ δαίμονες. «Οἱ Ἀνεράδες φανερόν ἦταν κ' ἐκάνανε καλά. Ὅποιον ἐβλέπανε, δὲν τὸν ἐβλάπτανε, ἐδώνανε χρήματα σισοὶ φτωχοί». Τὰς πληροφορίας ὅμως ταύτας ἠρύσθη ἐκ γυναικός, ἣτις εἶχε ζήσει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν. Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης (ἐνθ' ἀν., σ. 396, σημ. 1) ἀναφέρει ὅτι παρὰ τοῖς Σαμίσις αἱ Νεραίδες θεωροῦνται οὐχὶ ὡς εὐεργετικὰ ἀλλ' ὡς κακοποιὰ δαιμόνια.

Ἐκ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων εἰδικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ παραμύθι, καθ' ὃ ἐκ τῆς κνήμης ἀνδρός, συζύγου ἀτέκνου γυναικός, καταστάντος ἐγκύου κατόπιν βρώσεως μαγικοῦ διὰ τὴν σύζυγον προοριζομένου μήλου, γεννᾶται παιδίον (χειρ., σ. 14-16). Τὸ παιδίον τοῦτο μετὰ πολλὰς εὐθύς μετὰ τὴν γέννησίν του μακρὰν τῆς οἰκίας του περιπετείας ἐπανέρχεται εἰς αὐτήν, ἐνθα καὶ ἀναγνωρίζεται, ἀφοῦ ἀφηγήθη αἰνιγματωδῶς τὰς περιπετείας, ἃς ὑπέστη μακρὰν τοῦ πατρικοῦ οἴκου εὐρισκόμενον. Ὁ Δημ. Σ. Λουκάτος, ἐξετάσας ἐκτενῶς τὸ θέμα³, παραθέτει ἐκ

¹ *Jean Prio*, Νεοελληνικὰ παραμύθια, Copenhagen 1879, σ. 132· πρβλ. *Στίλπ. Κυριακίδης*, ἐν *Λαογρ.*, ἐνθ' ἀνωτ. καὶ *Γεωργ. Ἀ. Μέγα*, Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης ὑπόθεσις, *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τόμ. 2, 1956, σ. 159-160 (ἀνάτ., σ. 13-14).

² *Η.Μ.Ε.*, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 252.

³ *Δημ. Σ. Λουκάτου*, Πατὴρ τίκτων. Σχετικαὶ περιπτώσεις εἰς δύο τύπους παραμυθίων, Ἐπετ. *Λαογρ. Ἀρχ.*, τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 27-42.

τῶν ὑπ' ὄψει του παραλλαγῶν τοὺς αἰνιγματικούς στίχους 14 παραλλαγῶν¹. Εἰς τούτους προσθετέοι οἱ στίχοι τῆς ἰδικῆς μου παραλλαγῆς, οἵτινες διαφέρουν ἐκείνων τοῦ Λουκάτου :

*Ἡ μάνα μου μ' ἀγόρασε
ἀφέντης μου γγαστρῶθηκε
αἰτὸς μ' ἐπῆρε,
στὰ παλάτια του μ' ἐπῆγε.
Μιὰ γριὰ μ' ἐγέλασε
κάτω μ' ἐκατέβασε.*

(χειρ., σ. 15-16).

Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, πανελληνίως γνωστὸν καὶ λίαν προσφιλές, κατέγραψα ἐν Χώρα, διεσκευασμένον εἰς ποίημα εἰς ὁμοιοκαταλήκτους δεκαπεντασυλλάβους στίχους (χειρ., σ. 127). Ἐμμετρος ἀφήγησις αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Εἰσηναίου Κ. Ἀσωπίου Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ 1880, σ. 401-404, εἶτα ἐν Ζωγραφείῳ Ἀγῶνι, τόμ. Α' (1891), σ. 389-390 καὶ ἀλλαχοῦ, φέρεται δ' ὡς ποίημα τῆς Μαριέττας Μπέτσου, ἐμπνευσθὲν ἐκ παλαιότερου γαλλικοῦ κειμένου τῆς Σταχτοπούτας².

Ὀλίγας σχετικῶς εἰδήσεις συνεκέντρωσα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν παλαιότερον λαϊκὸν δίκαιον τῆς νήσου καὶ τοῦτο, διότι οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν πολλάκις εἰς θέσιν ἐρωτώμενοι ὑπ' ἐμοῦ νὰ ἀποκριθοῦν ἀξιόλογόν τι. Ἐν Χώρα κατέγραψα τὰς ἐξῆς δύο παροιμίας, αἵτινες ἔχουν ἴσως σχέσιν πρὸς τὸ λαϊκὸν δίκαιον: *Κράτα, γέρο, νὰ ἔχης. Ὅποιος γέρος δὲν κρατεῖ, θέλει δέκα μὲ ταυτή.* (δηλ. τὴν μαγκούραν). Αἱ παροιμίας σημαίνουν ὅτι οἱ γέροντες δέον ὅπως κρατοῦν δι' ἑαυτοὺς μέρος τῆς περιουσίας των, ἥτοι μὴ τὴν διανέμουν ὀλόκληρον εἰς τὰ τέκνα των, διότι ἄλλως τυχὸν ἐγκαταλειπόμενοι κινδυνεύουν νὰ περιστοῦν εἰς ἔνδειαν (χειρ., σ. 182)³.

Ἡ πρώτη παροιμία ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἶναι πολλαχοῦ γνωστή⁴, ἡ δὲ δευ-

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39. Παραλλαγή τοῦ παραμυθίου εἶναι γνωστή καὶ ἐν Μήλῳ· ἰδὲ αὐτόθι, σ. 292.

² Ἰδὲ σχετικῶς Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας στὶς ξένες καὶ στὶς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς, Παρνασσός, τόμ. Α' (Ἀθῆναι 1959), σ. 461-485. Ἐν σ. 474, σημ. 1 βιβλιογραφία τῶν παραλλαγῶν.

³ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίας, τόμ. Γ', 1901, σ. 578 κ. ἐξ.

⁴ Εὔρηται καὶ παρὰ Ἐπαμ. Σταματιάδῃ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 129, ὅπου ὁμως ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ συγγρ. μεταφορικῶς «ὅτι δέον νὰ φυλάσσωμεν ἐγκαίρως, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα μίαν ἡμέραν ἐνδεεῖς».

τέρα γνωστή και ἀλλαχόθεν ἀπαντᾶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν διατύπωσιν καὶ ἐν Νάξῳ¹.

Οἱ συνεταῖροι παλαιότερον ἐκαλοῦντο *κολληγοί* (ἐν. ὁ *κολληγας*) καὶ ὁ συνεταιρισμὸς *κολληγιά*. «Οἱ *κολληγές* εἶναι παντοῦ, στ' ἀμπέλια, στὰ χωράφια, παντοῦ» (χειρ., σ. 181). Οἱ ἀκτήμονες ἢ καὶ οἱ ἔχοντες ὀλίγα κτήματα ἐμίσθωνον συνήθως τὰ κτήματα τῶν ἄλλων, τὰ ἐκαλλιέργουν, εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας δ' ἔδιδον τὸ ἥμισυ ἢ μέρος τῶν προϊόντων, κατὰ τὴν συμφωνίαν ἣν μετ' αὐτῶν εἶχον συνάψει.

Ὡσαύτως οἱ γεωργοί, οἵτινες διαθέτοντες ἕνα μόνον ἀροτῆρα βοῦν δὲν ἠδύναντο νὰ ὀργώσουν τοὺς ἀγρούς των, συνῆπτον *κολληγιά*ν μετ' ἄλλων καὶ οὕτως ἐκ περιτροπῆς ἐκαλλιεργοῦντο τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς κτήματα.

Εἰδήσεις περὶ λατρευτικῶν ἐθίμων λίαν ἐνδιαφερόντων συνεκέντρωσα ἀρκείας. Περί τινων ἐξ αὐτῶν θὰ γίνῃ ἀμέσως κατωτέρω λόγος.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ νέου ἔτους γίνονται τὰ λεγόμενα «*ποδαρικά*»². Ἐν ἄτομον ἐκκινεῖ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας, προηγεῖται τῶν ἄλλων καὶ κατευθύνεται πρὸς τὴν οἰκίαν. Καθ' ὁδὸν δὲν ὀμιλεῖ, εἰς οὐδένα ἀπευθύνει ἔστω καὶ χαιρετισμόν, ἐν ᾧ εἰς τὰ θηλάκιά του ὑπάρχει ἐν ρόδι. Ὅπισθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἔχει τοποθετηθῆ ὕδωρ ἐντὸς δοχείου ὡς καὶ σιδηροῦν ἀντικείμενον, συνήθως κλείς. Εἰσερχόμενον τὸ ἄτομον ἐντὸς τῆς οἰκίας πατεῖ ἐπὶ τῆς κλειδὸς καὶ λέγει: «*Καλημέρα κι Ἄι Βασίλης, τὸ νέο ἔτος μὲ ὑγεία καὶ εὐτυχία νὰ τὸ περάσωμε, σίδερο πατῶ, σιδερένιοι νὰ ἴμαστε*». Μετὰ ταῦτα λαμβάνει τὸ ὕδωρ, χύνει τρεῖς φορὰς καὶ λέγει ἐκάστοτε:

Ὡς τρέχει τὸ νερό,
νὰ τρέχη τὸ καλό.

Κατόπιν λαμβάνει τὸ ρόδι καὶ λέγει: «Ὡς εἶναι γεμᾶτο τὸ ρόιδο, νὰ εἶναι καὶ τὸ σπίτι μας γεμᾶτο καὶ ὅπως θὰ σκάση τὸ ρόιδο νὰ σκάσουν οἱ ὀχιτροί μας», «καὶ θὰ τοῦ δώση δυνατὴ κάτω, γιὰ νὰ σπάση». Ἐπακολουθεῖ ὑπὸ τοῦ ἰδίου μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ πέτρας, τὴν ὁποίαν εὗρισκει εἰς τὴν βρύ-

¹ Λ.Α. ἀρ. 1609, σ. 28, Ἀπεράθου (Δ. Β. Οἰκονομίδης, 1934). Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 142, παρέχει τὴν παραλλαγὴν «ὅποιος γέρο δὲν κρατεῖ θέλει δέκα μὲ ραβδί» καὶ ἐπιλέγει ἐρμηνεύων αὐτήν, «ὅτι δέον νὰ συγγιγνώμεθα τοῖς γέρουσι διὰ τὸ πολύπειρον αὐτῶν». Ὑπὸ τὴν διατύπωσιν ὅμως ταύτην εἶναι ἡ παροιμία ἄγνωστος ἀλλαχόθεν, ἐν ᾧ ἐλαφρότατα παρηλλαγμένη, ἥτοι «ὅποιος γέροσ δὲν κρατεῖ θέλει μιά μὲ τὸ ραβδί» ἀπαντᾶ ἐν Μάνη (Λ.Α. ἀρ. 1523α, σ. 75). Ὑποπτεύω ὅτι ὁ Σταματιάδης, μὴ καταγράψας ὀρθῶς τὴν παροιμίαν, ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐρμηνείαν, ἣτις δὲν τῆς ἀνήκει.

² Περὶ τοῦ ἐθίμου ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1963, σ. 58-59.

σιν. Ρίπτει πάλιν ὕδωρ καὶ λέγει: «*Καλημέρα κι Ἀι Βασίλης, ὡς τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχη καὶ τὸ καλό.*» Ἐφερα ἓνα κομμάτι μάλαμα», ἀναφωνεῖ μετὰ ταῦτα καὶ ρίπτει τὴν πέτραν ὀπισθεν τῆς θύρας. Εἰσερχόμενα εἰς τὴν οἰκίαν τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εὐχόνται διὰ τῆς φράσεως «*καλὴ χρονιά*». Ἐὰν ὁ χρόνος ἀποβῆ πράγματι καλός, τότε τὸ ποδαρικὸν θὰ κάμη πάλιν κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος τὸ αὐτὸ ἄτομον. Ἐν ἐναντία περιπτώσει δοκιμάζουν τὴν τύχην ἑτέρου τινός (χειρ., σ. 108-110)¹.

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς κ.ἄ. παρασκευάζουν τὴν τοπικῶς καλουμένην «*γιορτὴν*». Πρόκειται περὶ γεύματος, ὅπερ διαμοιράζεται εἰς τοὺς πανηγυριστὰς μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ προετοιμασία τῆς γιορτῆς ἀρχεταὶ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς παραμονῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἡμερῶν συγκεντρώνει σιτάρι, κρόμμου, ρεβίθια καὶ ἔλαιον, ἅτινα προσφέρονται δωρεὰν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν προσφέρεται δωρεὰν ὑπὸ ἀτόμου τινός, ὅπερ «*ἔχει τάξει*»², σφάγιον ἢ ἀγοράζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς διὰ χρημάτων συγκεντρωθέντων δι' ἐράνου. Τὸ σφάγιον προσάγεται ἔξω τῆς ἐκκλησίας, σφάζεται καὶ τιθέμενον ἐντὸς λέβητος βράζει ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Τὰ ὀστᾶ τοῦ κρέατος ἀφαιροῦνται ὡς ἄχρηστα καὶ μετὰ ταῦτα τίθενται τὸ σιτάρι καὶ τὰ λοιπὰ ὑλικά. Πάντα ταῦτα βράζουν ὁμοῦ δι' ὅλης τῆς νυκτός, τελικῶς δ' ἐκ τοῦ βρασμοῦ γίνεται ἓν μείγμα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁγιασμόν, ρίπτει ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν γιορτὴν καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ διανομὴ (χειρ., σ. 106-107. Ἰδὲ καὶ εἰκ. 2 καὶ 3)³.

Τὸ πολλαχοῦ διαδεδομένον ἔθιμον τῆς καύσεως τοῦ Ἰούδα⁴, εἶναι γνωστὸν καὶ ἐνταῦθα. Ὁ Ἰούδας καλεῖται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, Ἑβραῖος, ἢ καῦσις δ' αὐτοῦ λαμβάνει χώραν μετὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως. «*Τὸν κᾶνον με*

¹ Ἰδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἐνθ' ἀν., σ. 341 κ.ἑξ.

² Ἐν Παλαιοκάστρῳ με ἐπληροφόρησαν ὅτι «*ἐνὸς προφοῦσαν τὰ γίδια κ' ἔταξε ἓνα τραῖ σιτὸν Ἀἰ Γιώργη. Τὸ σφαξε καὶ τὸ ἔδωσε γιὰ τὴ γιορτὴ, δὲν κράτησε τίποτα καὶ σταμάτησε ἢ ἀρρώστια*» (χειρ., σ. 333).

³ Ἰδὲ καὶ Νικ. Ἰ. Ζαφειρίου, Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 5 (Ἀθῆναι 1956), σ. 177-178. Ἐν Πυθαγορείῳ ἤκουσα τὴν παροιμίαν: «*ὅποιος καῖ στὴν γιορτὴ, φυσᾶ καὶ τὸ γιαούρτι*» (χειρ., σ. 6-7).

⁴ Περὶ τοῦ ἐθίμου ἰδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. ἔτ. 3-4 (1941-42), σ. 27-28 καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Θρησκευτ. Ἠθ. Ἐγκυκλ., τόμ. 6 (Ἀθῆναι 1965), στ. 939-942, ἐνθα καὶ παρατίθεται σχετικὴ βιβλιογραφία.

παλιὰ ροῦχα, ἄχυρα, καὶ μέσα ρίχνουν φτίλια καὶ μπαρούτι. Τὸ Μέγα Σάββατον τὸν φτειάνουν, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος. Τὸν κρεμοῦν τὸ πρωί. Εἶναι ὅλη μέρα κρεμα-

Εἰκ. 2. Παρασκευὴ τῆς «γιορτῆς».

Εἰκ. 3. Πανηγυρισταὶ τρώγουν τὴν «γιορτήν».

σμένος μέχρι πὸν νὰ τελειώσῃ ὁ ἑσπερινός». Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑσπερινοῦ τὸν πυροβολοῦν ἢ ἄλλως θέτουν πῦρ εἰς αὐτόν (χειρ., σ. 164 καὶ 315-316). Κατὰ τὸν

αὐτὸν χρόνον ἀνήπτετο πυρά, ἣτις ἐκαλεῖτο «ἀφανός»¹. Ἐπ' αὐτῆς φαίνεται παρεδίδοτο τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα, ὡς συμβαίνει καὶ ἀλλαχοῦ². Ἐπὶ τοῦ ἀφανοῦ τούτου ἐρρίπτετο καὶ ὁ Μάρτης, ἦτοι τὸ ἐκ νημάτων βραχιόλιον, ὅπερ φέρουν οἱ παῖδες ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου³ πρὸς προφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν καυστικῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου (χειρ., σ. 164-165)⁴.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ λαμβάνουσα ἐνταῦθα χώραν σατυρική παράστασις τοῦ καθῆ κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν ἀπόκρεων (ἴδὲ περιγραφὴν εἰς χειρ., σ. 161-163). Διεξοδικώτατα περιγράφει αὐτὴν καὶ ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης⁵. Οὗτος φρονεῖ ὅτι «τὸ ἔθιμον τοῦτο σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων πολέμους, οἵτινες ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ ἐν Σάμῳ καθήρεσαν τὴν τέως παντοδύναμον τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἀντικαταστήσαντες ταύτην διὰ τῆς ρωσικῆς»⁶.

Ἀξιοσημεῖωτα εἶναι ἐπίσης τὰ ἐπικρατοῦντα παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἔθιμα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεωρουμένου προστάτου τῶν ζώων αὐτῶν (χειρ., σ. 333), αἱ φυλλομαντεῖαι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐπιλεγομένου Κληδόνου (χειρ., σ. 91 καὶ 103-104), ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (χειρ., σ. 234-235), διηγήσεις περὶ τοῦ σοφοῦ γέροντος καὶ τοῦ ἔθιμου τῆς γεροντοκτονίας (χειρ., σ. 229-230, 309-310, 351-353), δημῶδεις ὀνομασίαι οἶον μηνῶν (ὁ Ἰούνιος καλεῖται θεριστής, ὁ Ἰούλιος Ἀλωνιστής, ὁ Αὐγουστος Τρυγητής, ὁ Σεπτέμβριος Σταυριάτης, ὁ Ὀκτώβριος Αἰδημητριάτης, ὁ Νοέμβριος Μεσοσπορίτης) (χειρ., σ. 82) κ.ἄ.π.

¹ Ἀφανοὶ ἐκαλοῦντο καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23ης Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου «τοῦ Κληδόνου», ἀναπτόμεναι πυραὶ (χειρ., σ. 266). Περὶ τοῦ ἔθιμου γενικώτερον ἴδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 380 κ.ἑξ.

² Ἰδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 373-374 καὶ Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 27. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων ἴδὲ αὐτόθι σημ. 2, ἔνθα σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ ἔθιμου τούτου ἀπαντῶντος καὶ παρὰ Σαμίους ἴδὲ χειρ., σ. 80.

⁴ Ἰδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 374.

⁵ Αὐτόθι, σ. 368-371. Πρβλ. καὶ Λ.Α., ἀρ. 1529, σ. 1, ἔνθα τινὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Χώρῳ Σάμου. Ἡ παράστασις ἐλάμβανε χώραν παλαιότερον καὶ ἐν Παλαιοκάστρῳ (χειρ., σ. 275-276). Ἐν Χίῳ συναφῆς παράστασις καλεῖται τοῦ ἀγᾶ. (Ἰδὲ περ. Θεατῆς, 19-3-1929. Ἐν Σάμῳ ἀγᾶς εἶναι παίγνιον ἴδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 220). Γενικώτερον ἴδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 5 (1945-1949), ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 4 (ἀνάτ. τεῦχ. 3, σ. 68).

⁶ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 370-371.

RÉSUMÉ

**Mission folklorique dans l'île de Samos
du 13 juillet au 11 août 1964.**

par Stéf. Imellos

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique, qu'il a accomplie dans les villages de Pythagorion, Hora, Mytilini et Palaiokastron de l'île de Samos. Le matériel rassemblé comprend 418 pages manuscrites et 79 chansons et danses populaires enregistrées sur bande magnétique.

1. **Chansons populaires:** L'auteur note qu'on ne chante plus les vieilles chansons narratives qui comprenaient un grand nombre de vers, de même qu'on ne danse plus les anciennes danses locales. La tsabouna (la cornemuse des îles grecques)¹ n'est plus utilisée que pendant le carnaval (p. 193). L'auteur remarque en outre que le chant religieux connu sous le nom de «Songe de la Vierge» est répandu dans l'île. Ce chant raconte la future crucifixion de son fils Jésus-Christ et est sensé protéger de toute espèce de mal (p. 192).

2. **Légendes:** Parmi les légendes rapportées, l'une concerne une empreinte de cheval sur un rocher. On croit que cette empreinte est celle du cheval de St Georges (p. 194).

Une autre légende a trait au rocher appelé «rocher de Samson», dont on croit qu'il a été jeté là par le célèbre héros de la Bible (p. 194).

Une troisième légende raconte la prise de Constantinople par les Turcs en 1453. Constantinople aurait été prise parce que le dernier empereur byzantin, Constantin, refusa une épée en bois offerte par la puissance divine, c-à-d. par un ange, tandis que le Turc, c-à-d. le sultan, l'accepta. L'auteur commente le thème de cette épée en bois, mentionnée non seulement dans les légendes concernant la chute de Constantinople, mais aussi dans les contes (p. 195-196).

¹ Voir Sp. Peristéris, la cornemuse (tsabouna) dans les îles de la Grèce, Annuaire des Archives de folklore, t. 13-14 (1960-61), p. 50-72.

Il rapporte ensuite une légende étiologique ayant pour sujet la fourberie féminine, qui ressemble à celle du renard. Il y est dit que Dieu utilisa même la chair de cet animal pour créer la femme (p. 196). Dans cette région les Fées, nymphes de l'antiquité qui ont survécu jusqu'à nos jours, sont considérées comme des démons bienfaisants (p. 196).

3. **Contes** : L'un des six contes notés par l'auteur rapporte l'histoire d'un enfant qui naît de la jambe d'un homme. Cet homme a conçu après avoir mangé une pomme enchantée. L'enfant connaîtra beaucoup d'aventures loin de sa maison paternelle, mais finalement, il reviendra chez lui (p. 196-197).

Le célèbre conte de Cendrillon (AaTh 510 A et B) se retrouve sous forme de poème narratif. Il a été publié pour la première fois en vers en 1880 (p. 197).

4. **Droit populaire** : On mentionne des proverbes relatifs au droit concernant les héritages etc. On dit que les vieillards agiront sagement en distribuant leur fortune à leurs enfants et en conservant pour eux-mêmes une part, qui leur permettra de subsister jusqu'à leur mort (p. 197-98).

5. **Coutumes** : On croit que le premier visiteur, le jour de la nouvelle année, apporte avec lui la chance ou la malchance pour la famille (ποδαρικό).

Ensuite, l'auteur examine la coutume d'offrir un repas commun à ceux qui ont pris part aux fêtes des saints locaux (p. 199). Ce repas communautaire est appelé « γιορτή » (fête). Il s'agit d'une survivance des banquets publics de l'antiquité.

Parmi les coutumes pascales, la « mise à mort de Judas » occupe une place spéciale. L'après-midi du dimanche de Pâques dans la cour de l'église, on brûle un simulacre représentant Judas. Parmi les manifestations du peuple pendant le carnaval, manifestations surtout bachiques, la représentation de scènes tirées de la tradition populaire tient une place prépondérante. On y trouve notamment la représentation du Cadi, c-à-d. une scène du tribunal où juge le Cadi. C'est une satire de la manière dont la justice était rendue dans l'île à l'époque de l'occupation turque (200-201).

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΠΥΛΙΑΣ

(16 ΙΟΥΛ. - 14 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πυλίας (Μεσσηνίας) ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ ἀπὸ 16 Ἰουλίου μέχρι 14 Αὐγούστου 1964 λαογραφικὴ ἔρευνα πρὸς περισυλλογὴν καὶ μελέτην κυρίως τῆς δημώδους μουσικῆς ὕλης τῆς περιοχῆς δι' ἠχογραφήσεως αὐτῆς ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου.

Ἐκ τῆς ἐρέυνης μου εἰς διάφορα χωρία, ὡς κατωτέρω, προῆλθον 386 ἠχογραφήσεις μουσικῆς ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν, αἱ ὁποῖαι κατεχωρίσθησαν εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς Μουσικῆς ὕλης ὑπ' ἀριθ. 10845 - 11233. Τὰ κείμενα τῶν τραγουδιῶν τούτων, καταγραφέντα εἰς τετράδιον ἐκ σελ. 328 (σχ.8ον μέγα), κατετέθησαν ὑπ' αὐξ. ἀριθ. χ/φου 2893. Ἡ ὅλη ἐργασία αὕτη συμπληροῦται ἔτι καὶ διὰ 33 φωτογραφιῶν τραγουδιστῶν καὶ τραγουδιστριῶν.

Κατὰ τόπους προελεύσεως εἰδικώτερον τῆς ὕλης ταύτης αἱ ἠχογραφήσεις αὗται ἔχουν ὡς ἑξῆς: Μεσοχώρι 7, Μεθώνη 29, Τάπια Μεθώνης 12, Περιβολάκια (Συνοικισμὸς Εὐαγγελισμοῦ) 23, Εὐαγγελισμὸς 54, Φοινικοῦντα (πρῶην Ταβέρνα) 34, Λαχανάδα 16, Ζιζάνι 23, Καπλάνι 14, Γριζόκαμπος (συνοικισμὸς Φοινικοῦντος) 13, Χαροκοπεῖο 11, Χρυσοκελλαριὰ 39, Βασιλίτσι 80, Κορώνη 12, Πεταλίδι 15. Ἡ ὕλη αὕτη περισυνελέγη ἀπὸ 106 τραγουδιστῶν, τραγουδιστριῶν καὶ ὄργανοπαίκτης. ἠχογραφήθησαν προσέτι καὶ 15 ὕμνοι καὶ τροπάρια βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία ἐξετελέσθη ὑπὸ τοπικῶν ἱεροψαλτῶν.

Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πυλίας εἶχε συγκεντρωθῆ λαογραφικὴ ὕλη μεθ' ἧς καὶ δημώδη ᾠσματα κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1939, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπὸ τῆς τότε γραφέως τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου δος Γεωργίας Ταρσούλη, ἡ ὁποία καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ ἔτος 1940 συλλογὴν ἐκ τούτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Μωραΐτικα τραγούδια Κορώνης καὶ Μεθώνης». Μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν περιεχομένων εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην ᾠσμάτων ἐπέτυχεν τὴν ἠχογράφησιν τῶν μελωδιῶν τῶν, μάλιστα δὲ εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις ἐκ τῶν ἰδίων προσώπων ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶχον καταγραφῆ ταῦτα τὸ 1938 - 39. Αἱ ἠχογραφήσεις ἰδίᾳ ἱστορικῶν καὶ κλέφτικων τραγουδιῶν ἐγένοντο κατὰ προτίμησιν ἀπὸ γέροντας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκμάθει ταῦτα ἀπὸ ἀπογόνους ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. Μεταξὺ τῶν τραγουδιστῶν, τούτων ἀναφέρομεν τοὺς Ἰωάννην Γ. Καραμῆτσον, ἐτῶν 80 ἀπὸ τὰ Περιβολάκια Ἠλίαν Καραμῆτσον, ἐτῶν 90, ἀπὸ τὸν Εὐαγγελισμὸν, Νικόλαον Γαλανόπουλον,

ἑτῶν 80, ἀπὸ τὸ Ζιζάνι, Δημήτριον Τσόκαν, ἑτῶν 94, ἀπὸ τὸ Καπλάνι, Νικόλαον Ἄ. Γεωργαράκη ἢ Χασομέρη, ἑτῶν 78, ἀπὸ τὸ Βασιλίτσι, τὴν Τασὼ Σπάλα, ἑτῶν 94, ἀπὸ τὴν Κορώνην, τὸν Βασίλειον Σκιρετᾶν, ἑτῶν 91, καὶ τὴν Ἑλένην Τσατοπούλου ἑτῶν 80, ἀπὸ τὸ Πεταλίδι κ.ἄ. Πλὴν τούτων εἰς τὰ ὄρεινά πρὸ παντὸς χωρία ὑπάρχουν ἔτι καὶ νεώτεροι τραγουδισταὶ εἰς τοὺς ὁποίους τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελῇ τὸ κύριον μέσον μὲ τὸ ὁποῖον συνεχίζουν νὰ ἐκφράζουν τὸν συναισθηματικὸν τῶν κόσμον. Οὗτοι δὲ εἶναι σήμερον οἱ συντηρηταὶ τῆς λαϊκῆς μουσικῆς παραδόσεως εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Μουσικὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων ἐκ Πελοποννήσου ἔχει δημοσιευθῆ μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἢ τὴν Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν: α) εἰς τὸ περιοδικὸν «Φόρμιγξ» (1901 - 1912). β) εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν «50 δημῶδη ᾠσματα Πελοποννήσου καὶ Κρήτης», ἐν Ἀθήναις 1930 (ἔκδ. τοῦ Συλλ. Ὁφελ. Βιβλίων) ἐκ καταγραφῆς Κ. Ψάχου κατὰ τὰ ἔτη 1910-1911. γ) ὑπὸ Κ. Ψάχου, «Δημῶδη ᾠσματα Γορτυνίας εἰς βυζαντινὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν», ἐν Ἀθήναις 1923. δ) ὑπὸ Σπύρου Περιστεροῦ, «Δημοτικὰ Τραγούδια Ἡπείρου καὶ Μορηᾶ εἰς βυζαντινὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν», Ἀθήνα 1950 καὶ ε) ὑπὸ Σωτηρίου Τσιάνη (Sam Chianis), Folk songs of Mantineia Greece (University of California Press 1965).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ μουσικὴν ὕλην σημαντικὴν θέσιν κατέχουν τὰ ἱστορικὰ καὶ κλέφτικα τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς ἥρωας τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 21, ὡς τοὺς Κολοκοτρωναίους, τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀντροῦτσον, τὸν Γρίβαν, τὴν Τζαβέλαιναν, τὸν Κατσαντώνην, τὸν Δῆμον κ. ἄ., εἶναι δὲ ταῦτα καὶ τὰ πλέον δημοφιλῆ. Τραγουδοῦνται κυρίως εἰς ἐλεύθερον ρυθμὸν (τοῦ τραπεζιοῦ) ἢ κατὰ τοὺς χοροὺς τσάμικον ἢ καλαματιανόν. Πλὴν τούτων ἠχογράφησα προσέτι καὶ τραγούδια τοῦ Χάρου, ἀκριτικά, μοιρολόγια, παραλογές, ἐρωτικά, τοῦ γάμου, τῆς ξενιτιᾶς, λατρευτικά, ληστρικά κ.ἄ.

Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης παραθέτομεν ἑνταῦθα τὴν μουσικὴν ᾠσμάτων τινῶν καὶ χορῶν, ὡς παρουσιάζουσιν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: α) Τὸ τραγούδι Ὁ Κωσταντάκης ὁ μικρὸς καὶ Ἀλέξης ἀντρειωμένος, ἀκριτικοῦ περιεχομένου, ὡς μουσικὴ ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διπλῶν χορῶν¹, τοῦ συρτοῦ καὶ τοῦ τσάμικου. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ διπλοῦ τούτου χοροῦ ἀνήκει εἰς τὸν τόνον τοῦ (si^b = la²) καὶ τρόπον τοῦ la (la² = re²) Α' ἤχου τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἡ μελωδία ἔχει ἕκτασιν μιᾶς τετάρτης καὶ ἐξελίσσεται κατὰ διαστήματα δευτέρας. Κα-

¹ Βλ. σχετικὴν μελέτην Σωτηρ. Τσιάνη, Some observations on the mixed dance in the Peloponnesus. Λαογρ., τόμ. ΙΗ' (1959), σ. 244-256.

β) Τὸ τραγούδι: *Τὸ μάθατε τί ἔγινε ψηλὰ στ' Ἀνεμοδούρι* τραγουδιέται ἐπίσης πρὸς διπλὸν χορὸν εἰς τὸν Α' ἦχον τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς: τρόπος *γε* (*γε=λα*) καὶ τόνος *λα*.

Τὸ Α' μέρος εἰς 4/4 εἰς ρυθμὸν χοροῦ συρτοῦ καλύπτει εἰς 4 μέτρα ἓνα δεκαπεντασύλλαβον χωρὶς παρεμβολὰς ἢ τσακίσματα, τὸ δὲ Β' μέρος εἰς ρυθμὸν χοροῦ τσάμικου 6/4 καλύπτει εἰς 4 μέτρα τὸ ἐπόμενον ἡμίστιχον (ἓνα ὀκτασύλλαβον). Ἡ δευτέρα στροφή ἐπαναλαμβάνει εἰς τὸ Α' μέρος τὸ ἴδιον ἡμίστιχον εἰς ρυθμὸν συρτοῦ (4/4) καὶ συμπληρώνει ὁλόκληρον τὸν δεύτερον δεκαπεντασύλλαβον στίχον. Συνεχίζεται τὸ πρῶτον ἡμίστιχον τοῦ τρίτου στίχου εἰς ρυθμὸν τσάμικου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

1 ὦ. ρέ, Τὸ μά - - - δε. ταν - - - τί ἔ - γι -
 νε - - - ψη. λὰ στὸ 'νε - - - στὸ 'νε - - - μο - -
 δού - ρι - - , γιέ μ', πό - - - πῆ - ρε, μῶ -
 ρέ - - , πό - - - πῆ - - -
 ν - - - ρό - - - λύ - - - κος 'να - παι - - -
 δί - - - , 2 πό πῆ. 3 - - - ρό λύ - - - κος ...
 Τον.

ᾠρέ, τὸ μάθαταν τί ἔγινε ψηλὰ στὸ 'Νε-, στὸ 'Νεμοδούρι,
 γιέ μ', ᾠ πό πῆ ὁ λύκος ᾠ να παιδι ᾠ πό τὴν ποδιά τῆς μάννας.
 ᾠ ἔῃντα ντουφέκια πᾠν κοντὰ καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω
 κ' ἠ μάννα πὸν εἶχε τὸ παιδι στὸ πόδι τὸ πηγαίνει

ν - ἄσε μου, λύκο, τὸ παιδί καὶ πᾶρ' ἐμὲ τὴ μάνα,
 ἔπο' χω κριάς καὶ κόκκαλα νὰ φᾶς καὶ νὰ σοῦ μείνη¹.

γ) Ὁ διπλὸς χορὸς: Δὲν σοῦ τὸ εἶπα παντρεμένη βασιίζεται εἰς τρόπον καὶ τόνον τοῦ Ia εἰς δύο πεντάχορδα. Ἀντίστοιχον τῆς κλίμακος ταύτης ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν πλάγιον τοῦ Α' τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἐκ τοῦ φθόγγου κέ=la, εἰς ἣν ὑπάγονται τὰ εἰρομολογικὰ μέλη του.

Τὸ Α' μέρος τῆς μελωδίας εἰς 4/4 καὶ εἰς 4 μέτρα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν ἡμί-
 στιχον ὀκτασύλλαβον ἀκατάληκτον, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται διὰ νὰ καλύψη
 τὴν μελωδιακὴν ἔκτασιν τοῦ μοτίβου. Τὸ Β' μέρος τῆς μελωδίας εἰς ἑξάσημον
 ρυθμὸν καλύπτει τὸ δεύτερον ἡμίστιχον ἐξ ἑπτὰ συλλαβῶν, καταληκτικόν, ἀντὶ
 ὅμως νὰ ἐπαναληφθῇ, ὡς εἰς τὸ Α' μέρος, ἡ μελωδία συμπληρώνεται δι' ἑνὸς
 γυρίσματος ἑπτὰ συλλαβῶν, ὡς π.χ. τοῦ «κουμπαρούλα μου νὰ ζῆς».

Δὲ σοῦ τόεἰ.πα, παν. τρε. μέ. νη, δὲ σοῦ τόεἰ.πα
 παν. - τρε. μέ. νη. - - - - - στοῦ για - - - - -
 λό μὴν κα - τε - βῆς - - - - - , κου.μπα - - - - -
 ρού - λα μου, νὰ - - - - - ζῆς - - - - -
 Τον.

Δὲν σοῦ τόεἰπα παντρεμένη (δὶς) στοῦ γιαλό μὴν κατεβῆς,
 κουμπαρούλα μου νὰ ζῆς,
 ὠρέ, κι ὁ γιαλὸς φέρνει φουρτούνα (δὶς) καὶ σὲ πάρη καὶ χαθῆς
 κουμπαρούλα μου νὰ ζῆς.
 — Κι ἂν μὲ πάρ' ποῦ θὰ μὲ πάη (δὶς), κάτον στὰ βαθιὰ νερά,
 κουμπαρούλα μου γλυκειά.

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 138. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11027, ταιν. 784 Α5 Τραγ.: Δημήτριος Μίχος (62) (Ζιζάνι).

Τριάντα καρά - , καράβια κίνησαν 'πὸ μέσα ἀπ' τή, βρέ, τήν 'Αγγλία,
 ἄντε Σαχτούρη μ', ἄι,
 τὰ δέκα ἦτανε, ἦτανε, Φράγκικα, τὰ δέκα τῆς 'Αγγλίας
 κι ἄλλα δέκα τοῦ Μόσχοβα, τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ρούσου.
 'Απ' τῆ Μεθώνη ἐπέρασαν σιὴν Πύλο πᾶν κι ἀράξαν
 καὶ διαταγὴ ἐδώσανε καὶ τοῦ Μπραΐμη λένε :
 «Φεῦγα, Μπραΐμ, ἀπ' τὸ Μοριὰ κι ἄδειασε τὸ λιμάνι.
 -- 'Εγὼ Μπραΐμης ὁ πασᾶς διαταγὰς ἐκδίδω
 καὶ διαταγὲς δὲν δέχομαι»¹.

ε) Ὁ καλαματιανὸς χορὸς: 'Εσὺ 'σαι ἕνας ἥλιος ἄδεται εἰς ρυθμὸν 7/8 (3+2+2), εἶναι εἰς τὸν τρόπον καὶ τόνον τοῦ ΜΙ (SI¹=MI²). Μέσος τοῦ Δ' ἢ Λέγετος (BOY=MI) τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Τὸ Α' μέρος εἰς τέσσαρα μέτρα μὲ ἐπανάληψιν καλύπτει ἕνα στίχον δεκατρισύλλαβον μὲ κατάληξιν SOL, τρίτην βαθμίδα τῆς τονικῆς. Τὸ Β' μέρος, μὲ κατάληξιν τὴν τονικὴν ΜΙ, περιλαμβάνει ὀλόκληρον τὸν ἀκόλουθον στίχον. Ἡ μελωδία οὕτως ἐκτείνεται εἰς δύο στίχους, ἐξελίσσεται δὲ κατὰ διαστήματα δευτέρας, πλὴν δύο σημείων (Β' μέρος 2^{ον} καὶ 6^{ον} μέτρον) ὅπου ὑπάρχει διάστημα τρίτης.

Ἄ - σ - τρι - λα - μπι - ρό - , ρό - , μου σκό - τι - σεις τὸ -
 φῶς - μου - καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἰ - δῶ - , μου
 σκό - τι - σεις τὸ - φῶς - μου - καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἰ - δῶ - .
 Τον.

'Εσὺ 'σαι ἕνας ἥλιος ἐν' ἄστρι λαμπιρὸ (δίς).
 μου σκότισες τὸ φῶς μου καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἰδῶ (δίς).

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 50 - 51. Ἀρ. εἰδ. μουσ. 10908, ταιν. 769 Α1. Τραγ. : ὁ Χρῆστος Καραγιάνης.

Ἐξω ἀπὸ τὴν Πόλην εἰς τὴν Μαύρη θάλασσα (δὶς)
 καράβι κινδυνεύει νὰ σχίξῃ τὰ παννιά (δὶς).
 Δὲν κλαίου τὸ καράβι, δὲν κλαίου τὰ παννιά (δὶς),
 μόν' κλαίου τὸν καπενάνιο καὶ τὰ ναυτόπουλα (δὶς)¹

στ) Ἡ παραλογή: Συμπεθερεύει ὁ βασιλιάς εἰς ρυθμὸν χοροῦ καλαματιανοῦ 7/8 εἶναι εἰς τρόπον καὶ τόνον τοῦ MI (SI² = MI²), Βοῦ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, Μέσος τοῦ Δ' ἤχου ἢ Λεγέτου. Ἡ ἔκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μία τετάρτη καὶ ἐξελίσσεται κατὰ δευτέρας μὲ ἓνα μόνον διάστημα τρίτης, καλύπτει δὲ εἰς 4 μέτρα ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον. Κάθε φθόγγος ἀναλογεῖ εἰς μίαν συλλαβὴν, χωρὶς τσακίσματα, παρεμβολὰς ἢ ἐπαναλήψεις. Αἱ ἐνδείξεις αὗται καθὼς καὶ ἡ μικρὰ ἔκτασις τῆς μελωδίας ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ παλαιᾶς μελωδίας.

The musical notation consists of three staves of music in a 7/8 time signature. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 7/8 time signature. Above the first staff, there is a tempo marking '♩ ~ 218' and a bracketed measure signature '(3+2+2)'. The melody is written on a single staff. Below the first staff, the lyrics 'Συμ - πε - δε - ρεύ - ει - ὄ - βα - σι - λιά - ς μέ' are written. The second staff continues the melody with the lyrics 'τοὺς κε - φα - λο - νί - τες — τρία χρό - νια γρά - φαν'. The third staff continues the melody with the lyrics 'τὰ προ - κιά, τρί - α τὸ πά - νω — προ - κι - ...'. Below the third staff, there is a small musical fragment with a treble clef and a key signature of one sharp, labeled 'Τον.'.

Συμπεθερεύ' ὁ βασιλιάς μὲ τοὺς Κεφαλλονῖτες
 τρία χρόνια γράψαν τὰ προικιά, τρία τὸ πανωπροίκι.

Ἡ νύφη ἢ ἀρχοντιόνυφη λιναροκοπανίστρα
 ἐδίφασε κ' ἐπείνασε κ' ἔφαγε τὸ λινάρι
 τῆς κόψαν τὰ μαλλάκια τῆς νὰ κιώσουν τὸ λινάρι.

Γιὰ πᾶρτε με καὶ σῶρτε με στῆς μάννας μου τὶς βρούσες
 π' ἔρχονται οἱ δοῦλες γιὰ νερό, οἱ μάγκες γιὰ ξύλα.

«Δοῦλες, γιὰ πέστε τῆς κυρᾶς μὴ θέλῃ κι ἄλλη δούλα
 νὰ ὑφαίνῃ τὰ μεταξωτά, νὰ ξυφαίνῃ τὰ βελουῦδα»².

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 270. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11211, ταιν. 808 Α5. Τραγ.: Ἀφροδίτη Κυριαζοπούλου (64) (Κορώνη).

² Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 270. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11210, ταιν. 808 Α4. Τραγ.: Ἀφροδίτη Κυριαζοπούλου (64) (Κορώνη).

ζ) Τὸ τραγούδι: *Μιά προσταγή μεγάλη ἀπὸ τὸ βασιλιὰ εἶναι γνωστὸν μόνον εἰς τὴν Κορώνην, ἠχογραφεθὲν μάλιστα μόνον ἀπὸ μίαν οἰκογένειαν, τὴν τοῦ Παναγ. Σταματοπούλου. Φαίνεται ὅτι ἡ ὑπόθεσίς του ἀνάγεται εἰς τι σχετικὸν περιστατικόν.*

Ἡ μελωδία εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ εὐρέως γνωστοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον ᾠσματος «Ἡ δασκάλα»: Εἴμαστε ὠρτισμένα τὰ καημένα
καμμιὰ δεκαριὰ παιδιὰ κλπ.,

προσηρομόσθη δ' αὕτη εἰς τὸ κείμενον τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν τραγουδιοῦ δι' ἐπαναλήψεων λέξεων καὶ τσακισμάτων (γιὰ λέλι - λέλι κ.ἄ.). Ἐκτελεῖται εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ χοροῦ Καλαματιανοῦ 7/8 καὶ εἰς τρόπον καὶ τόνον Re², Αου ἤχου τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Τὸ Α' μέρος εἶναι εἰς 8 μέτρα καὶ ἡ μελωδία καλύπτει ἓνα ἑπτασύλλαβον μὲ ἐπαναλήψεις, κινεῖται δὲ εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς πέμπτης (μὲ περαστικούς φθόγγους SOL καὶ SI) καὶ καταλήγει εἰς τὴν ὑποτονικὴν (do). Τὸ Β μέρος τῆς μελωδίας ἐκτείνεται εἰς ἓνα ἑξασύλλαβον μὲ τὴν παρεμβολὴν τσακισμάτων καὶ ἐπαναλήψεων, καταλήγει δὲ εἰς τὴν τονικὴν.

A' $\text{♩} \sim 260$

Μιά προ - - στα. γή - - με - - γά - λη, με -
γά - - λη - - λη - - , μιὰ - - προ - - στα. γή - - με - -
γά - λη, με - - γά - - λη, ἀ - μάν, προ.στά - ζειό -
βα - - σι - - λιάς, για - λέ - λι - - λέ - - λι, ἀ -
μάν, προ.στά - ζειό - - βα - - σι - - λιάς - - .

Τον.
(̄ ̄) ̄ ̄

*Μιά προσταγή μεγάλη, μεγάλη, (δὶς) προστάζει ὁ βασιλιάς, γιὰ λέλι λέλι
ἀμάν, προστάζει ὁ βασιλιάς*

νὰ βγοῦνε τὰ καράβια νὰ πᾶν στὴν Μπαρμπαριά.

Σαλπάρει ὁ Λουδοβῆκος καὶ βγαίνει σι' ἀνοικτὰ
φωνάζει κ' ἡ Ἀνέζω: πᾶρτε κ' ἐμὲ κοντά.

Σαράντα μίλια (ἔξ' ἀπ' τὸν Πειραιᾶ), μέσ' στὸν κάβο Μαλιὰ
ἀρρώστησε ἡ Ἀνέζω, ἡ καημένη, κάτω στὴν κάμαρα.

Φωνάχτε τοῦ Κύρ Γιάννη, καπ' τὰν Γιάννη, ἄμάν, νὰ κουβεντιάσουμε
πῶχω ἵνα γραμματάκι νὰ τὸ διαβάσουμε.

᾽Ογδόντα μίλια ἔξω ἀπ' τὸν Πειραιᾶ, καρσὶ μὲ τὸ Μερὶ
ἐπέθαν' ἡ Ἀνέζω, ἡ καημένη, κάτω στὴν κάμαρα.

Φωνάζει ὁ λοστρόμος νὰ προμήσουμε (ἢ πλευρίσουμε)

Κορώνη γιὰ Μεθώνη νὰ τὰ πλευρίσουμε,

Κορώνη γιὰ Μεθώνη νὰ τὰ γυρίσουμε.

Καὶ στὴν Κορώνη στὸν Κάβο μπήκαμε

καὶ στὸ λιμάνι ἀράξαμε

καὶ μέσ' στὶς βάρκες τὴν κατεβάσανε

καὶ στὸ μουράγιο τήνε βγάλανε

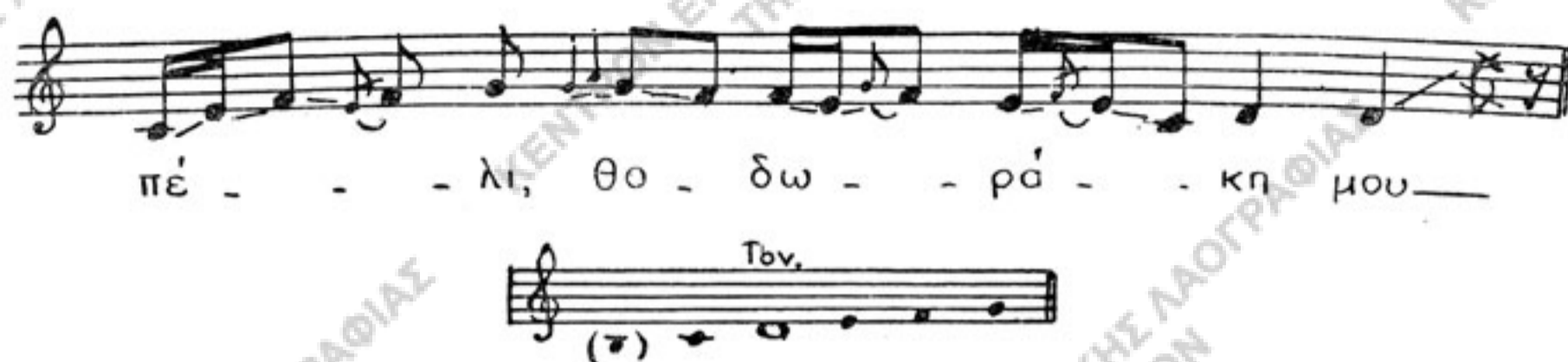
καὶ στὸν Ἅγιο Δημήτρη, πίσω τὴν ἐθάψανε...¹

η) Τὸ μοιρολόγι τοῦτο εἶναι τυπικὸν τῆς περιοχῆς. Εἶναι ρυθμοειδὲς καὶ εἰς τόνον καὶ τρόπον τοῦ RE (SIb²=Re²) Α' ἤχος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς με ὑποτονικὴν.

Ἡ μελωδία καλύπτει ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον με ἓνα πεντασύλλαβον πρόσθετον, χαρακτηριστικὸν τῶν μοιρολογιῶν, ὡς «Θοδωράκη μου» ἢ «ξύπνα, μάτια μου».

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σ. 270 - 277. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11216, ἀρ. ταιν. 808 Α10. Τραγ.: Χαρίκλεια, Ἀγγελικὴ καὶ Παναγιώτης Σταματοπούλοι (Κορώνη).

Ὁ τραγουδιστής, ὡς γνωρίζει ἀπὸ τὸν παπποῦ του, πού ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ἐτῶν, λέγει ὅτι ὁ τάφος τῆς Ἀνέζως εὑρίσκετο πίσω ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον

Ἄνάθημα πὸν ἔβαλε (δὶς) φωτιὰ στὸ πέρ' ἀμπέλι -, Θεοδωράκη μου,
 ἄχ, κ' ἔπιασε ἡ φράχτη τ' ἀμπελιοῦ καὶ κήκε τ' ἀμπέλι -, ξύπνα, μάτια μου
 καήκανε τὰ δυὸ δεντριά (δὶς) πού 'χε τ' ἀμπέλι μέσα -, Θεοδωράκη μου
 ἄχ, κείνο πὸν κήκε κ' ἔπεσε (δὶς) ἐξέγνοιασε καὶ πάει -, Θεοδωράκη μου
 ἄχ, τ' ἄλλο πὸν τσουλουφρήστηκε τὸ τ' ἔχει νὰ περάση -, ξύπνα μάτια μου.
 Μὰ πῆρε τὸ στρατί, στρατί, στρατί τὸ μονοπάτι
 τὸ μονοπάτι τό 'βγαλε σὲ πέτρινο γιοφύρι,
 κι ἀπάν' ἀνέβη κ' ἔκατσε καὶ κάθεται καὶ κλαίει
 καὶ τὸ στοιχειὸ τοῦ φεγγαριοῦ βγαίνει καὶ τὸ ρωτάει¹.

Μουσικὰ ὄργανα.—Εἰς τὴν ἐξετασθεῖσαν περιοχὴν τῆς Πυλίας δὲν διεπιστώσαμεν τὴν ὑπαρξιν λαϊκῶν μουσικῶν συγκροτημάτων ἐπαγγελματιῶν ἢ ἡμιεπαγγελματιῶν ὀργανοπαικτῶν.

Εἰς τὴν Μεθώνην ὑπάρχει ὁ μοναδικὸς ἡμιεπαγγελματίας βιολιστὴς Ἄθαν. Καλογερόπουλος καὶ εἰς τὸ Μεσοχώρι ὁ Γ. Κανελλόπουλος, πὸν παίζει σαντούρι. Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν ὁ Ἡλίας Μοσσός, πὸν ἔπαιζε ἄλλοτε φλογέραν, κατεσκεύασε μίαν κατόπιν παρακλήσεως ἡμῶν, διὰ νὰ ἠχογραφήσωμεν τὸ τραγούδι του. Ἡ ἔλλειψις αὕτη λαϊκῶν ὀργανοπαικτῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ὅπου τὸ δημοτικὸν τραγούδι καὶ οἱ λαϊκοὶ μας χοροὶ ἀκμάζουν εἰσέτι, ἀποτελεῖ φαινόμενον οὐχὶ σύνηθες. Τοῦτο ἐξηγεῖται πιθανῶς ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς μουσικῆς διὰ τοῦ ραδιοφώνου καὶ δίσκων καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν λαϊκῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων (πανηγύρεις, γάμοι κλπ.) καὶ τῆς ἔνεκα τῶν λόγων τούτων μὴ ὑπάρξεως πλέον δυνατότητος εἰς ὀργανοπαίκτης ἀσκήσεως ἱκανοποιητικῶς τοῦ ἐπαγγέλματός των ἀπὸ ἀπόψεως κέρδους.

(Μητρόπολιν τῆς πόλεως) κάτω ἀπὸ ἓνα μεγάλο κυπαρίσσι. Τὸ κυπαρίσσι τοῦτο τὸ ἔκοψαν κατὰ τὸ 1950 διὰ λόγους πολεοδομικοῦς.

¹ Βλ. τὴν συνέχειαν εἰς τὸ χ/φον ἀρ. 2893, σ. 65-66. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 10928, ταιν. 772 Α3. Τραγ.: Βασιλικὴ Τσατσᾶ (60).

**Mission musicale dans la province de Pylie (Messini-Péloponèse)
de 16 juillet au 14 août 1964,**

par St. Caracassis

Au cours de cette mission musicale l'auteur a effectué des recherches et procédé à des enregistrements sur bandes des magnetophone, dans les villages suivants: Messohori, Methoni, Tapia Methanis, Perivolakia, Evangelismos, Foinicounta, Lahanada, Zizani, Kaplani, Ghrizocampos, Harokopio, Chryssokellaria, Vassilitsi, Coroni et Petalidi. Il a enregistré au total 386 chansons et danses populaires ainsi que 15 hymnes et motets de musique ecclésiastique byzantine traditionnelle.

L'Académie avait envoyé, pendant les années 1938-1939, une mission folklorique dans cette même région et qui avait collectionné les textes des chansons et des danses.

Au cours de la récente campagne l'auteur a eu la fortune d'enregistrer des mélodies d'un grand nombre de ces chansons et parfois même interprétées par les personnes, qui avaient communiqué les textes poétiques.

Parmi le matériel musical qui a été rassemblé les chansons cleftiques et historiques ont une place prépondérante. La plupart de ces chansons sont interprétées sur un rythme libre (ad libidum) ou comme danses tsamikos (6/4) ou Kalamatianos (7/8). On a également enregistré des chansons et des danses appartenant à des catégories communes à toute la Grèce c.-à-d. des chansons acritiques, des ballades, des chansons du culte, de Charon, des mirologues (chansons funèbres), chansons d'amour et de mariage etc. Du matériel recueilli, sont publiées huit chansons et danses, transcrites en notation musicale européenne.

La chanson acritique de Constantaki (No 1) est une double-danse, dont la première partie est un «Syrτος» dans le ton de Sib (si² = la²) et dans le mode de la² (La² = Ré²), premier mode de la musique ecclésiastique byzantine. L'ambitus est d'une quarte et évolue par intervalles de seconde. La mélodie en quatre mesures de 4/4 couvre un vers de quinze syllabes.

La seconde partie de cette double danse est dans la tonalité de sol ($do^2=sol^2$) et son rythme est de 6/4. L'ambitus est d'une sixte et la mélodie avec différentes exclamations et des mots intercalés, couvre le premier hémistiche du second vers, c.-à-d. que les deux motifs musicaux s'étendent à un vers et demie de quinze syllabes, ce qui est la forme habituelle des chansons cleptiques.

La chanson No 2 (p. 207) «Le loup et l'enfant» est également une double danse (syrtos-tsamikos) dans la tonalité de Ré (Re=la). Le no 3 (p. 208) est aussi une double danse dans le mode et dans le ton de La (en deux pentacordes) qui est relatif au 1er mode plagal de la musique ecclésiastique byzantine. Le premier motif musical (en 4/4) s'étend sur un vers de huit syllabes répété deux fois et le second motif (en 6/4) sur un vers de sept syllabes ajouté en guise de ritournelle.

La chanson no 4 (p. 209) «Trente navires» est une chanson historique non dansée (dite «chanson de table»), qui se rapporte à la bataille de Navarin (1827). Le rythme est libre (ad libitum); la tonalité et le mode sont de Ré avec sous-tonique (do). La mélodie comprend trois parties; la 1ère avec cadence sur le La et le Sol (5ème et 4ème degrés) s'étend sur un octosyllabe, la 2ème partie comprend sept syllabes, ainsi que six syllabes intercalées et se termine par une cadence sur la tonique. La 3ème partie également avec cadence sur la tonique s'étend sur le premier hémistiche de huit syllabes du second vers.

La chanson No 5 (p. 210) est une danse de Kalamatianos en 7/8 dans le mode et le ton de Mi ($Si^1=Mi^2$) 4ème (Μέσος ἢ λέγετος) (Bou=Mi) de la musique byzantine. La 1ère partie en quatre mesures, s'étend sur un vers de treize syllabes, avec cadence sur le sol troisième degré de la tonique. La deuxième partie avec une cadence sur la tonique (Mi) couvre le second vers c.a.d. que la mélodie s'étend sur deux vers et évolue par secondes sauf à la 2ème et 6ème mesure où il y a un intervalle de tierce.

La ballade no 6 (p. 211) sur le rythme du Kalamatianos est dans le même ton et le même mode que le no 5. L'ambitus est d'une quarte et la mélodie évolue par intervalles de seconde (sauf une tierce) chaque note correspondant à une syllabe et elle s'étend sur un vers de quinze syllabes.

La chanson no 7 (p. 212) est connue seulement à Coroni. La mélodie est une adaptation d'une autre chanson très répandue; le rythme est celui du Kalamatianos. La mélodie en huit mesures (de 7/8) s'étend sur un heptasyllabe avec diverses répétitions de mots et d'exclamations et son ambitus est d'une quinte avec cadence sur la sous-tonique (do). La deuxième partie s'étend sur un hexasyllabe avec cadence sur la tonique.

La mirologue (chant funèbre) no 8 (p. 218) est caractéristique de la région. Il est dans le mode et le ton de Ré avec sous-tonique. L'étendue de la mélodie est de quinze syllabes avec une exclamation de cinq syllabes.

ΣΤ΄.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΧΑΛΚΗΝ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΝ

(13 ΑΥΓ. — 13 ΣΕΠΤ. 1964)

ΥΠΟ

ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Αἱ νῆσοι Χάλκη καὶ Νίσυρος ἀνήκουν, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς Δωδεκανήσου. Ἐκ τούτων ἡ Χάλκη, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Ρόδου, εἶναι μικρὰ καὶ βραχέως, κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 621 ἀτόμων (ἀπογραφή 1951). Κυρία βιοτικὴ ἀπασχόλησις τῶν κατοίκων αὐτῆς σήμερον εἶναι ἡ ναυτιλία, ἐν μέρει δὲ ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία. Παλαιότερον ἡ οἰκονομία τῆς νήσου ἐστηρίζετο κυρίως εἰς τὴν σπογγαλιεῖαν. Εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον σημειωτέον ἦτο ἀρκετὰ προσοδοφόρον, κατεγίνοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῆς Χάλκης ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν νήσων Καλύμνου, Σύμης καὶ Καστελλορίζου. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ σπογγαλιεῖα εἰς τὴν ἐν λόγω νήσον ἔχει ἐγκαταλειφθῆ, ἐκ τούτου δὲ τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ χαμηλόν.

Πρωτεύουσα τῆς Χάλκης εἶναι τὸ παραλιακὸν χωρίον Ἰμπορειός, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὁ μόνος κύριος συνοικισμὸς τῆς νήσου. Παλαιότερον ἐκ τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ μεσογειότερον κείμενον Χωριό, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον διαμένουν μόνον ὀλίγαι οἰκογένειαι ποιμένων.

Ἡ ἑτέρα νῆσος Νίσυρος κεῖται πλησίον τῆς Κῶ. Ἔχει πληθυσμὸν 2327

(ἀπογο. 1951) ἀτόμων, ἐγκατεστημένων εἰς τρία χωρία: τὸ Μανδράκιον, ὅπερ κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου, τὰ Νικιά καὶ τὸν Ἐμπορειόν. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἡ οἰκονομία τῆς νήσου εἶναι εὐρωστοτέρα ἐκείνης τῆς Χάλκης, τοῦτο δὲ ὀφείλεται πλὴν ἄλλων καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα ὑπαρξιν θερμοῶν πηγῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔρχονται πρὸς λουτροθεραπείαν ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὰς νήσους ταύτας ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθμ. ἐγγρ. 49035/23.6.64), ἀπὸ 13 Αὐγούστου - 13 Σεπτεμβρ. 1964, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως μελετήσω τὸν κατὰ παράδοσιν λαϊκὸν πολιτισμὸν αὐτῶν καὶ συλλέξω σχετικὴν λαογραφικὴν ὕλην¹. Ἡ καταγραφεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ὕλη περιελήφθη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 902 τετραδ., σχ. 8ου

¹ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λαογραφικὰ δημοσιεύματα σχετικὰ πρὸς τὰς ἐξεταζομένας νήσους βλ. εἰς *Νικ. Γ. Μαυροῦ*, Δωδεκανησιακὴ βιβλιογραφία, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1965, σ. 205-215 (Νίσυρος), σ. 64, 32, 231-232 (Χάλκη).

Ἐντιστοιχῶς ὑπάρχει καὶ ἀνέκδοτος ὕλη κατατεθειμένη εἰς τὸ Λαογραφ. Ἀρχεῖον.

Ἐκ Νισύρου:

1) Χφον, ἀρ. 33. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων καὶ διαφόρων δημοτικῶν ἄσμάτων, παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων τῆς νήσου Νισύρου, 1908, σχ. 4ον, σελ. 54.

2) Χφον, ἀρ. 175. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ δημοτικῶν ἄσμάτων, παραμυθίων, λέξεων καὶ λοιπῶν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, 1892-3, σχ. 4ον, σ. 83.

3) Χφον, ἀρ. 178. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων, ἄσμάτων, μοιρολογίων, παραμυθίων κλπ. τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, 1890, σχ. 4ον, σ. 65.

4) Χφον, ἀρ. 183. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ ἐρωτικῶν δημοτικῶν γαμηλίων ἄσμάτων, μοιρολογίων, τοποθεσιῶν, κυρίων ὀνομάτων κλπ. ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τοῦ χωρίου Νικεῖα, 1894, σχ. 4ον, σ. 97.

5) Χφον, ἀρ. 192. *Ἀχιλλ. Διαμαντάρου*, Λαογραφικὰ Νισύρου (ἄσματα), 1929, σχ. 8ον, σ. 15.

6) Χφον, ἀρ. 207. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Περιγραφή ἡθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ συλλογὴ λέξεων, δημοτικῶν ἄσμάτων, μοιρολογίων καὶ λοιπῶν, 1891, σχ. 4ον, σ. 79.

7) Χφον, ἀρ. 208. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ μοιρολογίων ἐρωτικῶν καὶ ἄλλων διαφόρων ἄσμάτων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου Νισύρου, 1895, σχ. 4ον, σ. 62.

8) Χφον, ἀρ. 455. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων καὶ διαφόρων δημοτικῶν ἄσμάτων, παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων τῆς νήσου Νισύρου, 1908, σ. 1-118.

9) Χφον, ἀρ. 832. Περὶ τῆς νήσου Νισύρου, 1927, σχ. 8ον, σ. 27.

10) Χφον, ἀρ. 1548. *Γ. Α. Μέγα*, Λαογραφικὰ ἐκ Δωδεκανήσου (Νικεῖα Νισύρου, Τήλος), ἀφορῶντα εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον καὶ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, 1946, σχ. 8ον, σ. 38.

μεγ., τὸ ὅποιον κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφ. Ἄρχεϊον ὑπ' ἀρ. 2892, ἀντιστοίχως δὲ ἐγένοντο καὶ 218 ἠχογραφήσεις μουσικῆς δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ βιβλίον Μουσικῆς ὕλης τοῦ Λ.Α., ἀρ. 11311-11527).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὕλην περιλαμβάνονται στοιχεῖα ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἥτοι: α) ἐκ τοῦ ὕλικου βίου εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τῶν τροφῶν, τῆς γεωργίας, τοῦ ποιμενικοῦ βίου, ὑφαντικῆς, βαφικῆς, πλεκτικῆς κ.ἄ. β) ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν ἔθιμα, τὰ περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου κ.ἄ. καὶ γ) ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου: δημόδη ᾠσματα 227, δίστιχ. 457, νανουρ. 17, ταχτ. 10, παραδ. 218, παίγνια 12, παροιμ. 117, ἐπιδ. 19, πρὸς δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας, μαγείας καὶ σχετικῶν δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, λαϊκῆς ἰατρικῆς, ἀστρολογίας καὶ μετεωρολογίας, μαντικῆς κ.ἄ.¹

Κατωτέρω περιοριζόμεθα εἰς τινὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς μέρος μόνον τοῦ συλλεχθέντος λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων κατὰ τὴν Πρωτοχρονιανὴν σημειώνομεν τὸ ἑξῆς. «Τὴν ἡμέρα τ' Ἄι Βασιλειοῦ φέρουμε πριχοῦ τὴν ἐκκλησιὰ ἕνα κλαῖ ἑλιά καὶ τὸ βάλλομε πά' στὸ τραπέζι μέχρι 2-3 μέρες κ' ὕστερα πάνω στὸ ἀνώφλι ἀπὸ τὴ μέσα μεριά τῆς πόρτας ἢ πίσω ἀπ' τὰς εἰκόνας στὸ ἰκόνισμα καὶ ἅμα ἕνα τὸν γιαλοέφουνε τὸν καπνίζομε μὲ τὴν ἑλιά αὐτὴ καὶ μὲ τὸ ματσάκι ποὺ δίδει ὁ παπὰς τῆς σταυροπροσκύνησης» (χφ. σ. 70-71. Χάλκη). Τὸ ἔθος τοῦτο, ἀπαντώμενον καὶ ἐν Κύπρῳ², ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅτε ἐκοσμοῦντο ὁμοίως τὰ πρόθυρα τῶν οἰκιῶν διὰ κλάδου δάφνης ἢ ἐλαίας³.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ θερισμοῦ ἀναφέρομεν τὰ ἀκόλουθα: «Τὸ Μά' πού 'ταν νὰ θερίσωμε δὲν πηαίναμε νὰ ἀρκέψομε νὰ θερίζομε πριχοῦ ἂ πάη ἕνας ἂ κάμη τὸ σεφτιέ (τὴν ἀρχὴν). Αὐτὸς ποὺ θά 'καμνε τὸ σεφτιέ τὸν διάλεε ὁ κοκιάς (δήμαρχος παλιά, ὕστερα δημοέροντας), ἦτο ὁ πλιὸ χορτασμένος, εἶχε αὐτὸς πολλὰ, ὅπου ἔρχοντο τὰ νιά καὶ βρῖσκαν τὰ παλιά ἐκεῖνος ἐπήαινε κ' ἐθέρριζε ἀπὸ τὸ χωράφι του λίο, τὸ

¹ Πρὸς τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου ταύτης, τοὺς κ. Νομάρχη Δωδεκανήσου, δημάρχους Χάλκης καὶ Νισύρου, προέδρους καὶ γραμματεῖς τῶν κοινοτήτων, τὸν αἰδεσιμώτατον Νικόλ. Χατζόγλου, τὴν διδασκάλισσαν Φανὴν Κουκουλάκη, ὡς καὶ πρὸς πάντας τοὺς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν πλείστας εὐχαριστίας.

² Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κύπρον, Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχεϊου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ', ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 325-326.

³ Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 326 ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ξέτριβγε στο ξετριφτούρι... "Υστερα βάλαμέν το μέσα στη σκάφη και τὸ ζύμωνε ἡ ἄναϊκα τοῦ χορτασμένου. Προτοῦ ν' ἀρχίσῃ ἡ ζυμὼνὴ κάμνει τὸ σταυρὸ μὲ τὴν χέρα της καὶ λέει: «"Ελα Χριστιέ». "Υστερα πρῶτα ἀπ' ὅλα ἔκαμνε ἓνα κουβντί, τὸ λέμε καὶ κουφτί (=πρόσφορον), τὸ τύπωνε μὲ τὸ τυπάρι κ' ὕστερα ἔκαμνε κοφινίες (=κουλλούρια) καὶ σταυρούς. "Υστερα τὰ ἔψηγε κ' ἐπήαινε τὸ κουβντί στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸ βλόα ὁ παπὰς καὶ τὸ ἔκοβγε κομματούλια καὶ τὸ διαμοίραζε... σὰν ἀντίδωρο καὶ ἐτρόαμε ὅλοι, ἄς εἴμεθα καὶ φρωμένοι. "Υστερα ἐμπαίναμε εἰς τὸ θέρος, τότε εἴχαμε τὸ ἐλεύθερο νὰ πᾶμε νὰ θερίσωμε ὅλοι, γιατί πρῶτα φρούμεθα νὰ πᾶμε γιὰ νὰ μὴ κάωμε λί'ο κριθάρι...». (χφ., σ. 50-52. Χάλκη)¹.

Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς παρασκευῆς καὶ διανομῆς ἄρτου ἐκ τῆς νέας παραγωγῆς πρὸ τῆς συγκομιδῆς αὐτῆς εἶναι ἀντίστοιχος πιθανώτατα δὲ καὶ συνέχεια τοῦ παρ' ἀρχαίοις ἐθίμου τῆς ἐκ τῶν ἀπαρχῶν τῆς συγκομιδῆς παρασκευῆς τοῦ θαλυσίου ἢ θαργηλίου ἄρτου².

Ἐκ τῶν θεριστῶν, ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὁποῖος ἤθελε «ἔκοβγε ἓνα κλαρὶ ἀμυγλαδιᾶς καὶ τὸ στολίζασι βάλαν κορδέλλες, καραιέλλες, καένα μαντηλάκι, κάρτσες, σοκολάτες κι ὅ,τι ἄλλο γκλεούδι ἔθελε, ἔγραφε καὶ τραούδια πᾶ' σ' ἓνα χαρτάκι». Ὁ κλάδος οὗτος ἔκαλεῖτο «σουβλιά». Τὸ ἔσπέρας κατόπιν, ὅτε οἱ θερισταί, ἐργαζόμενοι ἐπὶ ἡμερομισθίῳ, ἐδείπνουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἰδιοκτήτου, ὁ ἔχων στολίσει, ὡς ἀνωτέρω, τὴν «σουβλιά» «τὴν ἔστειλλε μ' ἓνα παιάκι νὰ τὴ δώσῃ πᾶ' στὸ τραπέζι σ' ἐκεῖνη πού ἤθελε ἢ σ' ἐκεῖνο» (χφ., σ. 338 Νικιά Νισύρου). Τὸ ἔθιμον τοῦτο σήμερον ἔχει προσλάβει χαρακτῆρα παιγνίου μεταξὺ τῶν νέων, ὅμως πρόκειται πιθανῶς περὶ παλαιότερας λατρευτικῆς συνηθείας, δοθέντος ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κλάδος τῆς ἀμυγδαλῆς παρουσιάζει ἀναλογίαν πρὸς τὴν Εἰρεσιώνην τῶν ἀρχαίων, κλάδον ἐξ οὗ ἦσαν ἐξηρητημένοι διάφοροι καρποὶ τῆς γῆς. Ἡ Εἰρεσιώνη περιεφέρετο, ὡς γνωστόν, ὑπὸ ἀμφιθαλοῦς παιδὸς εἰς ἀγροτικὰς ἐορτὰς τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν³.

Μετὰ τὴν γέννησιν «Στὰς ἑπτὰ ἡμέρες ἀπὸ τὴ γέννα... τοῦ μωροῦ τοῦ δίομε τ' ὄνομα ὄχι ὅτι τὸ γαφρίζομε ἀλλὰ τοῦ δίομε τὸ ὄνομα γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ τὸ φωνάζομε καὶ γιατί εἶσι τὸ βραμε. Μόλις ἂ ἔρτουν οἱ ἑπτὰ παίρομε τὸ σκαφιάκι

¹ Πρβλ. καὶ Κωνστ. Κ. Ἡλιάδου, Ἡ Χάλκη τῆς Δωδεκανήσου, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1950, σ. 235-236.

² Βλ. Ἀθῆν. 114 Α' «παρεῖδε δὲ τοῦτον ὁ Βλεψίας, ὡσπερ καὶ τὸν θάργηλον, ὃν τινες καλοῦσι θαλύσιον — Κράτης δ' ἐν β' Ἀττικῆς διαλέκτου θάργηλον καλεῖσθαι τὸν ἐκ τῆς συγκομιδῆς πρῶτον γινόμενον ἄρτον. *Εὔσταθ.* Παρεκβ. εἰς Ὅμ. I, 530, 772. Βλ. καὶ L. Deubner, *Attische Feste*, σ. 189 καὶ Mart. Nilsson, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία, μετάφρ. Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ἀθῆνα 1953, σ. 24.

³ Βλ. Mart. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, τόμ. 1, 1955, σ. 124 κέξ.

καὶ βάλλομε μέσα τὰ καλύτερα ρουχαλάκια του καὶ τοιμάζομε ὁμορφα ὄλα καὶ φωνάζομε καὶ τὸν παπὰ καὶ τὸ διαβάζει τὸ μωρὸ καὶ τοῦ δίδει τ' ὄνομα ὅχι νὰ τὸ γιὰφτίση. Ἐχομε τότε τοιμάσει γλυκύσματα γιὰ νὰ γλυκαίνεται τὸ μωρὸ σ' ὄλα του τὰ χρόνια» (χφ., σ. 197 Χάλκη).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν παρατίθενται διάφορα μελίγματα πρὸς ἐξευμενισμόν τῶν Μοιρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπισκέπτονται τὸ βρέφος διὰ νὰ προκαθορίσουν τὸ μέλλον του. Τὰς Μοίρας προσκαλεῖ ἡ μαῖα διὰ διαφόρων ἐμμέτρων ἐπικλήσεων¹ (χφ., σ. 198, 204-205, Χάλκη).

Αἱ προσφοραὶ αὗται εἰς τὰς Μοίρας ἀπαντῶνται, ὡς γνωστόν, εὐρύτατα εἰς πλείστους ἑλληνικοὺς τόπους, γίνονται δὲ συνήθως κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδὸς νύκτα. Τὸ ἔθιμον τῆς ὀνοματοθεσίας τοῦ παιδὸς κατὰ τὴν ἑβδόμην ἀπὸ τῆς γεννήσεως του ἡμέραν² εἶναι ἀντίστοιχον τῆς συνηθείας τῶν ἀρχαίων νὰ δίδουν τὸ ὄνομα εἰς τὸ νεογέννητον κατὰ τὴν ἑβδόμην ἢ δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του ἡμέραν ἐν οἰκογενειακῇ ἑορτῇ μετὰ θυσίας³.

Αἱ καταγραφεῖσαι δημῶδεις παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς εὐρύτερον γνωστὰ θέματα, τινὲς δ' ἐκ τούτων ἔχουν σχέσιν εἰδικώτερον μὲ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῶν νήσων.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν δαιμονίων τοῦ Δωδεκαημέρου, τῶν καλικαντζάρων, εἶναι ἰδιαίτερος ζωηρά. Εἰς Χάλκην καλοῦνται οὔτοι γκάες (γκάς, ὁ) (χφ., σ. 29-31, 66-68), εἰς δὲ τὴν Νίσυρον καλικάζαροι, καλοβάρες, ὑπνοφάδες, κωλοβαρβάρες, καλοκαζάρες (χφ. σ. 251, 274, 275, 277, 287, 369, 391, 414 - 415 Νικιά, Ἐμπορειός, Μανδράκι)⁴.

Ἡ κακοποιὸς δραῖσις τῶν βρικόλακων φαίνεται εἰς τὰς περὶ αὐτῶν σχετικὰς διηγήσεις. Οὔτοι καλοῦνται καταχανάδες (χφ., σ. 133, 194-195 Χάλκη), καλαμπάου-

¹ Βλ. παρόμοια εἰς Τριάντα καὶ Ἐμπωνα Ρόδου (Ἄ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια, Ἐν Ρόδῳ 1930, σ. 38-39. Λ.Α., χειρ. 1568, σ. 465 (συλλ. Χ. Παπαχριστοδούλου, Ρόδος, Ἐμπωνας, 1932).

² Πρὸς ὃ πρβλ. συγγενὲς ἔθιμον ἐν Καρπάθῳ κατὰ τὴν τέλει τοῦ ὁποίου πιστεύεται ὅτι ἀποκαλύπτεται, ποῖος θὰ εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τοῦ παιδίου. Βλ. Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφ. σύμμ. Καρπάθου, τόμ. 1, Ἀθήναι 1932, σ. 100-104.

³ Βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 62-63 ὅπου καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Ζ' (1952), ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 119.

⁴ Περὶ τῶν καλικατζάρων καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γενικῶς βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1242 κ. ἔξ.

ροι (χφ., σ. 266 Χάλκη), βαρδάλακοι (χφ., σ. 377-378 Ἐμπορειὸς Νισύρου), βαρβάλακοι (χφ., σ. 553-554 Μανδράκι)¹, ἡ δ' ἀπόκρουσις αὐτῶν, ὡς πιστεύεται, ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς χρήσεως τῆς πεντάλφας: «ἀπὸ τοὺς μπρωτινοὺς ἀπεθαμένους πολλοὶ εἶνοντο καταχανάες κ' ἐπνίαν τὰς λεχοῦσες. Ἐπρεπε ἄ ῥχουν σταυρὸν στὴν πόρταν των γιὰ νὰ μὴ μπορούν ῥά ῥμπονν μέσα... ἀπὸ τότε ὅμως πού ῥβγε ἡ πεντάρφα δὲν ἔχει καταχανάες, μόνο ἅμα ῥέν ἔχη πεντάρφα ῥίνεται ὁ ἀπεθαμένος καταχανάς (χφ., σ. 133 Χάλκη).

Παράλληλως ὑπάρχουν μὲ πλατεϊαν διάδοσιν καὶ αἱ δοξασίαι περὶ στοιχειῶν καὶ νεραίδων. Αἱ τελευταῖαι καλοῦνται ἐνταῦθα ἀνεράες, (χφ., σ. 135 Χάλκη), καλομοῖρες, ἀνεράιδες, ἀντράες, ἀνεράδες² (χφ., σ. 269, 271, 276, 296, 375, 377, 544-545, 627 Νικιά, Ἐμπορειὸς, Μανδράκι Νισύρου).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων δέον νὰ σημειωθοῦν ἰδιαίτερος αἱ περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς εἰς Νίσυρον καὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας της. Κατὰ τινὰ τῶν διηγήσεων τούτων «*Στὴ Βρετοῦ ἐκεῖ πὺν περνοῦσαν μιὰ μέρα οἱ ἀθροῦποι θωροῦσι πάνω καὶ εἶδαν ἕνα καντηλάκι κ' ἤφτε μέσα σὲ μιὰ θυρίδα βγαίνουν πάνω στὸν ὄξο (= γκρεμνὸ) γιὰτὶ ἦτο ὄξος μεάλος ἐκεῖα καὶ εἶδασι ἕναν ῥκόνισμα, ἦτο τὸ ῥκόνισμα τῆς Παναγιᾶς. Πιάνουν τὸ ῥκόνισμα καὶ τὸ ἐφέρασι στὴν Παναγιὰ τὴν Ποταμίτισσα. Ἐφῆκαν το ἐκεῖα. Τὴν ἄλλη μέρα πᾶσι καὶ δὲν τὸ εὐρίσκουν καὶ ψάχνασι νὰ ἰδοῦσι ποῦ ἦτο ἡ ποιοὶ τὸ πιάσασι κ' ὕστερα τὸ βρήκασι μέσα στὸ κάστρο, μέσα σὲ μιὰ σπηλιά. Αὐτὸ γίνηκε τρεῖς τέσσερεις βολές ἔτσι ἔβαλε ὁ νοῦς των κ' ἐκάμασι οἱ παλιοὶ μας στὸ σπηλάδι τὴν ἐκκλησιάν της καὶ γι αὐτὸ τὴν ὠνομάσασι Παναγιὰ ἡ Σπηλιανή (χφ., σ. 615-616 Μανδράκι. Βλ. εἰκ. 1 καὶ 2).*

Τὸ ἔθος τῆς ἀπαλλαγῆς ἀσθενοῦς ἔκ τινος νόσου διὰ τῆς διόδου του δι' ὀπῆς (τρουποπέρασμα) ἀσκεῖται ἰδίᾳ διὰ παιδία. Περνοῦν ταῦτα διὰ θυρίδος εἰς ἐκκλησίαν ἢ διὰ παραθύρου³. Οὕτως ἡ ἀσθένεια «παμπούνιασμα» (ἀδυνατίσμα), ἡ ὁποία προσβάλλει τὸ παιδίον ὅταν «τὸ ξαποσκελίση γιὰ κάττης, γιὰ σκύλος, γιὰ γυναῖκα πὺν νὰ ῥχη τὰ ροῦχα της», θεραπεύεται διὰ τῆς προσαγωγῆς αὐτοῦ κατὰ Σάββατον εἰς τὴν ἐκκλησίαν «*Ἀῖὰ Δύναμι*» (ΒΑ τοῦ χωρ.) (εἰκ. 3) ὅπου τελεῖται συγχρόνως καὶ λειτουργία διὰ προσφορᾶς τῶν οἰκείων τοῦ ἀσθενοῦς. «*Ἐνα μικρὸ παιῖ ἡ μιὰ*

¹ Βλ. καὶ Στυλ. Δεινάκιν, ἐν Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 275-284.

² Βλ. γενικώτερον περὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν Ν. Γ. Πολίτην, εἰς Λεξικογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 17-32.

³ Βλ. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης εἰς Στεφ. Δ. Ἡμέλλον, Περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου τοῦ τρουποπεράσματος, Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Κυκλαδ. Μελ., Α' (1961), σ. 515-528. Ἐνταῦθα καὶ βιβλιογραφία.

Εικ. 1. Τὸ σπήλαιον.

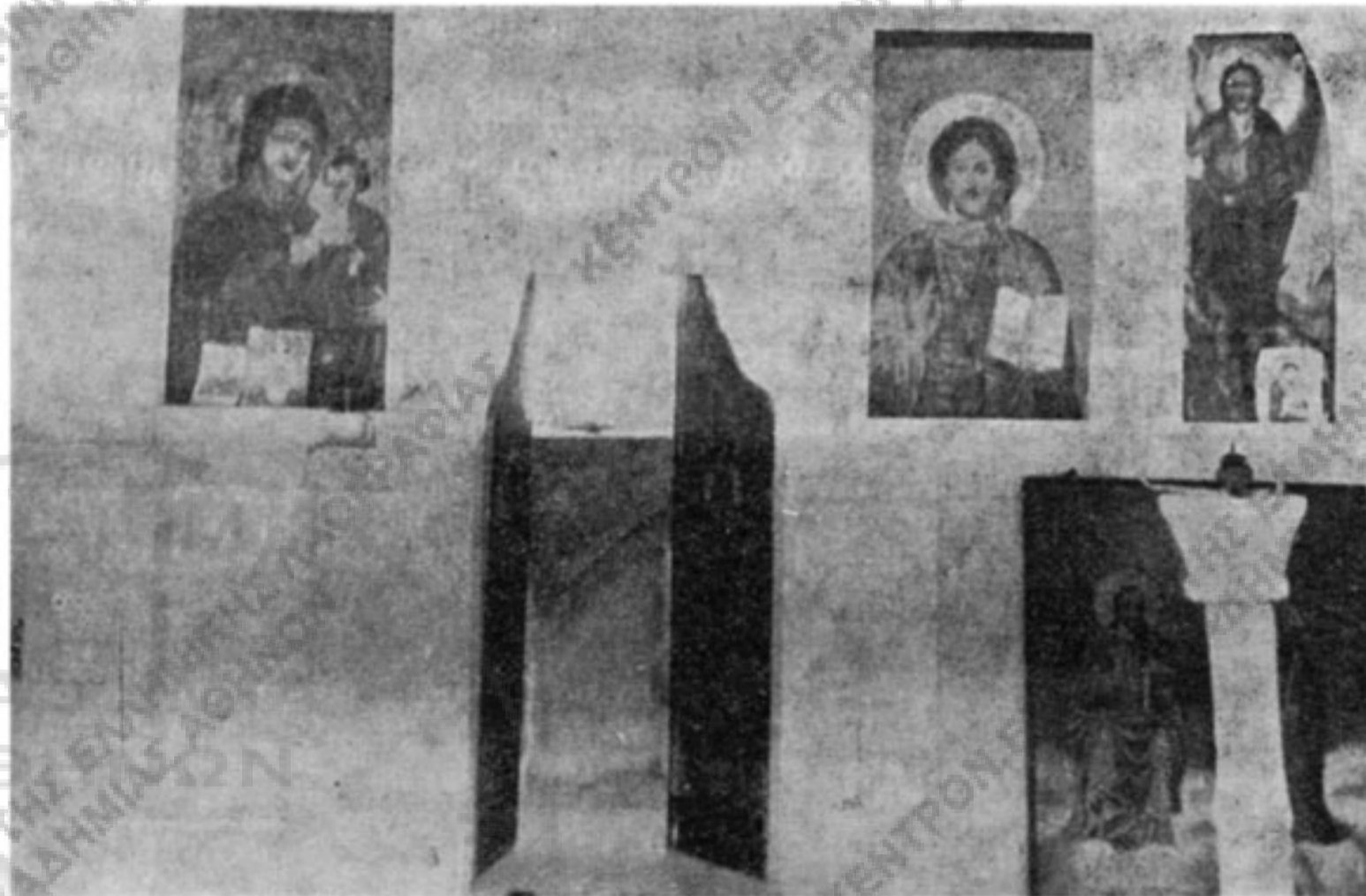
Εικ. 2. Ἡ Παναγία ἢ Σπηλιανή.

γεναῖκα κόρη πὸν νὰ τὴ λένε Μαρία καὶ νὰ ᾿χη μάννα καὶ πατέρα τὸ περνάει ἀπ' τὴ θύρα (εἰκ. 4) μετὰ τ' ἅγια πὸν βγάλλει ὁ παπὰς καὶ τὸ γδύνουν καὶ τὸ ᾿φήνουν

Εἰκ. 3. Ἡ ἐκκλησία ᾿Α᾿ιά Δύναμι.

τοῖτσιδο καὶ ὕστερα τὸ παίρνει ἡ μάννα του καὶ τὸ ντύνει» ἢ «τὸ παίρουν δυὸ Μα-

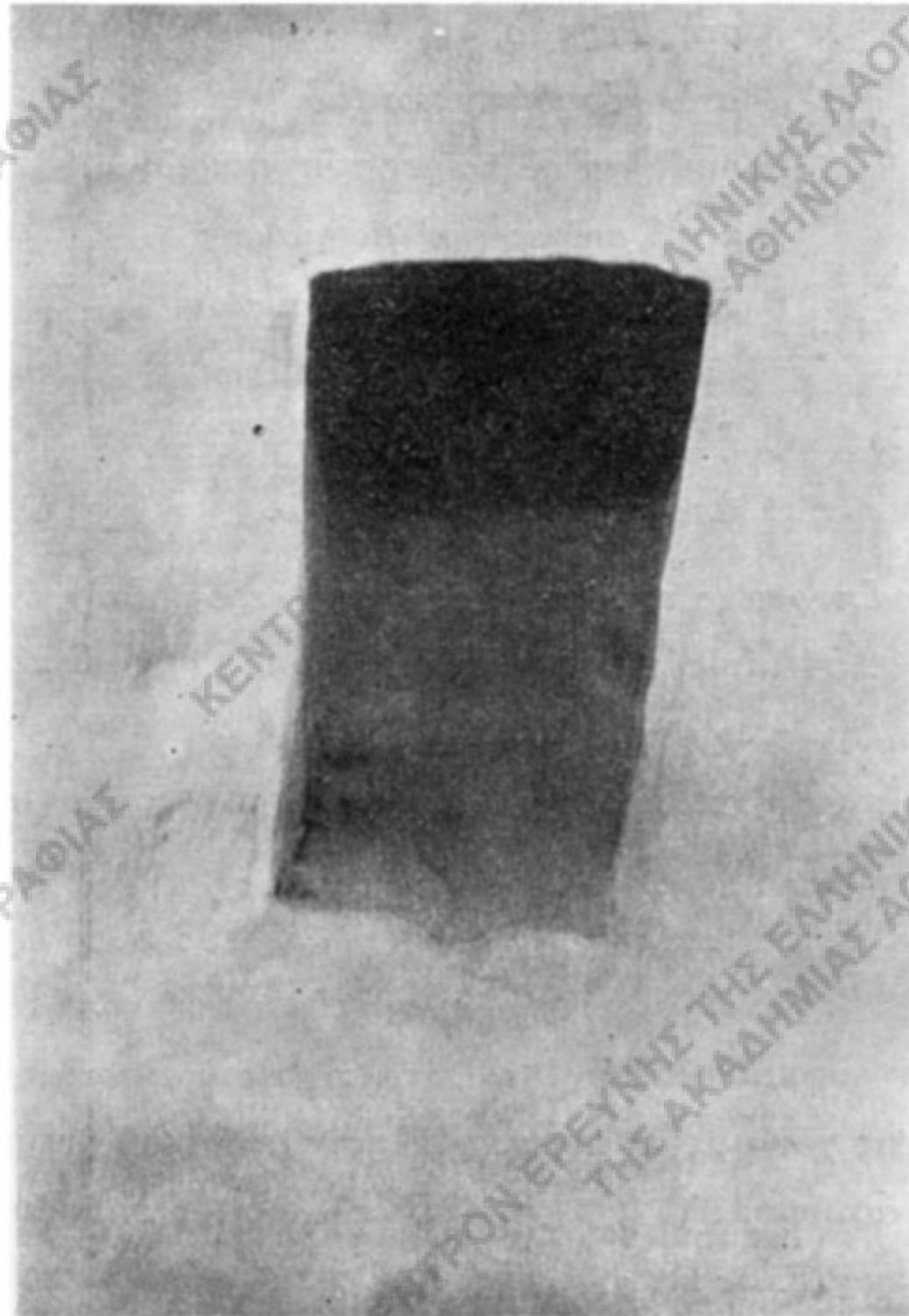

Εἰκ. 4. Ἡ θύρα.

ριές» ἢ μία καὶ ἡ μήτηρ τοῦ παιδίου καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς διὰ τοῦ παραθύρου τῆς ἐκκλησίας τῆς ᾿Αγίας Δυνάμεως ἄκολούθως τὸ ἐκδύουν ἀλλάσσουν τὰ ἐνδύματά

του δι' ἄλλων (χφ., σ. 381-382, Ἐμπορευτὸς Νισύρου) (εἰκ. 5). Προσέτι ὅτε τὸ παιδίον «δὲν τρέφεται, τὸ παίρομε νὰ τὸ γιαποσκελίση ὁ παπὰς μὲ τ' ἅγια ἢ ἂ τὸ περάσωμε ἀπ' τὸ παραθύρι τῆς Παναϊᾶς ἢ τοῦ Σωτήρη».

Εἰκ. 5. Τὸ παράθυρον τῆς ἐκκλησίας.

Τὴν δίοδον τοῦ πάσχοντος διὰ τοῦ παραθύρου ἐκτελοῦν δύο γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομα Μαρία, «ὅταν γιομίζη τὸ φεγγάρι, γιὰ νὰ γιομίζη καὶ τὸ μωρό, ὅπως γιομίζει τὸ φεγγάρι» (χφ., σ. 206. Χάλκη).

Μαγικαὶ ἐνέργειαι ὑπὸ νεανίδων πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὄνείρων, ἀποκαλυπτικῶν τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῶν, εἶναι καὶ ἐνταῦθα λίαν συνήθεις. Οὕτω κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ γενεσίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (24 Ἰουνίου) παρασκευάζεται πρὸς τοῦτο τὸ «ἀρμυροπίτι». «Μιὰ Μαρία θὰ φέρη ἀλάτι καὶ ἀλεύρι, νὰ κάμη ἓνα πιττί. Θὰ τὸ ψήσῃ πάνω στὸ φανό, στὸ ἄττος (=στάχτη) τοῦ φανοῦ καὶ θὰ τὸ μοιράσῃ σὲ τρεῖς Μαριές, αὐτὲς πού ἔναι λεύτερες καὶ θέλουσι νὰ δοῦσι τὴν μοῖρα τους, ποιὸν θὰ πάρουν ἀπ' αὐτὸ τὸ πιττί. Ὅταν τρώωσι τὸ πιττί λέουσι τὸ τραοῦδι:

ὦ Γενάρη καλαντάρη,
 καλαντοχτυπᾶς κοντάρη
 ἐκεῖ πού πὰς στήν ἔρημο,
 στή Ψέρημο,
 σιὸν Ἰορδάνη ποταμό,
 πού ἔναι οἱ μοῖρες τῶν μοιρῶν
 κ' οἱ μοῖρες τῶν μοιράδων·
 ἐκεῖ εἶν' κ' ἐμὲ ἡ Μοῖρα μου
 κι ὁ ἄνδρας πού θὰ πάρω
 ἢ κοντσὸς ἢ στραβός,
 ἀπόψε θέλω νὰ τὸν δῶ.

Ὅποιο δοῦμε σιὸν ὕπνο μας τότε και μᾶς δώση νερό, αὐτὸν θὰ πάρωμε ἢ κάποιο συγγενῆ του» (χφ., σ. 540-541 Μανδράκιον Νισύρου). Τὸ ἀρμυροπίττι εἰς Χάλκη τὸ ζυμώνουν μὲ ἀμίλητο νερό (χφ., σ. 110-111).

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπιδίδονται ἔτι και εἰς τὴν κυαμομαντείαν και τὴν διὰ τῶν φύλλων συκῆς φυλλομαντείαν (χφ., σ. 541-542 Μανδράκι Νισύρου). Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς γίνεται ἡ κληδονομαντεία (χφ., σ. 498-500 Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Μαντικάι τελεταὶ γίνονται ἔτι και κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ὅτε παρασκευάζουν «τὸ πιττι τ' Ἁιοῦ Βασιλειοῦ». Πρόκειται περὶ πίττας ἐκ κριθῆς, ἣτις χρησιμεύει πρὸς πρόκλησιν μαντικοῦ ὄνειρου, ὡς και τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω ἀρμυροπίττι (χφ., σ. 495 Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι και διὰ τῆς πρώτης «βούκας», τοῦ τεμαχίου των τῆς βασιλόπιττας, μαντεύονται αἱ νεάνιδες περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν συζύγου. Τοῦτο θέτουν κάτωθεν τοῦ προσκεφαλαίου των κατὰ τὴν κατάκλισιν ἐπιλέγουσαι:

Ἄι Γιώργη καβαλλάρη·
 και χρυσὲ και καλαντάρη·
 εἰς τὴν ἔρημο πού πὰς
 και τις Μοῖρες ἀπαντᾶς
 ἂν ἰδῆς και τὴ δική μου,
 ἂ μοῦ τήνε χαιρετᾶς.
 Ἐκεῖ ἔν' κ' ἐμὲ ἡ Μοῖρα μου
 λούεται χτενίζεται
 χρυσὴ κορδέλλα πλέκεται
 Ἄντε ἂ τῆς πῆς και ἂ μοῦ πῆς

ποιὰ θά 'ν' κ' ἐμὲ ἢ μοῖρα μου
ποιὸν 'ὰ πάρω.

(χφ., σ. 432-433 Νικιά Νισύρου)¹.

Τὴν ἐσπέραν ταύτην γίνεται προσέτι καὶ κατοπτρομαντεία (χφ., σ. 500, Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Περὶ τῶν καταγραφέντων πολυστίχων τραγουδιῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντιπρο-

Εἰκ. 6. Ὁ χορὸς τῆς κούπας.

σωπεύονται ὅλαι σχεδὸν αἱ κατηγορίαι αὐτῶν ἀναφέρομεν ὅτι ἤδοντο ταῦτα παλαιότερον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς χορευτικά, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαφόρους ἄλλας περιστάσεις, ὅπως π.χ. κατὰ τὸν θερισμόν. Τὰ τραγούδια ταῦτα ἔχουν πλέον ἐγκαταλειφθῆ, ἄδονται δ' ἐκ τούτων μόνον λατρευτικά τινα. Ἀντιθέτως ἀπαντᾶται ζωηρὰ ἢ χρῆσις τῶν διστίχων, τὰ ὁποῖα εἶναι προσφιλέστατον ποιητικὸν εἶδος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων, χρησιμοποιοῦμενον εὐρύτατα εἰς τὰς ἐορταστικὰς τῶν ἐκδηλώσεις καὶ εἰς τοὺς χορούς των. Ἡ νεωτέρα γενεὰ ἀπομνημονεύει ταῦτα, ἀλλὰ περισσότερο ἀρέσκειται εἰς τὰ νεώτερα ἄσματα, τὰ διαδιδόμενα διὰ τοῦ γραμμοφώνου καὶ τοῦ ραδιοφώνου.

Ἐκ τῶν λαϊκῶν χορῶν ἀναφέρομεν τὸν ἐν Νισύρῳ «χορὸν τῆς κούπας», ὁποῖος χορεύεται κατὰ τὰς πανηγύρεις, ἰδίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς (15 Αὐγούστου), τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Ἁγίου Νικήτα καὶ τοῦ Προφήτου Ἡλία, κυρίως ὑπὸ

¹ Περὶ τῶν μαντικῶν τρόπων τούτων γενικώτερον βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνειρῶν περὶ γάμου, Λαογρ. σύμμ., τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 105-147.

νεανίδων, ένδεδυμένων τὴν τοπικὴν ένδυμασίαν. Τὴν ὄνομασίαν του ὀφείλει εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ κορυφαία τοῦ χοροῦ κρατεῖ μίαν «κούπαν» (εἰκ. 6). Τὰ βήματα τοῦ χοροῦ εἶναι τοῦ «Ἐμπρός». Εἷς νέος ἢ καὶ περισσότεροι χορεύοντες εἰς τὴν οὐρὰν

Εἰκ. 7.

Εἰκ. 8.

τοῦ χοροῦ (εἰκ. 7) ἢ καὶ ἔκτος αὐτοῦ εύρισκόμενοι ὀδηγοῦν ἐναλλάξ εἰς τὴν κορυφήν του τὴν νέαν τῆς προτιμήσεώς των. Αὕτη καθισταμένη κορυφαία τοῦ χοροῦ παραλαμβάνει ἐκ τῆς προηγουμένης τὴν κούπαν, ὁ συνοδὸς δὲ νέος ὑποχρεοῦται νὰ ρίψη ἐντὸς τῆς κούπας χρηματικὸν ποσόν (εἰκ. 8).

R É S U M É

**Mission folklorique dans les îles de Chalki et Nissyros
(Dodécanèse), du 13 août au 13 septembre 1964.**

par Anne J. Papamichael

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'elle a effectuée dans les îles de Chalki et de Nissyros. Le matériel rassemblé comprend 902 pages manuscrites ainsi que 218 chansons et danses populaires enregistrées sur bandes de magnétophone. Ce matériel à trait aux diverses manifestations de la vie matérielle, sociale et spirituelle de la population de ces îles.

Parmi les coutumes du culte, l'auteur mentionne notamment celle qui consiste à introduire une branche d'olivier dans la maison, le matin du 1er janvier. Livanius, déjà, au IVe siècle après J-C, attestait la popularité de cet usage (edit. B. Foerster, VIII, p. 474)¹.

Deux coutumes relatives à la moisson sont particulièrement intéressantes. La première est celle-ci : avant le début de la moisson, on prépare, avec des grains de la nouvelle récolte, un pain que l'on distribue aux parents et aux amis. Cet usage est considéré comme une survivance de l'antiquité, époque à laquelle, dans les mêmes circonstances, on préparait le pain appelé θαλύσιον ou θαργήλιον.

La deuxième est celle de la souvliá (σουβλιά). Les moissonneurs prennent une branche d'amandier, la décorent avec des rubans, un mouchoir, des bonbons, etc...et après, pendant le dîner que leur offre le propriétaire, chacun la fait porter par un garçon à la personne de son choix.

Cette coutume qui, aujourd'hui, a pris le caractère d'un jeu entre jeunes gens et jeunes filles, provient vraisemblablement d'une coutume de culte plus ancienne dans laquelle la branche d'amandier tenait la place et avait la signification de l'antique Εἰρησιώνη.

Parmi les coutumes concernant la naissance la suivante retient plus spécialement l'attention de l'auteur : le septième jour après la naissance du nouveau-né, on donne son nom à l'enfant et cette cérémonie correspond aux antiques ἀμφιδρόμια.

---

1. Voir aussi G. Spyridakis, loc. cit., p. 328.

Des diverses légendes recueillies, il ressort que, dans ces îles, sont largement répandues celles qui se rapportent aux Καλικάντζαροι (êtres démoniaques) aux vampires, aux fantômes, aux fées etc., ainsi que, parmi les légendes religieuses, celles qui racontent la découverte, à Nissyros, de l'icône miraculeuse de la Vierge Σπηλιανῆς (de la caverne) et la construction d'une église en son honneur.

Pour guérir les enfants malades, on recourt au τρουποέρασμα, c-à-d. que l'on fait passer le malade par un trou dans l'église ou bien par la porte centrale du sanctuaire.

La veille et le jour de la St Jean (23 et 24 juin) ainsi que la veille de la St Basile, au soir, les jeunes filles accomplissent des actions magiques, destinées à provoquer des songes qui leur feront connaître leur futur mari. A cette fin, on utilise le gâteau des Rois (βασιλόπιττα), et ἀουροόπιττα (sorte de pain salé) et on joue au Κλήδονα (jeu divinatoire). On pratique également la divination au moyen de miroirs, de fèves et de feuilles.

Les longues chansons narratives, appartenant à presque toutes les catégories, qui étaient autrefois chantées et dansées, sont aujourd'hui délaissées. Les distiques, au contraire, sont devenus la forme poétique préférée des habitants des îles. Ils sont largement employés à l'occasion des fêtes et lorsqu'on se réunit pour danser.

Parmi les diverses danses populaires, l'auteur décrit celle qui est propre à Nissyros ὁ χορὸς τῆς Κούπας (la danse de la coupe).

Ζ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΛΩΡΙΝΗΣ (13 ΑΥΓ. — 14 ΣΕΠΤ. 1964)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Πρὸς λαογραφικὴν ἔρευναν καὶ συλλογὴν σχετικῆς ὕλης εἰργάσθη ἀπὸ τῆς 13 Αὐγ. μέχρι τῆς 14 Σεπτ. 1964 εἰς τὰ χωρία, πρῶτον «Ἄνω Κλειναὶ» (πρῶην Ἄνω Κλέστινα) (κάτ. 656),¹ «Κάτω Κλειναὶ» (κάτ. 955) «Ἁγία Παρασκευὴ» (κάτ. 644) καὶ Παπάγιαννης (κάτ. 1389), εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸ Ἄνταρτικὸν (πρῶην Ζέλοβον)², (κάτ. 1047). Ἐκ τῶν συνοικισμῶν τούτων οἱ πρῶτοι κεῖνται παρὰ τοὺς

¹ Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἔτους 1951.

² Τὸ ὄνομα ἔκ τινος Τούρκου ὀνόματι Τζέλο. Περὶ τῆς νῦν ὀνομασίας τοῦ χωρίου βλ.

πρόποδας καὶ τὰς κλιτῦς ὄρεινῶν προεξοχῶν τοῦ ὄρους «Βρανοῦς», βορείως τῆς πόλεως Φλωρίνης εἰς τὴν περιοχὴν πλησίον τῶν συνόρων πρὸς τὴν Γιουγκοσλαβίαν, ὁ δὲ τελευταῖος, τὸ Ἐνταρτικόν, παρὰ τὴν λίμνην τῆς Πρέσπας¹ εἰς ὕψος 1050 περίπου μέτρων².

Ὁ πληθυσμὸς τῶν χωρίων τούτων ἀποτελεῖται ἰδίᾳ ἐκ γηγενῶν, πρὸς δὲ καὶ ἐκ προσφύγων ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐγκατασταθέντων ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1923.

Ἡ περιοχὴ αὕτη μὲ ἀφθονα ὕδατα εἶναι γενικῶς ὄρεινὴ μὲ πλουσίαν βλάστησιν. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου συμφώνως πρὸς σχετικὴν παράδοσιν ἡ πόλις τῆς Φλωρίνης, ἡ ὁποία κεῖται ἐντὸς κοιλάδος καὶ εἰς τὸ στόμιον βαθυτάτης χαράδρας τῆς ὄροσειρᾶς Βρανοῦντος, ὠνομάζετο Χλωρίς³.

Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους ὁ πληθυσμὸς στηρίζεται ἐκ παραδόσεως διὰ τὴν παραγωγὴν βιοτικῶν ἀγαθῶν εἰς τὴν ἀσκησιν ἰδίᾳ τῆς γεωργίας (καλλιέργειαν σιτηρῶν, γεωμήλων, δένδροκαλλιέργειαν), πρὸς δὲ καὶ τῆς κτηνοτροφίας. Τὸ εἰσόδημα κατὰ οἰκογένειαν ἐπαυξάνεται διὰ τῆς ὑλοτομίας ἐκ τῶν παρακειμένων πυκνῶν δασῶν.

Τὸ κλίμα ἐνταῦθα εἶναι ἠπειρωτικὸν μὲ ὑψηλὸν ψῦχος κατὰ τὴν περίοδον τοῦ χειμῶνος.

Ἔργασθεις εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν ἐπὶ 30 ἡμέρας ἐπέτυχον τὴν περισυλλογὴν πλουσίας λαογραφικῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν κατέγραψα εἰς τετράδιον σχήματος 8 μεγ., σελ. 604⁴. Τοῦτο κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς

ἐν Μεγ. Ἑλλ. Εγκυκλ., τόμ. Δ' (1928), σ. 833. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κοινότητος βλ. Λάμπρου Ράλλη, Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ χωρίου Ἐνταρτικόν, Ἀριστοτέλης, τευχ. 12 (1958), σ. 47-49. Βλ. ἔτι καὶ «Ἐθνος», ἔβδομ. ἐφημ. τῆς Φλωρίνης, φύλλ. 31 Ἰουλίου 1937.

¹ Περὶ Πρέσπας πλὴν ἄλλων βλ. καὶ Λαζάρου Βαφειάδη, Ἡ Πρέσπα καὶ οἱ ὁμορφίαις τῆς, Ἀριστοτ., τευχ. 8 (1958), σ. 30. Καὶ εἰς Λ. Α. (=Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον), ἀρ. χειρ. 2690 σ. 9 (συλλ. Ἑλένης Ἀλεξίου, Ἡθῆ καὶ ἔθιμα Ἁγίου Ἀχιλλείου Πρεσπῶν, 1962).

² Ἡ ἐργασία αὕτη ἐγένετο εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 49035/1964 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας.

³ Βλ. καὶ Γεωργ. Ἰ. Σημαντήρα, Φλώρινα, ἡ ὀνομασία τῆς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐκ τῶν κειμένων, Φλώρινα 1964. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως βλ. καὶ Ἀντ. Χ. Χατζῆ, Ἰωάννινα—Φλώρινα. (Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 22-23).

⁴ Εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης συνέβαλε τὰ μέγιστα ὁ ὑπάλληλος τῆς Νομαρχίας Φλωρίνης κ. Θωμᾶς Βράκας διὰ τῆς ὑποδείξεως εἰς ἐμὲ πολλῶν πληροφορητῶν. Διὰ τοῦτο τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Ἐπίσης τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἐκφράζω πρὸς τὸν ἐν Φλωρίνῃ κ. Ἀντώνιον Σουπέρκον, ὅστις καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς ἀποστολῆς μου ἦτο πλησίον μου διὰ τὴν καλύτεραν μετὰ τῶν πληροφορητῶν μου ἐπικοινωνίαν καὶ ἐπαφήν, τέλος καὶ πρὸς πάντας τοὺς πληροφορητάς μου.

2894. Περιλαμβάνονται 127 παραδόσεις, 9 παραμύθια και εὐτράπελοι διηγήσεις, πληροφορίες διὰ τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὸν ποιμενικόν, γεωργικὸν καὶ μελισσοκομικὸν βίον, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν δημώδη ἰατρικὴν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Εἰς τὴν ἠχογραφεθεῖσαν μουσικὴν ἐπὶ 13 ταινιῶν μαγνητοφώνου περιλαμβάνονται ἄσματα ἐκτελεσθέντα ὑπὸ ἐντοπίων καὶ ὑπὸ προσφύγων ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Κάρος τοῦ Καυκάσου¹.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης ταύτης παρατηροῦμεν ἐν συντόμῳ τὰ κάτωθι.

Τὸ σπίτι, ἐκτισμένον ἐντὸς περιμανδρωμένης αὐλῆς, εἶναι μονώροφον. Τὸ ἀνώγειον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέρχεται τις δι' ἐσωτερικῆς κλίμακος, χρησιμεύει ὡς κατοικία. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς κεντρικοῦ δωματίου πέριξ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἄλλοι βοηθητικοὶ χώροι. Ὁ ἰσόγειος χώρος διατίθεται διὰ τὸν σταβλισμὸν τῶν ζώων καὶ πρὸς φύλαξιν αὐτῶν, ἰδίᾳ παλαιότερον, ἐξ ἐπιδρομῶν ληστῶν, Τούρκων καὶ ἄλλων ἐχθρῶν. Ἐκ λόγων ἀσφαλείας τὰ παράθυρα εἶναι κατεσκευασμένα μὲ μικρὸν ἄνοιγμα καὶ εἰς σημεῖον ἀρκετὰ ὑψηλὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν κατοικίαν ἐντὸς τῆς αὐλῆς εὐρίσκεται τὸ ἄλώνι διὰ τὸν ἄλωνισμὸν τῶν δημητριακῶν, κατεσκευασμένον κατὰ τὸ δάπεδον διὰ πλακῶν.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ γεωργικοῦ βίου ἀναφέρομεν τὸ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ σπόρου ὑπὸ τοῦ ἱερέως πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σπορᾶς. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρ.) «παίρνομεν ἓνα πιάτο ἀπὸ βρίζα, ἓνα σταφύλι καὶ πάνω ἓνα σταυρὸ μὲ βασιλικὸν καὶ τὰ πηγαίνομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ὁ παπὰς κατὰ τὴν λειτουργία ἀγιάζει τὸν σπόρον» (χφον, σ. 52). Τὸν σπόρον τοῦτον ὁ γεωργὸς ἀναμειγνύει μὲ τὸν ἄλλον σπόρον κατὰ τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἀρχίσῃ ἡ σπορά. Εἰς τὸ χωράφι, ἀφοῦ προηγουμένως «θὰ γυρίσῃ εἰς τὸν ἥλιον» (χφον, σ. 181), θὰ κάμῃ τὸν σταυρὸν του, καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ ρίξῃ πρῶτα τὸν ἁγιασμένον σπόρον εἰς τὴν γῆν, καὶ μετὰ θὰ ἀρχίσῃ τὴν ἄροσιν.

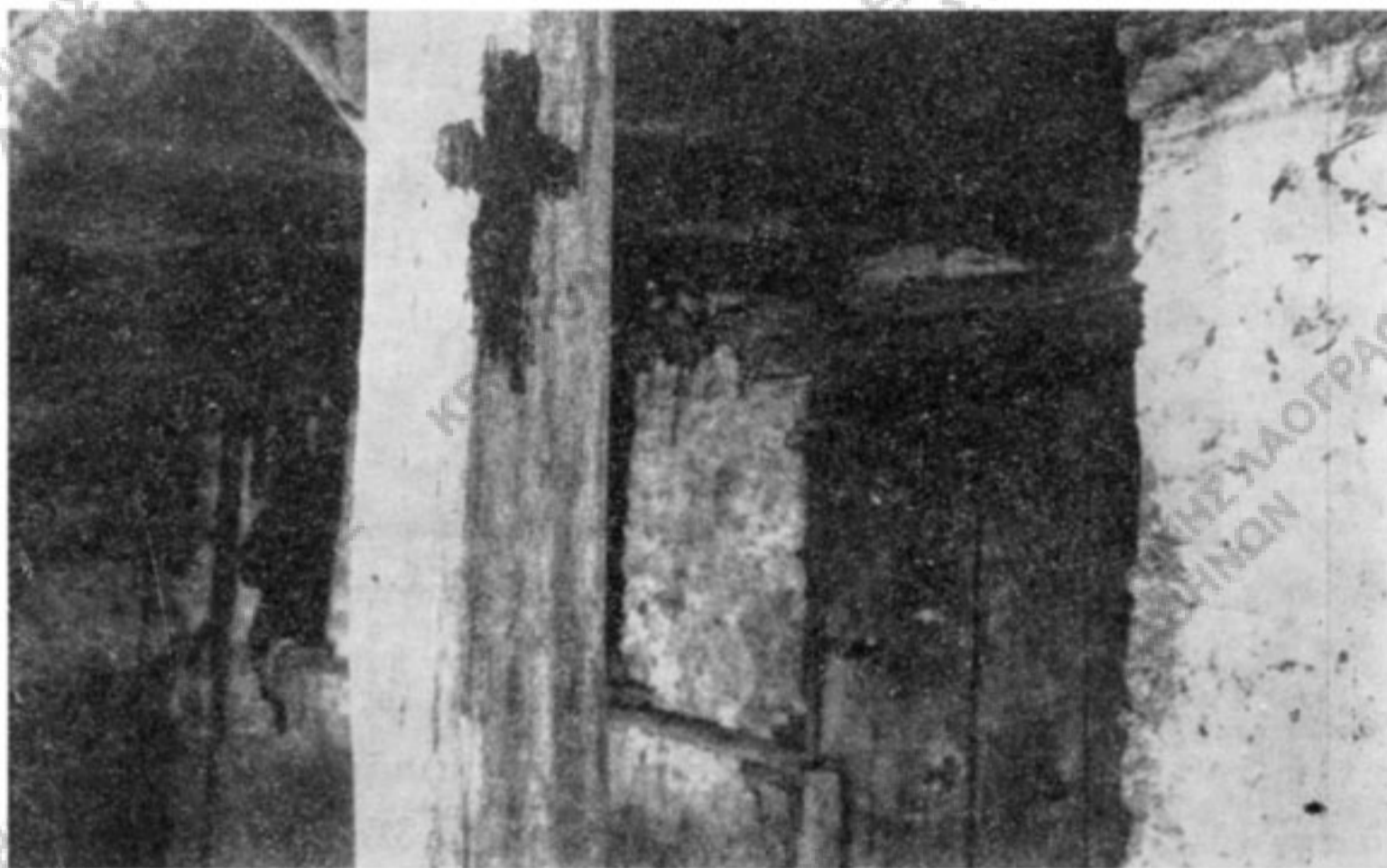
Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἀποβλέπει ἐπίσης καὶ τὸ ἔθιμον νὰ ρίπτονται κόκκοι σικάλεως εἰς τὸν ποταμὸν κατὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν ὑδάτων κατὰ τὰ Θεοφάνια διὰ νὰ ἁγιασθῇ οὕτως ἡ ὅλη παραγωγή (χφον, σ. 31), ὡς ἐπίσης καὶ

¹ Βλ. καὶ Γεωργ. Γρηγοριάδης, Οἱ Πόντιοι τοῦ Κάρος τῆ Χριστοῦ καὶ τὰ καλαντόφωτα. Ἀριστοτ., τευχ. 6 (1957), σ. 16 - 18. Τοῦ ἰδίου, 1) Λαογραφικὰ τοῦ Πόντου. Ὁ γάμος. Ἀριστοτ., τευχ. 2 (1957), σ. 39 - 43. 2) Οἱ Πόντιοι τοῦ Καυκάσου. Ποντ. Ἑστία, ἔτ. II (1960) σ. 5725 - 28. 3) Οἱ Πόντιοι τοῦ Καυκάσου, Ἱστορία — Λαογραφία, Θεσσαλονίκη 1957.

ὁ ραντισμὸς διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ τούτου τῆς οἰκίας, τῶν στάβλων καὶ τῆς τροφῆς τῶν ζώων.

Ἡ συνήθεια εἶτα τοῦ διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ κηρίου τῆς Ἀναστάσεως καψαλί-
σματος τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς ἐκάστου καματεροῦ ζώου¹ ὡς ἐπίσης καὶ τῆς κατα-
σκευῆς σταυροῦ ἐπὶ τῆς θύρας διὰ τῆς φλογὸς αὐτοῦ ἢ μὲ κατράνι (βλ. εἰκ. 1) γί-
νονται «για νὰ μὴ μπαίνουν τὰ κακὰ δαιμόνια καὶ για νὰ προφυλάσσονται τὰ
ζῶα μας ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες» (χφον, σ. 35). Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῶν σταυρῶν εἰς τὴν

Εἰκ. 1. Ὁ σταυρὸς εἰς τὴν παραστάδα τῆς ἐξωθύρας.

εἴσοδον τῆς κατοικίας ἀπαντᾶται ὁμοίως καὶ ἀνατολικώτερον τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περι-
οχῆς, εἰδικῶς εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Ἀντώνιος Πέλλης. Ἐνταῦθα χαράσσονται σταυ-
ροὶ εἰς τὴν πόρταν κατὰ τοῦ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου².

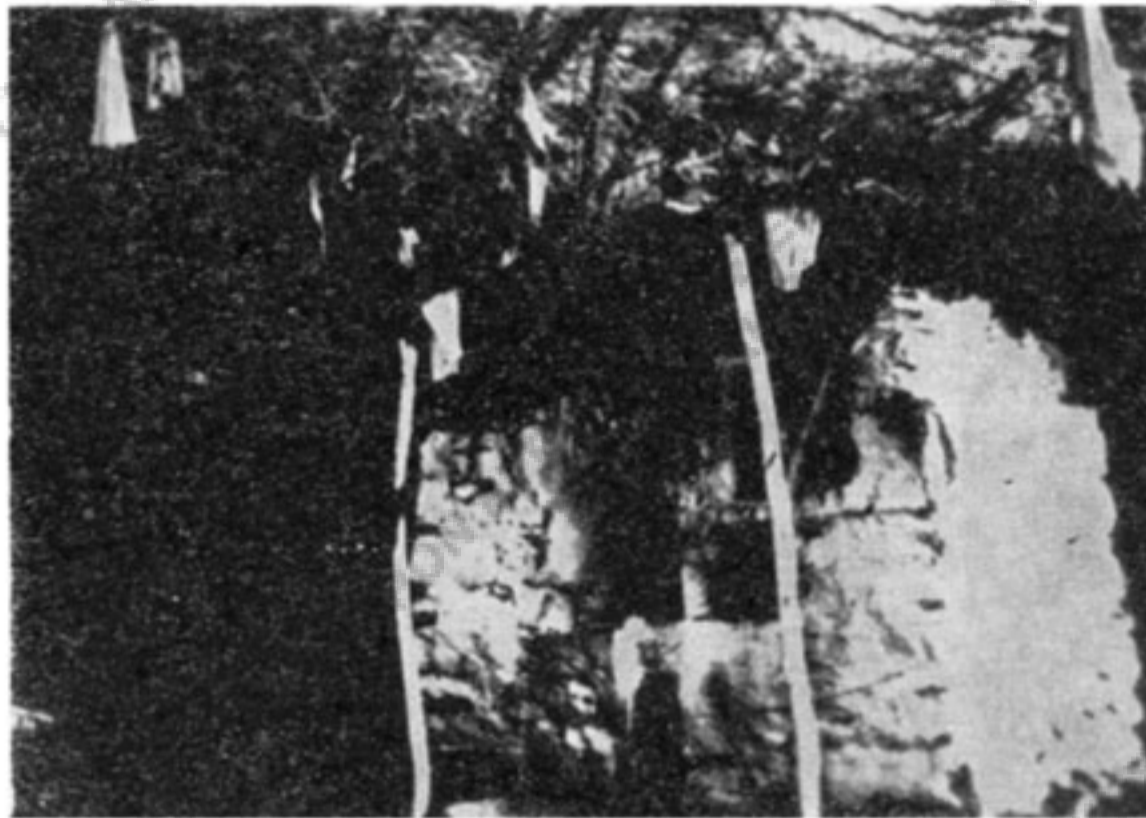
Ζωηραὶ ἀπαντῶνται καὶ ἐνταῦθα αἱ λατρευτικαὶ τιμαὶ πρὸς τὸν Ἅγιον Μό-
δεστον, τὸν Ἅγ. Σπυριδῶνα, τὸν Ἅγ. Μηνᾶν, τὸν Ἅγ. Τρύφωνα ὡς προστάτας
τῶν ἀγροτῶν διὰ τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν καὶ τὰ ζῶα των. Οὕτω πρὸς τιμὴν
τοῦ Ἁγίου Μοδέστου, προστάτου τῶν ζώων, φέρονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν
ἐορτὴν του εἰδικὰ πρόσφορα³ (χφον, σ. 41). Πρόσφορον ἐπίσης παρασκευάζεται καὶ

¹ Τὸ ἔθιμον καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Ρόδον τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων (βλ. Γ. Α. Μέγα, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Αρχ., τόμ. Ε΄-ΣΤ΄ (1943-44), σ. 134). Εἰς Ἀνατολ. Μακεδονίαν (Καλὴ Βρύση) ὁμοίως κατὰ τὸ Πάσχα (βλ. Λ.Α. ἀρ. χειρ. 2937, σ. 10 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, Καλὴ Βρύση Δράμας, 1965).

² Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Αρχ. τόμ. ΙΓ΄-ΙΔ΄ (1960-61), σ. 378.

³ Πρβλ. Λ.Α. ἀρ. χειρ. 2394, σ. 118 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐκ νομοῦ Πέλλης, 1961). Κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Μοδέστου «ὁ κάθε γεωργὸς ἔκανε πέντε ἄρτους καὶ τοὺς πήγαινε

κομίζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸν Ἅγ. Σπυρίδωνα, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ εὐλογηθῆ κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, δίδεται νὰ τὸ φάγουν τὰ ζῶα (χφον, σ. 212). Εἰς τὸν Ἅγιον Μηνᾶν κατέφευγον παλαιότερον, δηλ. πρὸ τοῦ 1940, διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντος ζῴου, κομίζοντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔριον ὡς ἀφιέρωμα εἰς αὐτὸν

Εἰκ. 2. Ἡ πηγὴ, ἀγίασμα, εἰς τὸ χωριὸν Ἄνω Κλειναί.

(χφον, σ. 110). Ὁ Ἅγιος Τρύφων τιμᾶται καὶ ἐνταῦθα ὡς ἅγιος διὰ τὰς ἀμπέλους (χφον, σ. 111, 180, 321, 322). Ἡ Ἁγία Βαρβάρα¹ ἐτιμᾶτο παλαιότερον, πρὸ τοῦ 1920, διὰ τὴν εὐλογίαν, ὃ δὲ Ἅγιος Παντελεήμων δι' ὅλας τὰς ἀσθενείας (χφον, σ. 111, 221). Ἐν Φλωρίνῃ μάλιστα ὑπάρχει καὶ ἀγίασμα αὐτοῦ, ὅπου καὶ σήμερον καταφεύγουν ἀσθενεῖς παντὸς εἴδους. Εἰς ὕψωμα πλησίον τοῦ χωρίου Ἄνω Κλειναί ὑπάρχει πηγὴ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ πιστεύεται ὅτι λαμβάνει ἱαματικὴν δύναμιν ἀπὸ τὴν Παναγίαν. Τοῦτο «*κάνει καλὰ τὸν ἄρρωστο ἀπὸ ἀθεράπευτη ἀρρώστια, ἂν πάρῃ καὶ πιῇ λίγο (νερὸ) καὶ ἀλείψῃ τὸ σῶμα του... Τώρα ἐμεῖς παίρνουμε καὶ πᾶμε ἐκεῖ διάφορα ἀντικείμενα τοῦ ἀρρώστου ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρρώστια του. Ἄν πονᾶνε τὰ πόδια του, θὰ πᾶμε φορεμένα παπούτσια του... Ὅλα αὐτὰ τὰ κρεμᾶμε στὰ πυκνὰ δένδρα, πὺν ὑπάρχουν πάνω ἀπὸ τὸ μοναστηράκι, ἐνῶ ἀπὸ κάτω τρέχει τὸ θαυματουργὸ νερό... Δυὸ ἄνθρωποι ἐπῆγαν ἐκεῖ καὶ ἔκλεψαν λεφτὰ καί, μόλις κατέβηκαν στὸ χωριό, τρελλάθηκαν*» (χφον, σ. 45-46) (βλ. εἰκ. 2)².

στὴν ἐκκλησία». Λ.Α. ἀρ. χειρ. 2779, σ. 162 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, Νομ. Σερρών, 1963).

¹ Πρβλ. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956, σ. 32. Καὶ Ε. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθήνα 1939, σ. 271.

² Ἡ πίστις εἰς τὴν διὰ τῆς θείας ἐνεργείας θεραπευτικὴν δύναμιν τοῦ ὕδατος εἶναι ἤδη ἀρχαία, συνεχίσθη δὲ ἐνισχυθεῖσα κατὰ τὴν Χριστιανικὴν περίοδον μέχρι σήμερον. Βλ. Martin

Ἐκ τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἡ δοξασία περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς εὐτυχίας γενικῶς τῆς οἰκογενείας καθ' ἅπαν τὸ ἔτος ἐκ τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον ἤθελεν εἰσελθεῖ πρῶτον εἰς τὸ σπίτι τὴν πρωΐαν τῆς Πρωτοχρονιάς. Ἐκ τούτου ἐπιδιώκεται ἡ πρώτη τότε ἐπίσκεψις νὰ γίνῃ ὑπὸ νέου παιδὸς ἀπὸ καλορρίζικον σπίτι, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἀγαθὰ εὐρίσκονται ἐν ἀφθονίᾳ. «*Τὴν Πρωτοχρονιὰ φροντίζουμε νὰ μπῆ στὸ σπίτι μας ἓνα ἀγοράκι μικρὸ μὲ τὸ δεξί του πόδι, γιὰ νὰ κάνουμε καὶ ἐμεῖς ἀγόρι μέσα στὸ χρόνο.*» Ἀμα θέλουμε νὰ γεννηθοῦν θηλυκὰ ζῶα, τότε στὸ στάβλο περιμένουμε νὰ μπῆ ἓνα κοριτσάκι, πὺν νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς του καὶ νὰ ἔχουν στὸ σπίτι τους πολλὰ θηλυκὰ ζῶα. Τότε τοῦ δίνουμε μιὰ τρίχα ἀπὸ τὰ δικά μας ζῶα, τὴν πάει στὸ ποτάμι, τὴν πλένει καὶ μετὰ τὴν ρίχνει μέσα στὸ δικό του κοπάδι, πὺν ἔχει πολλὰ θηλυκὰ» (χφον, σ. 39).

Ὡς εἰς τὸν λοιπὸν Ἑλληνικὸν κόσμον¹, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπαντᾶται ἡ πίστις περὶ δαιμονικῶν ὄντων, τῶν Καλικαντζάρων, περιφερομένων ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῶν Θεοφανίων, οἱ ὁποῖοι πολλάκις εἰσδύουν καὶ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν² (χφον, σ. 71). Οἱ Καλικάντζαροι πιστεύεται ὅτι «*ὅλο τὸ χρόνο εἶναι μέσα στὴ γῆ. Ἡ γῆ στηρίζεται σ' ἓνα δέντρο. Μόλις ὁμως μάθουν ὅτι ἐγεννήθηκε ὁ Χριστός, σταματοῦν νὰ κόβουν τὸ δέντρο καὶ ἔρχονται ἐπάνω ἐδῶ σ' ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ δέντρο τις δώδεκα μέρες, πὺν μένουν αὐτοὶ ἐδῶ, ξαναθρέφει. Τὰ Φῶτα ὁμως, πὺν βγαίνει ὁ παπὰς καὶ ἀγιάζει τὰ πάντα, αὐτοὶ κατατρομαγμένοι φεύγουν καὶ χώνονται πάλι μέσα στὴ γῆ, ὅπου ἀρχίζουν πάλι νὰ κόβουν τὸ δέντρο*» (χφον, σ. 213. Ἁγία Παρασκευή).

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔχει κατ' ἔξοχὴν ποιμενικὸν χαρακτήρα³. Τότε ἑορτάζουν οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ ὁποῖοι σμίγουν τὰ ποίμνιά των, ἀφοῦ προηγουμένως τὴν ἡμέραν ταύτην διαμοιράσουν δωρεὰν γάλα καὶ κρέας εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους. Γίνεται οὕτω λαμπρὰ πανήγυρις μὲ κοινὴν συνεστίασιν εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεΐαν τοῦ χωρίου, ὅπου ψήνονται ἀρνιά καὶ θυσιάζεται ὁ καλύτερος

Ninck, Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten. Eine symbol. geschichtliche Untersuchung, Darmstadt 1960, σ. 49 κ.ἐξ. *Γ. Σωτηρίου*, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, Α', 1962, σ. 309 κ.ἐξ. καὶ *Ἑλληνικῆς Σαραντῆ Σταμούλη*, Ἀπὸ τὰ ἀγιάσματα τῆς Θράκης. Θρακικά, τόμ. 18 (1943), σ. 219-290, τόμ. 19 (1944), σ. 308-390 καὶ τόμ. 20 (1944), σ. 210.

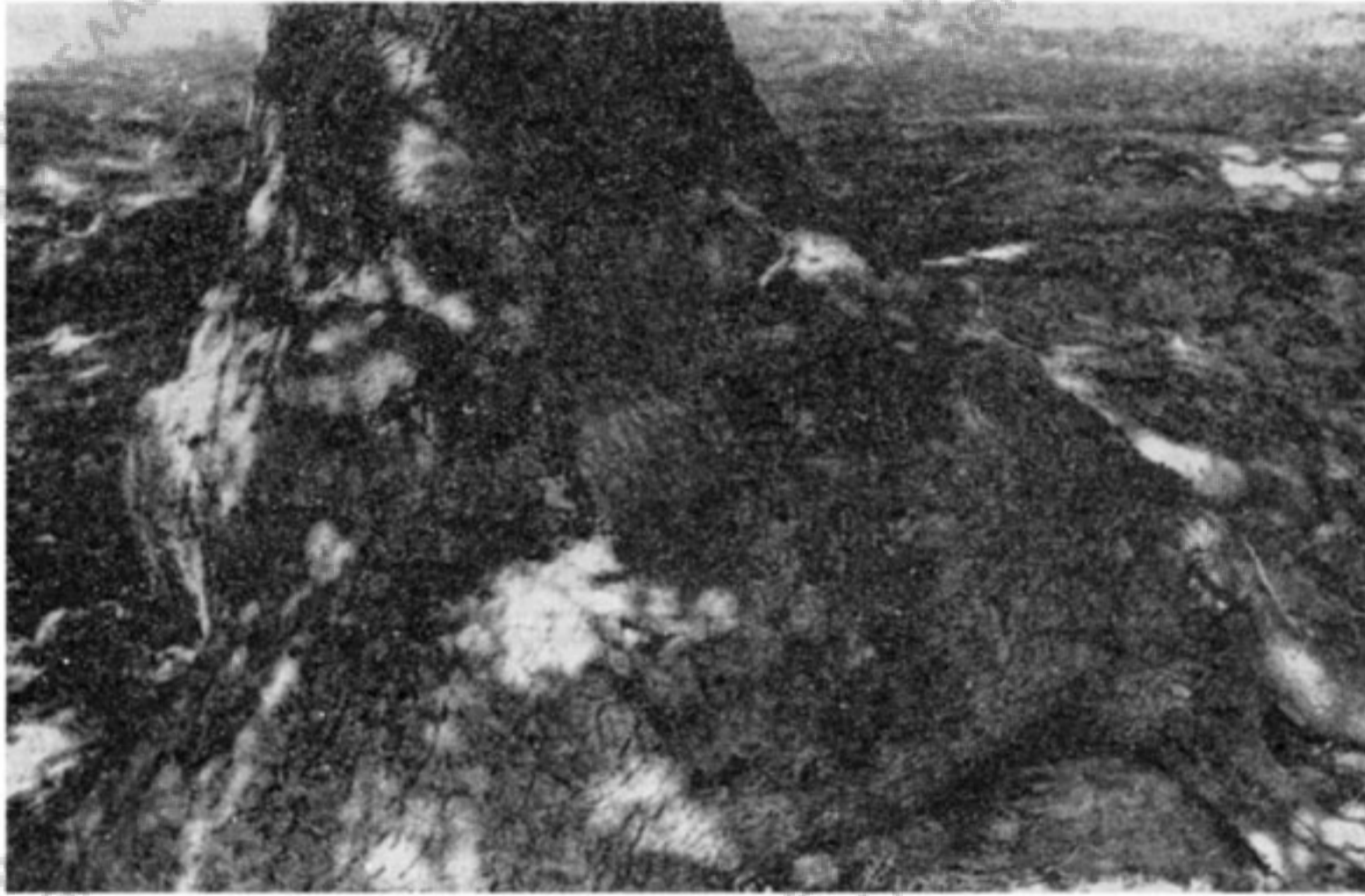
¹ Βλ. *Κ. Ἀ. Ρωμαίου*, Οἱ Καλικάντζαροι, Byzant. Neugr. Jahrb. τόμ. 19 (1947), σ. 49-78. (= *Τοῦ αὐτοῦ*, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 264-296).

² Βλ. *Λ.Α. ἀρ. χειρ. 2449*, σ. 338, (συλλ. *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, Ἰκαρία, 1962).

³ Βλ. καὶ *Γ. Κ. Σπυριδάκης*, Saint Georges dans la vie populaire. Hell. Contemp., 6ème année (1952), Athènes 1952, (Ἀνάτυπον, σ. 18).

κρός πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου καὶ διὰ λογαριασμὸν τῆς ἐκκλησίας (χρον, σ. 123, 215, 253, 349). Στήνονται δὲ τότε καὶ κούνιες, εἰς τὰς ὁποίας κουνιοῦνται αἱ νέαι, συνεχιζομένου οὕτως εἰς αὐτὰς τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου τῆς αἰώρας (χρον, σ. 181).

Πιστεύεται ὅτι τὸ Ψυχοσάββατον τῆς Πεντηκοστῆς αἱ ψυχὰι τῶν νεκρῶν περιφερόμεναι ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς τάφους. «Τότε (δηλ. τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς) πηγαίνομεν κόλλυβα εἰς τὴν ἐκκλη-

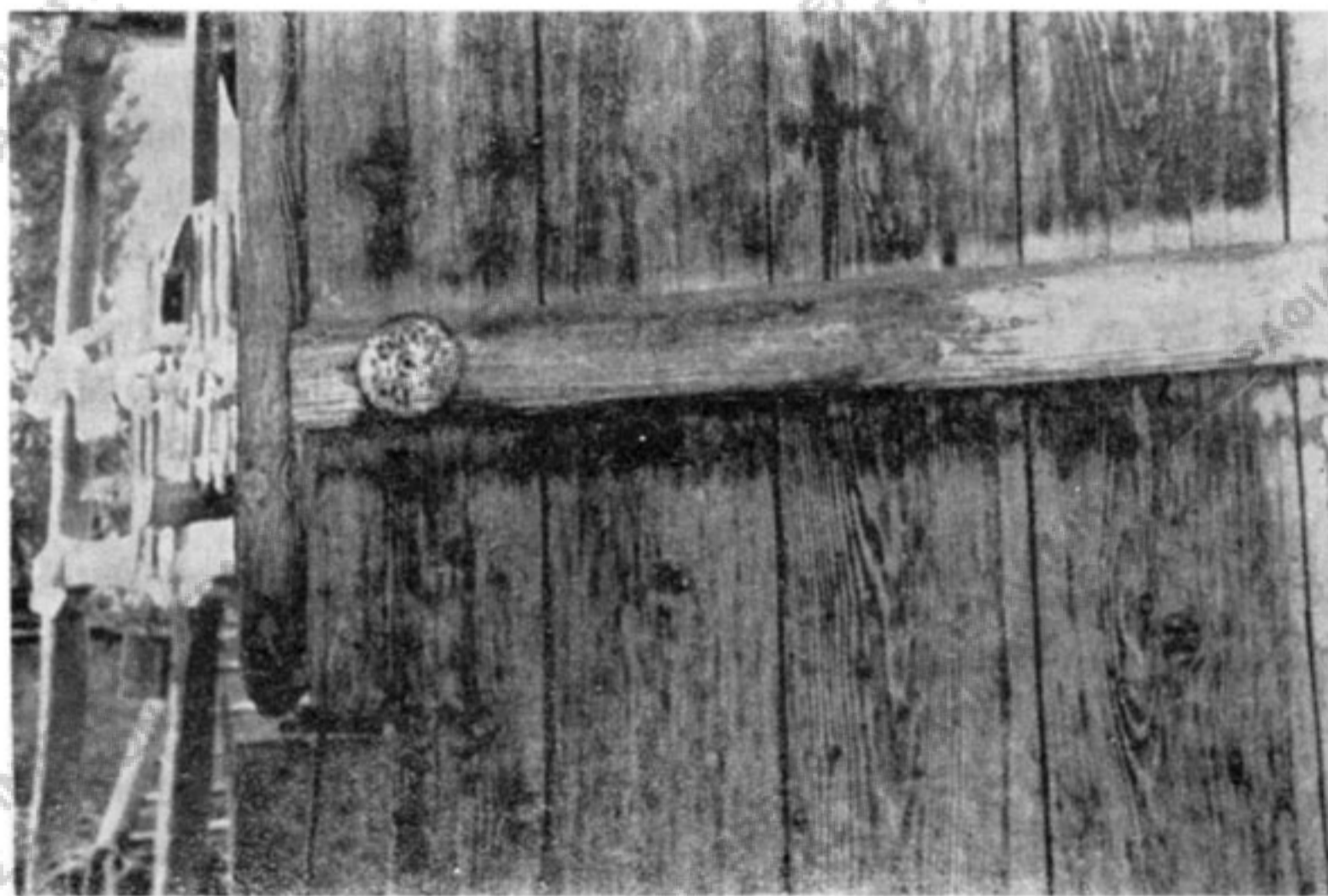

Εἰκ. 3. Ἡ ὀπή εἰς τὸν κορμὸν δένδρου ἀπὸ ὅπου ἐξέρχεται τὸ στοιχειό.
(Ἄνω Κλειναί).

σίαν. Μέσα στὰ πανέρια ὁμως βάζομε φύλλα καρυδιᾶς ἢ δάφνης¹ γιὰ δύο λόγους. Πρῶτα γιὰ νὰ βαστᾶνε ἡσκιον στὸν νεκρό· θὰ τὰ ἀφήσωμεν ἐπάνω στὸ μνήμα, ὅπου καὶ οἱ ἴδιοι ξαπλώνομεν γιὰ πολλὴ ὥρα, καὶ δεύτερο γιὰ νὰ φέρουμε μερικὰ ἀπ' αὐτὰ στὸ σπίτι καὶ νὰ τὰ βάλουμε στὸ σεντούκι, νὰ μὴ τρώῃ ὁ σκόρος τὰ ροῦχα» (χρον, σ. 218, 327, 349).

¹ Ἡ δάφνη ὡς γνωστὸν ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἱερὸν δένδρον καὶ μὲ μαντικὴν δύναμιν. Ἀντιστοίχως ὁμως ἀναφέρεται χρῆσις τῶν φύλλων αὐτῆς καὶ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ· ὁ Θεόφραστος, Χαρ. 16 λέγει: «Ὁ δὲ δεισιδαίμων τοιοῦτός τις οἶος ἐπὶ χοῶν ἀπονιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ περιρρανάμενος, ἀπὸ ἱεροῦ δάφνην εἰς τὸ στόμα λαβὼν, οὕτω τὴν ἡμέραν περιπατεῖν». Πρβλ. ἐπίσης καὶ Θεοκρ. Εἰδ. 23 κ.ἐξ. Ἡ δάφνη ἀπαντᾶται κατόπιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους εἰς μαγικὰς πράξεις. Βλ. Γ.Κ. Σπυριδάκη, Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοὶ ἐκ Κρητικῶν χειρογράφων, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Γ'-Δ' (1941-42), σ. 72, ὡς καὶ Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Φυσιολατρεία, Ἡμερ. τοῦ Ὀδοιπ. Συνδέσμου, ἔτ. Β' (1926), ἐν Ἀθήναις, σ. 50.

Περὶ τοῦ στοιχείου, διὰ τὸ ὅποιον διασώζεται παλαιοτάτη παράδοσις¹, ἀναφέρομεν, ὅτι εἰς τὸ χωρίον Ἄνω Κλειναὶ καὶ πλησίον τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει ὑψηλὸν δένδρον, εἰς τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ ὑπάρχει ὄπη (βλ. εἰκ. 3). Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης, ὡς πιστεύεται, ἐξέρχεται τὸ στοιχείο, τὸ ὅποιον οἱ κάτοικοι δέχονται εὐχαρίστως εἰς τὰς οἰκίας των θεωροῦντες αὐτὸ ὡς καλὸν οἰωνόν. «*Αὐτὸ δὲν κάνει νὰ τὸ σκοιῶσουμε, θὰ τὸ ἀφήσουμε νὰ φύγη μόνο*

Εἰκ. 4. Διακρίνεται ἡ ὄπη ἐπὶ τῆς θύρας, δεξιὰ κάτωθεν τοῦ μανδάλου.

του, εἶναι τὸ φίδι, πὸν φυλάει ὅλο τὸ χωριό, μάλιστα ἔχουμε καὶ τρυπες νὰ μπαίνει μέσα ἀπὸ τὶς πόρτες μας. Τὸ φίδι αὐτὸ τὸ γνωρίζουμε καὶ γυρίζει σ' ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ» (χφον, σ. 4) (βλ. εἰκ. 4).

Ἐνδιαφέρον μέρος τῆς συλλογῆς ἀποτελοῦν καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, λίαν διαδεδομένα, σχετικὰ μὲ τὴν ἀνέγερσιν² ἐκκλησιῶν εἰς τόπους ὑποδειχθέντας ἐν ὄνειρῳ ὑπὸ τῶν Ἁγίων καὶ τὴν ἀνεύρεσιν εἶτα εἰκόνας (χφον, σ. 103, 107),

¹ Ὡς π.χ. εἰς τὰ μυθολογούμενα περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡροδ. VIII, 41: «*Λέγουσιν Ἀθηναῖοι ὄφιν μέγαν φύλακα τῆς Ἀκροπόλεως ἐνδιδιαιτᾶσθαι ἐν ἱερῷ*». Βλ. βιβλιογραφίαν ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΑ'-ΙΒ' (1958-59), σ. 294.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' (1904), σ. 169, ἀρ. 298 ἐξ Ἀρκαδίας. Ἐπίσης ἐκ Λάσσης Γορτυνίας ὑπ' ἀρ. 299. Πρβλ. Κ. Ρωμαίου, Ἀχνάρια ἐπάνω σὲ βράχους, Ἀρχ. Θεσ. Θησ., τόμ. 13 (1944-47), σ. 209-227.

ἢ διὰ τῆς ἐμφανίσεως καθ' ὕπνον τοῦ οἰκείου 'Αγίου ἢ τῆς Παναγίας' (χφον, σ. 43).

Ἡ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος διαδεδομένη παράδοσις περὶ τῆς ἀπολιθωμένης γριᾶς² μετὰ τοῦ ποιμνίου της ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος ψύχους τοῦ Μαρτίου, δανεισθέντος παρὰ τοῦ Φεβρουαρίου μίαν ἡμέραν, ἐπιχωριάζει καὶ ἐνταῦθα (χφον, σ. 122, 188).

Ἐκ τῶν καταγραφεισῶν ἱστορικῶν παραδόσεων ἀναφέρω τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἀντίστασιν τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τῶν Κομιτατζήδων ὡς καὶ τινὰς περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου³ καὶ τοῦ ἵππου του (χφον, σ. 291 - 92).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὕλην, σχετικὴν πρὸς τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν νόμιμα, παρατηρεῖται ταυτότης πρὸς ἀντιστοίχους ἐκδηλώσεις εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους. Οὕτω εἶναι καὶ ἐνταῦθα εὐκταία ἡ ἀπόκτησις ἄρρενος τέκνου (χφον, σ. 241). Αἱ Μοῖραι, πιστεύεται ὅτι τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως καθορίζουν τὴν τύχην εἰς τὸ νεογέννητον βρέφος· διὸ ἀφήνεται ἡ τράπεζα ἐστρωμένη μὲ φαγητά, ἵνα ἐλθοῦσαι αἱ Μοῖραι γευθοῦν τούτων καὶ διατεθοῦν εὐμενῶς διὰ τὸ βρέφος (χφον, σ. 85, 367).

Ἐκ τῶν δοξασιῶν κατὰ τὴν τελευτὴν σημειώνομεν τὴν πίστιν περὶ τῆς ἐλεύσεως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχαγγέλου, διὰ τὴν ὁδηγήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ψυχορραγοῦντος, εἴαν αὕτη δὲν εἶναι ἁμαρτωλή, πλησίον τοῦ Θεοῦ (χφον, σ. 17). Ἡ πανελλήνιος συνήθεια τῆς τοποθετήσεως ὀβολουῦ εἰς τὰ θυλάκια ἢ τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ, «γιατὴ νὰ ἔχη νὰ πληρώσῃ τὸν βαρκάρη, καὶ νὰ περάσῃ στὸν ἄλλο κόσμον» (χφον, σ. 49), ἀπαντωμένη καὶ ἐνταῦθα, συνεχίζεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος: «ταῦτα οὕτως ἰσχυρῶς περιελήλυθε τοὺς πολλούς, ὥστε ἐπειδὴν τις ἀποθάνῃ τῶν οἰκείων, πρῶτον μὲν φέροντες ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα κατέθηκαν αὐτῷ, μισθὸν τῷ πορθμῆϊ τῆς ναυτιλίας γενησόμενον, οὐ πρότερον ἐξετάσαντες ὁποῖον τὸ νόμισμα νομίζεται καὶ διαχωρεῖ παρὰ τοῖς κάτω ... (Λουκ. Περὶ πένθους, 10).

Εἰς τὸν κύκλον τῶν μαγικῶν συνηθειῶν ὑπάρχει πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἔθιμον τῆς «περπερούνας», ἥτοι τῆς διὰ μαγικῶν μέσων προκλήσεως βροχῆς εἰς περιστάσεις ἀνομβρίας, (χφον, σ. 46, 47, 74 - 75, 176 - 177, 350 - 351). Κατὰ τὴν τέλει τῆς περπερούνας τραγουδοῦν:

¹ Πρβλ. Χ. Παπαχριστοδοῦλου, Ἡ λατρεία τῆς Παναγίας στὴ Ρόδο, Τέχνη 1 (1946), σ. 144 - 145 καὶ σ. 168 - 69.

² Πρβλ. Κ. Α. Ρωμαίου, Ἡ Γριά, μυθικὴ μορφή ἀρχαία. (Προσφορὰ εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 561 - 580.

³ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου (Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 385-419).

*Περπερούνα γυρνοῦσε,
τὸ Θεὸ παρακαλοῦσε¹·
Κύριε, στάξε, Κύριε, βρέξε
μιὰ λιανή, λιανὴ βροχούλα,
γιὰ νὰ γίνουν τὰ σταράκια
καὶ τῆς γῆς τὰ χορταράκια (χφον, σ. 46).*

Ἐκ τῆς ἐν συντόμῳ ἐκθέσεως περὶ τῆς συλλεχθείσης ὕλης ἐκ τῆς ἀκριτικῆς ταύτης περιφερείας προκύπτει ὅτι εἰς αὐτήν, παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους ἐπιδράσεις ἐκ τῶν γειτονικῶν ξένων λαῶν εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, οὗτος διατηρεῖ τὴν πολιτιστικὴν ἔθνικὴν παράδοσίν του εἰς τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτῆς.

R É S U M É

Mission folklorique dans la région de Florina (Grèce du Nord)**(13 août - 14 septembre 1964)**

par Ang. Deftéréos

L' auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'il a accomplie dans les villages de Ano et Kato Klinai, Aghia Paraskevi, Papayanis et Andartikon, du département de Florina, au Nord-Ouest de la Macédoine, près des frontières Gréco-Yougoslaves.

Après une brève introduction où il examine le caractère morphologique du terrain et les éléments de la vie économique de la région, il décrit le type de l'habitation populaire. Celle-ci est entourée par une haute muraille et est composée d'un rez-de-chaussée où sont logées les bêtes, et d'un premier étage où habite la famille. Dans la cour, devant l'entrée de la maison se trouve l'aire pour le battage des grains.

¹ Πρὸβλ. Ἰφιγενείας Διδασκάλου, Παρακαλῶντας τὴ βροχή, ἢ «Ντουντούλκα», Ἄριστοτ., τεύχ. 7 (1958), σ. 26 - 27 :

*Βαῖ, βαῖ, Ντουντούλε.
Περπερούνα περπατεῖ,
τὸ Θεὸ παρακαλεῖ,
γιὰ νὰ βρέξῃ τὴ βροχή,
μιὰ βροχὴ καλὴ, καλὴ,
γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ψωμί
καὶ τὸ ἀραποσίτερο.*

Les manifestations populaires relatives au culte et les autres coutumes sont communes à celles des autres régions de la Grèce, comme par ex. les coutumes des douze jours (του Δωδεκαημέρου), de Noël à l'Épiphanie (25 dec - 6 janvier) avec les Kalikantzari (êtres démoniaques), les festivités des jours de Pâques, le culte de St. Tryphon, qui est considéré comme le protecteur de la vigne, de Ste Barbara, qui protège de la petite vérole et de St Panteléimon qui protège contre toutes les maladies, ainsi que d'autres fêtes de circonstance, durant l'année.

Dans la région visitée, la croyance à l'existence d'un démon (στοιχειό) qui a l'aspect d'un serpent équivalent au serpent du foyer ou démon bien-faisant des anciens Grecs, est très répandue. Au village d'Ano Klinai on croit que le serpent sort du trou d'un arbre qui se trouve près de la cour de l'église. Pour faciliter l'entrée du serpent dans leurs maisons, les habitants ouvrent un trou dans leur porte considérant cette visite comme bienvenue.

L'auteur a recueilli diverses légendes comme par ex. celles qui se rapportent à la construction d'églises dûe à l'apparition en songe d'un Saint, des Moires (des Fées) qui déterminent le destin du nouveau né la troisième nuit après sa naissance etc. On a également la coutume de mettre dans la poche du mort une pièce de monnaie métallique comme cela se faisait dans l'antiquité (l'obole de Charon). Parmi les coutumes magiques l'auteur rapporte celle de la «Perperouna» que l'on accomplit pendant les périodes de secheresse pour provoquer la pluie.

Outre le matériel folklorique qui a été noté dans 604 pages 8^{ov}, l'auteur a également enregistré 80 chansons et danses populaires sur 13 bandes de magnetophone.

De l'étude de ce matériel en général il ressort que malgré certaines coutumes locales, les différents éléments de la civilisation populaire de cette région sont communs à ceux des autres régions de la Grèce.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964

(Collections folkloriques, déposées
aux Archives de folklore pendant l'année 1964)

1. Κωνστ. Τρούκης, *Λαογραφική συλλογή ἐκ τοῦ χωρίου Γεωργανάδων τῆς περιφερείας Τρικάλων*, Καρδίτσα 1962, 4^{ον}, σελ. 246 (Α.Ε. 2781).
2. Σταῦρ. Ζαλιμίδης, *Τόμος Ξάνθης. Λαογραφικά - Ἱστορικά*, Ξάνθη 1964, 4^{ον}, σελ. 323 (Α.Ε. 2782).
3. Δημ. Νοτόπουλος, *Δημοτικά τραγούδια ἐκ Λεβαδείας καὶ Κρήτης*, 1954, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2783).
4. Σταῦρ. Κουτίβας, *Συλλογή δημοτικῶν τραγουδιῶν, παροιμιῶν κλπ. ἐκ Θυρέας Κυνουρίας*, Ἄστρος 1954 - 1958, 4^{ον}, σελ. 66 (Α.Ε. 2784).
5. Ἄριστ. Ν. Μαντρατζῆς, *Λαογραφικά στοιχεῖα συλλεγένητα ἀπὸ τὸ χωρίον Ξινὸ Νερὸ Ἀμυνταίου. Ἐν Ξινῷ Νερῷ* 1963, 4^{ον}, σελ. 63 (Α.Ε. 2785).
6. Ἰωάνν. Φωτιάδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Ἀχλάδας Φλωρίνης*, Φλώρινα 1963, 4^{ον}, σελ. 35. (Α.Ε. 2786).
7. Προκ. Πατανούσης, *Λαογραφικά χωρίου Σιταριάς Φλωρίνης*, Σιταριά 1963, 4^{ον}, σελ. 35 (Α.Ε. 2787).
8. Δημ. Φορτομάρης, *Λαογραφικά Βεγόρων Ἀμυνταίου*, Βέγορα Ἀμυνταίου 1963, 4^{ον}, σελ. 33 (Α.Ε. 2788).
9. Μαίρη Λιάκου, *Λαογραφικά Ἁγίου Παντελεήμονος Φλωρίνης*, Ἅγιος Παντελεήμων 1963, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 2789).
10. Γεώργ. Μπούτσης, *Λαογραφικὲς εἰκόνες ἐκ Περικοπῆς Φλωρίνης*, Περικοπή 1963, 4^{ον}, σελ. 45 (Α.Ε. 2790).
11. Ἰορδάν. Παπαδόπουλος, *Τὸ λαϊκὸν δίκαιον ἐν Ἁγίῳ Παντελεήμονι Ἀμυνταίου Φλωρίνης*, Ἅγιος Παντελεήμων Φλωρίνης 1963, 4^{ον}, σελ. 9. (Α.Ε. 2791).
12. Ἀστέρ. Παπανικολάου, *Λαογραφικά Ἐλασσόνος*, Ἐλασσών 1963, 4^{ον}, σελ. 223 (Α.Ε. 2792).
13. Χρ. Τσώτσης, *Λαογραφικά Βυθοῦ Κοζάνης*, Βυθὸς 1964, 4^{ον}, σελ. 58 (Α.Ε. 2793).
14. Βασίλ. Γ. Ματαυτσῆς, *Λαογραφικά Κασσάνδρας*, Κασσάνδρα 1963 Θεσσαλονίκη 1964, 4^{ον}, σελ. 103. (Α.Ε. 2794).
15. Γεώργ. Δ. Γκλέκας, *Μοιρολόγια ἀπὸ τῆ Βόρειο Λακεδαίμονα*, Σπάρτη, 1964, 4^{ον}, σελ. 29 (Α.Ε. 2796).

16. **Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κορινθίας*, 1964, 8ον μέγα, σελ. 666. (Α.Ε. 2797).

17. **Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Χανίων*, 1964, 8ον μέγα, σελ. 459. (Α.Ε. 2798).

18. **Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Χανίων*, 1964, 8ον μέγα, σελ. 249. (Α.Ε. 2799).

19. **Γ. Κ. Σπυριδάκης - Γεώργ. Αἰκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Κάλυμνον*, 1964, 8ον μέγα, σελ. 81 (Α.Ε. 2800).

20. **Μαρία Μιχαλαριά - Βογιατζῆ**, *Λαογραφικὰ τῆς νήσου Σύμης, Σύμη* 1964, 8ον μέγα, σελ. 184 (Α.Ε. 2801).

21. **Εἰρήνη Κυδωνάκη - Μαστοράκη**, *Λαογραφικὰ ἐξ Ἱεραπέτρας καὶ Σητείας, Ἱεράπετρα* 1964, 4ον, σελ. 60 (Α.Ε. 2802).

22. **Καλλιόπη Τζανιδάκη**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κρήτης, Ἱεράπετρα* 1964, 4ον, σελ. 66 (Α.Ε. 2803).

23. **Ἀθανασία Τυράκη**, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν ἐκ Καλαμαύκας Ἱεραπέτρας* Καλαμαύκα 1963, 4ον, σελ. 94 (Α.Ε. 2804).

24. **Γεώργ. Παπαδάκης**, *Λαογραφικὰ χωρίον Μακρουλιᾶς Ἱεραπέτρας, Μακρουλιὰ* 1964, 4ον, σελ. 91 (Α.Ε. 2805).

25. **Γεώργ. Περάκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κρήτης*, 1964, 4ον, σελ. 10. (Α.Ε. 2806).

26. **Αἰκατερίνη Ἐμμ. Δανδουλάκη**, *Συλλογὴ Λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σφάκας Σητείας, ἐν Σφάκᾳ* 1963, 4ον, σελ. 32 (Α.Ε. 2807).

27. **Νικόλ. Ρουσομουστακάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης τῆς ἐπαρχίας Σητείας Κρήτης (Σκοπή, Ζίρος)*, 1963, 4ον, σελ. 65 (Α.Ε. 2808).

28. **Ἰωάνν. Ἀπιδιανάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐξ Ἀρμένων Σητείας Κρήτης, ἐν Ἀρμένοις* 1963, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2809).

29. **Ἐλένη Νικολαΐδου**, *Λαογραφικὰ Σταυροχωρίου Σητείας, Σητεία* 1963, 4ον, σελ. 21 (Α.Ε. 2810).

30. **Ἐμμ. Φραγκιαδάκης**, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν ἐκ Ζίρου Σητείας, ἐν Ζίρῳ* 1963, 4ον, σελ. 33 (Α.Ε. 2811).

31. **Ἀντών. Μανδαλάκης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Κρήτης, ἐν Πλουτῆ* 1963, 4ον, σελ. 17 (Α.Ε. 2812).

32. **Ἡλίας Ἀγγελιδάκης**, *Λαογραφικὰ Φανερωμένης Γόρτυνος Κρήτης, Ἐν Φανερωμένη* 1963, 4ον, σελ. 10 (Α.Ε. 2813).

33. **Ἄνδρ. Κασσωτάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Γρηγορίας Ἡρακλείου, ἐν Γρηγορίᾳ* 1963, 4ον, σελ. 31 (Α.Ε. 2814).

34. Δ. Γεωργιλαδάκης, *Λαογραφικά Ρουφᾶ Ἡρακλείου*, ἐν Ρουφᾷ 1963, 4ον, σελ. 12 (Α.Ε. 2815)

35. Νικόλ. Χαλκιαδάκης, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κρήτης*, ἐν Νυβρίτῳ 1963, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2816).

36. Χαρίδ. Μανιδάκης, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Παναγίας Καινουργίου Ἡρακλείου Κρήτης*, ἐν Παναγία 1963, 4ον, σελ. 27 (Α.Ε. 2817).

37. Γρηγόριος Χρυσοῦ, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Ἀπομαρμῶν Γέργρης Καινουργίου Κρήτης*, Ἀπομαρμὰ Καινουργίου 1964, 4ον, σελ. 37 (Α.Ε. 2818).

38. Ἄντ. Φωτάκης, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λαγολίου Ἡρακλείου*, ἐν Λαγολίῳ 1963, 4ον, σελ. 18 (Α.Ε. 2819).

39. Βασίλ. Φρογάκης, *Λαογραφικά Μαγαρικαρίου Ἡρακλείου*, Μαγαρικαρίον 1963, 4ον, σελ. 24 (Α.Ε. 2820).

40. Ἰωάνν. Παρασύρης, *Στοιχεῖα λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κορφῶν Κρήτης*, ἐν Κορφαῖς 1963, 4ον, σελ. 24 (Α.Ε. 2821).

41. Θέμις Λεοντῆ, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Νυβρίτου Καινουργίου Ἡρακλείου*, ἐν Νυβρίτῳ 1963, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 2822).

42. Νικ. Γαρυφαλάκης, *Λαογραφικά Μαράθου Μαλεβιζίου Κρήτης*, ἐν Μαράθῳ 1964, 4ον, σελ. 29 (Α.Ε. 2823).

43. Ἐμμ. Μανουσάκης, *Λαογραφία τοῦ συνοικισμοῦ Βουρβουλίτου τῆς κοινότητος Ἀγίων Δέκα Καινουργίου Κρήτης*, ἐν Βουρβουλίτῃ 1963, 4ον, σελ. 92 (Α.Ε. 2824).

44. Ἰωάνν. Σμυρνωτάκης, *Κρητικὲς παροιμίαι*, Νεροχώριον Ἀποκορώνου Χανίων 1963, 4ον, σελ. 42 (Α.Ε. 2825).

45. *Λαογραφικά Βατολάκκου Κυδωνίας Χανίων*, 1964, 4ον, σελ. 8 (Α.Ε. 2826).

46. Μαρία Ψαράκη, *Λαογραφικά Σκοπῆς Σητείας*, Σκοπὴ 1964, 4ον, σελ. 37 (Α.Ε. 2827).

47. Μαρία Σκανδάλη, *Λαογραφικά Ἀρμένων Ἀποκορώνου Χανίων*, Ἀρμένοι 1964, 8ον μικρ., σελ. 73 (Α.Ε. 2828).

48. Μιχ. Χαλκιαδάκης, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Στροβλῶν Σελίνου Χανίων*, Στροβλὲς 1963, 4ον, σελ. 35 (Α.Ε. 2829).

49. Δημήτρ. Βακάκης, *Λαογραφικά Βουλγάρω Κισσάμου Κρήτης*, Βουλγάρω 1963, 4ον, σελ. 20 (Α.Ε. 2830).

50. Ἐλευθ. Παπαδάκης, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λουσακιῶν, Καλουδιανῶν Καστελλίου Κρήτης*, ἐν Καστελλίῳ 1963, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 2831).

51. **Ἰωάνν. Κουτσαυτάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καμάρισου Κισσάμου*, Καμάρισσο 1963, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 2832).
52. **Βασίλ. Ξερογιαννάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Γλώσσης Κισσάμου*, 1964, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 2833).
53. **Γεώργ. Ἀγγουράκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κάτω Βιάννου καὶ Χόνδρου Ἡρακλείου Κρήτης*, 1964, 8^{ον} μικρ., σελ. 4 (Α.Ε. 2834).
54. **Νικόλ. Ἀ. Ὁρφανός**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Κούμων Ρεθύμνης*, 1964, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 2835).
55. **Εὐάγγ. Καπαρουνάκης**, *Λαογραφία τῆς περιοχῆς Ἀξοῦ Μυλοποτάμου, Ἀξὸς* 1963, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 2836).
56. **Μανώλ. Ἰ. Καλοκύρης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ἀνωγείων Ρεθύμνης*, Μετόχιον 1963, 4^{ον}, σελ. 147 (Α.Ε. 2837).
57. **Ζαχαρ. Κασσωτάκης**, *Λαογραφικὰ Μυριοκεφάλων Ρεθύμνης*, ἐν Μυριοκεφάλοις 1963, 4^{ον}, σελ. 68 (Α.Ε. 2838).
58. **Μαρία Λουκάκη**, *Λαογραφικὰ Κρήτης, ἐν Καλογέρω Ἀμαρίου* 1964, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 2839).
59. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ Ἐπισκοπῆς Ρεθύμνης*, [Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνης] 1964, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2840).
60. **Ἐλευθ. Βουμβουλάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Βρυσῶν καὶ Ἀνω Μέρους Ἀμαρίου Ρεθύμνης*, Βρύσαι 1964, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 2841).
61. **Ἄνδρ. Καριανάκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ τῆς περιοχῆς Ρουστίκων καὶ Ἀρολιθίου Ρεθύμνης*, 1963, 4^{ον}, σελ. 42 (Α.Ε. 2842).
62. **Ἰωάνν. Χρηστάκης**, *Λαογραφικὰ Μύθων Ἱεραπέτρας, Λοχριά Ἀμαρίου* 1964, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 2843).
63. **Παῦλ. Ἀντωνιουδάκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κρήτης (ἐξ Ἀκτούντων Ἀρδάκτου Ἁγίου Βασιλείου καὶ πέριξ χωρίων)*, 1964, 4^{ον}, σελ. 93 (Α.Ε. 2844).
64. **Ἐλπιδοφ. Πελεκανάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Βάτου Ἀρδάκτου Ἁγίου Βασιλείου Ρεθύμνης Κρήτης*, [Βάτος] 1964, 4^{ον}, σελ. 116 (Α.Ε. 2845).
65. **Ἀριστοφ. Χουρδάκης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Ἁγίας Παρασκευῆς Πεδιάδος Ἡρακλείου*, 1963 - 64, 4^{ον}, σελ. 69 (Α.Ε. 2846).
66. **Εὐάγγ. Χουρδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κρήτης, Ἡράκλειον* 1964, 4^{ον}, σελ. 20 (Α.Ε. 2847).
67. **Κωνστ. Σταματάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Διονυσίου Μονοφατισίου Ἡρακλείου, ἐν Ἡρακλείῳ* 1964, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 2848).
68. **Βασίλ. Χαραλαμπάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου*

Βουτῶν Ἡρακλείου Κρήτης, Βοῦται 1963, 4ον, σελ. 19 (Α.Ε. 2849).

69. **Γεώργ. Χριστοφακάκης**, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ Πλώρας Καινουργίου Ἡρακλείου, Πλώρα 1963, 4ον, σελ. 71 (Α.Ε. 2850).*

70. **Ἐμμ. Καραμανωλάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐξ Ἀμουργελῶν Μονοφασίου Ἡρακλείου, ἐν Ἀμουργέλλαις 1963, 4ον, σελ. 23. (Α.Ε. 2851).*

71. **Ἀγαθ. Σφυράκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Δάφνου Τεμένους Ἡρακλείου, Δαφνές 1964, 4ον, σελ. 14 (Α.Ε. 2852).*

72. **Στυλ. Βιλανάκης**, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐξ Ἀγίου Ἀντωνίου Μοιρῶν Κρήτης, ἐν Ἀγίῳ Ἀντωνίῳ 1963, 4ον, σελ. 20 (Α.Ε. 2853).*

73. **Νικόλ. Παπαδόπουλος**, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐξ Ἀγίων Δέκα Καινουργίου Κρήτης, Ἀγιοὶ Δέκα 1964, 4ον, σελ. 30 (Α.Ε. 2854).*

74. **Ἐμμ. Παπουτσάκης**, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ Σίβας Μαλεβιζίου Κρήτης, [Σίβα 1964], 4ον, σελ. 17 (Α.Ε. 2855).*

75. **Θωμ. Μακράκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Κάτω Καστελλιανῶν Μονοφασίου Κρήτης, Κάτω Καστελλιανὰ 1963, 4ον, σελ. 13 (Α.Ε. 2856).*

76. **Γεώργ. Κονταξάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Φουρνοφαράγγου Μονοφασίου Κρήτης, Φουρνοφάραγγον 1963, 4ον, σελ. 40 (Α.Ε. 2857).*

77. **Ἐ. Κογκάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Κουμάσας Μονοφασίου Κρήτης, [Κουμάσα 1963], 4ον, σελ. 50 (Α.Ε. 2858).*

78. **Μιχ. Παπαδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Βαρβάρου Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης, Βάρβαρον 1963, 4ον, σελ. 45 (Α.Ε. 2859).*

79. **Μαρία Χαλαμπαλάκη**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Ψυχροῦ Λασιθίου Κρήτης, [Ψυχρὸν 1964], 4ον, σελ. 41 (Α.Ε. 2860).*

80. **Γεώργ. Τουτουδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κρήτης καὶ Μακεδονίας, 1964, 4ον, σελ. 30 (Α.Ε. 2861).*

81. **Μαρία Ἀντωνακάκη**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐξ Ἀρχοντικοῦ Μονοφασίου Κρήτης, [Ἀρχοντικὸν 1964], 4ον, σελ. 20 (Α.Ε. 2862).*

82. **Ἐλένη Σαριδάκη**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Καστελλίου Πεδιάδος Ἡρακλείου, ἐν Καστελλίῳ 1963, 4ον, σελ. 56 (Α.Ε. 2863).*

83. **Χαράλ. Βαβουρανάκης**, *Λαογραφικὰ Κάτω Βιάννου Ἡρακλείου Κρήτης, ἐν Παρανύμφοις 1963, 4ον, σελ. 3 (Α.Ε. 2864).*

84. **Ἐμμαν. Πιταροκοίλης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καλλιθέας Πεδιάδος Ἡρακλείου, [Καλλιθέα 1964], 4ον, σελ. 17 (Α.Ε. 2865).*

85. **Ἐμμαν. Νικηφοράκης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Σγουροκεφαλίου Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης, Σγουροκεφάλιον 1963, 4ον, σελ. 61 (Α.Ε. 2866).*

86. Έμμ. Σαμπαθιανάκης, *Λαογραφικά ἐξ Ἀποστόλων Πεδιάδος Ἡρακλείου*, ἐν Ἀποστόλοις 1963, 4ον, σελ. 39 (Α.Ε. 2867).

87. Ἄλεξ. Λαυρεντάκης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ Μαλίων Πεδιάδος Κρήτης*, [Μάλια 1964], 4ον, σελ. 36 (Α.Ε. 2868).

88. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Θήρας καὶ Ἀμοργοῦ*. (Συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Θήρας), 1964, 4ον καὶ 8ον μέγα, σελ. 66 (Α.Ε. 2869).

89. Δημήτρ. Φούρλας, *Λαογραφικὰ σημειώματα ἀπὸ τὸ Νεοχώρι Ναυπακτίας*, Νεοχώριον 1964, 4ον, σελ. 73 (Α.Ε. 2870).

90. Χαράλ. Τζουμπές, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ Ἰσώματος Κιλκίς*, Ἴσωμα 1964, 4ον, σελ. 50 (Α.Ε. 2871).

91. Λουκ. Ἰ. Κοκολιός, *Λαογραφικὰ Λαγκαδᾶ*, Θεσσαλονίκη 1964, 8ον μέγα, σελ. 5 (Α.Ε. 2872).

92. Ἄνδρ. Στεφόπουλος, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα κοινότητος Χρυσῆς Καστορίας*, ἐν Ἰωαννίνοις 1964, 4ον, σελ. 73 (Α.Ε. 2873).

93. Ἀπόστ. Γιωτάκος, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σοφάδων Καρδίτσας*, Σοφάδες 1964, 4ον, σελ. 93 (Α.Ε. 2874).

94. Νικόλ. Ἡλιακόπουλος, *Λόγια τοῦ χωριοῦ*, Ἀθήνα 1964, 4ον, σελ. 32, (Α.Ε. 2875).

95. Ὁδ. Μπέτσος, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τῆς περιοχῆς Φαναρίου Πρεβέζης*, ἐν Πρεβέζῃ 1964, 4ον, σελ. 34 (Α.Ε. 2876).

96. Νικ. Γακίδης, *Λαογραφία Πενκοφύτου Καστορίας*, Πενκόφυτον 1964 4ον, σελ. 79 (Α.Ε. 2877).

97. Βασ. Ματαυτσῆς, *Λαογραφικὰ Κασσάνδρας. Παιγνίδια ποὺ παίζαμε κατὰ τὴν παιδική μας ἡλικία*, Θεσσαλονίκη 1964, 4ον, σελ. 86 (Α.Ε. 2878).

98. Ἀστέρ. Παπανικολάου, *Λαογραφικὰ ἐπαρχίας Ἐλασσόνος*, Ἐλασσὼν 1963, 4ον, σελ. 114 (Α.Ε. 2879).

99. Δημήτρ. Λαμπαδάρης, *Λαογραφικὰ Πηλίου*, [Βόλος 1964], 4ον, σελ. 59 (Α.Ε. 2880).

100. Χαρίλ. Φίτζιος, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λεχόβου Φλωρίνης*, 1964, 4ον, σελ. 66 (Α.Ε. 2881).

101. Χρῆστ. Ροντογιάννης, *Ὁ θησαυρὸς τοῦ χωριοῦ μου. Ἐκθεσις λαογραφικῶν στοιχείων τοῦ χωρίου Τσουκαλάδων τῆς νήσου Λευκάδος*. Τσουκαλάδες 1958, 4ον, σελ. 75 (Α.Ε. 2882).

102. Ἄγγ. Φιλίππου, *Τραγούδια ἐξ Ἁγίου Νικολάου Λευκάδος*, 1963, 4ον, σελ. 3 (Α.Ε. 2883).

103. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Κρήτην (νομ. Ἡρακλείου)*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 500 (Α.Ε. 2884).

104. **Λ. Κοκολιός**, *Λαογραφικὰ ἐξ Ἡρακλείου καὶ Περιβολακίου Λαγκαδᾶ, Αἰτωλικοῦ καὶ Μεσολογγίου Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας* 1964, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 2885).

105. **Σπ. Περιστέρης**, *Μουσικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Φωκίδος*, 1964, 8^{ον} μέγα, σ. 196 (Α.Ε. 2886).

106. **Ἄνδρ. Στεφόπουλος**, *Λαογραφικὰ Χρυσῆς Καστορίας*, 1964, 4^{ον}, σελ. 80 (Α.Ε. 2887).

107. **Κωνστ. Ἰωαννίδης**, *Περιγραφή «νυφιάτικης τσάμικης στολῆς»*, ἐν Θεσσαλονίκη 1963, 8^{ον} μικρ., σελ. 39 (Α.Ε. 2888).

108. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Μεσολόγγιον, Μεσολόγγιον* 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 51 (Α.Ε. 2889).

109. **Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης**, *Λαογραφικὴ ὕλη περιεχομένη εἰς τὸ Ἄρχεϊον Παύλου Γ. Βλασιτοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης*, Χανιά 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 134 (Α.Ε. 2890).

110. **Στέφ. Ἡμελλος**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Σάμον*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 431 (Α.Ε. 2891).

111. **Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 902 (Α.Ε. 2892).

112. **Σταῦρ. Καρακάσης**, *Μουσικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 330 (Α.Ε. 2893).

113. **Ἄγγ. Δευτεραῖος**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς παραμεθόρια χωρία βορείως τῆς Φλωρίνης τοῦ νομοῦ Φλωρίνης*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 604 (Α.Ε. 2894).

114. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Α' λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Δράμας*, 1965, 8^{ον} μέγα, σελ. 444 (Α.Ε. 2895).

115. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Β' λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Δράμας*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 371 (Α.Ε. 2896).

116. **Σωτ. Ἄθαν. Φάσσας** (Ἐπιθεωρητὴς Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν τῆς περιφ. Βισαλτίας), *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τῆς περιφερείας Βισαλτίας*, 1964, 4^{ον}, σελ. 547 (Α.Ε. 2897).

117. **Κωνστ. Δεληζώνας**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ τῆς κοινότητος Κρανιαῶς Ἐλασσόνος*, [Κρανεά] 1963/1964, 4^{ον}, σελ. 69 (Α.Ε. 2898).

118. **Ἄριστ. Μπακαῖμης**, *Λαογραφία Ζώνης Βοΐου Κοζάνης*, Ἀθήνα 1964, 4^{ον}, σελ. 145 (Α.Ε. 2899).

119. Γεώργ. Γεωργιάδης, *Ἱστορικολαογραφικὰ περιοχῶν Βερμίου, Ἐδέσσης καὶ Ἀλμωπίας*, Ἐδεσσα 1958, 1964, 4^{ον}, σελ. 95 (Α.Ε. 2900).

120. Ἰωάνν. Θεοδώρου, *Συλλογὴ λαογραφικῶν στοιχείων ἐκ Δοξαρά Λαρίσης καὶ ἄλλων περιοχῶν Θεσσαλίας*, ἐν Δοξαρά 1964, 4^{ον}, σελ. 31 (Α.Ε. 2901).

121. Σωκρ. Δ. Γεωργούλας, *Λαογραφικὰ Ἀμμουδιάς Πρεβέζης καὶ Πλατανούσσης Δωδώνης*, ἐν Ἀμμουδιά καὶ Πλατανούσση 1964, 4^{ον}, σελ. 73 (Α.Ε. 2902 Α' Β').

122. Κωνστ. Χινοβίτης, *Λαογραφία καὶ ἱστορία τῆς κωμοπόλεως Βλάστης Ἑορδαίας*, ἐν Βλάστη 1964, 4^{ον}, σελ. 90 (Α.Ε. 2903).

123. Χρῆστος Παππᾶς, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Αὐλοτόπου Σουλίου Θεσπρωτίας*, Αὐλότοπος 1964, 8^{ον}, σελ. 399 (Α.Ε. 2904).

124. Κωνστ. Παπαμιχαήλ, *Συλλογὴ ἀνεκδότων ἱστοριῶν, σατιρικῶν ποιημάτων καὶ λαϊκῶν τραγουδιῶν*, ἐν Θεσπρωτικῷ 1964, 8^{ον}, σελ. 54 (Α.Ε. 2905).

125. Περικλῆς Μπάρκας, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Χώρας Τριφυλίας*, Χώρα 1964, 4^{ον}, σελ. 52 (Α.Ε. 2906).

126. Παναγ. Σκουφάκης, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τῆς Χώρας [Τριφυλίας] μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτῆς*, Χώρα 1964, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 2907).

127. Ζωὴ Ζαχαροπούλου, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Χώρας Τριφυλίας*, ἐν Χώρα 1964, 4^{ον}, σελ. 23 (Α.Ε. 2908).

128. Ἀγγελικὴ Νιάρχου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα κωμοπόλεως Πεταλιδίου, [Πυλίας]*, ἐν Πεταλιδίῳ 1964, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 2909).

129. Παναγ. Ντόκοιλας, *Σταυρούλα Μουδάκη, Ἱστορία τοῦ Βασιλιτσίου Πυλίας*, Βασιλίτσιον 1964, 4^{ον}, σελ. 27 (Α.Ε. 2910).

130. Ἐμμ. Μίχος, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Κάμπων [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ*, Κάμποι 1964, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 2911).

131. Εὐθύμιος Μπίτζας, *Ἱστορικὴ μετὰ λαογραφικῶν στοιχείων ἔκθεσις τοῦ χωρίου Κακορρεύματος Πυλίας καὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου αὐτοῦ. Ἐν Κακορρεύματι* 1964, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2912).

132. Μελπομένη Ἀλαφροῦ, *Ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς Κορώνης*, ἐν Κορώνη 1964, 4^{ον}, σελ. 23 (Α.Ε. 2913).

133. Γρηγόρ. Καλογερόπουλος, *Κανέλλα Τσερέπη, Ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς κωμοπόλεως Κορώνης*, ἐν Κορώνη 1964, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 2914).

134. Χαράλ. Μάραντος, *Ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς Κορώνης*, ἐν Κορώνη 1964, 4^{ον}, σελ. 31 (Α.Ε. 2915).

135. **Νικόλ. Γκόνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Καλλιθέας καὶ τοῦ σχολείου μετὰ λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ*, ἐν Καλλιθέᾳ Πυλίας 1964, 4^{ον} σελ. 11 (Α.Ε. 2916).

136. **Γεώργ. Ζόμπολας**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Χαροκοπίου* [Πυλίας], Χαροκόπειον 1963/64, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 2917).

137. **Νικόλ. Λογιώτης**, *Λαογραφία τοῦ χωρίου καὶ σχολείου Μαθίας Πυλίας* ἐν Μαθία 1964, 4^{ον}, σελ. 5 (Α.Ε. 2918).

138. **Νικόλ. Ψώνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Δροσιᾶ Πυλίας καὶ τοῦ σχολείου αὐτοῦ μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ*, ἐν Δροσιᾷ 1964, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 2919).

139. **Κωνστ. Δαρσακλῆς**, *Στοιχεῖα λαογραφίας τῆς Πλατανόβρουσης* [Μεσσήνης]. Πλατανόβρουση 1964, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 2920).

140. **Εὐγενία Γκλεγκλέ**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Καλαμακίου* [Πυλίας], Καλαμάκιον 1964, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 2921).

141. **Νικόλ. Σπηλιώτης**, *Λαογραφικὰ Δάφνης Πυλίας*, Δάφνη 1964, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 2922).

142. **Παντ. Μπούζας**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου καὶ τοῦ σχολείου Πανιπερίου* [Πυλίας] μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ, ἐν Πανιπερίῳ 1964, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 2923).

143. **Γεώργ. Δαμιανάκης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Φαλάνθης* [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ, Φαλάνθη 1964, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2924).

144. **Αἰκατερίνη Χριστοπούλου καὶ Θεόδ. Γάλλος**, *Λαογραφία κωμοπόλεως Λογγᾶς* [Πυλίας]. Λογγὰ 1964, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2925).

145. **Γεώργ. Μητσώνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Φλεσσιάδος* [Τριφυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ, ἐν Φλεσσιάδι 1964, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 2926).

146. **Ἀσπασία Δενδούλη**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Χανδρινοῦ*, [Πυλίας]. Χανδρινὸς 1964, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 2927).

147. **Βασίλ. Μπιζος**, *Ἱστορικὴ ἀναδίφηση καὶ παραδόσεις*, Χωματερὸ [Πυλίας] 1964, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 2928).

148. **Δημοσθ. Μπουσούνης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Ἀχλαδοχωρίου Πυλίας*, Ἀχλαδοχώριον 1964, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 2929).

149. **Ἐλένη Πυρπιρῆ**, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωρίου Καστάνια* [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου του, ἐν Καστανίοις 1964, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2930).

150. Ἄντ. Τσούμης, *Ὁ Ριζόμυλος : ἱστορία - θρύλος - παράδοσις*, ἐν Ριζομύλῳ [Πυλίας] 1964, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2931).

151. Θεόδ. Δαρσακλῆς, *Ἱστορία τῶν χωρίων Λυκίσσης, Γαμβριᾶς, Ἄγναντιου τῆς κοινότητος Λυκίσσης* [Πυλίας] μετὰ τῶν λαογραφικῶν αὐτῶν στοιχείων, ἐν Λυκίσσῃ 1964, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 2932).

152. Παναγ. Τσώνης, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Γριζοκάμπου* [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων, ἐν Γριζοκάμπῳ 1964, 4^{ον}, σελ. 92 (Α.Ε. 2933).

153. Δημ. Σάκκας, *Ἡ Βερδικούσια Ἐλασσόνοσ*, Ἀθῆναι 1964, 8^{ον}, σελ. 166. (Α.Ε. 2933Α).

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1962 - 1964

(Archives de Cinematographie. Materiel folklorique cinematographié.
pendant les années 1962-1964).

Ἀπὸ πολλοῦ ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς περισυλλογῆς ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, ὡς ἐθιμικῶν τελετῶν λατρευτικοῦ περιεχομένου, μορφῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου (γάμου, λαϊκῶν χορῶν κ.ἄ.) ὡς καὶ τοῦ φυσικοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀποτυπώσεως αὐτῶν ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πληρεστεράς οὕτως ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως αὐτῶν.

Ἡ ἔναρξις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου τούτου ἐπετεύχθη μόλις τὸ 1962, ὅτε κατέστη δυνατὴ ἡ προμήθεια συσκευῆς κινηματογραφικῆς λήψεως, εἶτα δὲ καὶ εἰδικοῦ προβολέως.

Κατωτέρω παρατίθεται πίναξ τῶν κινηματογραφηθέντων θεμάτων κατὰ τὰ ἔτη 1962 - 1964 κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἶτα δὲ συστηματικώτερον ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, συνεργάτου του εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἰδικοῦ προγράμματος λαογραφικῆς ἐρεῦνης διὰ τῆς οἰκονομικῆς χορηγίας τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν.

Α' ΕΤΟΥΣ 1962

1. α) *Τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς τῶν προζυμιῶν διὰ τὸ ζύμωμα τῶν ἄρτων τοῦ γάμου εἰς Λευκάδα.*
β) *Λαϊκοὶ χοροὶ εἰς Λευκάδα.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Λευκάδα κατ' Αὐγούστον 1962. Ταιν. μ. 30)

Β' ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

2. — *Ἵπερπήδησις πυρῶν «Φωτιῆς τοῦ Ἀη Γιάννη» κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ Γενεσίου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (24 Ἰουνίου).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐν Ἀθήναις 1963. Ταιν. μ. 30).
3. — *Ἔθιμον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς εἰς Μέγαρα. [Προσφορὰ στεφάνου ἀνθέων καὶ δώρων ὑπὸ τῆς μνηστῆς εἰς τὸν ἀρραβωνιαστικόν της].*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Μέγαρα, 30 Ἀπριλίου 1963). Ἡχητικὴ ταινία μ. 80. Χφον ἀρ. 2770).
4. — *Ἡ τελετὴ τῶν Ἀναστεναρίων (τὴν 21 Μαΐου, ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης) εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν ἀπὸ 20 - 22 Μαΐου

1963. Βοηθοί: Ν. Καλύβας — Γ. Ν. Αϊκατερινίδης. Ήχητική ταινία μ. 334. Χρον. αρ. 2742).

5. — *Εορταστικαὶ τελεταὶ τὴν 15 Αὐγούστου εἰς Κίμωλον.*

(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Κίμωλον κατ' Αὐγούστου 1963. Ταιν. μ. 36. Χρον. αρ. 2758).

6. — *Τελετὴ γάμου εἰς Κίμωλον.*

(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Κίμωλον κατ' Αὐγούστου 1963. Ταιν. μ. 77. Χρον. αρ. 2758).

7. — *Υφαντικὴ εἰς Κίμωλον. (Προετοιμασία τοῦ νήματος ἐκ βάμβακος κλπ.). Διάσιμο καὶ πέρασμα εἰς τοὺς μίτους. Ὑφανσις).*

(Κινημ. εἰς Κίμωλον ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη, κατ' Αὐγούστου 1963. Ταιν. μ. 60. Χρον. αρ. 2758).

8. — *Χοροὶ Μακεδονίας (κότσαρι, γαμήλιοι, χασάπικος, συρτός, τῆς Γερακίνας).*

(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς τὰ χωρία Μελενικίτσι, Βαμβακόφυτον καὶ Σησαμιὰν τοῦ νομοῦ Σερρών κατὰ Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον 1963. Ταινία ἠχητικὴ μέτρ. 120. Χρον. αρ. 2779).

Γ') ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1964

9. — *Χοροὶ Κρήτης (Χανιώτικος συρτός, πεντοζάλης, σούσια Κρητικιά).*

(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς Μᾶζα Σελίνου Χανίων κατὰ Μάρτιον 1964. Ταιν. μ. 65. Χρον. αρ. 2798).

10. — *Φάμπρικα (= ἔλαιοτριβεῖον). (Ἐκθλιψις τοῦ ἔλαιοκάρπου εἰς παλαιὸν ἵποκίνητον ἔλαιουργεῖον).*

(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Μᾶζα Σελίνου Χανίων. Μάρτιος 1964. Ταιν. μ. 45. Χρον. αρ. 2798).

11. α) *Σχολικὴ ἐορτὴ κατὰ τὴν 25 Μαρτίου 1964 εἰς Κουστογέρακον Χανίων.*

β) *Ἐκτέλεισι χορῶν: Χανιώτικος συρτός καὶ πεντοζάλης.*

(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς Κουστογέρακον Χανίων τὴν 25 Μαρτίου 1964. Ταιν. μ. 60. Χρον. αρ. 2798).

12. α) *Ἔθιμα τῶν σπογγαλιέων τῆς Καλύμνου κατὰ τὸν ἀπόπλου ἀυτῶν πρὸς σπογγαλιεῖαν κατὰ τὸ θέρος.*

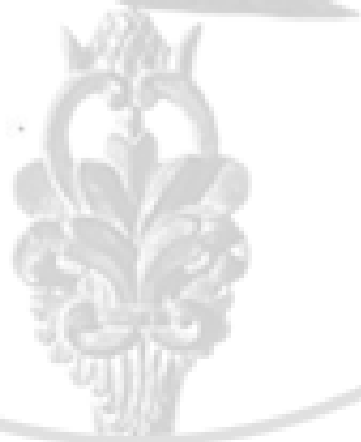
β) *Ἔθιμον εἰς Κάλυμνον κατὰ τὸ Πάσχα. (Ἀγορὰ τοῦ πασχαλινοῦ ἄμνου κατὰ τὸ πρὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Λαζάρου Σάββατον).*

γ) *Κοπάνισμα τοῦ σίτου διὰ τὴν παρασκευὴν ἀλεύρου.*

δ) *Μεταφορὰ φρυγάνων διὰ τὸ ἄναμμα τοῦ φούρνου. Πύρωμα αὐτοῦ πρὸς ὀπιτησιν Πασχαλινῶν ψωμιῶν καὶ ἔψησιν ἄμνου.*

- ε) *Μεταφορὰ εἰδικοῦ ἄρτου ὑπὸ τῆς νεονύμφου εἰς τὴν πενθερὰν της.*
 ς) *Ὑφαντικὴ εἰς Κάλυμνον (ξάνσις τοῦ ἐρίου, κλώσις, ὕφανσις).*
 ζ) *Χοροὶ Καλύμνου: α) Καλύμνικος. β) σούστα Κρητικιά.*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Κάλυμνον ἀπὸ τῆς 18-20 Ἀπριλίου 1964. Ταιν. μ. 290. Χφον ἀρ. 2800).
- 13.— *Τὸ κάψιμο ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα κατὰ τὸ Πάσχα μετὰ τὴν τελετὴν τῆς Δευτέρας Ἀναστάσεως εἰς Ἀσῆ Γωνιὰ Χανίων.*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Ἀσῆ Γωνιὰ Χανίων τὴν 3 Μαΐου 1964. Ταινία ἠχητικὴ, μ. 30. Χφον ἀρ. 2799).
- 14.— *Ποιμενικὴ πανήγυρις εἰς Ἀσῆ Γωνιὰ Χανίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. (Συγκέντρωσις τῶν κοπαδιῶν τῆς περιφερείας κατὰ τὴν πρωίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἄμελξις, προσφορὰ τοῦ γάλακτος εἰς τοὺς πανηγυριστάς, εὐλογία ὑπὸ τοῦ ἱερέως τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ποιμένων διασκέδασις).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὴν Ἀσῆ Γωνιὰ Χανίων τὴν 4 Μαΐου 1964. Ταιν. μ. 213. Χφον, ἀρ. 2799).
- 15.— *Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου εἰς τὴν Ἀσῆ Γωνιὰ Χανίων. ("Αποψις μητάτου. Ἀμελγμα αἰγοπροβάτων. Μεταφορὰ γάλακτος πρὸς τυροκομίαν." Ἐξοδος τοῦ ποιμνίου πρὸς βοσκήν).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὴν περιοχὴν Ἀσῆ Γωνιάς Χανίων τὴν 11 Μαΐου 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον, ἀρ. 2799).
- 16.— *Χοροὶ Κρήτης (σούστα Κρητικιά).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Ἀσῆ Γωνιὰ Χανίων κατὰ Μάιον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἀρ. 2799).
- 17.— *Τὸ πανηγύρι τοῦ Ἀη Συμοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μεσολογγίου (μονὴ Ἀη Συμοῦ, Κλείσοβα καὶ πόλις τοῦ Μεσολογγίου).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Μεσολόγγιον ἀπὸ 21-23 Ἰουνίου 1964. Ταιν. μ. 236. Χφον ἀρ. 2889).
- 18.— *Ἄλωνισμός: α) Ἄλωνισμὸς δημοτικῶν μὲ βωλόσυρο, β) λίχνισμα.*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Παράνυμφοι Ἡρακλείου Κρήτης κατὰ Ἰούλιον 1964. Ταιν. μ. 96. Χφον ἀρ. 2884).
- 19.— *Περισχοινισμὸς πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ. (Περίζωσις διὰ νήματος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν συνεχείᾳ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου Παράνυμφοι πρὸς κατάπανσιν τοῦ σφοδρῶς πνέοντος ἀνέμου).*

- (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρ. Παράνυμφοι Ἡρακλείου Κρήτης κατ' Ἰούλιον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἄρ. 2884).
20. — *Χοροὶ Κρήτης: σιγανὸς καὶ Μαλεβιζιώτικος.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ἄνω καὶ Κάτω Ζαρός Ἡρακλείου Κρήτης, Ἰούλιος 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον ἄρ. 2884).
21. — *Κατεργασία τοῦ λίνου πρὸς κατασκευὴν νήματος εἰς Κάτω Ζαρόν Ἡρακλείου Κρήτης.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Κάτω Ζαρόν Ἡρακλείου κατ' Ἰούλιον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἄρ. 2884).
22. — *Χοροὶ Μακεδονίας: συρτός.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Καλλιθέα Δράμας κατ' Ὀκτώβριον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἄρ. 2895).
23. — *Χοροὶ Μακεδονίας: κασάπικος καὶ συρτός.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Καλή Βρούση Δράμας, Ὀκτώβριος 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον ἄρ. 2895).
24. — *Σπορὰ δημητριακῶν. (Προετοιμασία τοῦ γεωργοῦ διὰ τὴν σποράν. Ἐκκίνησης πρὸς τὸν ἀγρόν. Ἡ σπορά. Ἡ ζεῦξις τῶν βοῶν εἰς τὸ ξύλινον ἄροτρον. Τὸ ὄργωμα τοῦ ἀγροῦ).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Πύργοι Δράμας κατὰ Νοέμβριον 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον ἄρ. 2896).
25. — *Καλαθοπλεκτική.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Βῶλαξ Δράμας κατὰ Νοέμβριον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἄρ. 2896).
26. — *Χοροὶ Μακεδονίας: κουτσὸ καὶ συρτός.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Βῶλαξ Δράμας, Νοέμβριος 1964. Ἡχητ. ταινία μ. 60. Χφον ἄρ. 2896).

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964

(EXPOSÉ SUR L'ACTIVITÉ DES ARCHIVES DE FOLKLORE PENDANT L'ANNÉE 1964)

Τὸ ἔργον τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964 συνεχίσθη ἐκτελούμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ, ὡς ἀναφέρεται περὶ τούτου εἰς τὰς προηγουμένας ἐκθέσεις τῶν ἐτῶν 1962 καὶ 1963 (βλ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΕ/ΙΣΤ (1962/63) σ. 388, 391), ἐνισχυθέντος διὰ τῆς προσληφθείσης ἀπὸ 1 Ἰουλίου εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν φιλολόγου Ἀννης Παπαμιχαήλ.

Α'. Εἰσαγωγή λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης.

1. Εἰς τὸ Ἀρχεῖον περιῆλθον 147 χειρόγραφοι συλλογαὶ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ σελίδων ἐν συνόλῳ 10.260. Ἐκ τῶν συλλογῶν τούτων 124 ἀπεστάλησαν ὑπὸ διδασκάλων (66 συλλογαὶ προέρχονται ἐκ Κρήτης συνταχθεῖσαι συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἐγκύκλιον τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως κ. Παν. Νέζη). Ἐκ τῶν ὑπολοίπων 23 συλλογῶν 8 ἐδωρήθησαν ὑπὸ διαφόρων προσώπων, φίλων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἕτεροι 8 κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου ἐξ εἰδικῶν λαογραφικῶν καὶ μουσικῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, ἦτοι, α) τοῦ Διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη 1) εἰς Κάλυμνον καὶ 2) εἰς Χανιά Κρήτης εἰς τὴν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ Π. Βλαστοῦ (βλ. ἄνωτ., σ. 172-73)· β) τοῦ συντ. Κ. Ρωμαίου εἰς ἐπαρχίαν Κυνουρίας (βλ. ἄνωτ., σ. 185-189)· γ) τοῦ συντ. μουσ. Σπυρ. Περιστερῆ εἰς περιοχὴν Φωκίδος (βλ. ἄνωτ., σ. 173-184)· δ) τοῦ συντ. Στεφ. Ἡμέλλου εἰς Σάμον (βλ. ἄν., σ. 190-203)· ε) τῆς συντ. Ἀννης Παπαμιχαήλ εἰς τὰς νήσους Χάλκην καὶ Νίσυρον (βλ. ἄν., σ. 217-230)· στ) τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καράκη εἰς Πυλίαν καὶ Κορώνην (βλ. ἄνωτ., σ. 204-217)· ζ) τοῦ ἐκτ. συντ. Ἀγγ. Δευτεραίου εἰς συνοικισμοὺς τοῦ νομοῦ Φλωρίνης (βλ. ἄν., σ. 230-240). Τέλος κατετέθησαν εἰς τὸ Λ.Α. 7 συλλογαὶ ἐκ σελ. 2740, προερχόμεναι ἐκ τοῦ εἰδικοῦ προγράμματος λαογρ. ἐρεύνης (συστηματικὴ περισυλλογὴ λαογρ. ὕλης), ἐκτελουμένου εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Γ. Κ. Σπυριδάκη μετὰ τῶν συνεργατῶν του φιλολόγων, τῆς Ἀννης Παπαμιχαήλ μέχρι τέλους Ἰουνίου τοῦ ἔτους τούτου καὶ τοῦ Γεωργ. Αἰκατερινίδου, διὰ τῆς οἰκονομικῆς χορηγίας τοῦ Βασιτικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Ἐντὸς τοῦ ἐν λόγω προγράμματος ἐγένετο ἔρευνα εἰς περιοχὰς

τῆς Κορινθίας, τῆς Κρήτης, τῆς Καλύμνου, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς Δράμας.

2. Ἡ Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη διὰ 2637 ἠχογραφήσεων δημώδους μουσικῆς (μελωδιῶν ᾄσμάτων καὶ μουσικῆς λαϊκῶν χορῶν), πρὸς δὲ καὶ διὰ 36 ἠχογραφήσεων ἄλλης λαογρ. ὕλης (παραμυθιῶν κλπ.).

Ἡ μουσικὴ ὕλη αὕτη προῆλθεν ὡς ἀκολούθως: α) ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου ἠχογραφήσεις 992, ἤτοι 45 ἐκ Καλύμνου, 76 ἐκ Σάμου, 201 ἐκ Φωκίδος, 217 ἐκ Χάλκης, 385 ἐκ Πυλίας καὶ 68 ἐκ τοῦ νομοῦ Φλωρίνης. β) Ἐκ τοῦ εἰδικοῦ, ὡς ἄνω, προγράμματος ἐρεῦνης διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ Β.Ι.Ε. ἠχογραφήσεις 1144, ἤτοι 443 ἐκ Κρήτης, 306 ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κορινθίας, 9 ἐκ Μεσολογγίου καὶ 386 ἐκ τῆς περιοχῆς Δράμας. γ) Ἐκ παραχωρήσεως τῆς Ἑταιρείας Εὐβοϊκῶν σπουδῶν 312. δ) Ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς σπουδαστρίας ἐν τῷ Λαογραφ. Ἀρχεῖῳ, ἀμερικανίδος, Ellen Frye 158 ἠχογραφήσεις καὶ ε) ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς ἑλληνικὴν μουσικὴν 41 μελωδιῶν καὶ χορῶν μουσικῆς ἐκ Μαρόκου καὶ Τουρκίας ἐκ συλλογῆς τῆς ἐλβετίδος μουσικολόγου G. Wintenberg.

3. Εἰς τὴν Δισκοθήκην τῆς Μουσικῆς Συλλογῆς προσετέθησαν 61 δίσκοι, ἤτοι 51 ἐξ ἀγορᾶς καὶ 10 ἐκ δωρεῶν. Ἐκ τῶν τελευταίων οἱ 5 προσεφέρθησαν ὑπὸ τοῦ ρουμάνου Καθηγητοῦ κ. M. Pop.

4. Κινηματογραφικὸν Ἀρχεῖον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπετυπώθησαν ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας τῶν 16 χιλ., μήκους ἐν συνόλῳ 1500 μέτρων, αἱ κάτωθι ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου: α) διὰ τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυροδάκη, ἐργασθέντος εἰς Κάλυμνον 1) ἔθιμον τῶν σπογγαλιέων κατὰ τὸν ἀπόπλουν αὐτῶν διὰ τὴν σπογγαλιεῖαν κατὰ τὸ θέρος 2) ἔθιμα κατὰ τὸ Πάσχα 3) κατεργασία νήματος πρὸς ὕφανσιν 4) χοροὶ τῆς Καλύμνου (Καλύμνικος, σοῦστα Κρητικιά) β) διὰ τοῦ φιλολόγου Γεωργ. Αἰκατερινίδου, ἐργαζομένου εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ὡς ἄνωτέρω.

1) Χοροὶ Κρήτης: α) Χανιώτικος πεντοζάλης, σοῦστα εἰς Μᾶζαν Ροδοβανίου, Κουστογέρακον καὶ Ἀσῆ Γωνιὰν τοῦ νομοῦ Χανίων β) σιγανὸς καὶ Μαλεβιζιώτικος εἰς Ἄνω καὶ Κάτω Ζαρόν τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου.

2) Χοροὶ Μακεδονίας: συρτός, κασάπικος καὶ κουτσὸ εἰς Καλλιθέαν, Καλὴν Βρύση καὶ Βώλακα τοῦ νομοῦ Δράμας.

3) Φάμπρικα (=ἐλαιουργεῖον) εἰς Μᾶζαν Ροδοβανίου Χανίων.

4) Σχολικὸν ἔθιμον εἰς Κουστογέρακον Χανίων τὴν 25ῃν Μαρτίου.

5) Τὸ ἔθιμον «κάψιμο τοῦ Ἰούδα» κατὰ τὸ Πάσχα εἰς Ἀσῆ Γωνιὰν Χανίων.

6) Ποιμενικὴ πανήγυρις κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Ἀσῆ Γωνιὰν Χανίων.

7) Ποιμενικὸς βίος (μητᾶτο) εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀσῆ Γωνιάς Χανίων.

- 8) Ἡ λαϊκὴ πανήγυρις τοῦ Ἁγίου Συμιοῦ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς Μεσολόγγιον.
- 9) Σπορὰ δημητριακῶν εἰς χωρίον Πύργοι Δράμας.
- 10) Ἀλωνισμὸς εἰς τὸ χωρίον Παράνυμφοι τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου Κρήτης
- 11) Περισχοινισμὸς πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ εἰς τὸ χωρίον Παράνυμφοι τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου.
- 12) Κατεργασία λιναριοῦ εἰς Κάτω Ζαρόν Ἡρακλείου.
- 13) Καλαθοπλεκτικὴ εἰς Βώλακα τοῦ νομοῦ Δράμας.

Β' Ἀπονομὴ ἐπαίνων εἰς συλλογεῖς λαογραφικῆς ὕλης

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27761/1952 ἐγκύκλιον τῆς Ἀκαδημίας περὶ ἀπονομῆς τιμητικῶν διακρίσεων εἰς ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς, ὑποβάλλοντας διὰ τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον λαογραφικὰς συλλογὰς, ἀπενεμήθησαν ὑπ' αὐτῆς οἱ κάτωθι ἔπαινοι μετὰ σχετικὴν εἰσήγησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου καὶ πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

α) Ἐπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 3.000 εἰς τοὺς :

1. Κωνστ. Ἰωαννίδην, διδάσκαλον τοῦ 60οῦ δημ. σχολείου Θεσσαλονίκης Γ' ἐκπαιδ. περιφερ. Θεσσαλονίκης, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Κωστάνας Θεσπρωτίας (ἀρ. χφου 2748).

2. Βασίλ. Παυλίδην, διδάσκαλον 1ου δημ. σχολ. Μάνδρας, διὰ λαογραφικὰς συλλογὰς του ἐκ τῆς περιοχῆς Παραμυθίας Ἡπείρου (ἀρ. χφων 2740 2756, 2768).

3. Γεώργ. Χρ. Παγώνην, διδάσκαλον δημοτ. σχολ. Τριοβασάλων Μήλου διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ τῆς νήσου Μήλου (ἀρ. χφου 2777).

4. Εἰρήνην Οὐσταγιαννάκη-Ταχατάκη, διδασκάλισσαν Ἀ' δημοτ. σχολ. Ἄνω Ἀρχανῶν Κρήτης, διὰ τὴν συλλογὴν της ἐξ Ἄνω Ἀρχανῶν (ἀρ. χφου 2774).

β) Δεύτερος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 2.000 εἰς τοὺς :

1. Ἡλίαν Κ. Σαμαράν, διδάσκαλον διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ Κλειστοῦ Εὐρυτανίας (ἀρ. χφου 2775).

2. Τάσον Παπαποστόλου, λογοτέχνην, διὰ λαογραφικὰς συλλογὰς του ἐξ Εὐβοίας (ἀρ. χφων 2734, 2778).

γ) Τρίτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 1.500 εἰς τοὺς :

1. Γεώργ. Λαγωνίκαν, διδάσκαλον, διευθυντήν τοῦ δημοτ. σχολείου Χριστοῦ Ἰκαρίας, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν του ἐξ Ἰκαρίας (ἀρ. χφου 2735).

2. Γεώργ. Κολιόν, διδάσκαλον, διευθυντήν δημοτ. σχολ. Ἀγίων Ἀποστόλων Παπαδάτων Πρεβέζης, διὰ τὴν συλλογὴν του ἐξ Ἄσου Πρεβέζης (ἀρ. χφου 2739).

3. Γ. Α. Χαλαζιᾶν, διδάσκαλον 2^{ου} δημοτ. σχολ. Ν. Ἑλβετίας Ζ' περιφ. Ἀθηνῶν, διὰ τὴν λαογραφικὴν ἐργασίαν του: «Ρουμελιώτικες χαρὲς καὶ λύπες» (ἀρ. χφου 2750).

δ) Ἐπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἐνισχύσεως εἰς τοὺς:

1. Πέτρον Ἀνανιάδην, διδάσκαλον 1^{ου} δημ. σχολ. Μεγάρων Ἀττικῆς, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν του ἐκ προσφύγων ἐκ Κουβουκλίων Προύσης καὶ Γαλατᾶ Καλλιπόλεως Ἀνατ. Θράκης (ἀρ. χφου 2737).

2. Βασιλικὴν Θεοδωροπούλου, διδασκάλισσαν τοῦ δημοτ. σχολ. Νυμφόπετρας Λαγκαδᾶ, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν της ἐκ γηγενῶν Μακεδόνων καὶ προσφύγων ἐκ Θράκης - Πόντου κ.ἄ., κατοίκων τοῦ χωρίου Νυμφόπετρας Λαγκαδᾶ (ἀρ. χφου 2738).

3. Εὐάγγελον Βλ. Ντόκαν, διδάσκαλον Καστανοφύτου Ἄργους Ὀρεστικοῦ, διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ Παλαιοχωρίου Συράκου τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων (ἀρ. χφου 2755).

4. Δημ. Β. Φούρλαν, διδάσκαλον δημοτ. σχολ. Ἀγίου Δημητρίου Ναυπακτίας, διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ Νεοχωρίου Ναυπακτίας (ἀρ. χφου 2755).

Γ'. Ἀποδελτίωσις καὶ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1) Διὰ τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου (γραφέων) ἀπεδελτιώθη ἐκ 39 χειρογράφων συλλογῶν καὶ ἐντύπων ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἥτοι ἄσματα 1183, δίστιχα 200, δημ. παραδόσεις 270, παραμῦθια 90, αἰνίγματα 446, παροιμῖαι 1938, εὐχαὶ 168, κατάραι 166 καὶ ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὸν φυσικόν, κοινωνικόν καὶ πνευματικόν βίον, εἰς δελτία 5911.

2) Ἐκ τῆς ἀποδελτιωθείσης ὕλης ἐγένετο κατάταξις καὶ τοποθέτησις εἰς τὸ Ἀρχεῖον: α) δημοδῶν ἄσμάτων 1508. Ἐκ τούτων 750 ἐπεξεργάσθη ὁ συντ. Κ. Ρωμαῖος καὶ 748 ὁ συντ. Στέφ. Ἡμελλος. Τῆς ὑπολοίπου λαογρ. ὕλης ἐκ δελτίων 6408 ἐγένετο γενικὴ κατάταξις ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου.

3) Εἰς τὸ τμήμα τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. Σπ. Περιστέρη ἡ καταγραφή ἐκ ταινιῶν μαγνητοφώτου τῆς μουσικῆς

93 ἄσμάτων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἑκτ. μουσ. Σπ. Καρακάση ἐσυνεχίσθη ἡ καταγραφὴ τῶν στοιχείων ἠχογραφηθείσης νέας μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ σχετικὸν Βιβλίον Εἰσαγωγῆς (ἀρ. 7822-10316) καὶ εἰς τὸ βιβλίον Ἦχογρ. Λαογραφικῆς ὕλης (ἀρ. 217 - 312).

Δ'. Δημοσιεύματα

Ἐσυνεχίσθη ἡ ἐκτύπωσις τῆς Μουσικῆς Ἐκλογῆς ὑπὸ τῶν Γ. Κ. Σπυριδάκη καὶ Σπυρ. Περιστέρη ὡσαύτως καὶ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῶν ἐτῶν 1962-1963 εἰς διπλοῦν τόμον ΙΕ'/ΙΣΤ'. Τέλος ἐγένετο ἔναρξις τῆς ἐκτυπώσεως εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, βελτιωμένην, τοῦ ἀπὸ πολλοῦ ἐξηνητλημένου δημοσιεύματος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου: Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α', ὑπὸ Στίλπ. Κυριακίδου.

Ε'. Βιβλιοθήκη

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἡ μόνη εἰδικὴ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη ἐν Ἀθήναις, ἐπλουτίσθη διὰ 238 τόμων καὶ φυλλαδίων (ἀρ. εἰσ. 3656-3894) βιβλίων καὶ περιοδικῶν. Ἐκ τούτων 153 προῆλθον ἐξ ἀγορᾶς, 27 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ 58 ἐκ δωρεῶν.

ΣΤ'. Μουσειακὴ Συλλογὴ

Ἡ Μουσειακὴ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη δι' 99 λαογραφικῶν ἀντικειμένων ὡς ἑξῆς: α) ἐκ δωρεᾶς 51: ἦτοι 2 ἐκ Καρδίτσης (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 1 ἐξ Ἠπείρου (δωρ. Κ. Ἰωαννίδη), 3 ἐκ Δράμας (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου), 11 ἐκ Κοζάνης (δωρ. 10 ἀντικ. ὑπὸ τοῦ Ἀριστ. Μπακαίμη καὶ 1 ὑπὸ τοῦ Χρ. Τσώτση), 12 ἐκ Μεγάρων (δωρ. Ἰακ. Ἡλία), 3 ἐκ Κορινθίας (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 2 ἐκ Μεθώνης (δωρ. φροντίδι Στ. Καρακάση), 2 ἐκ Σπάρτης (δωρ. Μ. Δρεπανιά), 3 ἐκ Σάμου (δωρ. φροντίδι Στ. Ἡμέλλου), 1 ἐκ Νισύρου (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 11 ἐκ Κρήτης (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου). β) ἐξ ἀγορᾶς 48, ἦτοι: 22 ἐκ Φλωρίνης καὶ 1 ἐξ Ἠπείρου διὰ τῆς χρηματ. χορηγίας τοῦ Β. Ι. Ε., 18 ἐκ Καρδίτσης, 6 ἐκ Δράμας καὶ 1 ἐκ Κρήτης.

Ζ' Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια καὶ γενικωτέρα δρᾶσις

Τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον, Ἰνστιτοῦτον εὐρύτατα γνωστὸν καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, προσφέρει ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας, πλὴν τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀσχολουμένων περὶ

τὸν λαϊκὸν ἐκ παραδόσεως πολιτισμὸν, καὶ εἰς ξένα ὁμοειδῆ Ἰδρύματα καὶ εἰδικούς ἐπιστήμονας. Κατὰ τὸ λήγον ἔτος ἐφιλοξενήθησαν ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα χρόνου 2 ἄλλοδαποί, οἵτινες ἀσχολοῦνται εἰς τὴν σύνταξιν ἑναισίων διατριβῶν ἐπὶ θεμάτων τῆς δημώδους ἑλληνικῆς παραδόσεως, ἡ Ἀμερικανίς, δις Ellen Frye, καθ' ἅπαν τὸ ἔτος, μελετήσασα δημώδη μουσικὴν, καὶ τελευταίως ὁ φιλόλογος ἐκ Παρισίων Michel Saunier. Προσέτι ἐπεσκέφθησαν 32 ἄλλοι ἄλλοδαποὶ τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον πρὸς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς. Τέλος καὶ δι' ἀλληλογραφίας παρεσχέθησαν πληροφορίες ἐπὶ διαφόρων λαογραφικῶν θεμάτων εἰς πολλοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονας καὶ ἰδρύματα.

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου κ. Γεώργ. Σπυριδάκης καὶ οἱ συντάκται κ. Δημ. Οἰκονομίδης καὶ κ. Ἀ. Ρωμαῖος μετέσχον τοῦ συγκροτηθέντος ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 1-6 Σεπτ. Διεθνοῦς Συνεδρίου τῶν Ἐρευνητῶν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, προέβησαν δὲ καὶ εἰς ἀνακοινώσεις ἐργασιῶν των, ὁ πρῶτος τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον: Die alte Frau als Verräterin in einigen neugriechischen Volkssagen¹, ὁ δεύτερος τῆς: Yello dans les traditions de peuples hellénique et roumain¹ καὶ ὁ τρίτος τῆς: Digenis and the Valiant ones².

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1964.

ὁ Διευθυντὴς

Καθηγητὴς **Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης**

¹ Ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περ. «Λαογραφία», τόμ. 22 (1965), σ. 577-530 καὶ σ. 328-334.

Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ πρώτου ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετὰ περιλήψεως εἰς τὴν γαλλικὴν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, σελ. 3-8.

² Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὸ περ.: Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου, τόμ. 26 (1964) σ. 197-230.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964
ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ, ΔΩΡΕΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΣ

(Revue reçues pendant l'année 1964 par donations, achat
et en échange de l'Annuaire des Archives de Folklore)

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΑ
(en langue grecque)

Ἀθηνᾶ. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, ἐν Ἀθήναις, τόμ. 67 (1964).

Ἀρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικόν. Ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντικῶν Μελετῶν, ἐν Ἀθήναις, τόμ. 24 (1961), τόμ. 26 (1964).

Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Α' (1961), τόμ. Β' (1962), τόμ. Γ' (1963).

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΙΕ' (1964-65).

Ἡὼς. Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν Ἀθήναις, ἔτ. 4 (1961), ἔτ. 5 (1962), ἔτ. 6 (1963), ἔτ. 7 (1964).

Ἰκαριακά. Μηνιαία ἔκδοσις τῆς Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι, τεῦχος 34 (1965).

Κνωσός. Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου Κρητῶν «Ἡ Κνωσός», ἔτ. 1-12 (1953-1965).
Κρητικὴ Ἔστια. Μηνιαῖο ἱστορικὸ-λαογραφικὸ καὶ λογοτεχνικὸ περιοδικό. Χανιά, χρόν. ΙΓ'-ΙΕ' (1961-63).

Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. ΚΗ' (1964), τόμ. ΚΘ' (1965).

Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΚΑ' (1963-64).

Μαθητικὴ Ἔστια. Περιοδικὸν τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Λευκωσία Κύπρου, φ. 37-39 (1963-65).

Μικρασιατικὰ Χρονικά, τόμ. 11 (1964).

Β' ΞΕΝΑ
(en langues étrangères)

Arts et Traditions Populaires, douzième année 1964. Paris.
HÉLÈNE GUILCHER, La danse traditionnelle à Saint-Nicolas-de-Verocce (Haute-Savoie)
σ. 3-29.

Χορογραφικὴ καὶ μουσικολογικὴ μελέτη.

CHARLES MARCHEL-ROBILLARD, Forges et forgerons du pays Chartrain, σ. 30-71.

Μελέτη περιγραφική μετά σχεδίων και εικόνων, αναφερομένη εις τὰ σιδηρουργεῖα καὶ τοὺς σιδηρουργοὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν Chartrain.

JEAN FAVIÈRE, Mobiliers et meubles ruraux du Haut-Berry, σ. 101-138, 215-229.

A. HAJDI, La loki djili des Tsiganes Kêlderâs, σ. 139-177.

Ἐρευνῶνται τὰ ἐλευθέρου ἀργοῦ ρυθμοῦ ἄσματα τῶν λεβητοποιῶν Ἀθιγγάνων, λεγόμενα loki djili.

MARIE-LOUISE TENÈZE, Le conte populaire français : Réflexions sur un itinéraire, σ. 193-203.

Ἡ συγγρ., ἀναφέρουσα νεωτέρας παραμυθιολογικὰς μελέτας, διατυπώνει ἐνδιαφερούσας σκέψεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν παραμυθῆν, τὸ ἀκροατήριον καὶ ρεπερτόριόν του.

S. F. SANDERSON, État des études de la vie traditionnelle en Grande-Bretagne et en Irlande, σ. 247-254.

Πληροφορίαι περὶ τῶν σπουδῶν τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ βίου ἐν Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ καὶ Ἰρλανδίᾳ

Δ. Β. Οἰ.

Bulletin folklorique d'île-de-France, Nos 21-28, Paris... 1963-1964, σελ. 641-863.

Τὸ περιοδικὸν τοῦτο εἶναι ὄργανον τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῆς Ile-de-France. Σημειοῦμεν τὰ ἄρθρα: α) «Ὁ Rabelais καὶ ἡ Λαογραφία» τοῦ M. Françon (σελ. 643, 744-5), β) «Ἡ γλωσσὶς τῆς Ile-de-France» τοῦ André-Louis Mercier (σελ. 649-50, 719-20, 751-2, 814-5, 840-43), γ) «Δύο λαογραφικαὶ καὶ φιλολογικαὶ σημειώσεις» ὑπὸ τοῦ M. Françon, σελ. 711, δ) «Ἀρχαιολογία καὶ λαογραφία εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Σηκουάνα» τοῦ A. Colombet, σ. 808-810, ε) πλῆθος ἄρθρων ὑπὸ τὸν τίτλον «λαογραφικὰ χρονικά», καὶ συστηματικαὶ βιβλιογραφικαὶ ἀναλύσεις περιοδικῶν, μελετῶν καὶ ἄρθρων γαλλικῶν καὶ ξένων.

Δ. Β. Οἰ.

Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung, hrsg. von Kurt Ranke. Berlin, 6. Band (1964).

EL. LEGROS, A propos d'une étude sur le conte populaire Wallon, σ. 1-54.

BELA GUNDA, Die Funktion des Märchens in der Gemeinschaft der Zigeuner, σ. 95-107.

Μελέτη περὶ τῆς θέσεως τοῦ παραμυθιοῦ εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθιγγάνων.

RICH. BAUMAN, The Folktale and Oral Tradition in the fables of Robert Henryson, σ. 108-124.

ROLF WILH. BREDNICH, Der Teufel und die Kerze, σ. 141-161.

Ἐξετάζεται τὸ θέμα τῆς προελεύσεως καὶ διαδόσεως λαϊκῆς διηγήσεως περὶ τοῦ ἐξαπατηθέντος διαβόλου (ΑαTh 1187).

L. KRETZENBACHER, «Stabbrechen» im Hochzeitsritus, σ. 195-212.

KATH. LUOMALA, Motif A 728 : Sun Gaught in Snare and Certain Related Motifs, σ. 213-252.

HEL. KARETUS, Türkische Volkserzählungen in der polnischen Literatur des XVI. Jhdts, σ. 253-257.

Ἐξετάζονται αἱ Τουρκικαὶ λαϊκὰ διηγήσεις εἰς τὴν Πολωνικὴν φιλολογίαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα.

Σ. Δ. Η.

Hessische Blätter für Volkskunde, Giessen, Bd. 55 (1964).

HANS MOSER, Der Folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde, σ. 9-57.

INGEBORG WEBER-KELLERMANN, Die Maskenmacher auf dem Thüringer Wald, σ. 109-122.

Μελετῶνται οἱ κατασκευασταὶ προσωπιῶν εἰς τὸ «Thüringer Wald» τῆς Γερμανίας. Παρατίθενται 14 εἰκόνες δεικνύουσαι εἶδη προσωπιῶν ὡς καὶ τὸν τρόπον κατασκευῆς αὐτῶν.

ΚΑΙ DETLER SIEVERS, Die Mitwirkung der dithmarsischen Geschlechter beim Hochzeitsbrauchtum, σ. 123-139.

FRIEDRICH KARL AZZOLA, Das doppelbalkige Kreuz als Grabzeichen in Hessen, σ. 181-184.

Ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὸν διπλοῦν σταυρὸν ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν τάφων.

Σ. Δ. Η.

Journal of American Folclore, τόμ. 77 (1964).

GEORGE MONTEIRO, Parodies of Scripture, Prayer, and Hymn, σ. 45-52

Ἀναφέρονται παραδείγματα ἐμμέτρων περικοπῶν ἐκ τῆς Βίβλου, ἐκ τῶν προσευχῶν καὶ ἐκ τῶν Ὑμνων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀμέσως δὲ εἰς ἐκάστην περίπτωσιν παρατίθενται παραλλαγὰ ἀντιστοιχῶν λαϊκῶν διακωμωδησέων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν συντεθῆ εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον, διατηροῦν δὲ τὸ αὐτὸ ὕφος καὶ κατὰ κανόνα τὴν αὐτὴν ὁμοιοκαταληξίαν.

S. J. SOECKETT, Poetry and Folklore: Some points of affinity, σ. 143-153.

Ἐξετάζεται ἡ συγγένεια μεταξὺ ποιήσεως καὶ λαογραφικῶν μνημείων τοῦ λόγου. Ἰδίως ἐξετάζεται ἡ μεταφορικὴ χρῆσις τῶν ἐννοιῶν, φαινόμενον τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται τόσον εἰς τὴν ποίησιν διὰ τῆς παρομοιώσεως καὶ δὴ τῆς μεταφορᾶς, ὅσον καὶ εἰς αἰνίγματα, τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις βασίζεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν μεταφορικὴν χρῆσιν τῶν ἐννοιῶν.

Κ. Ρ.

Journal of the International Folk Music Council, τόμ. XVI - 1964 - σελ. 170.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τόμου εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸ 16ον Συνέδριον τοῦ IFMC, τὸ ὁποῖον ἐπραγματοποιήθη τῷ 1962 εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἀνατολὴ καὶ Δύσις εἰς τὴν Μουσικὴν». Τὴν ἐναρκτήριον ὁμιλίαν ἔκαμεν ὁ Οὐγγρος συνθέτης Zoltan Kodaly προσπαθήσας νὰ δώσῃ τὸν ὄρισμόν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς μουσικῆς.

PETER CROSSLEY - HOLLAND, Preservation and renewal of Traditional music.

(=Διατήρησις καὶ ἀνανέωσις τῆς δημοτικῆς καὶ παραδοσιακῆς μουσικῆς). Αἱ παραδοσιακαὶ μορφαὶ τῆς μουσικῆς—ποῦ σήμερον διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν των μορφήν—εἶναι ἢ δημοτικὴ μουσικὴ, ἢ λειτουργικὴ (ἐκκλησιαστικὴ) καὶ ἢ λογία μουσικὴ (Learned music), αἱ ὁποῖαι ὁμως εὐρίσκονται εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς των ἔνεκα ἐγκαταλείψεως των καὶ τῆς συγχύσεως ποῦ προκαλοῦν αἱ νόθαι μορφαὶ λαϊκῆς τέχνης, ποῦ δημιουργοῦνται. Τίθεται τὸ ἐρώτημα, ἐὰν πρέπει καὶ πῶς δύναται νὰ διασωθοῦν αἱ παλαιότεραι παραδόσεις τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν, ποῦ εἶναι συνδεδεμένοι μετὰ λειτουργικὰ κοινωνικὰ ἔθιμα καὶ τὰ ὁποῖα προερχόμενα ἐκ παλαιότερων χρόνων θὰ ἐξαφανισθοῦν ἀσφαλῶς.

DIEGO CARPITELLA, A propos du folklore «Reconstruit» (σ. 22).

(=Ἐπὶ τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Λαογραφίας). Τονίζεται ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα 25 ἕως 30 ἔτη ἡ ἐθνομουσικολογία ἐξετάζει πρὸ παντός τὰ μουσικὰ κείμενα ἐν σχέσει μετὰ τὴν κοινωνικὴν των λειτουργίαν καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκτελοῦνται. Ἐρευνῶνται αἱ κοιναὶ ρίζαι, ποῦ συνδέουν τὴν ἐθνομουσικολογίαν μετὰ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς καὶ ἱστορικὰς ἐπιστήμας. Ἐκ τῆς μελέτης ταύτης προέκυψεν ἡ ἀνακάλυψις τῆς συνεχείας τῆς προφορικῆς παραδόσεως (ἐξ ἴσου ζωντανῆς ὅπως ἡ γραπτὴ παράδοσις). Ἡ λέξις «ἀνασυστάσις» ἔχει ἐνταῦθα τὴν ἔννοιαν οὐχὶ τῶν μεταβολῶν, ἅς ὑφίσταται λαϊκῆς ἐκδήλωσις μετακινουμένη ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τῆς ἀναβιώσεως αὐτῆς, οὔσης ἀποκεκομιμένης ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν της συνέχειαν ὑπὸ διεσκευασμένην, οὕτω δὲ ἀνακαινισμένην, μορφήν.

Σ. Κ.

L'Homme. Revue française d'Anthropologie. Paris, tome III, 1963, No 1-3.

DENISE PAULME, Un conte de Fées Africain: Le garçon Travesti ou Joseph en Afrique, No 2, σ. 5-21.

Ἐξετάζεται τὸ Ἀφρικανικὸν παραμῦθι: «τὸ παιδί Travesti ἢ ὁ Ἰωσήφ».

JEAN PIERRE VERNANT, Hestia-Hermès. Sur l'expression religieuse de l'espace et du mouvement chez les Grecs, No 3, σ. 12-50.

Θρησκευτολογικὴ μελέτη εἰς ἣν συζητεῖται ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ λατρευτικὴ σχέσις τῶν θεοτήτων Ἑστίας καὶ Ἑρμοῦ.

HENRI LAVONDÈS, Magie et langage. Note à propos de quelques faits malgaches, σ. 109-117.

Ἐξετάζονται μαγικαὶ τινες πράξεις καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὰς γλωσσικαὶ ἐκφράσεις τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων τῆς Μαδαγασκάρης.

Δ. Β. Οἱ.

Narodno Stvaralawtvo Folklor. (Folklore de l'Union des associations des Folkloristes de Jougoslavie), Beograd, vol. 5-8 (1963).

Zw. LOVRENČEVIČ, Tambura «samica» Puokoliri Bjelovara, σ. 313-324, 390.

Ἐξετάζεται ὑπὸ τοῦ συγγρ. τὸ λαϊκὸν ὄργανον samica εἰς τὴν περιοχὴν Bjelovara τῆς

Γιουγκοσλαβίας, παρατιθεμένων και παραδειγμάτων τῆς μουσικῆς ἀποδόσεώς του. Πρόκειται περὶ ὄργάνου, μορφῆς τετραχόρδου μανδολίνου, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶται εἰς τρεῖς τύπους: διατονικόν, χρωματικόν και διατονικόν χρωματικόν.

KAREL HORALEK, Južnoslovenski deseterac, σ. 325-327, 390.

Ὁ συγγρ. κάμνει λόγον περὶ τοῦ δεκασυλλάβου στίχου εἰς τὴν δημώδη ποίησιν τῶν Νοτιοσλάβων.

STOJAN DZUDZEN, Zrte is gynota narodnih Pesana, σ. 347-354, 391-92.

Συζητεῖται τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας παραλλαγῶν εἰς θέματα τῆς δημώδους μουσικῆς και τῆς δυνατότητος τῆς ἐξετάσεως εἰς αὐτὰς τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς ἐκάστου μουσικοῦ θέματος.

SLOBODAN ZEČENIĆ, Homerop er i naše narodne igre, σ. 485-493, 558.

Παρατηροῦνται ὑπὸ τοῦ συγγρ. εἰς χοροὺς και Νοτιοσλαβικά ἐπικά ᾄσματα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται ὁμοίως εἰς τὴν Ἰλιάδα και τὴν Ὀδύσειαν.

VINCO ZGANEC, Stjepan Banović, σ. 515-516, 519.

Ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Βανονίτ ἐξαίρεται ἡ πραγματεία του με τίτλον: Θεματικά στοιχεῖα ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας εἰς Κροατικά δημώδη ᾄσματα τῆς Μαρκάσκας.

SLOB ZEČENIĆ, Jugoslovenski mythi folklore y ozyma stranatsa i slovena, σ. 602-609, 639.

Ὁ συγγρ. ὑποστηρίζει, ἀντιθέτως πρὸς ξένους, μὴ Σλάβους ἐρευνητάς, ὅτι εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους, ὡς και εἰς ἄλλους λαούς, διασώζεται πλουσία μυθολογική παράδοσις, ἡ ὁποῖα συνεχίζεται ζωντανή εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν.

ALEK. LININ, Tradicionalna praxay narodnoi instrumentalnoj musizi Makedonije, σ. 618-624, 640.

Πληροφοριακὸν ἄρθρον περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐκ παραδόσεως δημώδους ὀργανικῆς μουσικῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κράτους τῶν Σκοπίων.

Vol. 9-12 (1964)

CVJETCO RIHTMAN, Dva problema naje organologije: bubanj na dertina i slavic, σ. 653-57.

Ἐξετάζονται τὰ λαϊκά ὄργανα: τὸ τύμπανον και ἡ φλογέρα.

ZW. LOVRENČENIĆ, Ladarice, σ. 711-716.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) εἰς τὴν περιοχὴν Bjelovar τῆς Γιουγκοσλαβίας ὁμάδες ἐκ τεσσάρων κορασίων, ἡλικίας 10-12 ἐτῶν, χορεύουν και τραγουδοῦν ἔμπροσθεν κάθε οἰκίας, λαμβάνουσαι δῶρα. Τὸ ἔθιμον τοῦτο σχετίζει ὁ συγγρ. πρὸς τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν θεότητα Lado. Νομίζω ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς ἱστορικῆς του ἀρχῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν του μορφὴν ἔχει ὑποστῆ ἐπίδρασιν ἐκ τῶν ἀγερωμῶν κατὰ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

H. CURIĆ, Neke naše narodne legende 5 kraja XIX vijeka, σ. 714-721.

Ἐξετάζονται δύο δημώδεις παραστάσεις ἐκ Βοσνίας, τοῦ τέλους τοῦ 19 αἰ., εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται ὡς ἥρωες ὁ Μάρκος Κράλιεβιτς και ὁ I. Madjarin.

ANDR. COJČOVIĆ, Cigani i musika, σ. 722-728.

Συζητείται τὸ θέμα τῆς σχέσεως τῶν Ἀθιγγάνων πρὸς τὴν μουσικὴν, ἐξεταζομένου τούτου διὰ σχετικῶν στοιχείων ἱστορικῶν καὶ ἔθνοκοινωνικῶν.

Γ.Κ.Σ.

Objets et Mondes, La revue du Musée de l'homme, Tome III (1963)
(Un choix des articles).

JOSEPH CHELHOD, Une enquête chez les nomades du Négueb (= Ἐρευνα τῶν νομάδων τοῦ Νεγκέμπ). σ. 59-70.

Ἐξετάζεται ἡ νομαδικὴ φυλὴ τῶν Βεδουϊνῶν εἰς Νεγκέμπ εἰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ τῶν βίου (ὡς τοῦ γάμου, τῆς οἰκογενείας, ἀδελφοποιίας) καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου.

MONIQUE ROUSSEL DE FONTANES, Les costumes traditionnels Calabrais; (mission de Juin 1962) (= Τὸ ἐκ παραδόσεως ἔνδυμα εἰς τὴν Καλαβρίαν), σ. 71-80.

Γίνεται λόγος ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἐνδύματος εἰς περιοχὰς ὅπου ἔχουν ἐνταῦθα ἐγκατασταθῆ ἄποικοι κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

P. S. WAKANKAT, Peintures rupestres Indiennes (= Εἰκόνες ἐπὶ βράχου εἰς Ἰνδία). σ. 129-150).

Πρόκειται περὶ εἰκόνων ζώων διὰ ζωγραφικῆς εἰς ὑπόγεια καταφύγια. Αἱ εἰκόνες δ' αὐταὶ προέρχονται ἐκ διαφόρων χρόνων, τῶν παλαιότερων ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ λίθου.

JACQUES MILLOT, Sardaigne 1963 (= Σαρδηνία 1963), σ. 173-204.

Ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου τῆς νήσου ἐξετάζεται τὸ ἔνδυμα, τὰ κοσμήματα, ἡ ξυλοτεχνία, ἡ ὑφαντικὴ.

Tome IV (1964)

A. B. BAJRUT, Le monde perdu des Kalash (Kafiristan), σ. 3-28.

Εἰς τὴν ἐκτεταμένην ὄρεινὴν περιοχὴν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ δυτικοῦ Πακιστάν ἐντὸς τριῶν κοιλάδων διαμένει λαὸς καλούμενος Kalash, ὁ ὁποῖος διαφέρει τῶν γειτονικῶν φυλετικῶς. Θεωρεῖται ὁ λαὸς οὗτος ὅτι εἶναι ἀπόγονος Ἑλλήνων στρατιωτῶν, Περσῶν ἢ Πάρθων, οἱ ὁποῖοι ἤλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀπομεμονωμένην αὐτὴν περιοχὴν. Οἱ κάτοικοι ταύτης ἀνέρχονται εἰς 1.200. Τοῦ λαοῦ τούτου ἐξετάζεται ἡ ἀμφίεσις, ἡ κατοικία, ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου, ἡ θρησκεία, ὁ γάμος, ἡ τελευτὴ καὶ αἱ ἑορταί. Πρόκειται περὶ ἐντελῶς πρωτογόνου λαοῦ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου.

ANNE MASSION, Les bâtons Africains décorés du Musée de l'homme, σ. 157-186.

Ἐξετάζονται ράβδοι καὶ βακτηρίαι ἐξ Ἀφρικῆς μετὰ διακοσμῆσεων, εὕρισκόμεναι εἰς Musée de l'homme εἰς Παρισίους. Ἡ ράβδος, ὡς γνωστὸν, ἐκ παλαιωτάτων χρόνων εἰς τοὺς ἱστορικοὺς λαοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους, ἀποτελεῖ ἔμβλημα πολιτικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἐξουσίας. Γνωστὸν εἶναι ἤδη ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον. Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον ἐρευνᾶται ἡ μαγικὴ, θρησκευτικὴ καὶ γονιμικὴ σημασία τῶν ράβδων τούτων, ἡ διακοσμητικὴ κλπ.

ROBERT CRESSWELL, La poterie libanaise, σ. 187-198.

Ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ τῆς λαϊκῆς κεραμευτικῆς εἰς τὸν Λίβανον.

Γ.Κ.Σ.

Oesterreichische Zeitschrift für Volkskunde, Neue Serie, Bd. XVIII, Wien 1964.

FRIEDR. JOH. FISCHER, Faschingritt, Ringelstechen, Pferderennen. Archivalische Nachrichten über den Untergang des Pferdekultes in Salzburg, σ. 1-8.

Ἐξέτασις ἐθίμων ἵπποδρομιῶν καὶ ἵππασίας κατὰ τὰς Ἀπόκρεως καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Σαλτσβοῦργον κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος.

ROBERT SCHINDLER, Der 100. und der 200. Tag in Bauernkalender und Wetterregel, σ. 76-88.

Σημασία τῆς ἑκατοστῆς καὶ διακοσιοστῆς ἡμέρας εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῶν ἀγροτῶν καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν μετεωρολογίαν, λογιζομένης πρὸς τοῦτο τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους ἀπὸ τῆς 24 ἢ 25 Δεκεμβρίου.

L. SCHMIDT, Arthur Haberlandt zum Gedächtnis. Nachruf und Bibliographie (Mit 1 Abbildung), σ. 217-271.

Ἐκθέσις περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως καὶ βιβλιογραφικῆς ἀναγραφῆς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ αὐστριακοῦ καθηγητοῦ Arthur Haberlandt (1889-1964), ἰδρυτοῦ ἐν Βιέννῃ μετὰ τοῦ πατρὸς του τοῦ Λαογραφικοῦ Μουσείου, ὡς καὶ τῆς Λαογραφικῆς ἐκεῖ ἐπιστήμης, ἀσχοληθέντος προσέτι καὶ εἰς θέματα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

Γ.Κ.Σ.

Revista de Etnografie și Folclor, anul IX, București, 1964.

ΜΙΗΑΙ ΡΟΡ, Caracterul istoric al epicii populare, σ. 5-15.

Ἐξετάζονται αἱ σχέσεις τοῦ δημώδους ἐπικοῦ ἄσματος μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ δὴ α) οἱ ἰδιαίτεροι τρόποι τῶν διαφόρων κατηγοριῶν αὐτοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντικατοπτρίζεται ἡ πραγματικότητα, καὶ β) ἡ ποσότης ἱστορικῶν πληροφοριῶν, πού παρέχει ἑκάστη κατηγορία τῶν ἄσμάτων τούτων.

GH. CIOBANU, Inrudirea dintre ritmul dansurilor și al colindelor, σ. 33-69.

Μουσικολογικὴ μελέτη περὶ τῆς συγγενείας μεταξὺ τοῦ ρυθμοῦ τῶν χορῶν καὶ τῶν καλάντων.

A. FOCȘI, Dimitrie Cantemir etnograf și folclorist, σ. 71-101, 119-142.

Ἱστοριολαογραφικὴ μελέτη, ἐν ἣ ἔξετάζεται τὸ ἔργον τοῦ Δημητρίου Καντεμιρ ἀπὸ «ἐθνογραφικῆς» καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως μὲ παράθεσιν ποικίλων στοιχείων ἐκ τοῦ ἔργου τούτου.

AL. AMZULESCU, Cîteva observații cu privire la versul popular, σ. 105-111.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς μετρικῆς καὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς δημώδους ρουμανικῆς στιχουργίας.

RADU OCTAVIAN MAIER, Așezările de călive la Aromîinii din Albania, σ. 183-189.

Περιγράφονται καὶ εἰκονίζονται μὲ σχέδια καὶ εἰκόνας αἱ καλύβαι τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Ἀλβανίας (Ἀρβανιτόβλαχοι).

ANCA GIURCHESCU, Analiza structurii dansului popular românesc, σ. 191-199.

Μουσικολογικὴ ἀνάλυσις τοῦ ρουμανικοῦ λαϊκοῦ χοροῦ.

ELISABETA DOLINESCU, Pătrunderea unor creații culte și semiculte în cîntecul popular, σ. 261-274.

Μουσικολογική μελέτη περί τῆς εἰσαγωγῆς μερικῶν λογίων καὶ ἡμιλογίων δημιουργιῶν εἰς τὰ δημώδη ᾄσματα.

PAUL HENRI STAHL, Din istoricul cercetărilor de arhitectură populară romînească, σ. 275-291.

Ὁ συγγρ. ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐρευνῶν διὰ τὴν ρουμανικὴν λαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

MARIANA KAHANE, Baza prepentatonică a melodicii din Oltenia subcarpatică, σ. 387-411.

Μουσικολογική μελέτη τῆς προπεντατονικῆς βάσεως τῆς μελωδίας ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπὸ τὰ Καρπάθια Ὀλτενίας.

G. SULITEANU, Introducere în culegerea și studierea folclorului muzical al Tătarilor Dobrogeni, σ. 545-576.

Εἰσαγωγή εἰς τὴν συλλογὴν καὶ μελέτην τῆς μουσικῆς λαογραφίας τῶν Τατάρων τῆς Δοβρουτσᾶς.

ELISABETA MOLDOVEANU-NESTOR, Cupuna-Sărbătoare a secerişului. Cîntecele de seceriş din ținutul Năsăud-Transilvania, σ. 614-634.

Γίνεται λόγος περί τῆς ἐορτῆς τοῦ θερισμοῦ τῶν δημητριακῶν μετὰ τῶν σχετικῶν ᾄσμάτων τοῦ θέρους εἰς τὴν περιοχὴν Năsăud τῆς Τρανσυλβανίας

Δ. Β. Οἱ.

Revue des Études Sud-Est Européennes, tome I. Bucarest, 1963, No 1-4.
(Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine)

A. ROSETTI, Sur le traitement des groupes KS, KT dans les langues Balkaniques, σ. 153-154.

Ἐξετάζεται ἡ χρησιμοποίησις τῶν συμπλεγμάτων *κσ*, *κτ* εἰς τὰς βαλκανικὰς γλώσσας.

MIHAI POP, Le premier festival de folklore des pays balkaniques et de la zone de la mer adriatique, σ. 177-178.

Ἐκθεσις περί τῆς πρώτης λαογραφικῆς ἐορτῆς τῶν βαλκανικῶν χωρῶν καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀδριατικῆς, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἀπὸ 27 Ἰουλίου μέχρι τῆς 4 Αὐγούστου 1962.

ADRIAN FOCHI, Parallèles folkloriques Sud-Est Européens, σ. 517-550.

Ὁ συγγρ. ἐρευνᾷ συγκριτικῶς τὰς γνωστὰς του παραλλαγὰς ᾄσμάτων τῶν βαλκανικῶν λαῶν μὲ θέμα τὸν ἥρωα (κλέφτην ἢ χαϊντούκ), πὺ πεθαίνει καὶ παραγγέλλει εἰς τοὺς συντρόφους του πῶς νὰ κτίσουν τὸ μνήμα του καὶ πῶς νὰ ἀναγγείλουν τὸν θάνατόν του εἰς τοὺς οἰκείους του. Τὰ ᾄσματα τοῦ θέματος τούτου δὲν μετεδόθησαν κατὰ τὸν συγγρ. διὰ «μεταναστεύσεως», ἀλλ' ἐδημιουργήθησαν παντοῦ ἀνεξαρτήτως τὸ ἐν τοῦ ἄλλου. Τὰ προβλήματα τῆς μελέτης τίθενται χωρὶς νὰ λύωνται, ὡς ὁ ἴδιος λέγει.

Δ. Β. Οἱ.

Schweizeirsches Archiv für Volkskunde.**Band 59 (1963)**

CARL - HERMAN TILLBAGEN, Zigeunerforschung in Skandinavien, σ. 2-13.

Ἐρευναὶ περὶ τῶν Ἀθιγγάνων εἰς τὴν Σκανδιναβίαν, ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν Σουηδίαν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1512.

DAN BEN - AMOS, Folklore in Israel, σ. 14-24.

Σύντομος ἔκθεσις περὶ τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν εἰς τὸ Ἰσραήλ.

TRILOCHAN PANDE, The Concept of Folklore in India and Pakistan, σ. 25-30.

Συζητεῖται ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου Folklore εἰς τὴν Ἰνδίαν καὶ εἰς τὸ Πακιστάν.

ABEL COETZEE, Afrikaans Folklore and Regional Ethnology (= Ἀφρικανικὴ λαογραφία καὶ περιφερειακὴ Ἐθνολογία), σ. 31-35. Σύντομος ἔκθεσις τῶν λαογραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν μελετῶν εἰς νότιον Ἀφρικήν.

EIKE HABERLAND, Zur Volkskunde der Hoch - Äthiopier (Amhara and Tigray), σ. 35-48.

Συμβολὴ εἰς τὴν λαογραφίαν τῆς ὄρεινῆς Αἰθιοπίας (Amhara καὶ Tigray).

Band 60 (1964)

GEORG DUTHALER, Die Melodien der Alten Schweizermärsche, σ. 18-32.

Παρελάσεις λαϊκῶν μουσικῶν μὲ ἑκατοντάδας τυμπάνων καὶ αὐλῶν κατὰ τὰς ἀπόκρεως. Παρατίθενται αἱ ἐκτελούμεναι μελωδίαὶ καὶ ἐξετάζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐθίμου πιθανῶς ἐκ τοῦ 18 αἰ.

WALTER ESCHER, Das Schweizerische Hirtenland, σ. 58-72.

Ὁ συγγραφεὺς παρέχει εἰκόνα μὲ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιμενικοῦ βίου εἰς τὴν Ἑλβετίαν.

HANS TRÜMPY, Aus Eduard Hoffmann-Krayers Briefwechsel, σ. 113-132.

FL. GUGGENHEIM - GRÜNBERG, Eduard Hoffmann-Krayer und die jüdische Volkskunde σ. 133-140.

Περὶ τοῦ Ed. Hoffmann-Krayer (1864-1936), ἱδρυτοῦ τῆς Λαογραφικῆς Ἐπιστήμης εἰς Ἑλβετίαν, πρώτου ἐκδότου τῆς Διεθνoῦς Λαογραφικῆς βιβλιογραφίας καὶ συνεργάτου εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τῶν Γερμανικῶν δεισιδαιμονιῶν, δημοσιεύεται εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία μετ' ἄλλων, ξένων, λαογράφων. Τὸ δεύτερον ἄρθρον ἀναφέρεται εἰς τὴν προσφορὰν αὐτοῦ πρὸς μελέτην τῆς Ἰουδαϊκῆς λαογραφίας.

ROBERT WILDHABER, Bibliografische Einführung in die amerikanische Volkskunde, σ. 164-218.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ μακρὸν τοῦτο ἄρθρον παρέχει παραστατικὴν εἰκόνα τῆς λαογραφικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν Ἀμερικὴν εἰς σχετικὰ δημοσιεύματα, αὐτοτελῆ καὶ περιοδικά, ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν σκοπῶν καὶ τῶν τάσεων γενικῶς τῆς ἐρεῦνης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Studii de istorie literara și folclor, 1964. (Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

ION MUȘLEA, «Cîntare și vers la Constantin». Sfîrsitul lui Brîncoveanu in repertoriul dramatic al minerilor Romîni din nordul Transilvaniei, σ. 21-61.

Ὁ συγγρ. δημοσιεύει ἀνέκδοτον κείμενον λαϊκοῦ ἑμμέτρου δράματος, ἀναφερομένου εἰς τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου. Τοῦτο ἐπαίξετο κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἰς λαϊκὰς παραστάσεις κατὰ τὰς χειμερινὰς ἑορτὰς ὑπὸ τῶν μεταλλωρῶν τῆς βορείου Τρανσυλβανίας.

D. POP, Folclorul literar al «Tribunei», σ. 107-162.

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ ὁ συγγρ. σταχυολογεῖ καὶ βιβλιογραφεῖ συλλογὰς, μελέτας καὶ ἄρθρα λαογραφικοῦ περιεχομένου, ποὺ ἐδημοσιεύθησαν ἀπὸ τοῦ 1884-1903 εἰς τὴν ἑφημερίδα «Tribuna» τοῦ Sibiu τῆς Τρανσυλβανίας.

ENGEL KAROLY καὶ D. POP, Culegere de basme romînești a lui Zeyk János, σ. 223-242.

Ἐδῶ ἐξετάζεται ἡ συλλογὴ παραμυθίων τοῦ Οὔγγρου συγγραφέως Zeyk János (1786-1855).

Δ. Β. Οἰ.

Südosteuropa - Jahrbuch, Bd.6. (Die Volkskultur der Südosteuropäischen Völker), München 1962.

ZORAN KONSTANTINOVIC, Die Volkspoesie des europäischen Südostens, σ. 10-17.

Γενικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων καὶ τῶν κοινῶν στοιχείων εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν τῶν λαῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

SVETANA ROMANSKA, Die Haiducken in der bulgarischen Volksdichtung, σ. 34-41.

Κατατοπιστικὸν ἄρθρον περὶ τῶν τραγουδιῶν τῶν Βουλγάρων διὰ τὴν δράσιν τῶν Χαϊντούκων, δηλ. τῶν σωμάτων τῶν Κλεφτῶν εἰς αὐτούς, κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.

ELEUTHERIOS N. PLATIS, Die neugriechische Volksdichtung, σ. 42-57.

Πληροφορικὸν ἄρθρον περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως τῶν Ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τῶν συλλογῶν αὐτῶν καὶ τῆς αισθητικῆς ἀξίας των. Ἀκολουθοῦν ἀναλύσεις ἀκριτικῶν τραγουδιῶν, παραλογῶν, κλέφτικων καὶ ἄλλων.

RICHARD WOLFRAM, Der Volkstanz als kulturelle Ausdruckform der südosteuropäischen Völker, σ. 63.

Ἀξιόλογος πραγματεία μετὰ παραθέσεως εἰκόνων περὶ τοῦ λαϊκοῦ χοροῦ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην ὡς μέσου ἐκφράσεως πολιτισμοῦ. Γίνεται λόγος καὶ περὶ Ἑλληνικῶν χορῶν.

ROBERT SCHWANKE, Volksmusik und Volkslied in Albanien. Neue Forschungen und Ergebnisse, σ. 85-95.

Ἐκθέσις περὶ τῶν μελετῶν ἐπὶ τῆς ἀλβανικῆς λαϊκῆς μουσικῆς καὶ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

HRISTO VAKARELSKI, Charakteristische Merkmale der bäuerlichen Volkskultur in Bulgarien, σ. 125-133.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀγροτικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς Βουλγαρίαν.

Γ. Κ. Σ.

Zeitschrift für Balkanologie, Jahrgang II, 1964.

FR. DÖLGER, Hochzeit in Prosotsani, σ. 33-37.

Περιγραφή τῆς τελετῆς τοῦ γάμου εἰς Πρωσοτσάνην Δράμας.

DEM. J. GEORGACAS, Place and other Names in Greece of various Balkan origins, σ. 38-76.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει τοπωνύμια ἔθνικὰ, ὡς τὰ Βουρβά, Βέρβена, Βρόνας, Δραγάτσι, Νούδα, Τρίκαλα, Μελιγκοί, Ἐξερίται κ.λ.π. ὡς πρὸς τὴν ἑτυμολογικὴν ἀρχὴν αὐτῶν.

WILH. LETTENBAUER, Die Volkskultur der Balkanslaven in ihren Beziehungen zu auserslavischen kulturkreisen, σ. 113-125.

Ἐξετάζεται ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν Σλάβων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του, ἰδίᾳ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἐν συγκρίσει πρὸς ἀναλόγους εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαϊκοὺς πολιτισμοὺς, ἰδίᾳ τὸν Ἑλληνικόν.

MILAN VASIC, Die Martolosen im osmanischen Reich, σ. 172-189.

Συζητεῖται ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν εἰς τὸ Ὄσμανικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζεται ὅτι παρελήφθη ἐκ τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος.

WALT. WÜNSCH, Geschichte und Namen der volkstümlichen Streichinstrumente des Balkans, σ. 190-197.

Γίνεται λόγος περὶ τῆς ἱστορίας εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου τῆς χρήσεως τῶν λαϊκῶν ὀργάνων καὶ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια παίζονται μὲ τόξον (οἶον ἢ λύρα, ὁ κεμεντζές, ἢ gadulka, ἢ gusle, τὸ rabâb, κ.λ.π.).

Γ. Σ. Κ.

Zeitschrift für Volkskunde, 60 Jahrgang 1964, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart.

HERM. HINZ, Zur Vorgeschichte der Niederdeutschen Halle, σ. 1-22.

Ὁ συγγρ. ἐρευνᾷ εἰς τὴν πεδινὴν Γερμανίαν τὴν λαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν τῆς στοᾶς (Halle), ἢ ὁποία ὡς μορφή οἰκοδομίας ἐμφανίζεται ἐνταῦθα κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους κλπ.

ELF. GRABNER, Verlorenes Mass und heilkräftiges Messen. Krankheitserforschung und Heilhandlung in der Volksmedizin, σ. 23-34.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὸ ἐνδιαφέρον θέμα τῆς ἀπωλείας τῆς σωματικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἀναστήματος ἐξ αἰτίας ὀρισμένων ἀσθενειῶν καὶ τῆς θεραπείας τῆς βλάβης ταύτης διὰ τῆς μετρήσεως τοῦ ὕψους τοῦ σώματος διὰ νήματος, τὸ ὁποῖον κατόπιν καταστρέφεται.

GÜNTER BIRKNER, Eine musikalische Katalogisierung des neueren deutschen Volkslieds, σ. 35-53.

Προτείνεται εἰδικὸν σύστημα συντάξεως καταλόγου τῶν μελωδιῶν τῶν νεωτέρων γερμανικῶν τραγουδιῶν.

Γ. Κ. Σ.

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- Ἄγία Παρασκευὴ 230
 Ἀμάριον Ρεθύμνης 172
 Ἀμοργὸς 3,4,6,7, 40
 Ἀναθεματισμένη, Ἀναθεματί-
 στρα 5
 Ἀνεμοδούρι 207
 Ἀνταρτικὸν (πρόην Ζέλοβον)
 230
 Ἀργυρόκαστρον 5
 Ἀστράκα 14
 Βυζάριον 172
 Γαῖα βλ. Γραῖα
 Γαλανάδες Νάξου 4
 Γραῖα ἢ Γαῖα—Γριᾶς γκρέμι-
 σμα—μνήμα—πήδημα—σω-
 ρὸς 6
 Ἐμπορειὸς βλ. Ἴμπορειὸς
 Ἡπειρὸς 3,13,14,15,16,17,19,
 20
 Ἡράκλειον 172
 Θράκη 3, Ἀνατολικὴ Θράκη
 3, 232
 Θραψίμι Καρδίτσης 3,5
 Θεσσαλία 3
 Ἴμπορειὸς 217,218
 Κάβος τῆς γριᾶς ποδιᾶς 194
 Καρδίτσα 5
 Καρθαία 4
 Κάρος Καυκάσου 232
 Κάστρο Ρήγαινας βλ. Ρήγαι-
 νας Κάστρο
 Κέα 3,4
 Κλειναὶ (Ἄνω) 230,234, 237
 — Κάτω 230
 Κολοκριά 5
 Κομοτηνὴ 53
 Κούτρα: κορυφὴ τῆς Ροδό-
 πης 5
 Κύθηρα: 3,4
 Κύπρος 3,5,6,7, 97
 Λειβαδάκι τοῦ Ρομπὸς 14
 Λεύκαρα Κύπρου 3
 Μανδράκιον 218
 Μαρκουλῆ (τοῦ) 4
 Μαύρη θάλασσα 178
 Μεστὰ Χίου 5
 Μικρὰ Ἀσία 232
 μνήμα Γριᾶς βλ. Γριᾶς μνήμα
 Μυτιληνοὶ 190,191
 Νάξος 3,6
 Νικιά (τὰ) 218
 Νίσυρος 217
 Ὄριον Εὐβοίας 5
 Παλαιόκαστρον 190, 191, 194
 Παλιόχωρα 187
 Παπάγιαννης 230
 πήδημα Γριᾶς βλ. Γριᾶς πή-
 δημα
 Πυθαγόρειον (πρόην Τηγάνι)
 190,191,194
 Πυλία 204
 Πύργος Ἀγίας Μαρίνας 4
 Ρέθυμνος 172
 Ρήγαινας κάστρο 3
 Ρωμυλία Ἀνατολ. 3,6
 Σαμόκοβον Ἀνατ. Θράκης 5
 Σάμος (Χώρα) 190, 191, 197
 Σαμψὼν βράχος 194
 Σαπουνεῖκα 185
 Σπόλες 4
 Στενίμαχος Ἀνατ. Ρωμυλίας
 5,7
 σωρὸς Γριᾶς βλ. Γριᾶς σωρὸς
 Σωφράτικα 5
 Τυρὸς Τσακωνίας 185
 Τυροῦ παραλία 185
 Φιγαλία 194
 Φιλώτιον 4
 Χάλκη 217
 Χίος 3
 Χλωρίς 231
 Χώρα (Σάμου) 190,191,197

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ, ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Ἁγία Αἰκατερίνη 12
 — Βαρβάρα 234
 — Μαρίνα 3, 4
 ἁγίασμα 234
 ἁγιασμός σπόρου 232
 Ἅγιος Γεώργιος 49, 235
 — Ἡλίας 29
 — Μηνᾶς 233, 234
 — Μόδεστος 233
 — Σπυρίδων 233, 234
 — Παντελεήμων 234
 — Τρύφων 233, 234
 Ἁγίου Δημητρίου φρούριον 5
 Ἄδὰμ 11, 12, 13, 21, 22, 24,
 25, 27, 28, 29, 30—ἄσμα 31
 —στιχούργημα 31
 Ἄη Συμιός 253
 Ἄϊα Δύναμι 224
 Αἰγιαλλού· βλ. Γιαλλού
 αἰμοστασία 71
 ἀκονάκι 70
 Ἄλέξανδρος : Μέγας Ἄλέξαν-
 δρος 238
 ἄλετρασίδερο 92
 ἄλωνισμοῦ ἔθιμον· βλ. ἔθιμα
 ἄμυγδαλίτις 70
 Ἄναξαρέτη 7
 Ἄναστενάρια 251
 ἀνεμοστρόβιλος 75
 Ἄνεράδες· βλ. Νεράϊδες
 ἄνθραξ 59, 70
 anneau 110
 Ἄντίχριστος 26
 Ἄντραές· βλ. Νεράϊδες
 ἄξινη 85, 90
 ἀπολίθωσις γριᾶς 6, 7, 238
 —ἐκ κατάρας 7· βλ. καὶ γραῖα
 «ἀπολυτός» συρτός· βλ. χορός
 argent en lame 109
 Ἄρης 7
 Ἄρκεοφῶν 7
 ἄρμυροπίττι 225, 226
 ἄρρενογονία 53
 Ἄρσινθή 7
 Ἄρτας γεφύρι 49
 Ἀρχάγγελος 238
 ἄσκαυλος (τσαμπούνα) 193
 ἄσματα ἀκριτικά 192—γαμήλια
 192—ἔσῦ·σαι ἕνας ἥλιος 210
 —ἔρρυθμα 174—κλέφτικα
 καὶ ἱστορικά 205—Κωσταν-
 τάκης ὁ μικρὸς κὶ Ἄλέξης
 ἀντρειωμένος 205—λατρευ-
 τικά 192—Μιὰ προσταγή
 μεγάλη 212—Ὀνειρον τῆς
 Παναγίας 192—Τὸ μάθατε
 τί ἔγινε ψηλὰ στ' Ἄνεμο-
 δούρι 207—Τριάντα καρά-
 βια κίνησαν 209
 ἀστραπή 76
 ἄττος 225
 ἀφανὸς 201
 Ἄφροδίτη 7
 βαρδάλακες, βαρδάλακοι· βλ.
 βρικόλακες
 βάτος 49
 βελόνη 54, 55
 βελονιάζω 192
 βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς
 λαογραφίας τοῦ ἔτους 1963
 115-171—Χάλκης καὶ Νι-
 σύρου 218
 βιολί 177
 Βλαστός Παῦλος 172
 Βογόμιοι 11, 23—Βογόμιλος
 Ἱερεμίας 24
 βουβάλι 18
 βούκα 226
 βραχνᾶς 75
 βρικόλακες 74, 221, 222
 γαμήλιος συρτός 252
 γάμου τελεταὶ 252
 γαστρεντερίτις 70
 Γελλού· βλ. Γιαλλού
 Γερακίνας χορός· βλ. χορός
 γεροντοκτονία 201
 Γιαλλού 51, 52, 54
 Γιαλλουδοχάρτι 41
 γίδα 15—γίδια 16, 17
 Γιλλόβρωτα : νεογέννητα παι-
 διὰ 50
 γιορτή 199, 200
 γκαμήλα 18
 γκουρτζὰ 14
 Γλυκάς Μιχ. 21
 Γνωστικοὶ 11, 23
 γραῖα προδότις: εἰς παραδόσεις
 3-7—εἰς παροιμίας, μαγι-
 κὰς πράξεις, παραμύθια 6.
 βλ. καὶ ἀπολίθωσις γριᾶς
 δαίμων 13
 δάφνη 49, 236
 δεσίματα (κατάδεσμοι) 59, 80
 δέσιμο 77
 Διγενῆ θάνατος 49
 δῆγματα 72
 διάβολος 11, 12, 13, 14, 15, 16,
 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25,
 26, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 36,
 37, 38—κουτσὸς 13, 32—
 λυκοφαγώμενος 32—μονο-
 πόδαρος 32
 διατονικὸν γένος 176
 δίκαιον λαϊκὸν 197
 δίοδος διὰ πάσχοντας 225
 δοθιῆνες 57
 δρεπάνι 92—δρέπανον 85, 90
 δρόμπα 76
 διαβαστάριον 40, 43
 διπλὸς (χορός)· βλ. χορός
 Δωδεκαήμερου δαιμόνια 221

- ἔθιμα: ἄλωνισμοῦ 253 — θερισμοῦ 219, 220 — πασχαλινὰ 252 — πρωτοχρονιαῖς 219 — σπογγαλιέων 252
- Ἐκθέσεις Λαογραφικῶν ἐρευνῶν: εἰς τὸ ἀρχεῖον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης 172-173 — εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος 173-183 — εἰς τὴν περιοχὴν Τυροῦ Τσακωνίας 185-188 — εἰς Σάμον 190-201 — εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας 204-214 — εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον 217 — εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Φλωρίνης 230-239
- Ἐκθέσεις πεπραγμένων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964 255-260
- ἐλαία 49
- ἐλάτι 36
- ἐλμινθίασις 71
- Emploi des métaux dans diverses superstitions, ainsi que dans d'autres pratiques magiques se rapportant à la vie social du peuple 108 - 114
- Ἐνετοὶ 3
- ἐννεάσημος 176
- ἐξάσημος ρυθμὸς 175
- Exorcismes de Gello d'après des manuscrits d'Amorgos 51-52· βλ. καὶ Γιαλλοῦ ἐξορκισμοὶ 40-51
- ἐπιληψία 57, 69
- ἐπούλωσις τραύματος 71
- ἐπτάσημος ρυθμὸς 175
- ἐργαλεῖα γεωργικά: κατὰ τὸν γάμον 85-89 — κατὰ τὴν γέννησιν, βάπτισιν, καὶ θερισμὸν 89-90
- Ἐρμησιάναξ 7
- ἐρυσίπελας 69
- Εὔα 12, 22, 24, 28, 29
- Εὐχίται 23
- Femme: La vieille femme comme traîtresse dans les légendes populaires grecques 8 - 10
- fer à cheval 110
- ζεύγλη 85
- ζηληκούρτις 73
- Ζιγαβηνὸς Εὐθύμιος 22, 29
- ζιοῦρα 70
- ζουρνὰς 178
- ζύγισις τελεστικὴ ἐορταστῶν 186
- ἦλοι 53-68 — ἦλος ἄβαλτος 57 — ἄβριχους 56 — ἦλων χρῆσις πρὸς θεραπείαν διαφόρων νόσων 56-59 — ἦλωσις 60-68· βλ. καὶ καρφί
- Ἡρακλῆς 194
- Instruments agricoles 112
- Ἰούδα καῦσις ἔθιμον κατὰ τὸ Πάσχα. 199-200, 253
- Ἰφίς 7
- κάβος 193
- κάγιοι 74
- Καδῆ παράστασις 201
- κακοψύχι 71
- καλαθοπλεκτικὴ 254
- Καλαματιανὸς συρτός· βλ. χορός
- Καλικάντζαροι 75, 235
- Καλομοῖρες 222
- Καλύμνικος χορός· βλ. χορός
- καματερό 82
- καψάλισμα οὐρᾶς ζῴου 233
- καρφί ἄβαλτο 59 — ἄφορο 57 — καινούργιο 54· βλ. καὶ ἦλοι
- καρφίς 5, 54, 55
- κάρφωμα 54 — μαχαιριοῦ 82 — καρφώματα 59, 66 — εἰς τὸν γάμον 62-64
- κατάδεσμοι· βλ. δεσίματα
- καταπασσάλεισις ἢ καταπερόνησις 58, 65, 66, 80, 81—Χάρου 55
- καταπερόνησις· βλ. καταπασσάλεισις
- κατοπτρομαντεία 227
- κεραυνὸς 93
- κιθάρα 177
- Κινηματογραφῆσις μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ βίου 251-254
- ciseaux 110
- κλαρίνο 177
- clef et la serrure 110
- κληδομαντεία 226
- κληματαριά 49
- clous 110
- κότσαρι χορός· βλ. χορός
- κουνητὸς συρτός· βλ. χορός
- κούνιες 236
- κούπας χορός· βλ. χορός
- κουτσὸς χορός· βλ. χορός
- Κρήτης χορός· βλ. χορός
- κρίκος σιδηροῦς 102
- κολλῆγοι 198
- κομιτατζῆδες 238
- «κουνητὸς» συρτός· βλ. χορός
- couteau 111
- κουτσοπόδαρος· βλ. διάβολος
- κρυολόγημα 59
- κυαμομαντεία 226
- κώδωνες 94, 95
- λάβωμα 72
- λαγὸς 17
- Λάνδος Ἀγάπιος 27
- λαοῦτο 177
- λαουτοκίθαρρον 177
- λατρευτικὰ ἄσματα· βλ. ἄσματα
- λέβης 93
- Légendes dualistes néo-helléniques inédites 38-39
- Légendes sur la pétrification d'une vieille femme traîtresse 10
- λίθος 5
- λίνου κατεργασία 254
- λουθ'νάρια 56
- λούμπινα 49—λουμπουναριά 49
- λούσματα 98
- λύκος 13, 14
- Λυκόφρων 6
- Μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων 225
- Μακεδονίας χορός· βλ. χορός
- Μαλεβιζιώτικος χορός· βλ. χορός
- μανάρα 91
- μαντικὴ 83

- Μάρτης (μήνας) 6—Μάρτης (τὸ ἐκ νημάτων βραχιόλιον τῆς 1ης Μαρτίου) 201
 μασά, μασιά 93, 96
 μάτι κακὸ 55, 59
 μάχαιρα 75—μαχαίρας ἢ μαχαιριοῦ προστατευτικὴ σημασία 77-79 —χρησις πρὸς ἀποδιώξιν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τοῦ νέου ζεύγους 79 - 80 —χρησις εἰς τὸν γάμον 73, 77 - 81 —μαχαίρι μαυρομάνικο 68, 69, 70, 72, 76, 77, 84 —εἰς τὴν λεχὼ καὶ τὴν βασκανίαν 73
 μελωδία συλλαβικαὶ καὶ μελωδία πεποικιλμένα με διάφορα μελίσματα 174
 Μεσσαλιανοὶ 23
 μετάδοσις δυνάμεως 82
 métal simple 109
 μέταλλα: χρησις εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ 53-114
 μήλου βρώσις 196
 μητᾶτο 253
 Μιαροῦσα 72
 Mission folklorique: dans la région de Tyròs (province de Kynouria, Péloponnèse) du 28 juillet au 8 août 1964, 189 — dans l'île de Samos du 13 juillet au 11 août 1964, 202 - 203—dans les îles de Chalki et Nisyros Dodécane, du 13 août au 13 septembre 1964, 229 - 230—dans la région de Florina (Grèce du Nord) (13 août au 14 sept. 1964) 239 - 240 — Mission musicale dans la province de Phocide du 16 juillet au 6 août 1964, 183-184— dans la province de Pylie (Messini-Péloponnèse) de 16 juillet au 14 août 1964, 215-217
 Μοῖραι 238: βλ. καὶ προσφοραὶ
- μοιρολόγια: Θεοδωράκη μου 213 — ξύπνα, μάτια μου 213
 μολυβδομαντεία 104, 107
 μόλυβδος 104
 μοναστήρι Ἁγίας Μαρίνας 4 — Χοζοβιωτίσης 40
 monnaie 109: βλ. καὶ νόμισμα
 μουρνιά 82
 μουσικὰ ὄργανα 214
 μουσικαὶ ἀποστολαί: εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος 173-183 — εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας 204-214
 μουσική, ρυθμοὶ ἐξάσημοι, ἐπτάσημοι 75
 μπάλλος: βλ. χορὸς
 μύλος 18, 19, 35
 mythe de la vieille traîtresse dans l'antiquité 10
- Νεράϊδες 67, 74, 196, 222
 νόμισμα 55, 109: βλ. καὶ monnaie
 νταούλι 36, 178
- Objets domestiques (ustensiles, outils etc) 113: βλ. καὶ οἰκιακὰ ἀντικείμενα
 ὀβολὸς 238
 οἰκία 232
 οἰκιακὰ ἀντικείμενα (ἐργαλεῖα, σκεύη κ.ἄ.) 93-104: βλ. καὶ objets domestiques
 ὀκτάσημος 176
 ὄμβρος 93
 ὀφθαλμῶν ἀσθένειαι 70
- παμπούνιασμα 222
 πανήγυρις Ἁθ. Συμιοῦ 253 — ποιμενικὴ 253
 παραδόσεις αἰτιολογικαὶ 196 — δυϊστικαὶ 13 — θρησκευτικαὶ 222, 237 — περὶ Νεράϊδων 196 — γραῖα προδότις 3-7 — γὰρ τὴν Πόλη καὶ τὸν Κων/νο Παλαιολόγο 194-196
 παραθύρι Παναϊᾶς ἢ τοῦ Σωτήρη 225
 παραλογαί 192
- Πάσχα 252: βλ. καὶ ἔθιμα
 πάτημα 71
 Παυλικιανοὶ 11, 23
 πειραταὶ 4
 πέλεκυς 85
 πεντάσημος 176
 πεντοζάλης: βλ. χορὸς
 περίπτα 59: βλ. καὶ φυλακτὸν
 Περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1964-1965 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα, δωρεᾶς καὶ ἀγορᾶς 261-270
 περισχοινισμὸς 253
 περόνη 55
 περπερούνα 238
 πέταλο τ' Ἁθ. Γεωργιοῦ 194
 Petrification de la vieille traîtresse par Aphrodite — par malediction 10
 πηδηχτός βλ. χορὸς
 Πίναξ ὀνομάτων συγγραφέων τῆς λαογραφικῆς βιβλιογραφίας 164-168 — περιεχομένων τῆς βιβλιογραφίας 169-171
- πιττί τ' Ἁθ. Βασιλειοῦ 226
 Πλάτων 23
 plomb 114
 ποδαρικό 198
 πονοκέφαλος 70
 πονομάσταρος 73
 πρόβατα 13, 14, 17
 προστάτης (ἀσθένεια) 70
 προσφοραὶ εἰς Μοῖρας 221: βλ. καὶ Μοῖραι - πρόσφορον 233
 Πρωτομαγιά 251
 πτελέα 49
 πῦρ οἰκογενειακὸν 185
 πυρετὸς ἐπιλόχιος 57
 πυροστιὰ 94, 103
- Recherches folkloriques sur les archives de Pawl Vlastos aux Archives Historiques de Crète, à la Canée 172-173
 Revues reçues pendant les années 1964-1965 par donations, achat et en échange

- de l' Annuaire des Archives de Folklore 261-270
- ρίμμα 70
- ρυθμός ἐλεύθερος 174 — ἐννεάσημος 176 — ἐξάσημος, ἐπτάσημος 175 — ὀκτάσημος 176 — πεντάσημος 176 τετράσημος 175
- Σαϊτανᾶς Σαϊτάνης, Σαταναήλ, Σατανᾶς· βλ. διάβολος
- Σαμψών 194
- σαντούρι 177
- σεϊτανικά 73
- σιγανός χορός· βλ. χορός
- σιδερικά (ζυγί, ὑνί κ λ.π). 92
- σίφων 76
- σουβλι σιδερένιο 59 — σουβλιά 220
- σούστα χορός· βλ. χορός
- σπλήν 91 — πάθησις 69 — φλόγωσις 73
- σπογγαλιέων ἔθιμα· βλ. ἔθιμα
- σπορά δημοτριακῶν 254
- Σταχτοπούτα 197
- στοιχείο 236
- στέρφον 81
- στέφανα 99
- στροφος 91
- Συλλογαὶ λαογραφικαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχεῖον κατὰ τὸ ἔτος 1964, 241-250
- συναπάντημα κακὸν 68
- συρτός χορός· συρτός στὰ τρία βλ. χορός
- ταβούλι· βλ. νταούλι
- ταψι ἢ τεψι 95, 96
- τενεκέδες 94
- τέρριν 72
- τετράσημος 175
- τεψι βλ. ταψι
- τζαμάρα· βλ. τζουρλᾶς
- Τζέτζης Ἰω. 6, 7
- τζουρλᾶς ἢ τζαμάρα 20
- τόντζι : μυτερό σίδηρο 19
- τραγούδια κλέφτικα καὶ ἱστορικά· βλ. ἄσματα
- τρισκατάρatos· βλ. διάβολος
- τσάμικος· βλ. χορός
- τσαμπούνα· βλ. ἄσκαυλος
- τυφῶν 93
- ὑδρωπικία 70
- ὑνί 85
- ὑφαντικὴ 252, 253
- φάμπρικα (ἐλαιοτριβεῖον) 252
- φανός 225
- φίλτρα 65, 80
- Φίλων ὁ Ἰουδαῖος 23
- φλόγωσις τοῦ πνεύμονος 73 — τοῦ ἥπατος 73 — τοῦ σπληνός· βλ. σπλήν
- φόβος 70
- φρούριον 3
- φυλακτὸν 102· βλ. καὶ περιόπτα φυλλομαντεῖαι 201, 226
- φωτιᾶς ἝΑη Γιάννη 251
- χάλαζα 76, 93
- Χαλκίδιος 23
- χανιωτικὸς συρτός· βλ. χορός
- χασάπικος χορός· βλ. χορός
- χειραψία χορευτικὴ 186
- χελώνια 56, 70
- Χοζοβιωτίσης μονή· βλ. μοναστήρι
- χοιρόλαιμος 73
- Χορός : ἀπολυτὸς συρτός 176 — γαμήλιος συρτός 252 — Γερακίνας 252 — διπλὸς 208 — Καλαματιανὸς συρτός 176 — Καλύμνιος 253 — κότσαρι 252 — κουνητὸς συρτός 176 — κούπας 227 — κουτσός 254 Κρήτης 254 — Μακεδονίας 254 — Μαλεβιζιώτικος 254 — μπάλλος 193 — πεντοζάλης 252 — πηδηχτὸς 193 — σιγανός 254 — σούστα 253 — στὰ τρία 193 — συρτός 252, 254 — τσάμικος 176, 193 — Χανιώτικος συρτός 252 — χασάπικος 254
- Χριστός, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20
- ψαρόμυγα 18
- Ψελλὸς Μ. 50
- Ψυχοσάββατον Πεντηκοστῆς 236

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α
(TABLE DES MATIÈRES)

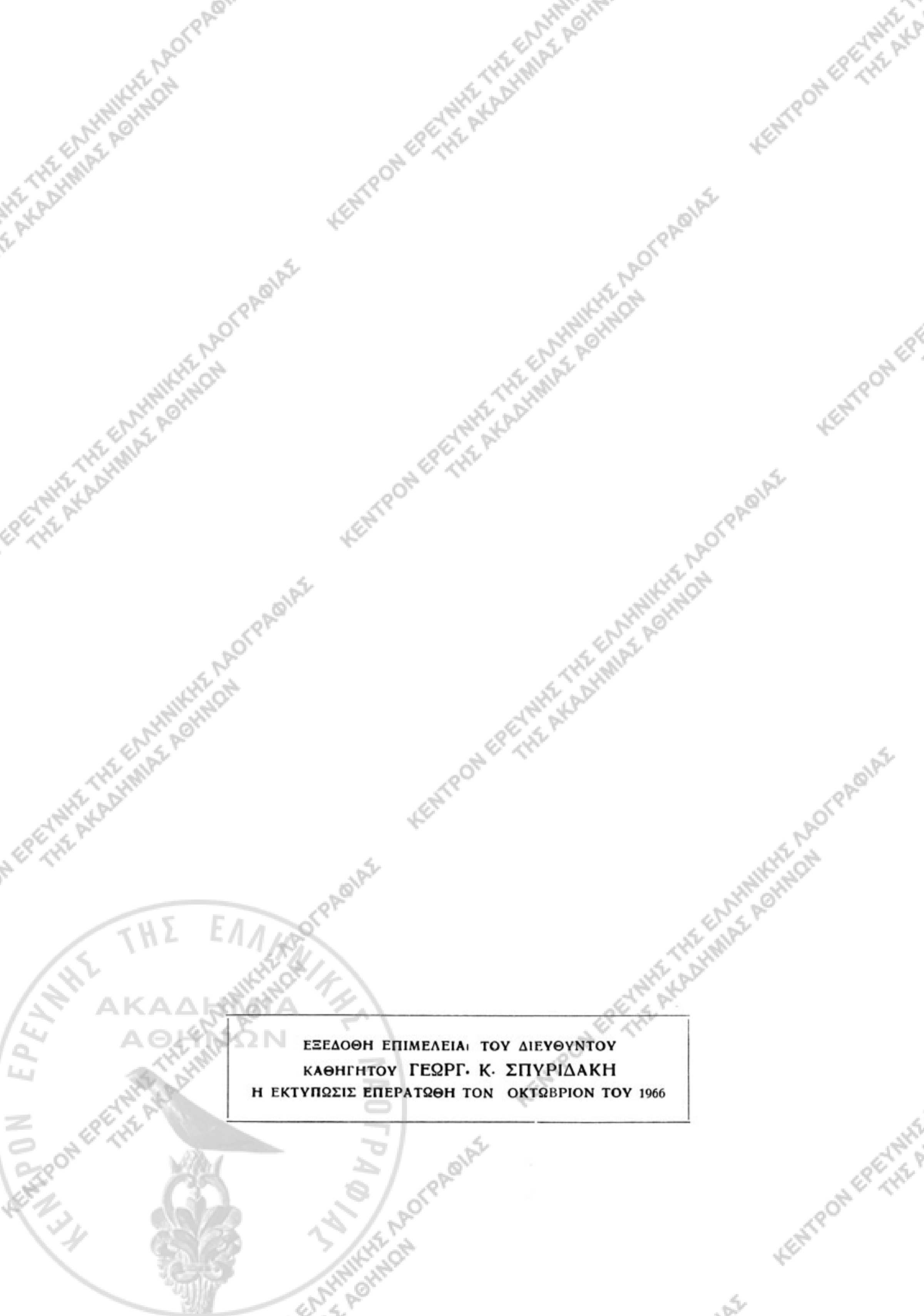
	σελ.
Γ. Κ. Σπυριδάκης: Ἡ γραῖα ὡς προδότις εἰς δημῳδαίς νεοελληνικὰς παραδόσεις· (La vieille femme comme traîtresse dans les légendes populaires grecques)	3— 10
Δημ. Β. Οἰκονομίδης: Ἀνέκδοτοι δυϊστικαὶ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. (Légendes dualistes néo-helléniques inédites)	11— 39
Σ. Δ. Ἡμελλος: Ἐξορκισμοὶ τῆς Γελλοῦς ἐκ χειρογράφων ἐξ Ἀμοργοῦ. (Exorcismes de Gello d'après de manuscrits d'Amorgos)	40 —52
Αννα Παπαμιχαήλ: Χρῆσις τῶν μετάλλων εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ. (Emploie des métaux dans diverses superstitions, ainsi que dans d'autres pratiques magiques se rapportant à la vie sociale du peuple)	53—114
Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος: Βιβλιογραφία τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας τοῦ ἔτους 1963. (Bibliographie du folklore grec de l'année 1963).	115—171

Ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν κατὰ τὸ ἔτος 1964).
(*Rapports sur les missions folkloriques pendant l'année 1964*)

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Ἀρχεῖον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης. (Recherches folkloriques sur les archives de Paul Vlastos, aux Archives Historiques de Crète, à la Canée)	172— 173
Σπυρ. Δ. Περιστέρης: Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος (16 Ἰουλίου - 6 Αὐγούστου 1964). (Mission musicale dans la province de Phocide du 16 Juillet au 6 août 1964, ...	173—184

Κωνστ. Ρωμαῖος : "Εκθεσις λαογραφικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν περιοχὴν Τυροῦ Κυνουρίας (28 Ἰουλ. - 8 Αὐγούστ. 1964). (Mission folklorique dans la région de Tyros (province de Kynouria, Péloponèse du 14 Juillet au 8 août 1964)	185—189
Σ. Δ. Ἡμελλος : "Εκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Σάμον (13 Ἰουλ. - 11 Αὐγ. 1964). (Mission folklorique dans l'île de Samos du 13 Juillet au 11 août 1964)	190—203
Σταῦρ. Καρακάσης : "Εκθεσις μουσικῆς ἀποστολῆς εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας (16 Ἰουλ. - 14 Αὐγ. 1964). (Mission musical dans la province du Pylie (Messini - Péloponèse) de 16 Juillet au 14 août 1964).. .. .	204—217
"Αννα Παπαμιχαήλ : "Εκθεσις λαογραφικῆς ἐρεύνης εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον (13 Αὐγ. - 13 Σεπτ. 1964). (Mission folklorique dans les îles de Chalki et Nissyros (Dodécanèse), du 13 août au 13 septembre 1964)	217 - 230
Α. Ν. Δευτεραῖος : "Εκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Φλωρίνης (13 Αὐγ. - 14 Σεπτ. 1964). (Mission folklorique dans la région de Florina (Grèce du Nord) (13 août - 14 septembre 1964))	230—240
Λαογραφικαὶ συλλογαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχεῖον κατὰ τὸ ἔτος 1964. (Collections folkloriques, déposées aux Archives de folklore pendant l'année 1964)	241—250
Κινηματογραφῆσεις μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ βίου κατὰ τὰ ἔτη 1962 - 1964. (Archives de Cinematographie. Matériel folklorique cinematographié pendant les années 1962 - 1964)	255—260
Γ. Κ. Σπυριδάκης : "Εκθεσις πεπραγμένων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἄρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964. (Exposé sur l'activité des Archives de Folklore pendant l'année 1964)	251—254
Περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὸ ἔτος 1964 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἑπετηρίδα, δωρεῶν καὶ ἀγορᾶς. (Revue reçues pendant l'année 1964 par donation, achat et en échange de l'Annuaire des Archives de Folklore)	261—270
Πίναξ τοπωνυμίων	271
Πίναξ λέξεων, κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	272—275

ΕΞΕΔΟΘΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ
Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΕΠΕΡΑΤΩΘΗ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1966